

KARINTHY FRIGYES ÖSSZEGYŰJTÖTT MŰVEI

KARINTHY FRIGYES
IDOMÍTOTT VILÁG

ELSŐ KÖTET

VÁLOGATTA ÉS SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
UNGVÁRI TAMÁS

TARTALOM

Zöngék és zörejek 1930-1931

NYÍREGYHÁZA, HOLLÓ, VONATKÉSÉS
KILENCÉVES KISFIÚ 1930-BAN
AZ ÖTÖDIK KERÉK
IRODALOMPOLITIKA
KÉT SZEREPLŐ A SZÍNPADON
GÁZÁLARC ÉS EZER FONT STERLING
NE BONCOLJÁTOK FEL
RÖGTÖNZÉS
NEM MEGYEK EL INDIÁBA
NÉMETEK ÉS NŐK
REHABILITÁLT ASSZONYOK
PÉNZT VAGY ÉLETET
WAGNER ÉS HANGOSFILM
FELFEDEZTEM A LEGNAGYOBB MAGYAR KÖLTŐT
A VÍZBE UGRÓ MŰVÉSZBECSÜLET
FEJ VAGY ÍRÁS
AZ ÉGŐ SZIGET
BURGONYABÉL ÉS REPÜLŐGÉP
ANDRÁS, MIKLÓS, HELÉN
A BUKOTT SZERZŐ
TEMETÉSEM
BRÓDY SÁNDOR
DÜSSELDORF
MEGBOROTVÁLT A DÁN KIRÁLYFI
SHAKESPEARE A BÉKEBÍRÓ ELŐTT
KIRÁLYOK
GYORSASÁG, NEM BOSZORKÁNYSÁG
SZÖRNYSZÜLÖTT ÉS ÜBERMENSCH
A BALATON FELFEDEZÉSE
EZEN ÜZLET FELOSZLIK
NÉPEK ÖRÖME
HALOTT AZ ORSZÁGÚTON
KÁRTYAJÁTÉK, AMIN CSAK NYERNI LEHET
REGGELI POSTA
MR. DODSWORTH ÉS STRINDBERG
MÉG EGYSZER DODSWORTH ÉS FRAN
HÖLGYEIM ÉS URAIM - ÍME, AZ EMBER!
„MELÓ” ÉS „MŰVÉSZET”
IMPRESSZIONISTA FÉNYKÉPÉSZET
PALEOLIT
NÉPSZERŰTLEN GONDOLAT
GÁZ ÉS ELLENGÁZ
VISSZHANG
„MENJ ÉS ADD EL MAGAD?”
KIALVÓ ÖRTÜZEK
BRAVÓ, SHAW, ÚGY VAN, EINSTEIN!
SZAKÉRTELEM
J'ACCUSE... DREYFUS BŰNÖS!
NEM ÉREK RÁ
ÉRZELMEK ÉS SZABÁLYOK
DOLGOK KÖZÖTT
HAMLET, DÁN KIRÁLYFI
JÁTÉK, AJÁNDÉK
A VERPELÉTI ÚTI CARMEN NYOMÁBAN
BACILUSOK ÉS BOGARAK
KRISHNAMURTI

GYILKOLÁS, AKASZTÁS, BARLANGLAKÓ KISFIÚ
AZ ÁTALAKÍTOTT SZÍNHÁZ
MIKI
BOGARAK
EGY ÚRHOZ, AKI MA ÖNGYILKOS LESZ
NÉVÚJÍTÁS
VEREKEDÉS
TÁVOLBALÁTÁS
ÉTELEK
IBOLYACSOKOR
MISS NEKEMTETSZIK
KALAUZ A KÖBÖN
HADIFOGLYOK
MEGYEK A ZEPPELINRE
MACSKA JÁTSZIK AZ EGÉRREL
ÉS MÉGIS ÓMEN A NÓMEN!
KARINTHY FRIGYES TUDÓSÍTÁSA A ZEPPELIN
FEDÉLZETÉRŐL
REJTELMEK
ZÖNGÉK ÉS ZÖREJEK
A GÉP HAZUDIK
VAJÚDNAK A HEGYEK
POLGÁR, NE SZÉGYELLD MAGAD!
BUDAPESTI PAVILON
KARINTHY FRIGYES SÉTÁJA
HA EGY NAPIG MILLIÁRDOS LEHETNÉK
ÁLMOJ TOVÁBB A BORSÓN
PÁTERNOSZTER
HÁTRÁLVA A VILÁG KÖRÜL
SZAVAZZ RÁM, POLGÁRTÁRS!
UGYAN KÉREM, SZÍNHÁZI VÁLSÁG...
FREITOD
KARINTHY FRIGYES
ALFÖLD, NEGYVEN FOK
INFANTERISZT STIPA ÉS INFANTERISZT HUPA
GAZDAGOK ÉS SZEGÉNYEK
ÚJ TÖMLŐ, RÉGI LŐRE
HÁROM LITER BENZIN
DZSIPSZI
FELGYÚJTOTT FALU, ÖSSZESZURKÁLT GYEREK
VILLAMOSGUILLOTINE ÉS EGYEBEK
NYARALÁSI TANÁCSADÓ
ANTAL ÉS TAMÁS
ÖKÖRSÜTÉS
FELOLVASÁS
AMERIKAI ZEPPELIN
FEKETE-FEHÉR - IGEN-NEM
SZÍNORGONA
„AHOL A KIS ÁRVÁK SÍRNAK...”
KORLÁTOLT LAPTERJEDELEM
ÖNARCKÉP
TANÁR ÚR, NEM KÉSZÜLTÉL
MAHÁBHÁRATA, VILÁGHULLÁM, ÜGYVÉDI KÖLTSÉG
A ZONGORA VÉDELMEBEN
PÉNZBÍRSÁG
TEÁTRUM A „FEHÉR LÓ” FOGADÓBAN
IDOMÍTOTT VILÁG
AZ UTOLSÓ NAP UTOLSÓ LAPJA

Zöngék és zörejek
1930-1931

NYÍREGYHÁZA, HOLLÓ, VONATKÉSÉS

Útinapló

Már Pesten kezdődik a baj, utolsó percben érem utol az induló vonatot - freudista felfogás szerint gátlásom van Nyíregyházával szemben, öntudatlanul nem akarok menni.

Általában az ember nem akar menni sehová, ehhez nem kell freudizmus. A tehetetlen anyagot győzi le bennünk hit, akarat, vágy, kötelesség. A világra is sírva és ellenkezve érkezünk meg. Jobb állapotot hagyunk ott a rosszabb kedvéért?

Selten kommt was Besseres nach.¹

Hosszú az út, nyolckor, ahogy megérkezem, lehet öltözködni, borotválkozni, az előadás kezdődik. Baltazár püspök úr már a dobogón van, a keresztyén igazságról beszél, áhitattal fütött hangja a református templomfalak tiszta képzetét idézi. A biblikus szavak közt megüti a fülem egy modern kifejezés: Pilátust „jóakarátú, ideges ember”-nek nevezi. Abban a pillanatban látom a figurát. Figyelmesen, összehúzott szemmel nézi a rejtelmes vádlottat, rokonszenves neki, csaknem atyai jóindulatot érez, minden erejét megfeszíti, hogy megértse, belelásson a keleti rejtelennek e számára idegenszerű mélyébe - római barátaira gondol, a filozófusokra, akik türelemre és szerénységre tanították. Szeretné megmenteni, segítő kérdéseket tesz fel. Hiába, a vádlott nem védekezik s amikor erőlteti a dolgot, egy rövid, gyors szóval az „igazság”-ra hivatkozik. Pilátus meghökken - aztán reménytelenül legyint. „Micsoda az igazság?” - kérdi, de már nem is a vádlottól, inkább maga elé mondja a szavakat, megfordul, visszamegy székeéhez, szórakozott fáradtság lepi meg. A vádlott kicsúszott támogató kezei közül, nem lehet segíteni rajta, a vádlott *meg akar halni*, ennyi az, amit világosan lát, a többi homály, köd, ideges vibrálás.

A dobogón jól érzem magam, holott sejtelmem sincs róla, hogy kezdjem, milyen hangot üssek meg. Mostani lelkiállapotomból sok mindenfélére telnék, a rikácsoló filippikától kezdve egészen az enyelgő csevegésig. A várakozóan feszült arcok mosolyra ingerelnek - biztatóan és barátságosan mosolygok a közönségre, mintha inkább én várnék tőlük valamit, valami megnyilatkozást, egy szót, amitől olyan egyszerűvé válna az egész, *mint mikor két ember beszélget*. Úgy látszik, megértették, anélkül, hogy egy szót szóltam volna, az ismeretlen arcokon felvillan a földgolyó nemzetközi jelbeszédének legáltalánosabb, legcsalhatatlanabb szava, az egyetlen bizonyos jel, hogy emberrel van dolgunk, a jel, amiből két ember akkor is felismeri egymást, állatok, növények és komor istenek közt, ha az egyik állatbőrbe bújt - felvillan a mosoly s közönség nevű, sokfejű embertársam szája, a két tenyér, összeverődik. Most már mindegy, miről beszélek, fő, hogy a harmónium sokféle billentyűi között leüthetem kedvenc billentyűmet: az úgynevezett *voce umana*-t.²

Vacsoránál Péter tanár úr beszél Nyíregyházáról, miután meglepetve és örömmel konstátálom, hogy milyen szép, tiszta, világos város ez. Eszembe juttatja, hogy Jókai regényes világát, a Magyar Nábobot s a többieket, ez a környék inspirálta - duhaj vadászatok és büszke tivornyák emlékét idézi, a régi magyar arisztokrácia isteni önérzetének megannyi példáját. (Erről jut

¹ *Seltken kommt was Besseres nach* - Ritkán következik valami jobb

² *voce umana* - az orgonának vagy harmóniumnak az emberi hangot utánzó egyik játéka, regisztere

eszembe Hunyady Sándor kedves darabja, a *Júliusi éjszaka furcsa, ízes cocktail*, a naturalizmus fanyar ízei s a romantika tüzes pálinkájából: ezt az italt Bródy Sándor tudta csak így keverni - a fiú, hál' istennek, örökölte a receptet.)

Taliga. Specialitás ezen a vidéken, kétkerekű homokfutó, a római versenykocsikra emlékeztet. Ketten ha ülnek benne, a kocsisnak már csak lábaink előtt guggolva marad hely, de ebben olyan gyakorlata van, mint valami kínainak.

Szédítő iramban száguld velünk e légiés jármű, a fagyott úton.

A kiserdőn át hajtunk, cél a tündéri Sóstó.

Téli erdő.

Elvarázsolt csodavilág, csupa üvegből.

Itt gnómok és törpék jártak, egy egész nemzedék, csupa ihletett ember, Leonardói és Cellinii a kristályüveg ötvösművészetének. Buranóban és Muranóban láttam csak valami halványan hasonlót, de messze elmaradt emögött. A fák, megannyi felfordított üvegcsillár, ezer, aprólékosan kidolgozott prizmajukkal, csengenek és bonganak - üvegmadarak ülnek az üvegágakra, üveglombok és levelek fantasztikus szövevénye csillog dermedten, s lent üvegből van a pázsit, és minden fűszálat külön művész készített remekbe.

Hazafelé, egy mellékösvényen, a szikrázó, jeges út fehérségében sötét folt.

Lovacsánk felhorkan, óriási, éjfékete holló teteme fekszik előtte keresztbe. Karma, csőre égnek mered - ünnepélyesen fekszik a fehér ravatalon.

A tél terítette le! Varjak keringenek körötte, hogy kivájják szemét.

Elmenőben lehajoltam és odasúgtam neki: „Sohasem!”

Tizenegykor délelőtt epikureusi kényelemmel helyezkedem el külön fülkémbe, amit közvetlenül az étkezőkocsi mögött választottam. Remek programot csinállok a hatóság útra, élvezni fogom a technika áldásait. Kikészítem kedvenc könyvem, papírt, ceruzát - jól fogom érezni magam, egy órákor átsétálok a szomszédba, hallom, remek lesz az ebéd, utána egy kis szunyókálás, aztán rádió -, észre se veszem, mire megérkezünk, pompás dolog egy ilyen gyorsvonat.

Debrecenben egy kicsit leszállok, csak úgy, kalap-kabát nélkül, újságot venni, hogy az se hiányozzék.

Az állomás előtt eltréfálok egy szőke fürtű kisfiúval. Aztán előkelően kisétálok a peronra, hidegecske van, kezdek fájni, jó lesz már a meleg kupéban.

Gyanúsán üres a sín. Pardon - a pesti gyorsat hová tolták? A pesti gyors? Az kérem éppen most futott ki, ahon van, még látni a füstjét.

Itt állok, kalap és kabát nélkül, poggyász nélkül, hajadonfőtt, a téli tájon, az Alföld kellős közepén - egy pillanat alatt kicsöppenve a kultúra áldásaiból, magamra hagyva, téli erdő kopasz és meztelen farkasa.

Darabig a sín mellett szaladok, de a vonat nem áll meg.

Az állomás előtt kopott autó. Hová tetszik szaladni? Beugrom, már az ülésből kérdelem: melyik a legközelebbi állomás? Hajdúszoboszló, harminc kilométer. Bravó, indulás, tíz pengő külön jutalom, ha utolérjük a gyorsvonatot.

Csodálkozna, aki így lát - a félig nyitott autóban, kiskabátban és kalap nélkül egy úr, a jég-göröngyös, havas országúton, ágál és biztatja a sofőrt.

Hajdúszoboszlón mindössze két perccel később le a gyorsot, még látni a füstöt. Repülőgép, rakétahajó sehol - hallatlan, micsoda ország! - legalább a hétmérföldes csizma kerülne elő, a magyar mese helyszínén volnánk, vagy mi! Nincs más hátra, az úr a pokolban is úr, hanyagul és könnyedén benyitok az állomásfőnökhöz, mintha a másik szobában tartózkodtam volna, évek óta, csak ő nem vett észre. Kissé csodálkozik lenge öltözékemen, de mikor bemutatkozom, jót nevet és egészen természetesnek találja, hogy egyszerre csak itt vagyok - egy humoristának, gondolja, mi az? biztosan az előszobába akartam kimenni, otthon, de aztán inkább lesétáltam ide Szoboszlóra, a sínek mellett, és most szórakozottságból hozzá nyitottam be. Így utaztok ti, jegyzi meg sokat jelentően, aztán kicsit elkedvetlenedik, hallván, hogy volt nekem kabátom és poggyásom is, csak elvitte a gyors.

Sürgöny megy Püspökladányba, hogy tartóztassák le ezeket a holmikát, engem, mint poggyászt, feltesznek a személyvonatra. És most itt döcögök, árván, elhagyatva, éhesen, s a nyálam folyik, ahogy szép, lefüggönyözött kupémra gondolok, ahol egyedül lóg a kabátom - eleinte csodálkozott kicsit, de azóta talán már el is felejtett, leült a helyemre, feltette bársonygallérijára a kalapomat, benyúlt a zsebembe, kivette *Kleopátra szerelmi életé*-t és jóízűen olvas, és képes ebédelni is helyettem.

Püspökladányban azzal fogadnak, hogy a gyors elment, a kabátot nem találták.

Sürgöny, Karcagra, Újszállásra, Szolnokra, Ceglédre! Az egész vonalon ott áll készenlétben a feliasztott helyőrség.

Estefelé, mikor már minden reményt feladtam, egy sötét, apró kis állomáson, ahogy a vonat éppen döcögni kezd, beburkolt fejű alak szalad az ablakom alatt... Valamit kiabál, a poggyászmóról... Egy pillanat múlva az ablakon berepül, kitért szárnyakkal a kabátom, és zokogva átölel.

Apám! Fiam!

Nem is kértem tőle, hová tette a kofferemet és a sálamat.

Egészen át van fázva. Gyorsan felveszem, hogy átmelegítsem dermedt tagjait.

A kalauz valamit magyaráz, holmi vonatkísérőről, akinek egy úr állítólag átadta a kabátot, hogy adja be nekem, ha arra visz az utam.

Nem hiszem az egészet.

Nem láttam én semmiféle vonatkísérőt. *Maga a kabát* volt az, biztos vagyok benne - feltámadt benne a lelkiismeret, vagy elfogta a szabadságvágy - kiugrott az ablakon, és három órán át lebegett és csúszkált és röpködött a sötét, hideg téli táj fölött, elveszve, kiábrándulva a szabadságból, míg végre megpillantotta gazdáját, egy döcögő személyvonat ablakában, árván, dideregve, kabáttalanul.

Megígértette velem, hogy máskor jobban vigyázok rá.

Legalábbis télen.

Pesti Napló, 1930. január 12.

KILENCÉVES KISFIÚ 1930-BAN

Audiencia gyermek őfelsége előtt

*A te utad a végtelenbe visz,
De én előttem már a semmi van...*

Kosztolányi

Harminckét évvel ezelőtt...

Én voltam kilencéves.

Ezernyolcszázkilencvennyolc, két évvel a millenniumi kiállítás után, amire igen jól emlékszem. Egy bácsi, aki valami újságnak dolgozik, beszélget apámmal - az ajtóban állok, sovány, furcsa kis arccal, kicsit szétálló fülekkel, hallgatom őket. Az a szakállas bácsi valamit súg apámnak, aztán felém fordul, tréfásan vizsgáztatni kezd, hogy hát mi a véleményem erről meg amarról. Igen megfontoltan és méltósággal felelgetek, de valahogy azért mégsem sértődöm meg, amiért minden válaszomon jóízűen nevetnek - nagyon jól érzem a különbséget, ez a különbség - akkor még világos volt előttem - lényegbeli és nem fokozati. És tisztában vagyok a komikummal, ami abból adódik, hogy én, a kisfiú, felnőtteken beszélek. Hogyne, hiszen ugyanolyan komikusan hat rám, mikor a felnőttek próbálnak velem gyerekeskedni, gügyögnek, az én szótáramból igyekeznek behelyettesíteni a szavakat. A tulajdon, egymás közti beszélgetésük sohasem ingerelne nevetésre. Egyébként ugyanúgy vagyok a könyvekkel is. *Az ember tragédiájá*-t két évvel ezelőtt, hétévesen olvastam, és igen jól értettem, *Gulliver*-t is, az eredetit, *Robinson*-t és mindent. Éppen tegnap olvastam el Tolsztoj *Iljics Iván halála* című elbeszélését, nagyon tetszett, és határozottan meg voltam sértődve, mikor apám kivette a kezemből, hogy én ezt még nem értem. Dehogynem értem, apám, hogyne érteném - vagy azt hiszed, csak ti figyeltek és láttok bennünket? Mi legalább annyit tudunk rólatok, mint ti mirólunk, ha nem többet! Tudod, mit nem értek, mi nem tetszik nekem? Azok a könyvek, amiket gyerekek számára írnak - ez nem érdekel, fel vagyok háborodva, ha a cím alatt ott látom zárójelben: „Az ifjúság számára átdolgozva.” Hogyan? Hát nem tudjátok, hogy engem a valóság érdekel, az élet, jobban és mélyebben, mint benneteket - mi az, hogy ifjúság számára, mit dugdostok, mit rejtegettek, mit „dolgoztok át”, mit hazudtok, mit tagadtok le - a csillagos eget akarjátok, a napot akarjátok letagadni az égről, „átdolgozni” -, a napot, amihez több közöm van, mint nektek?

Így érzek és gondolkodom, mert még nem verték belém a fejlődéstörténetet, majom és ember két külön dolog, és gyerek az gyerek, öröktől fogva és örökké, a felnőtt pedig felnőtt - nem egymás változatai, fejlődési fázisai, két külön, önálló emberfajta.

Nem lévén „felvilágosítva”, nem tudom még, hogy a felnőttből származik a gyerek, tehát azt se értem, hogy a gyerekből lesz a felnőtt.

A naptárból azt tanultam, hogy harminckét év múlt el azóta, úgynevezett emlékek is igazolni látszanak ezt a dolgot - de ugyan mi az, hogy emlék? Valóban, tudok róla, hogy világháború volt, hogy összeomlott és feltámadt valami - a felhőt gépmadár nyergelte meg, szobánkban ott a rádió. De tudnék minderről, ugyebár, akkor is, ha nem magam éltem volna át - tudnék róla, hallomásból, könyvekből, megsejtésből -, s tudnék róla, legfőképpen és elsősorban abból,

hogy most látom ezeket a dolgokat, mint létező maradványát és eredményét annak, ami történt. Léteznek ezek a dolgok, s ebből arra következtetek, hogy létrejöttek - s ezt a következtetést elnevezem emlékeknek, ennyi az egész.

És most itt ülök és beszélgetek egy bácsival, aki valami újságnál dolgozik.

Az ajtóban kilencéves kisfiú áll, sovány, furcsa kis arccal, kicsit szétálló fülekkel, mohón hallgatja, amit beszélünk.

Roppant ismerős.

És valami megdöbbenés fog el, amint ráeszmélek erre a feltűnő hasonlóságra. Nagyobb ez a hasonlóság, mint amennyit az „emlék” jelent.

Egyszerre csak azt érzem, hogy az „emlékeim”-ben élő kisfiú, aki én voltam, úgy, ahogy le van rajzolva, szinte kevésbé, szegényesebben hasonlít ahhoz, aki csakugyan lehettem, mint ez itt - az halvány képe volt csak, ez eleven valóság.

Majdnem ugyanaz...

Eh, ostobaság, káprázat, beleézés, a „már volt egyszer” ideges emlékcshalódása - hiszen harminckét év múlt el!

Lássuk csak.

Véletlenül nagyon jól emlékszem arra a régi kisfiúra, emlékszem érzéseire, ez érzések és vágyak színére, szagára.

- Cinkó, gyere csak ide.

Zsebre dugja a kezét, egy kis grimaszt vág. Hetykén néz ránk.

- Gyere te ide.

(Igaza van. Most ő ad nekem interjút - én jelentkeztem audienciára, színe előtt, hogy tájékoztassam a közvéleményt: hogy fest a mi világunk, mit ér, mit jelent a jövő, Gyermek öfelsege szemében. A tisztelet, amit elvár, nem is egészen jogosulatlan - az alakuló és gazdagodó Idő szempontjából nagyon is érthető, ha fiaink atyai jóindulattal kezelnek bennünket. Apának lenni mégiscsak egyet jelent a tudással és tapasztalattal - de ki meri mondani, hogy ükunokám nem fog többet tudni nálam?)

- Jól van, Cinege. Kérdezni fogok tőled néhány dolgot - de nem olyan leckefélét. Nem olyat, amit tanultál. Olyat, amire magad jöttél rá, ha rájöttél. Olyat, ami...

Vállat vont, fölényesen legyint, hogy érti.

- Hö. Tudom. Nem műveltséget, hanem okosságot.

A megkülönböztetés nem rossz. Mégis - világos-e előtte a különbség? Mert a felnőttek közt igen sokat ismertem, akik előtt nem volt világos.

- Hát te tudod, mi az, hogy műveltség meg okosság?

- Persze. A Gyuri művelt. Tud minden utcát meg királyt meg telefont meg mindent... Az csak műveltség. A csillagokról, meg a naprendszeréről is tud, mert olvasta.

- No és az okosság?

- Hö. Hát aki arra rájött. A Newton is csak olyan buta volt, mint a Gyuri, de akkor még rosszul tudták, hogy van a Nap meg a Föld, mégis kitalálta.

- Hát most nem értem. Mért találta ki, mert buta volt, vagy mert okos volt?

- Az mindegy. Azért volt okos, mert tudta, hogy buta abban a dologban, és addig törte a fejét, míg okos nem lett. A többiek azt hitték, hogy úgy van, ahogy ők gondolták, és hogy ők az okosak, pedig csak műveltek voltak. Az okosság az, hogy én tudom, hogy én buta vagyok.

- Nagyon érdekes. Azt hiszem, közel jársz az igazsághoz. Mi a véleményed a politikai helyzetről?

- Miniszterelnök.

- Mi az, hogy miniszterelnök?

- Ő a politikai helyzet. Ő végzi a politikát.

Szóval, l'état c'est moi.³

- No és a többiek?

- A többiek hazudnak.

Meglepődöm.

- Hazudnak?

- Igen. Mindenki hazudik, még a gyerekek is.

- Úgy. Te is?

- Csak ha muszáj.

Hát ezt honnan szedi? Tapasztalat vagy spekuláció?

- Mondd, Cinkó, mire szoktál gondolni, este az ágyban?

- Ha sötét van, a szájamat meg a fületem tapogatom, hogy megvan-e. Sötétben nagyobb a fülelem.

Meglepő megfigyelés. Ajánlom Einstein figyelmébe, egy új fényteóriához.

- Melyik állathoz hasonlít az ember, szerinted?

- Az ember semelyikhez, de a majom hasonlít az emberhez, a keze éppúgy mozog, és úgy tornázik, mint a Négy Ördög a moziban.

- És mit gondolsz - ha az ember valamikor megváltozik, milyen lesz?

- Hát - másféle. Az ember a legokosabb állat. Lehet, hogy nyolc lába lesz neki.

- Azért, mert okosabb?

- Vagy lehet, hogy egy se. Nem tudom.

- Mi a véleményed a szerelemről?

- Blódség.

- Ugyan. Miért?

- Mert semmi szükség rá. Az emberek úgyis szaporodnak.

³ *l'état c'est moi* - az állam én vagyok

Ezt talán ne feszegessük.

- Mit gondolsz, kik boldogabbak? A felnőttek vagy a gyerekek?

- A felnőttek.

- Úgy. Te talán nem vagy boldog?

- Én voltam boldog. De most már nem vagyok az.

Elérzékenyülök, lírás vallomást várok, könnybe lábadt szemekkel.

- De hát miért?

- Mert lecsúsztam.

- Lecsúsztál?

- Igen. Nem sikerült, amit akartam.

- Mi volt az?

- Azt nem mondom meg.

Nem is faggatom tovább - hiszen nagyon jól tudom, mi az: éppen olyan jól, még jobban, mintha emlékezném rá, kilencéves koromból.

S ha ő nem mondhatja meg - higgyék el, ez azért van, mert még én se mondhatom el.

Pesti Napló, 1930. január 19.

AZ ÖTÖDIK KERÉK

Modern Andersen-mese

Az Ötödik Kerék nem volt valami különös vagy rendellenes dolog - legalább ő nem tartotta magát annak. És nem volt Elvont Fogalom, rögeszme egy lángész agyában, különös hajlandóság a nyárspolgár szemében.

Az Ötödik Kerék nem hasonlat volt, kedves gyermekek, nem metafora, amit az iskolában tanultok. Jelképes Beszéd és Átvitt Értelem.

Az Ötödik Kerék valódi, kézzelfogható, rendes kerék volt, olyan, mint a többi négy, szőröstül-bőröstül, sőt gumistul és csövestül olyan volt, nem különbözött semmit keréktársaitól, ugyanabban a gyárban látta meg a napvilágot - még csak felfújva sem volt jobban vagy kevésbé, mint a többiek.

Azazhoggy...

Azazhoggy, éppen ez az, hogy jobban fel volt fújva.

Csakhoggy ezt a felfújást, illetve felfújva levést - ezt viszont már átvitt értelemben kell érteni, nem rendes, köznapi értelemben.

Az Ötödik Kerék ugyanis se alakjánál, se anyagánál, se lényegénél fogva nem különbözött a többitől - de igenis különbözött a helyzeténél fogva.

A többi négy a kocsi két tengelyére volt felszerelve, kétoldalt. A többi négy, mikor a benzin kigyulladt, és szólt a tülök, már tudta, mi a teendő - forogni és forogni, lihegni és erőlködni és rohanni és száguldani, árkon-bokron át, sártengerben éles kavicson keresztül, nem törődve tulajdon épségével, hosszú órákon át, pihenés nélkül, nyomasztó megterhelés alatt - ő, nem volt jó dolga a Négy Keréknek, elhihetitek, nem adta nekik a sors a boldog, védett helyzetet, mint távoli rokonaiknak, a finom, kecses kis órakerekeknek például, amikre úgy vigyáznak, *üveg alatt tartják őket*.

De az Ötödik Kerék, bár mondom, édes testvére volt a többinek, mindebből semmit sem tapasztalt.

Az Ötödik Kerék a kocsi hátuljára volt odaakasztva, érzékeny és finnyás gumibőrének még csak egy milliméterjét se érte soha az utca pora-sara - az Ötödik Keréknek soha még egy fél métert nem kellett gurulni, az Ötödik Kerék ott lógott, és *leereszkedő fölénnyel tűrte, hogy sétáltassák és cipeljék*.

Mert az Ötödik Kerék, a maga felfuvalkodott ostobaságában, hogy stílszerűen fejezzem ki magam, mellre szívta és saját érdemének tulajdonította a kivételes helyzetét.

Természetesnek találta, hogy vele így bánnak.

Úgy érezte, hogy ő már gyermekkorában különbözött testvéreitől - hogy ő más, mint a többi kerék, ő úrnak született, és a többiek arra, hogy őt kiszolgálják és dolgozzanak, csak hogy ő boldogan és kényelmesen élhessen.

Meg volt győződve róla, hogy az egész kocsi tulajdonképpen az ő sétáltatását szolgálja.

Hogyne, hiszen mindenki fáradt és dolgozott a kocsin, elöl a sofőr, motor, alul a kerekek, oldalt az ajtók - csak ő terpeszkedett és pöffeszkedett dologtalanul élvezve a rohanó tájékat, friss levegőt, duzzadó egészséget. A kocsiba néha furcsa, négyküllőjű kerekek szálltak be,

amiket Embernek neveztek, ezek is siettek és erőlködtek és szaladgáltak, hol föl, hol le - meg volt győződve róla, hogy ezek is az ő alattvalói, hogy tevékenységük célja és értelme a kocsi körül kimerül abban, hogy a kocsit, az ő kocsiját, jó karban tartsák, és gondoskodjanak az ő kényelméről.

És bizonyos atyai, leereszkedő jóindulatot érzett mindezekkel szemben, lélekben megveregette a vállukat, amiért ilyen derék és hűséges szolgálói az ő rendkívüli, isten kegyelméből alkotott egyéniségének.

Egy éjszaka az Ötödik Kerék édesdeden aludt éppen, beszívta a rétek jó szagú illatát.

Arra riadt fel, hogy valami csattan és zörren és zökken - a kocsi szaladt még egy darabig, aztán furcsán, bicegve csúszott néhány métert, majd megállt.

Villanylámpa került elő - a kocsi belsejéből sietve kászolódtott elő két Emberkerék, a sofőr is leszállt.

Félálomban figyelt, mi történik.

Az egyik tengelykerékkel lehetett baj. Akörül foglalatoskodtak. Az egyik csavart és forgatott valamit - a másik lassan emelni kezdte a kocsi hátulját.

S néhány perc múlva leemelték azt a kereket, és letették, közvetlenül alatta, a nedves fűre.

A sápadt holdfényben megdöbbsentő látvány tárult eléje.

A szegény, agyondolgozott kerék holtan feküdt a fűben - sápadt gumija ezüstösen csillogott. Egyik oldalán hatalmas lék tátongott, a léken keresztül már alig pihegve szivárgott vére és lelke: a levegő.

Egy pillanatra hideg futott végig a hátán, borzalom és részvét. Aztán magához tért. Jó, jó, gondolta, nagyon sajnálom szegényt, de azért mégis illetlenség, hogy engem emiatt felkeltenek, igazán csendesebben is csinálhatták volna, cseréljék ki, vagy tolják nélküle a kocsit, és gyerünk.

De egészen más történt.

Az egyik Emberkerék hozzálépett. És az Ötödik Kerék méltatlankodva és csodálkozva tátotta ki egyetlen szemét: az Emberkerék szentségtörő kézzel hozzá mert nyúlni, sőt alaposan megfogta, átnyalábolta, valamit csavart rajta, aztán szó nélkül leemelte a helyéről.

Csaknem elájult a meglepetéstől és felháborodástól. De nem volt sok ideje bámulni.

A következő percben durván odalökték a kiszervedett kerék helyére. Valamit csavartak, csak annyit érzett még, hogy hozzáragadt a tengelyhez, aztán a kocsi hátulját leeresztették, és finnyás, előkelő bőre egyenesen belepottyant az alatta szivárgó agyagos pocsolóába.

Kiáltani akart, ellenkezni - de nem jött hang a torkára.

A tülök tülkök, benzin robbant, tengely csikorgott, aztán csak azt érezte, hogy valami elkapja, és rángatni és lökdösni és dühösen hajszozni és korbácsolni kezdi, iszonyú fájdalom nyilallt át egész testén, és lihegve, félig ájultan, sivítő hangot hallatva elszorult torkából, rohanni és forogni és száguldani kezdett a bűzös pocsolóákon, éles kavicsokon át, rettenetes teherrel a nyakán, mely odanyomta, beszorította, belepréselte a föld porába.

És néhány perc alatt megtudta és megtanulta a Keréktörvény egyetlen, végzetes tételét: hol fönt, hol lent, hol fönt, hol lent, ahogy a Lét titokzatos Kormányzójának, a Tengelynek tetszik.

Színházi Élet, 1930. 4. sz.

IRODALOMPOLITIKA

A mi bárcsak ne lenne, de ha már van, miért nincs?

Ha azt mondom, hogy „bárcsak ne lenne”, ezzel a minden betűkedvelő ember számára kínos és fűlsértő szó ellen tiltakozom csak - nem tehetek róla, képtelen vagyok olyan szavakkal csinálni értelmes mondatot; amiknek nincs értelmük. Irodalom az irodalom, és politika az politika, tehát mit keres a csizma az asztalon? - nekem azért, kedves barátom, addig ne beszélj se a *Nyugat*-ról, se a Babits-Móricz-Ignotus-afférről, se a Baumgarten-díjról, se a Kisfaludy-társaságról, míg meg nem állapodtunk benne, hogy a jövőben milyen fogalmak jelölésére fogjuk használni fenti szavakat.

Legközelebbi beszéd- és értelemgyakorlat-órára tehát, ide figyeljtek, kedves felnőttek, írók le tízszer kilencéves kisfiam megállapításait.

Az irodalom, az egy olyan dolog, ami az írók és költők oly irányú műveiből áll, mely szerint ezek igyekeznek szép és igaz és örök érvényű mindenfélét szépen megírni az emberekről és a világról és saját magukról, hogy ezeket mindenki megtudja.

A politika, az egy olyan dolog, hogy rendben kell tartani az embereket, az országokat meg államokat meg katonaságot meg mindenkit, ezért társadalmi törvényeket kell csinálni arravaló embereknek, akiket e célból bizonyos rendelkezési hatalommal és eszközökkel ruháznak fel.

Ennek a két dolognak tehát semmi köze egymáshoz.

Hát persze, tanító úr a harmadik elemiből, mutat fel erre az egyik intelligensebb felnőtt ember, tudjuk mi azt nagyon jól - ne is úgy tessék azt érteni, mi a „politika” szót az „irodalom” szó mellett átvitt értelemben használjuk, azt gondoljuk vele, hogy valamiképpen az országok és társadalmak kérdéseit a különféle felfogások harcából kialakult versengés dönti el, egymást bírálván e felfogások képviselői - úgy és oly módon kell alkalmat adni az irodalom különféle felfogásainak is, hogy megvívják a harcot, felfogásuk érvényesítésére.

Jó, jó, nagyon helyes - de miért kellett ehhez kölcsönkérni, akármilyen átvitt értelemben, egy ilyen gyakorlati szót? Hiszen a szellemi arisztokrácia jóvoltából van már egy kitűnő kifejezés, amivel ezt a véleménynyilvánítást jelöljük.

Úgy hívják, hogy műbírálát, kritika.

Ez a műfaj való arra, hogy az írók és költők által alkotott, úgynevezett művekben lefektetett életfelfogás és művészetfelfogás mellett vagy ellen állást foglaljon.

Természetesen, az irodalomban is van jobb- és baloldal (tehát a kritikában is kell, hogy legyen), de ez a jobb- és baloldal nem abból áll, mint a politikában, hogy kommunista-e az író vagy reakciós, lévén ezek politikai fogalmak, hanem abból például, hogy emberszerető-e az író vagy embergyűlölő, hogy hisz-e a lélekben vagy nem hisz, hogy az érzelmekre fekteti-e a súlyt vagy az értelemre, hogy a részletekben látja-e az élet valóságát vagy az egészben, hogy a rímekben látja-e vers lényegét vagy a gondolatokban - és így tovább, lévén ezek azok a lehetőségek, amikkel az irodalomnak dolga van.

Ezek után pedig, ha a tanító bácsi egy kicsit körülnéz az újságokban és folyóiratokban, a következőket állapítja meg.

Ha igaz volna, hogy a „politika” szót csak a „kritika” szó helyett használjuk, akkor Magyarországon meghalt minden irodalompolitika.

Kritikai irodalmunk mintha fel volna függesztve. Ha megjelenik egy könyv, akárkié, vagy agyonhallgatják, vagy újságírói impresszionizmussal intézik el, meg sem kísérelve, hogy a mű értelmét, értékét és jelentőségét az értékmérés egzakt eszközeivel, összehasonlítással és megkülönböztetéssel keressék, beleillesztve a művet az irodalmi kultúra hatezer éves folytonosságába, mert nagyon jól tudjuk, hogy e beillesztés nélkül értelmetlen és felelőtlen handabandázás minden esztétika. Az író, műve megjelenése után, riadtan néz körül a süket csöndben, akár veszik a könyvét, akár nem - legfőljebb önmagáról olvas néhány udvarias vagy udvariatlan szót, a „sikeréről” vagy „sikertelenségéről” elmélkedik néhány kettős könyvvezető, a „tehetségét”, szerencsés esetben „zsenialitását” ismeri el néhány botcsinálta pszichológus, úgy adományozván e jelzőket, mint valami kitüntetést - de hogy a mű, a mű, a gondolat és érzés, a valóság és igazság és szépség, amit meglátott vagy fölfedezett, valóság és igazság és szépség-e valóban, szemben a hazugsággal és ostobasággal, amiknek tűrhetetlen nyomása „teremteni kényszerítette”, mint Istent az „isten eszmék közti űr” (Lucifer szerint) - amire tehát égetően kíváncsi lehetne ő is meg olvasója is, arról úgy hallgat föld és ég, mintha ezek a kérdések nem is léteznének.

Kritika tehát nincs.

Viszont...

Viszont mi ez? Mi ez akkor?

Az utóbbi időben egyre-másra olvas az ember terjedelmes cikkeket írókról, merőben függetlenül az írók műveitől, és ezekben a cikkekből és vitákban egyre gyakrabban szerepel a „jobboldal” és „baloldal” kérdése.

És jobboldal és baloldal mint vád és elismerés, korántsem vonatkozik arra, ahogy a naiv olvasó gondolná, hogy mit tudom én, az illető író a romantika vagy a naturalizmus szemüvegén át néz embert, Istent, világot, asszonyt, szerelmet, álmot, vágyat, örömet, szenvedést.

Mire vonatkozik hát?

Ne áltassuk magunkat.

Ez nem az író valódi értelemben vett „irodalompolitikai” elhelyezkedésének - ez az író politikai-irodalmi állásfoglalásának firtatása.

Nem vitatkozom azokkal, akik hangoztatják, hogy az írónak politikai téren is állást kell foglalnia. Ez más kérdés, nem tartozik ide - egyébként, néhányszor már meg is feleltem rá.

Most arról van szó, hogy a magyar író helyzete tűrhetetlenné vált ebben a zűrzavarban, közönségével való természetes közvetítője, a műbíráló, elhagyta a hadszínteret - író és közönség között valami ismeretlen, láthatatlan, hozzá nem értő, irodalmat és művészetet általában lenéző és megvető elem bukkant fel szemtelen, pökhendi önérzettel - lehetetlen megállapítani, honnan veszi merészségét, hogy ítéletet mondjon, de mond!

Mond bizony, és kérdéseket tesz fel és vallat és igazoltat, korántsem szépség és igazság, hanem ahogy ő nevezi (kompromittálván ezeket a szavakat) „jellem” és „erkölcs” és „meggyőződés” nevében, mint valami különítmény.

És vallatás és igazoltatás után osztályoz és listát készít, egyénekenként.

Ma az a helyzet, hogy a magyar író, miután keserves tapasztalatból körülbelül tudja, melyik listán szerepel, már nem is kíváncsi többé, mit fog szólni a sajtó, ha könyve jelent meg, vagy darabját adták. Nem kíváncsi rá, úgyszintsem tudja előre. Egészen mindegy, remekművet írt-e, vagy a piacnak félcelt össze valamit. Ettől függetlenül bizonyos lapok és folyóiratok irgalmatlanul le fogják vágni, olyan ripők modorban, amire nem volt példa a magyar sajtóban napjainkig, egyszerűen azért, mert „ki van adva”, hogy az illetőről nem szabad jót írni - más, közömbös lapok odaásítanak valamit, s ha véletlenül néhány lelkes, igazi szót inspirál holmi naiv, művészetért lelkesedő fiatal kritikusként a tetszés, az „irodalompolitikai” közvélemény gúnyosan legyint - no persze, politikai vagy gazdasági, vagy függelmi érdekközösségekben áll a szerzővel!

A közönség pedig áll és bámul, nem érti a dolgot. Ami tetszik neki, azt szidják, ami hidegen hagyja, azt dicsérik. Lassanként elmegy a kedve az egésztől, rájön, hogy ő úgyse ért irodalomhoz - vállat von, és bemegy a moziba.

Ne áltassuk magunkat.

Irodalmi életünkben a művészetközponthelyi szemlélet helyét az életharc, az érvényesülés versengése foglalta el. Ez a legnagyobb rendben volna, csak az a baj, hogy míg minden egyéb téren az értékek kiválogatódásának egészséges harcát valamiféle végrehajtó hatalom biztosítja, addig a szellemi arisztokráciának semmiféle szerve és fóruma nincsen, hiszen nyilvánvaló, hogy ezeknek a cikkeknek és hírlapi veszekedéseknek annyi gyakorlati eredménye sincs, mint a kávéházi beszélgetéseknek, amelyeknek jegyében és tónusában készültek.

Ha politika, legyen politika - de a politika mai formája a parlamentarizmus.

Az irodalom nemcsak művészet. Társadalomformáló jelentősége óriási - lassúbb és csendesebb, de jóval tartósabb és mélyebb, mint a politikáé. Vallom és hiszem, hogy a szellemi arisztokráciának nemcsak joga és kötelessége, de hivatása is, hogy az emberi társadalom nagy kérdéseire feleljen, átalakulását és forradalmát előkészítse.

Vagy akár végre is hajtsa.

Világparlamentet az íróknak - egy új Hágát és Genfét: ott majd kiderül, miről van szó.

Nem jobboldalról és baloldaltól. Vagy ha igen - csak a jobboldali és baloldali latorról, akik az Igazság keresztjét megcsúfolták.

Ott majd kiderül, derüljön ki, hogy mi jobban tudjuk a politikusnál, kenyéren és vízen túl mi fáj, mi kell az embereknek - hogy közülünk a valódiak miért nem vallottak színt ez illetéktelen kontár igazoltatók előtt - nem gyávaságból, vagy szerénységből, nem azért, mert nem értünk, hanem büszkeségből -, mert nagyon is jól értünk hozzá, jobban, mint a kérdező, aki még azt se tudja, hogy politikáról, akár irodalompolitika, akár politika-politika, érdemlegesen csak az beszélhet, akinek hatalom van a kezében.

Pesti Napló, 1930. február 2.

KÉT SZEREPLŐ A SZÍNPADON

Kószálás egyedül, egy premier után

*A kormos, meztelen hegyek közt
Harcolt a harsogó vonat,
Falvak rügyeztek lent a völgyben,
A sziklacsúcson hókupak -
Ekkor, két hegycsúcs közt a félhold
Mint nagy kérdőjel, úgy bukott eléd:
Van-e élet, túl a szerelmen?
Az életen túl van-e Lét?*

Egy félbemaradt versből

Lamberthier úr című darab az egyik színházban. Ketten játsszák, Hollós Ilona és Gellért Lajos, drága, lelkes színészek, a lelküket adják ki, vagy ahogy Relle Pál írja kritikájában, „elégnek a színpad kihúnyó máglyáján”. Igaza van Relle Pálnak, a színpad, az a színpad, amit mi annak ismertünk, kihúnyóban van, s aki ilyen komolyan veszi mégis, mint ez a két derék gyerek, valahogy a süllyedő hajó hű kapitányának naiv és megható képét idézi a kételkedő lélekben.

A színpad süllyed, léket kapott valahol, zátonyra szaladt, s míg több-kevesebb méltósággal ereszkedik le a horizont alá, a könnyű utasok, személyzet és szakács (színész és író) riadtan ugrálnak le róla - ki a mozi és hangos mozi mentőcsónakjába (szinte jelképes ez a legújabb és eddig legjobb hangosfilm, az *Atlantik*), ki a jeges vízbe, dísztelen mentőövvel a derekukon, tinglitanglit táncolva a korszellem fenyegető hullámai közt. Ez már a második darab az idén, amiben csak két szereplőt látunk a színpadon (a nagyszerű Bajor Gizi pompás műve, a *Hajnalban, délben, este* után).

Ketten maradtak a süllyedő deszkákon.

Egy férfi meg egy nő.

Mintha valóban új Atlantiszt élnénk, özönvizet, ami után vagy újrakezdődik minden, vagy megszűnik az élet - Ádám és Éva újra összekerülnek egy kietlen, kopár Paradicsomban, megint egyedül vannak, hogy számot adjanak egymásnak: a történetek után érdemes-e megpróbálni előlről?

Mert lássuk csak - igazán a mozi és a rádió az oka a színpadi dráma válságának? Ez lenne a zátony - vagy talán mégis, belül, a hajóban a hiba, a gerendák korhadtak el, magától lyukadt ki az alattság?

Egyhangúan cuppog a sár kalocsnim alatt, ahogy a lucskos februári éjszakát araszolom.

Egy férfi meg egy nő.

Minden eddig ismert drámaiság ősforrása - ami túl van rajtuk, emlékek és vágyak, vonzás és taszítás külső okai, háttér csak a halaszthatatlan és sürgős mondanivalók és kérdések számára, amire választ egymástól kaphatunk csak.

Lám, ez a két emberke egymást kínozza és faggatja és gyötri, egymással elintézendő dolguk mellékes velejárója, ingere és következménye, hogy közben meggyilkolják Lamberthier urat, egymás kedvéért, s elmennek bűnhődni és meghalni, hogy egymást meggyőzzék szerelmükről.

Ahogy így csupaszon magukra maradtak a színpadon, mintha azt akarnák vallani, hogy az életben is ez minden dolga férfinak és nőnek - *egymással* van csak dolguk, semmi és senki mással, a többi, harc és küzdelem, világ, fejlődés, történelem, politika, becsvágy, technika, vallás - Isten és ördög és ember, ürügy, csak vargabetű a keserves úton, amelyen egymás felé törhetnek. Mert csak egymásnál válthatják be a boldogság utalványát, amit bölcsőjükhöz mellékeltek, s amitől nem tud szabadulni a lélek, nem tud megnyugodni, míg be nem váltotta, vagy el nem vesztette.

Ennyi volna hát az egész? A boldogság vágya? Ez volna egyszerű és könnyű, olcsó kis megfajtása az élet nagy keresztretjvényének?

Igaza volt Capillária utasának, mikor álmélkodva számolt be furcsa felfedezéséről, „nekem folyton emberről beszéltek az élet útleírói, mikor gyermek voltam - de járván a világot, egyetlen emberrel se találkoztam: akivel találkoztam, az vagy férfi volt, vagy nő”!

Akkor viszont...

Ha kénytelenségből ilyen szépen visszatért a színpadi dráma ősforrásához, a szerelmi perpatvarhoz és szerelmi idillhez - miért bukdácsol a válság kapkodó lázában mégis ez a remek műfaj?

A drámai jelenetek közben lopva megfordultam, és a nézők arcát figyeltem: mit árulnak el a feszült figyelemből elbáméskodó, az önfegyelem alól felszabadult vonások?

Furcsa így nézni a közönséget. Ahogy a sötétben ülnek egymás mellett, szótlánul, előredermedve. Egyik se veszi észre a mellette ülőt, ülnek, mint az iskolában, csupa jó tanulója Élet tanár úrnak. Egy kedves fiatal kritikusnak egyszerűen leesett az álla, mikor kiderül, hogy Gellért ölte meg az ismeretlen Lamberthier-t - így maradt, nyitott szájjal, a nyelve is előrebukott.

Aztán vége a jelenetnek, és a felriadt nézők mosolyogva, kissé szégyenlősen térnek magukhoz.

Ó igen, nagyon izgatónak, nagyon figyelni való Élet tanár úrnak ez a kísérletekkel demonstrált előadása.

De hát csakugyan - ez volna az egyetlen tantárgy?

A boldogság iskolája?

Ezen túl semmi sincs? És minden, amit ezen túl sejtettünk, előísmé, bevezetés, propedeutika csak?

Jól van hát, igazán nagyon szép, hogy ez a festő úgy szereti az ő kis feleségét, és a kis feleség úgy szereti az ő kis urát, hogy ölnek és meghalnak ezért a szerelemért - no és aztán? - Aztán mi lesz, kérem?

Tegyük fel, hogy minden rendbe jön, hogy Lamberthier feltámad, elszégyelli magát, amiért így megzavarta az ő boldogságukat, békét hagy nekik - tegyük föl, hogy nem lenne bonyodalom -, az első felvonás turbékolása után mivel töltenék ki a darabot? Turbékolnak tovább, függönylementéig?

Jól értsenek meg - nem a boldogság kultusza ellen ágaskodik ez a türelmetlenség. De nem tehetek róla, nem tudom felnőtt embernek érezni ezt a Maurice nevű festőt, míg nem látom egyszer egyedül, nem beszéltem vele *egyébről*, mint a házassága. Ha jól látom, festéssel foglalkozik - ugyan mit fest? Hogy látja a világot e négy falon túl?

E négy fal lombikja, nekem „nagyon szűk és nagyon tág”. Lehet, hogy a közönség is így van vele?

A boldogság talán mégse *célja* - talán csak kerete és *feltétele* az életnek?

S ha nem célja - nem lehet a tartalma se.

Akkor hát - mi a tartalma?

„Van-e élet túl a szerelmen...”

Mielőtt a színpadi dráma hajója léket kapott, közvetlenül a század egyenlítőjén, akadt néhány vakmerő kormányos, aki megérezvén a fenyegető veszélyt, megpróbálta más irányba fordítani a lapátot - megpróbált helytállni ezért a „tartalomért”.

Shaw Bernát *Man and Superman*-ja⁴ először dobja fel a hetyke kérdést élet és színpad nevében - vajon a „boldogság” álma olyan abszolút, szent és sérthetetlen dogma, hogy meg sem lehet kísérelni elemzését, fölötte állván minden kritikának?

Hősének, az új Don Juannak tragédiája ott *kezdődik*, mikor boldogsága elől lehullott minden akadály - felvetődik a kérdés, vajon a szerelmi boldogság nem elviselhetetlen pokollá, mennyország helyett, hanem feltételévé és alapjává, hanem tartalmává lesz az életnek?

S kinyílik menny és pokol - utóbbi tele szerelemmel és érelemmel - előbbi hideg előérzettel és „hivatással”.

Valami hasonlót akartam próbálni ifjú fejjel magam és a *Holnap Reggel* vergődő napjaiban.

A kísérlet meghiúsult, a kormánykerék nem engedelmeskedett, s a drámai műfaj nem kerülhette el sorsát.

Most már látom, miért.

Akár elfogadjuk tartalomnak, akár nem - a szerelmi boldogságot ismerjük, képzeletből és valóságból, mi emberek - de hogy mi az a „hivatás”, ami helyette betöltené az életet: erre nem tudott megfelelni az életmentő kísérlet.

Nem is lehet addig, míg a két szereplő közül az egyiket - a nőt - kizárjuk ennek a képzelt mennyországnak még az ígéretéből is.

Anyai hivatás, hitvesi hivatás - szavak. Ez nem különbözteti meg a nőt abszolút értelemben hiszen az apai és férji hivatás éppen úgy elképzelhető, lehetséges tartalma az életnek, mint ez - hol kezdődik hát a különbség?

Még csak meg sem sejtheti a férfi, mit jelent *embernek* lenni, míg a nő úgy él mellette, mint nő, semmi más.

⁴ *Man and Superman* - Ember és felsőbbrendű ember

Nem lehet egészet csinálni az egyik félből, ha a másik féltől nem tud elszakadni - elszakadni pedig nem tud, míg a másik fél nem válik egésszé.

Zwei Ochsen auf dem Berge stehn
Der eine wollte übergehn
Der andre war dafür zu dumm -
Und schliesslich kehrten beide um.⁵

Jelenleg ez a helyzet.

A színpad szívesen átkelt volna a zátonyon, amelyen megfeneklett. De nem lehetett: visszahúzta a tehetetlenség.

Most visszafordult hát a szerelmi nyavalyák ábrázolásáig.

És el fog süllyedni.

Pesti Napló, 1930. február 1.

⁵ *Zwei Ochsen auf dem Berge stehn...* -

Két ökör áll a hegyen,
Az egyik át akart menni,
A másik ehhez buta volt.
Végül mind a kettő visszafordult.

GÁZÁLARC ÉS EZER FONT STERLING

Egy kis fantasztikum

Ne tessék haragudni, hogy már megint magánügyemmel untatom önöket, mint az emberiség sorsa, meg efféle - nagyon jól tudom, hogy kezd már görbe szemmel nézni rám ezek miatt a személyeskedések miatt néhány író- és újságíró társam, akik a rendelkezésükre álló papírfelületet mostanában, érezvén az idők komoly súlyát, általános érdekű közügyek vitatására használják fel, hogy aszongya például, nincs igaza annak a csirkefogó izének, aki azt állítja rólam, hogy én ezt vagy azt az író jobbnak tartom, mint azt meg ezt, holott nyilvánvaló, hogy ő csak azért meg ezért mondja erről meg arról a könyvről, hogy ilyen meg olyan, mert ő velem így meg úgy van, ezóta meg azóta, mióta köztünk ez meg az a dolog történt.

Szép, szép dolog a közügy, és tisztelek, becsülök mindenkit, aki személyét ki tudja vonni a vitából - de hát mit tegyek, ha egyszer rákényszerítik az embert, hogy önmagával foglalkozzék a nyilvánosság előtt. Hogy menjek tovább, hogy lapozzak tovább, mikor itt az újságban, ahol témáimat keresem, egy oldalon két személyes támadást olvasok egyszerre - nem is támadást, hanem halálos fenyegetést.

Az egyik szerint Henderson angol külügyminiszter beszédében kimutatja, hogy Anglia jelenleg ezer font sterlinget költ percenként a jövő háborújának előkészítésére. A másikban Buday Sándor kiváló szakértő érdekes előadását referálja az újságíró, a gázálarc fejlődéséről napjainkig és azon túl, melyből megtudjuk, hogy a ciángázokat is beleszámítva, van már olyan álarc, amit az eddig kitalált százkilencvennyolcféle gázt mind kivédi, tehát most javában dolgoznak az egész világ hadiműhelyeiben, hogy egy olyan százkilencvenkilencedikfélét találjanak ki, amire az eddigi gázálarcok nem érvényesek - illetve egy olyan gázálarcot, ami erre is érvényes lesz majd, hogy aztán lehessen kezdeni előlről az egészet. Ami tehát legközelebbi kedvenc világháborúmat illeti, ezek után könnyen meg lehet mondani, ki fogja megnyerni - az fogja megnyerni, aki a hadüzenet napján az eggyel többedik gyilkológáznál tart, mint ahányadik gázálarcnál a másik fél, vagyis tételbe foglalva ezek után a Napóleon által „gloire”-nak (dicsőség) nevezett kedvező hadi eredmény feltételét, kapjuk a következő egyenletet:

$$G = \frac{Gy_1 - A^1_2}{Gy_2 - A^1_1} + \sqrt{gd} - \int L$$

ahol G , mint említettük, *gloire*, dicsőség, Gy_1 az egyik fél, Gy_2 a másik fél által gyártott gyilkológázok sorszáma, A^1_1 az egyik, A^1_2 a másik fél által gyártott védőálarcok sorszáma, g az egyik, d a másik fél országaiban legyilkolandó személyek száma - végre L egy olyan komponens, amire még vissza fogunk térni.

Mindez, mint látjuk, rendben van, nem is sértődnék meg rajta, mindenesetre szép az illető leendő világháborútól, hogy világosan értésemre adja, mihez tartsam magam. Ezzel szemben kicsit erősnek tartom Anglia viselkedését, ezer font sterlinget talán mégse kellene percenként kidobálni ilyesmire, mikor izé... mikor itt vannak emberek, akik, hogy is mondjam, sokkal kevesebből ki tudnának jönni percenként, sőt óránként, sőt hatvan-hetven évenként, tehát...

Tehát ezúton felszólítom Angliát, nézze, kedves Anglia, halló, volna szíves egy percre, mondjuk, két percre idefigyelni, de igazán, és addig tegye le azt a sterlinges zacskót, mondja már, hogy két percig nem adja ki az ezret, az kétezer font, és ha szerény ajánlatomat a jövő

háborúját illetően elfogadhatónak találja, vagyis a két perc nem veszett kárba - én megelégszem az egyik ezressel, a másikat megspórolta.

Pacsit rá. Tessék idefigyelni.

Először is.

Az egész felszerelés bonyolult és drága.

Ahogy a leírásból olvasom, ezekhez a modern gázálcokhoz, éppen azért, mert sokféle gáz kizárására vannak berendezve, egész kis laboratóriumot kell magával hordozni az embernek. Kémiai szerek patikáját, ami egy, a derékra szerelt tartályt tesz szükségessé, ahonnan csövön át megy az ellengáz a lélegzőszervek segítségére.

Ez a felszerelés nagyon kényelmetlen.

Praktikusabban kell elhelyezni a dolgokat. Nem lehet tartályokat és terheket cipelni annak, aki menekül. Ezen a ponton az állatok sokkal leleményesebbek nálunk, jobban osztják be a támadás és védelem eszközeit - a vipera nem hordja mérgét kofferben és zacskóban, a villamos rájának sincs szüksége dinamógépre, ami pedig a gázfejlesztő állatokat illeti, mint a modern harcászati őseit, se a görény, se a poloska nem cipel stratégiai műveletei közben olyan különleges szerkezetet, mint amilyenek a mi megfelelő védelmi apparátusunk. Ők mindent szépen el tudnak helyezni a tulajdon testükben.

Az emberi testben is vannak megfelelő üregek és hézagok, ahol elférne a fent említett tartály. Itt van mingyárt a koponya belső ürege, mint a fejlődés nagy művében teljesen kihasználatlan, üres térfogat.

De ezek csak mechanikai megoldások, végeredményben inkább a védelem céljait szolgálják.

A támadás jövője nem ebbe az irányba mutat. Az emberi test és lélek egyre finomabb, egyre tökéletesebb ismerete feltárja előttünk a természet titkos módszereit, s kezünkbe adja a műszereket. Ma még *élettannak*, *lélektannak*, az *idegrendszer fiziológiájának* nevezik az ismeretek és kutatási lehetőségeknek azt a komplexumát, amit a modern vegytan felőlel - valamikor, ha majd nemcsak *ismerni*, de *irányítani* is tudjuk majd az életjelenségeket, a *biokémia* helyét a *biotechnika* foglalja el: a kérdés nem az lesz, *milyen* az emberi lélek, hanem az, *hogy mit lehet vele csinálni*.

A rádió felfedezése óta különös rejtelmek derengenek fel amúgy is az összehasonlító tudományban - kiderül, mennyire igaza volt annak a tudósnak, aki szerint nem az a csodálatos, hogy a rádióhullámokat felfedezték, hanem az, hogy csak most fedezték fel. Az élet furcsa, egyéneiben együttműködő mozgásait csak most kezdi érthetővé tenni a feltevés, hogy az élőlények közt dróttalan összeköttetés áll fent. Az embernél *szuggesztiónak* és *tömeghatásnak* hívtuk eddig ennek az összeköttetésnek halvány kis jeleit.

Mi lesz, ha egyszer tudatossá válik?

Hogy az értelmet, érzelmet és indulatokat éppen úgy lehet *kívülről* irányítani, egységesen és nagy tömegben, mint ahogy eddig csak *belülről* és egyénileg irányították ezeket a lelki folyamatokat különféle vegyi bomlások.

Jelek már vannak.

Tessék kérem, a sokféle gáz közt itt látom a könnyfakasztó gázt. Jó, jó, tudom, ez durva példa, a könnyeket ez a gáz fizikai úton gerjeszti, a könnyzacskók izgatásával.

De nem látok semmi elvi lehetetlenséget abban, hogy oly szerkezetet találjanak ki, ami közvetve, a kedély fészékében, az idegvezetékekben csinál olyanféle izgalmat, amit mi eddig szomorúságnak neveztünk, és azt hittük, hogy csak egyénien, házilag, úgyszólván kisüstön állítható elő.

Óriási perspektíva!

Már látom a különféle *kedélyállapot-mérgező* gázokat - aztán majd jön a többi, hiszen vég-eredményben az a valami, amit *érzelemnek* és *gondolatnak* neveztünk eddig, se egyéb, mint különféle belső ideghatások eredője! Miért ne lehetne ezeket külső, technikai eszközökkel kényszeríteni rá az ellenségre?

Tehát pályázatot hirdetek a következő gázokra:

Kívántatik gáz, amit ha az ellenség beszív, kutya jó kedve támad, eldobja a fegyvert, és táncolni kezd.

Kívántatik gáz, amitől az ellenség egyszerre csak úgy érzi, hogy ő nagyon szeret minket, mi is szeretjük őtet, csak eddig nem vettük észre. Erre fogja magát az ellenség, kinyújtott kézzel és egy búbajos mosollyal megindul a mi lövészárkaink felé, mire mi nyugodtan összeszedjük őket, mint májusban a cserebogarat.

Kívántatik gáz, amitől az ellenségnek az a rögeszméje támad, hogy embert ölni illetlenség és rossz modor, és semmiféle érdek vagy belátás, vagy magasabb cél nem indokolhat ilyen dolgot. Mire az ellenség nem öl meg bennünket, és nyugodtan meg hagyja ölni magát.

Végre kívántatik úgynevezett *schopenhauer-*, illetve *nirvána-gáz*, amitől az ellenség egyszerre arra a meggyőződésre jut, hogy meghalva lenni sokkal jobb, mint élni, mire mindenki megfordítja a fegyvert, és agyonlövi magát - nekünk csak a hullákat kell eltakarítani.

De mondok egy sokkal egyszerűbbet, ami alig kerül valamibe.

A háború célja, illetve módszere, hogy bizonyos számú embert megöljünk, bizonyos érdekből.

Miért kell erre pénzt költeni?

Hiszen az emberek halandók - ideje pedig van egy népnek vagy országnak.

Egyszerűen meg kell várni, míg azok az emberek, akiket meg kellene ölni, maguktól meghalnak.

Nem mindegy?

Kérem az ezer font sterlinget.

Pesti Napló, 1930. február 9.

NE BONCOLJÁTOK FEL

Élet, a nagy drámaíró

*Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passieret,
Dem bricht das Herz entzwei...⁶*

Heine

Ismertem ezt a szép, ifjú özvegyet, aki szép volt és ifjú volt, azonkívül még művelt és lelkes, indulatos ember - tudom, hogy szerette a tudományt, a szép verseket és szép festményeket, hallottam szavalni és lelkesedni, tátott szájjal figyelni választékos beszédre, hinni, vakon és ellenőrzés nélkül, finnyás ízlésű széplelkek szavának, akik lenéznek minden „közönséges”-t, „életművészek”-nek, akik szerint minden a formán és stíluson múlik. Kiváló írók, zseniális színészek, nagy festők társaságában találkoztam vele néhányszor, ezek mind bókoltak és hízelegtek neki, holmi homályos hedonizmus nevében - a tulajdon férje, maga is művész, úgy beszélt vele és róla, mint valami kivételes tüneményről, akire sugárzó jövő vár - szegény, mielőtt megölte magát, hogy félreálljon e nagyszerű karrier útjából, „Vénuszom”-nak nevezte búcsúlevelében, mintha csakugyan Hellász káprázatát varázsolta volna vissza a szépségnek és választékosságnak e tüneményes csodája.

Ennek a szegény, naiv művésznak a kényszerű halál jeges lehelete se nyitotta ki a szemét, hogy utoljára szétnézvén műhelyében, észrevegye a kort, melyben élt: úgy feküdt le halálos ágyára, mint aki rózsakoszorúval a fején, bürökpoharat készül kiinni. Kinyitotta a gázcsapot, és még odafirkantotta a búcsúlevél szélére, „ne boncoljanak fel”. S néhány hónap múlva a szép ifjú özvegy, akinek boldogságáért életet áldoztak, akinek kivételes esélyeit, kivételes követelését az élettel szemben egy egész megkergült kórusa a magasztalóknak igazolta és biztatta - az ifjú özvegy, hivatalos és nem hivatalos igazolványokkal és bizonyítványokkal kézitáskájában s emlékezetében mindama finom és előkelő szavakkal, amiket hallott és olvasott maga körül, szépen lefeküdt maga is, bevette a veronait, és nem jutott eszébe, a sok szép versből, amiket szavalt, a sok szép szóból, amit inspirált életében szebb vagy okosabb a szánalmas és szívszorongató banalitásnál: „Ne boncoljanak fel.”

S talán mégis, öntudatlanul, valami egyebet jelent e három szó ezúttal, mint amennyit ponyvaregények és városligeti kis cselédek értenek alatta.

Lássuk csak, mi történt.

A művészférj és a ragyogó orvosfeleség élük a maguk „stílusos” életét. Csupa érzelem és indulat, felfokozott vágyak és igények, remények és csalódások - szótáruk, gondolatviláguk,

⁶ *Es ist eine alte Geschichte... -*

Ez az a régi történet,
Ami mindig új marad;
S akire ez érvényes,
Annak a szívét megtöri.

ítéleteik mind abból az ábrándvilágból alakul ki, amivel minden korban leplezni szokta a valóságot a hiúság cifra vására. Nem akad, aki ennek a rideg valóságnak tükrét elébük tartsa: az élet ismerői rendszerint hallgatók és szemérmesek. Egy férfi jelenik meg, afféle kételkedő rajongó, hímnóra, aki nyilván az „élet jogáról”, a „nő egyéniségéről” beszél nekik: az ilyen férfiaknak rendszeren sok bajuk van a nő egyéniségével, mindenáron fel akarják szabadítani. A felszabadítás megtörténik, „nyíltan és becsületesen” meg is mondják a férjnek, aki „félreáll az útból”, megöli magát. Most egymáséi lehetnek, s néhány hónapig magasan lebeg a „boldog és stílusos jövő” semmiből, semmire épített kártyavára. Ekkor egy kis zavar áll be: meg kellene alapozni, reálisan, ezt a jövőt. A nő, jóhiszeműen és naivan, maga vállalja a munkát. De míg a dolgát végzi, a férfi „számot vet” magával vidéki magányában, s számvetésének eredményeképpen eljegyezi egy gazdag barátjának leányát. Az esküvőt is kitűzik, s azon a reggelen a magára maradt özvegy megöli magát, s arra kéri a rendőrséget, hogy ne boncolják fel.

Dráma- és regényíró urak, filmtragédiák készítői és ti is, morálfilozófusok: íme, az élet. Parancsoljatok, jó téma, nem? Csak az a kérdés, hogy dolgozzuk fel, milyen műfajt válasszunk.

Sorstragédia? Nos hát igen, kétségtelen, hogy van az egészben valami végzetesség - felsőbb hatalmak szárnyasuhogását érezzük, életünk s cselekedeteink felett ítélő Törvény láthatatlan jelenlétét. Bűn és bűnhődés kérlelhetetlen összefüggése lappang a komor gyászpompa mögött, intő és fenyegető tanulság.

De érdemes-e megírni?

Ez az „élettragédia” nyugtalanítóan hasonlít azokhoz a százszor megírt színpadi és regénytragédiákhoz, amik az „élet”-ből vannak merítve. Az ember nem is tudja hirtelenében, mihez hasonlít *jobban*: egy *másik*, hasonló tragédiához, vagy ama másik tragédiának tükörképéhez, a *regényhez* - s nem tudjuk elnyomni a kínos gyanút, hogy az egyik tragédia nem közvetlenül, hanem közvetve, az *irodalmon* keresztül függ össze a másikkal - vajon ikertestvérem vagy tükörképem ígézett meg, hogy hasonlóan cselekedjem? Vajon azért történt meg, annyiadszor, ez a lázasan izgató és újszerű s fájdalmas egyhangú és közönséges dráma, mert emberi lelkek törvénye, hogy így legyen - vagy azért, mert az irodalom napirenden tartotta ezt a törvényt, emlékezetébe idézte az élőknek? Valódi tragédia és színpadi tragédia közt, a dolgok normális rendjében, volna ugyan egy másik különbség, amit az esztétika nem nagyon szokott elismerni, s ami mégis lényege az utóbbinak. A valódi író, ha ilyen katasztrófa alkotásra inspirálja, az a titkos vágy és akarat vezeti, a szerencsétlenség feletti felháborodásának, a szerencsétlenekkel együtt érző száználmanak formájában, hogy az okok és összefüggések feltárásával *elejét vegye, megakadályozza* e tragédiának a valóságban való megismétlődését. Nagy általánosságban hinnünk kell ugyanis, hogy Ödipusz sorsát, Hamlet végzetét, Macbeth bűnhődését, Raquin Teréz történetét ugyanaz az emberi szolidaritás, a rossznak tagadása és a jónak áhítozása diktálta, ami a közönséges prédikációk és példázatok anyagául szolgál: látjátok, feleim, így meg így járt, aki ezt meg ezt tette, ti ne tegyétek, és nem fogtok így járni.

E halhatatlan jóakarát sugalmára „boncolja” minden egészséges művészet és minden egészséges tudomány az események holttetemét: az élet tragédiáját. Felboncolja őket, megkeresi összetevőit, törvényeit és szerkezetét - a kórboncolat tanulságaképpen, hogy megtudja, *mi volt az oka* a szerencsétlenségnek, hogy lehetne elkerülni a jövőben?

Sajnos, művészet és tudomány, két párhuzamos törekvése lelkünknek a nagy Világosság, a Végtelen felé, ahol találkozniuk kell, maga is érzi, hogy az egymás mellett futó pálya kezdetek kezdetét jelenti. A test anatómiája hiába jutott el a görcsö határáig - a lélek anatómiája hiába fedezte fel a legfinomabb rezdülések csíráját: mégsem tartunk ott, hogy ismereteink és tudá-

sunk alapján teremteni tudjunk, vagy akár csak megakadályozzuk halál és betegség romboló munkáját.

S mikor az öngyilkos orvosnő ezt írja: ne boncoljátok fel, ennek az óhajának kettős értelme van.

Orvosok, annyi öngyilkos testét boncoltátok fel - s íme, még mindig nem találtátok meg az öngyilkosság okát, s nem tettétek lehetlenné, hogy utánam százezren következzenek még.

S ti, írók és bölcselkedők, művészek és moralisták - hagyjátok békén történetemet s történetem okát: egyéniségem. Annyi hasonló tragédiát és regényt írtatok már - hogy lehet az, hogy még mindig vannak hasonló tragédiák és regények?

Felejtsétek el, hogy éltem. Felejtsétek el, hogy voltam. Talán a feledésből több üdvösség fakad, mintha újra átélitek s átélejtétek nézővel és olvasóval.

Ennyi volt az egész. Ember voltam: test és lélek, összekeverve, szétválhatatlanul. Most halott vagyok - külön test, külön lélek, lélek.

Orvosok - ne boncoljátok fel a testem.

Írók - ne boncoljátok fel a lelkem.

Pesti Napló, 1930. március 9.

RÖGTÖNZÉS

Örömmel olvasom, hogy Pirandello úr, akitől különben is megszoktuk, hogy mindig valami eredetit és meglepőt gondol ki - röviden, akitől megszoktuk, hogy mindig valami szokatlant csinál, illetve nem szoktuk meg a megszokottat, illetve nem lepődünk meg, ha valami meglepőt produkál, vagyis nagyon meg vagyunk lepve, ha nem vagyunk meglepve tőle: na, egy szóval, ez a furfangos Pirandello már megint egy olyan darabot írt, mint ahogy el is vártuk, amire igazán senki se számított, ugyanis egy egészen Pirandello-szerű darabot gondolt ki megint, ami azért csodálatos nála, mert hiszen olyan darabot, amilyen tőle telik, akárki tud csinálni, Shakespeare is tudott, vagy akár Sardou is, ami nem kunszt (könnyű Shakespeare-nek shakespeare-i darabot csinálni), miután azonban Pirandellótól az ember mindig valami egészen új meglepetést vár, ezúttal őszintén meg lehetünk elégedve, mert a darab, amint tárgyát olvasom, méltó Pirandellóhoz, akihez viszont nem méltó, hogy Pirandellóhoz méltó darabot írjon.

Ezt tessék összeadni!

Ugyanis...

Ugyanis a legújabb darabnak, amit Pirandello úr írt, az a trükkje, hogy nincs megírva.

Ebben még nem volna semmi különös, nagyon sok olyan darabot ismerek (a magaméit is beleszámítva), amik még nincsenek megírva.

Ennek a Pirandello-darabnak azonban az a vicce, hogy elő lehet adni, anélkül hogy meg volna írva.

Bizony isten, ugye, mondtam, ez valami új.

A darab címe egyébként: *Ma este, rögtön*.

Ez van az egész darabból, ez a cím. A többi...

A többit a színészeknek kell csinálni.

Az új Pirandello-darab, mint ahogy az olasz sajtó és maga a színház bejelenti, afféle *commedia dell'arte*, szövege nincsen, az egész darab utasításokból áll, hogy mit kell csinálni a színésznek, hová kell menni, mikor kell bejönni a színpadra, kit kell megcsókolni, kit kell pofon vágni, kit kell megölelni és kit kell megölni. De hogy mindeme drámai cselekmények közt mit beszéljen a színész, azt teljesen rábízza a szerző, nem szól bele, beszéljen, amit akar, ami eszébe jut, ami a helyzetből következik szerinte, amit helyesnek érez.

Eddig fordítva volt.

Az írók csak szöveget írtak, és a színészre bízta, hogy a szöveget milyen taglejtések kíséretében adják elő. Gondolták, annyi esze csak lesz annak a színésznek, hogy nem fog leülni, ha a szerepében az van, „na, most felállok”.

Pirandello, úgy látszik, másképpen gondolkodik. Szerinte a cselekvés, ha színpadról van szó, sokkal fontosabb annál, amit a színész beszél. Ő csak annyit ír meg, hogy a színész ezt meg ezt teszi, mert annak a belátására, hogy mit kell tennie, nem tartja elég okos embernek - azt azonban, hogy mit mond közben, rábízta - gondolván, annyi esze csak lesz annak a színésznek, hogy nem fogja azt mondani: „na, most leülök”, amikor feláll.

Végeredményben, úgy látom, merőben mindegy.

Tulajdonképpen spanyolviaszkot fedezett fel Pirandello.

Ha húsz évvel ezelőtt „írta” volna meg ezt a szövegtelen darabot, nagy fölfedezők koszorúja illette volna meg.

Azóta kicsit változott a világ.

Feltalálták a mozit, ahol húsz éven át körülbelül ugyanezt csinálták - a színész csak arra kapott utasítást, hogy mit tegyen - a kutya se törődött vele, mit beszél közben, káromkodik, vagy a rendezőt szidja.

Persze, ennek most vége lett, mióta a beszélő mozit feltalálták.

Most már nem hagyják azt a színészt, hogy csak úgy fecsegen, ami eszébe jut.

De hát istenem, ez a fejlődés rendje. Hol előremegy az idő, hol egy kicsit visszaszalad.

Az új Pirandello-darab mindenesetre nagyon érdekes.

A legközelebbi, úgy látszik, még érdekesebb lesz.

Óriási meglepetés.

Igazi Pirandello-ötlet!

A legközelebbi darabjában ugyanis csak szöveg lesz - semmi egyéb.

Aztán jön, mindennek tetejébe, a harmadik - óriási meglepetés! -, amiben szöveg is lesz, meg utasítás is lesz, hogy miként kell előadni a szöveget.

Meglátják, ez a Pirandello, amilyen eredeti egy ember, a végén fel fogja találni azt a színházat, amiben a színészek előre megcsinált színdarabot fognak játszani, megfelelő próbák után a színpadon, a nézőtérén helyet foglaló közönség előtt.

Vagy lehet, hogy... izé?

Lehet, hogy már fel is találta?

Gyanúsak nekem ezek a nagy csinnadrattával, előre megfontolt szándékkal bejelentett rögtönzések.

Óva intem Pirandellót! Én egyszer nagyon megjártam egy ilyen rögtönzéssel. Kassán történt, nagyon régen. Konferánstot kellett rögtönöznöm. Egészen jól ment egy darabig, gyönyörűen beszéltem és folyékonyan, a közönség el volt ragadtatva. Egyszerre csak mégis belesültem. Nem tudtam folytatni. Egy értelmes szó nem jutott az eszembe. A legnagyobb botrány lett volna, ha... ha szerencsére, az első sorban, nem ül ott az impresszárióm, akinél ott volt a rögtönzésem teljes szövege gépírásban. Gyorsan felsúgta a folytatást, és meg voltam mentve.

Hát csak játsszák el azt a *Ma este, rögtön* című darabot, aminek nincs szöveggönyve, a színészek és a közönség számára.

Fő, hogy a sűgő számára legyen.

Színházi Élet, 1930. 10. sz.

NEM MEGYEK EL INDIÁBA

Levél Mahatma Gandhihoz

Kedves doktor úr,

ne vedd rossz néven, hogy európai rangodon szólítlak (ha jól tudom, ügyvédi okleveledet Londonban szerezted), viszont én is teszek annyi koncessziót, hogy belemegyek ebbe az ázsiai, mindenkit testvérnek tekintő tegezésbe, amit versben vagy más költőműfajban magam is természetesnek találok, beszélgetésben kicsit szokatlan, ha valakit nem ismerünk személyesen. Na, mindegy. Különbözik ugyanis tudom, hogy te most nem érsz rá leveleket olvasni és vitatkozni, a gujarati országúton, ahol megindultál Anglia és kicsit egész Európa ellen, hetvenkilenc tanítvánnyal - nem is küldöm el a levelet, majd elolvasod, ha ráérsz.

Talán nem is neked szól a levél, inkább saját magamnak. Még reggel az ágyban olvastam a lapokat, tudósításokat és elmélkedéseket, és nyugtalanul keltem fel.

Tudniillik...

Tudniillik, egészen világosan éreztem, hogy ez a drang,⁷ amit csinálsz most, ezúttal végre igazán több, mint „érdekes” híranyag - hogy tehát nagyon mindegy nekem, amit a lapok, pro és kontra, összefirkálnak: vannak események és elhatározások, s éppen a legszemélytelenebbek, amiket *csak személyesen* lehet tudomásul venni, s nem holmi általános eszmék és megítélések szempontjából. Egy újfajta nyakkendőszorító vagy egy bemutatott szindarab szerzőjéről oszthatom a közvéleményt, vagy szembeszállhatok vele - vallásalapítással és politikai forradalommal szemben csak önmagammal vethetek számot, ha meg akarom tudni, miről van szó. A vallásalapítás és politikai forradalom nem eszme és gondolat és vélemény és nézet, mint ahogy tévesen gondolják, hanem *cselekedet* - cselekedettel szemben pedig, személy szerint, egyetlen kérdése lehet csak önmagához épeszű, érzékű és életakaró embernek.

Ez a kérdés így hangzik: nos, mi a teendő?

Mert ha helyesen és okosan cselekszel, Mahatma Gandhi, akkor minden helyesen és okosan gondolkodó ember fel kell, hogy ismerje cselekedeteidben a határozott választ fenti kérdésre.

Akkor nekem most szépen le kellene tenni a tollat, itthagyni lakhelyemet és családomat, átöltözni jóginak és lemenni Indiába, gyalog és szekéren, hogy jelentkezzem nyolcvanadiknak a hetvenkilencezhez, már csak a kerek szám kedvéért is.

És mennék is, mennék bizony, mint ahogy menne mindenki - akár tudja magáról, akár nem tudja, hogy menne -, aki nyugtalan, aki keres, aki nem boldog, mert érzi, hogy mást kellene tennie, mint amit tesz, másként kellene élnie, mint ahogy él, ha egyszer egy intő és világító szó villámfénye feltárná előtte elégedetlenségének *valódi* okát.

S ha mégse megyek...

Mert nem megyek.

S ez nem azt jelenti, hogy Európát boldognak és tökéletesnek és nagyszerűnek érzem Ázsiával szemben - nem azt jelenti, hogy harcolni akarok valami vélt sötétség ellen valami vélt világosság nevében.

⁷ *drang* - törekvés

A fény és világosság felé szomjazom magam is, valóban, boldogító törvényét érzem magamban a lélek *heliotropizmusának*. De csak *árnyalatokról* lehet szó, kedves Gandhi, és mindaz, amit rólad és tőled hallottam, s veled kapcsolatban s előtted is, buddhizmusról és Karmáról és inkarnációról és Rabindranath Tagoréről és az egész gnosztikumról, befelénézésről és önmegismerésről és megváltó szeretetről és Krishnamurtiról, beleszámítva a fakírokat és jógikat és fényképeidet a lapokban, amiken hol mint reálpolitikus, hol mint Jézus Krisztus szerepelsz azzal a kedves, csúnya jó-tanuló képeddel - mindez, külön és együttvéve, átgondolva és át-érezve, külső és belső tapasztalatok tükrében, használat előtt és használat után, egy cseppet se tette számomra világosabbá és éberebbé a félhomálynak ama kellemetlen álmát, amit, köszönöm szépen, Európában is álmodunk s még Amerikában is - de mi legalább *tudjuk*, hogy álmodunk, mi igyekszünk felébredni, mi *nem hisszük*, hogy megtaláltuk az egyedül üdvözítő ígét, aminek útmutatása mellett végre cselekedni lehet: mi tovább keresünk kivezető utat, mi habozunk és erőlködünk, mi lármát csapunk, mi lázadunk önmagunk ellen, világ és Isten ellen, mi az „ég boltozatján” dörömbölünk, jól sejtván, hogy e nyomasztó álomból való ébredés sem történhetik meg *belülről* - ahhoz *külső zaj* kell, ismeretlen világból, amelynek törvényeit nem állítjuk ismerni: viszont nem kötjük le magunkat az álom álnok logikájának - mi a homályt nem akarjuk homállyal megvilágítani, minekünk nem kellene a spiritiszták, és nem hiszünk a kísérteteknek, akik csak sötétben láthatók -, mi inkább villanylámpát gyújtunk és rádiót és repülőt és mozifelvételt a te utadról: nem mintha villanyfényben és mozifelvételben látnók ama Végső Világosságot, amit ti kerestek, de mert villanyfény és mozifelvétel legalább új, még ki nem próbált kísérlet, kibújni a végzet „karma”-iból - mert mi világot és végzetet, sorsot és jövődőt nemcsak a zsarnok ember, de még a zsarnok isten kezéből sem vagyunk hajlandók elfogadni, míg szemtől szembe nem láttuk őt, hogy számot adjon: valóban önmagához hasonlónak akart-e bennünket.

Mi egymással már megvolnánk valahogy: nekünk csak Vele van számadásunk.

Mennék én, kedves Gandhi, ha mindabban, amit tőled és rólad hallottam, volna *egyetlen új vonás*, amit az embermegváltó gondolat ki nem próbált még - egyetlen új kísérlet, ami kecsegtet a reménnyel, hogy *így* talán sikerül, ami nem sikerült eddig: boldoggá és világossá tenni önmagunkban nemcsak az örömökre éhes állatot, de az igazságra és megismerésre szomjas embert is.

Tudom, hogy igaz ember vagy, a szó legszebb értelmében - nem a magad igazát keresed, hanem az igazságot. De túlságosan megszedítve nagyszerű példaképeidről (holott őket sem *való mivoltukban* ismerted, csak álmoképeiden át) nem látod, hogy a rajongó hitedben egyetlenül üdvözítőnek tetsző *egyenes* út számtalanszor bizonyult már *zsákutcának*, amiből se ki, se be, ha egyszer torlászokhoz érsz - megfordulni, kijönni se lehet többé, elállják az utat azok, akiket magad mögé lelkesítettél. Nem jobb volna akkor inkább a vargabetű, hacsak eléri a nagy, ismeretlen célt?

Ezen az egyenes úton sokan megindultak már: kerestek és akasztófák jelzik az állomásokat.

Ki van már próbálva a zseniális kísérlet is: *ad absurdum* törni le zsarnokság és erőszak képtelen láncait, ezt a fából vaskarikát - a fegyvertelen megadást szegezni fegyverek ellen. Vértanúságnak hívták valamikor, aztán kapott gyakorlatibb neveket: sztrájk, szabotázs, amerikázás, éhségstrájk, passzív ellenállás. Végeredményben, egy-két részletsikeren túl, nem sokat változtatott a dolgokon - a kiontott vértől nem minden zsarnok sápadt el, volt olyan, amelyik vérszemet kapott, és csak ádázabb mohósággal vetette rá magát az ártatlanokra. Nem mondom, hogy fegyver ellen csak fegyver segít - de hogy a betört fejben még kevesebb igazság lakik, mint a bolond és önző fejben, azt vádoló kongással hirdetik a halottak koponyái, halottaké, akik hiába áldozták fel életüket.

Nem, nem - valami újat kell kitalálni, igazán: mire megyünk a krisztusi szeretettel krisztusi csodatétel nélkül?

Nem megyek Indiába, Gandhi doktor, legfőképpen azért nem megyek, mert nem hagytad beoltani a himlősöket, azzal a megokolással, hogy a himlőoltás természetellenes.

Mi a himlőt találjuk természetellenesnek, Gandhi doktor - ezen nem segít semmi, csak a csoda, amit mindketten másképpen értelmezünk.

Nem megyek Indiába, mert úgy látom, mi még mindig jobban értünk téged, mint te bennünket.

Pesti Napló, 1930. március 15.

NÉMETEK ÉS NŐK

Kis vita hangosfilm előadása után

ŐNAGYSÁGA *egyébként igen művelt, okos és érdeklődő úriasszony, másról is lehet vele beszélni, mint arról, hogy neki szép arca és jó alakja van, pedig csakugyan szép az arca, és jó az alakja.* Na, hogy tetszett?

- Nagyon. Az első beszélő film, ahol fogalmat kap a fantázia nélküli hallgató is, hogy *mi az a beszélő film*, és mi lehet belőle. A női hang nem kappanszerű recsegés, mint az eddigiekben, lágyan és olvadón zeng - mellézkörej nincs, a természetes zörejek, lépés, vízcso bogás, pompásan érvényesülnek, életteljes keretet adnak az emberi szónak - s ami a legfőbb, végre figyelembe vették a *hangperspektíva* törvényét is, amit már a *Singing Fool*⁸ alkalmából sürgettem: a távolodó és közeledő hangok közt különbség van, s már érezni halvány nyomát a *hangplasztika* rekonstruálására való törekvésnek is: hogy észrevegyem, mint a valóságban, *honnan* jön a hang.

ŐNAGYSÁGA *nem nagyon lelkesen.* Igen, technikában a németek nagyszerűek...

- (Már fel vagyok paprikázva, látván, hogy kicsinyelni akarják a németeket.) Mér' és miben nem?

ŐNAGYSÁGA. A darab, izé... nem fogja meg az embert. Ugyanaz a zsíros, nehézkes, szorgalmi dolgozat, az a janningsi Gewalt-naturalizmus,⁹ ami már az *Atlantik*-ot is elviselhetlenné tette a számomra.

- Ugyan! Talán rosszul játszottak? Nekem az *Atlantik* is tetszett. Végre egy film, ahol legalább *igyekeznek* komoly színészmunkát produkálni a szereplők is - nem operettszerű, kollektív ensemble-hatás az egyetlen cél.

ŐNAGYSÁGA. Nem is azt mondom, hogy rosszul játszanak. Inkább *nagyon is* jól játszanak, talán az a baj. Agyondolgozzák a szerepüket. Érezni az izzadságszagot, a mesterkéeltséget, mint mindenben, ami német. Nézze meg ezzel szemben a Chevalier-filmet, ami pedig...

- (Folytatom, mert ismerem ezt a leckét): ...ami pedig technikában gyalázatosan rosszul van megcsinálva, holott a híres Hollywoodban készült, rengeteg pénzzel, annál kevesebb hozzáértéssel és tárgyi szeretettel - viszont Chevalier úr csakugyan elragadó fickó, azzal az állandó gaminmosolyával. Modoros, modoros, de kedves a modora, az biztos. No de hiszen nekem teljesen elég, ha elismeri, hogy technikai szabatosság és finomság, röviden: a *kidolgozás*, a *keresztülvitel* művészetében már megint a németek vezetnek, itt is - „english invention, made in Germany”¹⁰ felirattal -, mert remélem, azt csak nem vitatja, hogy a technikában mégiscsak a tökéletesebb és gondosabb munka ér többet - hogy ezen a téren nem lehet „agydolgozni” a művet.

ŐNAGYSÁGA *mosolyog.* Hát, ez csak természetes. Zsebórában és autómotorban magam is a legmegbízhatóbbat szeretem.

⁸ *Singing Fool - Az éneklő bolond*

⁹ *Gewalt-naturalizmus - erőszak-naturalizmus*

¹⁰ „english invention, made in Germany” - „angol ötlet alapján készült Németországban”

- No látja, szóval azt, amin a legtöbbet bíbelődtek, amit a legkínosabban, leg-„izzadtabban” próbáltak ki és ellenőriztek és tisztítottak, keresvén a hibaforrásokat, újra meg újra, meg nem nyugodva, míg a legjobb anyag a legmegfelelőbb elrendezésben legtökéletesebben meg nem közelítette azt az elképzelt ideált, amit a „zseniális” feltaláló, a híres latin intuíció embere csak sejteni mert, nem is remélve, hogy megvalósítható, mikor „ötletes” találmányát néhány rendetlen ceruzavonással felvázolta a kávéház márványasztalára.

ŐNAGYSÁGA. No igen, hiszen ez nem is vitás, hogy a németek legjobban értenek hozzá, kidolgozni és megcsinálni azt, amit mások kitaláltak. Szorgalmas, komoly nép, minden tiszteletre érdemes. Mégis, ne vegye rossz néven, hogy nő létemre nekem a kezdeményező erő, a zseniális első gondolat, az ötlet villanó szikrája - egyszerűen és röviden: a *tehetség* imponál.

- Vagy mondjuk így: tetszik. Hát persze, hiszen éppen ez az - s ebből a szempontból -, nagyon is, sajnos (esküszöm, panaszképpen mondom s nem dicsekvésképpen), úgynevezett „tehetséges” fajtához tartozván, a „férfias” jelzővel illetett német népnek éppen hogy valami feminin jellegét éreztem meg abban a pillanatban, mikor *nő léte*re hivatkozva azonosította magát a németekkel.

ŐNAGYSÁGA. Hogy én? A németekkel? Mint nő? Hiszen éppen... Egy szót se értek.

- Pedig nagyon egyszerű. „Ötlet szikrája”, „kezdeményezés”, „első gondolat”, no meg, még őszintébben, „tehetség” - ezek mind férfias dolgok, s a nőnek azért tetszenek úgy, mert mindeme dolgok híjával szűkölködik. Freudista létére nem vette volna észre, hogy csupa erotikus kitéltet használt?

ŐNAGYSÁGA *meglepődve*. Micsoda?

- (Legyintve, mert unom már ezeket az átlátszó dolgokat.) No persze. „Ötlet szikrája” mi volna más, mint a férfi ötlete, hogy „kezdeményező” módon övé legyen az „első gondolat”, melynek hatása alatt nekimegy a nőnek, lévén hozzá „tehetség”-e - utóbbi kifejezés már nem erotikus, hanem egyenesen szexuális. Egy szabályszerű udvarlás látomását volt kegyes idézni, holott nyilván Shakespeare-re vagy Edisonra gondolt.

ŐNAGYSÁGA *jóízűen nevet, minden kacérság nélkül*. Na hallja, én már...

- (Elkeseredve.) Hiszen éppen ezért nem értjük egymást. Persze hogy magának éppen csak hogy ez a csekélység imponálhat, az első lépés bátorsága, minden, ami férfias - én azonban tehetetlenül és lenyűgözve vagyok bámulni kénytelen a nők és a németek hősi kitartását.

ŐNAGYSÁGA *gúnyosan idézve*. „Férfi és nő - hogy érthetnék meg egymást - hisz mind a kettő mást akar...”

- Hagyjuk az idézetet. Én nem a hasonlóságra, én a különbségre akarom ezúttal felhívni a figyelmét. És a „tehetség”-nek, az „ötlet”-nek arra a túlbecsülésére, amivel testi mivoltában csakúgy visszaél az elbizakodott férfi, mint ahogy szellemi mivoltában visszaél vele a „tehetség” vak fanatikusa. Tehetség! Tehetség! Ugyan mit jelent az egész? Egy szó, aminek semmi határozott jelentősége nincs. Ezzel a „hat-hét” raggal a közepén annyit árul csak el, hogy az illető „tehetne” valamit, ha akarna vagy tudna. No és mi az, hogy „feltalálni” - a világ legnagyobb feltalálója tett-e többet, minthogy észrevett valamit, ami a természet világában régen, önélküle is megvolt már: *utánozta* csak a természetet, lefordította a természet ötletét emberi nyelvre, de valósággá váltani az ember számára már nem a „tehetség” férfias iniciatíváján múlt, hanem szorgalom, türelem és belátás művén, teremtő erőn, szóval női képességeken.

ŐNAGYSÁGA. Szorgalom, türelem, teremtő erő - mit hallok?! Ezek női attribútumok?

- A szó eredeti értelmében, nagyon is. Mert *teremteni* a nő teremt, a férfi csak *alkot*, az megint más. A csók „zseniális” pillanatnyi ötletéből például, ami valóban a férfi kezdeményezésére szokott történni, ugyan melyik fél váltotta valóra ennek a találmánynak lényegét, kilenc hónapig tartó aprólékos, kitartó, türelmes, teremtő munkával és kísérletezéssel?

ŐNAGYSÁGA *egyáltalán nem pirul el*. No hiszen - rendes férfi a csókot se sieti el. Egyébként örülök, hogy a „felmagasztalt női és anyai ideál” utolsó lovagjával találkozhattam...

- (Vállat vonva.) Ki beszél a nőkről? Bánom én a nőket! Én a németeket védem a felületes kicsinyléssel szemben, amire mindig hajlamos a „kellemes csevegő”, mikor olcsó és népszerű hatásra van szüksége a társaságban. Védem őket, minden megnyilatkozásukban, nehézkességükben, nagyképességükben, szörszálhasogatásaikban, amit ők így hívnak: „auseinandersetzen”.¹¹ Mert igenis, ebből az „auseinandersetzen”-ből fakadt eleddig a vemhes és tévelygő világ minden pozitív java - ebből a *jólcsinálásból*, ebből az aggodalmasan kicsinyes „durchführen”-ből és „durchsetzen”-ből, ebből a szabatos és gondos *megfogalmazásból* a megváltó Igének, amiről mindig kiderült utóbb, hogy megváltó ereje éppen a *fogalmazáson* s nem a fogantatáson múlt - ebből a *tiszta ész kritikájából* és kategorikus imperatívusból származott és származhatik csak amaz emberközponti, ember számára készült édenkert, amire mindnyájan áhítózunk - ez a *kidolgozás* és munka és izzadság és tárgyszeretet és türelem és kitartás és bizalom hivatott rá, hogy ne csak az állatok, az ember számára is elfogadható és használható lakhellyé rendezze be a teremtés „zseniális” találmányát, ezt a hat nap alatt összefuserált világot.

ŐNAGYSÁGA *csak hogy övé legyen az utolsó szó*. Amelyben, remélem, addigra már csak francia filmeket fognak játszani.

Pesti Napló, 1930. március 23.

¹¹ *auseinandersetzen...* - kifejt, átvezet, keresztülvisz

REHABILITÁLT ASSZONYOK

Minden hódolat és elismerés Herczeg Ferencnek, aki lovagi kegyelettel és hódolattal szállt síkra legújabb darabjában egy méltatlanul megbántott asszony emlékéért, akire a közvélemény és egy kicsit az irodalomtörténet is neheztelt.

Szendrey Júlia hitvesi erénye, a nagy költő emlékéhez méltó kiválósága és szeplőtlensége tisztán ragyog immár - mint egy új Lohengrin, az illusztris szerző eljött fehér palástjában, és megverekedett érte, közönséggel és közvéleménnyel.

Hát persze.

Jó feleség volt ő, és derék anya - különben miért írta volna hozzá Petőfi legszebb verseit? S hogy halála után mégis férjhez ment - istenem, most már láthatjátok, nem szívesen tette, a kísértésnek sokáig ellenállott, az özvegyi fátyolt azért nem dobta el, s haláláig viselte a töviskoszorút. Tehetett ő a szabadságharcról?

Herczeg Ferenc műve új reményt önt azokba, akik - ha szabad mondanom, velem együtt - régen érzik már, hogy nemcsak a kortársak, de sokszor az utókor is igaztalanul ítél.

Sorozatot kellene írni azokról a derék asszonyokról, akiknek nevét a könnyelmű fáma meghurcolta, s akiket csak a női eszményképért lelkesedő költő írhat meg valójában, hogy tisztára mossa őket a történelem szemében.

Kérem, a legjobb volna, ha az Akadémia vagy más tekintélyes kör pályázatot hirdetne.

Így, kapásból, mindjárt mondok néhány tételt.

Kíváncsi vagyok a színmű *Xantippe* rehabilitására.

Xantippéről általában az van elterjedve, hogy így meg úgy, nem volt az a kifogástalan, angyali feleség, amilyenre egy filozófusnak szüksége van - és ez a hír kétezeröttszáz éve tartja magát. Itt az ideje, hogy tisztázzuk a dolgot.

A színműben ki kell derülnie, hogy ő bizony igen áldott természetű menyecske volt. Hogy egy kicsit temperamentumosabb volt a többiekénél? Az volt hát, de kinek kell afféle halvérű feleség? Tessék elgondolni, micsoda életet élt. Szókratész úr egész nap ott ült az Akademonkávéházban, vitatkozott Gorgiással meg azzal az Alkibiádezzel, az affekta majommal a cserebogár halhatatlanságáról - csak beszélt, beszélt, beszélt, nem csinált semmit, még könyvet se írt, ahhoz ő lusta volt. Estére fáradtan jött haza, nem hozott semmit a feleségének - lehetett az ilyent másképpen kezelni, mint egy gyereket? Ő, Xantippe, úgy is bánt vele, hogy jó útra térítse: meg is korholta párszor, az igaz - talán nem volt igaza? Megmondta előre, nem jó vége lesz ennek - lám, a törvényszék el is ítélte, mégse azokat szidják, hanem éppen őt, Xantippét, aki pedig mindent megtett, hogy el ne zülljön egészen az ura - no de iszen jön még a kutyára dér! Hát nem ment el a főtárgyalásra, mikor az urát faggatták, jól összeszidta a bírakat, az elnököt, a jegyzőt, a teremszolgát, hogy mit akarnak ettől a maflától, nem szégyellik magukat? Aztán persze az urát is összeszidta, kellett ez neked, te nyámnyila, most aztán itt van, edd meg, amit főztél - no ugye, hogy jó feleség is volt, meg jó polgárasszony is volt, megvédte a törvényszéket is meg az urát is, mindenkit, és még azt mondják, hogy ő veszekedett, hű, azt a keserves jupiterit neki, hát ki meri mondani, a szemébe, álljon elő, hogy ő egy rossz szót szolt valakinek - álljon elő, hadd kaparja ki a szemit, még ha Plátónak hívják is - no, hol az a történelemíró, aki megvádolta? - no, hol van az a híres utókor, merjen egy szót szólni még - van valami kifogása talán? meg az egész mindenségnek?! vagy talán a

közönségnek, aki hallgatja a darabot?!! mert rögtön összedönti a színházat, ha őt rágalmaz-
zák!!... mi?!... no, azért!... akkor hát övé a végszó!... és függöny!

Kívántatik színmű *Kleopátra* rehabilitálására. Hogy Caesar halála után Antoniusszal is volt
egy kis flörtje? Először is Antonius kezdte, azt mindenki tudja, és mit tehetett - ő éppen csak
udvarias volt, ahogy a királynőhöz illik -, nem tehet róla, hogy mindjárt az egész Egyiptomot
akarja egy ilyen férfi, ha az ember egyiptomi cigarettával kínálja - s hogy Egyiptom ő volt, az
természetes.

Egyébként, aki nem hiszi, hogy ő volt a világ legháziasabb, legszorgalmasabb asszonykája, az
nézze meg Londonban a Kleopátra Tűje nevű obeliszket - volt-e még valaha asszony a
világon, aki ekkora túvel stoppolta a zokniját az uracskájának?

No és a többi... csak futtában...

Micsoda beszéd az például, hogy *Dubarry* meg *Pompadour* okai lettek volna valaminek, nép-
nyomornak, forradalomnak? Hiszen a nép gyermekei voltak mindketten - s a gögös Lajosok-
kal szemben, aki a tulajdon állával azonosította magát, ők még a fejükről is lemondtak, mikor
a hóhér kölcsönkérte tőlük pár percre.

Vagy *Josephine*, hogy mást ne mondjak! Lett volna Napóleontól valaha császárléány férje, ha
Josephine, önfeláldozó jósággal nem teszi számára tűrhetetlenné az életet?

Vagy izé... a *Strindberg* feleségei... akik, közvetve, annyi remekművel ajándékozták meg a
világot!

Nevetséges, hogy milyen felületesek és igaztalanok a kortársak!

Először azt mondják *Galli Curciról* például, hogy aranybánya van a torkában!

Aztán csodálkoznak, hogy nem tud énekelni, aranybányával a torkában.

Színházi Élet, 1930. 12. sz.

PÉNZT VAGY ÉLETET

Gondolatok a nézőtér sarkából

Remekmű ez a *Volpone*, Ben Jonson úrnak, Shakespeare kortársának komédiája a pénzről - nem tudom, a közönség hogyan és miként szokott rátalálni hosszú évszázadok előtt és hosszú évszázadok után, biztos szemmel, minden esztétikai műveltség és kultúrigény kalauzolása nélkül és minden fémtani szakértelem nélkül, hogy fedezi fel egy ilyen egyszerű eszközzel, könnyedén összetákoltt játékszer anyagában a századok rozsdájával dacoló aranyértéket. Nem tudom, miféle ösztöne és tehetsége ez a közönségnek - az íróféle számára, ami vagyok, művészi szemléleten és egyéni ízlésen túl s ezektől függetlenül, van egy csalhatatlan érzés, ami akkor is elárulja, hogy remekmű körzetébe került, ha véletlenül szemléletének és ízlésének és kritikájának (csupa másodlagos jellege a művésznek) nem ízlik az egész dolog. Ezt az érzést Coreggio árulta el halhatatlan érvénnyel, amikor Raffaello képe előtt, nem tudván szavakat találni, kibökte és elárulta kritikai módszerének egyetlen igaz és őszinte alaptételét: „anch' io sono pittore”, „én is festő vagyok”. (Körülbelül ugyanez olvasható ellenkező előjellel, Arany Jánosnak egyik jelentéktelen kritikájában, amit holmi gyenge verskötetecskéről írt egy egykorú szemlében. Tanáros fejtegetésekkel és elemzésekkel kezdődik ez az írás, magyarázkodásokkal, hogy ez miért rossz, az miért tűrhető - egyszerre csak kitör a „kritikus”, és csaknem káromkodva így fejezi be a hiábavaló erőlködést: „tudja fene, úgy vagyok én ezekkel a versekkel, mint a cigányprímás, akinek zeneakadémiai növendéket mutatnak be, hogy mondana véleményt a kezdő csemetéről - hallgatja egy darabig, aztán csak megvakarja a fejét: tesszen ideadni, fiatalúr, azt a hegedűt, majd megmutatom, hogy kell csinálni”.)

Nos hát igen, mit csűrjem-csavarjam - hogy a *Volpone* remekmű, azt onnan gondolom, mert sok év után megint egyszer azzal jöttem el a színházból: ejha, talán mégis jó dolog volna írni valamit, füttyülve korszellemre, világ folyására, divatra, politikára, barát és ellenség véleményére - tulajdon életemre is, ha másképp nem megy.

Azonban füttyülni, úgy látszik, nehezebb, mint füttyörészni - boldog és hetyke alkotás helyett hadd jöjjön a „mindent megértő” bölcsesség: néhány széljegyzet a Mú talapzatára.

Micsoda egy remek pofa ez a *Volpone*, ez a minden hájjal megkent, gaz zsenije az emberismeretnek, tehát az önmaga ismeretének is, aki ezen az alapon rájött a pénzszerzés biztos módjára: nem a szereteten és részvéten, hanem a gyűlöleten és irigységen keresztül kell megfogni az embereket. Betegnek és halottnak tettet magát, dögszagot terjeszt maga körül, hogy a dögszagra összesereglő hiénák zsebéből kicsalja azt a pénzmagot, ami az ő teteméből akart felhízni, s nemhogy bánatot vagy kiábrándulást nem érez, de majd megpukkad az egészséges, vidám röhögéstől, látván, hogy barátai mennyire kívánják halálát. „Kianalizált” ember, freudista értelmezés szerint, azt már meg kell adni: nincsenek illúziói, a kutyafáját. (Csontos figurája ellenállhatatlan, s a többiek is pompás munkát végeznek.)

És mégis, ennek az egészséges, remek gazfickónak van egy Achilles-sarka, lelkének van egy beteg pontja, s ezzel alulmarad cinkostársa, a könnyelmű Mosca mellett, aki éppen ezért végre is lefőzi és lefölozi, túljár az eszén.

Volpone maga is kapzsi. Nem a Shylock tragikus módján - fölényesen és vidáman, de mégis csak kapzsi, ami annyit jelent, hogy a pénzt önmagáért, céltalanul szereti -, s önmagáért,

céltalanul, szinte azt mondhatnám: érdek nélkül szeretni valamit, még ha az a valami pénz is, csaknem művészi, tehát beteg vonás.

Ezzel válik hasonlónak azokhoz, akiket dróton rángat, s ezen bukik el.

Mosca lenézi és megveti a pénzt, lelkében a pénz még nem végezte el kultúrmunkáját, nem vált bálványává, megmaradt tiszta, ősi jelentése: csereeszköz és közvetítő, amire nincs is szükség, ha közvetlenül juthatok a javakhoz.

Ő ezeket a javakat szereti: az életet.

Volpone külön, Mosca életrevalóbb.

De mind a ketten mai figurák, a szó legmodernebb értelmében, mint ahogy mai figura holmi „társadalmi” dráma bankárja, vagy Ady lírai balladájának hőse, a Disznófejű Nagyúrral hadakozó költő, aki, ha keserű haraggal, mégiscsak a boldogság mennyországának kapuját tiszteli benne - s bár *elismerni* nem, *felismerni* mégis csak Miurunk Pénzben véli az Istent.

Pedig hát...

Talán mégis tévednek.

Ezen sokat tűnődöm mostanában.

Nem a szenteltvízbe áztatott kiskáték romantikájára gondolok s nem holmi dickensi érzelmekre, hogy aszongya, hidd el, nem boldogok a gazdagok, s az egyszerű pórt sokszor megirigyl az autón száguldó milliomos.

Ilyesmiről szó sincs, nagyon jól tudom, hogy vannak boldog gazdagok és boldogtalan szegények. Nem is érzelmi, egyszerű logikai megfontolás ejt gondolkodóba: tulajdon vágyaimat és igényeimet vizsgálom.

Valamikor világosnak látszott a sorrend. Életet akarok, de ehhez pénz kell: tehát pénzt akarok, hogy eljussak az élethez.

Akkor természetesnek találtam, hogy mindenki így van ezzel. Aztán egyre nyugtalanabbul, más meggyőződésre vezetett a tapasztalás.

A nagy pénzcsinálókat ott találtam, túl az ifjúságon, az élet értelmén - ezek mintha megfordították volna a dolgot: élni akarok, hogy pénzt csináljak. S magam is csakhamar rájöttem, hogy választani kell, a kettő nem fér össze, élet és pénz nem állnak egymással okozati összefüggésben, mint ahogy a józan ész hinné, s a rabló, mikor pénzt vagy életet követel, nagyon is helyesen teszi fel a kérdést - ez a rabló maga a Társadalom, s nekem választanom kell, mert a kettőt nem tűri meg együtt.

De hát miért, hogy lehet ez, micsoda téboly, értelmetlenség, cél és eszköz felcserélése, fanatizmus, babona, hülye bálványimádás, életisten vallása helyett - hát csakugyan ilyen ostoba volna az ember? Ennyire nem látná a fától az erdőt?

Nos, nem egészen így van.

Valamit elfelejt a légüres térben spekuláló moralista: s ezt a valamit felejtette el Marx is, úgy látom, híres tanában, mely hivatva lett volna rendet csinálni ebben a zűrzavarban. A moralista és szocialista és kommunista abból a feltevésből indul ki, hogy a pénz *tulajdona* annak, akinek birtokában van - s akinek még nincs, azért harcol érte, mert szintén ezt hiszi.

Pedig a valóságban ez egyszerűen nem igaz.

A megharcolt pénz csak látszólag szünteti meg az érette való harcot - ez a harc, míg a pénzt egymástól raboljuk, tovább tart, s ugyanakkora vagy még nagyobb éberséget, energiát és lefoglaltságot követel a vagyon *védelmében*, mint amekkorára a vagyon *megszerzéséhez* volt szükség.

Mert valameddig az értékekért dúló harc ember és ember közt meg nem szűnik, nem a miénk az, amit el lehet venni tőlünk; ezt a „tulajdon”-t elvehető és változható emberi törvények biztosítják csak - s ezeket a törvényeket *külön* meg kell védeni, fegyverrel és erővel és pénzzel.

Tételben így hangzanék ez: minden vagyon tulajdon jellege függvénye csak annak az erőnek, amivel meg tudjuk védeni.

Minél nagyobb a vagyon, annál nagyobb erő kell a védelméhez: s ez az erő felemésztheti a pénzt magát is.

Nem megkönnyítése - megnehezítése az életnek a pénz -, a hatalom nem kiváltsága és eredménye, hanem keserves kényszerberendezése a minden oldalról veszélyeztetett, ingó alapon uralkodó Pénzistennek. A gazdasági krízis napjaiban láttunk hatalmas bankokat, melyeknek páncéltermei és védelmi berendezései nagyobb értéket képviseltek, mint amekkorát védeniük kellett.

Ezért követel magának külön életet a pénz - ezért kell választanom pénz és élet között.

A valódi költő jól tudja ezt - jól tudja, hogy csak az az övé, amit el nem vehetnek tőle: nem vágyak és igények, amiknek teljesülése guruló aranyak élén - s még csak nem is élet javak, amiknek érvénye körülbombázott harci szekéren szalad előttünk. Az önmagunkkal kötött béke boldogító érzése ez az egyetlen magántulajdon - ezt senki nem veheti el egyszerűen azért, mert senki nem élheti át helyettünk.

Miénk csak az, amiről csak magunk tudunk.

Pesti Napló, 1930. március 30.

WAGNER ÉS HANGOSFILM

Válasz kétségekre

Levelek és vélekedések érkeztek címemre a németekről és a hangosfilmről szóló, többrendbeli vélekedésekre.

Akik jól értettek-helyesebben, akik hajlandók voltak követni a képzeletnek, elismerem, kissé nyaktörő útján, ahogy a jövőt kirajzoltam a jelenből -, azok igazat adtak.

Akik nem adtak igazat - ahogy homályos és határozatlan szavaikból látom -, azok nem jól értettek.

Ez utóbbiak számára, egyszer s mindenkorra, szeretném egyszer összegezni az újszülött művészetéről szóló gondolataimat, s látomásom: ha időm volna, legszívesebben könyvet írnék a hangosfilm jövőjéről, lévén ez a kérdés döntő példák és igazolások forrása egy nagyobb és fontosabb probléma végleges megértéséhez: hogy miképpen függenek össze Élet és Művészet, Természet és Technika, Ember és Fejlődés. (Mellékesen a *színészet paradoxonjának* új fogalmazását is meg kellene csinálni sürgősen: a valóságtól függetlenül Élő Tükör - így nevezném a hangosfilmet - s ezzel a testi ábrázolás művészetének a többi művészettel egyenrangúvá előlépett halhatatlanná válása égetően aktuálissá tette egy *színészi világszemlélet* elképzelését abban az értelemben, ahogy *írói és zenei és festői világszemléletről* beszélünk.)

Mert - és ezúttal, röviden, csak ezt akarom hangsúlyozni - a hangosfilm jövőjének lényege éppen abban van, hogy *egyesíti* mindezeket a művészeteket, s ezzel minden művészet és ábrázolás végső célját ostromolja meg: maradék nélküli és maradandó mását adni a múlandó valóságnak.

Ez a gondolat, *egyesíteni a művészeteket*, egyetlen, minden mélységet és magasságot, minden érzéket és érzék fölöttit, minden esetlegest és végzettest összefoglaló egységes műfajban - ez a lázas művészi álom nem ma született meg.

A múlt század közepén, sok évtizeddel a *lerögzített mozgás hangszerének*, a filmnek felfedezése előtt ott kísértett már ez a vakmerő elképzelés, e hősi vállalkozás terve egy egeket ostromló, telhetetlen és nyughatatlan német zseni vérében és idegeiben.

Wagner Richard gigászi álmára gondolok, a „Gesamtkunst” ihletére: a Műfajra, ami nem is műfajnak készült, hanem a Műnek magának, s amit csak az osztályozó szűkkeblűség nevezett el „dalműnek” - az eredeti terv szerint egy lélegzetre hőskölteménynek, végzettragédiának, szimfóniának, festménykompozíciónak, szobrászi remeknek, építészeti alkotásnak s nem utolsósorban a drámai emberábrázolás színhelyül szánták - óriási művészi Cselekedetnek, amelynek rendjén nyilvánvaló lesz néző és hallgató előtt, hogy szó és kép és muzsika, gondolat és zöngé és zöreje nem könyvek és képtárak és kották külön rekeszeiből sarjadt magánügye a művészetnek - hanem hogy mindeme megnyilatkozások közös forrása az ősi ember, a lüktető élet, érzés és indulat: hogy *egymásba folyó*, egymással átalakuló jelenségek ezek, fény és hang és forma és anyag - hogy az érzés és indulat, a *létezés hőfokától* (ma már mondhatnánk így: *rezgésszámától*) függ csupán: s ami egy pillanattal előbb kép volt, egy pillanat múlva szó lesz, s ami szó volt, azt, ha felfokozom, előbb ütemmé és rímmé, költészetté, végre összhangzattá és melódiává, muzsikává magasztosul!

Az új fizika, a különféle jelenségeket egyetlen, ősi *mozgás* számrendi fokozatának tekintő felfogásával, igazolta ezt az álmot.

Mert ne felejtjük el: a beszélő film egy és ugyanarra a vékony lemezre veszi fel, egymás mellé és egyszerre, a fény- és hangjelenségeket.

Vegyük ehhez a színek s a formák világát, a mélységet, plasztikát - s eszköz áll rendelkezésünkre, aminek segítségével az egész fizikai világot odaállíthatjuk a művészet szolgálatába - s a költő elgondolásának, a *drámának* kulisszáit *eredetiben* mellékelhetem a műhöz: minő gazdagság a fantázia számára! kulissza a *világ!* s a cselekmény színhelye ugyanaz, mint aminőbe az első dráma, Ádám és Éva történetét helyezte el minden költészet őse.

Isteni színjáték, isteni színpadon, a mennybolt zsinórpádlása alatt!

Ez a felszabadult színpad: Othello a valódi Velencében, Caesar a piramisok tövében, Faust a régi német városban, Peer Gynt szerte a világon: egyik felvonása a norvég partokon, a másik Afrikában.

S Wagner hóbortos álma, holmi lehetetlen színpadról, amelyen istenek hadakoznak a felhők közt, walkürok paripái dobognak, tűzhányók törnek ki, s végtelen tenger hullámain hányódik az Elátkozott Hajó - ez a színházi képtelenség, amit eddig megcsináltak valahogy, a komikum határát súrolva, festett rongyokkal és gépekkel és süllyesztőkkel és *laterna magicá*-val - ez a százalmas tákolmány, aminek nyilvánvaló művésziatlenségén megfeneklett eddig a *Gesamtkunst* nagy gondolata, egyszerűen lomtárba kerül, mint fölösleges kellék.

De mert még mindig vannak, akik filmet és eleven drámát úgy állítanak szembe, mint technikát és művészetet, felajánlom a gondolatkísérletet: vajon Wagner, a százszázalékos művész, hogy írta operát, ha ma élne!

Tessék elolvasni a partitúráit, s nem lehet kétséges a válasz.

Aki mindenben a tökéletest akarta, lehetetlent követelvé, hogy a lehető megkapja, hogyne kapna mohón a fantasztikus *lehetőség* után, hogy a színész munkáját; ma már éppen úgy lehet tökéletesíteni, csiszolni, felfokozni, *megalkotni*, mint valami írásbeli vagy kottára vetett, vagy márványba rögzített remekművet, mivel teljesítménye nem függ többé hangulattól és diszpozíciótól (*egyszer* kell csak eljátszania szerepét!) - s hogy a környezetet színpadi festők rongyai helyett Isten művéből válogathatja ki.

Képzeltető, hogy a *Bolygó hollandi*-t *másnak írta* meg, mint filmoperának?

Ihletet az északi tengerpart hullámai szolgáltatnak, amint tompa robajjal törnek meg a sziklafalon - ebből a *valódi* zörejből s a *valódi* hullámverés hangjából és képéből kereste volna ki a nyitány elemeit, észrevétlenül varázsolva ki belőle a muzsikát, mint a szobrász, ki a kövek lágy belsejéből teremti emberi figuráit.

S valódi tengeren látjuk hányódni az elátkozott hajót - közelről és messziről, részleteire bontva s összefogva egyetlen pillantással, elemeiben s összhatásaiban, ahogy a legfinomabban értelmezett mese kívánja -, s a zenekar immár nemcsak a történetét, az epikus elemet illusztrálja és magyarázza, de a festőit is: hangsúlyt adván mindama bonyolult érzésnek, amit egy rejtelmes táj, egy váratlanul felbukkanó részlet, ég és föld, az egész Természet kelt a szívünkben.

Az álom megvalósul.

Még egy utolsó, döntőnek látszó érveléssel kell számolni, amivel a naiv romantika próbálja elhitetni érzékeny szívekkel, hogy a „mozi” soha nem lehet igazi művészet, lévén a vászon hőse vászonnál vétetett *homunculus*, géplény, nem eleven, hús és vér valóság.

Ez igaz.

De hol, miből került ki, mióta kultúréletet él az ember, hogy a művészi hatás anyaga, mely a szerves, eleven, élő életről ad hírt, szerves, eleven, élő lény lehet csak?

Éppen ellenkezően.

A színművészet és színpad volt az utolsó primitív kultúrszokás, melynél a művész közvetlenül érintkezik közönségével. Úgy viszonylik az eljövendő színművészettel, mint egy verseit előadó őskori dalnokhoz egy milliós példányszámú remekmű szerzője.

Hiszen a művészi alkotásnak, éppen ellenkezőleg, *lényege*, hogy szerves, élettelen, tehát maradó *anyagban* fejezze ki az életet: betűben, kottában, festékben és kőben.

És filmben, ha azt akarjuk, hogy a színész is valódi mű alkotója lehessen.

Valódi mű: hősi erőfeszítés, hogy az emberből megtudhassuk, ami benne önmagánál több: a halhatatlan sorsot.

A görögök és kínaiak régen érezték ezt, mikor koturnusra állították, s álarc mögé rejtették az eleven színészt, hogy eltüntessék, ami benne kicsinyesen és bosszantóan „közvetlen” - az elmúló pillanatot, amit nem lehet megfogni.

Mit féltek, kicsinyhitűek, attól az álarctól, amit a fotografáló szemnek valódi szemüknél tökéletesebb, hajlékonyabb, megértőbb, észrevevőbb és a valóságot valóban kinyilatkoztató szerkezete készít az arcunkból?

A gépszem jobb, mint az emberi szem: utódaink jobban fognak látni bennünket, mint ahogy mi látjuk egymást.

Pesti Napló, 1930. április 6.

FELFEDEZTEM A LEGNAGYOBB MAGYAR KÖLTŐT

Neve: Baralla Péter

Foglalkozása: kubikos földmunkás

Nem vagyok a lelkendező pátosz embere - s most, amikor az izgalom és felindulás erőt vesz rajtam, mert egy rendkívüli esemény rendkívüli szavakat kerget tollam hegyére, úgy érzem, inkább bocsát meg a *Színházi Élet* közönsége azért a pongyolaságért, hogy sebtiben és kellő előkészítés nélkül jelentem be ezt az eseményt, mintha nagyképzű frázisokat faragnék, ahelyett hogy magát aényt hagynám beszélni magam helyett.

Röviden tehát - hölgyeim és uraim, az irodalomnak (szándékosan mondtam így: Irodalom, s nem Magyar Irodalom - az első szó, jelző nélkül, az *egész világ* irodalmát, sőt az irodalom történetét jelentvén) nagy eseménye van.

Amikor elhatároztam, hogy íróársaimmal egyetértve a *Színházi Élet*-nek írom meg első beszámolómat, az az egyszerű megfontolás vezetett, hogy ha a technika csodáinak világában szaklapok szokták hozni a nagy felfedezések hírért, a szellem világának tüneményeiről egy népszerűen irodalmi orgánium nagy nyilvánosságát illik először értesíteni.

Mert tünemény jelentkezett a szellem és képzelet égboltozatán: üstökös, amelynek fénye már most hatalmasabbnak látszik minden eddiginél - s ha a jelek nem csálnak, s az üstökös *csillagnak* bizonyul, számolnunk kell az egész firmamentum újjászületésével.

Shakespeare feltűnését így jelentette be egy nagy esztétikus: *Avonból hattyú indult el.*

Nem vagyok esztétikus. Szeretem a világos fogalmazásokat. Fenti szép mondást hadd variálok hát így:

Szigetszentmiklóson megszületett minden idők legnagyobb magyar költője, s úgy lehet, korunk legcsodásabb szellemóriása. A neve: Baralla Péter. Foglalkozása: kubikos földmunkás.

Sokan keresnek fel kézirattal: novellát, verset, színdarabot hoznak kezdő írók, hogy mondjak véleményt, adjak tanácsot.

Baralla Péter ezek között jelentkezett. Parasztruhában volt, ami nem lepett meg (gyakorlatomban sokszor fordult elő), s az a szerénység se tűnt fel, amivel egy kötetre való kéziratot letett az asztalomra. De a szemében volt valami... Elkaptam a fejem, s a szokásos formulát hadartam el, hogy jelentkezzenek néhány hét múlva.

Este eszembe jutott, nem tudom már, miről. Véletlenül az ágyam szélén álló asztalkára került a kézirat - csak ki kellett nyújtanom a kezem. Szórakozottan lapozni kezdtem.

Ez fél egy felé lehetett.

S hajnali öt órakor még ott ültem éberem, az ágyban, le nem hunyt szemem tágra nyíltan, könnyben úszva tapadt az utolsó oldalra - ez az oldal remegett a kezemben.

Kilenc órakor feltelefonáltam Babits Mihályt, Móricz Zsigmondot, Herczeg Ferencet - ezenkívül a Kisfaludy Társaság s az Akadémia elnökét s néhány nagy kiadót: az Athenaeumot elsősorban, mint a Petőfi- és Ady-művek tulajdonosát. Ezenkívül sürgöny ment Szigetszentmiklósról, Baralla Péterért, hogy azonnal utazzék fel Pestre - a pályaudvaron várom. Egy óra múlva válasz jött, hogy befejezi legújabb versét, s azonnal jön.

Mikor a sürgönyt küldtem, még nem beszéltem senkivel - nem vagyok elbizakodott, s nem hiszek ítéletem csalhatatlanságában; Arany is feltételesen fedezte fel Madáchnot. Ezúttal mégis, biztos voltam, hogy nem tévedhetek: nem az én ítéletem világított, hanem a Mű maga.

A délelőtt folyamán egész sereg írónak és kritikusnak módjában volt elolvasni a verseket, a legelőkelőbbeknek is. Délutánra megérkezett Baralla, és legújabb versét először én voltam szerencsés hallhatni, amint azt a fényképfelvétel bizonyítja: egyben első fényképe a költőnek.

Véleményünk - nagyon csekély és inkább technikai részletkérdések szempontjából felvetett eltérésekkel - egybehangzóan kialakult már addig: s e vélemény, a magyar Parnasszus véleménye, igazolta fenti állításomat:

Baralla Péter a legnagyobb magyar költő - aki eddig élt!

Ez nem alkalmas hely s az idő sem alkalmas még, hogy Baralla Péter kubikos verseit méltasam vagy akárcsak ismertessem a közönséggel. Nem is lehet feladatomban.

A közönség úgyszólam hamarosan - úgy lehet, már egy héten belül - kezébe kapja magát a Művet, a *Végső Bölcsesség* című kötetet. Az Athenaeumnak sikerült öt évre lekötöni Baralla Péter munkásságát, s a kéziratot azonnal nyomdába adta. Egyelőre húszezer példányban nyomják, és mire napvilágot lát, a francia, angol és német műfordítások is elkészülnek, s így könnyen megtörténhetik, hogy a külföldi kiadások egy időben jelennek meg.

Nekem ehhez, egyelőre, nincs hozzátenni valóm. Büszke vagyok rá, hogy az én szerény személyemen keresztül indult meg hódító útjára ez a csodálatos pályafutás, hogy rajtam csapott át először a világköltészet egyik leghatalmasabb villáma. Befejezésül legillőbbnek vélem, ha kontár tollamat félárbocra bocsátva, őt szólaltatom meg - legszebb és legmélyebb versének, a *Végső Bölcsesség* legszebb és legmélyebb strófáját, az egész kötet tartalmát és mondanivalóját mintegy fókuszban összefoglaló végső kicsengésű csodálatos sorait idézván, amiből a legfelületesebb olvasó is megérzi talán, mekkora szellemi képzelet, bölcsesség, emberismeret és isteni lángész tüzének búv körébe került - Baralla Péter legnagyobb versének legnagyobb versszakát, amely így hangzik:

Akár hiába, akár nem hiába
És általában'
Az ember számára a legnagyobb kincs
Hogy szereti hinni azt, ami nincs
S nem hiszi azt, ami van.
A Gaurizankár tízezer méter
De az nem elég
Jöjjön hát Baralla Péter
Aki nagyságban vezet
Bár sohase létezett,
Bőg a szívem belseje
Ma van április elseje.

Színházi Élet, 1930. 14. sz.

A VÍZBE UGRÓ MŰVÉSZBECSÜLET

vagy az érem másik oldala

Ha csak reklám kell, Hella fiam, leendő filmszillag, aki a Margit-hídról fejest ugrottál, állítólag fogadásból, hogy kifizessed a penziószámládat, lényegében reklámcsinálási céllal, valójában pedig, úgy látszik, egyszerű szerelmi öngyilkosság gyanánt - ha csak reklám kell, parancsolj, gyermekem, amennyire szerény képességemtől telik, állok rendelkezésedre magam is, amint látod. Reklámot, azt adhatok, nem kerül semmibe, még én keresek rajta.

Bár nem egészen értem, miféle reklámról van szó. Ha jól olvasom nyilatkozataidból, filmszínésznő szeretnél lenni, tehetséget érzel magadban, azonkívül tizenkilenc éves vagy és csinos, és nem akarnak észrevenni. Eddig rendben van, a filmművészet nagy dolog, nemes dolog, a jövő zenéje és a legméltánylandóbb művészi becsvágy, ha valaki ezen a pályán szeretne érvényesülni. Biztosan olvastad, ugye, múlt heti cikkemet a Gesamtkunstról, minden művészetek egyesítéséről, aminek megvalósulási lehetőségét a film jövőjében látom. Persze hogy olvastad, lefordították neked németre biztosan, és akkor keseredtél úgy el, hogy te nem lehetsz ama felszentelt művészek közt, akik ezt a jövőt kiépítik - vagy akkor lelkesedtél úgy fel, hogy elhatároztad, ha török, ha szakad, te kiverekszed magadnak a pályát, melyen életedet feláldozhatod a művészet oltárán.

Mit mondasz, Hella, hogy dehogyis olvastad, ördögöt? Mindegy, én a magam részéről mohón és figyelmesen elolvastam minden sort, amit te nyilatkoztál ebben az ügyben, és levontam a tanulságokat.

Az első, kérlek szépen, ez a reklámkérdés, amit ti, fiatalok, úgy látom, merőben másképp fogtok fel, mint ahogy mi fogtuk fel valamikor. Azt mi is tudtuk, hogy a reklám fontos dolog, igaz ugyan, hogy dicsőségnek, elismerésnek, eszméink diadalának meg effélének neveztük néha, de azért tisztában voltunk vele, hogy egyszerűen a sikerről van szó, sőt még azt is sejtettük, hogy amit általában *erkölcsi* sikernek szoktak minősíteni, érdemeink méltánylása és megbecsülése alapján egy későbbi természetbeni sikernek biztató ígéretét jelenti. Azonban volt egy lényeges különbség. Mi a „reklám” szót - s talán ez volt a naivitásunk - eredeti, a kereskedelemről kölcsönvett értelemben használtuk -, mi tehát úgy képzeltük a dolgot, hogy reklámot árunk szoktak csinálni, olyasvalaminek, ami már megvan akkor, amikor a reklámot csinálom neki. Ennek megfelelően, a reklámcsinálás szükségletének gondolata akkor jelentkezett bennünk, mikor mint írók vagy festők, vagy színészek produkáltunk valamit a szakmában - a produkció elismertetése céljából szerettünk volna aztán reklámhoz folyamodni.

De hát ez logika volt, s élet és logika nem nagyon szeretik igazolni egymást.

Ez az újfajta élet, amit szerencsénk van személyesen ismerni, a te felfogásod helyességét igazolja, Hella fiam.

Az ember előbb csinál reklámot, aztán kezd tünődni rajta, hogy mire használja fel a reklám által felkeltett érdeklődést.

Előbb ismerjék csak meg a céget, majd aztán meglátjuk, mit szállítson a cég. Ha a cég iránt megvan a bizalom, egészen mindegy, cipőfény mázt ajánlok fel a nyájas vevőnek, vagy villamos életelixírt: az áru „menni” fog, egyszerűen azért, mert divatban van. Nagyon alacsony, elavult foka a kereskedelmi gondolkodásnak abból indulni ki, hogy mire van szüksége az embernek, cipőfény mázra vagy életelixírré? A világcikkek készítőinek magasabb iskolája, mélyebb emberismeret birtokában, ma már nagyon jól tudja, hogy az embereknek egyszerűen

nincsen szüksége semmire, s ha utóbb mégis kiderül, hogy volt, mert hiszen megvették az árut: ezt a szükségletüket nem ők fedezték fel magukban, hanem a zseniális üzletember. Mindig tapsoltam annak a tehetséges hirdetésfeleségnek, ami először egy ismeretlen nevet vagy szót dob ki plakáton és röpcédulákon, nem fűz hozzá kommentárt, nem jelzi, mire vonatkozik az a szó vagy név - megvárja, míg mindenki ismeri a szót, s csak aztán közli, hogy az illető szó tulajdonképpen egy új mosószer, vagy egy „világhírű” énekes neve, aki „megérkezett városunkba” - nem tudok szabadulni a gyanútól, hogy (ez lévén a siker lényegtelenebb része) utólag határozták el, a szó sikeréhez mérve, mosószerként csináljanak ilyen címen, vagy világhírű énekest fedezzenek fel.

Mert hiszen mindegy.

Lám, Hella halálugrásának sikerét is mennyiségben és nem minőségben értékelik, s a ma reggeli lapokban örömmel dicsekszik az újságíró, hogy Hella már száz levelet kapott, hívják kabarék, cukrászdák, hívják direktornak, kalapszalonnatulajdonosnak, feleségnek (ötvenen kérték meg kezét), úszómesternek, kikiáltónak, regénytémának, úrlovasnak, sőt az a gyanúm, hogy titokban (csak ezt persze még nem szabad közölni) államtitkárnak és pénzügyminiszternek is meghívták, és most habozik, melyik állást fogadja el.

Csak éppen mozisínésznőnek nem hívja senki, pedig azért ugrott a Dunába, állítólag.

Végül is ki törődik vele, *mivel* van sikerem? Fő, hogy sikerem legyen.

Gyerünk tehát a hídra, a híd nyomorúság, és ismeretlenség országából hírnév és dicsőség paradicsomába vezet - gyerünk a hídra, csak azt ne reméljük, hogy *egyenesen* végigjárjuk útját: sok ott az akadály, s a hídfőnél nagy a tolongás. Sokkal egyszerűbb megállni középen, s holmi csinos artistaprodukció kíséretében átvetni magunkat munka és kitartás ostoba korlátján - odalent reflektorcsóvját igazítja már felénk a disznóbélű kíváncsiság, melynek mindegy, mit zabál: az ő mentőcsónakja visz majd ki minket, piros lobogóval, a túlsó partra: csak az örvény el ne sodorjon addig.

De még erre sincs szükség.

Siker királynő sokkal kisebb igényű napjainkban, ha arról van szó, kinek nyújtsa segítő kezét.

Egyre gyakrabban látjuk magunk közt, mesterségünkben s azon túl is, a sikernek kevésbé vakmerő s mégis diadalmaskodó hőseit, akik egyszerűen úgy lettek azzá, amivé lettek, hogy büszkén s kitartóan nevezték magukat annak, amivé lenniök kellett volna.

Olcso világot élünk. Az erőtűvésznők ma már nem kell felemelnie a nagy ólmot, kimozdítani a nagy sziklát. Elég, ha kijön a színpadra, s izmait mutogatván kihirdeti, hogy ő nagyon erős.

Az oroszoknak nagyobb sikere van, ha körmeiket mutogatja csak, s a prófétának, ha önmagát ünnepli, mondván: „én a jövőbe látok”! Senki nem kérdezi tőle: ugyan mit látsz a jövőben? - bátran dicsekedhetik.

Emiatt még csak ugrani se kell.

Elég, ha úgy teszek, mintha akarnék.

Pesti Napló, 1930. április 13.

FEJ VAGY ÍRÁS

avagy szabad-e egyebet is, mint sírni, a Kárpátok alatt?

Az alkalom, amit sietve felhasználok, lapunk más helyén bővebben s szakszerűbben tárgyalatik. Abból áll, hogy Quesnay urat, aki filozofikus író címen volt elkönyvelve a művelt emberek csekély közvéleménye előtt, megtették a Baselben alapított Világbank elnökévé és vezérigazgatójává - ez a Világbank hivatott egy eljövendő Egységes Európa testének legfontosabb szervét, gazdasági vér- és nyirokcsatornáinak központi hajtószervezetét, kamráit és billentyűit összefoglalni, hatalmas motorban - igazán olyan lesz, mint a szív egy felsőbbrendű emlős mellkasában!

És ezt a szívet - tetszik érteni? - egy filozófus kezébe tették! Mondd és írd: filozófus!

A csoda, saját külön filozófiám szerint (lásd *Ki kérdezett?* ily című értekezését) örök életű - akik három napról beszélnek, összetévesztik a csodálkozással -, ez utóbbi valóban nem szokott tovább tartani. Sietnem kell hát, hogy el ne múljon a három nap, ameddig még Pesten is, kitűnő újságíró társaim körében, bizonyos respektus lesz tapasztalható filozófus és filozofálás irányában - ejnye, ejnye, mégse lehet olyan bolondság az a Schopenhauer meg az a Kant, ha ilyen fő-fő vezérigazgatóság jöhet ki belőle a végén: - képzeld, barátom! egy világbank vezérigazgatója!

Gyorsan hát, amíg lehet és hagynak, hadd filozofálok egy sort - a filozófiáról.

Mert akár hiszed, akár nem, drága olvasóm, egyetlen barátom te, ebben a türelmetlen világban, édes sóhivatalom is azonkívül, aki meghallgattad panaszomat - akár hiszed, akár nem, olvasó, aki *mindig* idefigyeltél, sőt mindig *csak* akkor figyeltél ide, mikor valami életbevágóan, a te és az én életébe vágóan érdekes tárgyról beszéltem neked, vagyis egy szóval és röviden *filozofáltam*, igenis filozofáltam, filozofáltam cikkben és tanulmányban és novellában és humoreszkben és versben és néha még zenében is és rajzban, ha másképpen nem ment, lelkendezve sokszor a pillanat izgalmában, amikor a *filozófia* megszületett, hogy sürgősen közöljem veled - akár hiszed, akár nem, az én közvetlen, szűkebb környezetem, az írói és újságírói és kritikusi szakközvéleményem *tereád* hivatkozva merészelt sokszor lebeszélni engem a filozofálásról, azzal a megokolással, hogy te mulatni vagy élvezni, vagy szórakozni akarsz és nem gondolkodni - engem, aki szóban és betűben húsz éve érintkezem veled, s tapasztalásból tudom, hogy gondok s kényszerektől determinált életeden túl *egyetlen* szórakozásod, élvezeted és mulatságod *felismerni önmagadat* a szóvá és értelemmé, örömteljes vagy bánatos értelemmé, hússá és vérré sűrűsödő Gondolatban, s ama bátorság üde látványában, mikor a gondolat kimondatik - hogy a szellem színpadán ugyanaz érdekel és izgat téged, ami a test arénájában és cirkuszában és futballmérkőzésén: a nemes, telivér Gondolat tornája és mérkőzése és merész erőpróbája, hetyke küzdelme az ostoba, nyers anyaggal - egy szóval és röviden: filozófia.

De vajon mit értenek ők „filozófia” alatt? Miféle beteg kód, penészes kóválygás képzele viszolyog fel bennük, mikor ezt a szót kimondják?

Talán Kepler szavaira gondolnak:

Fogd hát e sárgúlt pergamenteket,
E fóliánsokat, miken penész ül -
Dobd tűzre mind! Ezek feledtetik
Saját lábunkon a járást velünk...

Ám, Szókratészre! ki mondta nekik, hogy a filozófia, a gondolat forrása betű és könyv - azért, mert (éppen megfordítva) véletlenül sok betű és könyv lett *belőle*, bizonyos korokban, amelyek inkább feldolgozni, mint termelni szerették a gondolatot? Ezek a nagy hedonisták és „élmény”-művészek, akik óriási „életismeretüket” néhány gyenge impresszionista, rossz drámaíró, kolportázs-szurnalizmus „művéből” merítették, elfelejtik, hogy minden európai filozófiának fent idézett ősforrása soha egy betűt le nem írt - véletlenül -, s bár, szintén véletlenül, részt vett néhány hadjáratban (lásd *Szümposzion*), még csak háborús „élményeit” se adta ki igazolásul, hogy ő igenis tudja, mi az élet.

Szegények, nyilván a nyolcadik osztályban használt *Propedeutika* lapjait idézi bennük ez a képzet, Lewes könyvét *Thalészről napjainkig*, s legjobb esetben Kantot és Schopenhauert.

S talán, nagy nehezen, ha hosszan bizonyítom, elhiszik nekem, hogy Aquinói Szent Tamás, Assisi Ferenc és Ágoston filozófusok voltak. De hogy - a maga nemében - Casanova csakúgy filozófus volt, mint Machiavelli vagy akár Savonarola és Giordano Bruno és Hutten Ulrik, ama Rotterdami Rézmán, ki századát dicsőítette - azt már nem volnánk hajlandók elismerni, mert Casanovát egyszer s mindenkorra nőcsábászi minőségében vették tudomásul, s hogy nem a nőcsábásztól lett író, de sajátos írói és filozófusi tehetségénél fogva érdekelték a nők, s érdekelte a nőket, ezt a számomra rendkívül világos és nyilvánvaló igazságot erőltetett paradoxonnak minősítenék korunk nagy „nőismerői”, akiknek hiába igazolnám okmányokkal, hogy éppen a nők minden korban és ma is jobban értették, méltányolták, sőt kedvelték a *valódi* filozófust, mint a bokszbajnokot (aki egyébként, mint ahogy Tunneyről, Shaw barátjáról mondják, lehet filozófus is, ha egy kis szerencséje van). Mert ők nem ismerik például - hogy mást ne mondjak - bizonyos Marquis de Sade műveit (igaz, hogy nehéz hozzájutni, be lévén tiltva, nagyon helyesen), s csak annyit tudnak róla, hogy elvetemedett örült volt, ami úgy is van -, de azt már nem tudják, hogy hajmeresztő és tébolyodott orgiák leírásán túl könyvei tele vannak hosszú, a jó és rossz, rút és szép, helyes és helytelen fogalmáról szóló filozófiai vitákkal, elkeseredett keresésével (és meg nem találásával) valami Abszolút Igazságnak, aminek orgia és istentisztelet, életélmény és felmagasztosult költői inspiráció egyképpen árnyéka, megértésre szolgáló példázata csak: nem forrás, alkalom csak a minden valóságnál valódibb filozófia számára.

Hiába no. Nálunk a nemes filozófiát mindig össze fogják téveszteni a habozó töprengéssel, hamleti bizonytalansággal, s mint ilyent állítják szembe valami zavaros nemtudommicsodával, amit ők Életnek és Valóságnak neveznek.

S aminek nevében álmos gúnymosollyal leintik a legélőbb, legéberebb vágyat és képességet, hogy ne csak lássam, de jól lássam, vagyis megértsem a valóságot.

Esetleg meg is leckéztetik kicsit. Szerencsére, utóbbit inkább csak a gyermekek és tanítványok közül teszi egy-kettő, akikre sose haragudtam, ha azt magyarázták nekem, hogy a gyereket a gólya hozza, mert ez legalább egy érdekes elmélet, s költői tehetségre vall - untatni inkább azok untattak, akik annak tudomásulvételére figyelmeztettek, hogy nem a gólya hozza. Az egyiktől, legutóbb, nagyon kikaptam. Hogy én csak fecsegek és locsogok, csak kérdezni tudok, felelni nem. No persze, amikor magyarázat volt, elbliccelte az órát, leckekihallgatásnál aztán engem vádolt tudatlansággal, nem emlékezvén rá, hogy feleltem biz én, még mielőtt kérdeztem volna - csak nem éppen ott és akkor, ahol neki tetszett: nagy kérdésekben egy szóval néha, kicsikben egy kötettel, ahogy jött, fő, hogy akadt, aki megértette.

Az ilyenek jobban is teszik, ha elmaradnak (ugyan miért olvassák, ami nem tetszik nekik?). Bámulják és dicsőítésk tovább, borzongó áhítattal, eszményképüket, a Nagy Tanárt, aki való-

ban nem „okoskodik”, nem „fecseg” és nem „hallgat” szeszélyesen - a Nagy Kijelentőt, ki komoran megszólal, amikor kell, s mond valami szörnyű „határozottat”, hogy télen hideg van, nyáron meleg vagy effélét. A csodarabbit, a prófétát, a váteszt, aki „messze lát” térben és időben - hogy mit lát ott, azt már nem közli, téved -, mindegy az, aber der Kick nach Lemberg!¹²

Ez az ő eszményképük, íróban és költőben.

Fej vagy írás - itt ki kell rúkolni. Vagy írsz és beszélsz - vagy gondolkodol! Egyszerre nem lehet mind a kettőt csinálni. Zokogj a gyülekezetben, a haza sorsán - vagy járd a bolondját: egyebet mit tehetsz a Kárpátok alatt?

Pesti Napló, 1930. április 27.

¹² *aber der Kich nach Lemberg!* - rúgás (seggbe rúgás), hogy elszállsz Lembergig!

AZ ÉGŐ SZIGET

avagy képzelet és logika

Ezt a kedves „fejtorná”-t, ami alábbi kísérletezésre és elmélkedésre alkalmat adott, pár héttel ezelőtt hallottam egy angol úrtól, azóta sokakat kipróbáltam vele, meg is jelent valamelyik képeslapban.

A feladat így hangzik: adva van egy A-B hosszúságú sziget, körül meredek parttal. Az egész sziget méter magas fűvel van benőve, egyenletesen, valahol a közepe felé tartózkodik a pásztor, birkáival.

A sziget A csúcson kigyullad. Tekintve, hogy a szél AB irányban fúj, természetesen rövid idő alatt az egész sziget végig le fog égni. Kérdés: hogy menti meg birkáit s önmagát a pásztor?

Ötven ember közül, akiknek a problémát megmutattam, mindössze kettő fejtette meg, feltűnően rövid gondolkodás után - a többi sokáig törte a fejét, mindenfélét kérdezett, végre feladta. Az egész dolgon azért tartottam érdemesnek tűnődni, mert feltéve magamnak a kérdést, hogy ez a két ember miben különbözik, általában is, a többi negyvennyolctól (nota bene, mind az ötvenet máskülönben is jól ismerem) - természetesen figyelmen kívül hagyva az olcsó és felületes feltevést, hogy egyszerűen okosabbak vagy tehetségesebbek a többinél -, alkalmam volt egy érdekes, de csak szakemberekre vonatkozó elméletet általánosítani.

Az elméletet Poincaré matematikus fejté ki, *La valeur de la science*¹³ című zseniális könyvében. Szemlét tartva a nagy matematikusok szemlélete és műve fölött, döntő különbséget vesz észre e gondolkodók kétféle őstípusa közt - ez a különbség, szerinte, két eredendő, végzetesen másféle kategóriába osztja az egzakt tudomány alkotó hőseit, éppen szemléletüknek lelki karakterükben determinált kétfélesége szerint. Az egyiket *matematikai*, a másikat *geometriai* szellemnek nevezi. A matematikai szellem (példa: Einstein) tiszta, minden érzékitől (képzeltől) független, tehát elvont logikai módszerrel közeledik a problémához - a geometriai szellem (példa: Euklidész) a képzelet fegyverzetében: mind a kettő alkothat használható remeket, más-más ágában a tudománynak.

No mármost, a szigetpélda megfejtőit figyelve, az az ötletem támadt, hogy nemcsak az egzakt tudomány művelőit, de általában minden eleven értelmet, nagy vonásokban, be lehet osztani ebbe a két kategóriába: a *képzelet* embere és a *logika* embere. S az arány körülbelül úgy jön ki, mint kettő és ötven anélkül, hogy ez a megkülönböztetés bármely vonatkozásban érték-különbséget jelentene.

Viszont kapunk egy nagyon figyelemreméltó tanulságot, ami ellentétben áll a közfelfogással.

A közfelfogás szerint ugyanis *gyakorlati problémák* megoldásához inkább erős képzelet kell, mint erős logika - a közfelfogás szerint a logika inkább elvont spekulációk műveléséhez való képesség, lévén, ezzel szemben, a valóság érzékletes, tehát képzelőerőt igénylő terület.

Nos, az én hevenyészett statisztikám nem ezt mutatta.

¹³ *La valeur de la science - A tudomány értéke*

Az a negyvennyolc ember, aki a problémát nem fejtette meg, éppen azért nem fejtette és nem fejthette meg, mert a képzeletével ment neki.

Majdnem egyöntetűen azzal kezdték, hogy ki akarták játszani, megkerülni a pontosan előírt feltételeket, a túlhabzó fantázia nevében, mely, ha nem tud boldogulni feladatával, inkább hajlandó *megváltoztatni*, gyengíteni a feladatot, mint elismerni gyöngeségét.

Hát kérlek szépen, mondták egyesek, bemegy a vízbe a birkákkal, és megvárja, míg leég a sziget.

És hiába könyörögtem nekik, hinnék el, hogy a vízbe nem lehet bemenni, mert hiszen éppen ez a feladat - ők ragaszkodtak hozzá, hogy ezt másképpen nem lehet csinálni, és hogy akkor rossz a példa.

Mások esküdöztek, hogy itt nincs más hátra, lyukat kell ásni a földbe és elrejtőzni. Voltak, akik repülőgépen való menekülést ajánlottak a pásztornak és birkáinak, és engem vádoltak szűkkeblűséggel, amiért nem vagyok hajlandó se ásót, se repülőgépet rendelkezésükre bocsátani.

Egynéhány eljutott odáig, hogy nyilván olyan területre kell kerülnie a pásztornak, amely *már leégett* (nagy nehezen belemenvén a feltételbe, hogy olyan terület, amely *nem fog leégni*, nem képzelhető, mert a szél végig egyformán fúj, nem fordul meg és nem áll el), tehát azt ajánlották, hogy a pásztor és a birkák ugorjanak át gyorsan, vagy szaladjanak keresztül a tűzsávon, mikor már a szigetnek felső részén nincs égő anyag.

Érdekes, hogy a képzelet számára mi az egyik legfőbb akadálya a megfejtésnek.

Egy látszólagos ellentmondás, amit így lehetne megfogalmazni: ha menekülni akarsz a tűzből, csinálj tüzet.

A képzelet számára ez képtelenség, s azért nem is veszi kombinációba.

A logika, mely a dolgokat nem *látja és érzi*, csak egymással való vonatkozásukban számol velük, mint adott elemekkel, semmi lehetetlenséget nem talál ebben, s éppen azért a képzeletnél több köze van a létezés valódi rendjéhez, melyet - s éppen ezt akarom bizonyítani - nem a képzelet, hanem a logika teremtett és tart fent.

A megfejtés ugyanis, amint azt a két logikus elme rögtön észrevette, igen egyszerű. Miután csak olyan területre mehetnek, ami már *leégett*, erre a területre azonban a tűzsánccon keresztül eljutni nem lehet: tehát *konstruálni* kell egy olyan területet, ami *leégjen* addig, míg a sziget felső területe magától égett le.

Mikor a tűz kiüt, a pásztor egyszerűen vesz egy tűzcsóvát, lemegy vele a sziget alsó végére, s bizonyos távolságban a B-csúcstól *felgyújtja* a fűvet. Mire az „eredendő” tűz odáig ér, ahol ő tartózkodik, a mesterséges tűz már letarolta a sziget csúcsát, s ő birkákkal egyszerűen átmegy erre a területre, és biztonságban van.

Az egész elmefuttatás semmi különösebb tanulsággal nem járna, ha a *probléma születésének* története nem ejtene gondolkodóba.

Az az úr, aki nekem elmondta, biztosított róla, hogy a példát nem holmi unatkozó rejtvényt-szerkesztő eszelte ki. Így, ahogy fel van adva, *valóságban* megtörtént, s azt a bizonyos nyáját, valahol az amerikai partok közelében fekvő prériszigeten, úgyszólván az utolsó pillanatban, ezzel a logikus módszerrel mentette meg a nyáj gazdája, önmagával együtt.

Vadaskertek, mezőségek égésénél ma már használatos eljárás ez a mesterséges tűz.

Az eleven, ősi életnek az elemekkel való harcában - végveszély esetén s az utolsó pillanatban -, íme tehát: nem a primitívebbnek hitt *képzelet*, hanem a bonyolultabbnak, elvontabbnak, röviden emberibbnek hitt logika támad fel, győzelmesen, mint minden életjelenségnek legáltalánosabb, legrégebb, legeredendőbb feltétele és fenntartója.

Véletlenül adódott esetről lévén szó, valószínűbb ugyanis, hogy az az amerikai pásztor inkább a negyvennyolc, mint a kettő közül való volt, s hogy kávéházi asztal mellett tűnődve, ő se találta volna meg a megoldást. Ha tehát a valóság kényszerítő hatása alatt mégis ráeszmélt, ez azt jelenti, hogy amit *ösztönnnek* nevezünk s ismerünk, mint az egész eleven világ, állatok és növények, alapsajátsága és képessége, úgyszólván *a priori* adottsága, ez a sajátosság, képesség és adottság valami nagy, ősi, előre megtervezett Logosz jegyében él és cselekszik - hogy kezdetben volt a Logika, s a képzelet csak azután született meg, a hetedik napon.

Aminthogy, napnál világosabban, így is van.

Minden, ami az életben *nem* ember: állatok és növények (s minél „alsóbbrendűek”, annál nyilvánvalóbban) kérlelhetetlen logika szerint él és tenyészik, valami példátlan és felfoghatatlan ésszerűség bonyolult matematikai képlete után.

Esze és logikája csak a növényeknek és rovaroknak van: ami keveset mi emberek konyítunk hozzá, tőlük tanultuk, keserves kudarcok után, amikbe őrzöngő képzeletünk sodort: képzelet, meleg világot nem, legfeljebb istent teremt, hogy teljes legyen a képtelen s mégis valóságos körforgás: isten nemzé a Törvényt, a törvény nemzé a Világot, a világ az Életet, az élet Embert s az ember Istent, a nyolcadik napon, tulajdon képére és képzeletére.

Pesti Napló, 1930. május 8.

BURGONYABÉL ÉS REPÜLŐGÉP

Nemzetközi Vásár

Nem tehetek róla, imádom. Ezt a zajt, ezt a lázat, trombitálást és hangszórót az egész fölött, a vakító kék tavaszi égen, mintha az ítélet trombitái mennydörögnének: végeladás, nincs maradás, ez az utolsó vásár! Ahogy a Liget felé robog autóbuszom, már az Andrassy úton hallani, betölti az űrt a Vásár zaja, s mint kipányvázott csikó dobogni kezd ereimben a telhetetlen kisgyerek, ki valamikor vásárfiával volt kénytelen beérni - most aztán ide az egészet; vagy érdemes volt felnőni különben?

Ó, de nagyon kedvemre van a modern vásárnak ez a pompás, telivér újítása, a harsogó hangszórók! Emberfölötti erővel, mintha az Úr szava volna, soha nem hallott kiáltás kelti fel álmából a csodálkozó természetet - s íme, ez nem földrengés és nem istennyila és nem tengerrobaj: az emberfölötti hang emberi szót beszél! Egyelőre nem a természetnek s a távoli csillagoknak küldi hetyke hadüzenetét - odafigyelve, kissé csodálkozva ismered fel a mennydörgésben derék Weigandunk érzelmes tremolóját, mellyel egy szőke kislányt biztosít szerelméről, a gramofonlemez közvetítésével, no de mit tesz az? Heine az égre akarta írni, fenyőfa fáklyával, Ágnes nevét - éppen te panaszkodnál, ha technika és tudomány megvalósítja a költő álmát?

És imádom a reklámokat, mind, mind, szóban és képben és cédulán és rádión - nekem beszélhetsz, hogy hiúság vására, veszekedett verseny, mohó pénzvágy, hazugság, becsapás és szédítés - én elhiszem, utolsó szóig, az önfeláldozó jóságot és rajongó szeretetet, mely szavaiból árad, elhiszem úgy, ahogy mondja, hogy fáradságot és pénzt nem kímélve éjjel-nappal azon törte a fejét ez a sok gyáros és iparos és feltaláló, hogy miképpen tehetné az én életemet, éppen az enyémet, hogy az Isten áldja meg őket, minél kényelmesebbé, boldogabbá, olcsóbbá, csodálatosabbá! Mert igenis, igazuk van, ez nem volt élet eddig, ahogy én éltem - igazad van. Villanymasszázs-apám, én petyhüdt és fáradt voltam eddig, a fejem fájt, és kedvetlen voltam sokszor, de majd másképp lesz ezentúl, ugye, ha potom pár koronáért, azt is részletre, nem is részletre, hanem ingyen, mert hisz észre se veszem, elhozatom magamnak azt a készüléket - és igazad van, Mosógép-anyám, az a jóságos Isten fizesse meg, hogy eszedbe jutottam, hogy micsoda pénzt és fáradságot pocskoltam én el eddig mosásra, de most ez is másképp lesz - és igazad van, Poloskairtó-testvérem és Kétpercalatháziszódavíz-pajtásom és Ötóraalattcsaládi-ház-nagybátyám, hogy én meggondolatlan és könnyelmű voltam eddig, hogy majd elfelejtettem, hogy önmagam ellensége voltam, hogy béreltem, kidobtam és fizettem, ahelyett hogy odarohantam volna egyenesen a te kebledre, hozzád, az egyetlenhez, aki tudtad, mielőtt eszmélhettem volna rá, mire van szükségem, mi kell nekem - igazatok van, színarany minden szavatok, megyek már, beszerzem, előfizetek, meghozatom, csak egyszer megkísérlem, és aztán soha többé mást nem használok, lévén a többi, ami eddig volt, mind értéktelen hamisítvány -, ó, ki tudná, ha én nem, milyen értéktelen és milyen hamis volt! Köszönöm, köszönöm nektek, világ valódi reformátorai, megváltói, poloskairtó és főzelékgyalu és felülvilágító ablak, elvtársak, köszönöm, hogy kinyitottátok a szemem!

És ha nem kellene tartanom a sanda gyanútól, hogy meg vagyok fizetve, hogy „reklámcélokra” eladtam a tollam, előre vagy utólag, most leírnám a neveteket, mind leírnám, önzetlenül és mindenkinek a legmelegebben ajánlanám, hogy legalább egyszer próbálja meg - no de mit tehetek? Hányszor jött úgy (s néha, véletlenül, ki is csúszott belőlem), hogy felszólítás és

mellékgondolat nélkül dicsérjek valami zseniális iparcikket, jól sikerült élelmiszert, okos politikát, egyszerűen azért, mert *csakugyan* tetszett és meg voltam elégedve vele s örültem neki - hiába, ez a gyanú megbénította gyermeki lelkesedésem.

Sok dologgal van így az ember.

S az is tetszik nekem, hogy ilyen szépen, békésen megvagytok egymás mellett, mint akiknek nincs mit restellkedni - eltűritek a másik hangját, mely a tiéteket túl akarja kiabálni. Imádom e halált megvető, késhegyre, utolsó csepp vérré menő, de legalább termékeny harc lövészárkát, a Nagy Vásárt, hol összezsúfolva folyik a kézi tusa, s a reklám egyszerű puskagolyóit nem bátortalanítja el a reklám gépfegyvere és srapelrakétája és negyvenkettese és zárótüze.

A királyi sátor tövében, hol a büszke Embersas, négyülékes Caproni aeroplán tárja ki szárnyait (vedd meg, s rögtön felpattanhatsz rá), új rendszerű cipőmadzagot árusítanak (mert ugye, előbb jól kösd fel a cipődet!).

Odébb nyaralóházat kínálnak, összerakva, amit ha szétszednek, elvihetsz magaddal - mellette a bódében egy egész egyszerű kis szerkezetet mutogat fáradhatatlan flegmával egy tisztos úriember: az asztalkán krumpli és kalarábé előtt. Tessék, kérem, aszongya, beszúrom ezt a kést a burgonyába, és alul kihúzom - íme, a burgonyabél ki van szedve, s valami fantasztikus, gőzdugattyúszerű, szabályos ábra lett belőle -, vitrincsecsebecsének is szép lenne, de inkább salátának készítsük el.

Erre tessék, itt vannak a feltalálók. Legszebb a libatömő gép. Egy eleven liba, odapántolva a deszkára, csőre fölött valami cső lóg, amibe felül beöntöd a kukoricát, s egy nyomásra a szerkezet magától önti be az abrakot a kipeckelt torokba. Közvetlenül mellette furcsa, négy lábú fapapucs kapható, ha felkötöd, úgy sétálsz a vízben, mint az Isten, csak a fejed látszik ki.

El vagyok ragadtatva a családi autóháztól, amiben ágy van, mosdó, íróasztal, gáztűzhely és fürdőkád. És nem csodálatos valami ez a legújabb gramofonlemez itt, papírvékonyaságú celluloidlap, törhetetlen és karcolhatatlan, pompásan hangzó felvétellel mindkét oldalán? Eddig egész szekrényt foglalt el lemezugyűjteményed, most elfér majd egy fiókban.

No és ezek a gusztusos újfajta jégszekrények és az üvegszerű drótháló és a gyorsfőzőkötlan, egyszerre főzi az egész ebédet, s magától énekelni kezd, mikor egy óra alatt befejezte műveit, és a két perc alatt gyökerestül kiirtott tyúkszem és a Jerikói rózsza és az egyesített, gurítható szobabútorzat és a dugóhúzó eszmény és a Világkéjmámor lábtörő és az átvilágított lúdtalp és az ajtóvédő lángész, mely rájött, hogy ajtód azért piszkos, mert nem a kilincsnél fogod - és a gumicsónak, a gumicsónak, amire olyan régen szükségem van, a hónod alatt viheted a vízig, ott felfújod és elillansz a víz tükre, ó, istenem, de szép is lenne, hogy miért nem vehetek rögtön vagy egy tucatot!

Mert igenis, nekem mind tetszik, én mind meg akarom venni, a repülőgépre rögtön felülök, és cipőmadzagon húzom magam után a nyaralómat és a burgonyabél-zsigerelőt, és a gép ablakát kirakom Jerikói rózsával, hogy kedélyes hangulatban tömhessem gépecskémmel jóízú libámat, amit percek alatt főz meg derék gyorsforralóm, az egy nyomásra beállítható hálózati rádió hangjainál.

Isten áldjon meg mindenkit, aki az egészséget kitalálta, és főként a „Borpalotát”, ahol az ember, mielőtt körülnéz, öt-hat pohárkával, á 36 fillér, felhajt a legremekebb ürmösből, amitől, mint ahogy látni méltóztatik, tárgyilagos világosság gyűl a tompa emberi értelemben.

Pesti Napló, 1930. május 11.

ANDRÁS, MIKLÓS, HELÉN

Reménytelen reflexió

Emberhalál lett a dologból, szép, rendes emberhalál, már szinte természetes halálnak számító, nem is erőszakosnak, annyira sablonszerű, egyhangú, örökké visszatérő, minden változatában egységesen leírható. Talán már itt is volna az ideje, hogy az „esetet”, amit eddigi szakirodalma, dráma és regény, úgymint megunt már, nem boldogulván vele egyrészt, másrészt kimerítvén mint témát, egyszerűen átutaljuk a leíró orvostudománynak (lélektanról nem is beszélve), hogy jelölje meg helyét a félig fiziológiás, félig patológikus jelenségek között, s aztán térjünk napirendre, izgalmasabb, érdekesebb, az emberi megértés, belátás és jóakarata számára termékenyebb és biztatóbb feladatok napirendjére.

Mert ezt az „esetet”, úgy látszik, teljesen hiába boncolták és elemezték, a lélekkutató század legizőbb, legjobb hiszemű írói, vállalván a feladatot, természettudomány és társadalomtudomány helyett, hogy majd végére járnak a dolognak. Tanulság nem mutatkozik, a baj felismerése nem bizonyult gyógy módnak - úgy látszik, alapjában vétették el a dolgot, amikor abból indulván ki, hogy András, Miklós és Helén konfliktusa, mely az esetek bizonyos százalékában egyik vagy másik, esetleg két vagy mind a három fél erőszakos halálával végződik, az ember „ösi természet”-ében gyökeredzik, s így filozófiával nem lehet segíteni rajta.

Pedig hát - s ha, író létemre, mégis felfigyelek András, Miklós és Helén történetére, csak azért figyelek fel - nézetem szerint éppen hogy *ez az* a bizonyos dráma, aminek a valóságban való egyhangú, egyforma, nem csökkenő gyakoriságú megismétlődésén se szépirodalom (dráma és regény), se társadalomtudomány, hanem ha valami, akkor kizáróan és csakis a filozófia segíthet - filozófia, mely sem az agyonimádott „józan ész” és „intuíciót”, sem az agyonkritizált „tudást” és „spekulációt” *egyedül* nem isteníti, hanem a kettőből együtt ítél és cselekszik.

Filozófia, amelynek számára az „ösi, emberi természet” című fogalom éppen úgy nem jelent babonás tabut, végzetet és változhatatlant, mint ahogy nem ijed meg a minden gátlást és gátat tagadó, *Mindenható Akarat* lenéző mosolyától.

Filozófia, amely *tudja*, hogy a nyavalyatörés, a vakbél, a fekete himlő s az emberevés is az „örök, emberi természet”-ből származik, s ez mégsem jelenti, hogy tehát okvetlenül örök életű tartozékai az embernek - s filozófia, mely *sejti*, hogy *maguktól* s pusztán elhatározásra el nem múlnak a bajok, hanem ha a megértés e felismerés fejlődése közben, ha megértés és felismerés vágya *természetünké* válik mint éhség és szomjúság, ez „ösi” indítékok.

Filozófia, mely talán mégis megtalálja a csaknem élettani pontossággal lezajló tragédia szervi összetételében a vakbelet, a *kórokozó csökevényt*, amit társadalomtudomány és lélekelemző szépirodalom figyelmen kívül hagyott, illetve nem ismerte fel kórokozónak.

Mert íme, mi kellett volna hozzá, hogy András ne durrantsa le éppen Miklóst s utána (rögtön megbánva ostoba tettét) önmagát, amiért Miklós el akarta venni „tőle” (mindjárt kiderül, hogy nem is tőle) Helént, a drága nőt?

Jobb társadalmi törvények talán, férfi és nő kölcsönös szabadságának tisztelete, a másik férfi jogának megbecsülése?

Dehogy.

Ezen a ponton minden rendben volt. András és Helén, kik férj és feleség voltak, annak rendje és módja szerint, igen intelligensen és társadalmiasan elintézték a dolgot egymás közt, már egy évvel azelőtt, mikor kiderült, hogy Helén Miklóst szereti. A férj fájó szívvel tudomásul vette, hogy erről senki sem tehet, törvényesen elváltak, s most már csak az maradt volna hátra, hogy lassanként begyógyuljon a lelki seb, s ne fertőzze meg őt és a másik kettőt.

Ezt lett volna hivatott elvégezni kedély és költészet.

De vajon megakadályozhatta a tragédiát az a lélekelemzés, mely kedély és költészet gyógyító hatását elismeri ugyan, de borzongó áhítattal torpan vissza magának a betegségnek, a mindent elsöprő emberállati indulatnak, szerelmi féltésnek hétpecsétetes titka előtt?

Holott, tiszteletben tartva e titkot, annak, hogy a tragédia *éppen így* zajlott le és nem másképpen (s hogy az esetek többségében így szokott lezajlani), nem társadalmi törvények s nem minden jó szándéknál erősebb ösztönök, hanem egyszerűen *hibás gondolkodás*, a helyes megértés és felismerés hiánya volt az oka: *filozófiai szemlélet*, de rossz szemlélet.

András lelőtte Miklóst, amiért Miklós el akarta venni tőle Helént.

Ez nem ősi ösztön, hanem modern ostobaság. Logika, de *hibás* logika, éppen azért, mert nem veszi tekintetbe tér és idő, kor és környezet szerepét a helyzet felismerésében.

Nem azt mondom, hogy logika és ösztön kizárják egymást. Éppen ellenkezően, hiszen minapi cikkemben mutattam ki, hogy *csak* az ösztön logikus. Most módomban van példázni az igazolást, íme, nem a hibás ösztön okoz hibás logikát, hanem a hibás logika inspirál hibás ösztönöket.

Mert ha ezelőtt tízezer esztendővel vagy Tasmánia őserdeiben történt volna a dolog, akkor ha nem is erkölcsös, legalábbis logikus lett volna, hogy András agyoncsapja Miklóst. A helyzet ugyanis abban az időben az volt még, hogy az egyik kókuszfán csücsülő Miklós átugrott András kókuszfájára, miközben ő szundikált, s derékon kapva a szemérmes Helént, át akarta cipelni a tulajdon kókuszfájára. Ha tehát a felriadó András emiatt érzett haragjában *Miklóst* verte fejbe s nem önmagát vagy Helént, ez igen érthető - a fejbe verés ez esetben nem pusztán a *tulajdon szerelmének*, hanem a *szerelem tulajdonának*, az *ő szerelme tárgyának*, az *ő védtelen* Helénjének védelmében történt.

De miféle védelemre szorult a régi Helénnek ez a kései unokája, aki szólás- és cselekvés-szabadságának birtokában megmondta Andrásnak, hogy ő a társadalom által biztosított szerelmi függetlenségét érvényesítve, Miklóshoz akar menni, vagy legalábbis ott akarja hagyni őt, mely esetben egészen mindegy, hogy Miklóshoz megy, vagy Zebedeushoz?

Helén ki- és bejár a szobákban, mialatt a nagy jelenet folyik a két férfi közt. Talán próbál közbeszólni, de azok rá se hederítenek: folytatják *egymással* a veszekedést. Csöngetnek. Helén kimegy, két fiatalember jelentkezik, teniszezni jöttek. Egy pillanatra habozik - nem volna egyszerűbb teniszezni, míg azok elintézik a dolgot, tekintve, hogy vele úgyse akarnak szóba állni? Aztán úgy érzi, mégse illik, elküldi a fiatalembereket.

Vajon mit gondol, e pár perc alatt, míg csak szavak öklözik egymást, s a revolver még nem került elő? Mi a véleménye a két férfiról?

Erkölcstelenek? Úriatlanok? Fenekedő vadállatok, akikből kitört az ősi hím?

Dehogy. Egyszerűen bolondok.

Helén csak nő, Helén ösztönös lény, Helén tehát igen logikusan és ésszerűen látja a dolgot.

András szereti őt, ő nem szereti Andrást, Miklóst szereti. András kétségbe van esve - de mi következik ebből? Logikusan csak annyi, hogy falba veri a saját fejét. Kevésbé logikus, de még mindig érthető volna, ha az ő fejét verné a falba, aki valamikor örök szerelmet ígért neki: a hibás ugyan nem az, aki ígérte, hanem, aki elhitte - ám az ilyet nem lehet egykönnyen belátni.

De mi köze lehet *Miklós*nak az András bánatához, mi elszámolnivalója lehet Andrásnak *ővele*? Miklósba András nem volt szerelmes, András Miklósnak nem ígért holtomiglant forró csókok között - mit kérhet számon tőle, hiszen Miklós őt, Helént, el nem rabolta, és ezt András nagyon jól tudja.

Úgy látszik, tudja, de nem hiszi el.

Nem hiszi el, mert a nő András szemében valóban *tárgya* csak a szerelemnek, nem eleven, őhöz hasonló *társ* a szerelemben.

Tárgy, tehát lehet tulajdona valakinek. Tulajdon, tehát el lehet rabolni. El lehet rabolni, tehát vissza lehet venni. Mindenesetre lehet harcolni érte.

*Lenéz*ik őt ezek ketten, az az igazság. Nem állnak szóba vele. Nem érdekli őket a véleménye - amit mond, annyi csak nekik, mintha gramofonlemez beszélne, amit férfiak találtak ki, húznak fel, hogy gyönyörködjenek benne.

Nem lehet segíteni rajtuk. Túlbecsülik egymást. Intézzék el egymás közt.

Jól elintézték.

Pesti Napló, 1930. május 18.

A BUKOTT SZERZŐ

Az ember milyen könnyen kimondja: „bukott szerző”.

De ugyanilyen könnyen kimondja ezt is: élet. És ezt: halál. És: szerelem. És: hűség. És: csalódás.

A különbség csak annyi, hogy utóbbiakat, ha politika és társadalom nem is, legalább az irodalom veszi komolyan - regényekben és darabokban és versekben rajzolják és elemzik a nagy lelki megrázkódtatások hőjét.

Ez az írók dolga.

De ki írja meg az író, ha egyszer ő válik tulajdon élete tragikus figurájává, tulajdon művével szemben?

Magánügy. Műhelyprobléma. S hogy a művel, a munkával való viszonya éppoly tragikus és végzetes számára, mint a közönséges emberé, akit gyermek és feleség és szerető avat drámák központjává, azt éppen ő, az egyetlen, aki elmondhatná, nem mondja el, mert nem vallhatja be, hogy számára ez minden, ez a legfontosabb - ha bevallaná, felmerülhetne a kérdés: miért nem *erről* írt hát, a legfontosabbról?

S ezért önmagának se vallja be.

S így válik tragikomikussá!

Hasonlóvá a felszarvazott férjhez, akiről mindenki tudja, csak ő nem.

S szegénnyel éppen úgy bánnak, mint azzal, valami áljóság, álrészvét nevében, mintha összebeszéltek volna. A beteget áztatják így.

S ő belemegy.

Ha találkozol vele az utcán, szórakozottan azt mondd: á, gratulálok, s ő is könnyedén azt mondja, köszönöm - te gyorsan másról kezdesz beszélni, neki azonban feltűnik a dolog, s még ő hozza szóba, a szerencsétlen, mintha ez az ügy az ő számára is csak valami könnyed, objektív beszédtema volna - mint mikor a tüdővész a tüdővész nagy elterjedéséről beszél, általánosságban, tudományos szempontból.

- Igen... a premier nagy sikere után azt várta volna az ember... de hát a gazdasági viszonyok...

- Hogyne, hogyne - sietsz biztosítani -, lehetetlen állapotok ezek. Mindenütt így van a világon. Aztán a hangos mozi... olcsó szórakozások...

- I... igen - mondja tévetegen, s reménykedve néz rád... - Tulajdonképpen nincs okom panaszkodni... Azért ma is volt közönség...

Ó, hogyne. Volt. Volt vagy tizenkét ember, akiket lelke mélyén gyűlöl, jobban gyűlöl, mint azt a nyolcszázat, aki nem jött el - őket teszi felelőssé az elmaradtakért: valahogy úgy érzi, csak kárörömből jöttek el, élvezni az ő bukását.

De azt se vallja be magának.

S ahogy tűnődve bandukol az utcán, emberek, dolgok és tárgyak, távoli vonatkozások, ég és föld, lassan átalakul egy nagy gyógyszerzárrá, amiben kizáróan narkotikumokat, zsongító és vigasztaló orvosságokat mérnek az ő fájdalmára.

Milyen hűvös van. Hát persze hogy menjenek színházba az emberek, mikor ilyen hűvös van.

Milyen meleg van. Majd bolondok színházba menni, mikor már ki is rándulhat az ember.

De különben is... jól mondta ez az izé... az egész világon így megy ez most... Technikai század...

Nini, hogy játszanak ott, a parkban, azok a gyerekek... Mennyi gyerek...

És milyen kedvesek... A szülei biztosan imádják őket... Este szívesebben maradnak otthon velük... ahelyett, hogy például elmennének izé... szórakozni meg színházba... Nem mész innen, te szemtelen kölyök, nem lehet élni ettől a sok gyerektől...

Szép ez az épület. És milyen jó helyen van. Hm. Tulajdonképpen izé... Az az átkozott színház... rossz helyre építették - ki a fene jár azon a vidéken?

Tulajdonképpen ebből kellett volna kihozni.

És ez volt a baj, hogy az előző darab megbukott. Az emberek elvesztették a bizalmukat a színházhoz. De a legpechesebb a dologban mégis az, hogy az előző darabnak olyan nagy sikere volt. Kimerítette a közönséget.

Aztán ez az országos vásár... Az a rengeteg ember, aki feljön Pestre ilyenkor... hm, izé... persze, azért nem járnak színházba a pestiek... mind ezeket nézik... aztán ezeknek mind rokona van itt, lekötik őket, nem hagyják színházba menni...

Kiről is olvasta azt a dolgot, nem jut eszébe... Aha, tudja már! Bizet, aki a *Carmen* premierje után a Szajnába ugrott, úgy megbukott... Mégis ennek az operának lett utóbb a legnagyobb sikere.

Mi van itt, mi van ott? Mit ácsorognak az emberek, mit szaladnak össze? Elgázolás? Gyilkosság? Nézzed a csürhét... *Ilyesmi* kell nekik... Hm, talán mégis igaza volt Csákynak... azt a revolveres jelenetet bent kellett volna hagyni a második felvonásban...

De nem, mégse. Valami nagy cső körül bábézkodnak. Ahá, az az utcai csillagvizsgáló... persze... tíz fillérért lehet látni a csillagokat... Na jó, ha ilyen olcsón adják... akkor meg lehet érteni... hogy inkább...

És mennyi, mennyi csillag...

Ördög vigye, előre megmondta ő a dirinek, hogy Csörtöst kellett volna arra a szerepre, meg Titkost... De ők kicsinyeskednek...

Irigykedve és dühösen néz fel az égre. Micsoda fényreklámot csapnak ennek a régi, elcsépelet darabnak ott fent... Persze, a reklám... nem sajnálták.

Elfordítja a fejét.

És az útja, nem is tudja, hogy egy *másik* színház előtt vezet el.

És ekkor megáll, meghökkenve.

A kapun tábla. Minden jegy elkelt.

Mintha a szívére ütöttek volna.

De ez csak egy percig tart.

Aztán kiderül az arca, mint az eszelőse, aki végre megtalálta az alkalmas rögeszmét.

No, hiszen akkor érthető! Hisz akkor rendben van!

Hát persze! Hogy ez nem jutott eszébe eddig!... *Hogy menjenek el az ő darabjához - mikor más színházban vannak az alatt az idő alatt?*

És aztán itt van a legfőbb vigasztalás:

Ki meri azt mondani egy darabra, hogy megbukott, amikor senki se látta? Hol, mikor, ki előtt bukott meg?

No, ugye?

Színházi Élet, 1930. 20. sz.

TEMETÉSEM

Koszorúk mellőzése kéretik.

Ellenben a többi kellékek maradhatnak.

A tolongásra való tekintettel csak korlátolt számú közönség foglalhat helyet a körülbelül ezer férőhelyet számláló tribünön, mely közvetlenül a sír mellett lesz felállítva.

Az érdekes előadást rövid zeneszám vezeti be, melyet a Stúdió közvetít, kitűnő hangszórókon.

Ezután, a sír mögött felállított dobogón, szerény művecskéimből fognak előadni néhány számot az ország legelőkelőbb művészei. A közönség körében izgatott suttogás: senki se tudja egyelőre, mi a rendeltetése ennek a három méter magas, két méter széles fehér ernyőnek, mely a dobogó közepén áll, a hivatalos szószék boltozata alatt.

Most érkezik a fekete repülőgép, koporsómmal. Néhány kört ír le az ünneplő gyülekezet fölött. Aztán leereszkedik a gödör fölé, s automatikus szerkezettel leereszti terhét, mint egy nagy madár, mely a jövő nemzedék tojását rakja le. Néhány percig kotlik a koporsó fölött, aztán elrepül.

Következik a beszentelés s aztán a hivatalos sírbeszéd.

Halálos jó barátaim s legkedvesebb ellenségeim lépnek fel sorjában a szószékre - utóbbiakat előbbiekké hangolja irányomban a szívesség, amit azzal tettem, hogy módot adtam nekik erre az alkalomra.

Tehát csupa elismerő beszéd. Hogy miért hagytál el bennünket, s effélék.

S most jön az ünnepély legérdekesebb száma.

Az elhangzott beszédek után kivilágosodik a fehér ernyő, s megjelenek rajta magam is, színesen és plasztikusan és elevenen, kedvesen hajlongva a lelkes tapsokra. Aztán csengő hangon (Western-Electric!) beszélni kezdek.

Megköszönöm a kedves szavakat. Némelyikre külön kitérek, válaszolok rájuk. (Könnyen tehetem, hiszen oly kevés képzelet kell hozzá, előre tudni - mármint a filmfelvétel alkalmából -, mit fognak mondani.) Csak annak a barátomnak felelek kissé érdesen, aki feltette a kérdést, hogy miért mentél el: miért nem ment ő helyettem? valakinek csak el kell kezdeni. (Derűtlenség.)

A kritikusokat megkérem, hogy ne boncoljanak fel.

Nagy mulatság lesz.

Olvasóimat ezúton kérem, amennyiben a korlátolt számú jegyről gondoskodni kívánnak, jó előre jelentsék be igényüket.

Elővételi díj nincs, de a jegyek árát szíveskedjék mellékelni.

Ha nem folyik be elég pénz, elmarad az egész - nekem előzetes költségeim vannak a temetésre, amire nem vehetek fel kölcsönt.

Miből haljak meg ilyen rossz viszonyok közt?

Pesti Napló, 1930. május 20.

BRÓDY SÁNDOR

Emlékvillanások síremlékavatásra

Ki ismerheti, ki értheti mint író, aki nem ismerte személyesen?

S közülünk, akik éltük vele a kort, mely őt képére alakította s melyet képére alakított - mégis, ki tud szabadulni a személyes ismeretség lenyűgöző emlékétől, hogy az író papírjáról megértse?

De ez nem könyv és nem korrajz és életrajz. Emlékeztetés csak azok számára, kik emlékezünk rá, s akik közül ki kell kerülnie valakinek, hogy megírja Bródy Sándor korát és életét - *kell*, mondom, mert a mai generáció sem a kort nélküle, sem őt a kor nélkül nem ízeleheti eredeti zamatában és muzsikájában, ha ezt a leendő könyvet el nem olvassa majd.

Szép és nehéz feladat lesz annak a számára, aki megcsinálja. Egyidejűen kell tárgyilagosnak lennie és lírikusnak is, gondolnia kell irodalomtörténeti példákra és figurákra, s mégis, éreznie kell állandóan a kifejezhetetlen s mégis körülírandó óriási különbségeket, amik Bródy Sándornak, az írónak, életművésznek és életbölcsezőnek alakját élesen kirajzolják a csoportképen, ahová végeredményben illik: Stendhal, Verlaine, Wilde Oszkár, Heine, Peter Altenberg között.

S lesz még egy másik, nagy nehézség, ha közülünk írja meg valaki - s pedig nem írhatja más, viszont megírni, mondom, muszáj.

Az illető, bárki legyen, kénytelen lesz önmagáról is beszélni.

A Bródy Sándorral való személyes ismeretség soha és senki számára nem adott módot egyoldalú, zavartalan szemléletre. Őt nem lehetett ismerni, őiránta nem lehetett érdeklődni, őt nem lehetett figyelni és nézni anélkül, hogy ő ne ismerte, ne figyelte és nézte volna azt, aki őt ismerte, figyelte és nézte. Modell, akinek *profilját* lehetetlen megrajzolni, mert mindig *szembenézett* a rajzolóval, s a rajzoló csakhamar rajtakapta magát, hogy a tulajdon képe is szerepel a játékban, a Bródy Sándor lustán, kényelmesen, puhán pislogó tekintetén keresztül. Az ember megismerkedett vele fiatalon és rajongva, ahogy ott szivarozott a Bristol teraszán, körülveve rajongó fiataloktól - az ember türelmetlenül nézte, hogy egyedül maradjon vele, s megtudja izgató titkát e pompás emberpéldány rendkívüli életének: s mikor aztán sor került rá, öt perc múlva az történt, hogy nem a Bródy Sándor gazdag és lángoló regényét figyelted, hanem dadogva és piros fülekkel *vallottál* neki a tulajdon, pár esztendő vékony és szemérmes kis életkéd féltve őrzött titkáról, s dobogó szívvel *felelgettél* a kérdéseire.

Ez mindig így volt. Egyenként, külön-külön, melyikünk tudna többet Sándor bácsiról, mint amennyit ő mindannyiunkról, együtt, tudott, nem mintha kíváncsi vagy indiszkrét lett volna, de mert volt benne valami varázs, amivel kiváltotta belőlünk, a legszégegyenkezőbből is, a piros bizalmat.

Nem lehet az ő életére emlékezni anélkül, hogy - magunkéra ne emlékeznénk.

Nemcsak kortársunk volt. Barátunk volt. Néha rossz barát, néha hűtlen barát, néha megbízhatatlan barát, de mindig a legbizalmasabb. S barátabb és bizalmasabb száz hű és megbízható kortársnál.

Furcsa, izgató és lázító, pogány morálját, ahogy életről, nőkről, szerelemről, irodalomról vélekedett, melegen csúfondáros cinizmussal, hűvös és szkeptikus hittel, elkeseredve s megbabonázva hallgattam, mint a *Bűn és bűnhődés* Szvidrigaljovát, ifjú és éber Raszkolnyikov, rajongó moralista, ki holmi képtelen világreform, bolygók és naprendszerek rendjét átalakító elszántság nevében kész voltam rá, hogy nyíltan üssem le a gyáva beletörődés, alattomos, minden szépnek és jónak és merésznek útjában álló kapzsiság és hitványság vén zálogosát. És haraggal, felháborodással már-már azzal vádoltam magamban, hogy a megalkuvókkal alkuszik titokban ő is. Aztán láttam őt, ugyanazzal a lusta, álmodozó gesztussal gurítani le a lépcsőn egy eszme- és ötletkalmárt, aki meg akarta vesztegetni, „irodalmi üzlet”-et ajánlván neki, a *Fehér könyv* szerkesztőjének, mint amilyenel világmegváltó terveimre legyintett, torkomra fojtva a szót.

De egy versemet, ami tetszett neki, kitépte a *Nyugat*-ból, és három napig boldog-boldogtalanul felolvasta az utcán, a kávéházban, a Parlament folyosóján, ebéd- és vacsoránál, a lóversenyen, a kedvese ágyában és a kaszinó bakktermében, két ütés közt, miközben utolsó pénzével tartotta a bankot.

Nem lehet meghatározni, mi volt a varázsa: ravaszul kevert bájital volt az övé. S mégis, nem illik rá a „je ne sais quoi”¹⁴ dekadens jelzője: az összetevők igen világos színezettel rétegeződtek ebben az erős, remek pálinkában.

Embernek hatásos és uralkodó, társalgónak elragadó charmeur, írónak valami egészen különleges és egyéni: hármas minőségében így csinált a kor divatjából és szelleméből a saját képére hasonlító divatot és korszellemet, aminek hatása alól egyikünk se vonhatta ki magát.

Mondásait, beszédmodorát, a róla szóló számtalan történet és legenda anyagából színtelenül kapja csak vissza, akinek fülében nem cseng vissza a feledhetetlen *hang*: kottával lehetne csak közzélni, hogy valami még nem létező, hajszálfinoman szinkronizált színes és plasztikus hangfilmen.

De ittmaradtak könyvei, hogy tanúságot tegyenek *írói formanyelvéről*.

Legjobban akkor éreztem ennek a formanyelvnek jó ízét, mikor karikatúrát írtam a modorában: azért torzítottam, mert szerettem. Jólesett ízlelgetni a nyelvemen ezt a pikáns *hors-d'oeuvre*-t,¹⁵ a Bródy Sándor stílusát.

Milyen ízes, különös stílus!

A művésznek szinte érzéki kedve illatozik rajta, aki maga is kóstolgatva, a szavak szakácsának hozzáértésével állítja össze mondatait.

Különben is szeretett szakácsolni, főzőcskét játszani - ez a játékos valami benne van írásában. Nem veszi komolyan a dolgot, az írás nála nem ítéletek és meghatározások kifejezése: öncél is, érzéki élvezet. Nem is siet vele, egyik gondolatról sebesen a másikra, mint akinek valami bebizonyítani való cél lebeg csak a szeme előtt. Megáll, pepecsel. Szereti a *negatív* formát, azt a tempósat, ami lefékezi, de ugyanakkor meg is duzzasztja, megfeszíti a lendületet.

„Nem minden nélkül való...”. „Nem megvetendő”. „Nem szép”. „Nem csúnya”.

Két tagadás egy állítás: s közben van idő rá, hogy e lassú tűzön puhára főjön az éték.

(Plasztikus példa az *Étkes öregek*, *Csonthús* című remekbe készült novella.)

¹⁴ *je ne sais quoi* - különös, sajátos

¹⁵ *hors d'oeuvre* - vegyes ízelítő

Mindannyiunkra hatott, akik írtunk abban az időben. Legutóbb Ady összegyűjtött verseit lapozva csodálkoztam fel sűrűn az ismert ízre, ahogy e távoli műfajban felbukkan a Bródy Sándor-i beszéd és írás félreismerhetetlen fűszere.

De különösen a prózát fűtötte fel a maga tüzével.

A *Dadá*-ban csinál egy magyar tájszólást, tulajdon nyelvkincséből, ami sehol sincsen, amit sehol nem beszélnek: mégis ízesebb és magyarabb sok eredetiből főzött és mesterkéltséggel párlatnál.

Hét évvel ezelőtt temették el, csak ma kapott síremléket. Ott voltam a temetésén, melyen nem „képviseltette” magát a hivatalos irodalom.

„Kedvezőtlen” időben halt meg.

Nem tudom, ma kedvezőbbek-e az idők. A frázisokat a legkedvezőbb alkalmak alkalmával se kedvelem, s bármint vélekedjék róla e vasárnapon a bejegyzett Parnasszus, emlékbeszédét se a patetikus kiáltással fejezném be, „szobrot Bródy Sándornak!”, csak a csendes, de többet mondó óhajjal, amivel cikkemet kezdtem: „könyvet Bródy Sándorról”.

Pesti Napló, 1930. május 25.

DÜSSELDORF

Kis jelenet, egy pesti polgárasszony képzeletében

1930. május 31.

G. E. őnagyságának

Szín: a Düsseldorf-i Rém anyósának házában, délután, uzsonnaidő. Egyszerű, polgári ízléssel berendezett szoba. Az asztalon kávé, kuglóf. Jelen vannak: Rémné, Anyós, Boldizsár bácsi, Barátnő, később Másik Barátnő, Károlyka, a Rém sógora, Samuka és Misike, a kis Rém gyerekek. Idő: aznap, amelynek délelőttjén a Rém bevallotta az egész dolgot.

ANYA *hosszú szünet után, melyben mindenki komoran hallgat, csak a falióra vidám ketyegését hallani, gyöngéden karjára teszi kezét leányának, aki a dívány sarkában kuporogva keservesen zokog.* Malvin!

RÉMNÉ. Malvin. *Hangosan zokog.*

ANYA *gyöngéden.* Malvin!... Hadd már...

RÉMNÉ. Hagyjon, mama...

ANYA *kétségbeesetten.* Legalább egy kis kávé t igyál, édes lányom... az jót fog tenni...

RÉMNÉ. Nem kell semmi, mama, ne kínozzon még maga is, mama... *Felordít, öklét rázva.* Az a gazember! Az a gazember!

ANYA. Na, na... Malvinka... Majd elmúlik az egész... Ne vedd úgy a szívedre...

BOLDIZSÁR BÁCSI *viccesen.* Gombház, ha leszakad, lesz más!

RÉMNÉ *felüvölt.*

ANYA. Ugyan, Boldizsár bácsi, ne vicceljen itten... nem látja, milyen ideges?

BOLDIZSÁR BÁCSI. Jó, jó, hiszen csak... Ilyenkor legjobb egy kis kedély... *Az újságot nézi, fejét csóválja.*

BARÁTNŐ. Ennek így kell lenni, az ember bóg, aztán megnyugszik!... Azt hiszed, csak veled történt ilyesmi?... Én is így voltam, mikor az én Henrikemről kisült a disznóság, azzal a vacak kóristalánnyal... Összedőlt a Brozovics ház... Azt hittem, megpukkadok... aztán rájöttem, legjobb visszaadni az ilyet... Az ember fiatal... Ojjé, a férfiak... Szabad egy szelet kuglófot, néni?...

ANYA. Tessék, fiam, azért van itt.

RÉMNÉ *felzokog.* És nekem azt mondta, a kávéházba megy!...

ANYA. Nana... Malvinka... édes lányom...

RÉMNÉ. Mindig a kávéházba!... És én elhittem neki!... Azzal a mézesmázos pofával: „Fiacskám, leszaladok egy fél órára!” És mikor megjött, még megcsókolt, aszongya, unatkoztál, mama?... És közben... közben... ilyen dolgokat... és mindig mást... Tizenhét!... *Üvölt.* Gazember!... Gazember!...

BOLDIZSÁR BÁCSI *zavartan*. Nem kell úgy venni azért... nem muszáj mindent szó szerint venni...

ANYA. Lehet, hogy ő is ideges volt... Nem érezte jól magát, az a sok gond... a férfiak ilyenkor mindjárt szórakozásra gondolnak...

RÉMÉNÉ *vadul*. A mama még védi?

ANYA. Dehogy, édes lányom... Már hogy védeném? Csak hát okosan kell nézni a dolgot... nekünk asszonyoknak okosoknak kell lenni... nekünk kell okosabbnak lenni... mi lenne, ha elvesztenénk a fejünk?... Ha arra gondolok, hogy az apád... *Sóhajt, legyint*. Talán világra se jöhettél volna, ha én nem vagyok okosabb.

RÉMÉNÉ *üvölt*. Nem akarom látni!... A szemem elé ne kerüljön!...

ANYA. Jó, jó... majd alszol egyet rája...

RÉMÉNÉ. Soha!... Soha!... Tizenhét!... És micsoda perszónák... cselédek... mosogatólányok... mindenféle szedett-vedett népség... pfuj... akikbe a cipőmet se törölném... *Köp*. Ezek kellett neki!... ezeket kellett neki lekéjgyilkolni... és én közben, otthon, vártam rá... mindig tisztán... mindig jó szagúan... gusztusosan... hogy tessék neki... de én, én nem kellettem! *Zokog*.

BARÁTNŐ. Disznók a férfiak, mind!... Azért, tudod, Malvin, arra gondolj, mi se vagyunk angyalok... Te is kacérkodtál, ő is kikezdett másokkal, punktum! Hülye vagy, ha jajgatsz - dobd a fenébe, elég udvarlód van, olyan is akad, aki elvesz! Elváltok - esküszöm, a Krámer megnyalja a tíz ujját, ha hozzámész!... Vagy a Gyula... sokkal csinosabb fiú, mint az urad... és gazdagabb...

RÉMÉNÉ *zokog*. Soha... soha... elég volt a férfiaktól... Azt mondta, hogy a kávéházba megy... és most tessék... *Zokog*.

ANYA. Hagyja, Herminke, majd én megnyugtatom, ha egy kicsit magához tér...

BOLDIZSÁR BÁCSI. Úgy még sohase volt, hogy sehogy se lett volna.

Károlyka, Másik Barátnő jönnek a városból

KÁROLYKA *diadalmasan ront be, csomó újságot lobogtatva a kezében*. Óriási!... Tele vannak a lapok!... Micsoda sajtó!... A bécsiek vezércikket írnak, fényképpel!... Délutánra megjönnek a francia és angol újságok!... Engem is meginterjúvoltak!

ANYA. Nanana... Büszke lehetsz a sógorodra, mondhatom!

KÁROLYKA *szelesen*. Hiába, siker, az siker! *Malvinhoz*. Hát te mit bögsz folyton? Ahelyett, hogy örülnél... Ilyen híres ember felesége... Belekerülsz a történelembe... Egy kiadó telefonált délelőtt, hogy volna-e valaki a családban, aki meg tudná írni a Rém biográfiáját mint szemtanú... Harmincezer márkáról beszél... Megjegyzem, nekem már jelent meg két novellám a *Vossisché*-ban...

BOLDIZSÁR BÁCSI. A gyerekeknek *igazán* nem kell hallgatni az ilyet... Samuka, Misike... tessék hazamenni...

MÁSIK BARÁTNŐ *főlényesen*. Szervusz, Malvin... Én nem vagyok cinikus, tudod... de Károlykának igaza van... Mit bögsz? Mit csinálsz olyan nagy dolgot?... Az urad nagy csirkefogó... de érdekes ember! Határozottan érdekes ember!... és milyen divatban van!... Nagyon jó képe jelent meg... Nem tehetek róla, bevallom, nekem tetszik... Ha elváltok... nem mondom,

hogy váljatok el - de ha mégis... én nem sokat bánám azokat a... majd leszoktatnám én az ilyen kis komizkodásokról! Egy rendes nő kellene melléje, ne haragudj...

RÉMNÉ *zokog*.

ANYA *harciasan*. Hagyjátok békén Malvint, nem látjátok, milyen állapotban van? Gyere, lányom, dőlj le egy fél órára... jót fog tenni... majd én elaltatlak...

Betámogatja a zokogó Malvint a másik szobába. Szünet.

EGYIK BARÁTNŐ *gúnyosan*. Szóval, neked tetszik?

MÁSIK *vállat von*. Miért ne? Eddig nem sokat törődtem vele, pedig udvarolt nekem is, hisz tudod... de nem hittem volna - *összeborzong* -, hogy ilyen snájdig fiú...

EGYIK. Szegény Malvin!

MÁSIK. Malvin egy hülye. Malvin egy szemérmes Dorothea a *Hermann*-ból. Ma egy nőnek sok mindent meg kell érteni.

Közben, a másik szobában

ANYA *simogatja a díványon pihenő Rémné haját, csendesen beszél hozzá*. Aludj egyet rá, lányom!...

RÉMNÉ *hisztériásan*. Hallottad!? Hallottad ezt a ronda Trudét?

ANYA. Ne törődj te azzal, amit a barátnőid összefecsegnek! Ezek is csak akkor barátnők, ha jól megy az embernek... Most persze jönnek, sopánkodni, titokban örülnek a károdnak!... Hogyisne...

RÉMNÉ *zokog*. Gazember!... Gazember!...

ANYA. Jó, jó!... Igazad van, kislányom, ha haragszol rá... De látod, a világ nem változik... Láttod, az egyik szidja, a másiknak meg imponál... Az embernek okosnak kell lenni... Hallhattad, mit mondott Károlyka arról a kiadóról... meg hogy harmincezer márka... Az volt a ti bajotok, hogy mindig szegények voltatok... én nem is voltam mellette ennek a házasságnak... de aztán beletörődtem, nekem az volt a fő, hogy te boldog légy...

RÉMNÉ. El akarok válni a gazembertől!... El akarok válni!... Gazember!... Tudja, hogy milyen állapotban vagyok - és még csak nem is telefonál!... Ugye, nem telefonált?!...

ANYA. Ne törődj vele!...

RÉMNÉ. El fogok válni! Csak azért is!...

Pesti Napló, 1930. június 1.

MEGBOROTVÁLT A DÁN KIRÁLYFI

Kísérteties élmény okkult lelkek okulására

A szűk csigalépcsőn eltévedek, nem tudom, hányadik emeletre jutottam.

Fekete harisnyás, lányos arcú, középkori apród fut szembe.

- Megállj csak, gyermekem...

- Pardon, rohanok, már harmadszor csöngetnek...

Harangoznak, azt akarja mondani, biztosan, a vártoronyban.

- Csak annyit: hol találom Hamlet királyfit?

- Folyosón balra, egy - hadarja a kedves gyermek, s elillan.

Ahogy befordulok a homályos folyosón - vajon mely babonás kaszabörtönben végződik? -, piros kaftános árnyék suhan el mellett: ősz szakállá gyanúsán ismerős: nem Polonius ez? De igen, kétségtelen, nem is lehet más: ugyan mit ólálkodik itt, a királyfi lakosztálya körül? Ofélia után les, hogy besúgja a gaz „vérnősző” királynak?

Az egyik ajtóban, Hamletéhez közel, meg is pillantom Oféliát - igen, ő az! Mily sápadt és merengő!

- Kisasszonyom - rebegem elfogultan.

Bánatosan mosolyog.

- Jó estét, szerkesztő úr! Kit keres?

- Hamlet...

- Csak nyisson be, egyedül van, nagyon fog örülni...

Szívdobogva nyitok be.

Ott ül, a spanyolfal mögött. Fekete, testhez álló selyemköntös, fekete köpeny, oldalán kereszt-kard, s mily megtörtén s mégis mámorosan csillognak nagy, szürke szemei a szemben levő tükörben!

Előtte, a szerény deszkaasztalon néhány tégely, kenyér, darab szalámi.

S a hangja, mint nehéz, ódon, olvasztott arany - mikor meglát:

- Sze...e...ervusz! ezer éve nem láttalak!... Most jössz, pedig szívesen beszélgettem volna... Négy percem van hátra...

- Az Istenért! már megtörtént volna? Az imént még láttam Poloniust elevenen...

- Most még nem az jön, előbb majd a színelőadás... Megnézed?

- Hogyne!

- Akkor siess be, a hetedik páholyban ül a diri...

- De nem vagyok öltözve - szabadkozom.

- Ugyan, csak semmi ceremónia...

- És még nem is borotválkoztam ma...

- Nem borotválkoztál? Azon lehet segíteni. Gyerünk, le a gallérral, ülj le...

S Hamlet, dán királyfi, mielőtt magamhoz tértem volna, lenyom a székbe, s egy pillanat múlva, egyik kezében villogó késsel, másikkal szappannal, nekem esik.

Bámulva meredek rá.

- Fenség... királyfi... drága Oszkár... vagy mit is beszélek... s te most, ebben a szorongó percben... most, a szörnyű események előtt... úgy lehet, halálad küszöbén... hidegvérrel ideállsz, hogy szerény barátodon segíts, azzal a szívességgel, mely engem megaláz s téged felemel... Én alig mertelek zavarni ez ünnepélyes hangulatban, te meg... Nem megy a fejembe...

- „*Sok dolgok vannak, földön és égen, Horáció, hogyses képzelmetek felfogni tudná...*”

- Parancsolsz?

- Semmi. Csak készülök. Fölfelé tartsd a fejed.

- Fölfelé, igen... S mintha a Végzet szárnyát látnám lebegni, odafönt... Valami baljós varázs árad belőled, Hamlet...

- Ne beszélj, mert belekenem a habot a szádba... „*Hát sírni jössz-e, s hogy sírba ugrálj, engem ezzel ölj...*”

- Jövök... jövök...

- Mondom, hogy megváglak, ha beszélsz... „*S melynek csúcsához képest az Ossa egy bibircsó lesz...*”

Most én sértődöm meg.

- Bibircsó? Úgy tudom, sima az arcom...

- „*Rothadt az államgépben valami!*”

- Már megbocsáss, ami az államot illeti... mindennap szoktam borotválni... azért, mert ma nem volt időm, még nem muszáj...

- „*Innál-e mérget? Ennél krokodilt?*”

- Köszönöm, már vacsoráztam.

- Ja, így nem tudok dolgozni, ha folyton beszélsz... ki az, ki zavar?

Ofélia virágarca jelenik meg az ajtóban.

- Beregi mester, kérem... a jelenés... - Hamlet mennydörögve szól hátra:

- Nem látod, hogy el vagyok foglalva? Eriggy kolostorba, fiam, mert kiváglok...

S megint:

- „*Ó, hogy nem olvad el a nagyon-nagyon kemény hús...*”

- Olyan kemény a szakállam?

Hirtelen leteszi a beretvát. Ott ülök, fél arccal.

- Várj... egy pillanat... kétpercnyi jelenésem van... mindjárt jövök...

De alig állok fel, már jön is vissza, lihegve.

- Kész. Folytathatjuk. Ülj le.

Most már muszáj... Visszaülök.

- Mi történt? - suttogom szorongva.

- Ja?! Semmi. Szóra sem érdemes. Leszúrtam.

- Kit, az Istenért?

- Kit, hát azt a vén szószátyárt, a Harsányit...

Hideg megy végig a hátamon.

Egy percig szótlánul beretvál. Aztán maga elé.

- „*Méregbe volt már mártva a penge.*”

De már erre felugrom.

- Az Istenért! Végem van!

- „*Nincs a világon szer, mitől kigyógyulj.*”

- Jézus Mária! Orvost!

- Megőrültél? Mit ugrálsz? Különben már be is van fejezve. Köszönöm, volt szerencsém! Csak a végszót mondtam - „s a többi néma *csönd!*”

Ellágyulok.

- Oszkár... micsoda nagy színész vagy... micsoda remek ember... hogy így, munka közben, az alkotás és alakítás lázában... ráértél erre is... Hogy köszönjem meg?

- A borotválást? Szót sem érdemel. Tudod, úgyis foglalkozom a tervvel, hogy Hamlet után eljátszom Figarót, gyakorlatnak is jó volt. Van valami rokon a két szerepben. Mind a kettő soká habozik, de aztán csak nekimegy az éles pengével!

Drága Beregi!

Színházi Élet, 1930. 22. sz.

SHAKESPEARE A BÉKEBÍRÓ ELŐTT

Egy amerikai vélemény

R. C. Sheriff, akinek nagy színpadi sikere volt Amerikában (Európa is szívesen fogadta híres darabját), egy újságírónak nyilatkozott *Hamlet*-ről. Véleménye azért érdekes, mert az első Shakespeare-darab volt, amit látott vagy olvasott, a véleménynek kísérleti értéke van, reakciónak számít egy próbaoltásra, amit az európai szellemtől még meg nem fertőzött amerikai lelkén végzett ez a ma is hatalmasan virulens latin erő: Shakespeare.

A vélemény ezenkívül, ítélet is. Mégpedig telivér amerikai ítélet, afféle lincstörvény szerint való. Sheriff mint szó, békebíró, bírót jelent s névnek annyi, mint Bíró Lajos, vagy Bíró Bálint.

Az ítélet statáriális és marasztaló.

Békebíró úr minden teketória nélkül, személyesen és pusztá kézzel, egyszerűen kivégzi nemes és vitélő Dárdarázó urat. Elismeri ugyan, hogy a „nyelvezete” nagyon szép lehet annak, aki a szót önmagáért szereti, de drámaírónak Shakespeare meglepően rossz. Komponálni nem tud, a hatást átlátszó, technikai eszközökkel próbálja kierőszakolni, a hős figurája egyszerűen ellen-szenves. Az apa szellemének megjelenése merőben nevetséges és céltévesztett, Hamlet habozása erőszakolt, megokolatlan és művészietlen. (Érdekes, hogy a legeurópa-ázsiai szellem, Tolsztoj, ezen a ponton egy követ fúj a derék jenkivel.)

Írónak, sőt színészírónak kritikájáról lévén szó, igen ésszerű volt s termékenynek is bizonyult az újságíró szemtelen kérdése, „hát maga hogy csinálta volna”?

Sheriff készséggel válaszol.

- Először is - mondja a sportképekről jól ismert amerikai fogreklámossal, egy Lindbergh mosolyával, mondhatnám -, először is nem tettem volna olyan világossá a problémát, mindjárt az első felvonásban. Az apa szelleme, ez a nagyszájú, hencegő alak, rögtön mindent elmond, Hamlet tisztában van a helyzettel, világosan látja és túl világosan fejezi ki lelki állapotát és teendőjét. Ha pedig ennyire nyilvánvaló az útja, miért nem cselekszik? A habozás érthető volna egy iskolásgyermeknél, aki „csak félig-meddig érti, mi történik körülötte”, de se rokonszenvet, se szánalmat nem kelt felnőtt emberrel szemben, „aki érzelmeit és indulatait ilyen bőszéges dialektikával tudja kifejezni”. Claudius, a gyilkos nagybácsi, aránylag férfiasabb jelenség, „el tudja viselni tulajdon lelkiismeret-furdalását”, csak kár, hogy a színjátékjelenetben olyan valószínűtlenül gyorsan „árulja el magát”.

De hát eláruljuk magunkat, kedves Sheriff, minden szavunkkal, s nemcsak magunkat, hanem egész fajtánkat, hetedízigen, térben és időben, a földrészt és várost és utcát és szobát, ahol születünk, akkor is, mikor alkotunk, akkor is, mikor kritizálunk. A különbség csak az, kedves Sheriff, hogy ezt mi jobban és régebben tudjuk, mint maguk (lám, magukat hogy fejbe ütötte és meglepte a számunkra jól előkészített Freud-féle tanítás!), s azért óvatosabbak, „habozóbbak” vagyunk ítéleteinkben, olyankor, mikor *mi* mondunk önökről véleményt - viszont *könnyebben* áruljuk el magunkat, mikor primitív életérdekeken túl ősi lelkiek forognak kockán. Csak a „tudat küszöbe” fekszik más helyen - innen és onnan, ami a tudatost és tudattalant illeti, megvan a harmonikus arány. Éppen azért, ha az ön kitűnő darabjáról kellene újságíró előtt nyilatkoznom, hosszabb habozási időt kérnék önnél, legalább annyit, amennyi

elég hozzá, hogy *írásban*, tehát „világos dialektikával” fejezzem ki gondolataimat - viszont szóbeli nyilatkozatáról habozás nélkül árulom el, hogy sokkal jobban jellemzi önt, mint Shakespeare-t, minden objektivitása s egészséges ellenállása mellett.

Minden hetykeségén és életrevalóságán túl az amerikai lélek egyszerűen gyermekesebb és egyszerűbb a miénknél. Nagyon finomnak találom ebből a szempontból, amit ön Hamlet *tudatosságáról* beszél - ebben, úgy látszik, igaza van. Ön azt mondja, *Young Woodley*,¹⁶ az egyszerű iskolásgyerek, sokkal jobban meghatotta, mint Hamlet, s ezzel az amerikai közönség ízlését fejezte ki. A *szemérem* bájos és gyöngéd félhomályának, az önmagát *közvetve*, tudattalanul érző, tehát a néző számára őszintébb és meggyőzőbb érvényű *ártatlanságnak* dadogása mindig jobban megfogta az amerikai szívet, mint az az éles és erőteljes kép, amivel az érett lélek látja és rajzolja önmagát, értelmének és tapasztalatának kristálytükrében. Az amerikai egy állapotot istenít és bálványoz: a gyermekét, s felnőttben is a gyermeket érti csak meg igazán - ez magyarázza a Molnár Ferenc *Liliom*-ának nagy amerikai sikerét, mely minden pestiessége mellett valódi amerikai darab, hősenek darabos, gyermekes durvaságában szemérmes, szemérmében cinikus és hetyke, kaotikus lelki *pleine obscure*-jében,¹⁷ töredezett, primitív szavaival.

Van itt azonban még valami, ami már túl van az esztétikán és dramaturgián, mélyebben világít bele a dolgok fejlődési rendjébe. Az élelmes újságíró nemcsak azt kérdezte meg Sherifftől, hogy írná meg ő a darabot - messzebb ment, s egyszerűen így tette fel a kérdést: hát ön mit csinálna Hamlet helyében?

Sheriff vállat vont.

„Erzsébet királynő korában az első kezem ügyébe került fadoronggal fejbe vertem volna nagybátyámat. Ma, azt hiszem, büntető feljelentést adnék be ellene a törvényszéken.”

Szóval, mégiscsak kibújjik a szeg a zsákból - nem is annyira a sok beszéd s a hibás vonalvezetésről van szó. Az amerikai testvérnek egyszerűen az nem megy a fejébe, hogy lehet akkora út elhatározás és cselekvés között, függetlenül attól, mivel van kirakva ez az út.

Sheriff éppoly érthetetlennek találja, hogy a nagybácsit, akire haragszom, nem ütöm le, s hogy Ophéliát, akit szeretek, nem csókolom meg, rögtön és ugyanakkor.

Ez már erkölcsi kérdés, könnyebben ellenőrizhető, mint az esztétikai.

Hát bizony, kedves békebíró, ez már így van. És Hamlet esetében meg általában itt Európában, még istenes a helyzet - de mit szólna ön, ha minden erkölcsi imperativust, amire embernek szüksége lehet, nem az ön Keletéből, mitőlünk, hanem a mi Keletünkől, Ázsiából kapná közvetlenül?

Mert az erkölcsök ama forrásvidékén, ahonnan a mi lelkünk származik, még hosszabb az út elhatározás és cselekvés, sőt felismerés és elhatározás között. Ott nem két felvonás időtartama, de úgy eshetik s esett is néhányszor, egy-két ezer év se kottyant meg, töprengés céljából, ha arról volt szó, hogy a helyzet felismerése után mire szánjam magam - nem hallotta hírét a köldöknézők szektájának? Tudja-e, mekkora fejlődést jelent, az erkölcsi közlekedés gyorsaságában, egy Konfuciusztól egy Casanováig, a vakmerő gondolat, hogy a tulajdon köldökünkön kívül más, sőt másnemű köldökök iránt is érdeklődni kezdjünk?

¹⁶ *Young Woodley - Az ifjú Woodley*

¹⁷ *pleine obscure* - teljes sötétség

Könnyű maguknak.

Odaát még az se biztos, azt se döntötték el véglegesen, *kell-e* egyáltalán cselekedni - voltak Hamletek, s köztük egy, akinek minden kultúránkat köszönhetjük, aki szerint például *kétféle* cselekvés van: jó és rossz, hallott ilyet?! s még ez is komplikálja az elhatározást. Örülhet neki, ha a mi Hamletünk a harmadik felvonás végén mégiscsak megöli a „vérnősző” királyt, s hogy negyvenévi béke után mégiscsak rászántuk magunkat egy kis világháborúra, az önök kedvéért - elégedjék meg ennyivel. S legyen szerényebb - gömbölyű a Föld, s ha még messzebb akarnak jutni önök, elhatározás és cselekvés közti időtartam csökkentésében, könnyen megeshetik, hogy visszakerülnek Ázsiába, s kezdhetik előlről az egészet.

Az emberismerethez kedves Sheriff, idő kell. S nem az a kérdés, ki jobb drámaíró, Shakespeare vagy ön - az a kérdés, melyik írja meg, drámában, jobban és felismerhetőbben a másikat, ha rákerülne a sor.

Önnel mintha találkoztam volna az egyik Shakespeare-drámában. Az ön kitűnő drámájában nem szerepel Shakespeare-hez hasonló emberi lélek.

Pesti Napló, 1930. június 8.

KIRÁLYOK

A román koronázás alkalmából

Magyarországnak mostanában nincsen királya, és ez az állapot egy valamire mindenesetre alkalmas s még hozzá olyasmire, ami gondolataiban élő ember számára mindennél fontosabb: alkalmas arra, hogy nyíltan s elfogulatlanul beszélhessen a fogalomról magáról, szabadon vizsgálván a kérdést, hogy mit is jelent tulajdonképpen ez a szó: király.

Így, első blikkre, fenti megállapítás úgy hat, mint valami republikánus hitvallás, mintha azt akarná mondani: jó, hogy nincsen király, mert ha volna, a királyság intézményéről való független gondolatok az intézmény helyességét tükröznék és bizonyítanák - más szóval, csak a gondolat volna független, a szó nem volna az.

Az értelmezés így logikusnak látszik, s az is - csak hát a valóság, mint egyebekben, itt is valamivel több, mint amennyit logika és belátás áttekinthet.

Képzlet kell hozzá.

Képzlet, mely lát és emlékezik.

S látván és emlékezőn, furcsa ellentmondásra bukkanunk.

A szabadgondolkodó okvetlenül zsarnokságnak érzi, ha nem beszélhet szabadon akármiről, tehát a királyságról is, csak azért, mert ez az intézmény fennáll, s eleven képviselője nem tűrheti a kérdés felvetését. S nem nyugtatja meg, hogy nagy elődei s úttörői, a humanisták például, rendszerint királyhű alattvalók voltak - valami hamisságot, kompromisszumot szimatol e nyilvánvaló tény mögött. Pedig ha jobban vizsgálná önmagát, rájönne, hogy nyugtalanságának nem az a fő oka, hogy nem mondhatja el szabadon gondolatait - hanem az, hogy ezek a gondolatok nem tudnak szabadon kialakulni, éppen attól való félelmében, hogy nem mondhatja el őket.

Valahol itt bujkál a dolog lényege, a lélektanban. S ha errefelé kereskedünk, talán megkapjuk a királyválasztás, királytartás ősi vágyának a fejlődéstani közhelyeken túl való, azoktól független magyarázatát is.

Mert hogy az államnak mint országok és nemzetek közösségét rendben tartó intézménynek nincsen szüksége királyra, azt a ragyogó római civilizáció óta sokszor bizonyította már be a történelem. Ha tehát királyok mégis mindig voltak, s királyt mégis, mindig újra választ és tart magának a kultúra és civilizáció legkülönfélébb színvonalán álló ország, ez sem jelenthet mást, mint hogy királyra nem az országnak vagy államnak mint kollektív intézménynek és egységnek, hanem az egység részecskéinek, az embereknek van szüksége. Az embernek, az emberi léleknek van szüksége királyra, a királyt nem belátás és értelem, hanem ösztön és akarat választja és akarja, oly elemi erővel, hogy ez az akarat - éppen fordítva, mint ahogy a naiv forradalmár hinné - sokszor szembefordul az állambölcsesség felszabadító programjával.

A forradalmár zsarnokot lát a királyban, s mivel voltak már zsarnokok (hatalmukkal visszaélő királyok), a forradalmár rendületlenül hisz benne, hogy olyan hatalom, amivel vissza is lehet élni, nem illet meg embert. Eszményképe tehát a vértanú, aki életét teszi kockára a zsarnokság elleni harcban.

S valamit, egy nagyon fontos tényt, egyszerűen nem vesz tudomásul.

Ez a tény, a történelem tanúsága szerint, abból áll, hogy mindig akadtak, s többnyire többségben, akik a hatalmat megvédték, még ha zsarnoki hatalom volt is. A vértanút nem maga a zsarnok végezte ki, hanem azok, akik hittek a zsarnokban, makacsul és rendületlenül, szinte azt mondhatnám, elkéseredetten - tulajdon érdekeik ellen is, utolsó csepp vérükig védelmezve valamit, ami nyilvánvalóan nem külső erő, hanem belső szükséglet volt számunkra. A zsarnok védelmében legalább annyi ember esett el, jóhiszemű rajongásban és meggyőződéssel, mint amennyi az ellene való küzdelemben halt vértanúhalált.

Hogy ezek mind szolgálékek, elnyomott értelmű, gyáva pribékek voltak csak, elbutított, megrottott, korcs emberek?

Talán mégse ilyen könnyű a válasz.

Károlyt nagy lelkesedéssel megválasztják Románia királyává. A nép választja meg.

Hiába, Károly népszerű. Tetszik az embereknek, látni akarják, megkoronázva.

Mit várnak tőle?

Mit várhat egy nép királyától? Nyilván nem várhat mást, mint azt, hogy jó király legyen, helyes és üdvös törvényeket alkosson, jól kormányozzon, bölcsen ítéljen, megértse népét, helyes irányba vezesse. De mivel mindehhez világos fej, értelem és okosság kell, nyilvánvaló az is, hogy a nép világos fejű, értelmes és okos királyt akar.

Hol látja Románia népe, minderre, a biztosítékot, Károlyban?

Amiket eddig csinált, nem azt a benyomást keltik a szemlélőben, mint egy végső bölcsességre és megismerésre készülő élet előzményei. Károly, mondjuk ki őszintén, afféle jókedvű világcsavargó volt, némely kávéházi tükrök beverésétől, hercegi intrikusok felpofozásától se riadt vissza, az igazság keresésének bonyolult útján, s az egyetlen stúdium, amivel foglalkozott, saját bevallása szerint, egy összehasonlító néprajzi kutatás, szigorúan gyakorlati alapon, mely a földkerekség szép asszonyainak áttekintését célozza. Egyébként jó egynéhányszor megnősült „morganatikusan”, ahogy finoman mondják, miután első komoly szerelmének, a szép Zizinek kedvéért hajlandó volt minden földi dicsőségről lemondani, a szerelem mennyei boldogságának reményében.

Hol itt az értelem és okosság?

Ez bizony nem az, s mégis, amaz ösztön és akarat, amiről szóltunk, nem tévedhet.

Nem tévedhet, mint ahogy sohasem tévedett az igazságnak és igazságosságnak szomjú vágyában: csak másképpen látja az odavezető utat, csalhatatlan képzeletével, mint ahogy logikusnak tetszhetik.

Embert lát ez a képzelet, embert, aki valamit keres.

A boldogságot keresi.

A boldogságot, egyelőre, nem az igazságot.

Mi a boldogság?

Egyéni érzés, nem lehet meghatározni. Meghatározni csak azt lehet, ami nem az, ami akadály és gátlása a boldogságnak.

Félelem, elnyomottság, nyomor - falak és korlátok, amik visszaszorítják lelkünkbe a velünk született vágyakat: minden együttvéve, ami útjába áll akaratunk érvényesülésének.

S ezek a lelkünkbe visszaszorított vágyak azok, amik meghamisítják, denaturálják nemcsak az ösztönt, de az értelmet és szellemet is.

Akarsz szabad értelmet, szabad szellemet, az igazság megtalálására alkalmasat? Szabadítsd fel lelked a lenyűgözött, nem tombolt vágyak terhétől.

Légy boldog.

Előbb boldognak kell lenned, csak azután lehetsz bölcs.

S mert a tökéletes emberi boldogsághoz rendkívüli feltételek kellene, lévén az emberi lélek alaptulajdonsága a korlátlan hatalomra való vágy - s mivel e rendkívüli feltételeket, a társadalom természeténél fogva, sok millió ember közül egyetlenegy számára lehet csak biztosítani - amaz ösztön és akarat, titokban, úgy határozott, hogy ezt az egyet kiválasztja magának.

Felruházta őt a boldogság minden ékességével. Elárasztja arannyal és bíborral, ragyogó színekbe öltözteti, dédelgeti őt, és hódol neki, mint ahogy a méhek és természetek dédelgetik királynőjüket.

Nem céltalan bálványimádás ez.

Csakúgy, mint a méhek, valamit vár a nép a Boldog Embertől, s ez a valami, mi volna más, mint éppen az igazság, a mindnyájunk számára érvényes, egyetemes Törvény, aminek megtalálásában, bennünket, félelem és harc áldozatait, egyenként, boldogtalanságunk akadályoz meg.

A boldogság nem célja, hanem feltétele az életnek.

Legyetek hát boldogok, királyok, helyettünk, hogy bölcssek lehessetek, helyettünk - mert a mi bölcsességünk hiányát fizetjük mi meg a ti boldogságotokkal.

Pesti Napló, 1930. június 15.

GYORSASÁG, NEM BOSZORKÁNYSÁG

Bűvészet és művészet

A bűvész szokta mondani, mikor elárulja a trükköt, nagyobb hatás kedvéért: gyorsaság, nem boszorkányság. Ez is trükk persze, a trükknek ez az elárulása, de már a finomabb bűvész trükkje, nem holmi falusi csepűragóé - azé, aki maga is jobbfajta közönség lévén, jól tudja, hogy a jobbfajta közönség földöntúli erőiben úgysem hisz, a kezűgyességet ellenben szívesen honorálja.

Sokszor látom ezt a rikordos, versenyző és versengő, technikus és „sachlich” korszellemet a tehetséges bűvész képében megszemélyesítve. Korszellemet mondom, bár a „szellem” szó, ami egy kicsit a „kísérlet”-re is emlékeztet, mintha ellentmondássá vált volna az új bűvész jelzői közt, hiszen a trükk éppen abban van, hogy nem kell hinni többé titokzatos hatalmakban, mint valamikor ahhoz, hogy a csodát megtörtént valóságnak ismerjük el. A régi prófétának Istennel való trafikálásra kellett hivatkoznia, hogy a kősziklából fakasztott vizet valódi víznek fogadja a tömeg - ma - „gyorsaság, nem boszorkányság” - még Opper tanár úrnak se jutott eszébe holmi kegyes szent vagy akár a szentlélek nevét emlegetni legalább, mikor megígérte, hogy néhány esztendő múlva elrepül a Holdba és a Marsba rakétahajóján: jól tudta, hogy sokkal nagyobb garancia, szavahihetőség szempontjából, ha a durranógáz összetételét emlegeti.

Gyorsaság nem boszorkányság, s a kor gyermeke annál szívesebben tapsol a kor istentelen és ördögtelen, de mesterségében tökéletes Mágusnak, mert tapasztalatból tudja, hogy a gyorsaság és ügyesség sokkal bámulatra méltóbb csodákat produkál immár, mint amilyeneket mágia és boszorkányság produkált, évezredekken keresztül.

Sziklából vizet fakasztani, megmutatni a bűvös tükörben messzi vidéket - az is valami? Mi hangot fakasztunk a levegőből, s a bűvös tükör a múltat varázsolja elénk, nem kell hozzá próféta, elég egy mozigépész.

Ám azért...

Ám azért talán mégse kellene elbizakodni.

Ma reggel, öltözködés közben, csináltam egy kis összehasonlító statisztikát ezekről a gyorsasági dolgokról.

A Southern Cross huszonöt óra alatt átrepülte derék öreg sportpályánkat, az Atlanti-óceánt.

Nem York-i ismerősömmel, kedvező esetben, öt perc alatt beszélgethetek telefonon. Néhány óra alatt frissen készült fényképét is megkapom.

Ha valami világraszóló disznóságot csinállok, tíz perc alatt ötszázmillió ember tud róla.

Ford gyárában percenként száz darab autó készül.

Segrave, szegény, egy óra alatt négyszáz kilométert szaladt. A repülőrekord ötszáz.

A filmszalag, hanggal és képpel, pár nap alatt körülszáguldja a világot.

Ezzel szemben.

Fél kilenckor keltem fel, hogy szerény dolgom elintézésével hozzájáruljak az emberiség gyors ütemű fejlődésének nagy művéhez, szellemi és testi munkával.

A borotválkozás húsz percig tartott. Julius Caesar is ugyanennyi ideig borotválkozott. Amíg a szórt leszeltem képemről, kétezer autót csináltak a Ford-gyárban, és kilencvenezer hektoliter fojtógázt termeltek azok a katonai hatalmak Angliában, melyeknek háborús készülődése következtében vált nyugtalanságom oly fokúvá, hogy gyorsan felkeltem és megborotválkoztam, hogy idejében ott legyek a pacifista gyűlésen, ahol majd ünnepélyesen tiltakozunk a háborús készülődés ellen, feltéve, hogy addig a többiek is megborotválkoztak már.

Jó, erre azt lehet mondani, hja, a szerves élet, az más, azt nem lehet siettetni, a szakállnövést nem befolyásolhatjuk, de nem is volna célszerű, hiszen a technikai gyorsaság és rövidség célja éppen az élet meghosszabbítása - az nem fejlődés, hogy aszongya, ezer évig élj, de rögtön.

Bár nem látom be, mivel járul hozzá a fojtógáztermelés az élet meghosszabbításához, nem bánom, belemegyek, hogy a szerves élet, az más.

De menjünk tovább.

Az ingemen, amit gyorsan felrántok, egy, kettő, három... jó is volna, csak hogy nem egy és nem kettő és nem három, hanem, a mandzsettát is beleszámítva, éppen tizenöt gomb van, amiket mind be kell gombolni, rágombolni, külön gombokkal felszerelni, átfűzni, a gombokat külön összekapcsolni.

Most jön a gallér, hátul bekapcsolni, nyakkendőt beilleszteni, elől kétszer rápattantani a gombra, nyakkendőt átfűzni, horgot csinálni, átfűzni, szorongatni, végre a gallér alá gyűrni.

Most jön az izé... jó, ne beszéljünk róla, csak annyit, hogy szintén négy gomb, külön át-gombolóval, bekapcsolóval, szorítóval, illesztővel, lyukasztóval.

A harisnyakötőn négy gumigomb.

A cipőn, legjobb esetben, hat pár fűzőnyílás, az tizenkét fűzés, szorítás, meghúzás, utána cipő-csokor, hat mozdulattal.

Nadrág. (Időrendben esetleg cipő előtt.) *Tizenhét*, mondd és írd, tizenhét gomb, a tartóval együtt, a legravaszabb áttételekkel, bekapcsolásokkal, hozzáerősítésekkel.

Legkevesebb gondot és gombot még a kabát adja. De most vedd ehhez a nem kevesebb mint *tizenegy* zsebnek különféle tárgyakkal való megtöltését, amiket este oly célból raktak ki belőle, hogy reggel megint be lehessen rakni.

Összesen *ötven gombot* gomboltál be és át és oda és vissza, tíz csokrot kötöttél, tizenegy zsebet láttál el.

Gyorsaság nem boszorkányság, de aki fürdéssel és tisztálkodással együtt az egész dolgot meg tudja csinálni egy órán belül, az vagy csaló, vagy nem úriember.

Julius Caesar, mikor reggel hívták az ülésre, egy lepedőt kapott magára és ment. (Igaz, hogy véletlenül, mint kiderült, kár volt úgy sietnie.)

Nem fenéig tejfel ezzel a gyorsasággal.

Ha egy kicsit körülnézek, kiderül, hogy van még néhány ilyen emberi teendő, az öltözködésen kívül, aminek tempója és gyorsasági világrekordja nemcsak hogy rendkívül keveset fejlődött, de inkább mintha visszaesett volna.

Még az úgynevezett közlekedési és érintkezési területeken is.

Az igaz, hogy percek alatt lehet közölni az emberiséggel különféle híreket. De a híreknél talán mégis fontosabb jó tanácsok hatásegütthatója keveset változott.

Mózes például ötezer év előtt figyelmeztette az embereket, hogy ölni és elnyomni egymást nem célszerű, nem is vezet jóra. Ezt a megszívlelendő használati utasítást még ma se sikerült kellőképpen értékesíteni.

Talán mégis, még mindig boszorkányságra volna szükség, hogy elhiggyék, megértsék és kövessék? Boszorkányságra, vagy új prófétára, akit Isten ruházott fel hatalommal.

Mert így, ha nem is boszorkányság, csak gyorsaság - még mindig nem több az egész szemfényvesztésnél.

Nem művészete, csak bűvészete a társadalomalkotásnak.

Pesti Napló, 1930. június 29.

SZÖRNYSZÜLÖTT ÉS ÜBERMENSCH

Peripatetikus napfürdő

Maguk még itt is filozofálnak, csóválja fejét Feketetrikó, amint csöpögve és csorogva, úgy, ahogy kijött a vízből, letelepszik mellénk s elkapja a végszót - maguk még itt is filozofálnak, ahelyett, hogy süttetnék a hasukat, és néznék a felhajtást, odanézzenek, micsoda remek láb-szára van annak a szökének.

De hiszen éppen ilyesmiről van szó, Feketetrikó, kedves barátom, ki a pihenést, emlékezvén távoli névrokonodra, Feketerigóra, gondtalan fütyörészésben látod - ilyesmiről beszélünk mi is -, s ha ez filozófia, Jupiterre! akkor filozófia és boldog pihenés egy és ugyanazt jelenti, minthogy egyet jelentett, valóban, Epikureus asztalánál és Akademosz kertjében, amelyekre, mellesleg, nagyon emlékeztet ez a görög stílusban épült fürdőmedence, lépcsőzetes oszlopaival körül - pihenést és derűt, nem fejtörést és agytornát, sőt inkább szellőztetését a nyújtózkodó léleknek.

A jó és új dolgok ilyenkor jutnak eszünkbe - nem amikor nekilódítjuk, hanem amikor megállítjuk a harcra és vitára berendezett, csikorgó gépezetet. Ilyenkor szikra pattan belőle, s egy pillanatra világgosság gyúl ki: éppen elég, hogy mélyebbre s messzebb lássunk a szokottnál.

Lám, milyen okosat mondott éppen Gorgiasz, mikor te, kedves Trikotoszom, idejöttél a vízből - milyen okosat, s nevetni fogsz, Trikotosz, éppen hogy arról a szőke nőről. Azt mondta, hogy ezek a lábak ma még nem jók, de néhány év múlva szükségképpen ez lesz a divat, s hogy ez előrevetí árnyékát, s ez a nő már arra készül, öntudatlanul.

Erre mondtam én, hogy nagyon helyes, szeretem és egészségesnek tartom ezt a szemléletet, mely a jelenségek megértésében nem mindig csak a múltat veszi mértéknek, hanem a jövőre is gondol.

Ellenben nem szeretem Kretschmer új könyvét, a zseniális emberről szólót, ez már megint csak a lombrosói felfogás, alapjában - a zsenialitás megint egyszer a patológia tükrében, a zseni holmi torzszülött, fejlődési rendellenesség, csaknem nyomorék, az *emberi fajta* szemzőgéből csökkent értékű egyén. Közelebb áll ahhoz a beteghez, akit a napokban vittek be Manninger barátom klinikájára, s akinél az emberi arc helyén valami rémes, mozgó polipnyúlvány tekereg, mint, mondjuk, egy középcesatárhoz a proficsapatban.

Kényelmes dolog visszazökkenni a tizenkilencedik század jól kitaposott szemléletébe: fejlődéstan, történelmi anyagszerűség, csupa kész módszer, kutatás és magyarázat alkalmazására. De ha nem is olyan kényelmes dolog, hál' Istennek - *nunquam revertar!*¹⁸ - ez a módszer soha nem fogja kivakarni tudni a Szellem történetéből Nietzsche Mene-Tekeljét, amit a történelem s a tudomány úgynevezett „tanulmányozói”, a pizsmogók felé kiáltott: ti meghamisítjátok a jelent, mert minden vonatkozásban a Múlt tanulságaiból akarjátok megkonstruálni - s nem veszitek tudomásul, ami benne a Jövőt mutatja. Nálatok minden Végeredmény, egy folyamat befejezése - holott mindez csak Kezdet és Indulás, mert a világ minden pillanatban újra megteremtetik.

Nézitek a virágot s azt mondjátok - ez a bimbóból „fejlődött” tökéletesebbé.

¹⁸ *nunquam revertar* - sohasem térek vissza

De ha a virágból megint bimbó lesz? Ez talán visszafejlődés?

A zseni nektek beteg, a fajta szempontjából. Mégis, ha majd az Übermensch megjelenik a világon, mit gondoltok, kihez léssen hasonlatos inkább - hozzátok, vagy e szörnyszülőthöz?

Nem vagytok jobbak a majmoknál, akik nyilván éppen így selejtezték ki maguk közül az első „beteg” majmot: az embert.

Gondolatkísérlet.

Tegyük fel, hogy az emberi fajta Géniusza, normája minden „egészségnek” felhagy mostani kísérletezésével, mely a természettel való harcot közvetve, az ember *egyéni* értelmén keresztül, a *technikai fejlődés* (homofaber!) módszerével harcolja diadalmasan, s visszatér az ortodox, úgynevezett darwini elvhez: egyszerűen, nem az egyén, hanem a fajta akaratával, az ösztön segítségével, szerves, élettani és állattani eszközökkel iparkodik megoldani a kitűzött feladatot.

Ez a bonyolult, de igen világos mondat azt jelenti, hogy ez esetben például a *repülés* nagy előnyeihez nem úgy jut hozzá, hogy *valaki közülünk* feltalálja a repülőgépet, hanem csakúgy, mint régen, mikor madár lett a gyíkból: az *egész fajta* nekifog, hogy a meglévő szervekből, ahogy a „természetes kiválasztás” tanából tudjuk, eleven szárnyakat növesszen a hátára.

Így is lehet, csak persze kicsit lassabban megy a dolog. A Wright-fivérek tíz év alatt megcsinálták az aeroplánt, az egész fajtának negyven-ötvenezer év kellene hozzá, hogy szárnyakat növesszen.

No most tegyük fel, hogy ez a folyamat már napjainkban megindul.

A dolog úgy kezdődne, hogy néhánynak közülünk, s éppen a *legfejlettebbeknek*, egyszerre csak két kis dudor jelenne meg a két vállán, formátlan belső szerkezettel: a leendő szárnyak első csírája, embriója és hormonfészke, amiből majd, sok nemzedék múlva, szárny lesz.

Természetesen, senki se sejtene, miről van szó - *gondolkodni* és következtetni csak az egyén tud, a fajta csak cselekszik.

Mi történne tehát?

Nyilvánvaló.

A tudomány más állása szerint megállapítanák, hogy *normális, egészséges* szervezetben ilyesmi nem fordulhat elő, ez egy beteges kinövés, új fajta betegség, rosszindulatú daganat, amit sürgősen ki kell irtani, s mindenképpen gondoskodni kell róla, hogy az utód, amennyiben diszpozíció kimutatható, ne örökölhessen.

Ez csak gondolatkísérlet, és semmi valószínűsége sincsen, hogy a valóságban ilyesmi megtörténhessen. De jó volna, ha a modern *lélekmagyarázók* tekintetbe vennék ezt a lehetőséget, átvitt értelemben.

S ha újra megpróbálnák nehezebb, kevésbé kényelmes, de emberhez méltóbb végén fogni meg a kérdést. Helyet hagyni a feltevésnek, hogy *nem minden rendellenes életjelenség beteges életjelenség*.

S kissé figyelmesebben, kevesebb gúnnyal és fölénnyel hallgatni meg a *Lepketánc* látni kezdő hőséneke dadogását Vakondiában.

A megfordított, visszafelé forgatott mozgókép *a jövő* irányából közeledik felénk: érdemes volna foglalkozni tanulságaival. Egy *megfordított fejlődéstan* körvonalai így alakulhatnak csak ki.

Ez a megfordított fejlődéstan a *jövőbe látás*.

Egyelőre még a legnemesebb értelemben vett, legfinomabb humanista természettudomány (bocsánat a paradoxonért), az úgynevezett *lélekelemzés* is csak a múltból konstatálja meg a lélek bonyolult jelenségeinek magyarázatát: nem csoda, hogy annyi „beteg” jelenséget tapasztal.

Találkozom valakivel, aki „minden ok nélkül” leverő hatással van rám. Az ideg orvos megvizsgál, kihallgat, a múltamban, *gyerekkoromban* keresi a sérülést, amire, öntudatlanul, emlékeztetett engem ez a valaki.

S ha kiderül majd (lásd: *Az olasz fagyaltos* című novellát), hogy ez a valaki *meg fog gyilkolni engem* egy elkövetkező világháborúban anélkül, hogy akarná?

Megérzés, telepátia?

Olcso, ostoba, kompromittált szavak.

A Freud által inaugurált *alsó tudat* és *öntudat* fogalmakhoz kellene inkább egy újat konstruálni - a felső tudat, az *Überbewusst* fogalmát, hogy a lángelmét és a prófétát megértsük...

Alsó tudat - a múlt.

Tudat - a jelen.

Überwusst - a jövő.

Pesti Napló, 1930. július 6.

A BALATON FELFEDEZÉSE

Budapest, 1930. június

Múlt hónapi tudósításomban, melyet az itteni posta útján (Budapesten ugyanis rendes vasúti és postaforgalom van, egészen olyan, mint a kultúrországokban) küldöttem el, már jeleztem beszélgetésemet egy nagy műveltségű, magas állású itteni ismerősömmel, aki határozottan állítja, hogy a magyar fővárostól pár száz kilométernyire akkora tó van, amelynek hossza százegynéhány, szélessége pedig harminc kilométer. Bár ő is csak hallomásból tud a csodálatos természeti szépség létezéséről, nem volt okom kételkedni szavaiban, s miután gondosan átböngészve az útleírók jelentéseit, sehol nyomát sem találtam a szóban forgó csodának, elhatároztuk kollégámmal, Sir John Fairfaxszal, hogy expedíciót szervezünk a Nagy Tó (a bennszülöttek Bal-Atonnak nevezik, ami Méreg-Drágát jelent nyelvükön) vidékére.

Kitűnő barátunk egy igen jól idomított és civilizált, még angolul is beszélő bennszülöttet bocsátott rendelkezésünkre, hogy az előkészületekben tanácsaival támogasson. Ez a bennszülött, akit az ország sajátos nyelvén Stuxnak, azaz Nagy Vágónak hívnak, nyilván törzsközi harcok hőseként, s aki állítólag többször járt már a Nagy Tó vidékén, először is arra figyelmeztetett bennünket, hogy expedíciónk első állomásán, Schi-foque-on (főkavidék?, úgy látszik, sarki felszerelésre is szükség lesz) egy rendkívülien vad és harcos törzs él, az úgynevezett *poentörök*, vagyis tördobók, ezek elszórva laknak *mokarzinokban*, helyi nyelven *kaszinóokban*, a pénzt nem ismerik, azért lássuk el magunkat bizonyos tarka kavicsokkal, amit *zseton*-nak neveznek arrafelé, és amit ezek igen kedvelnek, mindent lehet kapni érte, s ha kapnak belőle, nem bántják az utazót. Tanácsára vettünk egy csomó ilyen kavicsot, amit elég drágán árusítanak itten.

Az expedíció előkészületei két hetet vettek igénybe. A Nagy Tó repülőgépen való megközelítésének tervét elvetettük, mert egy itteni őslégenda szerint Halász Legény, a Tótörzsek istene, aki szerintük egyedül csónakázik a Nagy Vízen, nem tűri, hogy felülről lássák, s így nem kaptunk volna bennszülött kísérőt. Tankszerű autókban állapotunk meg, ezeket felszereltük homokfutókkal, a poggyász nagy részét élelmiszer alkotta, ezt ugyanis legnehezebb beszerezni azon a vidéken. Tizenkét bennszülött Aál-hírlapp-írók (a lappok és indiánok leszármazottjai) csatlakoztak hozzánk, köztük Sasorr, a főnök, akinek Ötre Bevág mellékneve világosan mutatja az őt körülvevő tisztelet okát. Kettőnkkel, az expedíció vezetőivel s természetesen Stuxszal együtt vagy tizenöt tagja van a vállalkozásnak.

Az indulást június első napjára tűztük ki, minden be volt csomagolva, s már családunktól is elbúcsúztunk, mikor arról értesítettek bennünket, hogy Lepsény közelében (ez az utolsó állomás, melyet az eddigi útleírók elértek, s mint határ szerepel a térképeken, amelyen túl kultúrember nem merészkedett) harc tört ki az úgynevezett Bikavonat s a félvad *jampecek* lakói között: azt hiszem, egyszerűen a *tájjfun* miatt nem lehetett indulni (érdekes, a bennszülöttek vallása, ezt a természeti tüneményt Len-gyel Meny-hért nevű istenüknek tulajdonítja, akit mint Színigazgatót bálványoznak).

Végre június hetedikén az expedíció elindult Kelenföldről, az utolsó európai városból, ahol még külföldiek tartózkodnak.

Innen kezdve naplójegyzeteimre vagyok utalva.

Június 8., délelőtt 11.

A Kelenföldi pályacsarnok tornya eltűnt szemeink előtt. Az első autón ülök, Stuxszal, Fairfax, a poggyászkocsin jön utánunk. Még látom a Dunát. Kétoldalt zöld tenyészet, műveletlen rétek. Az északi szél erős pézsmas- és cirokszagot hoz. Stux szerint Nagy-Tétény felé közeledünk, a Sörfák és Sertéserdő felől. Hosszúság 12° 34', szélesség 98° 56'. Búdósság 132° 18'. Méréseket eszközlök sextansómmal, néhány felvételt készítünk. Kövületeket vizsgálunk, rövid pihenőnk alatt a vulkanikus rétegben két őseletre bukkanunk, képirásos szöveggel. Stux szerint Nagy Mogulnak, a Nádak és Fádak istenének törvénykönyvéből, Peschti-Futárból két lap, az ókorból, szövege, melyet nem értek, arról szól, hogy ő nem érti. Míg ezt írom, ide hallatszik kísérőink édesbús vallásos éneke, a harmadik kocsiról, megpróbálok lekottázni a szöveget:

Au-duu au
duu-au-duu
Au-du-u-u virszt
mi ejmál
bhe-trüggen...
au-du-u-u...

Június 8., délután 3.

Áthatoltunk a sűrű pampákkal borított erdővidéken. Járhatatlan utak, a Nagy Tehervonalat félmeztelen csapatok, az úgynevezett Útjavítók szállták meg. A déli órákban egy sereg bozontos vadember rohanta meg expedíciónkat, vészes csatakiáltással. Ezeket könyv-ügynököknek nevezik, ezt kiabálták: „részletre! részletre!”, ami annyit jelent, hogy részekre akarnak szedni bennünket. Stux, aki tud a nyelvükön, tárgyalásba bocsátkozott velük, és sikerült némi váltságdíj árán leszerelni őket, mire tüzet gyújtottak és áldozatot mutattak be.

Óriási, kulturálatlan vad víz mellett mentünk el, ez még nem a Nagy Tó. A benszülöttek teljes tájékozatlanságára mutat, hogy *velencei*-tónak nevezték el, sejtelmük se lévén róla, hogy Velence egész másutt, Olaszországban van. Sehol semmi nyoma embernek. Közeledünk Lepsény felé, ahol reméljük, hogy talán európaival találkozunk még. Élelmiszerünk fogytán.

Június 9.

Lepsény. Sárból készült házak, különös arcú vadak, nagy csárdaféle az úton. Stanley iránt érdeklődöm, már nincs itt.

Június 10.

Élelmiszerünk elfogyott. Isten legyen velünk!

Június 11.

Thalatta! Thalatta!

Egy fensíkon, váratlanul, hatalmas víztömeget pillantok meg, reggel! A Nagy Tó! Bal-Aton! Az expedíció örömmámorban úszik, Stuxszal nem lehet bírni, folyton előleget kér.

Június 12.

Siófok. Megérkezésünkkel megpillantjuk az első Poentört. Le van törve. Meghív saját *Mokaszinójába*. Holnap részletes tudósítást küldök egy megbízható futárral, Lepsényen át. A Nagy Tó sarkán kitűzték az angol zászlót.

Június 13.

Voltam a Kaszinóban, kérek sürgősen pénzt.

Színházi Élet, 1930. 27. sz.

EZEN ÜZLET FELOSZLIK

Olcsó kiárusítás a noteszemből

Nyomdász ismerősöm beszéli, hogy egész tekintélyes összegeket keres mostanában ilyenfajta plakátokon üzletek számára, hogy „Ezen üzlet feloszlik”, „Végeladás” és a többi. Az üzlet persze nem oszlik fel azért, de a közönségnek nagyobb a bizalma olcsóság dolgában a kereskedőhöz, akinek már nincs vesztenivalója, úgymint mindegy, egye fene, egyétek meg, amim megmaradt, minden pénzért odaadom, én már torkig vagyok az egész gazdasági étellel. Valamikor azzal dicsekedett a kereskedő, hogy száz éve alapított, ma úgy próbál vevőt kapni, hogy percek múlva megszűnik. A titokzatos fiatalembert, aki a mellékutcában azt *hazudja*, hogy lopott holmit árul, csak hogy felingerelje a mindannyiunk lelke mélyén ott szunnyadó orgazdát, már megírtam - itt csak a rokon tünetre hívom fel a figyelmet. Ez a „feloszlik” és „megszűnik” és „minden elfogadható áron kiárusítom” járvány nagyon emlékeztet az ostromlott városok kialvó életére, ahol egyszeriben keletje támad a döghúsnek és patkányhúsnek: el tudom képzelni, hogy ilyen időkben akadhat kereskedő, aki megmaradt elsőrendű élelmicikkén már csak úgy képes túladni, ha rossz minőségűnek állítja lenni, esetleg bepiszkítja, megsérti az új árut, hogy „kissé hibás darabok olcsón eladatnak” címen keltsen érdeklődést - hiába, divatba jött az olcsóság, fel kell hígítani a hús levét, mert a közönség ma már megfordítva okoskodik: „híg a hús leve, tehát olcsó, vegyük meg”.

*

A noteszem megtelt, regénytéma, darabtéma, eposztéma. Ezen noteszt feloszlatom, kissé sérült áru, még nem tudom, veszek-e újat, nehéz idők járnak az irodalomra. Itt egy új világkép vázlatja, nyolckötetes filozófiai remekmű anyaga, öt-hat paradoxont csinálhat belőle, elszórakoztatni a strandon a hölgyeket. Minden elfogadható áron eladó. Apróbb jegyzetek, kezdő írók számára. Újságíróknak „színes” cikktéma, külön árengedménnyel.

Tíz különféle használati tárgy, ízléses papírtokban, mindegyik külön megéri a csekély árat, amibe az egész kerül!

*

Rég volt a kezemben ilyen okos könyvecske, mint ez itt. „Tanácsadó feltalálók számára.” Száz találmány, amit még nem találtak fel, és amire szükség volna, az örökmozgótól kezdve a hajlítható üvegig. A lelkes feltaláló kiválaszthatja magának, ami legjobban megfelel az egyéniségének.

Nemcsak a technika világában volna szükség ilyen útmutatóra. Jó lenne a miniszterek számára is csinálni effajta könyvecskét: ők, szegények, szívesen boldogítanák a honhazát, csak hát nem tudják, hogy kell hozzáfogni. Össze kellene írni számukra, mi az, ami jó lenne, ha volna, de nincs.

Nem kellene mindent a „tehetségre”, a „zsenialitásra”, az „isteni sugallatra” bízni. Az ember szórakozott, esetleg megfélemedezik erről a sugallatról, vagy gyenge a füle. Vagy az is lehet, hogy nincs ilyen sugallat - hát *legyen*, ha nincs, a mindenit neki! Van egy francia közmondás, mely szerint Istent, ha nem volna, fel kellene találni, olyan nagy szükség van rá - de ez talán mégse a villanszerelők és géplakatosok feladata.

*

Régi gyanúm, hogy a Dunába ugrók jókora százaléka álöngyilkos, aki összebeszél kereset nélküli barátjával, hogy húzza ki, s a huszonnégy pengő életmentési díjon megosztóznak aztán. Valami hasonló dolog ki is derült a napokban: két örült vitatkozott az utcán, hogy melyik a király. A rendőrségen bevallották, hogy a jó kis tébolydába akartak csak jutni, nem lévén lakásuk.

Jó is volna, szemtelen csavargók! Csak úgy, ingyen koszt, kvártély, mi? A tébolydába akar jutni, protekció nélkül? Talán meg van örülve?

*

Minden kommentár nélkül. A végrehajtók, mint ahogy alkalmam volt tapasztalni - egy barátom ügyében, természetesen -, *autón járnak* Budapesten és mostanában.

*

Az megint más, az az ember minden pénzre „jó” - mondotta az uzsorás B. úrról. - Nagy vagyona van, különféle értékekben: az vigyázott magára, soha nem adott senkinek, és mindent behajtott, ami neki járt.

Rossz ember volt egész életében. Egyike lett a „legjobb” embereknek, hitelügyletekben.

*

Egy természettudós kiderítette, hogy a rózsák nem bírja a szaxofont.

Mit szól ehhez, édes rózsám, aki egész este azon rágrod a fülem, hogy menjünk a Papagájba?

Nem is megyek veled oltár elé. Az ilyen modern rózsák, amelyek nem kívánja a szaxofont, nem méltó rá, hogy az orgonát hallja.

*

Micsoda hülye szokás, ezzel a „lekopogással”, vannak emberek, akik mindent „lekopognak” persze, a babona szerint, fára lehet csak kopogni - ismerem köztük olyant, amelyik fadarabot hord a zsebében, félvén, hogy a kellő pillanatban nem lesz fatárgy a közelben, mikor valamit „le kell kopogni”.

Van egy esetem, megbízható értesülés, ami talán észre téríti ezeket a mániákus kopogatókat.

Illetőt megkérdezték, hát hogy állunk egészség dolgában? mire ő ragyogó arccal „remekül, eddig még soha egy percig nem voltam beteg, kopogjuk le”, és már le is kopogta, és nem vette észre, azon a helyen, ahol kopogott, rozsdás szög állt ki a fából, a szögben felsértette az ujját, vérmérgezést kapott, elhanyagolta, le kellett vágni a karját.

Ez se kopog többet.

Hála istennek. Le kell kopogni.

*

Részletfizetéses üzleteknél divatba jött az utóbbi években beleszámítani az árba, előre, a *perköltséget* is.

Nagy a bizalom.

Azonkívül nem utolsó dolog ez se, az az új foglalkozás, amire ma figyelmeztették a szakácsnőt a vásárcsarnokban. Az ember alkuszik, egyszerre csak odalép egy asszonyoság - mennyibe kerül ez a tök, lelkem? kérdi a kofát, a kofa mond egy magasabb árat annál, amiből te még le

akartál alkudni, mire az illető szó nélkül megveszi. Erre persze te is megveszed. Mondanom sem kell, hogy az illető álvásárló, úgynevezett „belealkuvó”, aki percentet élvez a kofától.

*

Andor barátom beszéli. Mikor először vett úszóleckét, ijedtében annyira kapálózott és rángatózott, hogy a kötélnél fogva az úszómester belefordult a vízbe.

Őt valahogy kimentették, az úszómester megfulladt.

Hivatásának áldozata.

*

Avigdor Hameéri, kiváló héber költő és jeles műfordító, aki Palesztinában él, s az *Ember tragédiája*-n kívül rengeteg modern magyar művet ültetett át héberre, a minap Pesten járt, s régi barátságunk alapján meglátogatott.

Sok szép dolgot mesélt a boldog és elégedett Zsidóországról, ahol egymás közt élven a zsidók, nincs súrlódási felület, nincs sértett önérzet, sértett önérzetből származó beteges érzékenység, beteges érzékenységből fakadt túltengő hiúság. A zsidók tehát éppen olyanok, mint bármelyik más ország gyermekei, hazájukat sovinizmus nélkül szeretik, más nemzetbeliekkel magukat egyenrangúnak érzik, nem többnek, de nem is kevesebbnek. Micsoda boldog, idillikus álom!

- Mégis - hitetlenkedtem - vannak különbségek... Egy ilyen régi fajta, gondold meg... amelynek minden egyede egyéniséggé alakult az idők folyamán - vajon tudnának ezek egy olyan sokrétű valamire összeolvadni, amilyenek egy önálló országnak lennie kell, hogy életképes maradjon?

- Micsoda beszéd az! - kiáltott tüzesen Avigdor. - Hiszen nálunk már most vannak földművelő parasztok a zsidók közt!

- Az azért nem az igazi...

- Nem az igazi? Hát tudod mit - már vannak a zsidó parasztok közt valódi, írni-olvasni nem tudó analfabéták is!

És az arca ragyogott a büszkeségtől.

Pesti Napló, 1930. július 13.

NÉPEK ÖRÖME

Hogy mulat idén nyáron a Park?

Igaza van, szerkesztő uram, és én nem resteltem önt itt a nyilvánosság előtt megkövetni. Az újság újság, s bár halhatatlan, mert minden reggel feltámad, mégis meghal minden este, s amit írunk bele, egy napig tart. S még hozzá nyár van - nem, valóban nem illik, igaza van, *emészteni való* koszttal terhelni az olvasót. Költészet, gondolat, igazság...

Igazság!...

Hatezer éve keressük - s te pont most, pont itt, délután fél háromkor akarod megtalálni, mikor huszonnégy órád van?

Különben is ki kíváncsi az igazságra?

Bár a *valóságot* ismernénk már úgy, ahogy!

Írd, amit *látsz* - a többivel mi gondod? Ma még a könyvek is, s épp a legnagyobb sikerűek, úgy készülnek, mint a hírlapi riportok, helyzetjelentések és tudósítások - csak te bajmólódsz húsz éve, boldogtalan, egy napihír megfogalmazásán, *in specie aeternitatis*?

Ó, hányszor kérjek még bocsánatot - nem teszem többé, bizonisten!

No, mit látsz, nézz körül.

Lám csak - hisz ez a Cirkusz!

Nyári Park a Liget tövében, s a nyüzsgő nép, kíváncsian, ha vajon kaptunk-e valami új mulatságot idén - nem elég neked, ha kikiáltója lehetsz, a bódék előtt?

Erre tessék, aranyos közönség!

Legújabb a Hernyó, ez tavaly még nem volt. Remek trükk. Fejlődéstörténetét röviden vázolhatom. Kezdetben volt az egyszerű körhinta, zseniális megoldása a feladatnak, hogy a sebességet szédüléssel kössem össze anélkül, hogy fokoznám - körbeszaladó kocsik, biztos gyomorfordulás, örülten röhögtető. Aztán, hogy a gyomor megszokta, jöttek újabb változatok - a kocsik *külön* is hintáztak, vagy lazán lógtak, vagy zöcskölődtek, később kilengtek a ponyva alól. Aztán az egész kombinálódott a hullámvasúttal - a korong körbeszalad, fölötte a kocsik hullámpályán rohannak, vagy ami még szebb, ferde síkon emelkednek és süllyednek - fél perc alatt csillagokat látsz, a horizont elfordul, lebillen alattad a föld, anyád ölébe kívánczol - óriási hecc! Mint tiszteletre méltó mellékajátás, megemléltendő itt a Vadszamár, ez egy olyan autó, aminek különféle nagyságú és alakú kerekei vannak, ezenkívül ágaskodik, és hátul kering, és kergén kering egy helyben: kék foltok nélkül nem kerülsz le róla.

A Hernyó klasszikus formákhoz tért vissza, közönséges hullámzó körhinta. De ötpercenként felemelkedik peremén egy kör alakú ponyva, és betakarja az egész kocsisort. Vaksötétben keringsz és hullámszol percekig, szállsz, és sírva vádolod Istent, hogy a világra teremtett, ha egyedül vagy - ha pedig kettesben, vacogó foggal dicsekedhetsz sikoltozó partnerednek, hogy te egy cseppet se szédülsz, mi ez neked, aki pilótaórnagy voltál a világháborúban, és most gyorsan adjon egy csókot, amíg sötét van, bár jobban esne, ha a fejedet fogná és biztatna, hogy na, jobb, ha hamar túlesel rajta.

Határozottan fejlődik az ipar, a népek mulattatása. A hullámvasutak egyre meredekebbek és szédítőbbek - aztán van itten most egy csónak, azt felemelik nyolc emeletre, és belepottyantják a vízbe: a víz spriccel, remekül lehet visítani. A labirint már unalmas, senki se téved el benne, viszont a Dodgem nem vesztette el varázsát. Húsz apró kocsis szaladgál egymásnak, puffan és zöcsköl és ráz, nem lehet megszokni eléggé. Átellenben ugyanez víztükrön, csónakformában. Odébb valódi autót vezethet, igazolvány nélkül, akárki - a sofőr hátul van, te kormányzol és vezetsz, ő csak arra vigyáz, hogy bajt ne okozzál másnak, viszont te annál rosszabbul érezd magad.

Ezzel szemben a Boszorkánykastély nem áll a kor színvonalán, elévült. Mi az már neked, hogy a padló kiszalad alólad, vagy hozzávág a falhoz, hogy a szék forogni kezd, mikor ráülsz, hogy a tükör lidércnyomásos szörnyet mutat - gyenge fűszerek ínyednek, aki itt élsz bolettás Budapesten, külön megfélemlítésekre nevelve.

Aztán nagyon is bonyolult az egész.

Egyszerűbb és hatásosabb volna egy torony, amibe tüzes liften felrántanak, mire a sötétben kapsz egy akkora pofont, hogy leszédülsz.

Vagy még inkább - mit csúzni-csavarni a dolgot?

Úgyis az lesz a vége.

A mulatni vágyó nagyérdemű közönség egyenként, esetleg nagyobb tömegben, szépen besétál egy helyiségbe, ahol szó nélkül a fal mellé állítják és föbe lövik.

Esetleg, hogy gyorsabban menjen, mérges gázzal kiirtják.

Mert pacifizmus ide, pacifizmus oda, a nagyérdemű közönségnek, úgy látszik, ez a két véglet kell, a vezetőség erről nem tehet - sokszor úgy érzem, nem is a Park találja ki a Boszorkánykastélyt és Vadszamarat, hanem a közönség szenvedni és meghalni vágyó fantáziája követeli magának.

Tömegmazochizmus, tömegszadizmus - e két szóval referál a modern lélek riportere.

Talán nem is egyéni érdekek, kapzsiság, hatalomvágy, zsarnokság az oka. A nagyérdemű közönség maga követeli, bölgve és lelkesen, hogy Vadszamar vegye kezébe a kormánykereket, s változtassa Boszorkánykastéllá a világot - csak így, csak ezen keresztül élheti ki vágyainak másik végletét: a céllövöldét és pofozómasinát.

És ezt a remek találmányt, itt, közvetlenül a Vadszamar mellett, ahol addig dobálom a labdát, míg a függőágyban békésen szendergő ligeti tünde kifordul az ágyból - vagy azt a másikat, ahol már nem a régi fapofát pofozzuk, eleven embert trafálhatunk kupán, ha ügyesek vagyunk - vagy a bokszolólabdát, a kalapácsot, a kecskét, csupa remek alkalmat, ütni és sújtani teljes erőből, gátlás nélkül, mintha szeretett embertársamról volna szó.

Fájdalmasan nélkülözzük, éppen ezért, a tavalyi „Dühöngők konyhájá”-t, ahol tányért és fazekat lehetett ízzé-porrá zúzni, fagolyókkal - és hová lett a Zenepavilon, úristen, azt hogy szerettem! harmincféle hangszer egy kis szobában, és akárki játszhat akármelyiken, egyszerre, mindegyik a maga nótáját - az ember úgy érezte magát, mint egy alkotmányjogi konferencián.

Egy kis gyakorlat az egész, meg kell tanulni, s megint használható művésze lehetsz a cirkusznak. A baj ott kezdődik nálad, hogy mindenáron a lábadra akartál állani s kalappal a fejedre, ami nem kunszt, még akkor se, ha történetesen valamivel biztosabban állsz a lábadon másoknál s valamivel nagyobb a fejbőséged. Holott mindezzel, kisebb méretekben is, igen szép sikert arathatsz, ha a kezeden jársz, s a kalapot két sarkadon forgatod - avagy nem emlékszel a Luna-Park hegedűművészenek zenei sikerére, aki, karok híján, lábujjai közt tartotta a vonót?

Nem, nem, az istenért - csak úgy mondom!

Hogy ez már megint nem tartozik a riporthoz?

Hogy is szavalt a kis Ovidius költyök?

„Vae, vae, care pater, nunquam iam carmina dicam.”¹⁹

Pesti Napló, 1930. július 20.

¹⁹ *Vae, vae, care pater...* - Jaj, jaj, kedves atyám, soha többé nem fogok verset mondani.

HALOTT AZ ORSZÁGÚTON

Az utolsó Petőfi-portré

Mindenki emlékszik gyermekkorából, vidéki szobák füstös falán az émelyítő olajnyomatra, ahogy Madarász Viktor színpadi képzelete (milyen kitűnő díszletfestő lenne ma!) jeleníti meg: fájdalmas arcú, haldokló ifjú, saját kicsorduló véérébe mártva mutatóujját, mint valami régi rendszerű töltőtollal, leírja a homokba ezt a szót, hogy „Hazám...”

Tegnap este óta, hogy egyfolytában olvastam végig Mikes Lajos és Kocsis László szívdobogtatóan izgalmas beszámolóját a Petőfi és Szendrey Júlia ügyében napfényre került dokumentumokról (Szendrey Júlia, négyszáz oldalas díszkönyv, Bethlen Margit előszavával), nem hagy aludni a látomás - villámszerűen ért, mint mikor a vizsgálóbíró egy pillanat alatt ráeszmél a halálos bizonyosságra, ami világosságot csinál egy nyolcvan éve folyó gyilkossági ügy nyomozásában.

A gyilkosságot néhány jóhiszemű szamar és rosszhiszemű kaján tette lehetővé, kozák katonák hajtották végre. Az áldozat Petőfi Sándor huszonhat éves fiatalember, a tizenkilencedik század egyik legnagyobb tanúja, legizőbb szelleme s minden idők költészetének talán a legnagyobb ígérete.

Nyolcvan éve keresik a holttestét, mert csak arra vannak adatok, hogy nem maradt életben - arra, hogy meghalt (különbség van a kettő között), nem volt bizonyosság.

Tegnap este óta számomra ez a bizonyosság megvan.

Nehéz igazolnom a dolgot: bármilyen erős is látomásom, forrása az érzésekből fakad, és ha valaki felismer ösztönszerűen egy arcot a tömegben, a bizonyítékok és érvek ereje soha nem állhat arányban a belső meggyőződéssel, amit ez a szánalmasan hangzó, de érveknél és bizonyítékoknál százezer-százszor sokrétűbb hír öntudatlan összetevőkből alakult hit mond: kérem, ő az, nem lehet más.

Érvem csak kettő van.

Heydte ezredes az osztrák kormányzáságnak, melyet a Petőfi-legendák nyugtalanítanak, 1854-ben jelenti, pontosan feljegyzett, azóta ellenőrzött emlékeiből, hogy az 1849. július 31-én vívott segesvári ütközet után Fejéregyháza és Héjjasfalva között, az országúton, közel a „szőkókúthoz”, leszúrt felkelőtisztet látott, pőrére vetkeztetve, kirabolva: ő azért lett rá figyelmes, mert iratok heverték körülötte, amiket a rablók nyilván szédobáltak. Szólt egy kozák bakának, adja fel az iratokat. Különféle propagandalapok közt levelet talált, amit bizonyos Kemény Farkas intéz Bemhez - a tiszt tehát Bem testőrségéből való. Jobban megnézi: sovány, száraz arcú, fekete körszakállas férfi. A levél katonailag fontos, az ezredest tehát izgatja a dolog: kérdezősködik fogoly tisztelnél, leírja nekik a hullát. Egyhangúan azt mondják, közvetlen az ütközet után, hogy ez csak egy bizonyos Petőfi nevű őrnagy lehetett, aki Bem testőrtisztje volt.

Jól értsük meg: ez a Heydte nem költőkről ábrándozó bakfis. Ő egy *katonát* keresett, a katonai nyomozás évszázados gyakorlatában kialakult módszerrel. Nem egy Petőfi nevű *költő*, egy Petőfi nevű *őrnagy* nyomára bukkant.

Viszont ha kiderül, hogy a Petőfi nevű költő utolsó életjelei közt *van* olyan adat, ami érthetővé tesz bizonyos részleteket a Petőfinek vélt halott őrnagy helyszíni szemléjéről kapott leírásban: akkor ez a három dolog, a Petőfi nevű költő, a Petőfi nevű őrnagy és az országúton heverő holttest egy és ugyanaz lehet csak.

Ilyen adat van.

Petőfi utolsó levelét Júliához július 30-án, tehát egy nappal a segesvári ütközet előtt keltezi. Ebben a levélben arról beszél, hogy Bem „lázító proklamációkat” vitt magával Moldvába, mielőtt vele találkozott.

Ha Petőfi, a sebtiben, impresszionista módon odavetett levélben érdemesnek tartja megemlíteni ezt a dolgot, ez azt jelenti, hogy éppen akkor volt ok rá, hogy ez őt foglalkoztassa: nyilván átvett ezekből az iratokból néhányat Bemtől a megbízatások alkalmával, amik Bem katonai levelezésére vonatkoztak, s amik között szerepelhetett a Kemény Farkassal való levélváltás.

A Madarász-féle képet újra kell festeni, most már a *valóság* látomása alapján: amit Heydte az országúton látott, az a holttest Petőfi holtteste volt!

Másféle kép, mint a derék Madarászé.

Reális kép, méltóbb Petőfihez, akinek vers-tájképei, versportréi a tizenkilencedik század legnemesebb, legnagyobb francia naturalista festőinek vásznaira emlékeztetnek, életteljességben.

Mozgalmasabb, valószínűbb - mégis, mily döbbenetes!

Heves, nyári napfény. Az országút fölött porfelhő lebeg - még nem üledett le, ahogy átrohanó szekerek, piszkos katonacsordák bakancsa felverte. Félelmetes, gyalázatos dolgok történtek tegnap délután ezen az országúton s a környező mezőkön. A Fejéregyháza felől elvágott menekülőket utolérték és bekerítették a Bem tábornokot üldöző kozákok. Itt vártak, köpködve és káromkodva, a közelben - ahogy a menekülők közül valamelyik, támoilyogva, hamuszürkén, előbukkant a kukorica közül, hogy átvágjon az országúton: hárman-négyen vetették rá magukat, az egyik fejbe vágta, a másik keresztülszúrta. Aztán továbbrohantak, amott, „félverszt”-nyivel feljebb, a kút mellett, másik menekülő vergődik - tisztféle lehet, sovány, ideges alak, civil pantalló van rajta. Utána!... A tiszt megfordul - észreveszi őket... talán futni akar, vagy vissza a magas fű közé... Egy ugrással beérik.

Később, hajnal felé, másféle, kósza csapatok vánszorognak át az úton. Szaglászoknak, hol volna más ennivaló, mint nyers kukorica vagy valami jobb gúnya, jó csizma, a véres bakancs helyett. Idenézz, bátyuska, milyen jó mundérja van ennek a holtnak - úgyse kell már neki! Talán van valami harapnivaló a zsebében, vagy aprópénz, ezüstóra... s a szürkületben a nyomorult, beteg, elcsigázott hiénák rángatják a tetemet, leszedik kabátját, ingét, kiforgatják a zsebeket.

Déltájban osztrák ezredes lovagol arra, kozák pucer baktat mögötte, csorog rólu a veríték. Gottverdamnte Hitze!²⁰ hé - itt is egy hulla, halt!

És Heydte habzó lova fél percre megáll. A félmeztelen test ott fekszik lábainál, Heydte homlokát törli, aztán pislogni kezd. Papírfoszlányok - mi lehet az? Körülnéz, a kozák bóbiskol. Ruszki, hé - ördög vigye a nyelvjárásod! S mert beszélni nem tud vele, jelekkel mutatja, hogy ugorjon le, szedje fel az írásokat. A kozák átadja - babrál köztük, gyepplóját a ló nyakába vetve - nicsak, hiszen ez egész érdekes: levél Bemhez! ezt se igen olvassa már a vén bajkeverő - de ki lehetett ez a tiszt, aki vitte a levelet?

²⁰ *Gottverdamnte Hitze!*... - Istenverte hőség! Állj!

És most egy pillantást vet rá. Kossuth-szakáll, persze, bár kissé borostás, rég nem borotválkozott - hanem érdekes arc, nem afféle haramiatípus, ahogy a bécsi vicclapok ábrázolják a rebellis „mátjár”-t. Magas homlok, keskeny, büszke száj, finom, vékony orr. A szeme - nyitva - fekete, nagy szemek, tegnap még tűz és indulat, most tűnődve merednek a magasba -, zöld hátú dongólégy telepszik a homlokra, a szempilla meg se rebben. Szörnyű ez a mozdulatlanság, borong át az ezredes hátán, gépiesen - aztán egy pillanatra olyanféle bizonytalan érzése van, hogy illenék lekapni a sapkát, mielőtt odébbáll. De szégyelli a kozák előtt - eh! majd kideríti, ki lehet ez, a táborban nyilván tudnak róla, esetleg visszaküld valakit, felszedeti.

S még egy pillanatig áll a kép: lent, a porban és szemétben, derékig meztelen emberalak, felhúzott térdel, leütve, mint egy rühes kutya - legyek lakmározzák alvadt vérért, ami homlokához tapasztja a csapzott fekete fürtöket. S fölötte, magas paripán, cifra, büszke katona szórazottan, kíváncsi arccal - a ló táncol, türelmetlen. Az élő füttyent, elfordul - aztán lassan továbbléptet, a kozák követi. A halott ottmarad, egyedül a porban, s néz bele tovább, mozdulatlanul, a felhőtlen ég mélységébe.

S talán beszél hozzá, azon a nyelven, ahogy a holt és halhatatlan tárgyak, évmilliók kövek, messze csillagok beszélnek a néma természethez.

Halott tárgy vagyok, mint a kövek és csillagok.

Tegnap még éltem, ember voltam. Petőfi Sándor volt a nevem. Szerelmes asszonyom volt, gügyögő kisfiám - huszonhat éves voltam, egy élet állt előttem, részegítő esélyei a legnagyobb boldogságnak és dicsőségnek, mert költő voltam, élőben éppen olyan csodálatos ritkaság, mint halott kövek közt a gyémánt: már indulásomban fényesebben ragyogó, mint a legkülönbek, pályafutásuk tetején.

Mi lehetett volna belőlem? Élni és ragyogni születtem, sohasem látott példát adni a világnak, s most itt vagyok, sűrű por.

Az életet kerestem, s megtaláltam a halált. Magam mentem elébe. Nem jól tettem, most már tudom, de nem tehettem mást. Számomra a költészet nem szép versek művészetét jelentette - az én versem *szó szerint való* vallomása volt annak, amit mindenkor éreztem, hittem, akartam, szerettem és gyűlöltem az életben - s amit leírtam, a vers: *szó szerint* jelezte mindazt, amit tenni és érezni, ahogy élni és cselekedni akarok: a végzetemet. Nem volt különbség „művészi” és „emberi” indulataim közt, nem is tudtam róla, hogy ilyen különbség lehetséges. Ha én azt éreztem és írtam, hogy menni kell, akkor mentem is. Két héttel ezelőtt kiábrándulva és megcsömörölve hátat fordítottam a politikának és a harcnak, elmentem Tordára, magánembernek - de egy reggel jött valaki, s hozta a hírt, hogy Bem látni akar. S eszembe jutott, amit Osztrolenka Csillagáról írtam - s otthagytam asszonyt és gyereket, mert egy pillanatig se tudtam volna élni tovább azzal a tudattal, hogy *amit Bemről, szabadságról és győzelemről éreztem és írtam valaha, a valóságban mást jelent számomra, mint amit a versben jelentett.*

Most már tudom: aki magyar költő léte, szó szerint veszi, amit ír, annak a számára egyetlen út nyílik, világosan és határozottan: a Kálvária útja, vértanúság.

Íme, itt fekszem, örök jelképe, elriasztó tilalomköve a nagy Lehetetlennek: magyar költőnek lenni, hinni és látni az igazságot s úgy is cselekedni, ahogy látunk és hiszünk.

Utánam hadd jöjjen versek özönvize - hadd jöjjen „művészet” és „élet”, mint két különböző valami, amik szépen megférnek egymással, nem bántják egymást, kiegyeznek ötven percentre. Tegnap még nem értettem volna ezt, de ma már csendesebb vagyok - ma már látom, így is lehetséges.

S ha most, e tanulság után, feltámadnék, akár e pillanatban, akár sok év múlva, egy másik magyar költő lelkében - nem írnám többé „Mi nem győznénk?”, s nem írnám „Előre, magyarok!” - hanem csak effélet:

„Rokkanjon más is, pusztuljon más is...”

Vagy ennél is szörnyűbbet, az átkot, amivel az a másik hagyta itt a világot hetven esztendő múlva - a másik, aki negyvenéves volt, s már nem hitte, hogy költészet és valóság valaha megtalálják egymást a magyar pusztán:

Verje meg az Isten, aki nyomomba lép.

S ha tud asszonyra lelni,

Ne tudja megölelni

hogy magva szakadjon a reménytelen és haszontalan tündöklésnek, amit a Géniusz áraszt a vakok éjszakájában.

S a többi néma csönd.

Pesti Napló, 1930. július 27.

KÁRTYAJÁTÉK, AMIN CSAK NYERNI LEHET

A középkor óta, mióta a kártyajátékot ismeri az emberiség, csakúgy foglalkoztatta a fabrikálók és furfangos mesterkedők képzeletét az a gondolat, hogy lehetne olyan kártyajátékot kieszelni, *amin nem lehet veszteni*, mint ahogy az aranycsinálás, a magisztérium délibábjának káprázata se szűnt meg az alkímisták korával.

Nehéz dolog.

A kártya szó, mint eredete is mutatja, a „*kár*” szóval áll összefüggésben, s ez azt jelenti, hogy a nyeresé esélye egyenes arányban áll azzal a *kárral*, amit partnerünknek okozunk - igazán jószívű ember számára tehát tökéletes örömet nem nyújthat ez az izgalmas szenzáció, ezt az örömet, ha nyerek, elrontja a fájdalmas tudat, hogy viszont embertársam vesztem, ha veszek, nem tudok százszázalékosan örülni partnerem szerencséjének.

Mindenképpen tökéletlen élvezet.

Egy bizonyos tudományos szekta, az úgynevezett *sipisták*, áthatva a feladat szépségeitől, hogy összhangot teremtsenek a kártyázó felek közt, találtak egy megoldást, mely csaknem megközelíti az eszményt. Az ő felfogásuk szerint az a helyes, ha *mindig csak az egyik* fél nyer - ily módon a másik fél lassanként hozzászokik az állandó vesztes állapotához, megtalálja ennek az állapotnak belső, lelki szépségeit, a lemondás és önfeláldozás gyönyörét - viszont az egyik felet, az ún. *sipistát*, e belső örömök hiányáért bizonyos mértékben kárpótolják azok a durva, testi javak, amikhez a nyert pénz révén jut. (*Lásd házasság.*)

De azért ez is csak félmegoldás, és bizonyos rekvizítumok (cinkelt kártya stb.) kellene hozzá, amiknek alkalmazását a modern lélektanban (*lásd a mazochizmus jótevő hatása, Freud*) járattalan büntetőelvek nem tudják kellőképpen méltányolni.

Alábbiakban van szerencsém egy új kártyajátékot ajánlani, ami talán megoldja a feladatot.

Ez a játék, úgynevezett *en deux* játszmákból áll: kétfelé osztjuk a lapokat. Speciális kártya kell hozzá, húsz, esetleg harminc darab, az attól függ, meddig bírjuk a játszmát.

Négy dzsóker van benne, ami mindenhová illik. Így hívják őket: Születés, Szerelem, Politika, Tehetség.

A többi kártya négy színű: piros, fekete, zöld, fehér.

Mint a römiben, itt is *terceket kell csinálni*, éspedig vagy három egyforma magas, különböző színű, vagy három egyforma színű, egymás után következő lapból.

Mindenkinek *három lapot osztanak ki*. Utána húzgálni kell a talonból, addig, míg a lapokból valahogy terc lesz, akár összeállítás következtében, akár oly módon, hogy az egyik dzsóker elcsípjük.

Például van a kezemben három lap, aminek semmi köze egymáshoz. Mondjuk, a *Magyar Hírlap*, a *Pesti Hírlap* és a *Budapesti Hírlap*.

Most mindhárom lapnak elolvasom az apróhirdetéseit. Azonkívül a vezércikket is, és a meteorológiai jelentést, valamint a közgazdasági híreket. Megjegyzem magamnak, hogy hol van állás üresedésben, és hogy melyik miniszterhez kell protekcióért fordulni, feltéve, hogy nem fog esni.

Most húzok egy kártyát. Ez lehet esetleg sorsjegy, vagy az egyik dzsóker, mondjuk, a Születés. Ha ez (a *Születés*) rendben van, nyugodtan leteszem a lapot, várok, közben megírom a folyamodványt azért a bizonyos állásért, ahhoz a bizonyos miniszterhez.

Ha ezekután még mindig nincs tercem, húzok egy másik lapot, a dzsókert persze megtartom és kiteszem, mondjuk a zöld hetest. És veszek helyette egy másik lapot - mindig van eladó lap -, amit, fentebbi tanulságok levonása után - igyekezek felvirágoztatni, kormánypárti alapon, ha nem megy, brennelek és kaufolok és közben írok kettőt. (Két jó vígjátékot, *mondjuk, amit egyelőre félreteszek.*)

Most, mikor rám kerül a sor, megint húzok, és azon igyekszem, hogy a kártyáim közt legyen összeköttetés, de persze úgy, hogy senki ne lásson bele, azok a kártyák se tudjanak egymásról, akikkel összeköttetésem van, mert esetleg rosszban vannak egymással. Az összeköttetésnél nagy szerencse, ha a Piros Dzsóker (*Szerelem*) is megvan, lehetőleg oly módon, hogy összefüggjön a Zöld Disznóval, aki majd protezsálni fog a kegyelmes úrnál (*tök hetes!*), de vigyázni kell, hogy ugyanakkor a Tehetség Dzsóker ne szerepeljen, mert akkor fuccs, eldobhatom az egészet: *Tehetség és a Politika rontják egymást.*

Ha most már beszerzett jó összeköttetésem egyikével, lapom segítségével mellett, ütöm a másikat, ezzel örült erős leszek, és mindenkit a talonban hagyok. Ezekután már csak az kell, hogy kijátsszam *legjobb barátaimat*, hívjam *a főigazgató urat*, megkontrázzam ugyanazt a véleményt, amit azelőtt vallottam, macsban hagyva bajtársaimat, passzoljam a lelkiismeretet, bevágjak a nálam gyengébbeknek, a resztet vágjam zsebre, és bemondjam az ultimót.

Ezen a módon csak nyerni lehet.

Ja igen, elfelejtettem mondani, az egész játékot *csak egyedül* szabad játszani.

Színházi Élet, 1930. 30. sz.

REGGELI POSTA

Turkálás a levelek közt

Sok levelet szoktam kapni, s büszke vagyok rá, hogy postámnak kisebbik része vonatkozik csak személyes életemre, bár, ami azt illeti, ha tekintetbe veszem azokat a leveleket, melyekben sűrűn fordulnak elő efféle kivételek, hogy (udvariasan): „bizonyára elkerülte figyelmét”, vagy (határozottan): „tovább várni nincs módunkban”, vagy (szabatosan): „amennyiben három napon belül” - mondom, ha ezeket is beleszámítom, még mindig sokallani vagyok kénytelen azoknak számát, akik személyes létezésem igénytelen problémáit méltatják figyelmükre ahelyett, hogy a maguk dolgával törődnének.

Postám háromnegyed részét ismeretlen barátaim írják, akik csak a papír szemüvegén át látnak és tudnak rólam. Ezeket, ha van időm, nagy érdeklődéssel olvasgatom, s valahogy - itt, a papíron be merem vallani - úgy érzem, több közöm van hozzájuk, több közük van hozzám, mint Málcsi nénié, aki most érettségizett fia érdekében keres fel rokoni soraival. Bizonyosan nekik van igazuk, bizonyosan ők látnak jobban, akik csak a lélek és értelem arcát látják, ha eltorzítva is, tulajdon furcsa vagy egyszerű, vagy bonyolult, sokszor meghibbant értelmük tükrében, s valahogy úgy képzelnek el, mint valami forrongó és villódzó és folyton nyugtalanodó csapadékot Isten retortájában („ez a lombik Neki nagyon szűk és nagyon tág”), melynek egyetlen szerepe e világon a káoszról szétválasztani igazságot és hamisságot. Ha nincs így, nyilván úgy kellene lennie, s nyögven ez ostoba és gonosz élet keresztjét, ha már vállamról leemelni nem tudja, vagy nem akarja senki, még mindig jobban esik, hogy legalább nem a keresztet nézik, hanem az alatta görnyedőt. S ha az akasztásnak meg kell lenni, még hóhérommal is szívesebben beszélgetnék az eltűnő életről, mint a közeledő halálról, ha neki is úgy tetszik, jól tudván, hogy élni másoknak élünk, meghalni halunk csak meg magunknak - ezúton mondok hát köszönetet mindazoknak, akik problémáikkal és ötleteikkel és kérdéseikkel felkeresnek, a bizalomért és hitért, hogy engem ezek a problémák érdekelnek. Bizony, érdekelnek, csak ezek érdekelnek, s ha mégis ritkán felelek a lét- és nemlétre vonatkozó aggályaikra, ez, higgyék el, nem lustaság és közöny, hanem egyszerűen azért van, mert még mindig nem sikerült a világrejtvényt lóugrás szerint megfejtenem. De elteszem a leveleket, s egyszer majd...

Egyszer majd felelek ennek a kedves gyöngyösi joghallgatónak, aki aggódva figyelmeztet, hogy az agyvelő idővel „elcsontosodik”, s ha nem sietek a rám bízott feladatok elvégzésével, ő nem megy újságírónak, mert rólam látja, hogy nem érdemes. Egyelőre csak Cyranót idézem neki, „on ne se bat pas dans l'espoir du succès”.²¹

És felelek a Fiuméből érkezett levélre, mely a szubjektum és objektum paradox problémáját veti fel, s azt gyanítja, hogy a kettő közt „dialektikai viszony” áll fent. „Ha reggel meglátom a cipőm - írja bölcselkedő barátom -, akkor én vagyok mint szubjektum, a tézis, a cipő mint objektum, az antitézis, ebből adódik a szintézis, mely szerint felveszem a cipőm, és bemegyek a fürdőszobába.” Ezt mind alaposan át fogom gondolni, mielőtt felelnék rá, egyelőre még kuszák a gondolataim, túlságosan befolyásol a régi, talán hegelianusnak nevezhető szemlélet, amelynek hatása alatt - én legalább - *előbb* szoktam a fürdőszobába menni, és csak *aztán* veszem fel a cipőmet, miután kijöttem a fürdőszobából. De könnyen meglehet, hogy az új filozófia a cipőben való fürdés irányában látja majd az Eszme kibontakozásának útját.

²¹ *on ne se bat...* - az ember nem a siker reményében töri magát

És felelek és véleményt mondok a tizennyolc éves költő verseiről és novelláiról, amiket dobogó szívvel küldött el, hogy mondanék „őszinte” véleményt - felelek, majd tíz év múlva, amikor egyforma véleményünk lesz ezekről a versekről, s már nem is kell őszintének lennem.

És felelek kiáltó kérdésére egy levélnek „szabad-e megmondanom, amit gondolok?”, és majd beszélek válaszómban az őszinteség és igazság, a jó és rossz hazugság közti különbségről, majd, mikor megtalálom végre az egyszerű, nyilvánvaló megoldást - most még viselje el a levélíró, hogy „lesütött szemmel ábrákat rajzoljak a homokba” válasz helyett.

És felelek a Dembinszky utcába, ahol oly üresnek és csalódottnak érzi magát egy úriasszony, holott rokonlélek létemre ezen segíteni tudnék - majd felelek, és bocsánatot kérek, hogy ily soká késtem, de magam is üresnek és csalódottnak éreztem magam, még hozzá rokonlélek se jelentkezett: sajnos, a halál rokonának lenni nincs szerencsém, mégsem mindenki rokonom az élők közül, akinek rokona vagyok.

És felelek Radegundba, Ellának, a kedves, finom, boldogtalan Ellának, akit sohasem láttam, s íme mégis velem közli először, hogy kiábrándult a pszichoanalízisből, tehát „tanúk előtt” el fogja mondani nekem élettörténetét, miután úgy érzi, hogy én vagyok „az álarcos ember”, akit öt éve keres. Kedves Ella, az álarcos ember valóban én vagyok, de még nincs tizenkét óra, nem vethetem le álarcomat.

És felelek Etelkának, aki egész életében gyűlölt, de most rájött, hogy nincs igaza.

És felelek a „nyílt levélre”, amit egy ungvári lapban intéz hozzám valamelyik vidéki kollégám, felszólítván, hogy miután az eddig érvényben levő álmoskönyvek nem jól használhatók már, hiányozván belőlük egy csomó új fogalom, tehát legyen szíves sürgősen megírni az új álmoskönyvet, mely effajta álmokat is megfejt, hogy például „szardínia konzervet enni”, „központi fűtést élvezni”, „repülőgépen ülni”, „fogorvosnőt csókolni”.

És felelek L. soproni olvasóm rendkívül okos, művelt, értelmes és gondolatgazdag, egész kis tanulmányának beillő levelére, amelyben a hangosfilmről való nézeteimmel vitázik, felvetvén a művészet és technika közti különbség kérdését, felelek hosszan és kimerítően ezekre a lelkes és világos és jól kifejezett gondolatokra, melyekből kiderül, hogy egyáltalán nincs igaza, s hogy merőben félreértette, amit írtam.

És felelek B. N. bádigos zagyva, műveletlen, helyesírási hibáktól hemzsegő, rosszul megírt levelére, ugyanebben a kérdésben, amelyből kiderül, hogy igaza van, és nagyon jól értette, amit írtam.

És felelek A. D.-nek Becskerekre, és megírom neki, hogy vannak kérdések, amikre csak cselekedettel lehet válaszolni.

És felelek a rejtélyes aláírású prófétának, aki felszólít, hogy levele vétele után sürgősen lépjek érintkezésbe a parlamenttel, és közöljem az összes miniszter urakkal, miszerint kabalisztikus kutatásai közben rájött, hogy Hegedűs Lóránt Abimélekkel, a filiszteusok királyával azonos, Fedák viszont Sárával, Ábrahám feleségével (már a közös keresztnév is mutatja). A próféta lesz szíves várni, most parlamenti szünet van, és Bethlen sincs Pesten, mihelyt megérkezik, felkeresem ebben az ügyben, mert ha ez igaz, akkor igazán itt az ideje, hogy valamit csináljunk. (Zsaszával ezúton közlöm az öt annyira érdeklő felfedezést.)

És felelek az Amerikai Missziós Társaságnak, aki néhány információt kér, és Mme D.-nek, aki felszólít, hogy tizenkét darabját, melyeket utóbb beküld majd, adassam elő ez évben a budapesti színházakban.

Ma megpróbáltam lefordítani magamban a *Faust* második részének híres utolsó sorait, egészen szabadon. Csak az első sorig jutottam el:

„Minden múltó és múlandó annyi, mint egy rossz hasonlat...”

Pesti Napló, 1930. augusztus 3.

MR. DODSWORTH ÉS STRINDBERG

El nem küldött levél

Kedves Sinclair Lewis,

talán emlékszik rá, hogy személyesen is örülhetek ismerni Önt - néhány évvel ezelőtt találkoztunk Bécsben, merőben véletlenül, az Ön Európa-bolyongása idején, s három napig együtt élveztük egy írotársunknak vendégszeretét, a lainzi kastélyban. Akkor még nem olvastam az Ön remek és méltán világhírű könyveit, annyit tudtam Önről, hogy amerikai író - személy szerint egy jenkimódra jókedvű és közvetlen, európai módra kulturált és érzékeny, igen kedves, finom, elfogulatlan, minden iránt érdeklődő úriembert ismertem meg Önben, akit később, olvasva könyveit, maradék nélkül azonosítani tudtam azzal a nagyszerű íróval, aki ezeket a könyveket írta.

Mert azóta olvastam *Babbit*-et, *Arrowsmith*-t, *Elmer Gantry*-t és most legutóbb *Sam Dodsworth*-t, ezt a megdöbbentő regényt és vallomást, az Ön európai útjának emlékét.

Ezért írok most Önnek, hatása alatt még a sokféle gondolatnak és indulatnak, amiket ez a könyv mint régi sebeket feltépett és felzaklatott bennem - ezért, és hogy referáljak Önnek művének itteni sikeréről.

Arról bizonyára tud, hogy Angliában nem szívesen fogadták Dodsworth urat, a derék, tisztességes autógyárost, aki harminc évi megfeszített munka után imádott kis feleségével, a negyvenéves, de huszonötnek ható s önmagát is annyinak érző tündéri kis Frannal átruccant kicsit Európába, hogy visszatérve egész jóhiszeműen és őszintén, minden különösebb drámai kitörés és eget ostromló filippika nélkül, mindössze kissé szomorúan, elbeszélje, mi történt vele. Az történt vele, hogy két évig lógott összevissza Párizsban, Londonban, Rómában, Berlinben, Bécsben, Velencében és Nápolyban, látta a Vezúvot és Engadin völgyét, és látta a Colosseumot és Szókratész szülőházáját, de mindebből csak arra emlékszik határozottan, hogy hétszáz estéből legalább ötszázat különféle internacionális lokálokban virrasztott végig, rettenetesen unatkozva, hogy megvárja, míg elbűvölő kis felesége kitáncolta és kiflörtölte magát, hogy hajnalban hazagardírozza a szállodába. Ő ezért igazán nem haragudott, egy modern úriember egyrészt nagyon jól tudja, hogy a mai nőnek éppen úgy joga van az élet örömeihez, mint a férfinak, másrészt az erős férfi kötelessége, hogy egy ilyen édes, törékeny, gyöngye kis angyalt szeressen és gyöngéden vigyázzon rá - de a végén mégis feltűnt neki, hogy európai férfitársai ezt a gyöngédséget úgy értelmezik, hogy az ő számlájára udvaroltak és hízelegtek a feleségének, majd több ízben viszonyt is folytattak vele, addig-addig, míg imádott kis felesége, aki közben nagymamává serdült, olyan undok és elviselhetetlen nem lett, hogy kénytelen volt, csapot-papot otthagya, pánikszerűen menekülni tőle, úgynevezett „új életet” kezdeni, ötvenéves korában.

Angliának nem tetszett ez a szerény kis riport. Azt mondták rá, szemtelenség egy finom és művelt úrinőt így kipellengérezni, pláne ha az illető feleség és anya, a feleségek és anyák méltán érzik sértve magukat, és egyébként is Dodsworth úr túl közvetlen modorban ecseteli londoni tapasztalatait.

Nálunk, Pesten, nem fogták fel ilyen tragikusan az Ön új *Odisszeá*-ját. Azt mondták, nagyon jó, mulatságos könyv, okos és világos fejű, mérsékelt és mértéket tartó író munkája, aki jól látja az embereket, szeme van és humora, nem általánosít, nem tébolyult és elfogult nőgyű-

lölő, megérti a dolgokat, és elnézően mosolyog rajtuk - nem egy Strindberg, közelebb áll Anatole France-hoz és Flaubert-hez.

Számomra ahhoz az érzéshez, amivel *Dodsworth*-t letettem, Strindberg összegyűjtött vallomásainak hatása úgy viszonylik, mintha Pál és Virginia, vagy Daphnisz és Khloé idillikus életébe ringatott volna vissza a bozontos norvég.

És nem fogok az Ön regényének művészi értékéről beszélni, Mr. Sinclair Lewis, ez az esztétikusok dolga. Én az Ön regényét annak veszem, aminek minden igaz műnek lennie kell: hitvallásnak és esküvel erősített tanúvallomásnak, helyszíni szembesítésnek az író és a korszellem között. A bűnt a korszellem követte el, s az író így vallhat csak: ezt láttam, mást nem mondhatok, Isten engem úgy segítjen.

S egyszerűen, mint a kornak egy másik tanúja, aki szintén jelen volt, mikor a bűnt elkövették, megállapítom, hogy én is ugyanezt láttam, ugyanígy, s ha ketten, a világ két sarkában ugyanazt látják, akkor ez a két vallomás nemcsak egymást, de a tény megtörténtét is megerősíti.

De hogy is állunk hát akkor ezzel a bűnnel, aminek ártatlan áldozatát, Mr. Dodsworth-t, olyan jól ismerjük mindketten?

Mert hogy a bűnt nem az elbájoló kis Fran követte el, nem is követhette el, az bizonyos - Fran valóban nem vérszopó vámpír, perverz orgyilkosa ősi ellenségének, a férfinak, mint a *Haláltánc* hősnője. Fran gyenge eszű és gyenge idegzetű hangulatlány, az ő egyetlen és kizárólagos életprogramjának, hogy ő jól érezze magát a világon, egyáltalán nem *feltétele*, hogy a férfi rosszul érezze magát, vagy felforduljon.

Nem feltétele, csak következménye.

Ezt a két dolgot tévesztik össze, akik úgy vélik, hogy a Strindberg szemléletéhez képest az Ön *Dodsworth*-a enyhülést és megértést és javulást jelent a férfi-nő viszony megértésében.

Holott a férj és férfi helyzete sokkal borzalmasabb ma a kultúrvilágban, mint Strindberg korában volt - csak kevésbé ismeri fel helyzetét.

A strindbergi nő tragikus gonoszsága és kegyetlensége - most már, ötven év távlatából, világosan látható a boldogtalan lángész tévedése - nem specifikusan, ősi értelemben vett, fajlagos női jellegű gonoszság és kegyetlenség. Ezek a tulajdonságok alkalmilag ütköznek ki *mindenemű* élőlényben, amelyik *harcban áll*.

A Nórák korában fellázadt nők forradalma Strindberg idején túl volt a szabadságharc stádiumán: életre-halálra vívott hódító háború volt már, az Élet legfőbb javaiért, amikről tudva van, hogy az egyik félnek dolgoznia és szenvednie kell, hogy a másik fél élvezhesse.

Ez a hódító háború a polgári nő teljes győzelmével végződött, s az élet javaival szemben, Európában és Amerikában, az életformák úgy alakultak, hogy a férfi dolgozik értük, és a nő élvezzi őket.

A honfoglalók utódai nem véres harcolók többé, lehetnek kulturált és jó erkölcsű széplelkek is, ha úgy tetszik - ők nem tehetnek róla, hogy őseik nekik hagyták örökségül a hatalmat. Nem is tudnak erről a hatalomról, amit gyávaság és ostobaság juttatott kezükre - a dolgok természetes rendjének tekintik, mint uralkodók az isteni kegyelmet!

S az elnyomott, kit egy idejemúlt konvenció még mindig a nő „urának”, „férjének” nevez, élete alkonyán eszmél csak rá, hogy minden életöröm és szabadság kimaradt „munkás” életéből - s ha keresi, megtalálja az „élettárs” emlékeiben.

Nem is lopta el. Ő maga csempészte át lovagiasságból, gavallériából, s mert mások is úgy tesznek, ez így illik.

Sam mindössze nyolc évvel idősebb a feleségénél, élettanilag úgyszólván egykorúak. Miért tekinti hát, kötelességszerűen, gyermekének, „kislányá”-nak e nagyon is felnőtt gyermeket, akinek szeszélyeit atyaián kell tűrni?

Egyszerűen azért, mert az élet szépségeihez és örömeihez való viszonyában valóban harminc évvel öregebb nála - de hová lett ez a harminc esztendő? Eltelt gondban és munkában, hogy az asszony szép és fiatal maradjon - s a boldogtalan most „Isten kegyelméből” való ősi törvénynek érzi, fajták különbségének, hogy élettársa ruganyos és szép és boldog és felelőtlen csacsogó gyermek maradt, míg őbelőle félszeg tuskó lett, öregember, aki csak arra jó, hogy szürke, diszkrét, elegáns keretül szolgáljon ennek a ragyogásnak. Holott szó sincs Isten kegyelméről, Isten kegyelmét néhány púderes doboz, parfümös flakon, kínos gonddal gondtalanított és tréningben tartott testi-lelki „kondíció” képviseli, s az a valóban fiatalon tartó belső kozmetikum, amivel az önmagát állandóan ünneplő ostoba hiúság tolja ki a testi-lelki érettség határait.

Fran nem rossz nő. Nem bestia. Ő csak boldog akar lenni, de *mindenáron*. S mivel meg vagy írva, hogy csak a gyermek boldog, ő egyszerűen gyermek lett, s észre se vette, hogy a *gyermekkorba visszatéréshez* szükséges éveket Sam életéből kölcsönözte ki, apránként, sohasem látott többé-alapon.

S ezt az életrablást és szabadságkizsákmányolást kedélyes bonhomióval nézi a kor - tapsol hozzá, s a dolgok rendjének tekinti.

Az Ön „egészséges” amerikai könyvéből, Mr. Sinclair Lewis, az a tanulság számomra, hogy nem azok örültek és túlzottak, akik a „beteg” európai lélek látnokának, Strindbergnek jóslatait komolyan veszik - hanem azok vakok és ostobák, akik még mindig nem eszmélnek rá, hogy ez a jóslat régen valóra vált, s most már olyan prófétára lenne szükség, aki a menekülés felé vezető utat mutatná meg ennek a halálra ítélt férfitársadalomnak.

Pesti Napló, 1930. augusztus 17.

MÉG EGYSZER DODSWORTH ÉS FRAN

Válasz levelekre

„...egy kicsit szégyellje magát, vadászni ilyen gyenge ellenségre... A segítségét kérjük!” (Az egyik levélből.)

*

Számítottam a lelkes és igaztalan, túl heves helyeslésre éppen úgy, mint a haragos és még igaztalanabb leckéztetésre, múlt heti cikkemmel kapcsolatban. (Dodsworth és Strindberg, vagy a férfi kétségbeejtő szembenállása a mai nőtípussal.) Most szerényen csak arra emlékeztetem a vitázókat, hogy mindezzel eleget és sokkal kimerítőbben foglalkoztam már egyebütt, tehát, amikor egy rövid, odavetett elmefuttatás keretében határozott kijelentéseket és megállapításokat volt bátorságom tenni ilyen óriási jelentőségű kérdésben, tettem és tehettem ezt valamennyi ide tartozó, pro és kontra érv alapos felgondolása után. Sajnos, nem is ért meglepetés, csak az eleve feltehető ellenérvek futottak be, amikkel régen végeztem magamban - pedig be szívesen hagytam volna meggyőzni magam, hogy túl sötéten látok! Így a hasznos, de kevésbé termékeny magyarázkodással kell beérem, igyekezővén kimutatni, hogy akik nem adtak igazat, éppen úgy rosszul értettek, mint akik olyasmiben adtak igazat, amit nem is állítottam.

*

Előbbiek közül lássuk a legszenvedélyesebbet, akinek leveléből fentebb idéztem.

„Uram! Hát hol hagyta... Hát van esetebb, szerencsétlenebb páriája ennek a szerencsétlen kornak a mai nőnél?... Sem fizikai, sem szellemi ereje nincs a lelket, testet kielégítő munkához... A gazdasági válság megöli az álmokat, és megbénítja a tetteket... *Kérdezze meg a férfiaktól, mi szerepet szánnak életükben a nőnek*, és meg fogja találni az okát, miért válnak Franná a mai nők - már akinek *sikerül*(!)... Inkább szánalommal gondoljon a mai nőre... szabadsága kötelességből s az évszázadokon keresztül élvezett gyöngédség megvonásából áll...”

*

Asszonyom, egy mellékmondatot ragadok ki lázadó soraiból, hogy tulajdon felfogásán tetten érve, kimutassam, mennyire igazat ad nekem anélkül, hogy tudna róla. „Már akinek *sikerül*!” - sóhajtja kegyed.

Sikerül!

No, ugye, drága asszonyom, elismeri, hogy Frannak lenni ebben a korban, igen kívánatos állapot. Ami tehát szánalmamat illeti, ezt az általam is végtelenül sokra, talán mindennél többre becsült indulatot olyan nők számára kéri kegyed, akiknek „nem sikerült Franná lenni”, s felfogásomat azért kárhóztatja, mert *ezek vannak többségben*, a korszellemet tehát ezek jellemzik, általánosan, szemben azzal az esetlegességgel, amit (nyilván elfogultságból, ugyebár, vagy rossz tapasztalatok után, mondja csak ki bátran) kiemeltem.

Asszonyom, ha a korszellemet statisztikai adatokból meg lehetne állapítani, mint egy matematikai levezetés eredményét, akkor kegyednek igaza volna: ez esetben azonban a kor szelleméről miniszteri fogalmazók adnának hírt nekünk, s nem a kort élő és szenvedő szívek és értelmek: pedig jól mondja kegyed, hogy elmúlt századok szellemét *művészek* és nem történelem-tudósok tartották meg számunkra.

A *szellem* szón van a hangsúly, asszonyom. Ezt csak értelemmel és érzéssel lehet megközelíteni.

Számokon túl, amik semmit nem mondanak, értelmem és érzésem számára esetleges véletlen csupán, hogy mennyi Fran van pillanatnyilag, *ténylegesen* szerte a világon - de óriási, döntő fontossága, *abszolút jellemző* jelentősége van a kegyed által is elárult lelki ténynek, hogy *minden* nő a Fran helyzetét tartja kívánatosnak, életideálnak, megvalósítandó ábrándnak és legjobb esélynek.

S az én haragom és felháborodásom nem onnan származik, mint ahogy kegyed hiszi (önmagáról ítélve), mert *irigylem* és *magamnak kívánom* ezt a legjobb esélyt - hanem éppen ellenkezően, onnan, mert egy megálmodott és megkívánt *valódi* boldogsághoz képest, melyet férfi és nő azzal tesz kétszeressé, hogy megosztja, hitványnak és ostobának és kevésnek látom ezt a legjobb esélyét korunknak.

*

Értsük meg egymást, asszonyom.

Kegyed szájalomról beszél, s ugyanakkor panaszkodik, hogy a nőktől „megvonták az évszázadokon át élvezett gyöngédséget”.

Ennek a gyöngédségnek a forrása, asszonyom, nem a szájalom és gavallérja volt, hanem egy egészen más és sokkal hatalmasabb és sokrétűbb valami, amit valamikor úgy hívtak: szerelem.

Hatalmasabb, sokrétűbb, mégsem bonyolultabb, hanem sokkal egyszerűbb, elemibb, világosabb és közismertebb indulat. Előidézője a boldogság vágya, feltétele a nő nőiessége vagy szépsége és bája, a férfi férfiassága, vagyis ereje és képzelete, eredménye férfi és nő egymásban megtalált boldogsága - nem is célja, hanem ismét csak feltétele a termékeny életnek.

Tiszta üzlet. Szerelem szerelemért, boldogság boldogságért. Mi köze ehhez szájalomnak, megértésnek, belátásnak?

Most felteszem a kérdést, van-e rá módja társadalmunkban férfinak és nőnek, hogy ezt a tiszta üzletet megkössék?

*

Nem ismerem önt személyesen, asszonyom, s így semmi ízléstelenséget nem követek el, ha *ad personam* argumentálok.

Tegyük fel, hogy kegyed egy szép és bájos nő, akit, ha meglátnék, egészséges férfi létemre rögtön beleszeretnék kegyedbe, s kegyednek is megtetszenék lelkes indulatom és teremtő képzeletem. Ne feleljen azzal, hogy nem lehet minden nő szép és bájos - ez megint statisztika volna, így soha nem jutunk a kérdés velejéhez. Én, ha ezt a szót használom: nő, akkor egy szép és bájos lényt gondolok, amilyenek természettől fogva a nőnek lennie kell ahhoz, hogy én is férfi lehessék, s ha nekem kell a nő, akkor *számomra* szép és bájos az illető, különben egész vitánk tárgyaltan, illetve nem férfi és nő, hanem ember és ember viszonyára vonatkozik, ami megint egész más dolog.

Tehát - ezt bízva rám, és ne is ellenkezzék - kegyed egy szép és bájos nő, tetszik nekem, én is megtetszem kegyednek, egymásba szeretünk, és én kegyedet elveszem feleségül.

Milyen házasságra számíthatnék én, ebben a korban és itt Európában, mint a mi polgári világunk szokásainak, divatjának, gondolkodásmódjának szenvedő alanya, kegyeddel, aki elismeri, hogy Frannak lenni a legnagyobb boldogság, csak kedvező körülmények kellenek hozzá?

Ezeket a kedvező körülményeket, tegyük fel, én megteremteném - kénytelen volnék megteremteni, különben kinéznének a társadalomból.

Két évig boldogan élnék.

A harmadik évben, olyan bizonyossággal, mint amilyen biztos az, hogy kegyed, mai nő lévén, csak a mai életet élheti, egyszerre csak ott tartana, hogy minden idealizmusa és tisztessége ellenére kénytelen volna a Fran fejével gondolkodni, mert Fran uralkodik a társaságban, s aki nem igyekszik úgy beszélni és gondolkodni, mint ő, az egyszerűen magára marad, *kicsukják a női kapitalizmus titkos szövetségéből*.

Női kapitalizmus - szép szó, mi? Erőltetettnek, fantasztikusnak találja, agyrémnek és üldözési örületnek?

Hát majd elmondom, milyen köznapi, közismert dolgot kell érteni alatta - csodálkozni fog, hogy ez feltűnt nekem, olyan természetesnek találta eddig. Az ókor nagy idealistái és humanistái is természetesnek találták, hogy egyik ember életre-halálra ki van szolgáltatva a másiknak, míg valaki nevének nem nevezte ezt az állapotot, megteremtven a szót: rabszolgotartás.

Hogy mi az a női kapitalizmus?

Női kapitalizmus alatt azt kell érteni, hogy kegyed a harmadik évben egy este idegesen azt mondaná: nem szeretsz, nem akarod megvenni azt az izét. A Béla jobban szeretett, az megvette volna.

És férfikiszolgáltatottság alatt azt kell érteni, hogy erre neked nem az jut eszedbe, hogy téged viszont a Böske jobban szeretett, úgy látszik, mert nem is kérte azt az izét, hanem dühbe jössz, és megrémülsz a gondolattól, hogy a feleséged tetszik a Bélának, és ezt a feleséged tudja - és itt nem az a probléma többé, hogy a feleségednek is tetszik-e Béla, hogy jobban tetszik-e vagy kevésbé, mint te: hanem csak az, hogy a Béla hajlandó lesz-e meghozni az áldozatot, amivel hozzájuthat egy *önmagában kamatozó értékhez*.

Ez az önmagában kamatozó érték a nőnek az a korunkban igazolt tapasztalata, hogy a férfiak önérzettelen és ostoba versengése az ő női mivoltát *tőkének* tekinti, aminek árát (kamatait) annyiban szabhatja meg, amekkora szüksége van rá a vevőnek.

Tiszta üzlet helyett, melyben a szerelemnek egyetlen ellenértéke a szerelem lehet csak, felár és opció, árverés és kamat - csupa jellemző tünete a testtel és lélekkel kalmárkodó kapitalizmusnak -, mit tehet mást a nő, mint hogy síppal és dobbal, reklámmal és ruhával és parfümmel és tánccal és flörttel felkínálja magát ezen a fordított tőzsdén, ahol a hitelező a kizsákmányolt szolga, s az adós a korlátlan diktátor?

*

Hol látott strindbergi gyűlöletet cikkemben, asszonyom? Hiszen nem győztem hangoztatni, hogy a strindbergi tévedést éppen abban látom, hogy a bajokat a *nő természetében* keresi. Én a férfigyávaóság, férfiönérzetlenség áldozatának tekintem Frant és Dodsworth-ot egyképpen, s *embernek* érezvén rabszolgát is és zsarnokot is, embergyilkos s így öngyilkos hatalomnak hirdetem lenni azt a hatalmat, amit nem arra való s a hatalmat nem is igénylő kezekbe adott a gyöngeség és ostobaság.

S amíg az élet meg nem győz, hogy tévedtem - itt állok, mást nem mondhatok, Isten engem úgy segítjen.

Pesti Napló, 1930. augusztus 24.

HÖLGYEIM ÉS URAIM - ÍME, AZ EMBER!

Hangos híradó, három perc

Egyszer már álmodtam ilyen rémeset (s nem tudom, vajon lelki életem egész erőfeszítése, mióta eszmélek, nem ennek az álomban jelképezett öntudatlan kényszer gondolatnak hipnózisa alatt alakított azzá, ami vagyok) - egyszer már álmodtam olyasfélét, hogy valami véletlenül eljutok egy idegen csillagra, egyedül, az első földi ember ezen a csillagon, ahol testben és lélekben egész másfajta uralkodó él - több vagy kevesebb az embernél, de más, s még soha nem kapott hírt fajtámról. Micsoda feladat, micsoda felelősség, gondolják el - az illető bolygó császára felszólít, tegyek rövid és tömör jelentést, tartsak, mondjuk, felolvasást az ő Akadémiájukon, amelyben tájékoztatom őket az Emberről, hogy ki ő és mit jelent a világon, s vajon tisztelni és csodálni illik őt, vagy rettegni tőle, harcolni ellene?

Hogy kezdeném, miről beszélnék, milyen példákkal igyekeznék közel férközni képzeletükhöz?

Tegyük fel, hogy ott a technika fejlődése régen fölöslegessé tette volna már a szavak és betűk útján való elképzeltetést, előadásom abból állana, hogy hirtelenében feltennének egy pódiumra, valami villamossapkafélét raknának a fejemre, s felszólítanak, hogy most gondoljak erősen arra, amit fajtám említése jelent számomra - állítsak be lelkemben élesen néhány képet, ami magától jelentkezik, mesterkedés és okoskodás nélkül, ha ezt a szót, Ember, kimondom. Az előadás aztán abból állana, hogy ez a bennem felvillant kép minden egyes hallgatóm képzeletében megjelenne, pontosan úgy, mint bennem, mint valami miniatűr hangos film, a koponya belső falára vetítve.

S még azt is hozzátennék: csak röviden, kedves Mester! Számunkra ez éppen csak kuriózum, híradó a rólunk szóló nagy film előtt - három percet adunk önnek, tessék kezdeni - hölgyeim és uraim, íme az Ember!

Nem tehetnék mást, kénytelen volnék közvetíteni azt a képet, ami az adott pillanatban villanna fel.

Most magammal kísérletezek.

Mi lenne, ha most, ebben a pillanatban tennék fejemre a földöntúli sapkát, s e pillanattól kezdve három percig százmillió földöntúli lény látná az önkéntelenül jelentkező képeket?

Itt nem lehetne hazudni és szavalni. Éppen csak annyit tehetnék, hogy feliratokkal enyhítem vagy magyarázom, ami a képből számunkra érthetetlen.

Első feladatnak talán jó lesz ez a szó, ahogy kapkodva próbálom rögzíteni az első perc jelentkező képét: bátorság.

Magamat látom a kép közepén, passzív szereplő, de jelen van.

Jövök a klubból (igen, ez pár nappal ezelőtt történt, jól emlékszem!), késő éjszaka van már, kettő felé jár, taxiba ülök.

Kocsisom a Dohány utcába fordul, rövidítve az utat.

Tompa kiabálás a sötétből, káromkodás. Valami csetepaté folyik ott, rendőr hátracsavart kezekkel cipel holmi elszánt vagányt. Gyerünk tovább, intek. S ekkor, az autólámpa fényében, két lépésnyire, a következő jelenet: hórihorgas csirkefogó felesel hadonászva egy másikkal - valami nagy gorombaságot mondhatott éppen, a másik pofon cserdíti. Az alak megtántorodik, hátrapattan, aztán, mint a hiúz, előre: öklével csap az arcába, az vérbe borul - utána még egyszer, hátrafelé ugrik hármat, s látván, hogy amaz kardot ránt, nyílsebesen futni kezd a Klauzál tér sötét bokrai felé. Abban a pillanatban az üldöző utoléri taximat, felugrik a hágcsóra, s csak ennyit, lihegve, a sofőrnek: utána!

A futó már elérte a bokrokat. Autónk követi. Feje egy pillanatra kibukkan a bokor mögött.

Ekkor a hágcsómon álló lassan hátranyúl.

Az ütéstől feldagadt arcán elszánt energia fehérlik.

Előhúzza a kezét, a kezében revolver. S most mintegy a fejemet használva fedezékül, a fülem mellől, szép lassan célba veszi a bukducsoló alakot.

Egy szót se szól. A sofőr közben lassan kerülgetni kezdi a teret. Utasom ott áll a hágcsón, fülem mellett a revolverrel, és várja, hogy mikor bukkan fel újra a fej, a bokrok közt.

Megsokallom a dolgot, néhány szóval magyarázni kezdem, hogy talán elég lesz ebből, bár úgy látszik, elszánt fickóról van szó, akivel nem lesz könnyű dolga, ha sikerül lefülelnie a bokrok közt. Nem felel - ő jobban tudja nálam, hogy állanak az erő- és terepviszonyok -, s ki tudja, hányan bujkálnak még ott a sötét sűrűben, a banda legénységéből?

Látván az arcán, hogy el van szánva belédurrantani a menekülőbe, magam is felállok, s most már határozottan állítom alternatíva elé: vagy ő száll le, vagy én, ketten nem használhatjuk a kocsit.

Pillanatig habozik, aztán inkább mégis ő ugrik le, nehogy fel kelljen adnia a harcot, amit teljes jóhiszeműen érez kötelességének.

Előreszegzett revolverrel tűnik el a bokrok közt.

A többire nem vagyok kíváncsi. Szólok a sofőrnek, hogy hajtson tovább.

Felirat ez volt: bátorság, embernek elszánt és nyílt harca ember ellen, az első kép. De hogy lehet törvény és meggyőződés az, tünődöm, míg a film pereg, hogy nem vettem benne részt, sem egyik, sem másik oldalon, sőt igyekeztem félreállni - vajon nem fog félreérteni a földöntúli hallgatóság, úgy ítélve meg, hogy egyszerűen gyáva vagyok, nem méltó rá, hogy Akhillész és Napóleon, Dávid és Góliát, Tankréd és Konstantin fajtáját képviseljem?

Lássuk csak. Mert íme, van rá alkalom, hogy a következő felirat dicsőbb fogalmat adjon az emberi bátorságról.

Emlék.

Repülőgépen ülök. Az elsők közül valón, tizenöt évvel ezelőtt - afféle papírsárkány, vékony drótokkal összeeszkábálva. Pilótám (egy hónappal utóbb bukott le és meghalt) előttem ül, a ragyogó napfény élesen rajzolja ki profilját, ahogy jobbra-balra figyel. Kunsztokat csinál jókedvében, s hogy a gépet kipróbálja: bukfencet vet, és dugóhúzókat ugrik. Lihegek, szeretnék már lent lenni, de azért engem is hevít a lelkesedés. Ekkor dermedő szemmel látom, hogy az egyik szárnytartó drót elpattant - pillanaton múlik, hogy a másik, megfeszült drót is így járjon, s a szárnyak összezsápadjanak. A pilóta is észreveszi, hátrafordul. Arcán kedves, hetyke kamaszmosoly. Jobb kezével lefelé mutat, kacsint egyet. Lenézek.

Alattunk éppen a Kerepesi temető.

Nem tudván beszélni a motor zajától, azt akarta jelezni, hogy egyenesen oda fogunk zuhanni, nem lesz szükség halottaskocsira.

Én nem tudok mosollyal felelni, a világ elsötétül előttem, s megátkozom a pillanatot, amikor a repülőgépet kitalálták.

Felirat: az ember bátorsága nem egymás elleni vad ösztön csak, az ember különb az állatnál: az ember bátor a természet ellen, harcol vele és legyőzi.

De miért szerepelek itt is a félénkebb fél szerepében, aki nem szívesen kockáztatja és áldozza életét ebben a harcban - ha oly nagy dolognak érzem ezt a harcot, miért nem lett belőlem Lilienthal, André, Amundsen, Lindbergh?

Gyáva volnék?

Vagy van egy *ennél* is fontosabb és nagyobb, az *emberre* jellemzőbb harctér, amire erőmet s bátorságomat tartogattam?

Ha van, mi volna más, mint éppen ez a vizsga: *megismerni* az embert, nézni és látni, tünődni róla, megérteni őt, hogy felelni tudjak érte, most éppen itt három perc alatt, e földöntúli bizottság előtt: készülni erre a vizsgára, egy életen át, elszántan és lelkesen tanulva és tanítva a magunk gyarló tanszereivel: szóbeli s írásbeli gyakorlatok formájában mutatni meg, *miért, mi célból* harcolt az ember, önmagával s a természettel?

Szellemi harctér, eszmék csatája - művészet, irodalom!

Kit vetítsek eléd, földöntúli közönség?

Szókratész lelkét, Pheidiasz szobrát, Dante szavait, Shakespeare látomását, Krisztus keresztjét?

Csak azt, ami eszedbe jut magától, élvén jelen napjaid és óráid, tulajdon éned börtönében, ott, ahová sorsod tett.

Tehát harmadik perc, harmadik kép: újságcikk, a jobboldali orgánium hasábján.

Egy erdélyi író, fiatalember, akit az illető lap „a mi értékeink” között emleget ugyanabban a számban (nyilván nyomatékokat adni a cikkeknek), erdélyi minőségében nekimegy az én írói minőségemnek, mert úgy véli észrevenni, hogy én nem tisztelem eléggé az erdélyi irodalmat, melynek ő is egyik alkatrésze - nekem jön azért, meg sem fontolva a lehetőséget, hogy az erdélyi irodalom iránti tiszteletem egyetlen fogyatékosága talán éppen az alkatrésznek tulajdonítható. Ez alkalomból ez az erdélyi célzást tesz, mely szerint engem csak a pénz érdekel, nem az idealizmus.

Hogy én, húsz éven át, novellát és verset és darabot és regényt és elmélkedést és előadást azért írtam és tartottam, s azért akarok írni és tartani ezentúl is még, mert rájöttem, hogy ezzel több pénzt lehet keresni, mintha cifra szűrt és rakott káposztát árulnék a csíki vásáron.

Marsbeli közönségem, te - ezzel keljek harcra és ez ellen?!

Inkább tartsatok gyávának.

Nagyképű felirat helyett, emberi észről és megértésről egy szót, ami talán le se fordítható nyelvetekre.

Ostobaság.

Pesti Napló, 1930. augusztus 31.

„MELÓ” ÉS „MŰVÉSZET”

Az alvilág esztétikája

A *Földnélküly János* repríze alkalmából emlékeztem fel tegnap este, hogy milyen jól mulattunk s hogy álmélkodtunk magunk is, kitűnő szerzőtársammal, a darab írása közben, mikor az életre hívott alvilágfigurák, betörők és kasszafúrók, beszélni kezdtek a papíron a maguk nemzetközi nyelvén a „meló”-ról, vagyis a „munká”-ról, aminek minősülése szempontjából nálunk éppen úgy ősi vita tárgya, vajon mesterségnek vagy művészetnek tekinthető-e, tehetség, sőt zsenialitás nyilatkozván meg benne, mint ahogy tudományban és politikában és irodalomban mindig vitás marad, mennyi bennök a mesterség s mennyi a művészet. Akkoriban olvastunk ilyen alvilágismertető könyveket is, tanulmányoztuk az argót, s a stúdium olyan érdekesnek bizonyult, hogy bizony megfedekezünk közben az egész kérdésnek, az úgynevezett „bűn és bűnözés” problémának erkölcsstani méltatásáról - nem emlékszem, hogy ilyenféle filozófiai aggodalmak egyáltalán szóba kerültek volna köztünk, holott igyekeztünk igazat gondolni és írni, amivel csak erősíteni akarom régi gyanúmat, hogy bár az erkölcsös gondolatnak szüksége van az igazságot kereső értelemre, de az igazságot kereső értelem nem függhet erkölcsi elvektől, lévén utóbbi szélesebb, előbbi magában foglaló, de nélküle is lehetséges kategória.

Mindenesetre megfontolandó, hogy a betörő és kasszafúró urak szótárában a *meló* szó jelenthet munkát, jelenthet mesterséget, sőt művészetet is, csak egyet nem jelenthet soha, s éppen azt, aminek a társadalom minősíti: bűnt. Ez a szó hiányzik szótárukból, mint ahogy nagyon valószínűen az egész emberi fajta szótárából hiányzik az a szó, amivel történelmi és társadalmi tevékenységünk célját és jellegét jelölné, vagy jelöli is talán egy, a miénkénél messzebb látó értékelés és osztályozás. Az isteneknek bizonyára külön nyelvük van, ha egymás közt beszélgetnek, s nem tudhatjuk, hogy ezen a nyelven hogy hangzik az „ember” szó, s milyen jelző áll előtte - csak annyi látszik ismét valószínűnek, hogy ez a jelző nem fedi pontosan a mi „bölc” és „tudós” és „igazságos” és „erkölcsös” szavunk értelmét.

De fölösleges is ez a „bűn és erény” megkülönböztetés a gondolkodó és figyelő számára, akinek örülnie kell, hogy helyette elvégzik az ítéletet erre a célra való szakemberek: bírák és politikusok. Az ő tudományukba kotnyeleskedő laikus kontárkodás helyett elégedjünk meg a szerényebb, de sokkal mulatságosabb feladattal: elképzelni, milyen lelki berendezkedés lehet az, ami betörővé és nagystílú, vagyon elleni büntények végrehajtójává képesíti embertársunkat, aki megjelenésében lehet hozzánk hasonló valaki, s ha beszélsz vele, látszólag ugyanolyan fogalmakkal gondolkodik, ítél és vélekedik a világ dolgairól, mint akármelyikünk.

S jellem és érzelem és értelmesség dolgában éppoly változatos. Hogy így mondjam, jóság és rosszság dolgában, mert ez a két fogalom megint csak nem fedi a bűn és erény ellentétét - jóságnak és rosszáságnak, úgy látszik, mégsem a magántulajdonról való felfogásunk a mértéke. Ismertem rossz embereket, akik félvén a törvényt, egész életükben nem követtek el minősíthető bűnt, s jó embereket, akik éveik felét börtönben töltötték, mert nem volt erejük hozzá, hogy vagyon elleni gáztetteik nyomait emberen elkövetett kegyetlenséggel tüntessék el - megrémítették csak az áldozatot, de ha arról van szó, hogy a „pénzt vagy életet” kérdésre nehezen tudott választani a felszólított, inkább mind a kettőről lemondtak, semhogy utóbbit előbbi kedvéért elvegyék.

Aminthogy az egész komplexum valóságban is, nemcsak jelképesen ezen a „pénzt vagy életet” és ezen a „fel a kezekkel” kérdésen fordul meg. A betörőt és kasszafúrót és sikkasztót ez a gesztus különbözteti meg lényegében a rablógyilkostól - ezért lehetséges, hogy a betörőt, ha nem is rokonszeny, mindenesetre emberi érdeklődés és kíváncsiság veszi körül a magántulajdon szentségére nevelt polgárság részéről is, zshiványromantika, újságszenzáció és detektívregények izgalmának formájában, míg a rablógyilkost, aki nem állítja alternatíva elé az adott helyzetben gyöngébb embertársat, hanem egyszerűen tárgynak tekinti, amit veszélytelenné kell tenni azzal, hogy megöljük - a rablógyilkost utálattal löki el magától a legfanatikusabb kommunista is. A rablógyilkost társadalmon kívüli lénynek, idegen állatfajtának érezzük, nincs közössége velünk, nem tud rólunk semmit, szava és érzése nincs hozzánk, csak körme és foga - börtönt sem érdemel, le kell ütni, mint a sakált. A betörő más. Beteg ember, hibás ember, kétségbeesett ember, rossz ember - de ember, mert emberi dolgokban találkozik velünk, s számára ez a találkozás csakúgy kockázat, világszemlélet és meggyőződés kérdése, mint számunkra, akik ellenkező kockázatot, szemléletet és meggyőződést vallunk és vállalunk. Fel a kezekkel, szól hozzánk barátságosan, mintegy megvédve bennünket kellemetlen következményeitől annak a szilárd hitnek, mely a lelkében él, s mely szerint az a pénz, ami a mi kasszámban van, sokkal jobb helyet és alkalmazást talál az ő zsebében - ennek a hitnek, melynek igazságáról s igazságosságáról bizonyára hajlandó volna meggyőzni bennünket, szószékről, nyilvános vitában, akár parlamentáris formák közt, ha szóba állanának vele - csak hát nem akarunk szóba állni vele, s így kénytelen ezt a rövidebb és szuggesztívebb, teátrális módszert választani.

Ritkán is válik gyilkossá, hacsak nem önvédelemből. Az álarcos és revolveres betörések gazdag történetében rendkívül ritka az olyan eset, melyben a vonakodót csakugyan lelőné a támadó. A „fel a kezekkel” gesztus azon a józan, statisztikával támogatott és emberismereten alapuló feltevésen nyugszik, hogy száz ember közül kilencvennyolc gyáva és ostoba, s ha a betörő véletlenül a két kivétel valamelyikére akad, ezt okvetlenül a saját s nem a megtámadott pechének fogja fel, nagyon helyesen. S minthogy ilyenformán emberismeret és statisztika kell a „mesterségé”-hez, munkastílusa csakúgy változik és idomul a korszellemhez, mint a közízlést kiszolgáló művészeké.

Ebből a megismerésből fejlődik sajátos önérzete is.

Aki tehát a betörések történetét megírná az utóbbi évszázadban, éppen úgy kénytelen volna felismerni „irányok” és „stílusok” hullámozását, mint valami műtörténész.

Kétségtelen, hogy legalábbis divatok vannak ebben a műfajban, felismerhető módon fejezve ki az egyéb területeken tapasztalható közízlést.

S használhatnánk az esztétikából kölcsönvett műszavakat.

Kecskeméthy a népies, mondhatnám nacionalista igényeket elégítette ki, vakmerő betyárbátor-sággal és furfangjával. Ez klasszikus iskola, betörőtankönyvekbe való.

Volt aztán romantika és naturalizmus és neoromantika, impresszionizmus és szürrealizmus, sőt expresszionizmus is a betörések „formanyelv”-ében. Az egyszerű revolverattaktól egészen az amerikai ízlésű, óriási technikával előkészített, alagutakat készítő, városokat aláaknázó „magasiskolá”-ig (gondoljunk a fantasztikus filmregények hatására) minden irány képviselve volt.

Mostanában, úgy érzem, a dadaizmus korában tartunk.

Olyan gyávára és ostobára puhította az átlagembert háború és terror, hogy minden rekvizítum, stíluscifraság fölöslegessé vált.

Már a revolver is fölösleges.

Egyszerűen bejön hozzánk egy ember, illedelmesen köszön és felszólít, hogy adjuk oda a pénztárcánkat, mivel szüksége van rá.

És mi szó nélkül odaadjuk, mert megszoktuk, hogy az efféle kérést már nem érdemes megokolni.

Biztos valamelyik hitelezőnk, villan át rajtunk, ha nem adjuk oda, holnap úgyis elhozza a végrehajtót.

Pesti Napló, 1930. szeptember 7.

IMPRESSZIONISTA FÉNYKÉPÉSZET

Ez egy új divat a műkedvelő és művészi fényképezés terén - több, mint divat, irány és iskola, új stílus, képe a korszellemnek, mint a valódi művészetekben.

A nagy csoportképek, monumentális kompozíciók ideje lejárt. Ez az újfajta fényképezés - először német és francia képeslapokban bukkantak fel, ezek az ábrák, most már nálunk is látni - kicsinyben keresi a nagyot.

Impresszionista fényképezésnek is lehetne nevezni, mert nem a tárgy adja meg a felvétel érdekességeit, hanem a felvevő szeme és szeszélyes ötlete, amivel észrevett valami jelentéktelennek látszó *részletet*, detailt, a nagy dolgok között.

Királyok bevonulása, világszépségek arcképe, Zeppelinről lekapott, madártávlatból exponált metropoliszok, északi-sarki tájak, bálna- és elefántcsordák helyett egy, félig szívott cigaretta, hamvadóban a hamutálca szélén.

Kisfiú orra, amit hozzányom az üveghez, ahogy befelé bámul a kirakatba.

Papírszelet az aszfalton, ahogy emelgeti a szél.

Egyetlen szál kinyíló bimbó az ág csücskén, közlőről, egyetlen napsugár pászmájában, mely kelyhébe világít.

Tündöklő férfikalap az előszoba fogasán. Toilette-asztalon üvegcese, fodorító vas, egy ottfelejtett fél pár kesztyű.

Lábnyom a homokban, kavicsok közt.

Aztán még érdekesebbek, amik olyanformán tartják szemünk elé közönséges, mindennapi cikkek és tárgyak valamelyik részletét, hogy első pillanatban egészen másnak gondolná az ember, mint ami valójában.

Egy hajkefe szőrszálai egészen közlőről. Ha ránézel, fenyőerdőt vélsz látni, óriási szálfák merednek ég felé. (Persze, kellő nagyításban kapod a képet.) Havas hegygerinc, szédítő szakadékokkal egy szelet vajás kenyér letört csücskének bizonyul - túlvilági, borzalmas sárkány, apokaliptikus szörnyeteg rémit halálra a képen, míg ki nem derül, hogy cirpelő kis tücsök vagy pici bogárka fejét nagyította meg kissé a modern fényképész.

Legutóbb óriási sikere volt egyik német képeslapban egy fényképsorozatnak, amit a leghíresebb teniszbajnokok mérkőzéséről vettek fel. A képeken nem a két bajnokot, csak azokat az *árnyékokat* lehetett látni, amit játék közben vetítettek a napfényben úszó pályatestre: groteszk, furcsa, jellemző vonalak és foltok, amikre eddig senki se gondolt, s amikben pedig éppen úgy benne van a játékosok egyénisége, vagy talán még jobban, mintha szembeállították volna őket a masinával.

Ennek az új művészetnek, úgy érezzük, jövője van.

Nálunk még ügyetlenül tapogatóznak az amatőrök. Még nem szokott hozzá a szemük, bátran és elfogulatlanul venni észre apró motívumokban a nagy művészi lehetőséget.

Támogassuk őket.

Adok néhány témát, fényképész urak és hölgyek, tessék megkeresni, rajtakapni, lekapni.

Tessék lefotografálni - ha már árnyékról van szó - ama szebb időknek előrevetett árnyékából, ha csak egy picurkát is, amiről lelkes honatyáink beszélnek.

A követ, ami leesik majd szívünkről, ha a jóslat valóra válik.

Politikust, ha fotografálsz, ne az egészet és ne az arcát mindig, ez már unalmas. Fotografáld le a derekát, amit beadott.

Fotografáld le azt az egyetlen szál fűvet, azt az egyetlen szál fát, amelyhez szaladgáltunk mindannyian, hogy segítsen rajtunk.

Halnak csak a fejét, hogy meg se sántuljon.

Szélhámosnak csak a füle mögét, a vajjal.

Vedd észre a gerendát, s ne túlozd a szálkát. Az impresszionizmus nem ismer értékben és fontosságban különbséget - neki, mint egy istennek, egyformán kedves a molypille s a nagy diplomata. (Nekünk, elfogultaknak a kisebb kártevő tetszik jobban, persze.)

Tehát fotografáld le a Dunába ugró ácslegénynek a kisujja hegyéről a körmét, ahogy a karfába karmol.

A féltékeny szerelmes zsebében a bicskát, félig kinyílt állapotban.

A talpig úriembernek ismert gavallérnak - a talpát. Addig nagyon unalmas az egész, a talpáig - hátha ott van valami érdekes?

Szerelmed tárgyának fülcimpáját, esetleg hült helyét a kereveten, miután elcsábította tőled egy autóügynök. A kulcsot a zárban, fordulat közben, amivel az ügynököt becsukták. Szerelmed bőréből egy darabot, az arcán, miközben éppen magyarázza, hogy mindig téged szeretett, azért jött vissza hozzád.

Régi dicsőségünket, amint késik. (Plain obscure.)

S végre, ha valami egészen jelentéktelen apróságot akarsz lefotografálni, fotografáld le egyik drámaíró szemében a másikat.

Színházi Élet, 1930. 36. sz.

PALEOLIT

Móra Ferencnek, szeretettel

Valami nyekken és koppan - dörzsölni kezdem a szemem, ásítok, hogy az állkapcsom recseg, aztán pislogva nézek körül.

Pár méternyire fekszem a barlang szájától, idelátni a folyót, rajta az ismert - csak tudnám, honnan ismert - cölöpházak, túl rajta erdő, erdő fölött pitymalló ég, karcsú füstkígyó, arról is tudom, hogy a legközelebbi tűzhányó. Gyerekek csivognak mellettem, tűzkődarabot dobál az egyik, tűnődöm, mi is a nevük: csak mikor az egyik éppen kupán akarja vágni a másikat, kiáltok rájuk, hirtelen ráeszmélve.

- Gha-Bi! Takarodtok ki!

- Nem lehet, apa!

- Miért?

- Vaddisznónyomokat láttunk reggel... Tegnap meg mammut taposott le két bácsit, a grimaldiak közül...

Persze, este telefonált az ügyvédem, hogy mára kihozzák azt a végzést, aki nem fizetett... Vagy mit is beszélek?! Az a másik életből való emlék... de tulajdonképpen hogy is van ez?

Azt álmodtam - vagy ezt álmodom?

Mindegy - az a fő, hogy mind a kettőre egyformán, igen jól emlékszem, mind a kettő él bennem, életteljesen és összefüggően... egyébként a szívem rendszeresen dobog, látok és hallok, eleven vagyok az elevenek között, hát fontos az, hogy melyik az álom a kettő közül? Ötvenezer év ide vagy oda, semmi az, majd csak eligazodom valahogy: ha *ezek itt* nem is tudják, amit én tudok, fő az, hogy *én tudok* róluk, én emlékszem rájuk és magamra, nem hiába érdekelt mindig őslénytan, paleontológia, mifene... Csak azt tudnám, hányadik ükösöm vagyok e pillanatban? illetve hányadik ükunokám vagyok *odaát*?

Majd vigyázok, hogy amennyire lehet, ne zavarjam össze a dolgokat. Most *itt* vagyok, s nem illik megsértenem derék barlangtársaimat, elárulván nekik, hogy többet tudok náluk: ők se tehetnek róla, én se - hogy is mondja a szerény költő, „nem érdem - véletlen dolog”.

Tehát óvatosan érdeklődöm.

- Gyerekek, a pénzeslevélhordó...

Nagy szemeket meresztenek.

- Vagy mit is beszélek... izé... azt akartam mondani, abból a rénszarvasból, amit tegnap ejtettünk el, Ban-Dhorral, nem hozták át a combot?

- Csak körmöket küldött...

Na, ez nem szép Ban-Dhortól, a fele járna nekem - de persze, több színes kavicsot gyűjtött, most azt hiszi, nekem elég a köröm is, hiszen én szerény ember vagyok.

Induljunk kifelé. Izgalom fog el - istenem, milyen felemelő érzés, az én tudásommal lenni ezek közt - mennyit használhatok majd nekik! Persze - ismétlem magamban -, türelmesen, hogy észre ne vegyék...

Nagy lárma a folyóparton. Idehallatszik. Tájékozódni próbálok - vajon hol lehetek? Nem a Neander-völgy ez - vagy Crômagnon vidéke? - mert akkor rendben volna, tavaly tanulmányoztam ezt a terepet.

Nini, a folyó... mögötte a szikladomb, szemben bozotos lapály... és ez a kanyarulat, és amott a sziget... ejnye, de ismerős!

Szívemhez kapok.

Nincs benne kétség - ez Budapest és környéke! És ahol állok, az körülbelül a Gellért-szálló telke... az öreg Gellért persze még füstölög (igazuk van, akik kialudt vulkánnak tartják), egyébként minden a helyén... De hiszen mindjárt gondolhattam volna, most jut eszembe, a hullámfürdő strandján szundítottam el néhány percre...

A Dunán, körülbelül az alagút táján, cölöphíd...

Átfutok rajta. És most meglátom a csoportot.

Körülbelül a Parlament helyén.

Vagy kétszáz bozontos, meztelen barlanglakó. Guggolva ülnek, körben, néhány a földön hasal. Középen fehér szakállas alak áll, medvebőrrel a vállán, fején valami köcsögféle. Kikilökvé karjait az ég felé, valamit hadar. S szabályos időközben e hallgatóság hangosan üvölteni kezd, földhöz verdesve homlokukat.

Ahogy közelebb jövök, paleolit énemmel azonnal felismerem őket. Ez a bácsi, középen, An-Dhi, a próféta, aki meteorológiai jelentéseket szokott adni. És körben, csupa jó ismerős - biccentve üdvözölnek, s magam is barátságosan köszöntöm őket, miközben leguggolok közéjük, felismerve néhány jó barátomat -, csak az a furcsa és zavaró, ebben a kettős eszméletben, hogy némelyikről nem tudom biztosan, innen ismerem-e őket, vagy amonnan: vigyáznom kell, úgy látszik, az ükösöket tévesztem össze kései unokákkal.

Lha-ci mellé telepszem.

- Mi újság? - kérdem halkán.

Átszellemült arccal bámul, felém se fordul, ahogy felel.

- Hallgass most. Őrült nagy dolgokat jósol An-Dhi. Azt mondja, rengeteg víz és jég fog jönni, építeni kell valami házat, ami a vízen lebeg. Minden elpusztul, nem lesz rénszarvas, egymásra leszünk utalva, szülni kell majd az asszonyoknak sok gyereket, hogy legyen mit ennünk a hidegben.

Vállat vonok. Marhaság. Az öreg valami özönvízről hallott harangozni, de összetéveszti a dolgokat. A harmadik jégkorszakon régen túl vagyunk, most inkább nagy melegek lesznek, szárazság jön, itt a közelben, a hegy alatt fűrni kell, ott víz van, fürdőt lehet csinálni. Lebegő ház helyett inkább a fagyantából kellene szövetet csinálni, felfújni földgázzal és repülni, mint a sárkánygyíknak. Az öreg műveletlen és hiú. Micsoda beszéd az, hogy a gyerekeket meg-együk? Nem szabad a gyerekeket megenni.

Lha-ci türelmetlenül legyint.

- Te már megint ábrándozol, csillagokról beszélsz, mikor gyakorlati dolgokról van szó. És egyáltalán, hogy jössz hozzá, hogy An-Dhit kritizáld? Nem is érted meg!

Pa-li hevesen bólogat.

- Úgy van, Lha-ci bátyám, nem is érti!

Méregbe jövök.

- Miért, te talán érted?

Pa-li méltósággal néz végig.

- Ha nem is értem, de gyönyörű, amit mond.

- Úgy van! - támad rám Sán-dhor. - Legalább úgy beszél, hogy minden szava a mi nyelvünkön hangzik. Nem halandszázik.

Kezdem magam rosszul érezni.

- Hol halandszáztam én?

- Például az előbb. Mindenki hallotta. Azt mondtad, „marhaság” vagy mi. Ki hallott ilyet? Mi az, hogy „marhaság”. Ilyen szót senki nem ismer, ezt kitaláltad, hogy eredeti embernek tartsanak, mert szeretnél az An-Dhi helyén állni, pedig még szakállad sincs.

Felelni akarok, de torkomon akad a szó. Tyű, hiszen ezeknek igazuk van, mégse vigyáztam eléggé - ebben a korban még nincsen marha, tehát a marhaság szónak csakugyan nincs értelme. Azt kellett volna mondanom, bölénység, vagy mammutság.

És most, a támadáson felháborodva To-mi is kinyitja a száját, a kis To-mi, akit észre se vettem, valahonnan a hegyek mögül jött, miocén nyelven beszél, és még én adattam neki bőrpokrócot, hogy meg ne fázzon.

- Nem tud miocénül - sívítja vékony hangon -, nem tud miocénül, és nekünk akar imponálni! Nekünk, hegyentúliaknak! akik vissza akarjuk állítani a régi, nemes miocén nyelvet!

Kétségbeesetten nézek körül, szerencsére észreveszem néhány igaz barátomat a guggolók közül.

Lelkesen bólogatnak és integetnek, hogy ők az én pártomon vannak. Ezen felbátorodom megint, s hevesen vitatkozni kezdek, de a hallgatóság lepisszeg, An-Dhit akarják hallani.

Később, barátaim közül az egyik félrehív és biztosít, hogy ők velem tartanak. Megmagyarázza, hogy az ellenségeskedésnek nem az az oka, amit én hiszek: itt egyszerűen politikai pártállások vannak, naivitás tőlem, hogy komolyan veszem a dolgot. Tudnom kell, hogy közeledik a Halászat nagy ünnepe, s akkor valakit ünnepélyesen el fognak égetni a főoltáron. Mármost La-ciék a maguk emberét szemelték ki erre a megtiszteltetésre, amire sokan pályáznak, mert az illetőből Totem jelkép lesz, elégetése után - de ők, igaz barátaim, akik hisznek bennem, ragaszkodnak hozzám, és nem fogják tűrni, hogy mást égessenek el, mint engem, aki legjobban megérdemlem ezt a kitüntetést.

Tessék?!

Azt hiszem, ideje felébredni.

Pesti Napló, 1930. szeptember 14.

NÉPSZERŰTLEN GONDOLAT

*vagyis más szóval, minden rendben van,
de mire használjam akkor az eszemet?*

Lengyel Ernő kollégám e heti cikkében igen találóan idézi a német választásokkal kapcsolatban valamelyik spanyol lázadás jelszavát: „adjátok vissza rabláncainkat!” Tizenhárom millió német szabadon, érett megfontolással, élvén a népakarat kinyilatkoztatásának másfél évszázad alatt kiharcolt jogával, elküldte kilencvenöt képviselőjét a népképviselőházba, azzal a megbízással, hogy ott a népképviselő, népakarat, népmeghallgatás ellen harcolva, szüntesse meg ezt a házat, és tegye lehetetlenné, hogy a nép szabadon megnyilatkozó érett megfontolása még egyszer érvényesülhessen - vagyis a nép érett megfontolással arra az eredményre jutott, hogy a nép képtelen és alkalmatlan lévén érett megfontolásra, sokkal jobb, ha egy diktátor gondolkodik helyette a teendőkről, más szóval mégis jó, hogy van tiszta választás, mert csak így derülhet ki, hogy egyáltalán nem kell semmilyen választás, vagyis éljen a nép, mely bölcsen belátja, hogy dögöljön meg, továbbá azt álmodtam, hogy két macska voltam, és játszottam egymással, tehát abrakadabra és a falra mászott nagymama.

Ebben a tébolyban már nincs rendszer, egyszerűen azért, mert ez a téboly megunta tulajdon rögeszméjét is, köszöni alássan, mihez fogjon vele? Chesterton szerint örült az, aki mindenét elvesztette, csak az eszét nem. A kor tébolya most továbbmegy egy lépéssel: elmúlt a hit, remény és szeretet belőlünk, vesszen hát a magára maradt Gondolat is, ki kell operálni a fejünkből, mint egy beteg szervet. Az orvosok úgy hívják ezt: magna extirpatio.²²

Mert rosszul mondtam előbb. A diktátortól se azt várja immár a nép, hogy gondolkozzék - csak azt, hogy cselekedjék helyette. Cselekedjék, gondolkodás és megfontolás nélkül. Valamikor Hübele Balázsnak hívták az olyan embert, aki gondolkodás nélkül cselekszik, ma, hála a lélekelemzés diadalának, a Gátlásoktól Felszabadult Tiszta Akarat az ő becsületes neve, hiszen intelligens és művelt és megértő embernek, ugye, nem kell magyarázni ma már, hogy a helyes cselekvésnek egyetlen akadálya az intelligencia, a műveltség és megértés.

Más szóval: az okoskodás, amiről Lucifer, korunk istene, rég megmondotta, hogy ő a tett halála. Közelebbről nézve, ugyan ez a tétel is, hogy ne okoskodj, egyik fajtája csak az okoskodásnak, de ilyen messzire ne menjünk, fogadjuk el, hogy az okoskodás (lásd: parlament, népképviselő, tanácskozás, egymás meghallgatása) igen veszedelmes ártalom, ki kell tehát irtani gyökerestül.

De hol a gyökere?

Hol lenne másutt - neve is mutatja -, mint az okosságban?

De mielőtt kipusztítanánk, lássuk csak az összetételét.

Az okoskodás oka az okosság. De mi az oka az okosságnak?

A fogalom gyökere ott van a szó gyökerében.

²² magna extirpatio - teljes kiirtás

Az okosság oka az ok.

A magyar nyelvösztön, mint sok másban, itt is fején találta a szeget. Okosnak azt az embert érzi a magyar nyelv, aki mindent okkal tesz, vagy gondol. Sokkal gyakorlatibb értelmet ad ez a szó, mint a semmitmondó „gescheit” vagy „klug” vagy akár az önmagát önmagával magyarázó „reasonable”. A magyar meghatározás megelőzve korát, már egészséges céljával, a *cselekvéssel* hozza összefüggésbe a gondolkodást, az Ész munkáját csak gyakorlati problémával kapcsolatban ismeri el munkának, elveti a l’art pour l’art, önmagáért való filozofálást. Eszerint tehát az Ész nem az Igazság megismerésére való szerv, hanem adott pillanatban cselekvéseink helyességét szabályozó és felismerő képesség.

Az ész tehát oka a cselekvésnek - de mi a célja?

Erre is felel egy még korszerűbb magyar meghatározás, mely így hangzik: „van annak, kérem, *magához való esze*”.

A gyakorlati észnek tehát nemcsak hogy az Igazsághoz nincs semmi köze, de még valami általánosságban elképzelt közös és együttes használatra való Emberi Ész fogalmához sem, abban az értelemben, hogy más emberek eszével összeegyeztessen, azokkal mérjem, azok segítségével fejlesszem. A helyesen működő ész számára ismeretlen fogalom az *ember*, *emberiség* és a többi képződmény. Ahhoz, hogy *boldoguljak* (s ez a fő), elég, ha magamhoz való eszem van. A több, a cél szempontjából, már kevesebb.

Annyi bizonyos, hogy az okos ember kitüntető jelzőjét a zseniálisan agyalágyult vagy agyalágyultan zseniális (Nékám professzor szerint mindegy) korszellem igen hajlamossá lett ebben a jó magyar felfogásban osztogatni. A fent említett új lélektan előkészítette a talajt, amikor szerencsés kézzel zsákutcába vezette a tizenharmadik században feltámadt Ész nagy vívmányát, az Analízist, kimutatván, hogy a *gondolataink helyességében való állandó kételkedés* (az igazság megismerésének feltétele) nem sokat ér, lévén az igazság megismerésének *szándéka*, tehát a kételkedés is igen kétséges képessége a léleknek. Egy bizonyosság van: hogy minden ember, külön-külön, boldogulni óhajt, függetlenül a többiektől. Okos ember tehát nem az, aki ezt *belátja*, hanem az, akinek ez *sikerül*.

Egyre nyíltabban és szemérmetlenebbül.

A kor jelképes viccének érzem Kohn esetét. Kohn főnyereményt csinál, és csacszenoló barátjának, aki érdeklődik, nagy kegyesen elmondja, hogy két számot álmodott, ezt, hogy huszonöt, meg ezt, hogy tizenkettő, ezt megszorozta, kijött négyszázhusz, ezt a sorsjegyet megvette és nyert. De az istenért, Kohn, mondja a szegény ember megrökönyödve, 25-ször 12, az nem négyszázhusz! Szemtelenség, feleli Kohn, én csinálom a főnyereményt, és ő akar engem tanítani.

Egyre szemérmetlenebbül és nyíltabban.

Pár évtizeddel ezelőtt a sikercsináló szerencsés fickó kereskedelemben, politikában, művészetben még próbálta mentetetni magát, azt hazudván, hogy ő valami jót és helyeset akart, neki eszményi programja volt, és a siker vagy pusztja véletlen, vagy a tömeg fejlődő ízlésének és belátásának bizonyítéka. Ma már fölöslegesnek érzi ezt a leplet. A tömeg ostoba, vallja nyíltan, s nekem van annyi eszem, hogy ostobaságát kiszolgálva, boldoguljak. S nem haragszik ezért a nyíltságért senki, sőt a becsapott tömeg minden egyes tagja, külön-külön, tapsol és helyesel. Figyeld meg a színházból vagy népgyűlésről oszladozó tömeg fecsegését. Okos

ember ez az X. Y., bókolnak, tudja, mi kell a népnek. Ilyen maszlag kell, fene egye meg, láttad, hogy tapsoltak? Én is tapsoltam. Nem annak, amit láttam, vagy hallottam, hanem az okos embernek, aki ezt a tapsot ki tudta számítani, előre.

A modern, sikeres szerző, ha meginterjúvolják, igen értelmes előadást szokott adni a közönség számára a siker feltételeiről.

Hiszen rendben van, de mégis...

És mégis - hogy szabaduljak e csökevénytől? -, hogy fojtsam vissza érzésemet, aminek hatásától köpni vagy ordítani akaródzik, mikor Kovács úr egyre tolaodóbb vigyorral veregeti vállam: „ostoba ember vagy, kedves mester, hogy ezeket az okos dolgokat gondolod és írod - mért nem gondolsz és írsz valami marhaságot, mint más, okos ember?”

Mert egyre inkább igaza van Kovács úrnak, és sokszor, egyedül ödöngve az utcán, most már gyakran történik meg, hogy erőszakkal kettévágom a gondolatláncot, elszégyenkezve és nyugtalanul, mert ráeszmélek, hogy megint valami „haszontalanságon” jár az eszem - megint jól számítottam ki, hogy mennyi huszonötször tizenkettő, s e két dolog, két tárgy, két gondolat, két értelmetlenség közt mi az összefüggés, hogy értelem legyen belőle - ó, igen, ahelyett hogy a magam baján törném a fejem!

Meddő, veszedelmes kéjelgés, örülni, hogy íme, megértettem, felfedeztem valamit, rájöttem valamire, magamtól, amit mástól nem tudhattam meg - gyönyörködni tulajdon lelkem és értelmem erejében.

Ostoba hiúság!

Hiúság valóban - de ostoba-e? Hiúság-e, ha a szép nő tükrében gyönyörködik?

És mégis - keresd és találd csak fel, megújra az igazságot, még ha spanyolviaszkot találsz is, a szabadalmi hivatal vissza fogja dobni, keresni nem fogsz vele: de az én szememben éppen annyit érsz, értelmed ereje ugyanakkora, mint azé, aki először feltalálta.

Pesti Napló, 1930. szeptember 21.

GÁZ ÉS ELLENGÁZ

Békés javaslatok

Budán járva, egy újonnan épült ház oldalán rendkívül hosszú, magas kémény vonta magára a figyelmemet. Mi ez, mondok, ezt már több ilyen új házon láttam, abban a fokban, ahogy egyre kevesebbet főznek régimódi tűzhelyen, egyre magasabbak lesznek a kémények, ezt nem értem.

Korcsolyaművész és báli divatlapszakértő barátom, akiről négyévi ismeretség után ezúttal tudtam meg, hogy titokban okleveles gépészmérnök, és ebben a minőségben délelőtt egy színházi ügynökség irodájában szokott rádióelőadást tartani a művirágtenyésztésről, azonnal rendelkezésemre állott, és előzékenyen és szakszerűen elmagyarázta, hogy mostanában, szerte egész Európában minden házban építenek ilyen kéményeket, *a gáz ellen*. A jövő háborúiban ugyanis, fejtegette szerényen, a gáz lesz a legfontosabb dolog, százféle gázféle lesz a városok ellen, s tekintve, hogy ezek nagy része csak bizonyos magasságban borítja el a várost, amint a repülőgépből leeresztik, hogy szükség lesz ilyen periszkópokra, amik a gázzal, mint valami áradással előntött, gáz alá süllyedt házakból felnyúlva *friss levegőt szívnak le a százféle gáz-félével megtámadott házfélék lakói számára*.

Na, aztán sorra vette, mi mindenféle gázra számíthatunk, a különböző *fojtó-, köhögtető-, könnyfakasztó, kábító-, égető-, torokreszelő, halálrabosztató, őrjítő-, bódító-, csikaró- és facsarógázokat*, amik mind háborús feladatokat szolgálva, oly célból készülnek mostanában a tudomány haladását biztosító laboratóriumokban és klinikákon, hogy a gáz támadó ellenségnek, mindkét fél részéről, önvédelemből ellássák a baját. Persze, éppen ezért készülnek ellengázok és ellengázokat hatástalanító gázok és ellengázok hatástalanítását érvénytelenítő gázok és így tovább.

Hazafelé menet arra gondoltam, hogy ez a gázdolog nincsen kimerítve. *Csak a háborúkkal kapcsolatban törődnek az emberiség érdekében a gázcsinálók*, pedig béke is van a világon, és a *békének is megvannak a maga igényei* - az embereknek, azon a fő dolgon kívül, hogy meg kell ölniük egymást, még sok mindenféle ügyes-bajos dolguk akad egymással, amikre senki nem gondolt eddig a nagy technikusok közül.

Milyen remek gázokat lehetne kitalálni, megkönnyíteni a társadalmi érintkezés, kereskedelmi körforgás és egyéni érdek bonyolult útjait, tömeghatásokat produkálva, ahol eddig egyenként kellett legyőzni a gátló ellenállást.

Itt van mindjárt a kereskedelem. Ez a sok mindenféle reklám, bizonytalan hatású figyelemkeltés, hiszen sose lehet tudni, milyen hangulatban találja a fogyasztót.

Kíváncsi vagyok, amitől kellemesen elbódul és elalszik, aki beszívja - vegyileg a gáz úgy van összeállítva, hogy aki elalszik tőle, azt álmodja, hogy a *Krepuska-féle cipőfényáznál nem volt és nem lesz jobb soha a világon*.

A közéleti megbeszélést, a munkanélküli-kérdést és egyéb apró bajokat is egyszerűen el lehetne intézni az úgynevezett *étvágygázzal*, amitől egyszerre tízezrek érezhetnék, mintha jól volnának lakva. A téli fűtés gondjait *melegítőgázokkal* oldanánk meg, szaknyelven *lázgázzal*, ami emeli a hőmérsékletet. Ugyanígy működhetne kánikulában a *hűtőgáz* vagyis fáztatógáz, röviden fáztatógáz, illetve rázgáz, amitől kiráz a hideg.

No most, kérem, tessék venni, milyen jól meg lehetne oldani a gazdasági, sőt gáz-dasági nehézségeket. Kíváncsi vagyok, amitől mindenki úgy megijed, hogy - a közmondás szerint - egy krajcár se marad a zsebében, viszont a gazdagok, vagyis *gáz-dagok* bördaganata, ami a bőr alá rejtett pénztől van, kinyílna, mint egy erszény.

Ugyanez illik a politikára. Mi sem könnyebb, mint megfelelő gázzal *ellenzék*ből *kormány*-pártit csinálni és viszont - a parlamenti ülések igen rövidek volnának, az elnök afféle Flit-készülékkel szétfecskené a napirenden levő javaslatról szóló elfogulatlan véleményt, és már lehet szavazni.

Reménytelen szerelmesek számára külön gáz készül, amitől a szagát se bírnák többé ideá-ljuknak - viszont a hiú nők egy gombnyomással elérhetnék, hogy az úgynevezett *nyakhátra*-csavaró gáz működésbe jöjjön, melytől minden férfi megfordul utánuk az utcán.

Legkönnyebb dolga a drámaíróknak volna, persze. Vaporizálás ürügye alatt, felvonásvég előtt, észrevétlenül szétárasztja a színház a nézőtérre a szagtalan és színtelen *tapsoltatógázt* - kritikusok számára májcsukorból készült, gyors hatású gázok kísérete mellett folya le a főpróba.

No és persze, hogy erről se feledkezzünk meg, kell még egy gáz, gáztámadás esetére, a gáz-ember ellen, aki a gázszámlát hozza - s a köszívű és minden humoros hatásnak ellenálló skót olvasó részére, aki még ezt a legutóbbi javaslatomat se tartja elég viccesnek és eredetinek, egy *rekeszizomingerlő* és *talpcsiklandó* gáz, hogy a gáz vesse fel, amiért nincs szíve elmosolyogni magát.

Színházi Élet, 1930. 38. sz.

VISSZHANG

Léghajózási elmélkedés

A légbeli vehiculumok, főként repülőgépek gyakorlatában hónapok óta használnak egy újfajta találmányt, magasságmérőt, ami az eddigieknél nemcsak szabatosabb és megbízhatóbb, de sokoldalúbb műszer is, különösen ködben és viharban. Ez a műszer a visszhang törvényén alapszik, és úgy működik, hogy a jármű időnként pisztolylövést ad le, s aztán egy finom mikrofon felfogja a forduló visszhangot, ugyanekkor leméri az időt, s a lemért időből rögtön kiszámítja és jelzi a legközelebbi szilárd felület, tehát a föld távolságát. Előnye, hogy nemcsak az abszolút (tengerszinttől számított) magasságot adja meg, hanem a viszonylagosat is, ha például hegyek fölött jár a gép, vagy oldalról bujkál a ködben valami akadály: a pilóta ügyelhet rá, hogy túl közel ne kerüljön, szélroham hozzá ne vág hassa a sziklához. Mint kinyújtott csápok vigyáznak rá a szerteküldött hanghullámok, s meghatározzák térbeli helyzetét. (Bár ezt a szerencsétlen R 101-et is ellátták volna ilyennel - az ember nem hisz a szemének, ahogy olvassa, hogy ötven lélek s egy hatalmas építmény sorsa azon múlt, hogy a kormányos nem tudta, milyen alacsonyan vannak.)

Lélek és értelem, Európa-hazád ködében s készülő viharában - van-e műszered, ehhez hasonló, az ösztön ideghálózatában vagy a tudat készülékei közt?

Néhányunknak, kiknek gondolata újságpapír, könyv és színpad hullámain át elér a legközelebbi „ellenállás”: emberkortársak koponyafaláig - néhányunknak mindenesetre megadatott a hangforrás, a jelzésleadás lehetősége: egyiké szerény pisztoly, másiké gépfegyver, harmadiké negyvenkettes ágyú. Mindegy az, hiszen csak helyzetünket szeretnénk megtudni a visszhangból: hol vagyunk tulajdonképpen, hol állunk, a vélemények és felfogások, szándékok és vágyak, vonzalmak és gyűlöletek, igenlések és tagadások bőségében? Mert tudd meg, visszhang, mi éppoly kíváncsiak vagyunk rád, akár taps, akár gúnykacaj, akár vállvonogatás, akár haragos fütty formájában jelentkezel, mint te a mi hangunkra - te tőlünk tudod meg, mi pedig tőled, mit jelent embernek lenni a rejtelmesen hallgató Sors ködében.

Persze, idő kell hozzá, míg a kusza jelzések betűi és hangjai közt megtanulunk olvasni. A gondolatszállítók optimistái, akik mindenáron jól akarják érezni magukat, meg vannak elégedve, ha egy formás ötletüket, jól hangzó jelszavukat, a szerencsésen alkalmazott *hangsúlyt* megtapsolja az első széksorok közönsége: eszükbe se jut, hogy ez a taps nem mindig jelenti a tapsoló véleményének megegyezését a miénkkel - hogy a súlyemelő mutatványában az *akrobatát* tapsolják meg, s nem magát a tényt, a hitet, a meggyőződést, hogy ezt a súlyt, *mindnyájunk érdekében*, fel kell emelni. Akinek hosszabb időn át volt már része kudarcban és sikerben egyképpen, lassanként elveszti az optimizmust, még a sikerrel szemben is - rájön, hogy más a templom és más a kocsma, s az áhítatos hívők, bólogatva hallgatván végig a prédikációt, vidáman futnak utána inni és verekedni: egy életen át csupa jót és helyeset tanított, s a tanítványok lelkesen hallgatták - de íme, mikor vizsgára került a sor, megint csak Krisztust gyalázták Barabbás helyett, még vadabban és dühösebben, mint annak előtte. S a végén óvatosabb lesz a siker megítélésében. Ha tíz évvel ezelőtt látom az *1918* című háborús és háborúellenes filmet, meg vagyok győződve róla, hogy elriasztó hatása nagy szolgálatot tesz a Béke gondolatának - tegnap már, kifelé jövet a moziból, szorongóbb szívvel igyekeztem lehűteni lelkes pacifista partneremet, figyelmeztetvén őt tapasztalatomra, hogy a kiomlott

vértől csak kevesen borzadunk el - a nagy tömeg vérszemet kaphat tőle, még akkor is, ha ez a szembaj nem jelentkezik rögtön a látvány nyomában.

Az öreg Goethe mondta egyszer fanyarul Eckermann-nak: túl sokat olvasom neved előtt az „isteni” jelzõt - az a gyanúm, az Istennel való összehasonlítást úgy érzik az emberek, hogy olyan *jóságos* vagyok, mint Ő: hagyom őket, csináljanak, amit akarnak.

Igen, idő kell hozzá, érteni a visszhang műszeréhez. Egy szó, egy kézszorítás, utcán, kávéházban, dicséret és gáncsok, levelek, figyelmeztetések - hízogó udvariasság leple mögött a legdurvább lenézés, gorombaság és becsületsértés ürügyén halálra való fegyverbarátság bejelentése -, a visszhangot adó felület *anyagán* múlik, hogy értelmezem a hangot. Így aztán idővel kialakul valamiféle tájékozódóképesség, megérzése annak a kifejezhetetlen valaminek, amit *korszellem*, *világtendencia* néven szoktak emlegetni azok, akik a legkevésbé értenek hozzá: irányok és vonalak megsejtése, hogy merrefelé tart a világ? Kiszámítani a visszhangból, szabad tér van-e körülöttem, vagy hegyszorosba kerültem, vagy zsákutcába, ahonnan legjobb, ha visszafordulok.

Hacsak el nem szánom magam, hogy *kényszerleszállást hajtok végre*. Kényszerleszállást, beszüntetését a szabad, korlátlan repülésnek gondolataim légtérén, hol az igazság ismeretlen Amerikáját keresem csak, semmi mást. Kényszerleszállás - életveszély nélküli, letompított összeütközés, összesimulás, beleolvadás a korszellem szárazföldjébe.

Akkor aztán nincs szükségem többé műszerekre, se tapasztalatra, se ösztönre.

Ilyen kényszerleszállást ajánl nekem az egyik visszhang: egy levél, amit a Dreyfus-ügyről írt cikkemmel kapcsolatban vettem. Igen értelmesen és türelmesen vitázik velem, levele elején, a művelt és komoly olvasó, hogy nincs igazam, mikor a „kollektív lélek” eszméjét örült agy csinálmányának, egy rosszul értelmezett hasonlat erőszakátételének bizonyítom. „Kollektív lélek” igenis van és volt, ősidők óta, csak nem úgy, ahogy a kommunisták, hanem úgy, ahogy a nacionalisták és fajvédők érzik: egy nemzet vagy fajta felsőbb, egyéni értelemmel fel sem fogható, akarátának és életprogramjának megnyilvánulása.

Nem azért idézem ezt a levelet, mintha folytatni akarnám a vitát, melynek forrása meg nem értés és fogalomzavar. Egy *érv* miatt idézem, ami a vége felé merül fel - egy érv, amivel meg akar győzni, le akar szerelni ellenfelem.

Ez az érv ilyenféleképpen hangzik: „Különben tapasztalhatja, hogy ez a felfogás kezd érvényesülni az egész világon.”

Uram!

Ön azzal s azért akar rávenni engem, hogy fogadjam el ezt a felfogást, mert hiszen a többség is így kezd gondolkodni?

Akkor már tudom, mit ért ön „kollektív lélek” alatt.

Mindenesetre figyelemre méltó világszemlélet. Ebben a szemléletben az emberi értelem (mint ahogy, jól sejtve, megírtam) nem arra való, hogy az igazságot keresse és kövesse. Az igazság, kezdettől fogva, adva van, megnyilatkozik a „többség” véleményében, s nekünk nincs más dolgunk, mint csatlakozni.

Drága uram, én magam is tisztelője és alázatos elismerője vagyok ama hatványozott Erőnek, mely nyilvánvalóan igazolja, hogy ezer ember ezerszer akkora terhet emel fel, vagy ezredrészt idő alatt ugyanakkorát, mint egy ember - de amíg ön be nem bizonyítja nekem, hogy ezer

ember ezerszer könnyebben vagy ezerszer hamarabb fejt meg egy egyszerű hármasszabályt, mint egy, addig én megmaradok a régi, konzervatív, nevetséges racionalista felfogás mellett, hogy a tudományos és erkölcsi, sőt vallásos igazságok és felismert törvények, a legáltalánosabb érvényűek leginkább, nem Fajta és Tömeg elképzelt „kollektív lelkében”, hanem egyes, elszigetelt koponyákban születnek meg.

Nem, drágám, így nem alkuszunk.

Én nagyon meg vagyok elégedve annak a bizonyos úriembernek a makacsságával és nevetséges „racionalizmus”-ával, aki, néhány száz évvel ezelőtt azt a felfogást vallotta, hogy a föld egy gömbölyű golyó és forogva és pörögve halad, ugyanakkor, mikor az egész rajta kívül álló „többség” úgy vélekedett, a Fajta és Világlélek génuszának ihletett hatása alatt, hogy a föld egy jól készített lekváros lepény, egyik csücskével hozzáragadva a kemencéhez.

Ennek az elszigetelt, egyetlen koponyában kialakult „különvélemény”-nek köszönheti ön, úgy lehet, hogy a világon van.

Nem, drágám. A „többség”, a „kollektív lélek” még sokszor fogja változtatni felfogását és véleményét - én nagyon jól érzem magam idebent, egyetlen koponya csontbörtönében, míg ez a börtön szabadon repül ködök és viharok, sziklák és hegyszorosok zavaros világa fölött.

S lezuhanok inkább, ha magasságmérőm felmondja a szolgálatot, de kényszerleszállást nem hajtok végre.

Én Istenben se hiszek; ha hiszek, azért, mert ősidők óta hisz benne az Emberiség - hanem csak azért, mert „úrt érezvén” gondolataim közt, nem tudom mással betölteni (a logika emberi törvényei szerint), mint az ő létének feltevése által -, lennie kell, mert nehezebb *megérteni* a világot nélküle, mint vele - ha nem is általa.

Pesti Napló, 1930. október 12.

„MENJ ÉS ADD EL MAGAD?”

Őszinte beszélgetés egy szép nővel

Férfitársam

ki rekedt susogással közelhajolva

Az uccán pénzt ajánlasz a nőknek...

Te talán nem érzed a lehelletet...

- Nem, kérem, ne fáradjon, ön nem ismer engem, éppen azért kerestem fel.

Kicsit zavartan kínálok helyet, közben megcsinálom magamban azt a gyorsfényképet, amit minden érdekes figuráról önkéntelenül felveszünk, ha szándékosan vagy véletlenül lelki utcánkba kerül. A viselkedésén, mozdulatán, ahogy leül, azt is rögtön megérezem, hogy tisztában van ezzel a belső fényképezéssel, nyugodtan kiszolgáltatja magát a vizsgának, még vár is néhány másodpercig, amíg elkészülök.

„Feltűnően” szép nő. Ez az ostoba „feltűnően” egyszerűen azt jelenti, hogy arcának és alakjának minden vonása finom és szabályos, a színek és tónusok egymásba olvadó árnyalatai azt a bizonyos *normát* adják ki, amit férfi számára a „nőies” jegyek összessége jelent, s amit mi „szép”-nek nevezünk, *megkülönböztetve*, mintha a normális a csúnya volna, holott nyilvánvaló, hogy a szép nők jobban hasonlítanak egymáshoz, mint a csúnyák. (A magam részéről, bár csúnya nő sokkal több van, a csúnyságot csodálatosabbnak találom, mint a szépséget.) Szóval: szép nő, s ami ezenfelül érdekessé teszi, valami nyugodt és kecses intelligencia, amit egész lénye elárul, sejtetve, hogy értelmesen fog beszélni, ha megszólal.

Már kezdi is, látván, hogy a felvételt befejeztem.

- Szoktam olvasni könyveit és cikkeit. Tegnap társaságban, egy versét szavalta valaki, azt hiszem, *Férfitársam* a címe. Szenvedélyes kitörés a férfiak ellen, akik vásárolják a szerelmet, s a nők ellen, akik eladják magukat - őket vádolja a boldogságra való emberi élet megrontásával. A vers felizgatott és nyugtalanított. Van három perc ideje?

- Tessék.

- Azért nem mutatkoztam be, illetve azért mondtam álnevet, mert őszintén el akarom árulni magam. Elárulni... érdekes, hogy ezt a szót használtam. (Freudista ön? Én nem.) A vers azért talált szíven, mert jelenleg éppen azzal a tervvel foglalkozom, hogy eladjam magam. Bármely elfogadható áron, lehetőleg havi átalányban, fix terminusra fizetve, mondjuk, egy évig. Akárkinek. Önnek is, bár írói és filozófiai felfogását ismerve, nem hiszem, hogy nyélbe üthető az üzlet. Mindenesetre az a megfontolás, ami elhatározásomra vezetett, elég tanulságos ahhoz, hogy meghallgassa. Aztán csak annyit kérek - ha úgy érzi, hogy a versében lángoló harag és megvetés nem vonatkozhatik rám, bár ellenem szól: adjon felmentést.

- Parancsoljon.

- Elvált asszony vagyok. Jó családból való. Úgynevezett „gyermekszobám” van. Erős érzelmi életet éltem, mióta tudok magamról. Egyéb érzelmi javak közt például a szerelemért is rajongok, mindenféle formájában. A „mindenféle formát” úgy értse, hogy nemcsak a boldogító és kínzó vágyak szépségét érzem és kívánom, hanem... egyszóval, na, egészséges vagyok. A kacérkodás praktikáit mindig untam, nem is értem, mi szükség van rá - hiszen épkezláb

férfi és nő közt a vonzásnak és vonzódásnak annyi természetes erőforrása van, hogy inkább fékezni kell, mint fokozni a csábítást, ha azt akarjuk, hogy méltó pillanatban törjön ki az öröm tűzhányója. Ezért sokan hidegnek és közönyösnek tartanak, holott egyszerűen arról van szó, hogy szájam és szemöldököm színét és alakját szebbnek és kívánatosabbnak tartom (bocsásson meg hiúságomért) a rúzs és crayon színénél.

- Igaza is van.

- Köszönöm. A szerelemről való felfogásomat azért bocsátottam előre, hogy a továbbiakat megértse. Szentségnek vallom a szerelmet s a szerelem nélküli csókot - ha nem is undorítónak és elviselhetetlennek, mint a hisztérikák - de legalábbis üresnek, céltalannak és ostobának érzem.

- Tehát akkor?

- Tehát akkor, hallgassa meg ezt. Teljesen kifosztva, krajcár nélkül kerültem Budapestre, bizonyos tehetségek és ambíciók poggyászával. Ezekről nem akarok beszélni. Mondjuk, bizonyos művészet, vagy inkább tudományhoz érzek hajlandóságot. Vegye úgy, hogy például orvos akarok lenni, nemcsak azért, hogy önálló keresetem legyen, ha majd beleszeretek valakibe, hanem azért is, mert őszintén és lelkesen érdekel ez a pálya. Arról van szó, hogy egy-két évig el kell tartsam magam, míg elkészülök.

Kissé unatkozva vonok vállat. Mozdulatom nem kerüli el a figyelmét.

- Várjon csak. Tudom, hogy a konvencionális logikának ez a sémája holmi szerkesztői üzenetek vagy lelki klinikák stílusára emlékezteti önt. A csábítás és tisztesség harca, vagy a nagyváros fertője... mindez igen szépen hangzik a moziplakáton, de a valóság...

- No igen - bocsásson meg. Ha már ilyen prózai módon beszélünk egy vers témájával kapcsolatban... akkor szabadjon egész üzleti szárazsággal megjegyezni, hogy a szerelmi piacon kívül, annak a számára, aki ilyen őszintén tiltakozik a „szerelemtelen csók” gondolata ellen, mint Kegyed, talán mégis akad más módja is a puszta megélhetésnek... feltéve, ha az illető kevésbé finnyás és válogatós a munkával, mint a - férfiakkal szemben.

Kihúzza magát, a dereka megrándul. Dac villan fel a szemében.

- No látja. Helyben vagyunk. Hát ezt akartam közölni önnel. Ön téved. Nincs más mód.

- Ugyan! És az irodák... és a hivatalok...? Az a rengeteg gyors- és gépíró... direktisz... dolgozó nők... nem is beszélve a tanítónői és nevelőnői különféle lehetőségekről, amik egy művelt asszony számára kínálóznak... Hacsak nem a gazdasági válságról akar panaszkodni, hogy „minden állás be van töltve”, nem lehet munkát kapni...

Legyint, a fejét rázza.

- No ugye - mert ez, éppen kegyedről lévén szó, nem is valószínű... Ilyen csinos arcocskával, mint a kegyedé...

Jóízűen elneveti magát, nevető szemmel néz a szemembe, mint a tanítvány, aki naiv hibán kapta rajta a tanítót, számolás közben.

- Lám, milyen szépen beugrik magától, nem is kell sokat magyaráznom... Szóval ön is úgy gondolja, mint a többiek, hogy „ilyen csinos arcocskával”. Csak éppen arról feledkezik meg, mit jelent az, ha a rossz gazdasági viszonyok s a betöltött állások ellenére mégis felveszik az embert, tekintettel „csinos arcocskájára”.

Zavarba jövök.

- No Istenem... ez még nem jelenti, hogy...

- Azt hiszi? Hát akkor nagyon rosszul ismeri - még mindig nagyon is túlbecsüli „férfitársát”, akiről olyan lesújtóan nyilatkozott.

És most sebesen beszélni kezd, és abban a fokban, ahogy elkomolyodik az arca, tágulni és furcsa fényben világítani kezdenek a szemek.

- Mindent megpróbáltam, értse meg. Mindenkinek megy, csak nekem nem. Gépirókisasszony? Hogyne - bár az állás be van töltve, de a számomra „esetleg még volna azért valami”. És akad egy facér gép, és leülök és dolgozni kezdek, arra gondolva, hogy elsején milyen jól jön majd... De elseje soha nem érkezik el, mert a második vagy harmadik nap, diktálás közben, a főnök úrnak valami igazítanivalója akad a gépen... lehajol... De kérem... No, ne legyen olyan ostoba... Nem vagyok ostoba, főnök úr - és éppen azért, ha volna szíves onnan diktálni, ahol elkezdte... Maga nagyon önérzetes, fiam... Csak a szerződésünk erejéig, főnök úr... ez nem volt benne... Hagyja azt az ostoba szerződést, csak nem hiszi, hogy nekem a maga munkájára szükségem volt?... Tehát akkor!?!... Tehát akkor ne legyen csacsi... nekem van egy külön kis lakásom... aztán nem vagyok smucig... tudja, majd egyszer elmondom magának a boldogtalan házasságom történetét...

- Mire kegyed?

- Mire, ha engem nem érdekel Kovács úr boldogtalan házasságának története, harmadnap legjobb, ha nem is jelentkezem az irodában... De nagyon téved, ha azt hiszi, hogy másutt másképpen megy... A direktisznak is van főnöke, és nevelőnői minőségemben legfeljebb annyiban kedvezőbb a helyzet, hogy a boldogtalan házasság aktív szereplője, a nagyságos asszony, esetleg hamarabb veszi észre férjürem szándékait, mint jómagam, s megkímél a fáradságtól, hogy nekem kelljen felmondani...

- Talán mégis túloz...

- Nem túlozok. Pontosán összeszámoltam. Kilenc próbálkozásom, mellyel a létminimum megkeresését kíséreltem meg, végződött ugyanazzal az eredménnyel. Mind a kilenc esetben akadt olyan férfi, aki csak többet volt hajlandó felajánlani, mint amennyire szükségem van, annyit semmi esetre... Kaláccsal kínáltak, ha „megértem” őket - ők nem voltak hajlandók „megérteni” egyszerű óhajomat, hogy kenyérre van szükségem. Ékszer és pezsgő bőven szerepelt az ajánlatban - egy tányér leves ritkábban.

Az arca piros, szeme lángol. Nem tudom, miért, egy természettudós megállapítása jut eszembe, aki a szemérem pirulását minden erkölcsi októl függetlenül „egy oktalan cselekedet fölötti harag és felháborodás” vértolulásának tartja.

- Nem próbálkozom tizedszer. Azonkívül, hogy élnem kell, még célja is van a puszta életnek - ez a cél tartalmat ad, amit nem vagyok hajlandó feláldozni. Mit tehetek mást? Ma már nincsenek kolostorok, ahol teljes ellátást nyújtanak a tiszta, égi szerelem rajongóinak - s a régiek se nyíltak meg azok előtt, akik a mennyországot a földön keresik... Tud valami egyebet számomra, vagy tátott szájjal várjak egy új, ismeretlen Lohengrinre?

Ez után egy egészen rövid párbeszéd következett, kérdésekben és válaszokban.

- Mit vár tőlem? Tanácsot?

- Nem. Mondottam: felmentést.

- Értem. Tegyem a két kezem áldóan feje fölé, mondván, „Leányom, menj, és add el magad. A lelkedet tisztának ismertem meg - én a Megértés és Megbocsátás nevében feloldozlak!”

- Ilyesfélét.

Egy perc szünet.

- Asszonyom - kivételes és nagy dolognak vallja ön a szépséget és tisztaságot?

- Igen.

- E kivételes javak birtokában különbnek érzi magát a többiekénél?

Kis habozás után:

- Igen.

Felálltam.

- Akkor, gyermekem - menjen és haljon éhen. Többnek lenni éppen úgy vértanúság, mint kevesebbnek - az emberek között éppen olyan nyomorék az, akinek szárnyai vannak, mint az, akinek a két karja hiányzik. A Mindent Megértés és Kegyelem isteni helytartója e Földön nem kért kegyelmet a maga számára. A Szentlélek galambja nem sült galamb, ami szájunkba repül - s a kenyér, bor nélkül, nem úrvacsora. Csak táplálék. Ez pedig nem tartozik rám - forduljon a Népszövetséghez.

Pesti Napló, 1930. október 19.

KIALVÓ ŐRTÜZEK

Csodavárók alkonya

A békegondolat Noé-bárcájáról, melynek fedélzetén tizenkét apostol harcol még az egyre népszerűtlenebb felfogás mellett, hogy pacifistának lenni nem a háborúval kicsikart, hanem a háborút megakadályozó béke akarását jelenti - a süllyedő hajóról egyre bágyadtabb rakéták röppennek a tornyosuló felhők felé. Nem „esőesek” többé, nem kérnek segítséget, csak helyzetjelentést adnak.

És e jelentésekben nincs többé bizalom az Eszme mindent lebíró hatalmában. Szegény, rajongó Tolsztoj volt az utolsó, aki hitt benne, hogy az igazság hangja túlkiáltja az ágyúmorajt - „Álljatok meg!” - süvöltött felemelt karokkal, a zivatar kellős közepén, a hegyeket elmozdító jó szándék rendíthetetlen optimizmusával. Az utódok és tanítványok még a készülő szellők elhárítására se éreznek erőt - békegalambból vészmadárrá zordonulva, apostoli tövisszorosú helyett meglegszenek a vátesz kényelmesebb szerepével.

*

H. G. Wells rezignált vállvonogatással jelenti ki, hogy a maga részéről meglehetősen elfuse-rálnak tartja az életét. Tíz éve harcol minden betűjével a béke mellett, naponta tíz órát dolgozott, abbahagyta a szépirodalmat, amellyel (így!) „biztosította volna a maga számára a jó másodrangú szórakoztató író tartós becsületét”. Így a *propagandista* ominózus bélyegét sütötték rá, gyanakodva hallgatják minden szavát, s most már „ha dalt írnék a pacsirtáról, azt is propagandának tekintenék”. Pedig talán többet ért volna a pacsirtáról dudorászni, ezzel biztosan elmulattatta volna néhány percre hallgatóit, míg tízévi megfeszített munkájával nem sikerült elérnie, hogy egyetlen tölténnyel kevesebbet gyártsanak, s kétséges, vajon egy másodperccel sikerült-e kitolnia a katasztrófa kitörését. (Egyébként azt is észreveszi Wells, amire többször mutattam rá, hogy a demonstratív pacifista művészet, háborúellenes, elriasztó tendenciájú háborús regények, színdarabok és filmek igen alkalmasak rá, hogy visszafelé süljenek el.)

*

Romain Rolland a maga, részben kenetesebb, részben tudakosabb modorában a „lelki okok”-ra hivatkozik, amikor, éppen a sötét jövő látomásában, lemond róla, hogy okok helyett a kívánt cél feltételeit hirdesse. „Az emberiség őrjöngő halálvágýáról” beszél, aminek ki kell „élnie” magát. (Halálkiélés - csinos kis szó, nem?) Tehát törödjünk bele, hogy borzalmas háború lesz, meg fogja tizedelni az egész emberiséget, századokkal veti vissza a kultúra és civilizáció fejlődését, de aztán majd jóra fordul minden. (Ez a megfordított gukker, amit a kezünkbe ad, kicsit kizökkenti az Időt, de meg lehet szokni - útmutatása szerint ezentúl *emlékezni* fogunk majd a jól ismert, szomorú *jövőre*, és utópiákat írunk a távoli, ragyogó múltból.)

*

Ha már nem célról, hanem okokról van szó: mint annyiszor, most is Chesterton világos, ruganyos és kemény kifejezésben paradox és meghökkentő, értelmében egyszerű és nyilvánvaló értelmezése találja fején a szeget, legutóbbi cikkében. Elolvasása után az az érzésünk a *többi* nyilatkozatról, hogy a metafizika nagyon szép dolog, de ami annak az okait illeti, hogy ez a generáció miért rohan valóban a háború felé, ezeket az okokat kár az emberiség ősi halálvágýában, hullámkorszakokra beosztott fejlődéstani törvényekben, erővonalak és kölcsönhatások végzetes eredőiben keresni. Az ok egyszerűen az, hogy ez a generáció nem egy elképzelt

jövendő, hanem az ismert megelőző generációkkal való összehasonlításban is meglepően és borzasztóan ostoba, műveletlen és gyengeelméjű. A *ráció*, az igazság felismerése, túlbecsülten „sejtelmes és hatalmas indulatok” ellenére, igenis alkalmas volna rá, hogy visszatartsa Európát esztelen cselekedetektől, de ez a generáció nem alkalmas még arra se, hogy a számára felismert igazság *bizonyítékait*, a régen megfejtett egyenlet *levezetését* felfogja, nem hogy önmaga fejtse meg. Rossz tanuló ez a generáció, kár vesződni vele, menjen a pokolba, egye meg, amit főzött. „Be tudnám bizonyítani - mondja Chesterton -, napnál világosabban, hogy fiaink ostobábbak, mint apáink voltak: de hiszen állításomat éppen az igazolja, hogy a modern olvasó végig se hallgatná érvelésemet.” Nem azért nem hallgatná végig, mert magától is rájön, hanem azért, mert unja - és nem azért unja, mert unalmas, hanem azért, mert nem érti. Az értelem szava spanyolul beszél e generáció számára - a viccet szereti ez a generáció, de a szellemet utálja. „Elismerem, hogy Lloyd George mulatságosabban beszél, mint Cobden, de az a gyanúm, nem azért, mert mulatságosabb ember, hanem csak azért, mert a közönsége mulatni akar.” Arra azonban senki nem gondol, hogy *magától* mulatni csak szellemes ember tud - akit mulattatni kell, az szegény, üresfejű számár: íme a divatos mulattatók sikerének titka - sok a számár, nagy a siker. A kor tévedése nem volna baj, mert hisz a tévedőt meg lehet győzni - de sajnos, csak azt a tévedőt, aki legalább *követni* tudja érvelésem. A kor gyermeke azonban még arra a primitív értelmi munkára se képes, amit a lélektan odafigyelésnek nevez. „Így hát megelégszik a mulatással - mulatni úgy is lehet, ha az érvelés közepén elalszom, és arra ébredek, hogy egy jó viccet mond éppen az előadó.” Így vagyunk a jelszavakkal is. „Asquith egész politikai programjából ez a mondat maradt meg: kivárni, majd meglátjuk - és ennyi elég volt halhatatlanságához.” Apáink csodálták Darwint, és fiaink csodálják Einsteint - a különbség az, hogy Darwin hatása alatt apáink foglalkoztak biológiával, hogy mellette, vagy ellene harcoljanak - fiaink ellenben nem foglalkoznak Einstein hatása alatt matematikával. „Az ő korukban azért beszéltek Darwinról, mert sokan beszéltek darwinizmusról - a mi korunkban azért beszélnek Einsteinról, mert sokan beszélnek Einsteinról. Darwin divatba hozta a biológiát, de Einstein nem hozta divatba a csillagászatot.” „Manapság egyre ritkábban találok embert, aki be akar bizonyítani nekem valamit, s egyre gyakrabban olyant, aki biztosít róla, hogy ez a dolog be van bizonyítva.” S végre: „lehet, hogy apáink szörszálhasogatók voltak: de értelmük mindenestre alkalmas műszer volt a szörszálhasogatásra. S ha radikálisabb és egyszerűbb dolog beveretni a fejed doronggal, mint hogy egy hajszáladat kettéhasítsák: ez a művelet semmiképpen nem a fejed jobb minőségének elismerése.”

*

Lehet, hogy csakugyan gyengeelméjűségről van szó - hogy azért lesz baj, mert a kor oly ostoba, hogy nem tud különbséget tenni háború és béke között.

Tegnap este Shakespeare-t lapozgattam (Kosztolányi szép új fordításában a *Téli regé*-t), s talán először történt, hogy a shakespeare-i „modor”-t, a shakespeare-i stílust, a költészet *élvezeti* érdekein túl a shakespeare-i *dialektikát* nem a költő zsenialitásában való gyönyörködés, hanem az egykorú közönséggel való kapcsolat szempontjából próbáltam megérteni, rekonstruálva e dialektikából a közönséget, amelynek szólt.

Micsoda rafinált, bonyolult gondolatszerkezetek, mondatszerkezetek, kép- és szószerkezetek, a tökéletesen találó, tökéletesen elmés és eredeti hasonlatok érdekében - minő akrobatamutatványai a logikai és esztétikai, értelmi és érzelmi, gondolati és érzéki, tartalmi és formai irányban egyképpen fejlett, egyképpen végsőkig kulturált atlétaléleknek! Nem is a mutatvány fontos, valóban, hanem a kivitel - de micsoda szakértelem és hozzáértés kell, hogy ezt a kivített a mutatvány villámgyors lezajlása *közben* élvezni tudjuk! Normális embernek még olvasva is meg kell állani, megállítani a pergő filmszalagot, *lassítani* a képet, mint a lovas-

bravúrnál, hogy a részlet szépségét felfogja - ám Shakespeare színpadot írt, színházi közönségnek: micsoda közönség volt tehát, melynél számítani lehetett rá, hogy mindezt az eredeti vetítésben, a színpadi dikció életutánzó tempójában elemezni és értékelni fogja?

Úgy látszik, ennek a közönségnek csakugyan valamivel gyorsabban váltott az esze, mint a mainak.

*

Csoda?

De mit tehetünk, ha csak azok hisznek benne, akiken már csak a csoda segít.

Pesti Napló, 1930. október 26.

BRAVÓ, SHAW, ÚGY VAN, EINSTEIN!

Korszerű közbekotytanás

Mert most aztán igazán, nem képletesen és jelképesen, hanem a szónak legfizikaibb értelmében érzi úgy az ember, hogy szinte csak rajta múlik, ha nem zavarja meg közbeszólásával, itt Budapesten, a tulajdon írószobájában a két érdekes pohárköszöntőt. Az írószobában, de még csak nem is az íróasztal előtt ülve, mert véletlenül korán feküdtem le tegnap este, s igéző kék pizsamámban olvasgattam az ágyban, ahonnan át lehet nyúlni a rádiószekrényhez.

Hát amint szórakozottan babrálom a forgatót, ahogy a fülét vagy az állát gyömöszöli az ember olvasás közben (megjegyzem, Aladdin úr az *Ezeregyéjszaká*-ból, mint az *első egylámpás* készülék tulajdonosa is ilyen forgatással varázsolta hallgatói elé a világ messzi tájait), egy kellemesen lágy és mégis érces férfihang szólal meg az ágyam fejénél, közvetlenül a párnám mögött, olyan hibátlan angolsággal, ahogy csak német származású nyelvmester ejtheti a világ legelterjedtebb és mégis legkülönösebb nyelvét. Bizony isten, nem a hatás kedvéért találok ki, olyan váratlan és erőteljes volt a hang, hogy összerázkódtam és megfordultam, s az állvány tetején, embermagasságban elhelyezett hangszóró kerek korongját egy pillanatra holdképű emberfejnek rémültem látni, csak aztán eszméltem, hogy véletlenül ráhibáztam egy jó állomásra. A hang nagyon ismerős, mintha már hallottam volna valahol. Éppen nagy neveket sorol fel, Newtonnal kezd, tízet akar összehozni, de csak nyolcig ér el, marad még két ujj - pillanatig habozik, aztán ügyes műzavarban hozzáteszi, hogy egyet még tudna mondani, de közismert szerénysége...

Viharos nevetés, taps, szinte siketítő ováció, csendes szobámba - a könyvszekrény üvegajtaja megrezzen belé.

A vicc olcsó, magam már régen nem engedném meg magamnak. De ahogy a jól összetanult közönség reagál rá, a nevetés és taps tónusán megérezni, hogy előadó és hallgatóság viszonyában van valami, csak a helyzetből fakadó és csak egy bizonyos személyhez fűződő különleges pikantéria, ami ezt az olcsó viccet, hogy úgy mondjam, idézőjelbe teszi, s mintegy önmagát karikírozva, nem a vicc, hanem a vicc karikatúrája számára követelik a nevetést.

Ezt a másodlagos humort ma csak egy ember engedheti meg magának a világon.

S magam is, meglepetve, egyedül az ágyamban, hangosan felkiáltok.

- Shaw! Jó estét, Mr. Shaw!

S most már az is eszembe jut, hogy gramofonlemezen hallottam először a hangját, onnan volt ismerős.

Felugrom, és előszedem a rádiómenetrendet. Hát persze, elkerülte a figyelmem reggel - Shaw és Einstein pohárköszöntője, fél tizenegykor, a londoni Savoy-szálló bankettjén!

E pillanatban tehát ezer kilométernyi távolságban, ahová vonaton két napig kell utazni, gyalog és csónakon talán három hónapig rakhatnám egyik lábam a másik elé, márthatnám vízbe evezöm, miközben városok és falvak, végtelen mezők, őserdők és hegyláncok, havas csúcsok, mosolygó völgyek, idegen arcok ezrei maradnának mögöttem, a felkelő és lenyugvó nap sok-sok egymást követő pirkadatában - ezer kilométer messzeségben, ahová egy nap, hosszú-hosszú menetelés után érkeznek el, porosan, elcsigázva, hunyorgó szemmel és tátott szájjal köszöntve egy fényárban úszó nagyvárost - ezer kilométernyire, ennek a nagyvárosnak egyik

ragyogó palotájában, csillárfényben szikrázó terem dúsan terített asztalánál e pillanatban egy csomó frakkos úr és dekoltált hölgy emelgeti poharát az asztalfőn álló magas, elegáns öregúr felé, aki hunyorogva, mosolyogva bólogat, mutatóujját felemeli, figyelmeztetően, hogy folytatni akarja.

És ez nem elképzelés, nem találgatás, hogy esetleg így is lehet - ez végzetesen és megmásíthatatlanul biztos, innen a messzeségből, olyan biztos, ahogy a hívő lélek hitében csak Isten számára lehet bizonyosság, csak Isten tudhatja, odafönt, a mennyei messzeségben, hogy a végtelen változatosság és sokféleség világmindenségében és e pillanatban itt fekszem egyedül az ágyamban, és B. Shaw-t hallgatom, és ezeket gondolom magamban.

Olyan biztos, olyan határozottan biztos, hogy a beszélő öregúr számára nem lehet bizonyosabb a tulajdon létezése s mindaz, amire a létezés öntudatában eszmél a tulajdon érzékeivel - a tulajdon érzékei révén győződne meg saját létezéséről.

Sőt, még biztosabb.

Éppen az érzékelés szempontjából.

Merész állítás, de a rádiót hallgatva, igen egyszerűen be tudom bizonyítani, hogy az én figyelmem nem kerülhette el néhány részletet, ami B. Shaw figyelmét ezer kilométernyi távolságban, a Savoy-hotel bankettasztalánál, a helyszínen, szükségképpen és nyilvánvalóan elkerülte.

A nevetés, taps és ováció közben egészen érthetően hallani lehetett néhány megjegyzést, a hallgatóság köréből, függetlenül a tömeghangtól. Ilyeneket, hogy „nagyon kedves!”, „óriási” vagy „nna...”, sőt gyakorlott füllel esetleg ezt is: „légy szíves, add időbb azt a palackot”.

Az illető nyilván egész közel hajolt a mikrofonhoz, talán közelebb, hogy kedvezőbb helyzetben, mint maga Shaw, aki különben se hallhatta az egyes megjegyzéseket.

Itt, az ágyamban ülve, közelebről hallom Shaw közönségét, mint ő maga.

Köztük ülök, ő *csak* a pódiumon. Jobban vagyok jelen, a fülem révén, mint ő maga.

A térben egyszerre csak egy ponton való veszteglésre - az időben csak egy irányban (múltból a jövő felé) való utazásra kárhoztatott fizikai életünk és lelki eszmélésünk számára a rádió és a mozgókép hozta el az Abszolút Bizonyosság isteni érzését.

Egy helyben állva a térben, egy irányban haladva, múltból a jövő felé, az idő vonatán, ha ki őszinte önmagához, s jól emlékszik primitív, gyermekkori, elsődleges érzéseire, be kell vallania, hogy ez a bizonyosság hiányzott a képzeletéből.

Tanultuk a történelmet, néztük a vásznakot, néhányan forrásműveket is olvastunk, egykorú feljegyzéseket. Sőt jártunk Pompeiben és Herculumban, s régi pénzt és pánccélruhát és pergameneket ámultunk a múzeumok vitrinje mögött. Mégis - ki ne mondta volna magában és makacsul: nem hiszem el az egészet. Nem hiszem, nem láttam, ha akarom, kitalált mese az egész. Nem hiszem, vagy ha úgy tetszik, félig hiszem csak - lehet, hogy volt valami a világon, mielőtt világon voltam, de ez a valami nem az volt, ha az volt, nem így volt. Vannak, akik még Krisztus földi létezését is tagadják - hogyne volna jogom tagadni Nagy Sándor, Caesar, akár Napóleon hiteles valóságát? Régen volt, talán igaz se volt. Megbízhatatlan az emberi emlékezet, három ember háromféleképpen meséli el, ami egy órával ezelőtt történt - miért higgyem el ma élő embernek, hogy ő pontosan tudja, mi történt kétezer évvel ezelőtt?

És így vagyunk a jelenlevő világgal is. Jól emlékszem rá, meglátván Velencét, az obligát, objektív csodálkozáson túl, belül, a magam külön, privát csodálkozására: hát mégis igaz, hogy

Velence létezik? S bevallom, ami Amerikát illeti (ott még nem voltam), azzal sokszor ma is így vagyok. Az emberek annyi mindenfélét összebeszélnek, szeretnek nagyolni, mesélni - lehet, hogy csak képzelik. Egymástól hallották, és úgy tesznek, mintha tulajdon élményükről volna szó.

Íróársaimat, Apollóban, egy külön kis dologra is emlékeztetem, amit mindnyájan ismerünk, s a nevetséges, naiv banalítások közé szoktunk sorozni, pedig nemcsak azokra jellemző, akiktől halljuk, hanem a mesterségünk természetére is. Arra a felkiáltásra gondolok, amivel gyakran kezdi a társalgást a „nyájas olvasó”, ha valahol személyesen megismerkedünk vele.

„Hát maga csakugyan egy létező eleven ember?”

De aki mozgóképen látja Janningsot, és rádióban hallja Shaw Bernátot, az nem kételkedhetik többé, hogy Jannings és Shaw Bernát eleven ember, s nem kételkedhetik, hogy az a mozdulat, aminek árnyékát a lepedőn látja, megtörtént.

A mi számunkra, szubjektíve, még ismeretlen érzés a megnyugvás a történelem tényének reális bizonyosságában. Kétszáz év múlva, utódainknak, akik filmen látnak majd bennünket, a mi bizonytalanságunk lesz ismeretlen. Valószínű, hogy a szemléletük is megváltozik, s ítéletük is határozottá idomul.

Ahhoz azonban nem kell kétszáz év, hogy megszokjuk a *mindenütt egyszerre jelenlevő* emberi beszéd tényét, ezt az Istennek tulajdonított előjogot.

Shaw Bernát itt szónokol a szobámban s millió más szobában, ugyanakkor - egy lépés csak, nem is új felfedezés, csak adminisztráció dolga, hogy ugyanakkor beszélhesek is vele.

Már ma semmi akadályja annak, hogy egy ankétot, világkonferenciát, akár parlamentet oly módon tartsunk meg, hogy a résztvevőknek ne kelljen személyesen megjelenni a tárgyalóteremben - az egyik lehet Londonban, a másik New Yorkban, csak a szavuk találkozik.

Vagy hangversenyt, melyen a Bécsben hegedülő Heifetz Jasát Párizsban kíséri zongorán Dohnányi.

Az emberi szó számára megszűnt a Tér. Metafizikai valósággá vált, mint ahogy a vallásokban szerepel Isten igéje.

Pesti Napló, 1930. november 1.

SZAKÉRTELEM

Helyreigazító széljegyzetek

Még mindig érkeznek levelek egy minapi cikkemmel kapcsolatban: a világ elbutulásáról volt szó, és arról, hogy ez a generáció, a szónak egzakt értelmében ostobább, tehát alkalmatlanabb egy jobb kor előkészítésére, mint a bennünket inspiráló generáció volt - sűrűn idéztem Chestertonnak egy elmés cikkét, s magam is hozzászóltam a kérdéshez.

A leveleket fiatal emberek írják, lányok és fiúk, s valóban meglepő az az elmebeli hajlékonyság, amivel megfogalmazzák ellenvetésük lényegét. A világháborút okolják, elismerve, hogy látszatra a mai fiatalság valóban „kevésbé művelt” a régienél, de azt vitatják, hogy ez nem készségen és képességen, hanem külső feltételek hiányán múlik - „ostobaság”-ról nem lehet beszélni, csak faragatlanságról.

Ne elemezzük a szavakat - ez az én kis vasárnapi oldalam valóban nem ismeretani problémák megvitatására való terület, ami korántsem jelenti azt, mintha az ismeretlan problémáinak megoldását nem tartanám éppoly égető feladatnak, mint a gázelhárító gázok és gázhátrító gázokat elhárító gázok szintézisét. A szóban forgó cikknek különben sem volt célja bármily problémát elintézni, vagy akár csak hozzászólni - kérdést vettem fel, inkább magamhoz, bizonyos nyugtalanító közérzés hatása alatt, aminek ingerforrását személyes körülményeim közt nem találván, kénytelen voltam az úgynevezett „korszellemet” tenni felelőssé érette.

Szavakon nem múlik.

Ha egész Európában akad tíz vagy húsz fiatal ember, aki joggal érzi sértőnek a kifejezést, szívesen vonom vissza a többivel szemben is, akikre értettem.

A jövővel szemben való közöny, a fenyegető bajokhoz való hozzáértés hiányának feltűnő világhajléka azonban ezzel el nem intéződik - keressünk hát egy másik kifejezést.

Ne legyen szó eredendő képtelenségről - mondjuk, a hozzáértés hiányzik.

Szakértelem.

A szakértelem hanyatlása jellemzi a kort, melynek tudománya pedig oly büszke differenciálódására, fejlettségében minden művelőjét speciális munkakörre szorító összműködésére, taylorizmusára és fordizmusára, a falanszterben széklábat faragó munkásra és a világhírű orvosprofesszorra, aki testünk egyik rejtett mirigyének ismeretében különleges tekintély. Csakhogy széklábat faragni és jól ismerni száz mirigy közül egyet, sem a székhez, sem az emberhez való értés és tehetség birtokát nem jelenti - márpedig *egyetlen* széknél és *egyetlen* embernél kisebb egység nincsen, ami van, az már nem egész dolog, része csak valaminek, más egységbe behelyettesítve, és elképzelhető (lásd: majommirigy és asztalláb) szervetlen valami, értelem nem kell hozzá, csak ismeret. Ezer széklábat és ezer mirigyet produkálhat és csereberélhet valaki anélkül, hogy sejtené, hogyan kell egyetlen széket komponálni, egyetlen embert boldoggá tenni.

Nagyobb baj ennél, hogy a szakértelem tekintélye is hanyatlik, meghazudtolva kereslet és kínálat fordított viszonyának törvényét.

Hogy történt?

Egy tucat évvel ezelőtt földrengés volt, szökőár és hegycsuszamlás - nagyon érthető, hogy egy kicsit szétverődött a társaság, senki sem számított rá, hogy a megnyugvó talajon csak úgy egykettőre mindenki visszatérhet házának legalább romjaihoz.

De valami olyasmit képzeltek az optimisták, hogy ez csak idő kérdése.

Nem tanulták meg, hogy a serkenő új élet szívesebben kezdi szűz talajon, semhogy a romok eltakarításával bajlódják - hogy a hódító barbár ritkán építi fel a tulajdonába került Colosseumot, viskókat épít inkább, mert az hamarabb megvan, s meghagyja „nagy idők emlékének” a romcsokat.

Élni kellett, rögtön, mert gyomor és tüdő és szívverés nem tiszteleghet megállással még egy lezáruló korszak gyászának se - nem volt idő megvárni, míg felépül a ház, kineveztük hát háznak a szükségbarakkot.

Az történt, amit a közismert „hol az olló?” játékban csinálnak a résztvevők: adott jelre mindenki elhagyja a „fát”, darabig szaladgálnak, aztán mindenki elfoglal egy helyet, ami éppen üresen áll - akire nem marad, kezdi előlről a kiabálást, bajkeverést, új háborút.

És mindenki odaállt ahhoz a fához, ami legközelebb volt, rémületében, hogy fa nélkül marad. Mindenki elkapta a szalmaszálat, amit az ár feléje sodort, görcsösen belekapaszzkodott, nem várhatta meg, míg elsodort, zátonyra futott hajójának vagy csónakjának deszkáját megtalálja.

A mi generációnkból száz ember közül kilencvennél, ha firtatod életét, kiderül, hogy nem azt a mesterséget űzi, amire készült.

Szerencselovagok ezrei lepik el gőzhajón és repülőgépen és kétszáz kilométeres sebességgel száguldó autókön megbolygatott világunkat, s hirdetik az új vallást: mindenütt, mindenáron, találd fel magad - s ne törődj vele, vajon *bened* megtalálja-e, akire szüksége van, az, akire szüksége van.

Eleinte neveltünk a politikus csizmadián, szemkovácson, zenélő kávémasinán - humoros figurának néztük, mint Mark Twain öreg szélhámosait, akik jobb híján, színészeknek adják ki magukat, s úgy játsszák el Rómeót és Júliát, hogy Júlia eltakarja ősz szakállát az erkély homályában. Neveltünk, vagy kivételes esetre, a rossz helyre került zsenialitás kitörésére gondoltunk - elvégre Pasteur sem volt orvos, és Napóleon sem készült császárnak.

Néhány év alatt azonban kiderült, hogy a diploma nélküli orvos és a muníció nélküli világhódító az általános típus - a szakértő pedig ott kullog a nyomában, s legfeljebb tanácsadó lehet, persze csak részletkérdésekben, miután az „egész”-hez (értsd: a szakma üzleti kihasználása) természetesen a sarlatán és kuruzsló ért jobban.

Korunk szobra: Zeileis a piedesztálon s a talapzat körül a „szanatórium” diplomás doktorai.

S mindezt, hogy gyermekeink okuljanak belőle, elneveztük követésre méltó „amerikai szellemnek”, „életrevalóságnak” abból indulva ki, hogy ugye, Edison is szatócsinas volt - és senki nem merte szerényen megjegyezni, hogy ezúttal nem edisoni, világjavító, életet teremtő életrevalóságról van szó - hogy egyetlen ilyen „új ember” életrevalósága sok száz másik ember életrevaló lehetetlenségét vonja maga után, s végeredményben egy nemzedéket tesz élehetlenné a maga halhatatlanságával.

És ünneplik a nagy Életrevalót, minden vonalon, a Jéghátánismegélőt, akkor is, mikor már régen nem a jég hátán, hanem a te hátadon és az én hátamon él, hogy attul görnyedsz hétrét, a nagy elismerés mián. No persze, Amerikáról van szó, ugyebár, s kit ne nyűgözne le a sok edisoni karrier, a poloskairtóból lett filmkirály, a volt zsírügynök, mint színházi trösztök

elnöke és a többi, akiknél legfeljebb a metamorfózis gyorsasága lehetne aggályos, ha nem szoktunk volna hozzá, hogy immár nemcsak az utólagos elismerés, de az előlegezett bizalom is őket támogatja - hogy Tőke öfelsége, ha például csakugyan filmtröszt alapítását határozza el, a vállalat vezetésére *ab ovo* egy facér poloskairtót keres inkább, mint egy aktív művészt.

Az ő szellemük lebeg a vizek felett, mióta e vizek ilyen sekélyek. Fogytán lévén a szakértelem, a kor úgy segített magán, hogy divatba hozta a szellemi parvenüséget, mint „kuriózumot”, mint „érdekességet” és „szenzációt”. Addig minden rendben volt, s a világ legfinnyásabb írója se duzzoghatott (hogya mesterségből vegyem a példát), míg a kiváló állatszélidítő nagy könyvsikert ért el a közvetlenség fanyar báját árasztó önéletrajzával - ilyesminek lenni kell, s a dilettáns dadogása, olyan időkben, mikor túlteng a professzionizmus, jólesik, mint üdítő változatosság. Feltűnni csak ott kezdett nekünk a dolog, mikor múltak az évek, s arra eszméltünk, hogy sikere *csak* a dilettánsoknak van már, hogy az elismert művészt gyanakodva fogadta a kiadó, ugyanakkor tárt karokkal ölelve keblére a fent említett állatszélidítőt, aki önéletrajzának sikerén felbuzdulva, azóta Bismarck életrajzát is megírta.

Itt meg is állhatunk: az irodalom élet és az élet irodalom, a kettő kölcsönhatása plasztikusan mutatja, hol tartunk életbölcseletben, kritikában, esztétikában.

Ott, hogy egyszerűen nem is illik már érteni ahhoz, amivel foglalkozunk. Érteni hozzá: smokkság, professzorság, pedantéria. Ellenben nem érteni: zsenialitás, fiatalos erő, „intenzív” frissesége az érintetlen őserőnek.

Mivel azonban olyasmivel foglalkozni, amihez nem értünk, még akkor is bajos, ha a szakértő (kritika!) nem ellenőrizz bennünket: *formanyelvnek* és „sikk”-nek és stílusnak a kor kitalált egy remek módszert: másról beszélni, mint amiről szó van.

Szerelmi drámában a munkásság felszabadításáról, vagy mondjuk, karalábétenyésztésről - természettudományos értekezésben Trisztán és Izolda lelki válságának okairól.

És nagyon lenézzük, idejétmúlt és hamis „romantikának”, „érzelgösségnek” és „nyavalygásnak” tartjuk Pál és Virginia idilljét, Werther keservét és a *Nouvelle Héloïse*-t, a szerelem szenzációjának a szakszerű, hozzáértő, tehát (a tárgy szempontjából) *tárgyilag*os leírását, mert hiszen a mai Pál és a mai Virginia, természetesen, gerlicebúgás helyett egy nagy gyár vezérképviselői, Werther, mint jó freudista, saját keserve helyett az anyja keservét boncolja, és a *Nouvelle Héloïse* hőse és hősnője, egymással való levelezés helyett, forradalmi agitációt fejtenek ki egy nem rájuk tartozó ügy érdekében.

S ha mégis rosszul élünk, és boldogtalanok vagyunk, ennek talán az az oka, hogy az élethez is szakértelem kellene.

Pesti Napló, 1930. november 9.

J'ACCUSE...²³ DREYFUS BŰNÖS!

Beszélgetés a világhírű ártatlannal

Saját tudósítóink hiteles koholmánya, Párizs, 1930. okt. 32.

Reggel érkeztem Párizsba, Pécelen keresztül, s most, hogy itt ülök ebben a kis kávéházban, a Rue de Montmartre és Nyevszkij prospekt sarkán, kezeim között a döntő jelentőségű dokumentumokkal - amiket rövid két óra leforgása alatt szereztem meg -, még itt remeg bennem a telivér újságíró izgalma, akinek olyan szenzációt sikerült csinálni, amiért Berzinitől kezdve Remarque-ig minden riporter megnyalna Miss Amerika néhány ujjacskáját.

Beszéltem Dreyfusszal, akit eddig senki sem tudott megszólaltatni, beszéltem a nagy idők koronatanújával: s micsoda szédítő eredményről számolhatok be!

Mint a Dreyfus-filmek, Dreyfus-darabok, Dreyfus-regények, Dreyfus-gramofonlemezek és Dreyfus-iparcikkek kultúrhatása alatt alakult *Dreyfus-Kiaknázó Részvénytársaság* budapesti fiókjának ügyvezető titkára, az összes igazolóiratok, térképek és titkos ajánlólevelek birtokában, leszállva a vonatról, azonnal felkerestem a legközelebbi hordárt, aki elem sietett.

- Parlez vous français? - kérdeztem, azonnal rátérve a tárgyra, hogy ne legyen ideje kifogásokat találni.

- Si je parle! - vallotta be, meghökkenve tájékozottságomon.

- Hát akkor... izé... - mondtam, közönyt színelve, mintha csak úgy véletlenül jutott volna eszembe - nem tudja véletlenül, hol lakik Dreyfus Alfréd? Nem mintha meg akarnám látogatni, szó sincs róla... csak éppen tudni szeretném, azt hallottam, abban a házban van kiadó lakás...

- *Dreyfus* - csodálkozott. - *Ki az?*

Most én hökkentem meg.

- Ön nem ismeri Dreyfus ezredest, a múlt század legnagyobb justizmordjának áldozatát?

Fejét vakarta.

- Kérem... egy ilyen nevűt ismerek... de az nem ezredes, az mézáros és François Boulangernek hívják.

Ez hülye.

Más irányban kell kezdenem a nyomozást.

Először is végigjártam a kávéházakat, azzal a tervvel, hogy valamelyik telefonkönyvben megtalálom Dreyfus lakcímét - ha ez a pokoli ötlet is csütörtököt mond, akkor fölkeresem Walsin Esterházy rokonait, kérek tőlük egy hamisított borderót, s mint borderótáncos igyekszem a közelébe férközni.

Az ötödik kávéházból kijövet egy idősebb arcú, szikár alakba ütköztem, aki riadtan ugrott félre. Ekkor eszméltem rá, hogy ez az alak már az állomásépülettől kezdve titokban utánam oson, mindenütt a nyomomban van.

²³ *J'accuse - Vádolom.* Zola Dreyfus védelmében írt cikkének címe.

Rögtön tisztában voltam a helyzettel!

Ez a titkos társaság kéme, Paty Du Clam embere, aki már tudja, miben sántikálok, s meg akarja akadályozni, hogy Dreyfusszal találkozzam!

Hirtelen szembefordultam vele.

- Mit leselkedik utánam? - rivalltam rá, látván, hogy úgymint hiába próbálok menekülni.

- Bocsásson meg... - hebegte - ...ha már így esett, bevallom... attól a perctől kezdve követem önt, mióta a hordárral beszélgetve elárulta, hogy Budapestről jön... Nem tudtam ellenállni a kíváncsiságnak... muszáj megtudnom valamit...

Mosolyognom kellett.

- No, kérdezzen... - mondtam leereszkedően - ...bár nem szívesen nyilatkozom hivatalos ügyben - de kivételesen...

- Uram! - mondotta mohón és meghatottan. - Ön most érkezett Pestről... ön meg fogja mondani tudni nekem, milyen volt Gaál Franci a *Jó tündér*-ben? És mi igaz abból az afférból, közte és Molnár közt? Az itteni pletykákból nem tudok kiokosodni...

Gyanakodva néztem rá.

- Újságíró ön?

- Dehogy, kérem! - biztosított. - Ne tessék aggódni! Mint magánembert izgat ez a hallatlan szenzáció! Egyébként *nyugalmazott ezredes vagyok, nevem Dreyfus Alfréd*.

- Micsoda... a... a? Ön Dreyfus Alfréd, személyesen?!...

- Igen kérem - felelte riadtan -, miért? Talán már tetszett hallani a nevemet?

- De hisz én önt kerestem éppen!

- Ugyan! - csodálkozott. - Engem? Hogy lehet az? Honnan tud rólam? Talán... talán van valami közös ismerősünk... vagy olyan szerencsém lenne... hogy távoli rokonságban vagyunk?

- Ne tréfáljon, ezredes úr! Most nem fog kitérni az interjú alól!

S rögtön működésbe hoztam a zsebemben tartott titkos fonográfot.

- Miféle interjú? - hökkent meg.

- Jó, jó - hagyjuk a zárkózottságot, tudom, hogy ön nem hajlandó senkinek nyilatkozatot adni. Engem azonban nem ráz le - ön szólított meg, beszaladt a kelepcébe, most beszélni fog!

Egészen megrökönyödött.

- Az Istenért, miről van szó?

- Arról, hogy hajlandó-e felelni a kérdéseimre?

- Hát kérem, ha parancsolja... talán ülünk le abba a sarokba...

Visszafordultunk a kávéházba.

Előre elkészített első kérdésem így hangzott:

- Mi volt az érzése, mikor először vágta szemébe a gyalázatos vádat, hogy a jegyzék öntől származik?

Most váratlan dolog történik, amire igazán nem számítottam.

Dreyfus elsápad.

- Ön... ön... beszélt... a feleségemmel... - dadogja.

- Nem - mondom meglepetve -, eddig nem volt szerencsém... izé... a méltóságos asszonyhoz... miért kérdi?

Dreyfus sebesen, lelkesedve beszélni kezd.

- Nem? Akkor jó. Kérem, hallgasson meg. Látom, ön jóakarátú ember. Én mindent bevallok önnek. Csak önnek.

Rámeredek.

- *A jegyzéket én írtam* - mondja szótagolva.

Csaknem leesek a székről meglepetésemben.

- Hogyan? - suttogom. - Ön?... Ön?... Hát mégis... ön volt?...

- *Hallgasson meg. Nem tehettem mást. Rémes bajok lettek volna. Már úgylis gyanakodtak, otthon... Amikor megkaptam az eredeti jegyzéket... az egész összegekről... tudtam, hogy szörnyű lárma lesz... Hirtelen elhatárolással összetéptem... és írtam helyette egy másikat, a saját kezemmel... egészen más adatokkal...*

Egész lelkemben reszketek.

- Rettenetes!... És Walsin Esterházy?...

- Micsoda Walsin Esterházy?

- Hát akit a világ bűnösnek tud...

- Ugyan kérem, miről beszél ön?

- Hát ön miről beszél?

- Én arról a jegyzékről, amit a szabóm küldött a múlt hónapban, amiből kiderült, hogy az új frakkom ezer frankba kerül... Megölt volna a feleségem, ha megtudja... Letéptem a jegyzék alját, és a cég írását utánozva, kijavítottam az ezer frankot ötszáz frankra... és külön a saját zsebemből kifizettem a különbözetet. Hát ön nem a cég megbízottja?

Dühbe jövök.

- Ön talán ugrat engem, ezredes úr? Én a borderóról beszélek... és Walsin Esterházyról... és Zoláról... és az egész monstruózus ügyről... ezernyolcszázkilencvenhatban...

Tűnődik.

- Ja... a... ezernyolcszázkilencvenhat... ahá, igen... most rémlik valami... akkor tényleg volt valami ügyem a haditörvényszéken... Hát erre még emlékeznek az emberek?!... Nekem teljesen kiment a fejemből!

Színházi Élet, 1930. 45. sz.

NEM ÉREK RÁ

Eredeti felfedezésem, mely szerint rövid az élet

El kellett volna olvasnom? Meg kellett volna nézmem? Át kellett volna tanulmányoznom, hogy megértsem? Oda kellett volna ügyelnem, hogy szépségét felfogjam? Át kellett volna élnem, hogy ítéletet mondhassak? Tapasztalnom kellett volna, saját bőrömön, hogy vizsgálzzak belőle?

Hát igen. Magam is vallom. Szerettem volna, akartam, tervbe vettem, kíváncsi voltam. Tettem is, csináltam is, néztem is, olvastam is, éltem is, legalábbis hozzáfogtam, nekifeküdtem.

Kezdtém, abbahagytam.

Hogy miért? Nem értem rá. Nem értem rá.

Nem értél rá! Ostoba beszéd. Áltatod, mentegeted magad. Kapkodó vagy, hebehurgya, állhatatlan, gyenge akarat, szétszóródó figyelem, szórakozott gyerek. Miért nem értél rá? Mert mindig másfelé sandítottál.

S te talán nem?

Valóban, másfelé sandítottam. De csak mert volt mire sandítani, nem gondolod? Nem azért hagytam abba a dolgot, mert untatott - hanem azért, mert az a másik még jobban érdekelt. Nem untam én semmit, esküszöm neked, legfeljebb elálmosodtam néha, de azt is úgy csináltam, becsapva renyhe testem, hogy öntudatlanba átmentett figyelmem álmot varázsoljon elé, s folytathassam ott bent, amit odakünt abbahagytam. Így aludtam én, szemhéjam lecsuklott redőnye mögött is nyitott szemekkel.

Állhatatlanság, felületesség?

Hazudsz.

Abba kellett hagynom, éppen mert nagyon is, mert túlságosan mélyen és részletesen érdekelt, amivel foglalkoztam. Elnéztem a hangyák sürgését, mindenről megfeledkezve, s arra riadtam fel, hogy most vagyok a kezdet kezdetén - hogy sürgősen abba kell hagynom, mert veszély fenyeget, hogy húsz évig egyébbel se törődöm, csak a hangyával, mint Fabre, aki köteteket írt róluk - aztán megöregedett, s nem lévén szakértője egy balett-táncosnő lelkivilágának, nem tudott hírt vinni az élet értelméről.

Igaza volt?

Igaza volt, mert ahhoz, hogy egy sok millió év alatt kialakult valamit akár csak felületesen felfogjuk, húszévi odafigyelés annyi, mint amikor hirtelen bekapjuk harminc szakács egész délelőtti fáradtságának munkáját, inyünk éppen csak megsejti a százféle nemes íz zamatját, hogy értékelni tudja.

Mindezt pedig egyetlen szakács készítette, akit Heine így szólaltat meg:

Ich hab allein dreihundert Jahre
Tagtäglich drüber nachgedacht
Wie man am besten Doktores juris
Und gar die kleinen Flöhe macht.²⁴

²⁴ *Ich hab allein dreihundert Jahre... -*

Háromszáz évig
Mindennap azon töprengtem
Hogy a legjobb Doktor Jurisokat
Épp úgy csinálják, mint a kis bolhákat.

Könnyű volt neki, egy örökkévalóság állott rendelkezésére.

Nem értem rá. Nem érek rá.

Neki könnyű volt, mert alkotó kedvének végtelen erejét a végtelenségen próbálhatta ki. És könnyű neked is, aki vállat vonsz türelmetlenségemen, nem azért, mert elégnek tartod az ember életét az élet megismeréséhez, hanem azért, mert soknak is tartod, mivel az egész egyszerűen nem érdekel. Ülsz a datolyafa alatt, s a hosszú pillanatban, magadba mélyedve, hallgatva szívverésed, élvezni véled a végtelenség szárnycsapását, a magad zavaros buddhizmusában.

De én már tudom, hogy szükségből csinálsz erényt - lelkedben nem az Igazság lakozik, csak a legyilkolt életkedv holtteteme.

És te se akarsz megérteni, okoskodó, aki - divatban lévén a relativitás, most mindent erre a kaptafára húzol. Hosszú és rövid idő, ezek viszonylagos dolgok (így legyintesz fölényesen), s idézed Madáchot „a százados fa s egynapos rovar”. Az élet mértéke felfogóképességem gyorsasága lévén, gondolatkísérletet ajánlasz, à la Einstein (lásd: Wells: *The time accelerator*²⁵), próbáljak egy perc alatt annyit látni, észrevenni, érezni és cselekedni, mint normális körülmények közt egy óra alatt: s máris meghatvanszoroztam életem, nyolcvan helyett negyvennyolcezer évet élek.

Szemfényvesztő sátán, be akarsz csapni!

Ha sikerülne is, mefisztófeleszi büvitalodtól, ez a kísérlet, mit érek vele? Azt kellene látnom, hogy megállott körülöttem a világ: mint Csipkerózsika várában dermedten nyújtja ki karját, kezében teniszütővel, a bajnok - a labda áll a levegőben - s Gretchen, akit szeretek, akiért meg akartam fiatalodni, aki miatt örökké szeretnék élni, kőszobor módjára fekszik egy helyben, szemén a pilla se rezdül, mert az én észrevevésem sebességéhez képest halálos nyugalom az ő legélénkebb mozdulata.

Az egész világot hozzá kellene hangolnod az én szememhez és fülemhez (s akkor ott tartanánk, ahol most, büvitalod nélkül) ahhoz, hogy ne csak lássam, részt is vehessek mozgalmában.

Mert mit érek vele, ha nézem csak, s részt nem veszek benne?

Látni csak azt láthatom *igazán*, amiben részt veszek. A darab *valódi* értelmét csak szereplő színésze foghatja fel - a távcső túl nagyot, a mikroszkóp túl kicsit mutat.

Nem isteni, emberi szívvel szeretnék ember lenni a világon - de mit tegyek?

Nem érek rá, nem érek rá.

Nem érek rá, sietnem, kapkodnom kell, túl gazdag az élet - s mert megérdemelné, minden részletében, hogy többet foglalkozzam, még kevesebbet foglalkozom vele, mint szokás.

Gretchen, hűtlen voltam hozzád? Lehet, hogy hűtlen voltam, de nem azért, mert kevésbé - azért, mert *százszor jobban* szerettelek, mint ahogy te szerettedél. Le kellett mondanom rólad, százszor nagyobb fájdalommal, mint amekkorát neked okoztam, mert *enyémé* tenni úgy, ahogy akartalak, összeforni, eggyé lenni veled: ehhez rövid lett volna egy emberélet - enélkül pedig mit ért a szerelmünk?

²⁵ *The time accelerator* - Időgép

Az urad majd kitart melletted „egy életem át”, s mellét verve szónokol neked a hűségéről, hitről, kitartásról, jellemről, a meggyőződés rendíthetetlen sziklaváráról.

Holott a legszilárdabb hitű ember is legfeljebb hatvan-hetven évig tart ki meggyőződése mellett.

Aztán elfelejti az egészet, s egyetlen ambíciója, hogy elemeire bomolva százféle vélemény, szándék, akarat forgószelére bízva szállongó porát.

Egy haragosomnak írtam minap: „...amikor tehát rövid időre elbúcsúzom tőled...”

Úgy értettem, hogy nem akarom látni többé az életben.

Hanem tréfán kívül, nagyon rövid az élet.

Nem viszonylagosan rövid, nem egyéb dolgokhoz képest. Az *ember* életéről beszélek, s azt állítom, hogy az ember élete az emberhez képest rövid, ahhoz képest rövid, amire, természeténél fogva, az ember születik, amire való, amire képes volna, ami dolga lenne, aminek reményében és szándékában ember lett és nem cserebogár - ahhoz képest rövid, ami az embert emberré teszi, illetve tenné, ha ráérne, hogy kifussa formáját.

Hogy hasonlattal éljek, képzeljenek el egy remekbe készült, bonyolult gépezetet, ami *szervezetében* tökéletesen alkalmas rá, hogy mondjuk, felrepüljön a Holdba, vagy egy bizonyos remekművet produkáljon. Mármost minden rendben van, de az egészből nem lesz semmi, mert az alkatrészek közül az egyik, éppen a legfontosabb, acél helyett viaszból van, félúton elolvad, és megáll az egész.

Rosszak az anyagok, nincsenek hozzáméretezve a feladathoz. És egymáshoz se.

A csontvázunk több ezer évre készült, tartós anyagból van például, és ebbe a szolid, pompás, időtálló anyagból készült szekrénybe (mellkas) tesznek egy szívet, ami hetven-nyolcvan év alatt tönkremegy.

Mit szólnánk olyan óráshoz, aki a nemes, rubintengelyű, platinakerekű kronométerbe nádszálrugót helyezne el?

Ezen segítsen a természettudomány.

Ha legalább ezer évig tartana, nem szólnék egy szót se. Az ember elintézhethetné a legsürgősebb dolgait.

Hallom az új moralista feddő szavait: ósdi, önző individualista beszéd ez. Az emberi fajtának semmi szüksége a te „privát” életedre, akár hosszú, akár rövid - a fejlődés útja az *egészen* át vezet, együtt dolgozunk, átadjuk egymásnak tapasztalatainkat. Te is, jobb lenne, ha a társadalom égető kérdéseit boncolnád ahelyett, hogy egyéni bánatodon nyavalyogsz, magaddal foglalkozol.

De mi a csodával foglalkozzak ilyen rövid idő alatt?

Még a szónok is, mielőtt a pódiumra lép, legyőzi egyéni kis lámpalázát, elvégzi magánügyeit, hogy aztán a közö lehesse. Hiszen ennyi idő, amíg élünk, arra se elég, hogy az önmagunkat önmagunkban felismerés lámpalázán túllegyünk.

Elhiszem, hogy van okosabb dolog a világon. De kár belekezdeni, hiszen rögtön vége az egésznek.

Ha ezer évig élnénk, talán egy percig se foglalkoznék magammal. Így nem érdemes egyébbel is foglalkozni. Legalább erről az egyről megtudok valami keveset.

Nincs igazam? Nem érek rá megtudni, rájönni, bizonyosságra tenni szert - ha mégis, véletlenül megtudtam, nem érek rá bebizonyítani, közölni, közhírré tenni, elfogadtatni, hogy igazam van.

Bocsássanak meg, hogy ilyen terjengős vagyok.

Hogy is mondta Ciceró?

„Nem értem rá röviden írni.”

Pesti Napló, 1930. november 16.

ÉRZELMEK ÉS SZABÁLYOK

Parlamentekkel szemben kézirat

Az alcímben jelzett copyright nemcsak arra vonatkozik, hogy amennyiben alábbi fejtegetésben politikai okoskodások fordulnak elő, azokat engedelmem nélkül politikusok fel ne használhassák, választási kabarék vagy parlamenti előadások keretében. Nemcsak magamat óhajtom megvédeni a politikától, a politikát is meg óhajtom védeni magamtól, amikor hangsúlyozom, hogy politikai kérdéshez hozzászólni éppoly kevésbé jelent politizálást, mint ahogy élettannal foglalkozni nem jelent orvostudományt, még akkor se, ha az orvostudomány, feladata teljesítése közben, néha kénytelen élettannal is foglalkozni. A diagnózis nem terápia, annál sokkal általánosabb dolog, kevésbé hasznos talán, de viszont abban a kedvező helyzetben van a gyógyászattal szemben, hogy esetleges hibáját a betegtől függetlenül korrigálhatja: rossz diagnózisba még nem halt bele beteg, rossz orvosságba már inkább.

Hogy mindjárt példát mondjak, mennyivel kedvezőbb, ugye, a helyzetem, itt a papíron, mondjuk, a honvédelmi miniszter úrral, mintha a parlamentben állanék vele szemben. Ott, az övénel hiányosabb tájékozottságomra való tekintettel, nyilván ő leckéztetne engem - itt, az övénel gyakorlottabb fogalomtisztázó módszer birtokában, én mutathatok rá a hibás fogásra, amit mint a politika orvosa, még hozzá sebészorvosa, nyilván elkövetett, különben nem szisszent volna fel a jól narkotizált beteg.

A hiba világos és nyilvánvaló. Kecskeméti beszédében ez a kitűnő politikus nem a nézeteinek, hanem az érzelmeinek adott kifejezést. Elárulta érzelmeit, és ezzel máris zűrzavart okozott, egészen függetlenül attól, hogy ezek az érzelmeik nemesek vagy nemtelenek; azzal okozott zűrzavart, hogy megingatta a hitet egy olyan megállapodás érvényében, aminek lényegéhez tartozott (ez különben is minden megállapodás lényege), hogy érzelmeik nem szerepelhetnek alkalmazásakor, csak magának a megállapodásnak feltételei.

Nagyon jó volna, ha a politikusok legalább ezzel az egészen általános fogalommal tisztába jönnének végre, s megértenék, hogy *minden* intézmény megállapodás: nemcsak a parlament és alkotmány, de még a legszélsőségesebb diktatúra is. Mindezeknél a dolgoknál nem is az a lényeg, hogy *miben* állapodtunk meg, hanem az, hogy *megállapodtunk* - annál, hogy a megállapodással meg vagyunk-e elégedve, vagy nem vagyunk megelégedve, sokkal fontosabb számunkra, hogy az a megállapodás *megtörtént*, tehát tudjuk mihez tartani magunkat. A *miheztartásnak* ez a tudata a gyakorlatban minden erkölcsi igazságnál többet ér: ez maga a Rend és Törvény, ami termékeny és életteljessé teheti az emberek dolgát a legnagyobb veszélyben is, aminek hiánya viszont a bőség és béke legszebb napjaiból is értelmetlen, zagyva álmot csinál.

Nem azt kívánom a politikustól, hogy a törvényt *általában* szentnek és sérthetetlennek tartsa. Változtasson rajta, ha tud. De amíg meg nem változtatta, addig tartsa be, különben nem lesz hitele és ereje annak a törvénynek se, amit megváltoztatott. A törvény nem szentség, több annál: szabály. Akinek ehhez nincs érzéke, az ne menjen politikusnak, mint ahogy ne menjen kártyázni vagy sakkozni, aki nem ismeri el a kártyaszabályokat és a sakkszabályokat - a törvények betartásához való érzés nélkül politikai zseni éppoly kevésbé képzelhető, mint sakkzseni a sakkszabályok iránti érzék nélkül. A miniszter úr tehát, azt hiszem, nagyon téved, és mindenki téved, amikor azt hiszi, hogy kecskeméti beszédétől a zsidók azért zúdultak fel, mert érzékenyek zsidóságukra - nyilván azért zúdultak fel, mert a fennálló törvényekre érzékenyek.

Hogy a kártyában például némely ember mindenáron nyerni akar, mások viszont szórakozásból játszanak csak, emiatt még nem tört ki botrány úriemberek közt, mert ez valóban érzelmek dolga, s érzelmekbe nem lehet beleszólni - botrány csak akkor tör ki, ha valaki nem tartja be a kártyaszabályokat. Lehet játszani vakmerően és snájdigan és meggyőződéssel, lehet elnézően és lehet kegyetlenül, lehet duplázni a tétet és kihasználni a szerencsét „egy magasabb cél érdekében”, de a zöld felsőt semmiképpen nem lehet makk hetessel ütni, ha nem az az adu. Ezt az „à tout”-t, ezt a mindenkire érvényes megállapodást, ezt a szabályt, ezt a törvényt tisztelni kell, s éppen azért inkább ülök le játszani még a sipistával is, aki legalább úgy tesz, mintha tisztelné a szabályokat, amikor titokban korrigálni akarja őket (ezt módomban van ellenőrizni), mint valami megalomániás képzeltgővel, aki egyszerre csak kijelenti, hogy az én keservesen megcsinált tercem nem érvényes csütörtökön, csak szombaton, és a kontrát is csak olyan ember mondhatja be, akinek szemölcs van az orrán. Én nem ismerem a Vitézi Rend nyilvános alapszabályait, de ha bennök van, hogy zsidók nem lehetnek a tagjai, akkor okvetlenül a miniszternek van igaza, viszont ha eddig nincs bennök, akkor okvetlenül a zsidóknak.

A komoly és nagy bajokat ugyanis soha nem a rossz törvények, hanem a rosszul vagy hamisan betartott s így hitelüket veszített törvények okozzák. Most olvastam éppen Emil Ludwig könyvét a világháború kitörésének hónapjáról (nem most jelent meg, de talán most aktuálisabb, aminthogy kevés könyv akkor aktuális, mikor megjelenik). Ebből a könyvből is kiderül, amit, ha csak meg nem zavarta fejünket a „történelmi végzetszerűség” irgalmatlan tana, úgyis sejtett minden értelmes ember, már akkor is. Hogy a világháborút, igenis, el lehetett volna kerülni, vagy egész másképpen lokalizálni, tehát igenis, felelősek érte, nemcsak egész népek, hanem egyes emberek is. Mert 1914-ben voltak és fennállottak olyan nemzeti és nemzetközi törvények és megállapodások, amiknek alkalmazásával fent lehetett volna tartani a békét - ha tehát másképpen történt, akkor ezeket a törvényeket nyilván azok szegték meg, akikre a végrehajtást rábízta a nép, maguk a *játékvezetők*. Megszegték, mert *akarták* a háborút, hiába hazudoztak kényszerítő erőkről - akarták és kívánták, öngyilkos, mohó akarattal, még csak nem is érdekből vagy önzésből, hanem azzal a zűrzavaros, ellenőrizhetetlen vadsággal, ahogy csak érzelmek tudnak akarni és kívánni, fittyet hányva ész és belátás szabályainak.

Érzelmieért valóban senki se felelős. De felelősek vagyunk érte, hogy érzelmeinket mikor szólaltatjuk meg - népek sorsa és jövője nem lehet hangszeré még akkora művésznél se, amilyen Paderevszky volt. Eleget hallottuk, mi költők, amikor nehéz napokban felsikoltottunk a fájdalomtól és rémülettől, a politikus leereszkedő szavát: költő, maradj a lantnál, te ehhez nem értesz - most, hogy ismét veszélyben a világ, hadd figyelmeztessük a politikust: a költészetet és érzelmeket bízd ránk, törődj a magad dolgával.

Felelős vagy érette.

Felelős vagy, nemcsak azért, amit közvetlenül *cselekszel* (az érzelem és indulat csak azért felelős), hanem főként és elsősorban azért, amit cselekedettel előidézel, és *lehetővé teszel*, még akkor is, ha a következmények nem a te szándékaid képét viselik magukon - nem moshatod kezeid, hogy te nem így akartad: tetszett volna előrelátni, hogy abból, amit tettél, nem következhetett más. Ahhoz, hogy emberek sorsát intézzük, nem elég kvalifikáció és emberszeretet - ahhoz emberismeret is kell. Még a kutyámat se bíznám olyanvalakire, aki csak annyit ért a kutyákhoz, hogy szereti őket - a „nagy politikus” azonban elégségesnek érzi még ma is, még a történetek után is, szerte a világon, ha „önzetlenségére” és „lángoló hazaszeretetére” hivatkozik.

Ez a lángoló hazaszeretet helyén van Székely Mózes *Zátony* című szép és hatásos regényében (most olvastam éppen), amelynek nincs és nem is kell hogy legyen más célja, mint hogy feltárja azokat a szörnyűségeket, amiket Erdély szenvedett el a háború után. Ez a költő dolga, s feladatának eleget tett, amikor könnyeket csalt a szemünkbe, s a szívünkbe méltó és nemes haragot mindennel szemben, ami alacsony és igaztalan.

A politikus nem elégedhetik meg ennyivel.

Neki tudnia kell, hogy az alacsonyság és igazságtalanság *lehetősége* ott lappangott és lappang ma is a tömegek mélyén, nemcsak keleten, de nyugaton és délen és északon is, mindenütt, ahol különféle érdekű és jellegű embertömegek élnek egymás mellett: hogy ezek a méltatlanságok, minden jó szándék ellenére, szükségképpen bekövetkeznek mindenütt, ahol győztesek és legyőzöttek szembekerülnek. Neki tudnia kell, hogy ez a dolgok természetes rendje, az ő feladata nem az, hogy győztesek és legyőzöttek között álszent és szemforgató „közvetítést” viseljen az „emberi jogok” nevében, az ő feladata *megakadályozni*, hogy győzők és legyőzöttek lehessenek Európában, a nemzeteknek e boldogtalan, egymásra utalt, egymást mégis marcangoló gyülekezetében.

Európa többé nem engedheti meg magának a százféle front fényűzését: ma minden kérdés európai kérdés, ma minden politikus Európa politikusa. Az osztályvizsga után, amit tulajdon nemzetgyűlése előtt tett, egy érettségi vár még rá: felelnie kell majd az Európai Államok vizsgáló bizottsága előtt. Érzelmekkel ott nem sokra megy, ott *tudni* kell az *egész anyagot*. Utoljára történt az elmúlt világháborúban, hogy a lelkek állatkertjének ketreceit egy előkelő gesztussal kinyithatta néhány tudatlan, nagyzó félbolond, abban a fellengzős feltevésben, hogy utóbb falragaszokon és rendeletekben és nemes emberi érzelmekre hivatkozva megmagyarazza majd a tigriseknek, sakáloknak, hiénáknak és dögkeselyűknek, hogy nem illik visszaélni szabadságukkal.

Pesti Napló, 1930. november 23.

DOLGOK KÖZÖTT

Tollgyakorlat

Bocsánat... szabad? Egyszer így, minden téma nélkül. Anélkül, hogy a műfajt megnevezném. Anélkül, hogy címet adnék, valami vezérgondolatot, ami köré törvény szerint kapcsolódnak a képzetek, tapasztalat és spekuláció, fogalmak körtáncából, érzelmek és indulatok hullámrezgéséből szavak kristálya, meghatározott, a tárgyra jellemző mértani idom: opus.

Nevezzük így: intermezzo. A zenéből veszem kölcsön ezt a szót, ott mást jelent, de itt jobban használható. A mi mesterségünk (talán mert bonyolultabb és többértűbb) nem tűri, *pongyolaságnak* bélyegzi, s nem szívesen engedi olvasó elé magának a *mesterség gyakorlásának* egyszerű ösztönéből származó ama műterméket, amit muzsika és képzőművészet a maga területén, úgyszólván udvarképpessé tett publikum öfelsége előtt, műfajnak fogadtatott el, s így megengedhette magának az előkelő fényűzést, hogy őszintén annak nevezze, ami: étude, tanulmány, stúdium, ujjgyakorlat, ceruzavázlat, „tanulmányfej”, „radierung” és a többi - csupa olyan dolog, ami szigorúan véve a művész mesterségbeli magánügye, műhelytitok. De mert e gyakorlatokban, e nekikészülődésekben és próbálkozásokban, amikkel „művét” szokta előkészíteni, néha nagy vonásokban fel is vázolni a művész, gyakran remekebb, sőt élvezetesebb *részletek* kerültek bele (talán mert műhelyében elfogulatlanabban, bátrabban fantáziált, a pódium lámpaláza nem gátolván röptét), a műértékelés gyakorlatában kialakult az a felfogás, hogy ezek a vázlatok igen becsesek, s megeshetett, rajongó korokban, hogy egy da Vinci-rajz, egy Munkácsy-vázlat többet ért a kompozíciónál, amihez készült.

De mondom, az irodalomban ez nem szokás, s így az alcímben csinált szó, „tollgyakorlat”, furcsán és idegenül hangzik. Az úgynevezett *szürrealisták* próbáltak ugyan polgárjogot szerezni valami efféle elgondolásnak: hogy művészi írásnak számítsa az is, mikor az író szabadon bocsátja látomásait és a hozzájuk fűződő reflexiókat, ebből azonban zavaros dolog lett, szürrealizmus helyett zúrrealizmus, a dolog lényegét tévesztették el. Az írásnak ugyanis *nem formája*, hanem *lényege a sűrítés* - ez a lényeg éppen úgy, vagy még jobban meghatározza az ihlet állapotát, vázlatcsinálás, képzelődés közben, mint a műalkotás idején. (Érdekes, ez a sűrítési princípium úgy érvényesül, kerülő úton, ezekben a hamis felfogású szürrealista írásokban, hogy minél terjengősebben és hosszadalmasabban engedi ömölni „szabad asszociációit” az író, a *mondatai annál rövidebbek*, úgyhogy ez a rövidmondatúság szinte formanyelvévé vált a hosszadalmas szürrealista írásoknak.)

Intermezzo. Étude. Szonáta a gondolatzongorán. Olyan hangolásféle. Egy gyors futam az idegek húrján, emlékek, vágyak, érzések között - s megmozdulnak a szavak billentyűi. Vagy megfordítva: szavak billentyűit ütöd le, hangolod össze, az *összhang* törvényei szerint, s megindul lelked és értelmed húrjain a játék. Az egyik próza, a másik költészet - pusztán a sorrenden múlik, nem a tartalmon. Ha prózát írsz, ott keverednek, hangolódnak, vegyülnek és szaporodnak testetlen *fogalmak* az agyvelő villanytelepén, s a megfelelő szavak megszólalnak füledben - de rím és ritmus és alliteráció és jól hangzás és szépen hangzás szerint ha válogatod füledben a szót, csakúgy értelem és gondolat rezonál rá, ha jó a füled, mint ahogy valódi zenész ujjai alatt melódia támad néhány akkord után, bármily tervtelenül „improvizál” hangszerén.

Megfogja egy szó. Megfogja egy gondolat. Mindegy, melyik előbb. Attól kezdve harmónia támad, s többé nem választhatsz el „tartalmat” és „formát”: bűvölete alatt állasz valaminek, ami egész, egyszerre hat érzékeidre, érzelmeidre s talán értelmedre is. Értelem! Ennek a túlságosan elvont fogalomnak testi fészke mégiscsak az úgynevezett *központi idegrendszer*, lényegében nem más, mint érző idegek végződéseinek kötege, egymásba göngyölített guzsaly, melyben egymást ölelik a szálak - telefonközpont, ahol néha, munka közben beszélgetnek a telefonoskisasszonyok, s akkor azt mondjuk: gondolat született.

És így mondjuk: ez *én* voltam. Én gondoltam valamit, ahogy azt mondjuk: nekem fáj, én akartam, én láttam, mint valami érzéklést, aminek személyhez kötöttségében képtelenség kételkedni.

Mint ahogy érzékléseim tudattá és gondolattá és emlékké válnak, ugyanúgy érzékelem tulajdon gondolataimat. Érzékelem őket, mint ahogy szívverésemet érzékelem, és tudóm és gyomrom működését - s annál inkább, minél hevesebb ez a működés. Érzékelem és éppen úgy *lokalizálom* ezt az érzékelést, mint ezeknél a működéseknél - jól tudom, itt fönt, a szemöldököm fölött történik valami: ha nagy erővel történik, néha oda is kapok, „hol fészkel az agy”, két kezembe fogom a fejem, a homlokomat simogatom, alátámasztom tenyeremmel, ahogy a szívére teszi tenyerét, aki szerelmet vall.

Vagy a hasára, akinek a gyomra fáj.

Azt mondom - az *én* gondolataim.

Mégis - ez nem én vagyok.

A gondolataimmal tehát éppoly kevésbé azonosíthatom magam, mint szívem és tudóm működésével. Élvezem őket, ha rendben kapcsolódnak, elviselem, ha fájdalmat okoznak.

De hol vagyok én, aki mindezt élvezi és elviseli?

Valahol, magamon kívül?

Másokban talán?

Néha szinte azt hiszem.

Igen, néha mintha onnan áramlana vissza, felém, tulajdon énem, dolgokból és tárgyakkól, élőkől s élettelenekből egyformán.

Miért kínoznának különben idegeim, érzéseim s olykor akaratom is, tulajdon életérdekem veszélyeztetve, hogy *átéljem* „idegen” dolgok életét?

Miért nyilall belém más élőlény fájdalma, ugyanazon a helyen, ahol neki fáj? Gyermekkoromban már miért szorult össze a torkom, ha csirke nyakát vágták el előttem - miért érzek bizsergést a szememben, ha valaki sír, anélkül hogy tudnám a könnyek okát -, miért kell együtt szeretnem a félbolond szeretővel?

Egy ló oldalán álltam meg ma délelőtt, lehorgasztott fejjel borongott a kocsi előtt, néha felémelte csülkét, dobbantott, és tűnődve állt tovább. Ácsorogtam és figyeltem, mohón, ostobán, a tekintetét próbáltam elkapni - ugyan miféle lehetetlen és képtelen erőszak, terméketlen és reménytelen önkínzás kényszerített, hogy átélni, megérteni, elképzelni tudjam, minő érzés lehet lónak lenni, állni négy lábon, egy helyben, egy mániákus örült makacsságával és közönyével, gondolat és képzelet nélkül, dobbantva néha egyet, azt is céltalanul?

Milyen érzés lehet másnak lenni, mint ami én vagyok? Kicsinek lenni, nagynak lenni, okosnak lenni és ostobának, élőnek és halottnak, fának lenni és kőnek lenni és nőnek lenni és gyerekeknek és istennek? Ó, hányszor mulasztottam el magam e beteg képzelődésben, hányszor kerültem alul, hányszor maradtam el, elbáméskodva, maflán, tátott szájjal a velem versenyző lihegésén, megfélelkezve a könnyű mozdulatról, amivel elébe vághattam volna! Hányszor felejtettem el visszaütni, aki megütött - nem, nem krisztusi jóságból, szelídségből, esküszöm, nem! - de talán nem is gyávaságból -, kandi kíváncsiságból csak, lenyűgözvén képzeletem a furcsa mozdulat, furcsa indulat, furcsa lélek, csupa idegen, idegen dolog, ami kell hozzá, hogy valaki megüssön engem!

Ta tvam aszi - te vagyok én, mondja az egyik rejtélyeskedő keleti bölcsesség.

Erről volna szó?

Nem hiszem. Bevallom, nem is szeretem.

Pesti Napló, 1930. december 7.

HAMLET, DÁN KIRÁLYFI

Nem tudom, kapott-e egyáltalán, de ha kapott is, bizonyára elfogult és hamis kritikákat kapott a szerző, annak idején és Londonban, *Hamlet* című darabjának bemutatója után. Ez a darab még a többi Shakespeare-hez képest is olyan meglepően érdekes, bonyolult, sokoldalú és főként eredeti felfogású, olyan fantasztikus unikum a drámairodalomban, hogy a kritikai szemléletnek háromszáz évig kellett fejlődnie és érnie, erőket színi fel a rokon tudományokból, amíg elérte azt a színvonalat, ahonnan legalább nagy vonásokban áttekinthetővé vált a költő szándéka. A lessingi kritikai iskola óta annyit mindenesetre tudunk *Hamlet*-ről, hogy nem egy, a középkorban közönséges vendetta-rémregény hatásos változatáról van szó: hogy a mesén túl nyilvánvalóan és félreismerhetetlenül valami mást is el akart benne intézni, aki írta - egy élet gyönyöreinek és szenvedéseinek, tapasztalásának és értelmi gyötrődéseinek, filozófiájának (ezt azért hangsúlyozom, mert mostanában megint divatos Shakespeare-ben a költőt, a vadzsenit, az ösztönóriást, a dionüszoszi pogányt kihangsúlyozni a mélységesen tudatos, jellegzetesen moralista gondolkodó rovására) végső eredményét próbálta valahogy jelképesen közölni a hallgatónak.

Mármost csak az a kérdés: a modern *Hamlet*-irodalom vajon helyesen foglalta-e tételbe ezt a végső eredményt, eltalálta-e végre, mit akart nekünk mondani Shakespeare?

Közepes angol színészekről láttam csütörtökön délután *Hamlet*-et. Ez azért volt jó, mert Hamlet figurája, mint parádés szerep, meg a többi is, mágnesköve lévén a legkiválóbb színészek és rendezők ambíciójának, az utóbbi évtizedekben hozzászoktunk csak az alakításra figyelni: már nem is Shakespeare Hamletjéről, hanem Irving és Kainz és Egressy és Beregi és Somlay és Ódry és Reinhardt és Hevesi Hamletjéről beszéltünk, mintha a darabról való véleményünk kialakult, végleges megértéssé érett volna.

Holott, meglepetve látom, erről szó sincsen.

Most, hogy egyszer nem volt érdemes olyan nagyon figyelni a színészi ábrázolásra, ráértem magát a drámát mint írói és színpadírói produkciót kísérni végig szemmel és füllel, mintha először hallanám. Úgy ültem ott, mint valami premieren, amiről holnapra írnom kell, lelkiismeretes beszámolót azok számára, akik sohase hallották az új szerző nevét.

Mondhatom, nagyon csodálkoztam. A kritika sokféle *Hamlet*-je után egy egészen új *Hamlet*, amire eddig nem is gondoltam.

Azon hamar túl akarok lenni, hogy ami a drámaírói produkciót illeti, függetlenül az írói és költői produkciótól, előbbi magában is különleges és zseniális. Ez a régi darab nem abban különbözik az új daraboktól, hogy komolyabb és műfajszerűbb, hanem abban, amiben éppen az új darabok szeretnének különbözni: hogy merészebb és szokatlanabb. Talán csak a modern fantasztikus regényekben és novellákban mentek el bátor és tehetséges szerzők a teljes értékű valóságnak és a megelevenített képzeletnek olyanféle összjátékáig, amilyen itt, szemünk előtt, igényli magának a színpad százszázalékos, korlátlan hitelét.

Azok számára, akik, velem együtt, hajlandók letenni az irodalomtörténeti szemüveget, elmondom, pusztán szemmel nézve, mi történik a darabban.

Dánia királyi udvarában csaknem idilli élet folyik. A volt királyt nemrég temették ugyan el, de a gyász nyomasztó hangulatán túl vagyunk már: a királynő feleségül ment halott férjének

fivéréhez, Claudiushoz, akivel együtt fő gondjuk a volt király fiának, Hamlet trónörökösnek megfelelő környezetet biztosítani, hogy egykor derék és jó királya lehessen az országnak. Ez a fiatalember, akárcsak valami modern királyfi, walesi herceg, vagy efféle, Helsingforsban végezte éppen egyetemi tanulmányait, most érkezett az udvarhoz, ahol jó barátai várják s egy gyöngéd, nobilis szerelem feltámadó emléke: Ophélie kisasszony, egy fecsegő, öreg udvaronc bájos és finom leánya. A királyfi tehetséges, szellemes, művelt, felvilágosodott, lelkes ifjú: nem éppen katonai szellem, mint a Napóleonok fajtája, inkább afféle humanista, amilyenek a tizenharmadik század végén vagy a tizenkilencedik közepén voltak, vagy szerettek volna lenni az uralkodók - ha trónra kerül, talán egy tehetségesebb Második József lesz belőle. Egyelőre nagyon fiatal, a fiatalembernek minden ragyogó erényével s megbocsátható hibáival - szereti a szépet és jót, hisz az emberek egyenlőségében, az igazságban: ezenfelül kissé szkeptikus, barátja az öngúnyoló paradoxonnak, lelkes amatőrje a művészeteknek, nagyra becsüli a barátságot. Kissé szenvedélyes és „világfájdalmas” is, de ez nyilvánvalóan a költészet hatása nála, csak a költészet határáig az, nem oly túlzott módon, mint kései unokája, Werther. Egy szóval: egyáltalában nem beteg vagy abnormális, csak érzékeny, mint minden értékes szellem - mai szóval nem neurotikus, csak kissé neuraszténias, s tekintve, hogy a fizikuma rendben van (kitűnően vív, szereti a sportot is), egészségében véve minden megértő lélek számára vonzó jelenség, és kétségtelen, hogy sokra viheti pályafutásán: olyan király lesz belőle, amilyent, ha már ez az intézmény fennáll, felvilágosult és haladó ország kíván magának. A milió, ahová most került, legalább a néző számára, nagyon alkalmas és megfelelő keret lesz, hogy kibontakozzék. Hamlet számára ugyan, akinek szívében, érthető módon, még ott sajog édesapja halála, kissé nagyon is élénk és szertartásos az udvari élet, de ne felejtjük el, hogy ő a „víg egyetemi cimborák” bohéméletéből jött, Hamlet egészséges ember, és ez a rossz hangulat majd elmúlik, annál is inkább, mert mostohaapja határozottan jószákos és megértő - gyöngéden bánik vele, vigasztalni próbálja, a jövő királyát látja benne. Általában liberális és progresszív szellem érezhető az udvar életében - az udvariasság nem udvaroncokodás, hanem a bölcs belátás modora, különben nem is ütne el, kontrasztképpen, Polonius üres fecsegése. Claudius határozottan okos és jóindulatú embernek látszik, szerénység is van benne, a tehetség és rátermettség méltánylása. Feleségével együtt féltő gonddal figyelik szeszélyes és bánatos hercegüket, s egyáltalán nem idegenkednek tőle, hogy a boldogság törvényeit tisztelve, nemcsak hogy meg ne akadályozzák, de titokban még elő is segítsék a mésalliance-ot, ami felé félöntudatlanul viszi Hamletet Ophéliával álmodó szemérmes és rajongó szerelme. Liberális szellemet mondtam, de még tovább mehetnék: valami csaknem polgári tisztesség van itt a levegőben: a megnyugodott, békés polgárnak csendes életöröme, a jövőben való bizalma, a fejlődés előkészítése a jólét és jóakarát melegágyában, egy kis előszelével (Hamlet személyében) annak a leendő szellemi forradalomnak, amiről ez a jó házból való s éppen azért a szegényekért és jókért lelkesedő fiatalember ábrándozik talán, világboldogító hangulatában: forradalomnak, ami rombolni legfeljebb azt akarja, amit tökéletesebben és jobban szeretne újra felépíteni.

Így állanak a dolgok, amikor egy egészen különös és érthetetlen - sőt, mondjuk ki kereken, botrányosan kínos dolog történik.

Hamlet értesül róla, hogy apja nem természetes halállal halt meg: nagybátyja, Claudius ölte meg, méghozzá úgy látszik, a királynő tudtával, aki talán nem szerette a férjét.

A lényeges és különös azonban nem maga a bűntény, amihez hasonló sokszor előfordult már.

A lényeges és különös az, hogy Hamlet erről a bűntényről nem holmi névtelen levél, családi pletyka, nyomozó jó barát, felháborodott alattvaló, és még csak nem is a tulajdon „prófétalelkének” igazságérzete révén értesül.

És nem is a bűnös árulja el magát, bűnhődni akarván, mint ahogy a modern lélekelemzés előfutárai (Raszkolnyikov) hiszik törvényszerűnek.

Nem a bűnös és nem a bűn „kiált az égre”, hogy elvegye büntetését.

Az áldozat jelentkezik, elégtételt kérni.

Megjelenik az apa kísértete, páncélban és sisakban, mint hős katona, s a rajta esett sérelem nagyságának megfelelő pátozzsal bár, de ezenfelül rendkívül értelmesen és világosan elmondja nemcsak azt, ami vele történt, de azt is, hogy miért akart sürgősen beszélni fiával, akinek egyébként se egészségi állapota, se leendő tervei iránt nem túlságosan érdeklődik. Nem is érdeklődhetik, hiszen egyetlen életcélt lát a számára, s éppen ennek betöltésére óhajtja felszólítani: Hamlet haladéktalanul bosszulja meg a gaztettet, amit rajta elkövettek, ölje meg Claudiust, mindenáron és minden ellenálláson keresztül, mert addig a halott meg nem nyugszik, s őt sem fogja nyugodni hagyni: e pillanattól kezdve tehát úgyse használhatja másra életét - így is, úgy is el kell pusztulnia.

Ami ezek után történik, maga a dráma, minden monológja és intermezzója ellenére, szívdobogató gyorsasággal rohan a katasztrófa, a teljes összeomlás felé. Hamlet előbb (jellemző!) bizonyosságot szerez, hogy a szellem igazat mondott, aztán nagy belső ellenállások és küzdelmek után, amelynek vergődésében az ártatlan Poloniust pusztítja el először, utána, közvetve, Opheliát - és csak miután párbajt vívott az ártatlan Laertessel és ennek elestével ő is halálos sebbel omlik össze: röviden, mikor már semmi veszténivalója, mikor már a szellemnek se tartozna többé felelni, amiért nem tett eleget parancsának, szinte fölöslegesen és mellékesen, az utolsó percben mégiscsak leszúrja Claudiust is, aki azóta persze, önvédelemből, szintén az ő halálát kívánta.

S hogy a királynő is mérget ivott, itt fekszik holtan az egész társaság, az egész nemzedék, az egész kor, az egész jövő, reménytelenül és visszavonhatatlanul - s a többi néma csönd, s az elnémult élet csöndje fölött hatalmasan s diadallal néz szét az egyetlen halhatatlan, mert immár megölhetetlen hatalom, a Bosszúálló Szellem, a megelevenedett halál.

Pesti Napló, 1930. december 14.

JÁTÉK, AJÁNDÉK

Karácsonyi vásár

Járom a kirakatok tarka világát. Benézek a boltba, válogatok. Komoly képpel kérdezősködöm, keménykalap a fejemen, felnőtt vagyok, gyerekeknek keresek játékot. Felhúzom a rugós szerkezetet, a kocsit szalad, berreg a repülőgép. Azt is meg szeretném még nézni, intek a polc felé... talán... tudja, a gyerek kilencéves... Készségesen lehozza a polcról, de nem megy el, udvariasan áll, de állhatatosan, pedig szívesen kipróbálnám még egyszer... Köhécselek, komoly, aggódalmas arccal nézem a szerkezetet (no ugye, nehogy olyasvalamit adjon, ami első próbára tönkremegy - szó sincs róla, kérem, garantált, szolid, német munka!), aztán közömbös kérdéseket teszek még, sokallom az árat, hm, mondja csak, nincs olyan ízűjük... olyan forgatható dolog, amit múlt héten láttam... nem, nem erre gondoltam... várjon csak, mindjárt megmondom...

Így beszélek, könnyedén és felnőttesen, a *désinteressement* hideg magasságából, hogy félrevezessem, a szavaimra figyeljen, elmenjen egy kicsit a polcok felé, hogy közben gyorsan, észrevétlenül, még egyszer felhúzzam ezt a bokszoló négert, amit eszem ágában sincs megvenni, először drága, másodszer a fiam kidob vele mint Jézuskát, mivel ő korcsolyacipőt kért és futball-labdát.

Általában valami furcsa gyanú alakul ki bennem, ahogy így mászkálok a játékok között. Vajon bizonyos, hogy olyan jól ismerjük a gyermekeinket?

Apáinknak könnyű volt. Ők a tulajdon gyermekkorukra gondoltak, megvették nekünk, amivel ők szerettek volna játszani valamikor, valahogy helyreállt az egyensúly.

Azóta fordult a világ - de mintha nagyobb fordult volna.

Mintha... mintha nemcsak arról lenne szó, a „technika” századelején, hogy a gyermek *mást* akar játszani, mint amit mi játszottunk.

Minket egy nemzedék választott el apáinktól.

Őket egy világkorszak mitőlünk.

Nem *mást* akarnak játszani, mint mi - *egyáltalán nem akarnak játszani*. Mi történt? Kiábrándultak? Miből?

Lássuk csak.

Repülőgép, Zeppelin, rádió, mozigép.

Ilyenekkel van tele a kirakat.

Különösen sok a rádiókészülék és a mozi. Ezek, ugye, nem is játékok, illetve játékok ugyan, de nem gyerekek számára lekicsinyítve, mint a villamos vasút - a gyerekeknek vásárlandó rádió és mozi ugyanaz, mint amit mi felnőttek használunk... ám a kisfiam nem kért rádiót és mozit, és nem azért nem kért, mert túl komoly neki, mint ahogy a mi számunkra túl komoly ajándék lett volna egy hegedű vagy egy zongora.

Azért nem kért, mert túlságosan játékosnak találta.

Gyerekesnek.

Azt, ami nekünk, e nemzedék felnőtteinek életünk egyik legnagyobb szenzációja, technika csodája, jövő zenéje, egy lépés az Emberi Fajta megváltása felé - rádió, mozi, testvériség, szabadság!

A kisfiam vállat von.

Hol itt a csoda? És miért olyan nagy dolog az egész?

Aztán magam is tünődni kezdek.

Kétségtelen, gyönyörű ajándékot kaptunk, a lángész jóvoltából, Istentől, mikor az első ki-pattanó villamos szikrát az első *Koherer* felfogta - főnyereményt csináltunk, de az *összeg nagyságáról* még fogalmunk sincsen.

Végeredményben igaza van a kisfiamnak - játékszert kaptunk, s izgalomunk azért oly tartós, megenni azért nem tudjuk, mert használati utasítást nem mellékeltek. Ő csak azt látja, hogy próbálgatjuk és csavargatjuk. Hegedülünk és zongorázunk rajta. Azt már sejtjük, hogy *társas-játék*, egyike a legnagyobb szabásúaknak, ami eddig adatott, a föld alakú kis gyermekszoba lakóinak.

Játék - ? Igen. De gyermekes játék - ?

Tovább vitázom fiammal, gondolatban.

Valamikor, párezer év előtt, sokkal jelentéktelenebb, naivabb játékszer indított meg egy korszakot, aminek mindössze annyit köszönhetünk, hogy tudunk a Földgolyó s az Egymás létezéséről, földlakók, e földön. Vasrudacska volt, ami abban különbözött más fémszilánkoktól, hogy egyik végével mindig ugyanabba az irányba mutatott.

Enélkül a huszadik század Szókratésze és Homérosza és Arisztotelésze még ma se tudna Amerikáról, például.

De volt iránytűje, és megtudtuk, hogy testvéreink élnek itt a közelben, és útra keltünk, és meglátogattuk egymást, és megismerkedtünk, és körüljártuk a gyerekszobát, ajtót, ablakot kikapasztaltunk, s azóta is, ha dolgunk van egymással, útra kerekedünk, vasúttá és autóvá és hajóvá hosszabbított lábón és szárnyakká növesztett karokkal, hogy láthassuk egymást és beszélgethessünk.

Játék? Lehet. De mi lesz belőle, ha komolyan vesszük?

Nemsokára fölösleges lesz felkeresni egymást, földlakók, ahhoz, hogy beszéljünk. *Érintkezni*, személyesen (mint a szó is mutatja) csak azok számára jelenti a másik élőlény fizikai jelenlétének szükségességét, akiknek *apróbb* dolguk is van egymással, mint hogy lássanak és halljanak - egyszóval és röviden, a szerelemtől eltekintve, minden egyéb érzéki megnyilatkozás, ami számunkra embertársunkból becses: a képe és a hangja és a mozgása megadatik számunkra anélkül, hogy ugyanazon a helyen tartózkodnánk.

Ez más szóval s a tiszta geometria szempontjából azt jelenti, hogy a közlekedésnek az *oda-jutáson* kívül van egy másik megoldása: a *megjelenítés*.

Ahhoz, hogy a vízcsepp világot megismerjem, két mód kínálkozik: ázalaggá kell válnom, vagy mikroszkópon át kell nézmem ezt a világot.

Mi emberek az utóbbit választottuk.

Ahhoz, hogy most már a Mars-csillagba eljussunk, szintén két mód van: az egyik (nehezebb) rakétahajót kell építeni. A másik egy tökéletes vetítőszerkezet, amely minden érzékelhető vonatkozásában idedobja nekem azt a távoli világot.

Valószínű, hogy mint a mikrokozmoszban, a makrokozmoszban is ezt az utóbbi megoldást fogjuk választani.

Ha a *vetítés* kétoldalú és tökéletes - ha a világ bármely pontján láthatom és hallhatom a világ bármely más pontját - a Tér problémája, emberi lény számára, *társas* lény számára éppen úgy megoldódik, mintha a tökéletes közlekedés útján oldottuk volna meg.

Ha Párizst a szobámban láthatom és hallhatom - ha Párizs szobámból láthat és hallhat engem, nem kell Párizsba mennem, ez nyilvánvaló.

Viszont, ha nem kell sehová *eljutnom* ahhoz, hogy *megismerjem* a dolgokat - mi célja akkor az életnek?

Egy helyben álljak, mint a szikla?

Élet ez?

A kisfiam korcsolyát és sítalpat akar.

Mit mondjak neki a jövőről?

Hivatkozzam nemes és bölcs őseinkre, a zseniális *növényekre* - hogy egy helyben állanak ők, nincs lábuk, és nincsenek szárnyaik és uszonyaik: megkapaszkodtak az anyaföldben, mert mindent, ami értelmünket s képzeletünket kielégíti, onnan szereznek, s tudnak egymásról s minden más élőlényről anélkül, hogy összeszaladnának?

Meséljek neki Faremidóról?

S hogy az *Übermensch*et, ha akarom, ilyen növényféle tökélynek is elképzelve - földbe gyökerezve áll, nem kell szétfutnia a világban, mert a világ maga siet el hozzá, odavetül elébe, amikor s amennyire akarja?

Hogy ezt jelenti mozi és rádió - nem felnőttek gyermekes játékszere: új szerve testnek és léleknek a Fajta Fejlődésének nagy színjátékában.

Már megint játék!

Mit érdekli őt ez a felnőttek színjátéka, aminek nem látta az elejét?

Hóbort, képzelődés!

Ő nem akar növény lenni és *Übermensch* lenni és szikla lenni, s Emberiség se akar lenni többé, az a gyanúm, sőt még Ember se - ő egy jókedvű, szaladgáló és kurjongató példánya szeretne lenni ennek az ismeretlen és érdektelen célú tömegnek, és nagyon unalmasnak találja a felnőttek hóbortos játékszereit, amit hóbortos feltevések alapján játszanak, egyedül, automatizmusok, felhúzó vasutak, repülőgép, mozi és rádió - ő a *pajtásával* szeretne játszani és a tulajdon testével virágokkal és fákkal és hegyekkel és jéggel és hóval... mi pedig csináljuk tovább, bombavetőt és gépfegyvert és hadihajót és egyéb zseniális szerkezeteket.

Neki csak vegyek korcsolyát és futball-labdát.

Pesti Napló, 1930. december 21.

A VERPELÉTI ÚTI CARMEN NYOMÁBAN

Ugyan kérem, Kovács úr, hagyjuk az olcsó viccet. Igenis, dohánygyár, dohánygyár, olyan gyár, ahol dohányból szivarokat készítenek, színi való portorikót és havannát, és nem a Pénzverdéről, ahol az igazi, nem átvitt értelemben vett dohányt csinálják... vagy hogy is van ez a dolog? Rémes egy ilyen szegény, szomorú humorista, röviden komorista élete, ha ő nem is akar viccelni, vele mindenki viccel, és a végén már maga se tudja az égi és földi, az égő és leégő dohány közti különbséget.

Éppen azért erélyesen hangsúlyoznom kell, hogy ami jelen riportom zenei aláfestését illeti, korántsem holmi bajzsoói hangulat fűti át, sokkal inkább Bizet mester regényes muzsikája. Mint riportter, ha nem is egészen szokott módon, ez a kitűnő kollégám írta az első dohányipari szaktudósítást, *Carmen* címen, háromfelvonásos opera formájában... ő bizony, és nem Leoncavallo és nem is Rossini, aki pedig neve után ítélve, dohányügyekben kényesebb ízlést képviselt.

De úgy vagyok ezzel az operával, mint az a bizonyos mérnök barátom az Ohnet *Vasgyáros*-ával, amit (egyébként nem szokott regényt olvasni) azért vett a kezébe, mert vasgyártási szakmúnek gondolta, s már jócskán túl volt a közepén, amikor feltűnt neki, hogy Derblay Fülöp úr csak nem akar rátérni foglalkozásának technikai részére. Mint szenvedélyes dohányos, hallván, hogy *Carmen* egy dohánygyár alkalmazottainak életéből meríti tárgyát, folyton vártam, melyik felvonásban látjuk majd a gyár belsejét, ahol a hősnő, bánom is én, énekelve, ha másképp nem megy, de mégiscsak elmagyarázza és bemutatja végre nekünk, laikusoknak, hogyan készül a szivar és cigaretta.

Azonban, önök tudják, erre nem kerül sor. Bár sok szó esik benne az emberszívről; arról, amit az ember szív, egy kukkot se hallani.

Ezen a hiányon óhajtottam segíteni, amikor *Radics* Bertalan és *Uzoni* Zoltán igazgató urak szíves meghívására és kalauzolása mellett megtekintettem a Verpeléti úti Dohánygyárat (egyébként kedves szomszédomat, aminek tetejét - mármint a gyárét - innen, szobám erkélyéről láthatom), hogy nyájas olvasóimnak fogalmat nyújtsak róla, milyen tervek alapján készül az az árucikk, ami, ellentétben más tervekkel, akkor éri el célját, ha füstbe megy.

Ami a füstöt illeti, a végső cél mint termék, száműzött fogalom a gyár területén. A vágó-, szeletelő- és csomagológépeket villany hajtja, s az első felirat, ami a telepen szembeötlök, a legelső bejárat oldalán a szokványos figyelmeztetés, itt először hangzik számomra stílszerűtlenül: „Tilos a dohányzás.” No persze, úgy kell érteni, hogy a műhelyekben, ami természetes is. De azért furcsa. Mintha a tengerre ki volna írva: „Tilos a fürdés.” Vagy a sörgyárban holmi plakát, mely szerint az alkohol öl és butít. Vagy a dinamitgyárban, hogy... nem, ez nem jó példa.

De tréfán kívül, tantaluszi dolog. Ingerlő, gusztusos dohányszag csap meg, rögtön az első udvaron, s kísér majd végig a hosszú termeken - önkéntelenül ezüsttárcád után tapogatsz.

No, majd megszokod.

Ez hát a raktár. Elöl a mérleghivatal, *csempészett áruk átvétele*. A dohánycsempészet mindenfelé virágzik még, modern technikával dolgoznak, de a finánc se maradt el a kortól, amint az ábra mutatja. A jó kis szüzdohány most ott szégyenkezik a polcon puttonyba rakva, s várja a sorsot, mely a szüzcskét éppúgy utoléri, mint az állam hites, törvényes, beszolgáltatott kincsét, a széles dohánylevelet.

A csempészeket egyelőre nem látom, pedig valami homályos képzeletem van róluk: egy sorban szoktak állni, tarka ruhában, és a *Mi vagyunk a csempészek* kezdetű dalt éneklük karban. Lehet, hogy most ebédelnek éppen.

Beláthatatlan, hosszú deszkaállványon, véges-végig, négy sorban kerek és szögletes gyékénykosarak. Az egyik terem csupa pipadohány. Aztán a szivarnakvaló. Itt a külföldi áru kezdődik: *e kosarakat Jávában és Brazíliában fonták* és töltötték színültig színes kezek, egzotikus pálmák tövében, miközben az őserdő mélyén gorilla agyara csattog, s a fű közt alattomosan kúszik feléd a kajmán, kobra s öldöklő, villamos rája (megjegyzem, az itt is megeshet, hogy villamos megy rája)... Minő hangulatos kép!... Dohányszedő brazil és javán leányok kardala.

De most jön a java.

Következő kép: a pipadohány felkerül az úgynevezett vagdalóba. Rettenetes tömeg dohány. Ezek a mindenféle ijesztő statisztikai grafikonok jutnak eszembe, hogy aszongya, mennyi dohányt szí az ember életében. Olyan kicsinek érzem magam, mint ezeken a képeken az emberfigura, s képzeletemben egy kémény nagyságú pipa jelenik meg.

Itt már láthatók a *munkáslányok*.

Kicsit zavarba jövök, hogy függőnylebenésre, illetve ajtónyílásra nem sorakoznak fel, hogy egy takaros kis nyitányt énekeljenek tiszteletemre. Ülve maradnak *bíz* ők, s őszintén szólva az a gyanúm, hogy még csak fel se néznek munkájukból.

Carmen egyelőre nincsen köztük, s nem is egészen olyan pirosak, mint ahogy utoljára láttam őket, a színpadon. Hosszú asztalok mellett az egyik sor „csutáz”, azaz „kocsányoz”. Ez abból áll, hogy a kitergetett dohánylevélből kiszedik a középső, vastag eret. Odébb „pácolnak”, vagyis nedvesítik a dohányt - attól lesz szép, selymes a levél, amivel majd a szivart borítják.

S a kikészített anyagot izmos gépek vagdalják. Előbb keresztbe, aztán hosszába.

Kész a vágott dohány.

Az igazgató úr szívélyesen kínál, markolják bele.

Köszönöm, nekem elég van. Majd protezsálom néhány barátomat.

Minden asztallapon s a gépek oldalán is szívógépek szedik össze a port. Aránylag tiszta is a levegő. Egészséges.

Csak hát, mondom, a *kardal nagyon hiányzik*. Pedig milyen szép volna. Vagdaló lányok dala. Röviden vagdala.

A következő teremben csomagolás.

A jóféle „hetes” cigarettadohány kerül előbb „acskóba” (ezt gép csinálja), a zacskók, ötvenével, csomagba (ezt már emberkéz), az ötvenes csomagok ládába. Hogy mennyit dolgoznak fel naponta? Kérdésemre a gép zihálva és lelkendezve mond valamit, nem értem, nagyon tüzes.

Az asszonyosság mint kézimunka, némileg gépiesen ennyit felel: ötszázszor nyolcvan. Értsd: ennyi a napi teljesítménye.

Innen kezdve azonban már *kezdődik az egyéniség*. Közeledünk a magasabb és differenciáltabb nikotinkultúra szféráiba, a polgári igények világába - *jön a szivarkészítő üzem*.

Lám, ennek a derék leánynak, itt a sor végén, már felelősségteljesebb szerep jutott: a dohánylevelek színe, jellege és állapota alapján impresszió szerint kell osztályoznia az anyagot, s a rekeszek fölött ismerős szavak jelennek meg, jelezve, hogy utunk vége felé közeledünk, a nyersanyag csakhamar eléri létcélját! „Portorico”, „Regalitas”, „Britannica”, „Delicias”: így hirdetik a rekeszek, hogy itt már kezdődik a magasabb, darwini kiválogatódás, a szivarfajok létért való küzdelme, a legjobb esély nevében.

Szivari kiválás.

(Közben, mi tagadás, jóízűeket tüsszentek, erről eszembe jut megkérdezni, s értesülök róla, hogy igenis, *burnót* is készül a gyárban, ma már inkább csak keletre küldik.)

Íme, a legmagasabb osztály - világos, óriási terem. Széles asztalok mellett háromszáz munkásnő. (Összesen *ezren* túl vannak.)

Szivart készítenek.

Hát ezt egész másképp képzeltem.

Semmi gépiesség. Kézimunka, finom, gyakorlott ujjakkal, valóságos művészet. A kiválogatott jávalevélhez tépnek egy megfelelő adag belet. Most összesodorják, tokba teszik, vagdalják, egyenesítik, ragasztják - legalább két percig eltart, míg egy darab elkészül -, kéz és szem kell hozzá és érzék. Nagyon érdekes. Ehhez igazán női ösztön való. Csodálkozva, szinte irigyen álldogálok, mint gyermekkoromban, mikor kézimunkázó, horgoló lányokat figyeltem.

És most, végre, bátoritanul megszólítok néhányat.

- Mennyit készít egy nap?

- *Kétszázat*. Akkordra megy.

Szünet.

- Izé... hogy hívják magát?...

- Baumanné.

Szünet. Torkomat köszörülöm.

- Hm... Kedves Baumanné asszony... mondja csak... volt valaha az Operában?

- Operában? Ott nem. Színházba szokok járni, néha. Meg moziba.

Másik.

- Nini... Virzsínia... amit az apám szívott... ezt maga csinálja?

Mosolyog.

- Én egyedül. *Az egész országnak*.

Szünet.

- Látott már Virzsiniát színi?
- Egyszer.
- Jutott eszébe, hogy ezt maga csinálja?
- Igen.
- Szereti, ha a férfi dohányzik?
- Igen.
- Hm... volt az Op... különben semmi.

Fojtott nevetés a hátam mögött. Megfordulok. Oldalt, az asztal végében piros, hátrakötött kendő alatt piros arc, nevető, fekete szemek... de már el is fordult kuncogva, abban a pillanatban, hogy odanézek.

Zavartan tovább akarok menni mellette, és ekkor... mi ez?... álmodom?...

Vagy mégis?... Tehát mégis?...

Igen... nincs kétség... jól hallottam... dúdol... *azt dúdolja...*

Hiába könny... hiába átok...
Ez jól beszél... az hallgatag...
A szív szerelme oly csalárd...

Visszafordulok. Alig hallhatóan hebegem.

- Carmen?...

Nevetve, vidáman szemembe néz.

- Nem ismer meg, Don José?

- Bocsánat...

- Csodálom. Pedig már találkoztunk. A színházi társalgóban. Z. vagyok, volt színinövendék. Az uram együtt érettségizett magával a Markóban.

Nagyon köszönöm, kedves igazgató úr, nagyon érdekes és tanulságos. Igen, itt préselik skatulyába. Itt ragasztják rá a gyűrűt. Igen, innen kerül az elosztóba. És ez egy új fajta. Hát köszönöm. Örülök, ezentúl nagyobb áhítattal veszek szivart a kezembe... apropó, rágyújthatok? Köszönöm, nagyon örültem... és gratulálok, remek munkát végeznek itt önök. Hogy a legközelebbi művem?... Készül, készül... majd meghívom a gyáramba... pardon, majd küldök egy példányt... Kritikai tanulmány lesz... a szivarokról... meg a gyárakról... meg a szindarabokról... meg az életről... amik egymást utánozzák... úgyhogy az ember a végén nem tudja, melyik volt előbb...

Hát nem mindegy?

Életben, művészetben... itt is, ott is, bagóért táncolunk valamennyien.

Az Est, 1931. január 1.

BACILUSOK ÉS BOGARAK

Kruit könyvének, a *Bacilusvadászok* világsikerének okát tisztán a természettudományok iránt felújult érdeklődésben keresni, éppen olyan hiba volna, mint tisztán annak a valóban lebilincselő, regényes formának tulajdonítani, amivel a háromszáz éves küzdelem hőseinek életét, a tudatlanság és sötétség őserdejében, egy cseppnyi világosságért és megismerésért vívott kalandos gerillaharcát visszaidézi. Ilyesféle harcok, világ kezdete óta, sokféle őserdőben folytak, voltak fantasztikusabbak is, hősiebbek is, kalandosabbak is. Az se valószínű, hogy a nagy tömegeket ma fokozottabban izgatná a természet megismerésének, az emberiség boldogulásának kérdése, mint a tizenharmadik században s a „világpolgárság” éveiben.

A siker magyarázata ugyanaz, ami a világfilmek és népszerű operettek sikerét teszi érthetővé: a happy end. Leeuwenhoek, Spallanzani, Pasteur, Semmelweis, Koch és Ehrlich mesés utazása a mikroszkóp alatt viharzó vízcsepp óceánján szerencsésen végződött: a bátor hajósok révbe értek, s az általuk felfedezett világ csakúgy átalakította és kiegészítette az *egész* világról való fogalmunkat, csakúgy korszakot teremtett, mint Amerika és Ausztrália és a sarkok felfedezése. *Történt* valami, valami végérvényes és biztos dolog történt, nem bizonyult hiábavaló erőfeszítésnek az akarat emberfölötti ostroma a tehetetlen Végzet kapuján: hozzájutottunk valamihez, amit nem lehet visszaszívni és kétségbevonni többé, kaptunk valamit *saját magunk* jóvoltából, nem a természet „rendelése” révén. Bátrak voltunk, szembenéztünk a halállal, és mi voltunk az erősebbek. „Természetellenesek” voltunk, megfellebbeztük a „bölc” természet ítéletét, mely láthatatlan kis lényeknek eledelül dobta oda kiválasztott testünket - fellebbeztünk és megnyertük a pert, nekünk lett igazunk.

De a happy enden kívül van ennek a kalandregénynek még egy vonzó tulajdonsága. Nem drámai és romantikus hőstettek sorozatáról van csak szó - van az egészben valami ellenállhatatlan, ingerlő komikum is. Nem Trója bevételét énekli ez az új Homérosz, hanem valódi Odüsszeiát, a ravasz és okos férfi küzdelmét hihetetlennek látszó akadályok között. Vagy éppen Don Quijotét, mert ezek az akadályok szélmalomnak látszanak ma már - mégis, el kell hinnünk, hogy a szélmalom nagyon komoly gátlása volt a legegyszerűbb lépésnek ezen az úton. Az olvasó nem hisz a szemének ama viták, ellenkezések és gáncsok olvastán, amiken, mint valami rizskásahegyen, keresztül kellett vágnia magát a nyilvánvaló, egyszerű igazságok kertajtójának. Könnyű ma már azt mondani (egy modern tudósból idézve), hogy nem az a csoda, hogy feltalálták, hanem az, hogy csak *most* találták fel és nem a dróton futó áram előtt, lévén előbbi sokkal egyszerűbb és általánosabb lehetőség. Az igazság az, hogy a *sok ember*, a kortársak tömege, szeretett embertársaink nemcsak hogy nem támogatnak bennünket, *egy embert*, az igazság megismérlésében a „több szem többet lát” című (egyébként teljesen hazug és ostoba) közmondás alapján, hanem inkább zavarnak és akadályoznak a két szemmel való látásban. Elmondhatjuk, hogy mindarra a végleges igazságra, amiknek eddig néhány ép és világos eszű ember jóvoltából birtokában van az emberiség, jó párezer évvel *előbb* jutottunk volna a birtokába, ha az emberiséget *csak* ezek az ép és világos eszű emberek képviselték volna eddig. Hogy a *többinék* nem sok hasznát látta ez a *néhány*, az nyilvánvalóvá lesz, ha átlapozva bármelyik felfedezés történetét, álmélkodva eszmélünk rá, hogy múltak el évszázadok és évezredek, a szóban forgó *tárgyra* vonatkozó vitákban, veszekedésekben és magyarázkodásokban, míg meg nem született egy akárki - valaki, aki fáradságot vett végre magának, hogy *meg is nézze* az illető tárgyat, amiről szó volt. Viszont, hogy *kárát* igenis vallotta a szent „közös munká”-nak, azt meg a boldogtalan felfedező életé bizonyítja: a meglátott Valóságot elhítenni mindig nehezebb volt, mint meglátni, s hátralevő életük rendszerint nem újabb meglátások dicsőséges kibontakozásában, hanem keserves harcokban telt el, hogy az első lépés

eredményét biztosítsák a jövő számára, átengedvén a következő, természetesnek látszó és önként, rögtön adódó lépést az utódnak, aki gyakran csak egy évszázaddal később ért rá megszületni. Közben pedig folyt tovább a légüres spekuláció, dagadtak és enyésztek az „elmélet”-ek, filozofémák, kozmológiák, vallások, „tudomány”-ok, s aki *ellenőrizni* is szeretne volna mindezt a zagyvaságot, amivel a fejét teletöltték, azt hol a *hit*, hol az úgynevezett „józan ész” nevében torkolták le - hol tekintélyekre hivatkoztak, hol meg a „tulajdon szemére”, amivel „láthatja”. És a tizenhetedik század közepéig kellett várni, míg valakiben végre nem is a műveltség, hanem a műveletlenség naiv bátorsága keltette fel a vágyat, hogy még a *tulajdon két szemét* se tekintse tekintélynek a valóságot ismerni akaró emberész mindenhatósága előtt, mely azt súgja neki, hogy miután a legapróbb tárgy is valamikből van összeállítva, amik tehát még apróbbak ennél a tárgynál: ha ezeket az egészen aprókat nem látja a „saját szeme”, ez talán mégse azt jelenti, hogy a szentséges „tulajdon szem” tökéletlen műszere a megismerésnek - kell helyette tökéletesebbet szerkeszteni. És megszületett a mikroszkóp, a mikrokozmosz csillagvilágának iránytűje és rakétahajója.

És megszületett még valami, ami talán még fontosabb és döntőbb jelentőségű dolog volt: egy elv, egy princípium, a *módszer* princípiuma, a természettudományban ma és ezentúl már mindörökké elengedhetetlen kelléke, *conditio sine qua non*-ja az egzakt kutatásnak: az a feltevés, hogy bármely tárgyra vonatkozzék gondolatunk és ítéletünk, ezt az ítéletet *ellenőrizzük* magának a tárgynak alapos vizsgálatával, és csak azután vonjuk le a következtetést. A középkorban évtizedes vita folyt a kérdés körül, hogy a döglött hal *miért* jön fel a víz felszínére - ma már ez a vita lehetetlen, mert azóta megfigyelték, hogy nem is jön fel. Új világ született valóban, s a *kísérleti* tudománynak, annak a jó szokásnak, hogy spekuláció és megfigyelés egymás nélkül érvénytelen hóbortnak minősül e téren, egyéb fontos vívmányon kívül vasutat, repülőgépet, rádiót, röntgent, salvarsant, filmet és más csekélyégeket köszönhetünk. S a jövőben nyilván még sok mindent, mert ezen a területen sok száz lehetséges út közül néhány okos embernek sikerült a helyes utat eltalálni.

Ezen a területen...

Hát van még más terület is? - kérdi a lelkes természettudós, aki viszont abban téved, hogy ezt az utat minden egyéb utak kulcsának és megoldásának hiszi: csalhatatlan vonalnak, ami a labirintus közepébe, az emberi boldogság szentélyébe vezet.

És nem akarja észrevenni, hogy egyre távolabb vagyunk ettől a szentélytől, távolabb, mint a középkorban vagy az ókorban voltunk - nem akarja észrevenni, pedig a módszer alapján, amely a megismert igazságot mindig köteles összehasonlítani a megismert valósággal, már régen le kellett volna szögezni, egzakt formában, a tény, hogy valami zavar és ellentmondás mutatkozik, hogy a helyes irányban haladó természettudomány *nem* közeledik végcélja, az ember felszabadulása felé - nyilvánvaló tehát, hogy más területen, más tudománynak stagnálása, sőt hanyatlása gátolja és veti vissza a kivívott eredmények hatásának érvényesülését. Mértanilag szólva: az egyik összetevő eszményi pont felé irányul, az eredő mégse közeledik oda, egyéb összetevőkben a hiba.

Ezeket kéne megvizsgálni. Mégpedig a megtanult módszer szerint ellenőrizve szándék és eredmény viszonyát.

Az a gyanúm, hajmeresztő állapotok derülnének ki.

Politikában, etikában, filozófiában, esztétikában sötétebb és kétségbeejtőbb a helyzet, mint amilyen természettudományos téren a legsötétebb középkorban volt. Művelt és kitűnő embereknek, szellemi vezéreknek annyi sejtelmük sincsen az alapfogalmakról, mint Erasmus

Rotterdamusnak a lépfene kórokozójáról volt - az etikát például, mindeme tudományok alapját, állandóan összetévesztik a moralizmussal és teológiával, holott e kutatási területnek semmi egyéb tárgya nincs, mint a *legközelebbi teendők*, a helyes cselekedetek elhatározása, kiválogatása a lehetőségek közül. A legvadabb impresszionizmus dühöng *egymásról*, önmagunkról való ítéleteinkben - véleményeket mondunk emberről, asszonyról, gyerekről, népekről, fajtákról, és cselekszünk és szeretünk és gyűlölünk e vélemények alapján anélkül, hogy *meghallgatnánk* a vádlottat, akiről ítéletünk szól: az embert, az egyedül illetékeset. Az új lélektan, mely szándékában legalább, helyesen a lélek megfigyelésével kezdte el munkáját, megbízható műszerek híján (lélekkel mérjük ma is a lelket - orvos lelke a beteg lelkét!) ködös és bizonytalan teóriákba fűlt, nem tud határozott eredményt felmutatni. Vezető politikusok babonák és tömegsugalmakhoz igazodva határoznak népek, országok, államok sorsa felett, fálnak menesztik a boldogtalan tömeget vagy egymás fejének. A művész „indusztrializálódik”, polgárosul, a polgár rajong és ábrándozik, a kritikus ott ül a kettő közt, egyiket se érti, és teóriákat csinál a maga igazolására - eredmény: rossz és hatástalan művészet, a költő hitelének csökkenése, meg nem születő remekművek.

S közben halljuk az ellenőrizetlen, nem igazolt s nem igazolódó szólásokat, önmagunkról, az életünkről, szólásokat és tanácsokat, amiket, ha megfogadnánk, úgy járnánk, mint a középkori méhtenyésztő, akit az ősnemzés apostolai arra biztattak, hogy „ásson el egy bikát, földből kiálló szarvval, és tizennégy nap múlva faragja le a szarvát: pompás méhraj fog kirepülni belőle” (Kruif).

A teóriákból, impresszionista vélekedésekből, ostoba fejek elzárt fazekában fortyogó „arisztotelészi” spekulációkból rögeszme lesz végül, a rögeszmékből bogarak (íme, a lelki „ősnemzés”, ha parancsoljátok!), agyrémek.

És ezek irányítják a közvéleményt.

A bacilusokkal és mikrobákkal szerencsésen leszámolt néhány tehetséges ember: azzal, hogy felismertük és elismertük óriási szerepüket az élet dolgaiban, kivettük kezükből a hatalmat. Most egy bizonyos bogárfajtára kellene központosítani a figyelmet, ami nem kevésbé létezik azért, mert csak átvitt értelemben létezik. A vezető tekintélyek agyvelejében motoszkáló bogarakra gondolok - Krisztus korának huszadik századában ezek kormányozzák a világot.

Pesti Napló, 1931. január 4.

KRISHNAMURTI

Négyszemközt a prófétával

Legyünk tárgyilagosak, legalább annak elismerésében, hogy nehéz helyzet az övé. Prófétának lenni, a szó két- és négyezer éves értelmében, a huszadik század közepe felé és pláne Európában - vagy teljes, százszázalékos bukás, vagy teljes, százszázalékos siker, harmadik eset nincs a számára, holott ez a kor éppen csak hogy e harmadik eset keretein belül engedi meg a tengődést a felülről lefelé hanyatló, alulról fölfelé fuldokló szellemi és testi élet gépezetében. Egy próféta nem kaphat osztályzatot, egy prófétát nem lehet feltételekhez kötni, elismerni benne jó tulajdonságokat és fogyatékoságokat, nem mondhatom rá, hogy elég jó próféta, vagy nagyon intelligens próféta, kezdő próféta, tehetséges próféta, ha igyekszik, egész kiváló próféta lehet belőle idővel, viheti valamire ezen a pályán. Vagy elismerem prófétának, és akkor le kell borulni előtte, otthagyni nőt és gyermeket, hogy kövessem őt, vagy nem ismerem el, akkor meg ostoba futóbolondnak, legjobb esetben szemtelen szélhámosnak vagyok kénytelen minősíteni.

Budapesten, nagy általánosságban, utóbbi nézet felé hajlott a közvélemény szegény „Krishnajcsi”-val szemben. Rosszkor jött, mindenki el van keseredve rossz viszonyok, még rosszabb kilátások, be nem váltott ígéretetek és „megváltások”, beváltott fenyegetések miatt - mi a csudát akar ez itt mekegni a kiskátéból, holmi végső igazságokról, amiket „mein System” alapon kell el-sajátítani, minden reggel tíz percig folytatott lelki gyakorlatokkal - ki ér rá ilyesmire, ilyen nehéz időkben? Aztán meg a szanatóriumi appartement, titkársereg, komfortos felvonulás is ártott a tekintélyének - ha próféta, mondta a jó pesti ember, menjen a pusztába zebracsordát legeltetni.

El is maradt az előadás. Talán nemcsak azért, mert a finom idegzetű hindu fiatalember elrontotta a gyomrát. A lelki gyomorral is történhetett valami (ha lelki szem lehetséges, miért ne volna egyéb lelki szervünk is!) - a próféta, bár újságot nem olvas, megérezett valamit.

És ez, ha igaz, dicséretére válik, ízlésre vall, érzékenységre és disztinkcióra - s a gyanú, hogy e képességek megvannak benne, minden prófétaságon innen és túl, elég volt számomra, hogy kíváncsi legyek kitűnő kollégámra a világmegváltástan akadémiáján, ahol mint elméleti szakos, bizonyos óvatossággal szoktam kezelni magam is a gyakorlat embereit.

A hindu ember idegenszerűségét leginkább a hajzat okozza. Ez a furcsa, egy darabból való, éjfékete sapka valami szertartásos jelleget ad a karcsú figurának, természetes koronát visel, mint az oroszán, vagy a búbosbanka.

De a szeme igazán szép. Két bánatos láng a barna arc olajmécsesén - s ez a láng fellobban és visszahanyatlík minden szónál, amikor beszél. És szép az egyenes orr s az ovális áll s az egész törékeny alak. Arisztokratikus jelenség, a legősibb értelemben: állatian szép jelenség.

Biztosítom róla, hogy nagyjában ismerem „tanait”, és nem fogom unalmas kérdésekkel ismétlésekre kényszeríteni. Hogy gondolatvilágába mégis bekapcsolódjam, udvariasan idézem egyik tűrhetően művészi „gondolatát”, s úgy teszek, mintha vitatni akarnám. *A félelemről* van szó mint centrális mozgatójáról lelkünknek - (kedvenc, régi témám).

Olyan közel húzza a széket, hogy első percben kényelmetlenül hátrálok. Aztán, fél perc alatt, felismerem a mozdulat kedves, egyszerű célját és eredetét: a kisgyerek szokta ilyen közel húzni a zsámolyt, lábunkhoz, mikor mesét akar hallani vagy mondani.

És így is néz a szemembe. Olyan közről, olyan kíváncsian, unszolóan, tágan, szinte ujjongó örömeivel a (gyermek számára) *nagy eseménynek*: hogy most mi ketten beszélni fogunk egymással, valami újat tudunk meg egymástól.

Alig tudom elrejtetni a mosolygást, olyan ismerős ez a lelkendező ujjongás. A gyermek és - bocsánat - a fiatal kutyus szokott így „beszélgetni” az emberrel.

Bizony isten, megható.

Ez a kedves, gyermekesen boldog és naiv fiatalember, aki tizenöt éve egyebet nem csinál, mint „beszélget” és beszél, nemcsak hogy nem unta meg, nem lett modorossá az állandó s még hozzá nagyjában ugyanazon témakörben s mindig, ugyanolyan stílusban tartott eszmecserektől, de egyre élénkebben mulattatja a dolog, egyre frissebb kedvvel csinálja, egyre kíváncsibban.

Nem, ez nem színjáték, ezt nem lehet csinálni - nem volna értelme, nem is volna érdemes, ésszerűtlen és céltalan volna, éppen az ő „prófétai” szempontjából, *ezt* komédiázni.

Ez őszinte.

Ez a fiatalember *kíváncsian* beszélget, ez még kíváncsi rá, hogy *mi jön ki a beszélgetésből*.

Szinte hihetetlen.

Fejletlen értelmű volna? Butácska?

Leplezni akarná... vagy *csakugyan* nem tudja, vagy nem *hiszi* - amit mi felnőttek tudunk már?

Hogy... hogy *nem jöhet ki semmi a puszta beszélgetésből?*

Zavarba hoz.

Igenis, zavarba hoz, s én is úgy teszek, mintha lehetségesnek tartanám, hogy mi most ketten, lóugrás szerint, megfejtjük a világrejtvényt.

Ahelyett, amit gondolok, ilyeneket mondok kínomban:

- No igen... hiszen a közönséges boldogságban is az igazságot keressük... valószínűnek látszik, hogy ha *közvetlenül* jutunk hozzá, fölöslegessé lesz a köznapi értelemben vett boldogság...

Ujjongva néz a szemembe, kitágult lobogással, mintha szőröstől-bőröstől fel akarna falni a szemével. A térdemet gyömöszöli, türelmetlenül, mohón rángatja egész testét, hevesen bólogat.

- Aha... Aha... igen, várjon csak!

Oldalt fordul, összecücsöríti ajkát, behúzott szemöldökkel, mélyen gondolkodik, mint az elemista, aki számtani kérdést kapott.

Aztán fellángol a mécsláng.

Megvan!

Megint belém bújik.

Boldognak lenni annyit tesz, mint *jelen* lenni - magyarázza szótagolva -, csak aki *jelen* van életében, ismerheti meg önmagát és az életet!

Elhűlve nézek rá, ő pedig tapsol, hátrakapja a fejét, teli torokból kacag, szinte szikrázik valószínűtlenül fehér fogsora.

El van ragadtatva!

Megfejtette! Megfejtette!

Az a bizonytalan érzésem van, hogy nem fogok ellenállni tudni, ha a következő pillanatban felkér; perdüljünk táncra, afölött való örömünkben, hogy ezt a kérdést egyszer s mindenkorra elintéztük.

Egy bizonyos, s ezt vallom és hittel, hitelesen állítom és igazolom: ez a fiatalember jóhiszemű, semmiképpen nem szélhámos és kalandor. A mértéke lehet hamis: a mérlege semmiképpen sem az. Bőrét viszi vásárra, tulajdon képzeleteiből építi fel gondolatait, a szavakat nem dobálja, véletlenülre bízva magát, mint a kockavető - hisz benne, hogy az összefüggés, amit találni vélt közöttük, igazolódik a valóságban. A szónak gyermeki és emberi értelmében *gondolkodik*.

Az eredmény bizony gyengécske.

Viszonylagosan.

Ahhoz képest, amire szánta ezeket a gondolatokat.

S így számomra, akit se világsiker, se szánalmas kudarc fel nem világosít egy jelenség felismerésében, ha nem a két szemem: mégse marad más, mint hogy a helyét állapítsam meg egy olyan rangsorban, amelyben hitványabbak és sokkal különbek vannak nála.

A jóhiszeműség és őszinteség legnagyobb lángolása, paroxizmusa fel nem töri, fel nem olvasztja az Igazság kemény dióját, kedves Krishnajcsi fiacskám - egyéb dolgok kellenek ahhoz. *A kételkedés* zárolódó csodakulcsáról (írásodból látom) magad is tudsz - de hol vagy te még az igazi kételkedéstől, hol vagy a csalódásoktól, amik elvezetnek oda, a kacskaringós úton?

Hogy magadból nem ábrándultál még ki, érthető - de a híveidből igazán ki kellett volna már ábrándulnod.

Hát nem vetted észre, milyen mindegy ezeknek, a Bölcsök Kövét, az életelixírt fedezted fel számunkra vagy a spanyolviaszkat, ha ők egyszer rajongani akarnak érted?

Márpedig - spanyolviaszk ez, fiacskám, nagyrészt spanyolviaszk: tizedszeres mászlása, lőréje a Bornak, amely ott forrt ki egykor a valódi igazságkutatók mustoskádjában.

Az a próféta, aki kétezer évvel ezelőtt kínálta még ma is sokakat részegítő borát és eleven kenyérét: a régi törvény szerény kis változtatásának nevezte világgraszoló felfedezését. Te meg, fiacskám, a félretologatott, visszarendeztetett kis fogalomkövecskékről úgy beszélsz, mintha egy új naprendszer alapjait raktad volna le.

Házi dolgozatnak (feltéve, hogy otthon segített valaki) dicséretre méltó mindaz, amit „feljegyeztek” gondolataidból.

Egy lelkes, induló új irodalmi szemle hasábjain is egész jól hatna.

De prófétaságnak? Világmegváltásnak?

Najcsi, Najcsi!

Ja igaz, még azt akartam mondani, egyik versedben (amennyire fordításból meg tudom ítélni) van egy igazán finom sor.

Ha profétálni tudnám a különbséget, amennyivel ez az egy sor többet ér az egész általad felfedezett Legújabb Testamentumnál!

Pesti Napló, 1931. január 11.

GYILKOLÁS, AKASZTÁS, BARLANGLAKÓ KISFIÚ

Vasárnapi ájtatosság

No, miről prédikáljak nektek, kedves hívei Kíváncsiság-Egyház hivatott papjának és hívatlan prókátorának, Főtisztelendő Újságíró úrnak? A jó pap nem szokott készülni, szégyennek tartaná, hiszen ő mindig készen áll, egy állandósult ihlet állapotában - téma pedig van elég a Szentírásban, egyszerűen felmegy a szószékre, kinyitja találmra könyveknek ő könyvét, s az első mondat, ami szemébe ötlük, gazdag forrását nyitja meg a képzettársulásoknak, lévén ez a mű úgy szerkesztve, mint a lánc: akárhol emeled fel, mindig az Egész mozdul meg, hogy füledbe csörögje bűneidet s hitednek gyengeségét.

Üsd fel hát a magad *Bibliá*-ját, zizegő újságledödet, mely egyetlen nap világtörténetébe sűríti Mózes riportját a teremtésről, rendőri jelentést Káin rémtettéről, Jób keserves állapotát a gazdasági dekonjunktúrában, Jeremiásnak a sóhivatalhoz intézett nyílttéri felszólamlását, Juditot és Holofernészt, a napi hírek után Salamon *Ének*-ét s ama négy egybehangzó *Vallomás*-t is, mely hírül adja az ember fiának különös kalandját e világon.

Időben hatezer év eseménye, a földgolyó egyik pontján, körülbelül megfelel tartalomban az egész földgolyón, egy hét alatt történt esemény tartalmának - üsd fel hát bátran a rámába kötött újságlapokat, egy hétről (betűben is kitesz annyit), és olvasd el találmra a szemed ügyébe került első jelentést.

Ez a hét is jól kezdődik. A gazdag angol özvegy megtiszteli fővárosunkat, négy hetet tölt itt, el van ragadtatva a Dunától, bejár a művészek klubjába, megismerkedik színházi világunkkal, a magyar vendégszeretettel, a kedves, könnyelmű, de jóindulatú és tehetséges pesti bohémetikával, minden nagyon tetszik neki, kijelenti, hogy egészen magyarnak és pestinek érzi már magát - aztán gondol egyet, elmegy a svájci hegyekbe, s ott szó nélkül agyonlövi a pesti előkelő társaság egyik tagját, boldog családapát, komoly és hasznos férfiút, aki azonkívül még szellemi arisztokrata is, kitűnő író, állítólag.

Azt mondják, szerelmes volt belé, nagyon tetszett neki az író. Azért ölte meg.

Kétségkívül megtisztelő egy férfiúra, ha egy nőnek tetszik.

Még hozzá ennyire. Hogy ölni képes érte egy ilyen szép, gazdag, érdekes angol nő. Ha nem is érette, legalábbis miatta. Ha nem is mást, legalábbis őt saját magát.

Ismerek férfiakat, esetleg írókat, akik lelkük mélyén egy kicsit duzzognak is. Nem értem, mondják magukban, vállukat vonogatva, én is megismerkedtem vele, ezzel az érdekes asszonnyal, ezzel a pompás nősténypéldánnyal, ezzel a wedekindi Luluval, hát nem vette észre, hogy vagyok olyan legény, férfinak is, írónak is, ha nem különb, mint az a derék amatőr - mégse ábrándult ki belőle, javamra? Tovább is őt szerette? Furcsa ízlés. Ha egy kicsit fejlettebb és differenciáltabb igényei lettek volna, most izé... most velem kapcsolatban derülhetett volna ki, hogy mire képes egy nő, ha olyan férfi akad az útjába, aki ekkora szerelmet tud kelteni egy nőben... De nem, neki az a másik kellett - buta liba!

A tárgyilagos szemlélő, Közvélemény Kisasszony azonban nem ilyen ostobán hiú, ő elismerően himbálja fejceskáját, és irigyen sóhajt.

Micsoda szerelem!

Csoda nagy dolog az a szerelem!

S a bírák (az utóbbi évek tapasztalatai alapján meg lehet jósolni) majd megállapítják a beszámíthatatlanságig minősülő felindulást, ami egy ideges özvegy lelkében támad, ha önzetlen szerelmét visszautasítják. Megússza a dolgot néhány évi szanatóriummal, ha fel nem mentik, mint Grozavescunét. Végre is, a női hisztéria éppen olyan betegség, mint a gyomortágulás vagy reuma (így tanítja a modern pszichológia), s ennek a betegségnek speciális ismérve: hogy rendszerint *más* hal bele, nem a páciens. Komoly, modern gondolkodású orvost nem fog arra a kételyre csábítani, vajon nem kellene-e mégis, más szempontot is keresni az eset elbírálásánál, mint a szigorúan tudományosat?

Olyant például, mint aminek alapján Kardosné nénémasszonyt kötötte fel kedden reggel Kozarek mester, Kardosné, aki nem volt hisztériás, aki egészséges, beszámítható paraszt volt, nem számíthatott hát holmi betegeknek kijáró kíméletre, enyhébb megítélésre. Nem számíthatott, de nem is számított. Nyugodtan ment az akasztófa alá, miután jóízűen megreggelizett, teljesen tisztában volt a helyzettel, büntetését nem találta bűnénél súlyosabbnak, legfeljebb azon panaszkodott, hogy mások miért nem bűnhődtek ilyen keményen. S ebben a józanságban van valami egyszerű tanulság, használható és alkalmazható *mérték*, amit finom lélekelemzők, sőt jogbölcselek okoskodásában sokszor hiába keresünk. Kardosné megnyugvásából nyilvánvalóan kiérzik, milyen természetesnek találja, hogy *a gyilkos iránti ellenszenvünk egyenes arányban áll az áldozat iránt érzett részvétünkkel*. Nem az *ölést*, az *élet kioltását* kárhoztatjuk *általában*, mint ahogy az idealisták hirdetik - Kardosné jól tudta, hogy csirkeölésért (néhány fantasztától eltekintve) még senkit vád alá nem helyeztek -, a poloskairtókat pláne elismerjük, a baktériumpusztítókat pedig egyenesen ünnepelni szoktuk. Azt lehetne mondani, hogy Kardosné gonosz lélek volt ugyan, de ép lélek volt, ha nem állana a gyanú, hogy a gonoszság maga is beteges elfajzás.

Lehet, hogy az.

De akár az, akár nem, elfajzás és betegség nagyon sokféle lehet: az úgynevezett erkölcsi ítélet ellenben csak kétféle érzésben nyilvánul: vagy ellenszenvet érzek, vagy rokonszenvet.

S ezért az érzésért nem tartozunk felelőséggel.

Merőben felelőtlenül vallom hát be, hogy bár egy cseppet se imádom levesben a külön, számomra készített arzénrántást, amit „előre megfontolt” kezek kavartak belé - képtelen vagyok túlságosan méltányolni a „nagy, ősi érzelmek” spontán kitöréséből származó „felindulást” (még akkor is, ha ez az érzelem a szerelem önzetlen ösztönéből, sőt még akkor is, ha általam keltett szerelemből fakad) mint enyhítő, sőt vonzó indítékát az *erőszaknak*. Az „úgy szerettem, majd megettem” elvet inkább a jó étvágyra, mint a szeretetre tartom jellemzőnek, s előbbít, ha magam vagyok a tárgya, korántsem érzem hízolgőnek.

Nem, nem - a krisztusi tanítást egészen rosszul értelmezik ezek a nagy megértők, hasonló esetekben. Nem minden gyilkos ártatlan, aki „nem tudja, mit cselekszik”. A ragadozó állat se azért kelt borzalmat és gyűlöletet, mert tudatosan rossz, hanem azért, mert *lényéből* hiányzik a szelídség. Aki önző indulatból ölni képes, annak bűnössége *negatív* előjellel ugyanolyan gyűlöletes számomra, mint a megfontolt gonoszságé - az adott cselekedetet talán nem akarta elkövetni, de elmulasztott valamit, olyan mulasztást követett el, ami emberi lélek mérlegén, főleg a rossz cselekedettel - elmulasztott egy döntően fontos, az emberből embert csináló *másfajta* gyilkosságot: elmulasztotta megölni magában az ölesre való állati hajlandóságot.

Mindez persze nem azt jelenti, hogy a megfontoltság még a gyilkolásban is emberibb a céltalan, őrjöngő mészárlásnál. Bár egész tág értelemben kevésbé ártalmasnak látszik a társadalom számára. Aki „megfontol” valamit, az *még nem határozott*, annak van ideje, az mérlegel és összehasonlít - majd azt mondtam: azzal még lehet beszélni. A szándék nem cselekedet, s ha jóindulattal nézem, felismerhetem benne a jóakarát csíráját: bűnt akarok ugyan elkövetni, de nem *mindenáron* - nem a bűn a fontos, ha célomat anélkül is elérem, szívesen lemondok róla.

Hogy egész általános példát mondjak: lám, ma egész Európában fegyvereket és gázokat gyártanak derék, békés emberek, kardokat köszörülnek és lövegeket töltenek dinamittal - csupa olyan tárgyat, amiknek egyedüli és kizárólagos célja és feladata az emberölés. Mégis, el kell hinni, nem megy másképpen, hogy e gyártók között *egész jóhiszemű* pacifisták is akadnak, akik meg vannak győződve róla, hogy éppen ez a készülődés alkalmas a bűn és gyalázat megfélemlítésére, makacsul ragaszkodván a tényektől százszor megcáfolt „*para bellum*”²⁶ elmélet helyességéhez.

Igazuk van? Nincs igazuk?

Majd meglátjuk.

Egyelőre mintha annak a tízéves iskolásfiúnak ösztöne mutatná a jövőt, akiről itt olvasom, hogy elfogta a rendőr. Csákánnyal és kapával és Davy-lámpással szökött meg hazulról, hogy valami barlangban rejtőzzék el a fizikatanár és magyartanár és történelemtanár elől. Talán nem is tőlük félt, személyesen - sőt talán nem is attól drukkolt, amit *nem* tanult meg -, talán attól hökkent meg, amit *megtanult*. Fizikából a löveg röppályáját, történelemből a befejezetlen háborúk sorát, költészetből pedig a prófétasorokat:

Bújt az üldözött s felé
Kard nyúlt barlangjában...

Pesti Napló, 1931. január 18.

²⁶ „*para bellum*” - Készülj a háborúra!

AZ ÁTALAKÍTOTT SZÍNHÁZ

A kísérlet talán nem teljesen új, de alkalmazása soha nem volt olyan időszerű.

És olyan jellemző a korra.

A jövő dramaturgjai, ha ennek a most kezdődő új iskolának eredetét kutatják, talán a *Csodabár* című darabbal jelölik meg a nagy folyamat kiindulópontját.

Ezek voltak az első lépések, fogják majd mondani.

Igaz, előfordult azelőtt is, hogy színpad és nézőtér közt lazítani próbálták a rivalda éles határvonalát, amit egy klasszikus kor zenekari szakadékká mélyített, áthághatatlan kínai fallá. A nézőtérre lesétáló, a nézőtérről felkiabáló színész mint különleges kuriózum, bizonyos közvetlenséget akart hangsúlyozni e határátlépéssel. A meztelen színpad, színpadi próbák, illúziórontó s éppen ezért életteljes és izgató csemegéit Pirandello előtt s utána is elég sűrűn tálalták fel a szokatlan pikantériára vágyó közönségnek.

Ez azonban valami más. És új.

Itt már nem arról van szó, hogy színpad és nézőtér közt lebontsuk a falakat. Színpad és nézőtér összeolvadásából nem tarka keverék többé az, ami most készül: *vegyület az*, immár se nem színpad, se nem nézőtér, hanem valami más - egy harmadik lehetőség.

A színpad letagadja magát, elhazudja lényegét, másnak adja ki magát, mint ami.

Gyakorlati kényszerből vagy a művészettörténeti fejlődés folyamán történik ez - most még nem lehet tudni. Megijedt a színpad, konkurens művészetektől, gazdasági válságtól, s azért bújjik álruhába - vagy az átalakuló ízlés követeli tőle a teljes felszabadulást? Még nem látjuk a tendenciát.

Csak elképzelni lehet, *ad absurdum*, hová vezet az új ösvény.

Herczeg Géza, kiváló honfitársunk világsikerű operettjében színpad és nézőtér együttesen vidám lokált ábrázolnak, éjjeli mulatót, ahol a nézőtér inkább csak afféle páholyos szerepét játssza, amilyen effajta mulatókban is szokott lenni, azok számára, akik nem óhajtanak táncolni a parketten. Ennek a lokálnak - legalább látszatra - éppen úgy vendége a színész, mint a néző, s a *commedia del arte*-szerű cselekményben teljesen összefolyik a passzív és aktív elem.

Berlinből most indul útjára egy operett, ami felbuzdulva emennek sikerén, alaposan rádupláz a merész színházi forradalomra.

Egy *Aranykakas* című darabról van szó. „Aranykakas” - ez egy szálloda neve. Ebben a szállodában történik minden. A szó legszorosabb értelmében. A színház *maga* a szálloda. A komédia ezúttal már *kívülről* kezdődik. Az érkező néző csodálkozva látja, hogy a homlokzatról eltűnt a színház neve - helyébe az „Aranykakas Szálló” cégére került. Színházi szolga helyett portás és liftboy fogadják az autóból kiszálló „vendéget”, aki publikumból pasassá avanszált. A pénztár helyén portásfülkét talál, ahol jegy helyett „szobaszámot” kap. A páholyok előtt szobaasszony és londiner. Minden páholy előtt, a folyosón, egy pár cipő.

Ezekután mi jöhet még?

Pár év, és a színházat nem ismeri meg tulajdon édesanyja, ha véletlenül találkoznak.

Találkoznak, mondom, nem viccből, mert ugyan ki állíthatja meg a színházat, ha egyszer, a szó legközvetlenebb értelmében „megindul” ezen a lejtőn?

Ki akadályozhatja meg, hogy valaki olyan darabot írjon, ami a színházat gőzhajóvá változtatja, hogy csak egy szerény példát mondjak?

Hol lesz akkor már a „forgószínpad” olcsó technikai trükkje!

Kerekes színpad fogja mulattatni fiainkat, ami azt jelenti, hogy a színház, mindenestül, úgy, ahogy van, kerekre lesz építve, mint boldog, naiv őse, a vándorcirkusz.

Így találkozik a Kezdet a Véggel.

A *Titanic* című operettet rendes propellerrel felszerelt színház fogja játszani, nagyobb folyókon és a tengeren.

Minden finomabb színháznak ezenkívül felfújható teteje is lesz, szükség esetére, ha például Zeppelinen játszik a cselekmény. Azonkívül, ami a süllyesztőt illeti, ez a fogalom a jövőben az *egész színházra* vonatkozik. Ilyenformán semmi akadálya annak, hogy olyan darabot játsszanak el, aminek első felvonása a szárazföldön, a másik tengeren, a harmadik tenger alatt, a negyedik a levegőben történik. A felvonásköz elég időt nyújt, hogy a színház jól felszerelt épületét eközben ne csak átalakítsák a megfelelő járművé, de el is juttassák arra a helyre, ahová a cselekmény kívánja.

A néző nem annyira publikuma, mint inkább utasa lesz a színháznak.

Mert a jövőben a színház nem fogja megvárni, amíg a néző elmegy beléje. Ezt a fényűzést, úgy látszik, többé nem engedheti meg magának, ő megy el a nézőért. Levelezőlapra házhoz megy.

A nézőért. Esetleg a nézőbe.

Nyilvánvaló ugyanis, mi lesz e fejlődés végső csúcspontja. A *színház-szérum*, illetve *színház-pilula*. Akkora labdac, mint egy aszpirin. A néző beveszi, a pilula hatni kezd, s hatása alatt az emberi képzeletben, amelyet *közvetlenül* irányít a pilulába sűrített írói, színészi és színpadi teljesítmény, egyszerűen lejátszódik az egész, mintha a szemével látná és fülével hallaná.

És akkor talán megint lehet olyan darabról szó, amit színház formájú színházban játszanak majd színész formájú színészek.

Színházi Élet, 1931. 3. sz.

MIKI

Egy nagy humoristáról

Az éccaka felnevettem álmomban. Régen történt velem. Félálomban, ahogy felriadtam, még elkaptam az álomfoszlányt: mozifigura voltam, egy nagy lepedőn, egy síkban ágáló árnyék, kínosan szaladgáltam valami dzsungel bokrai közt, tigrisek üldöztek és fehér csákós angolok. Tudtam, hogy a legegyszerűbb volna előre vagy hátrafelé lelépni, hogy otthagyjam az egész boszorkányvilágot, de nem lehetett, oda voltam ragasztva a vászonhoz, mint valami eleven matrica. Ekkor, a végső pillanatban, nyakamban már a fenevad leheletével, azon vettem észre magam, hogy a halálfélelemtől égnek meredő hajam szálai nyúlni és vastagodni kezdenek, egymás mellé sorakoznak, mint a vaslécek, az egészből valami ketrecféle alakul ki, ami hirtelen körülfogja a tigrist, összecukodik a feje fölött, és ártalmatlanná teszi a külvilág számára. A ketrec tetején pedig megjelent Miki, a pajkos mozifilmek Mikije, gúnyosan cincogott befelé az acsarkodó tigrisre, és a ketrec rácsán, mint valami hárfán, játszani kezdett, mire a ketrec is, meg a tigris is, meg magam is táncra perdültünk.

Most hát, hálából és hódolatból, amiért megnevettettél a rejtett és elnyomott félelmek és bűnök és szorongások börtönében, „alsó tudatom” mélyén is, Miki, te elevenné vált jökedve egy rosszkedvű világgal dacoló egészséges képzeletnek: hadd szentelek egy oldalt neked, két gyilkosság, három betörés, nyolc külpolitikai nyilatkozat s néhány világmegváltó laputai tervezet között. Hálából és hódolatból, csak úgy magamtól, mert eszembe juttattad magad. Nem állok összeköttetésben semmiféle mozivállalattal, se ügynökséggel, se filmkölcsönzővel, nem kaptam megbízást, nem csinálok reklámot, propagandát, nem kapok százalékot, nem számítok szakkörök elismerésére, nem várok kábelt New Yorkból Zukor és Miller uraktól, megrendelést, dramatizálást, lekötést, angolra se fordítottam cikkemet, hogy a nem tudom melyik Film Corporation, amelyik Mikit „forgalomba hozza”, tudomásul vegye a „hasznos szolgálatot”, amit ennek az iparcikknek terjesztése körül kifejtettem.

Csak úgy, magamtól, ingyen és bérmentve, tulajdon örömömre állapítom meg a jóleső tény: tülekedő, versengő és kapkodó, elkeseredett csataterén a világ egyik legnagyobb ipari harcának, a filmiparnak, filmtankok és filmgázbombák és filmfojtógázak és könnyeztető és rekeszizomcsikaró filmek tumultusában váratlanul, Isten jókedvű szeszélyéből egy nagy tehetség született meg, egyszerű lángész, amilyen ritkán születik, de ha születik, nem valami külső ok következményeként - nem azért, mert „lehetőségek” váltak valóra a „technika fejlődése” révén. Aki a Miki-féle rajzfilmeket kitalálta és készíti, ötven és hetven év előtt éppen úgy valaki lett volna s éppen akkora, korszakalkotó valaki művészetének területén, a grafikában, mint amilyenek voltak Daumier és Wilhelm Busch, a maguk korában. A humornak és komikumnak ez az új nagy művésze éppen úgy nem *eszközeinek*, hanem csakis sajátos, merőben eredeti és önálló művészi tehetségének köszönheti kivételes sikerét, mint bárki a régiek közül, akiknek csak egy ceruza és egy darab papír állott a rendelkezésére. És viszonylagosan, ezeknek az új megnövekedett számú és lehetőségű eszközöknek csodálatos arányú kihasználása a hatás céljaira, éppen úgy az ő külön, eszközöktől független tehetségéből következett, mint nagynevű elődeinél az egyszerűbb eszközöké. Nem a film szabadította fel ezt a tehetséget, ez a tehetség hozta ki a filmből a páratlan, magában álló világot, amit Miki-rajzok címen ismer és ünnepel, véget nem érő kacagással, egy világ közönsége.

Mert ugyan mik ezek az eszközök?

Keserves, aprólékos munkával úgy kell sorozatba szerkeszteni egy időben lejátszódó esemény grafikus vázlatát, hogy abból összefüggő, mozgó ábra jöjjön ki a vásznon.

Ennek a régi trükknek, amit a mozgókép feltalálása óta állandóan csináltak, a Miki-sorozat szerzője nem technikában, hanem *szellemben* adott új, bámulatos jelentőséget.

A komikum lényegét fogta meg: azt, ami benne *gyermeki és örök*: a fantasztikumot.

Felfedezte annak a magában véve is komikus, de egyhangú technikumnak, hogy a gépies vonalfigurák úgy viselkednek, mintha elevenek volnának, minden elképzelhető élet jelenség-nél gazdagabb és változatosabb belső tartalmát: a törvény - korlátokat lerázó szabad vágyteljesülés lehetőségét. Egy világot teremtett, új paradicsomkertet, puszta vonalakkból, amiknek világához képest gépiesen nehézkesnek és szegényesnek tűnik a mozgalmas valóság világa.

Ha Darwin nem felfedezője, hanem feltalálója lenne az élet törvényeinek, mint valami teremtő - Miki egér még akkor is joggal mondhatná, hogy ő ezeket a törvényeket sokkal leleményesebben, ügyesebben és mulatságosabban alkalmazta a gyakorlatban, mint kiváló mestere, az Ember. A zsiráf elég furcsa állat, s furcsaságának magyarázata, hogy valamikor ő is rendes arányokat feltűntető valami volt, mint a láma, vagy ló, de kénytelen volt így megnyúlni, hogy elérje a magasra felfüggesztett pálmalevelet: ez a világos és elfogadható magyarázat sokat veszít értékéből, elevenségéből, hogy úgy mondjam, bájából, azzal, hogy ennek az ötletnek keresztülvitelére a zsiráfnak sok-sok évezredre volt szüksége - másrészt, ha a körülmények megváltoznának körülötte, s a pálmalevél lekerülne a bokorba, nem tudná hirtelenjében visszacsinálni az egész dolgot. Ötletes dolog a „természetes kiválás” törvénye, de ötletessége kissé nehézkesen érvényesül. Miki egér gyökeresebben oldotta meg a teremtés és mozgás tehetséges ötletét. A „környezethez való alkalmazkodás” nála nem a létért való keserves küzdelem princípiuma, akadályokkal számoló módszere, hanem állandó, szüntelen, pillanatra se csökkenő újrateemtése az egésznek, úgy, ahogy a viszonyoknak megfelel. Miki egér nem vár tízezer évig, ha a datolya kissé magasabbra került a kelletténél - neki egy pillanat elég, hogy zsiráfnyaka nőjön, esetleg szárnya, ha kell, fogai és körmei és minden egyebe, ami „jó volna, ha lenne” a közönséges élő számára - az ő számára pedig „jó volna? akkor legyen!” Indulatok és érzelmek kifejezésére való esetleges fogyatékoságainak pótlásáért se megy a szomszédba Miki egér - ő ugyanis nem örömet és bánatát, nem vágyait és igényeit méretezi fizikai adottságaihoz, hanem ezeket az adottságokat méretezi a vágyakhoz és igényekhez: s ha tulajdon figurája nem elég elasztikus, egyszerűen kölcsönveszi a halott környezetben lappangó képességeket, amikre valami életszerű külsőleg figyelmezteti. Így teremt wagneri orkesztert konyhaedényekből, sivító malacokból, macska farkából, ha viharzó fájaldalmát akarja kivetíteni - így táncoltatja meg örömeiben a hegyeket és házakat és fákat és csillagokat, csupa engedelmessé, mindig kész szolgáját isteni hangulatának. Korlátlan szabadság és hatalom Miki egér világa, s hogy *mégis* tökéletes, emberi világ legyen: nem hiányzik belőle az ügyefogyottság és félszegség szájalomkeltő és részvétkeltő kedvessége sem - Miki hatalmas és halhatatlan, mint az istenek, amellet remegő, üldözött kis egér is tud lenni, különben honnan venné a felszabadulás és megváltás ingerlő örömet?

Egerek félisteni, legendás hőse Miki - Übermaus, akit éppen úgy *filozófia* és *spekuláció* teremtett, mint az Übermensch: csakhogy ennek a filozófiának és spekulációnak nem dogmák és ismeretek adtak alapot, hanem a vidám, kicsattanó képzelődésből fakadt vágy, egészséges vágyból fogant játékos képzelet.

A játszó gyermek *játékszerévé* teszi az egész világot: eleveneket és holtakat. Mi, felnőtt gyermekek, szívesen folytatjuk ezt a mesterséget, ha lehet.

Miki egér tovább jutott egy fokkal. Játékszerből *játszópajtássá* léptette elő környezetét: ég és föld mozgó és nem mozgó teremtményeit.

S megbűvölve, ég és föld, együtt játszik vele, részt vesz a körtáncban.

Egy villanó részletet idézek - a Miki-rajzok szédítő ötletzuhatagában észre se vette talán a közönség: egy pillanat volt az egész.

Hangszerek futnak, bosszút állani Mikiért, akit kidobott a gazda, mert szerenádott adott. Öreg hegedűk, csellók, trombiták szaladnak hosszú sorban.

És köztük egy zongora.

Három lábán fut persze, billentyű-fogsorát vicsorítva. De még ehhez képest is *feltűnően* biceg. Jobban odanézek - hát kiderül a bicegés oka.

A zongora *egyik lába fából van*.

Értsék meg: *általában* a zongorának *mindegyik* lába fából szokott lenni. És ez egy rendes zongora, tehát feltehető róla, hogy bár szalad, fából van az egész. De ha játék, legyen játék - az a körülmény, hogy egy zongorának mind a három lába fából szokott lenni, nem veheti el a zongorának azt a jogát, amit más élőlények élveznek, hogy mülábat hordjon, ha neki úgy tetszik: ő nem tehet róla, őt nem lehet azért megrövidíteni, kizárni az élők sorából, hogy véletlenül a mülábat is fából szokták csinálni. Ezt a vendéglábat, ami bele van illesztve, úgy kell tehát értelmezni, hogy a zongorának, azonkívül, hogy mind a három lába fából van, ezek között van ezúttal egy *fából való* faláb is, hogy részvétet és megértést keltsen szívünkben a kedves, öreg rokkant zongora iránt.

Ebből az egy részletből meg lehet érteni Miki egész világát.

Nem egy hóbertos agy torzításai ezek - a „groteszk” jelző egyáltalán nem illik Miki művészetére. Tündérorszámban, ahol a cselekmény játszik, igen rendes és okos törvények uralkodnak: legfőbb jellemvonása ennek a birodalomnak a *szolidaritás*, szeretet, egymás segítése. Nem különbözni, *hasonlítani* akar itt minden a Normához, Isten szikrájához, amit véletlenül az emberben helyezett el - ezért érez és cselekszik minden élő és holt tárgy embermódra.

Az Ember mint központ fontosabb itt, mint a természetbölcselek unalmas erő-anyag központi törvényei.

Ha egy zongora embermódra viselkedik: büszke és önérzetes, bosszúálló és megértő - akkor méltó rá, hogy részt vegyen az ember minden örömében és bánatában.

És legszebb, legüdítőbb, legcsapongóbb álmaiban is.

Márpedig Álomországban, Tündérorszámban, Képzletországban, Emberországban a fából való faláb csakúgy nem *általános* törvény, éppen csak *egy* lehetőség, mint ahogy, ha tetszik, általános szokás a *fából való vaskarika* - mert ebben az országban nem a Természet uralkodik, hanem az ember, az isteni jókedv és vidámság törvényei szerint.

Ezt fedezte fel ez az új, nagy humorista, akinek hirtelenjében a nevét se tudom.

Pesti Napló, 1931. január 25.

BOGARAK

Egy furcsa délután

Diener bácsival, Diener Hugó nyugalmazott igazgató úrral itt a kávéházban ismerkedtem össze, vagy öt évvel ezelőtt. Akkoriban tette át sakkjátzmáinak színterét a szomszéd kávéházból, s tekintetem a fekete mellől átpislantva e szorgalmas bábrakosgatókra, szívesen pihent meg magas, germán alakján, fehér szakállas, szelíd filozófusfején, ezen az egész, szabályos példányán a „szép öregek” egyre ritkuló típusának (ma inkább csúf fiatalnak maszkírozzák magukat, amerikai divat után, a versengő hatvanévesek). Aztán, látván, hogy egyre nagyobb tömegekben fogyasztja partnereit, a pincér útján felajánlottam magamat áldozatnak, s ő kedvesen mosolyogva, azonnal le is ült velem, miután bocsánatot kért, amiért egy kicsit töri a magyar szót. Úgy a hetedik-nyolcadik játszma után szerencsésen rájöttem, miért vesztettem el az addigiakat - természetesen azért, ugyebár, mert Diener bácsinak semmi érzéke nem lévén az én fiatalos, temperamentumos, zseniális és egyéni játékmódomhoz, a legnapóleoniabb stratégiával felépített hadállásaimat pocsékká tette valami óvatos, nevetségesen kisigényű, jelentéktelen válaszlépéssel, aminek lehetőségére az enyémhez hasonló magasröptű és messzemenő haditerv lángelméjű alkotója rendesen elfelejt odafigyelni - röviden szólva: Diener bácsival nem lehet játszani, mert elrontja az ellenfél partiját, mihelyt ő is lép. (Mondják, Laskernek és Aljechinnak is megvan ez a hibája.)

De azért azóta is csaknem naponta leülök vele sakkozni, hogy bebizonyítsam, milyen nevetséges véletlenül múltak eddigi veszített játszmáim, miután nyilván sokkal jobban játszom nála, amint az holnapi játszmánknál ki is fog derülni.

Most azonban nem erről akarok beszélni, hanem arról, hogy jó néhány évi sakkismeretségünk után, egyszer a következő húzáson tűnődve éppen, valami hülye hasonlatot mondtam szórakozottan, ahogy a sakkozók szoktak összevissza fecsegni, hogy aszongya „futó, futó, most lép a futó, a futrinca, vagyis barlangi futrinka, más szóval nünüke” - mire Diener bácsi, aki mint mondtam, nem is tud tökéletesen magyarul, elmosolyodott, és udvariasan megjegyezte, hogy die futrinka und die nünüke, das sind verschiedene Sachen: először is a futrinka az bogárféle, a nünüke meg nem - másodsor barlangi futrinka nincsen, mert a futrinkák mezei bogarak. Elcsodálkozván, hogy éppen ezeket a népies szavakat ilyen jól ismeri, a parti után (megint elvesztettem, az átkozott futó miatt!) megkérdeztem, nem foglalkozott-e valamikor folklorizmussal. Azzal éppen nem, különlegesen, mondta, de az ember sokat tanul, ha falut jár. Hát hogy sokat járt-e falut? No, ety kicsit bogarászni szogtam. Bogarászni? igazgató urat érdekli az ontomológia? Nő, ety kicsit, szogtam gyűjteni. Úgy? bogárgyűjteménye van, és mióta gyűjti? Nő, úgy harmincöt-negyven esztendő. Ejha - és ugyan mennyit gyűjtött eddig? Nő, úgy százötven-kétszáz ezer fajtát, amennyit éppen lehetett - ha tetszik érdekelni, tessék felgyöni egyszer, majd megmutatok.

Ma aztán felmentem, mert közben kezembe került Brehm, és ott legfeljebb ha negyvenezer fajtát találtam megemlítve - vajon nem tévesztette el a számot az igazgató úr? A kedves, ódivatú, németes budai lakásban szőke hölgy nyit ajtót, az igazgató úr leánya, zongoratanárnő, akivel kettesben éldegélnek itt. Rögtön kijön ő maga is az előszobába, ahol tetőig érő szekrények állnak sorba, a falak mentén. Barátságosan tessékel befelé. Gyorsan elmondom aggodalmaimat, remélve, hogy ezúttal sakkmatt lesz - de ő, a maga óvatos modorában (erre szokták mondani a sakkozók: mattra a király ide lép), szelíden megjegyzi, hogy ami Brehmet illeti, az

éppen csak futrinkamódra végez a bogarakkal, hatszáz oldalas kötetében, vagyis futólag. Ha némiképp alaposabb műveket óhajtok látni, itt ez a szekrény, vagy száz kötet szerény töredék a *Fauna entomologica* szakmából: ez is jórészt hagyaték fivérémtől, Diener Károly egyetemi tanártól, aki először foglalkozott a családban bogarakkal.

S miközben méteres, fekete dobozokat kezd kirakni az asztalra az üvegesszekrényekből, megtudom még a következőket.

Amit itt látni fogok, az nem *általában* a rovarok világa, csak egy csoporté: itt kizáróan *bogarak* vannak, vagy kemény, fedeles szárnyú ízeltlábúak - a pókok, lepkék, legyek, rákok, poloskák, méhek, hangyák nem tartoznak ide -, ezek, külön-külön, megint csak ugyanekkora gyűjtemények alapját képezhetnék. S még csak nem is a *világ* bogarai - ez európai munka eredménye, saját gyűjtés, a svájci havasoktól Erdély bércéiig. Különösen pedig Budapest környéke, mintegy harminc kilométernyi körzetben - Lágymányos, dunai szigetek, pilisi hegyekből körülbelül négyezer fajta. Ó igen, feleli kérdésemre, a mi múzeumunk is igen tiszteletre méltó - nagyon szép gyűjtemény, persze kissé hiányos, főként a magyarországi és erdélyi fajtákban, amikben az ő szerény gyűjteménye valamivel alaposabb. De ez szerencse dolga, ő még akkor gyűjtött, mikor a környék erdeit, bozóttjait nem irtották ki - az utóbbi évtizedben rengeteg fajta kihalt a kultúra következtében.

Közben nyílnak a fekete dobozok.

Fehér alapon sorba, mikronnyi pontossággal beszurkált gombostűk: a gombostűkön alul vízszintes cédula, felirattal, hellyel és évvel (ez a legszebb a dologban, magyarázza, *emlékezni* mindegyikre, hogy hol és mikor találtam), felül, másik papírkán maga a bogár, szépen szét-ragasztott lábakkal, kisimított csápokkal.

Szédületes tömeg!

A formák, színek, méretek hihetetlen bősége, a büszke szarvasbogártól lefelé a cédula közepén halványló, alig észrevehető porszemcséig, amiről csak erős lupén keresztül vizsgálva tudod meg, hogy éppen olyan bonyolult, szabályos bogárka, mint a többi: kemény, csillogó barna kitinfedéllel, csápokkal, szemekkel, lábakkal, a fedél alatt sugaras legyezőszárnyal, szivárványszínekben.

Ezek csíborok. Csupa remek példány. A nőstény parányival kisebb, a hátán recés csatornák - hogy miért? Hát nemcsak azért, hogy a bogarász felismerhesse a nemet, mint ahogy gondolnám: mellékesen arra is való, hogy a hímecke lába megkapaszkodhassak a síkos fedelén, párzás közben. Mert a *nászrepülés* ezeknél az ősi, az embernél arisztokratikusabb élőknél, a bogaragnál, az élet csúcspontja, célja és értelme, évekig vakoskodnak, lárva- és bábformában, a föld alatt, fák odvában, barlangok mélyén, hogy aztán néhány hétre, néhány napra, esetleg néhány órára a szárnyak pompájában felszökellhessenek a Nap felé - tökéletes lények, arkangyalok, akiknek nem kell többé részt venni a létért való küzdelemben, nem éhesek és nem szomjasak többé, nem kell enni és harcolni, csak szeretni és meghalni - isteni sors! Übermensch!

Rajongó himnuszomra, gyönyörűen felépített metafizikai világrendszeremre Diener bácsi óvatosan lép egyet, vagyis szerényen közbeveti, hogy ami a harcot illeti, azért harc itt is van, legalábbis védekező formában. Ezek itt például mindenféle nedveket lövellnek az ellenség felé, ezek a százféle katicabogarak meg azért olyan színesek, hogy messziről tudni lehessen a maró mérgeket, testük mirigyeiben - ezek meg egyenesen gázbombát tartanak, mérges és elrejtő füstfelhőt bocsátanak ki magukból. Ezek csak barlangok mélyén élnek, hogy senki ne tudjon róluk, vakok és süketek. Ezek a galacsinhajtók itt, a *szent szkarabeusz* rokonai, nemigen röpdösnek, kemény munkában töltik isteni bogárlétüket, ganéjgolyóbist gyúrnak, akkordba, à

la Ford - ez meg a százféle alattomos *temetőbogár* (*morimus funeruis*) a természet *entreprise des pompes funèbres*-je,²⁷ csak a döghúsban érzi jól magát.

S miközben azon tűnődöm, hogy már megint elrontotta a hadállásom, egyre szédítőbb iramban váltakoznak az újabb dobozok - megnyílnak az előszoba szekrényei, zuhatagban ömlik a bogárfajták végeláthatatlan sora, dagad és szétterül, előnti a világot. Szédülve állok a színes záporban, s tompán ütődik fülemhez, nyüzsgő bogárlepedőn át a bogarász izgatott, lámpalázás, elfogódott hangja, amint reszkető kézzel emel ki a látatengerből, gombostűn, valami görbe, alig látható kukacot: ezt pedig áhítattal nézsem meg, mert összesen két példány van belőle az egész világon - az egyiket ő fedezte fel, itt a Lágymányoson, a másikat, szakasztott párját ennek, a Rhône völgyében lelték meg, körülbelül ugyanabban az időben.

Ájulásomból Elza kisasszony hangjára ocsúdok, aki, nibelungi szökeségében, megjelenik az ajtónyílásban, mint valami Wagner-opera Elzája, de nem „hazámat és származásomat” kérdi, csak hogy hány cukorral parancsolom a teát.

Délután azt álmodtam, hogy benne vagyok az irodalomtörténetben. Az irodalomtörténet egy nagy fekete doboz százezer gombostűvel. Mozdulatlanul fekszem hasamon, egy fehér lapon, acélnyárrsal odaszögezve. Valaki fölém hajol, óriási, fehér szakállt látok, szelíd, toronyóra nagyságú, kék szemeket. És dübörgő hangot, amint valakinek magyaráz: ezt tessék nézni, ezt a picikét, elég ritka csoport, mindössze négyszáz fajtáját ismerjük. Azt az erős lupét tessék venni, akkor észreveszi.

Megbénulva fekszem, ordítani szeretnék, de nem jön hang, és Diener bácsi óvatosan lép egyet, no, mondja, akkor ezzel a fehér futrinkával sakkot adok - és én menni akarok a királyommal, és a királyom nem tud sehova lépni.

Pesti Napló, 1931. február 1.

²⁷ *entreprise des pompes funèbres* - temetkezési vállalat

EGY ÚRHOZ, AKI MA ÖNGYILKOS LESZ

Objektív levél

Igen, igen, igen, kedves barátom - hozzád beszélek, hozzád, nem látod? -, ne nézz jobbra és balra, csodálkozva, mint aki képtelenségnek tartja, hogy van valaki, aki már *tudja* - hozzád beszélek, nem a szomszéd úrhoz a kávéházban vagy klubban, vagy nem tudom, hol ülsz e pillanatban -, hozzád, hozzád beszél, a te szemedbe néz, egyenesen neked fordul, köszönés és bemutatkozás nélkül, ez az udvariatlan, mivel számodra személy szerint ismeretlen polgártárs, akiről annyit tudsz, közvetve, hogy könyveket firkál és vasárnaponként egy oldalt tele szokott írni ebben a lapban. Hozzád beszél, csakis hozzád, senki máshoz, téged szólított meg ilyen hetykén, vállveregető tegezéssel, de mindjárt látni fogod, hogy ezt a közvetlenséget azért engedi meg magának, mert *arról a dologról akar éppen beszélni*, amiről csak mi ketten tudunk, sőt te azt hitted, hogy csak magad tudod. Arról, igen, arról, jól értettél, ne sápadj el - arról a revolverről, ami ott van a zsebedben, és amivel egy óra múlva, de legkésőbb estére föbe fogod löni magad, kedves barátom, mert ez már el van végezve benned, ugyanolyan bizonyossággal, mint amilyenel annak idején elvégezte, petesejt korodban, a benned dolgozó ösztön, hogy világra furakodod magad és élni fogsz. No, mit szólsz hozzá, hogy én ezt tudom, pedig senkinek se szóltál, s amennyire emlékszel, nem is árultad el magad? Furcsák ezek az írók, mi? Annyit eddig is észrevettél, hogy egy *megettörtént* öngyilkosság után, sok idejük lévén, el szoktak szincerizálni kegyes szavakkal az emberi gyarlóság s a társadalom bűnei fölött - jó pár ezer éve teszik ezt, anélkül hogy sokat törődött volna morfondírozásukkal a világ -; de hogy akadjon köztük valódi gondolatolvasó is, aki előre tudja, hogy te mit szándékozol csinálni, erre nem számítottál, mi? S ha ezt tudta volna, talán jobban tiszteledd az egész haszontalan társaságot.

No de ki kell ábrándítsalak, bármennyire hízelgő számomra ámuló és elismerő tekinteted. Nem a költő és látnok és próféta szólított meg e pillanatban, hanem egyszerűen egy közepes műveltségű, de korának tudományos szemléletét tűrhetően ismerő s azt *ezúttal* alkalmazó felebarátod. Ne nézd le a tudományt se, Oswald szerint *jósolni* véletlenül csak a tudomány képes, költő és próféta legfeljebb aggódik és nyugtalankodik. Különösen pedig ez az újfajta, óvatosságában és puritán lelkiismeretességében igen rokonszenves tudomány vagy inkább módszer, amely jóslataiban még az *ok és okozat* kényelmes, de nem eléggé szilárd feltevésének alkalmazásáról is lemondott, hogy csak a tiszta, minden előítéletől és babonától mentes mennyiségtani *formula* után igazodjék.

Ez a formula mostanában azt mutatja, hogy ha az ember reggel kinyitja az újságot, csalhatatlan bizonyossággal talál benne legalább egy darab olyanféle összetételű, eredetű és körülményeiben is hasonló öngyilkosságot tegnap estéről, mint amilyen a tiéd lesz ma este, vagy bármelyikünké lehetne, akik hozzád hasonló testi és lelki körülmények közt élünk. Nyilvánvaló tehát, hogy a holnapi újságban is lesz, bár ezt semmiféle értesülés és adat nem bizonyítja - ez a jóslat azonban, nem okok és kényszerek összefüggésének, nem determinált folyamatoknak felismeréséből következik, hanem egy ezeknél labilisabbnak látszó, mégis megbízhatóbb tudományból, amit így hívnak: Valószínűségi Számítás és Nagy Számok Törvénye. (Mellesleg az egész új természettudomány is ezeken alapszik.) Ez a tudomány teszi lehetővé, hogy minden adat és értesülés, de viszont minden megérzés és látnoki képesség nélkül is csaknem teljes bizonyossággal állíthassam, hogy ebben a pillanatban, mikor ezt írom, valahol egy gyermek születik, valahol embert ölnek, valahol sírnak, valahol nevetnek, valahol nyerne és valahol vesztenek, valahol nászt ülnek és valahol töltött revolverrel a zsebében ül az az ember,

akiról holnap olvasom majd az újságban a minden öngyilkoságnál szörnyűbb fogalom- és képzavar banalitását, hogy „megrendítően csodálatos élettragédiájának” hatása alatt követte el „végzetes tettét”.

Innen tudok a dolgodról, kedves barátom, akire te nem találtál rá, mert csak egy ember vagyok, s akire én rátaláltam, amint látod, mert te viszont ama kétszáz-ezer közül való vagy, akiknek hozzád szóló levelem kezébe kerülhet. A statisztika ugyanis azt tanítja, hogy kétszáz-ezer ember közül *legalább egy okvetlenül* öngyilkos lesz ezen a mai napon Budapesten.

Most pedig, hogy így lelepleztem megismerkedésünk és egymásratalálásunk körülményeit, beszéljünk okosan.

Á, szó sincs róla, ne aggódj. Nem prédikálok én neked erkölcsi imperatívuszokról, nem az én dolgom, nem én vagyok Lebeszélő Úr a rendőrségről, akinek, ha jól tudom, ez a hivatása. Ha a körülményeket tekintetbe veszem, azt hiszem, teljesen igazad van. Öngyilkosságod a fennálló társadalmi szokások értelmében, hogy úgy mondjam, meg van indokolva - az önmagad fölött hozott halálos ítélet a vád és védelem érveinek teljes feldolgozása után vált jogerőssé, s olybá vehető, mintha maga a társadalom fogalmazta volna meg. Adósságaid vannak, amiket nem tudsz kifizetni, családod van, akit életteddel meg nem menthetsz a nyomorúságtól, még inkább talán haláloddal (esetleg bebiztosítottad őket, ugye), kilátásaid nincsenek többé, hogy kimászhasz bajaidból, csodára pedig nem számít egy intelligens és józan polgára a huszadik századnak. Úgy érzed tehát, joggal utasíthatod vissza s nevezheted álszent és hazug, önmaga önző jóságában tetszelgő szemforgatónak, aki szavakkal akar visszatartani a haláltól, jól tudva, hogy az életedet nem mentheti meg. Egy igen nemes lelkű, sőt rajongó fiatal költő-barátom mondta nekem ma délelőtt, hogy az öngyilkosságot nem tiltani és lenézni, de inkább propagálni kellene a mai középosztály köreiben: a tömeges öngyilkosság volna az egyetlen demonstráció, amivel ez a társadalmi rend felhívhatná a világ figyelmét rettentő helyzetére.

Lehet, hogy neki van igaza.

És én, aki egy cseppet sem vagyok önzőbb vagy önzetlenebb nálad, nem is a te esetedről akarok beszélni, hanem inkább a magaméről, felhasználva az alkalmat, hogy neked már úgymint mindegy, van időd, magánügyed már nincs, ami elfoglalna estig, szerencsésen elintézted magaddal egyszer s mindenkorra - végre egy ember, akinek magamról beszélhetek!

Egy ember, akinek eldicsekedhetek: látod, pajtás, te öngyilkos leszel, én pedig nem. Nono, ne csapd képeembe a papírt - nem ugratni akartalak. Gyorsan hozzáteszem, hogy nem az öngyilkosságot indokoló körülmények hiányával dicsekszem - szó sincs róla. Ha tudnád (ezt csak úgy szemérmesen közlöm veled), hogy a nyugodt és életet sugárzó arcok mögött, amikbe irigyen és fájdalmasan néztél az utcán, ide jövet, hány porig alázott, a tiédhez hasonló kétségbeesett lélek vergődik, elhinnéd nekem, hogy *mással* is lehet dicsekedni, mint „kedvező körülményekkel”, amiket „le kell kopogni”.

S még csak nem is valami fennkölt vértanúlélekkel, -bölcsséggel, -erővel és -ellenálló-képességgel, mely (a tiédde ellentétben) bírja még a sors csapásait.

Ó, nem.

Sokkal kevesebb, kisebb dolog az, ami bennünket, többieket, visszatart.

Olyan kicsike, jelentéktelen valami, hogy hirtelenében nem is tudnám megnevezni. Olyan jelentéktelen, viszont olyan sokféle. Észre se vesszük. Kicsi dolgok - de hidd el, együttvéve mégsem kisebbek, mint *az az ok, ami miatt te elszántad magad*.

Mindig más. Nem is tudom, mi. Számomra és ebben a pillanatban (hogy példát mondjak) talán éppen ez a levél. Te öngyilkos leszel, mert most éppen az van soron, én azonban nem érek rá, mert meg kell írnom ezt a levelet, ami e pillanatban jobban érdekel annál a halálnál, amit öngyilkosság nélkül is meg fogok ismerni egy nap. Most ez a levél fűz az élethez, ez tart vissza az öngyilkosságtól, egy óra múlva, remélem, majd valami más.

Valami más, ami (tapasztalatból tudom) hál' istennek jobban fog érdekelni, mint a tulajdon nyavalyás életem, ami persze hogy nem ér egy fabatkát se, viszont utolsó percemig módot ad rá, hogy e gazdag, csodálatosan sokrétű, csodálatosan tarka és változékony világ panorámáján, panorámájának lelkemben tükröző és hullámzó hatásán, sőt e hatásokból adódó, tulajdon életemet sodró, feldobó és elejtő millió *lehetőségén* elbáméskodjam - elbáméskodjam s megfelelek magamról.

Mondd csak, bizalmasan szólva - nem veszed észre, hogy nem is a százszázalékos kétségbeesés, hanem inkább valami sértett önérzethez hasonló harag fordítja szíved felé revolvert szorongató kezéd?

Nem haragszol te senkire a világon (lám, eszedbe se jut megölni ellenségeid, akik idáig juttattak, holott most már veszély nélkül tehetnéd), csak saját magadra, akinek erejétől, tehetségétől, életrevalóságától „többet vártál”.

Túlbecsülted magad, és most bosszút állsz.

Nevetséges!

Ki vagy te? Olyan nagy legény vagy te? Még most se adod fel ostoba elbizakodottságod?

Olvasd el nálad különb emberek történetét - valamivel többet szenvedtek. Mégsem hitték azt, elérkezve annak *a társadalmi osztálynak, társadalmi rétegnek fenekére, amiben addig éltek*, hogy most az élet utolsó lépcsője futott ki lábuk alól. Volt bátorságuk és szerénységük átlépni az *alattuk* fekvő réteg határát - *aminek ilyenformán legtetetejére kerültek*, új világ, új arcok, új lehetőségek körtáncába.

Mostohaanyád, a Társadalom, kitett az ajtó elé, s így szólt: „Eredj világgá!”

S most összeroskadsz az ajtó előtt, mintha kiátkoztak volna.

Olyan borzasztó ez a mondás?

Meleg, kényelmes kis szobáért cserébe az egész világot ajánlotta fel. „Eredj világgá” - miért nem így értetted, „tiéd a világ”?

Félreértesz, Isten ments, dehogy akarlak lebeszélni. Különben is, megmondtam, rólam van szó és nem rólad.

A magam részéről, bár oly sokra nem becsülöm az életem, mint te, aki az egészet kiradírozod, mert nem tetszik az orra - annyira rátarti mégiscsak vagyok, hogy nem szerepelnék szívesen statisztikai adatok közt. Be van bizonyítva, *hogy valakinek* ma öngyilkosnak kell lenni - de az nincs bebizonyítva, hogy ez a valaki éppen én leszek.

Legyen más. Légy csak te. Téged úgyse érdekel az egész.

Most veszem észre, nem is bánom. Haragszom rád, meg vagyok sértve rád, jól teszed, ha megölsz magad. Negyedszer ismétlem ugyan, hogy nem vagyok elbizakodott - de annyira mégiscsak becsülöm magam, hogy egy kicsit lenézzem az olyan embert, aki képes otthagyni egy világot, amelynek egyebek közt, magam is alkatrésze vagyok.

Lám, én többre becsüllek téged, mint te engem. Én nem megyek el innen, amíg akad valaki, aki eléggé érdekel ahhoz, hogy levelet írjak neki, s kíváncsian várjam a választ.

És nem látom be, miért te és miért én - ha valakinek muszáj, a statisztika miatt, legyen egy harmadik, aki ezt nem olvasta el.

Nézd csak, mi röpül ott - hoci gyorsan azt a revolvért, lőjük le a madarat!

Pesti Napló, 1931. február 15.

NÉVÚJÍTÁS

Nomen est omen... végzetedet jelenti neved!

Megszoktuk ezt a közmondást, és már nem is csodálkozunk azon, hogy csodálkozni szoktunk, ha egy akármilyen vagy akár közismert vezetéknev mint önálló, értelmes szó (ne felejtsük el: valamikor *minden* szónak volt értelme, még az indulatszavaknak is!) valami vonatkozásban van annak a személyével, jellegével és megkülönböztető tulajdonságával, aki viseli.

Holott sokkal furcsább, hogy *ezt* tartjuk furcsa véletlennek, és nem az ellenkezőjét: azt, hogy az *ember nevének* nemcsak öhozá ne legyen semmi logikus köze, de leggyakrabban érthető, ismert fogalmakhoz sem - hogy a legtöbb név egyszerűen semmit se jelent, összefüggéstelen betűhalmaz, afféle algebrai megjelölése az illető családnak - magyarul: halandzsa.

És roppant mulatságos véletlennek találjuk, hogy egy csizmadiát *véletlenül* Csizmadiának hívnak, vagy egy lakatost Lakatosnak, vagy egy szabót Szabónak, egy molnárt Molárnak. Ellenben semmi természetellenest nem érzünk benne, hogy a Csizmadia és Lakatos és Szabó és Molnár neveket ismert és milliószor emlegetett írók viselik például, és azon viszont nem ütődünk meg, ha azt halljuk, hogy a hentesünk, mondjuk, Érző Mihály névre hallgat (Vérző még jobban illenék rá), ahelyett hogy a nagy lírai költőt díszítené ez a név!

Valamit ugyan hallottunk harangozni a filológusok és etimológusok tornyából arról, hogy ősi értelemben a nevek *foglalkozást, jelleget* jelentettek, eredetileg arra szolgáltak, hogy *emberi* minőségükben különböztessék meg az embereket - hogy a Szabók ősei csakugyan szabók lehettek, a Molnároké pedig molnárok - de ki hinné el ma már az ilyesmit? Arra gyermekkorunkból emlékszünk, hogy az indiánusoknál, kedvenc rémregényeink hőseinél, ha valakit Bőrharisnyának vagy Sasorrúnak, vagy Vadölőnek tiszteltek, ez a jelölés *tényleges* tulajdonságokat írt körül: bőrharisnya-viselésre, vadölésre, messzelátásra való hajlandóságot. Azt meg tapasztalatból tudjuk, hogy a parasztok, sok lévén köztük a hasonló nevű, megkülönböztető jelzőkkel látják el egymást, és ezek a jelzők jellemzők is az illetőre: kocsmázó Kovács, nyakigláb Kovács, hatökrös Kovács. De azt inkább afféle tréfás nemesítésnek tekintjük, és senki nem várná el, sőt különösnek találná, ha egy tényleges nemesi család előnevében bírálat és vélemény foglaltatná a család alapvető lényegéről, arról, amiről X. család csakugyan nevezetes - ha például egy újdonsült kereskedő vagy iparnemes a gyártott nyersanyagot választaná nemesi névül. És érdekes véletlennek tartjuk, hogy például kitűnő íróársunknak, Zilahy Lajosnak, *literati* a predikátuma.

Mi az oka ennek?

Minden tárgyat logikusan szoktunk elnevezni, igyekeztünk, hogy a fogalmat jelző szó amennyire lehet, *meg is határozza* a tárgy lényegét.

Miért, hogy éppen az ember, ismeretünk és érdeklődésünk legtöbb adattal támogatott tárgya, kivétel ebben?

Önmagunk szégyelljük azt, ami bennünk a legfontosabb - vagy a többiekben nincs bátorság, hogy nevünkön nevezzenek bennünket?

Ott tartunk, hogy a csúfnevekből, tréfás nevekből, ahogy a hátunk mögött emlegetnek, könnyebben felismer bennünket környezetünk, mint szüleink becsületes örökségéről. Hányszor hallunk ilyet - ja, te a Dadogó Csudiról beszélsz? Hát mért nem szólsz? Nem is tudtam, hogy azt Krapacseknek hívják.

Az egészséges humor, a megjelölés és tájékoztatás szolgálatában, úgyis rájött már, hogy segítsen magán ezen a ponton. Mindenkinek van többé-kevésbé találó beceneve a társaságban. Valamikor, a negyvenes években, a vígjátékírók természetesnek találták, hogy az ilyen tájékoztatásra szükség van: szereplőiket jellemző névre keresztelték - a költőt Szellemfinek hívták, az ügyvédet Nyúzdaynak.

Ma már ilyesmi nincs divatban, a naturalizmus a színpadról is kiirtotta ezt a jó szokást - bár nem látom be, miért lenne egy tudottan és szándékosan *képzelt* hősszerelmes figurája valószínűbb azzal, hogy Barta doktornak hívják, Bájligethy helyett?

Mindezekután és tehát...

Mindezekután és tehát felvetem a kérdést: mi lenne, ha egy világdiktátor egy napon elrendelné, hogy az eddig használt nevek holnaptól kezdve érvénytelenek, mindenki tartozik új nevet felvenni, illetve mindenkit újra kellene keresztelni egy barátaiból, ismerőseiből, ügyfeleiből, olvasóiból, rajongóiból, kritikusaitól alakult zsűrinek, szem előtt tartva azt az elvet, hogy ez az új név végre jellemző meghatározása is legyen annak, aki viseli?

Készüljünk erre az eshetőségre, hölgyeim és uraim!

Ezennel megalakítom a legnagyobb számú és - közismert emberek számára - legkompetensebb zsűrit: az olvasókét.

Kezdődjék a nagy keresztelő.

Mi legyen a neve ebben a leendő új világban az önök kedvenceinek, íróknak, színészeknek, politikusoknak? A neve, esetleg előneve, ha a nemesítésre a leghivatottabb nagyhatalom, Közvélemény öfelsege tartja őt méltónak?

A magam részéről, részben példaképpen, részben hogy magam is pályázhassak ebben a zsűriben, hevenyében a következőket ajánlom, megjegyezve, hogy ezek klasszikus példák, s így nem élők is szerepelhetnek köztük.

Napóleon új neve: Gloire Tarsoly.

Carnera új neve: Rettenetes Ököl.

Lindbergh új neve: Albatrosz Ikár.

Krishnamurti új neve: Ghandy Dandy.

Shaw Bernát új neve: Ír Úr Ír.

Bethlen új neve: Perpetuum Mobile.

Gaál Franciska új neve: Többkerekesgyerekesszerepes Fruska.

Fedák Sári új neve: Okosfokos Primadonna.

Jusnij új neve: Muzsika Muszik.

Salamon Béla új neve: Félszeg Élcek.

A többi várom az olvasótól.

Régi név, új név tetszés szerint választható!

Színházi Élet, 1931. 6. sz.

VEREKEDÉS

Adalék az „ultima ratio” lélektanához

A verekedő fiatalemberről véletlenül már tegnapelőtt hallottam - két héten belül három kávéházi botrányt rendezett, két békés polgárnak ütötte csapra az orrát, aztán egy kereskedőt vert véresre, sőt mesterségbeli kollégáját is megrakta. Így, futó hallomás után gépiesen afféle vérmes, vidéki pasasnak képzeltem az illetőt, pimasz krakélernek, „felelőtlen elemnek”, aki bikacseket hord bőrbekecse zsebében, apró disznószemei véresen hunyorognak, nagyokat kurjant vastag szája - ellenszenves fráternek, akit majd csak móresre tanít valaki, ha más nem, a rendőrség.

Tegnap intim irodalmi társaságban voltam, versekért és muzsikáért rajongó fiatalok közt. Az asztal végén magas és karcsú, szőke fiatalember figyelte szerényen és mohón beszélgetésünk, tűnődő kék szemekkel, el-elpirulva az örömtől és helyesléstől, mikor valami jeles művet vagy szép gondolatot dicsértünk. Legfeljebb egyszer szólalt meg, lelkesen védelmébe vett egy író, akit kicsit édeskésnek és szentimentálisnak találtak a többiek. Ekkor valaki, aki éppen elment asztalunk előtt, rászólt.

- Már megint benne vagy az újságban.

A fiatalember elvörösödik.

- Tudom. Elejétől végig hazugság a riport. Nem úgy történt.

- De hát hogy történt valójában? - kérdeztem csodálkozva, negyedóra múlva, mikor magunkra maradtunk ezzel a tűnődő kék szemű, keskeny szájú, szerény és lelkes fiatalemberrel, akiről kiderült, hogy azonos a verekedések aktív hőisével.

- Uram - mondta kis habozás után, miközben láthatóan erőlködni kellett, hogy legyőzze az emlék undorát -, esküszöm önnek, nem tehetek róla.

- Szóval nem igaz, hogy ön szokta kezdeni? Önt támadták meg, csak védekezett? Most, hogy ismerem, inkább úgy képzelném a dolgot.

Habozott.

- Hát... nem tudom, mit tetszik érteni *kezdés* alatt... Ha ön is azt érti, amit a többiek... hogy az első *ütés*... hát be kell vallanom... ami magát az ütést illeti... az elsőt mindhárom esetben izé... én követtem el...

Most én vontam vállat.

- Ezt nem értem. A verekedés mint olyan, mindenesetre az első ütéssel kezdődik... magáért az erőszakért, ami minden lelkes lény számára gyűlöletes és lázító gondolat, az felelős, aki ezzel a mozdulattal felszabadítja.

Eltűnődve nézett maga elé.

- Akkor hát miért hívják ezt az *első* indítékot *ultima ratió*-nak, *utolsó érvelés*-nek? - mondta csendesen.

- Tessék meghallgatni. Nem szépítgetem a magam természetét. Tudom, hogy indulatos vagyok, de nincs számomra semmi, ami ellenszenvesebb volna, mint a brutális, állati indulatok. Gyűlölöm az erőszakot, felháborít minden szabadságfosztás, jogtiprás. Viszont van egy gyengém: csaknem neuraszténiás módon izgat és érdekel minden *szellemi torna* - ha magam

nem is veszek részt bennök, kissé félénk lévén, mohó figyelemmel szoktam kísérni (vehette észre) az érvek és ellenérvek izgató csatáját, ahol jog és igazság és szépség fogalmai tisztázódnak - a *megbeszélést*, ezt a legemberibb, legnemesebb módját a helyes út, a végső cél keresésének. Mikor például az a kövér vagy nem tudom micsoda... ügyvédféle...

Kezdtém figyelni. Izgatottan folytatta:

- Mikor ez az úr szó nélkül és nyilvánvaló udvariatlansággal beugrott ahhoz az asztalhoz, amiről látta, hogy egy pillanattal előbb számomra tartotta fent a pincér, azonnal jelentkezett bennem a forró vágy, hogy meggyőzzem őt eljárása helytelenségéről. Szerényen odaléptem, remélve, hogy talán nincs tisztában a helyzettel, és megkérdeztem, tudja-e, hogy ez az én helyem - én ugyanis semmiképpen nem ülnek le oda, ahová előzően ő szeretett volna ülni, hiszen ezek az apró dolgok, az úri lelkek közti e kicsiny, hallgatólagos megállapodások teszik elviselhetővé valahogy a szörnyű életet. Udvarias, csaknem könyörgő kérdésekre röhögni kezdett, végignézett, és azt mondta, persze hogy tudja, de bánja is ő, nagyon jól ül itt, és esze ágában sincs elmenni. Elképedve nem tudtam hirtelen válaszolni (pedig, értse meg, a *válasz* volt fontos számomra), leültem tehát egy másik, közeli asztalhoz. Ott ültem, de nem tudtam se gondolkodni, se cselekedni, a kávé érintetlenül állt előttem, egész testemben remegtem. Fuldokló, kapkodó izgalomban azon kaptam magam, hogy képzeletemben *egyoldalú beszélgetést* folytatok az ismeretlennel. Szenvedélyes jóakarattal érveket hozok fel, hogy nincs igaza, hogy az ilyen életfelfogás szükségképpen ártalmas mindenki számára, az ő számára is, hogy ebből a felfogásból származik minden baj, nyomor, háború, összeomlás, szenvedés. Képzeletben eleinte hetykén és röviden felelgettem, jól emlékszem, Nietzsche-re hivatkoztam, szemben az én schopenhaueri érveimmel... de aztán kezdett megingani, s bizonyos pontokban már-már hajlandó volt elismerni néhány abszolút érvényű igazságot... Mikor itt tartottam, egyszerre csak látom, hogy feláll, tempósan veszi a bundáját, és indul kifelé... Tehát csak néhány percig akart maradni, mégse volt hajlandó... Felugrok és utánasietek. „Uram, egy percre...” Megfordul. „Mit akar? Hagyjon békén! Semmi közöm magához!” - sipítja élesen és továbbmegy. Kullogok utána, mint a megvert kutya. A szívem kalapál. Hogy semmi köze hozzám, embertársához, akit nem is ismer, tehát nincs oka semmi rosszat feltenni rólam, csak jót és szépet? „Uram! - hebegek - ne olyan hangosan, ne itt bent a pincérek előtt... tessék kijönni az utcára, ott beszélhetünk!” Közben ki is érünk. Szembefordul. „Csak azt akarom mondani...” - kezdem. „Nem érdekel!” - vág a szavamba. Érti, kérem? Nem érdeklí! Nem érdeklí, az, amiről nem is tudja, mi akar lenni, nem érdeklí őt az, ami talán döntő fontosságú értesülés, megismerés, felfedezés a számára, nem érdeklém őt, aki talán a megváltást hoztam neki és magamnak, mit tudhatjuk előre, örömhírt, Isten országát a földön, vagy valami kedves, boldogító, rokoni szenzációt, amihez soha egyedül nem jut emberi lélek, csak a másik lelkén keresztül... Lehetetlen! Lehetetlen! És mégis... kieresztett tokával, hetykén és röhögve hunyorog rám, a szeme elbújik a zsírpárnák között, vastag szája és egész alakja érthetően és világosan *szuggerálja*, értse meg, szuggerálja és *akarja* és *követeli*, parancsolóan rágja a szájamba, „na, most mondd ezt nekem, ezt mondd, szóról szóra: *maga piszok csirkefogó* - mert *ezt* akarom hallani, tudd meg és nem a bölcs karattyolásod, ezt akarom, akarom, semmi mást, az egész világmindenségéből csak ezt és még valamit, amire mindjárt rá fogsz jönni”, és én elgyengülök, és nem tudok ellenállni a sugalmazásnak, és megtörten engedelmeskedem... „csirkefogó”, dadogom félájultan, s már nem is hallom a következő szót, amit ő felel, s utána, mintha megint *neki* engedelmeskednék, ököllel belevágok az orrába és közben, erre jól emlékszem, az a groteszk, furcsa remény villan át rajtam, hogy ha sikerül kiütni az egyik szemét, akkor talán mégis kinyílik a másik, és meglát engem annak, aki vagyok... Aztán... aztán kiabálás, asszonyok sivalkodnak, tépik a karom, lerepül a kalapom, én is kapok egyet az orrom alá, a két öklöm

magától dolgozik, és csak azt látom, hogy ketten cipelik az illetőt, ordít és üvölt és orrán-száján dől a vér...

Hallgatom a szaggatott, izgatott vallomást, s a *ballada* műfajának ha nem is véletlen, egyébként azonban teljesen szabad képzettársulása formájában Schiller *Bürgschaft*-jának²⁸ három sora jelenik meg előttem, mozgóképpé ábrázolva. A halálraítélt árkon-bokron át rohan hazafelé, hogy a becsületéért kezeskedő hű barát életét, tulajdon élete árán, megmentse, s leckét adjon a zsarnoknak az erény erejéről. Ekkor rablók állják az útját. Körülfogják. Borzalom és rémület dermeszti meg a szívét - mi lesz, ha ezek itt megölik őt, vagy az elkerülhetetlen csetepaté miatt *lekésik*, nem tud idejében eljutni saját kivégzésére? Kezeit tördelve próbálja *meggyőzni* a rablókat, hogy nem ér rá, sietnie kell, egy idegen, tiszta életről van szó, értsék meg... S most a három sor közvetlenül egymás után:

„Um des Freundeswillen, erbarmet Euch”
Und drei mit gewaltigen Streichen
Erlegt er, die Andern entweichen.

(„Barátom kedvéért könyörüljete!” - kiáltja, s hármat leüt közülük, a többi elmenekül.)

A lüktető balladai süvítés csodásan igazgá, életteljessé és drámaivá teszi ezt a logikai szempontból szinte komikus három sort. Egy ember, aki könyörületért és megértésért rimánkodik, s közben már üti is le sorjában azokat, akiknek könyörög - ismerve *célt* és helyzetet, milyen érthető és nemesen emberi ez az ellentmondás lélek és kéz, szándék és cselekedet között. Értsétek meg, nem ér rá, nem ér rá - s ahhoz, hogy *megtörténhessen* az a jó és helyes dolog, aminek történnie kell, amit helyes érvek és világos fogalmak igazolnak, az adott pillanatban csak az *ultima ratio* segít: érvek és fogalmak felfogása számára túl lassan működő kobakok egyetlen, utolsó, úgy látszik, e kobakok által is öntudatlanul áhított orvossága - a fejbe verés. Nem tudom, pontosan megbízható-e ennek a kék szemű, szomorú fiatalembernek a vallomása. De akár így történt, akár nem, a dolog általában lehetséges. S éppen ezért ne ítéljünk általánosságban és elhamarkodva. Ütni, erőszakoskodni, visszaélni testi erőnkkel kétségkívül károsatos gonoszság - mégis egy élet tapasztalata után állítom, hogy *nem* az a feltétlenül igaz ember, aki még soha nem legyintett meg gyermeket, ütött meg asszonyt, vert fejbe reménytelenül ostoba férfit.

Pesti Napló, 1931. február 22.

²⁸ *Die Bürgschaft* - A kezesség

TÁVOLBALÁTÁS

Jó.

Én nem bánom.

Csak csináljátok meg.

Én aztán igazán nem azért mondom. Rólam aztán nehéz volna azt állítani, hogy ellensége vagyok a fejlődésnek.

Egész életemben a fejlődést és haladást hirdetem. A technika csodája által megváltott embert. Aki előtt nincs akadály, tűzben és vízben, égben és pokolban. És nincs határ...

Tehát - nevetséges, hogy én itt ideálljak aggodalmaskodni, apostolkodó jóslatokkal. Csak csináljátok meg.

De én kezeimet mosom.

Én ebben a dologban nem akarok részt venni, engem meg se kérdezzetek, úgyse. És különben is, nem én találtam fel. Nekem ilyen nem is jutott volna az eszembe.

A repülőgép, az igen. Azt direkt restellem, hogy nem én találtam fel. A repülőgép az kiszélesíti a világot, fölemel, elragad - a repülőgépen, ha akarom, nem látom a nyüzsgő pocsolyát. A repülőgép az egy előkelő dolog.

Meg a rádió. Az is szép. Szférák zenéje - talán repülőgépről hallgatva, jó magasról, ahonnan egyetlen szimfóniába olvad a jazz.

De ez a távolbalátógép...

Nem, nem, köszönöm szépen.

Nekem már a röntgen is egy kicsit sok volt. Persze, csodálatos dolog, hogy az embernek belátnak a veséjébe. És a csontvázat látni. Ez is fejlődés. Már hogy - gondolkozatok egy kicsit. Valóban fejlődés?

Képzeljétek el - mi történne, ha a Természet, szerény és óvatos alkotónk, egyszer megunná a dolgot, az ember isteni és zseniális erőfeszítését, hogy túllicitálja őt, különbbé és tökéletesebbé alkossa testét és szerveit -, ha a természet egyszer azt mondaná: jó, legyen úgy, ahogy te kívánod. Neked nem volt elég az a két szem, amit adtam neked, mert nagyon is felületesen mutatja a világot. Hát kérlek. Legyen a te kívánságod szerint. Egyszer majd én tanulok tőled, ha te okosabbnak tartod magad nálam. Van nekem is technikai módszerem, úgy hívják: természetes kiválás.

Így szólna a természet, és fiaink se szó, se beszéd, röntgenszemekkel jönnének a világra.

Rettenetes elképzelni!

Csontvázak, vesék és májak és belek szaladgálnának körülöttünk - cafatos zsigerek, véres, lüktető tüdők. Csak ezeket lehetne látni. Nem volnának arcok és ruhák. Látnánk a belsőt, de nem látnánk a külsőt. Látnánk a nő szívét, belenéznénk agyába, nem csalhatna meg bennünket, de ez nem is érdekelne minket, hiszen nem látnánk a bőrét és a haját. Látnánk a koponya vigyorgását, de nem látnánk a száj mosolygását.

Irtózatoss álom!

Irtóztató, valóban - de nem gondoljátok, hogy a távolbalátás, amit most akartok megvalósítani - hogy ez az új csoda egy még irtóztatóbb másik végletbe löki a világot? Csak a belsőt látni, hagyján - de mindent látni!

Mindent látok és mindenkit a föld kerekén - milyen részegítő gondolat, ugye?

Az ám, csakhogy ennek az éremnek van egy másik oldala is, amiről talán megfeledkeztetek!

Nemcsak én látok mindenkit és mindig.

Engem is mindenki lát.

A bokor mögé heverednék szép kedvesemmel - s már indulna feléje téveteg kezem -, ekkor harsogó röhejt áraszt felém öt világrész rádiómegafonja, s kedvesem riadtan húzódik vissza, miközben egy pillantást vet mindenlátó kis tükrébe - jaj, vigyázz, az istenért, a mamám épp most nézett ide Kamcsatkából, ahová tegnap utazott rakétán.

S mikor mindent látó szemem búsán járatom körül, hogy valami vigasztalást keressek, felordítok dühömben - nini, odaát, New Yorkban éppen most találkozott az utcán legjobb barátom legádázabb ellenségemmel -, kezet fognak és barátságosan eldiskurálnak rólam!

Mindent látó Szem - talán mégis jobb lenne fel nem idézni a kísértetet!

Ember, vigyázz, nézz a lábad elé - megbotlasz!

Világindiszkreció - vigyázz, óva intelek ettől az utolsó lépéstől!

Én kezeimet mosom. De csak titokban, visszavonulva a fürdőszobába, amit ólomfallal zárok el, hogy semmi fény át ne törhesse. Kinek mi köze a toalettügyeimhez?

A Friss Újság Vasárnapja, 1931. február 22.

ÉTELEK

Egy oldal Epikurosz jegyében

Régi barátom, az előkelő vendéglő főszakácsa, minap odahúzódott magányos asztalomhoz, s a szakember izgalmával, gyanakodva figyelvén körül, nem hallják-e illetéktelen fülek: közölte, hogy régi terve közeledik a megvalósulás stádiuma felé. Én már elfelejtettem, most kellett hát megtudnom, hogy az új gasztronómiafelfedezés alapötlete tőlem származik. Néhány évvel ezelőtt futtában és ötletszerűen, egy gondolatot vetettem fel neki, hogy nem lehetne-e bizonyos szárnyast bizonyos módon elkészíteni (azért vagyok ilyen titokzatos, mert megkért, ne hozzam nyilvánosságra magát a dolgot, míg az új fogás meg nem érett rá, hogy étlapra kerüljön). Laikus fejemmel, úgy látszik, régi probléma megoldásának lehetőségére hibáztam rá akkor. A konyhatudós és inyművész fegyelmezett koponyájába szöveget ütött az odavetett szó, képzelete megtermékenyült tőle, mint Jenneré vagy Pasteuré, vagy más lángelméké, akiket szintén valami népies tapasztalat vezetett rá a későbbi nagy felfedezés első nyomára (nem is beszélve Janet-ről, Freud Zsigmond elődjéről, aki előtt egy beteget nyitotta meg a lélekelemzés korszakalkotó tudományának kapuját). Mióta az ötlet felmerült, tudós barátomat nem hagyta nyugodni a dolog. Rántáskeverés, hagymapirítás közben, néha álmatlan éjszakákon is, megújra felbukkant előtte az új, csodálatos lehetőség. Végignézte az irodalmat, és sehol nem talált hasonló kísérlet nyomára - még a híres-nevezetes Brillat-Savarin, minden szakácsok klasszikus tanára se gondolt effélére. Most hát spekulálni, majd kísérletezni kezdett. Félrehúzódva a konyha sarkába, a maga külön kis tűzhelye mellé, lábasok és palacsintasütők és szűrők és sziták görebei és epruvettái közt, fűszerestégelyek hosszú sorából emelgetve és válogatva és méricskélve, kavart és kevert és sütt és főzött, a gázcsap engedelmes kék műhelytűzét csavargatva egészen kicsikére, hogy éppen csak pirítson, lángolóra, hogy egyszerre süsse ropogósra a bőrt, nyersen hagyva a véres izmokat - aztán megint kavart és kevert és kóstolgatott, behunyt szemmel tapogatván nyelve hegyén és tövén a különféle módon reagáló ízszenzációt - behunyt szemmel és füllel, kizárva minden más érzéki benyomást, összpontosítva lelkét annak a birodalomnak összhangzatára, melynek a *sós* és *késes* és *édes* és más, sokféle (gasztronómiai fogalmak számára érthetetlenül szegényes nyelvünkben szóval ki sem fejezhető) ízek csakúgy alapelemei, mint ahogy alapeleme a színek világának a hétszínű szivárvány, muzsikájának a hanglétra hét foka, hét szférák zenéje.

Ó igen, így dolgozott a gyomor ihletett génusza, hogy megtalálja ízek harmóniájában az ekként tervezett nagy szimfónia *kontrapunktját* egy sajátos füstölési eljárás formájában, mondjuk - hogy rábukkanjon ízek és zamatok árnyalatai közt a *komplementer* színekre, amit *valórhatsáknak* neveznek a festők, valamivel több vagy kevesebb só, vagy paprika, vagy tárkony hozzáadásával, ahogy izgatottan pepecselt a fűszerek palettáján, s néha megdobbant a szíve egy vakmerő, forradalmi gondolat hatásán - mi lenne, mondjuk, ha egy kis rockfortsajtot kevernék a mártásba?

S a kukták és alszakácsok szájátva és vállvonogatva nézték a dolgozó Mestert, aki néha elkáromkodta magát, mikor nem sikerült a vegyarány: máskor elégedetten csettintett, kíváncsi inyén tapasztalva ugyanazt az ízt, amit előző este, otthon, az ágyban, *megálmodott*: mert nagyon valószínű, hogy az ilyen alkotó művész csakúgy *fejből* olvas és teremt az *ízek kottájából* és kottája szerint, pusztán képzelettel, az ízek hangszerével, mint ahogy Beethoven jegyezte papírra, távol a zongorától, zenei gondolatait, hogy aztán lejátssza és kipróbálja, önmagán, a hatást.

S most végre - ezt közölte velem - kész a mű. Az utolsó ecsetvonások hiányoznak, néhány jelentéktelen részlet, hogy burgonyát adjunk melléje, vagy tarhonyát, pirított petrezselyemmel. A *köret* kérdése már csak annyi, mint a *keret* kérdése, egy befejezett alkotás benyújtása előtt.

Március vége felé, ha minden jól megy, az új étel ott szerepel már a vendéglő étlapján, hogy megkezdje világhódító pályafutását.

És kitűnő barátom, végezetül, hogy mindezt előadta - szemérmesen és finoman megkért: engedném meg, hogy az új ételt nevemre keresztelje.

Ezzel óhajt emléket emelni annak, aki az első inspirációt megadta.

Meg akarja örökíteni nevemet a műben, szerényen lemondva tulajdon dicsőségéről.

Első pillanatban egy kicsit meghökkentem. Azt hiszem, el is pirultam, de nem egészen a megtiszteltetéstől - zavaros, kínos érzésem volt, inkább szégyenkezés, mint öröm.

Később jöttem rá, töprengés közben, miféle régi, ifjúkoromból, diákkoromból, a régi, messzi világ ferde korszelleméből visszamaradt *komplexum* rezdült meg ebben a finnyás vonakodásban: ugyan miért restelni való, hogy a neved egy jóféle falat jelzőjeként maradjon meg az utókor számára?

Persze, valamikor másképpen képzeltük a halhatatlanságot. „Eszméink győzelmére” gondoltunk. „Eszméim győzedelme legyen emlékjelem” - szavaltuk Eötvös Józseffel, s zavarosan holmi piedesztált látunk magunk előtt, remekműveinket ábrázoló jelképes alakokkal.

De hogy ez az „emlékmű” ne márványból legyen, se bronzból, hanem sístergő fatál talapzatán csúcsosodó hússzeletekből, akármilyen művészi figurákba faragott burgonyagarnírung foglalja egységbe e műremeket: ezt a kilátást nehezen tudtuk volna összeegyeztetni földi pályafutásunkat túlélő nevünk, dicsőségünk elképzelésével.

Pedig hát csacsóság.

Pusztá káprázat az egész.

A márvány elporlad, széttörik, sivatag homokja temeti be a piramisokat.

Nem egész biztos, hogy eszmékről és szépségekről és igazságokról *véges-végig* ábrándozni fog az emberi fajta, míg Isten és természet élni engedi - azonban egészen biztos, hogy minden vágyak királya még a szerelemnél is nagyobb Úr, Étvágy őfelsége, csakúgy el fogja kísérni őt a sírig, mint ahogy első bölcsője mellett - Ádámot, a paradicsomban, érdekelhették még „életelvek” és egyéb mókák: utolsó unokáját, a sarki szín eszkimóját már csak a fókák fogják érdekelni.

Nem az anyagon múlik.

A *minőségen* múlik.

A jó anyag soká eltartja a rossz minőséget - de a valóban jó minőség, bármily múlandó anyagból készül, mindig újraszüli anyagát: újra megcsináljuk, mert mindig újra kell. Nem kőből készül a ropogós cipó, hanem kenyérből - mégis, ropogós cipó ma is van, Mammon bálványa pedig, amelynek torkába dobálták, eltűnt a föld színéről.

Trimalchiónak, a kétezer éves ínycencnek, lakomáján, amelynek történetét Petronius írta meg, szerepel egy sültfésleség, mézes halakkal és pacsirtavelővel. Még ma is összefolyik a nyálam, ha rágondolok, és meg is csináltatom, mihelyt gazdag leszek. Ezzel szemben a milói Vénusz

képmása előtt, bármennyire méltánylom benne a „halhatatlan szerelem” szimbólumát, mégse folyik össze az ízé... hogy is mondjam csak, a szerelmi vágyam. Egyszerűen azért nem, mert manapság már nem lévén divatban ezek a testesebb hölgyek, ízlésem másképpen van beidegezve. A jóféle ételek alapanyaga ellenben örök életű mágnese gyomrunknak - csak érteni kell hozzá, hogy elkészítsük.

S aztán meg - ki tudja, mit hoz a jövő? Vajon nem a *falanszter* felé közeledünk, ama hátborzongató módon értelmezett egyenlőség világának küszöbén, mely a puszta hasznosság elveire épülvén nem tesz majd különbséget táplálék és étel, szaporodás és szerelem között?

E világban légies eszménnyé finomulhat még - sajnos - individuális századunk holmi szakácsi remekművének emléke.

Már ma is az a gyanúm, hogy a finom és rajongó lelkű Chateaubriand egyáltalán nem restelli, elíziumi mezőkön szürcsölvén a nektárt, amiért itt e földön egy bizonyos jóféle sültkombináció juttatja eszünkbe a *Vértanúk* szerzőjének nevét. S Újházy Edének fűszeres művészete, ha hangos mozi meg nem tarthatta az elmúlástól, valami közvetett módon - hiszen nem véletlen, hogy éppen ő ajánlotta ezt a receptet - tovább él a róla elnevezett leves zamatában.

Végre is, hol a lényeges különbség?

Vajon nem azért kevergetünk és kavargatunk és kóstolgatunk, költők és művészek, színeket és szavakat és jelzőket magunk is, hogy közvetítsük, érzékeltessük közönségünkkel a dolgok ízét, csók ízét, étel ízét, élet ízét?

Egy bizonyos versformát Anakreonról neveztek el - egy másikat, rímek és ütemek fűszerével még gazdagabbat, Petrarcaról.

Forma is, tartalom is, a fizikai szerelem örömét hirdeti ezekben a versekben: a *szárnyas kis isten* dicsőségét - miért ne legyek büszke rá, hogy az új csirkekreáció, ez *isteni kis szárnyas* az én nevemben hirdeti majd az élet másik nagy örömét?

Véremmé ha válhat, miért ne válhatnék véremből?

Vegyétek és egyétek.

Pesti Napló, 1931. március 8.

IBOLYACSOKOR

Válasz egy megható levélre

Nagyságos Asszonyom,

nem haragszik a nyilvánosságért? ne haragudják érte. A kenyér ízletes étel, általában, de azért nekem se mindig ízlésem saját kenyere: a nyomtatott betű, különösen magánügyekkel kapcsolatban.

Még ha csak az én magánügyem volna, hagyján. Azonban kegyed is bele van keverve, úgy is, mint kedves Mariska kisasszony, úgy is, mint kedves Nagyságos Asszonyom, akitől ma reggel kaptam fent jelzett levelet. Mentségem, hogy a levél nekem szól ugyan, de nem rólam szól, hanem egy Fricike nevű öt éves kisfiúról, akit ezernyolcszázkilencvennégyben a Rottenbiller utcai elemi iskola első osztályába, a kegyed osztályába, vezetett be kézen fogva egy körszállás, komoly úr. Azt írja, hogy kegyed igen jól emlékszik erre a kisfiúra, aki soványan és szepegve ült be a padba, de aztán megbarátkozott az iskolával, tízpercben rajzolgatott, a rajzok jók voltak, meg is mutatta őket az igazgatói szobában, ahol megjósolták, hogy festőművész lesz a gyerekből. Később haza is kísérte néhányszor, kézen fogva ballagtak a Rottenbiller utcán végig, a fiúcskát nehezen lehetett szóra bírni, mindig tűnődött és spekulált, szórakozottan bámulva a házakat. De hogy a feléje sugárzó szeretetet és kedvességet mégiscsak méltányolta titokban, az kiderült egy szép tavaszi délután: az elfogódott, zárkózott Fricike, mikor éppen magyarázni kezdett az osztálynak, egyszerre csak kiugrott a padból, feldobbant a katedrára, s kinyújtott, tintás kis kezében ibolyacsokrot tartott feléje - aztán, hogy kegyed meglepetve és mosolyogva a gavalléria e váratlan kitörésén, egy pillanatig a gyereket nézte és nem a virágot: Fricike vörös lett, és dacosan és hetykén azt mondta, „két krajcár!”, mármint hogy két krajcár volt az ibolya. Kegyed szépen megköszönte, megcirógatta a gyereket, s magában azt gondolta: „jól van, fiacskám, elhiszem, hogy kettő és nem egy!”

Asszonyom, hogy kegyed sokezer gyerek közül ilyen jól emlékszik erre az egyre, az nyilvánvalóan nagyobb csoda, mint hogy én éppen ilyen jól, sőt még jobban emlékszem Mariska kisasszonyra, az én első elemibeli „tanító nénim”-re, az első női arcra, anyám után, mely érdeklődve és kíváncsian fordult felém. Nem is emlékezőtehetségemmel akarok dicsekedni, amikor boldogan ragadom meg a kegyed által adott alkalmat, hogy harminchat év múlva végre megmagyarázzam ennek az ibolyacsokornak a történetét. Megmagyarázzam, illetve kiegészítek, mert hiszen kegyed jól érezte meg az indítóokokat, csak éppen...

Hogy is mondjam csak.

Hogy is írjam körül, azokkal a betűkkel, amiknek használatára kegyed tanított. A szép, kalligrafikus betűim bizony eltorzultak, mióta nem kegyed vigyázza őket - isten ments, nem is merném megmutatni, talán ez az oka, hogy a szedő közvetítésével küldöm el levelem, aki előtt nem szégyellem magam.

De az a furcsa szemérem, ami ott viszolygott bennem, mikor békésen ballagtunk, kéz a kézben, a Rottenbiller utcán, még nem torzult el egészen - amit érzek, sejtek és hiszek, életről, világról, gyerekről, nőről, magamról, jóról és rosszról, irodalomról és politikáról, ma is közvetve, vargabetűkön át, képeken és jelképeken keresztül kerül többnyire napvilágra: ezért nem lettem se kereskedő, se diplomata, bár kegyed azt írja, hogy nemcsak írásból, számtanból is jó voltam valamikor.

Első eset, de nem az egyetlen titok, amit harminchat év múlva vallok be, ezzel az ibolyacso-korral.

Miért szólt. Én tovább is hallgattam volna. Most aztán kiderül az egész dolog, tessék, mindketten kompromittálva vagyunk. Viszont nem tehetek mást, nem hagyhatom magamon száradni a kegyed érthető gyanúját, hogy én akkor dicsekedni akartam áldozatkésziséggel, holott...

Nemcsak az ő, igenis a magam nevében vallom be, mennyire tetszett nekem kegyed akkoriban, kedves, finom Mariska kisasszony. Igenis tetszett, úgy, ahogy mondom, ahogy ma is tetszik az a kevés dolog, ami méltó rá, hogy tisztán és ártatlanul tessék és jólessék, mint váratlan ajándéka ennek a rosszul kezdődő, anyasikollyal, gyereksírással induló életnek. Mert váratlan ajándék volt számomra, hogy a komor épületben, ahová szepegeve és vonakodva, „húzatva magam” az utcán apámmal, érkeztünk meg, nem a fenyegető és recsegő, kemény férfiasság fogadott, amit vártam és amitől félttem, hanem egy karcsú, szőke, lenge léptű fiatal leány mosolya és cirógató keze, akinek kedvességét pontosan úgy láttam, méltányoltam és értékeltem akkor, mint ahogy értékelném mátol kezdve további harminchat éven át és ezer éven át, ha az emberi élet nem végződne éppoly rosszul, mint ahogy kezdődik. Jól emlékszem, duzzogva és legörbült szájjal, de nagy belső otthonérzéssel hagytam abba a nyafogást, mint a csapkodó veréb, mikor elhelyezkedik egy puha és kényelmes tenyérben. A palatáblámon krétarajz volt, és kegyed, Mariska kisasszony, mikor apám elment, azzal kezdte, hogy lehajolt és megkérdezte, vajon apám rajzolta-e? S mikor lesütött szemmel susogtam, hogy nem, hanem én, hitetlenkedő elismeréssel csóválta a fejét - no, kisfiam, mondta, gyere ki a táblához. És feltett a dobogóra, a tábla elé, és a fiúkat felszólította, hogy adjanak nekem rajztémát - és én ott a táblára, a nagy krétával, lerajzoltam sorba, amit a fiúk mondtak. A fiúk tapsoltak és nevettek, ott álltam, egyedül, a dobogón, ámulva és boldogan, hogy ez is lehet, kegyed pedig a dobogó alatt szintén boldogan és büszkén nevetett, mint valami impresszárió, akinek sikere van a protezséjével.

Ez volt első óráim az iskolában. A kegyed jóvoltából ismertem meg, a „társadalom”-ba való felvételemnek első órájában egyszerre két dolgot: a férfiember lehetőségét, hogy sikerért és elismerésért harcoljon, közönség és tömeg előtt, a pódium porondján - s a valódi áldott nőiességet, ama ritkát és kiveszöt, mely nem gátolja és akadályozza irigy, önző szigorral, de inkább boldogan és örömmel segíti a „férfit” ebben a termékeny harcban.

És most már megmondhatom, miért voltam mogorva és hallgatag, ott tipegve a kegyed oldalán, az Állatorvosi Intézet vörös téglái tövében (ó, minden köve belém vésődött a százszor járt utcának!). Mit is beszélhettem volna, hiszen kegyed nem tudhatott a Vörös Hangyák és Fekete Hangyák hőskölteményéről, amit folytatásonként szöttem magamban, iskolába menet és iskolából jövet, ugrálva, szórakozottan, lángoló fülekkel! Hogy is tudhatta hát, ki lesz egykor a Hangyák végtelenül erős, végtelenül hatalmas és amellet végtelenül jóságos Királya és Fejedelme, kivel új korszak kezdődik az emberiség történetében, új történelem, ha... ha... háromszázszor nagyobb remekmű, mint Robinson Crusoe piros fedelű története!

De hogy akkor, ott az utcán, kinek szántam a királynő szerepét, e hatalmas király oldalán, azt meg kellett volna éreznie.

Nagyságos Asszonyom, kegyed ma bizonyára boldog feleség s talán anya is. Kedves urát nincs szerencsém ismerni. De ha már a régi regény elfeledett zára kipattant - tudják meg az igazat, amit kegyed se tudhatott.

Én akkor, azon a tavaszi napon, mikor az az ibolyahistória történt, hosszas töprengés és férfias megfontolás után, melyeket megfelelő ugrálások kíséretében vizsgáltam át, égő fülekkel, az utcán - annak rendje és módja szerint elhatároztam, hogy felajánlom kezemet és fele királyságot, vagyis elveszem kegyedet feleségül, mihelyt felnövök.

Szólni nem akartam mindjárt. Gondoltam, elég lesz, ha virágbeszéddel adok jelt.

Most hát tudja.

Én nem lettem se a hangyák, se más, még alsóbbrendű tömegek fejedelme - forintok dolgában sincs okom túlságosan megvetni a krajcárt.

De akkor, az ibolyacsokor árának dacos bejelentése nem azt jelentette, hogy magasnak találok az összeget.

A tanítónőjébe szerelmes kislány félszeg, szégyenkező gögje volt ez - félvén a visszautasítástól, előre kisebbíteni akartam a dolog jelentőségét.

„Csak két krajcár...” azt akartam mondani. Miért ne lehetne elfogadni?

És most, úgy érzem, megint csak nem tehetek mást... Az idő pénz, és kegyed hivatkozik is levelében az én „drága időmre”. Ezt a pár krajcár ára időt, míg levelemmel lefoglalom, fogadja szívesen régi tanítványától, akit rosszul értve írott szavát, sokan vádoltak gúnyos élettagedással, sőt „nőmegvetéssel”, s aki habozás nélkül vallja be kegyednek, milyen büszke rá, hogy gyenge asszonyi kéz vezette kezét az első betűvetésre.

Pesti Napló, 1931. március 15.

MISS NEKEMTETSZIK

Epilógus a nagy versenyhez

A világszerte lázongó választások lezajlottak - *habemus reginam*²⁹ - sóhajt fel Európa. A szépség hatalmának hódoló népek és azok kiküldöttei, városok és országok szerint előkészítették, kiválogatták az anyagot a nagy zsűri számára, ahol annak rendje és módja szerint trónra is ültették azt a szépségeszményt, akit 1931-ben minden európai férfi és nő köteles mint olyant, hódolattal elismerni - akihez saját ízlését igazítani tartozik, akiből mint a kornak megfelelő Női Tökély forrásából fakad ez évben minden mérték és hasonlat, aki elé hódolni jár a szépség hadserege és tisztikara: Miss Ilyenország és Olyanország, Miss Ez és Az.

Övé a hatalom és a dicsőség.

Aki bírálni meri, felségsértést követ el, szépséggyalázást, közszépséggháborítást.

Ő a szépségkirálynő. Neki felségjogai vannak. Neki mindent szabad. Ő lehet olyan, amilyen lenni akar. Ő nem kötelezhető mindazokra a törvényekre, amiket más, közönséges nő betartani tartozik. Neki nem kell bájosan mosolyogni, szemöldököt tépni, zsűri előtt megjelenni többé. Neki már szépnek se kell lenni. Nem elég, hogy ő a szépségkirálynő, még szép is legyen?

Ha tehát a Világválasztás epilógusaként mégis felszólalok, egyéni véleményem semmiképpen sem jelent lázadást Szépségország alkotmánya ellen. Tisztelem a fennálló törvényeket még akkor is, ha nem osztom azoknak a megbízottaknak és kiküldötteknek szépségpolitikáját, akik e törvényeket hozták.

Tisztelem, de...

De nem vetem magam alá.

És nem tartom magamra nézve kötelezőnek.

Nekem senki egy szót se szólt.

Én se szóltam egy szót se. Hagytam a dolgot, nem vettem benne részt.

Én a királynő ellen nem lázadok. Szépnek tartom. Elismerem, hogy szép.

De az, hogy valakit szépnek tartok, nem kötelezhet engem, minden alattvalói hűség mellett se, hogy *tessék nekem*.

Ez egész más dolog. Ez egyéni jog. Polgári jog. Férfijog. Sérthetetlen joga minden alattvalónak, olyan, mint a potsdami molnáré, amit Nagy Frigyes is elismert.

Én csak egy kisfrigyes vagyok, de ha akarom, nekem nem tetszik. Nekem nem parancsol. Nem szövök összeesküvést, nem akarom megbuktatni. De nem parancsol.

Mindez pedig azért van, mert nem vették figyelembe régi, híres tételemet, mely szerint *minden határozat és vélemény értéke fordított arányban áll azok számával, akik hozzák*.

Túl sok volt a zsűri.

²⁹ *habemus reginam* - van királynőnk

Minden önértetes és egészséges férfi önértetét sértő módon sokan voltak a vizsgálók és mérlegelők.

Biztosnak, elfogulatlanak és általános érvényűnek a szépségről való ítéletét csak akkor érezteti egy férfi, ha ezt a véleményt nem ellenőrzi a többi férfi. Jól néznénk ki. Ha másnak is éppúgy tetszene, mint nekem. Köszönöm szépen. Akkor már nekem nem is tetszik. Én az ízlésemet nem osztom meg senkivel. Éppoly kevésbé, mint ízlésem tárgyát.

Hogy ki szép és ki nem, azt csak én fedezhetem fel, és bukkanhatok rá, én közölhetem a többiekkel, mert más nem is ért hozzá.

Nem szeretem, ha egy nő *mástól* tudja meg, hogy ő szép. Vagy *mástól is*. Hogy hihetne akkor az én különleges és egyedülálló hozzáértésemben?

Ezennel tehát különvéleményt jelentek be.

És külön, független, önálló, egyszemélyű választást, amelynek *egyetlen zsüritagja magam vagyok*.

Ha nekem kedvem van, egyszerűen megválasztom *Miss Nekemtetszik*-et, hors concours a világ legszebb nőjét, aki ezzel a kinevezéssel automaticamente fölöttes hatósága és parancsoló úrnője lesz a jelenlegi királynőnek.

Miss Nekemtetszik-et? Nekemtetszik kisasszonyt?

Micsoda beszéd az! Nekemtetszik Asszonyságot, sőt Nekemtetszik Nénit és Nekemtetszik Bácsit és Nekemtetszik Anyókát és Apókát és Nekemtetszik Verebet és Miki Egeret és mindent, amit én szépnek és vonzónak tartok.

Nekem például nagyon tetszik *Lilian Gish*, és *Greta Garbo* csak azért se tetszik. És *Marlene Dietrich* sex-appealja, ha akarom, éppen hogy azért nem tetszik nekem, mert nagyon sokan apellálnak a szexére. *Ramon Novarro* jóképű fickó, de nekem sokkal jobban tetszik *Willy Forst*, mert van a kifejezésében és mozdulataiban valami emberien és gyerekesen tartózkodó és zavart.

Nekem nem tetszik *Josephine Baker*, ellenben tetszik *Gallsworthy* ősz fejének ezüstfehér árnyalata és megtört, hűvös tekintete. És ezt nem szakmabeli elfogultságból mondom, mert nekem például nem tetszik *Wallace Capone*-szerű szuggesztív és komor Szvengáli-feje, ellenben tetszik egy kedves kis nevetés, amivel ez a tízéves gyerek szaladt el mellettem, míg ezen tünődöm.

Nagyon tetszik nekem *Freud* bölcs, finom feje. *Einstein* nem tetszik, még relatíve se. A „szép” *Voronoffot* ellenszenvesen csúnyának találom, egész „fiatal” nekem - *Buster Keatont* csókolnivalónak a maflaságával.

Végeredményben pedig - most jut eszembe, ki tetszik nekem legjobban a világon.

Saját magammal folytatott titkos tanácskozás és szavazás után meghoztam ítéletemet.

Az eredmény is titkos.

Majd bolond vagyok megmondani! Hogy más is észrevegye!

Színházi Élet, 1931. 11. sz.

KALAUZ A KÖBÖN

Jegyzetek a Zeppelin argonautáiról

Lehmann kapitányt, aki hajónkat Friedrichshafenből Budapestre hozta, éjben és hóvihárban, vaksötétben és ködfelhőkön át - ezt a törékeny, halk szavú, csendes kis embert Eckenernek, a Zeppelin Jászónjának első tisztjét, szombaton délben volt szerencsém megismerni. Flemming kapitánnyal és a jókedvű Schönherrel, a „magassági kormány felügyelőjé”-vel beszélgettünk a nagy hangár tövében, amikor megérkezett. Saját járművén, természetesen, de hiába is próbálja előkelő olvasóm eltalálni, hogy ez a saját jármű vajon Rolls Royce, avagy egyszerű kis két-fedelű. Nem. Ez a saját jármű egy ötvenmárkás *bicikli* - lábbal hajtott bicikli, még csak nem is motorkerékpár, ezen érkezett Lehmann, vidáman és szerényen, vadbiciklin, szőrin megülve, mint valami postás.

Vagy inkább falusi turista.

Lehmann kapitány itt lakik Friedrichshafenben, kertés kis háza van, egyetlen szórakozása a kuglizás, este, bajor söröcske mellett, egy csendes kocsmában, ahol tegnap este vacsoráztam.

Szívből, büszkén nevetni ennek a kocsmának kocsmárosa látta csak Lehmann kapitányt olyankor, ha a furfangos teke kupán találja a bábkirálynőt, s kidönti testőrsége közül.

Egy léghajós barátom, aki személyesen ismerte, beszéli róla, hogy bajtársi körben is igen szerény és csendes embernek ismerik: még a jogos „léghajósönézet” is hiányzik belőle. Tudni kell ugyanis, hogy a léghajós, a légtenger tengerésze, olyanféle kiváltságos helyzetet foglal el az elemekkel harcoló frontok hadseregében, mint az emberekkel harcoló katonák közt a huszár vagy a tüzér. A közönséges tengerésznél mindenesetre különb, hiszen azon kívül, amit a matróz tud, még sok mindenben jeleskednie kell annak, aki a megnyergelt szelek paripájáról száll szembe felhőkkel és viharokkal - de azt, a repülőgép hőskorában, kevesebben fogják megérteni, hogy a léghajós a pilótát is alsóbbrendű lénynek tekinti magánál, afféle légi sofőrnek legfeljebb. Pedig érthető ez az arisztokratikus fölény, ha meggondoljuk, hogy a léghajózás sokkal régibb, s így előkelőbb, fejlettebb és kifinomultabb hagyományokon és tapasztalatokon épült művészet, mint a repülés - a viszony valóban olyan közöttük, mint sofőr és úrlovas között.

Annyi bizonyos, hogy rengeteget kell tudnia.

Egy nagyon egyszerű megfontolást vegyen tekintetbe a laikus.

Már a közönséges tengerész is - kapitány és tisztek - egyetemi kiképzésnek megfelelő, évtizedes elméleti és gyakorlati tanulás révén idegzi be a végtelen víztükörrel való bánásmód sok ezer csalafintaságát.

A víztükör azonban, bármilyen bonyolult erők játéka teszi sikamlóssá, mégiscsak két kiterjedés: hosszúság és szélesség. A tengerész két kiterjedés húrjain játssza a maga nótáját, pedálra nincs szüksége, csak kormányra és evezőre. Eleme és mértékegysége a négyzet, két vonal szorzata.

A léghajónak egy harmadikkal is számolnia kell, a kettőn kívül: a magassággal.

S mivel e harmadik vonal a méretek világában nem háromszorosa, hanem harmadik hatványa az egynek: a léghajós tudása és képessége szükségképpen úgy aránylik a tengerészéhez, mint ahogy tengerész aránylik, mondjuk, egy vonatvezetőhöz vagy kocsishoz.

A tengerész: kocsis a négyzeten.

A léghajós: tengerész négyzete, kalauz a köbön.

Hajnali fél négykor, miközben útitársaim aludtak a hálófülkében, nyugtalanítva vaksötétől, a vaksötétben hóvihár fölött táncoló jármű ideges remegésétől: óvatosan kinyitottam a kormányosfülke ajtaját.

Üvegszoba a hajó orra alatt - előtte, alatta, fölötte sötétség, szélvész.

Oldalt, az ablakpárkányon, térképek, műszerek, fogantyúk.

Elöl két ember. Lehmann, a hajó parancsnoka és Beuerle mérnök, a „statikus erők felügyelője”. Csendesen állnak, figyelnek kifelé, apró mozdulatokkal babrálnak, néha egy halk szó a különféle telefonokba.

Odasomfordálok a kapitány mellé. Az arcáról próbálom leolvasni, mi történik. Semmit nem olvasok le: idegmunka, indulatok kifejezésére nincs berendezés ezen az arcon. Meglát, barátságosan bólint.

- Mi újság? - kérdem halkán.

- Semmi különös.

- Vihar?...

- No. Meglehető.

A következő kérdést alig merem megkockáztatni. Képzetelemben havas szirtek merednek alattunk, valahol, kietlen mélységben, amikhez percek múlva hozzávág a szél. Mégis...

- Hol lehetünk... körülbelül?

Csodálkozik.

- Miért körülbelül? Egész pontosan Sankt-Pölten fölött vagyunk, száznegyvenkét kilométernyire Wientől, északnyugatra, ezerkétszáz méter abszolút és hatszáznegyven méter relatív magasságban, négyes ellenszélben, amit délkelet felé fogunk kikerülni, három motorral, ha megkapom a jelentést a wieni Funkturm laboratóriumából.

Most én kezdek szédülni.

- Izé... ezt mind innen... ezekből?

Mosolyog. Aztán ugyanazon a csendes hangon magyarázni kezd anélkül, hogy munkáját félbeszakítaná.

- Ez a „bussole” háromtengelyes iránytű. Ez itt a magassági kormány, ezek az oldaluszonyok, a hajó farán: fél kézzel kezelhető. Ezen a táblázaton, tessék nézni, öt különböző színű dugó. Az öt motorban ülő gépészekkel köt össze - tetszett látni azt az öt gondolat, ami oldalt lóg. Így érintkezünk, kétóránként leváltjuk őket. Ez a rádióosztály telefonja, félóránként, ha kell, sűrűben kapjuk tőle a jelentést az általa felvett légviszonyokról. Ez az abszolút magasságmérő műszere: ez az „écholote” relatív magasságmérő, pisztolyt süt el, a visszhangból okul. Ez a kormánykerék. Ezek a ballonokhoz vezető huzalok - kinyitni, becsukni a gázt. Ezek a fogantyúk a víztartályokat zárják - látja, ha ezt a kis fadarabot lebillentem, ezer kiló víz zuhan le egyszerre. No aztán itt a térképek, földtérkép, légtérkép, ami éppen kell - ezek a kis mutatók

éppen úgy járkálnak rajta, mint ahogy mi járkálunk a valóságos térkép fölött. Hát ezek volnának a főbb műszerek.

Ezek volnának, valóban. De egy műszert nem említett Lehmann kapitány. És nem beszélt arról se, hogy ez egy nélkül huzalok és kerekek értelmetlen, hajítófát nem érő zűrzavara volna a többi.

Azt a műszert, ami ott dolgozik koponyája csontedényében. Ott dolgozik, hihetetlen sebesen - összeadja, kivonja, értelmezi, vonatkozásba hozza a többi műszer adatait: s miután pillanat alatt elvégezte e bonyolult munkát, pillanat alatt csinál valamit, amire egyik se volna képes, se milliótonnás hajó, se ezer lóerős motor: *határoz*, hogy mi a teendő.

S hogy az egészben mégiscsak ez a legfontosabb, az *egyetlen* fontos, amihez képest a többi...

Erre vonatkozóan két szerény adat, kommentár nélkül, amire mindannyian emlékezünk.

A német Zeppelin eddig kétszer járta meg Amerikát, egyszer megkerülte a Földet, számtalan más utat tett, soha komolyabb sérülés nem érte.

Az angol R 101 nagyobb, tökéletesebben felszerelt léghajó volt: egyébként ugyanez a rendszer. De még szabatosabban, körültekintőbben berendezve. Volt rajta minden: talán még uszoda és színház is. Csak hát éppen...

Csak hát éppen legelső útjának harmadik órájában nekiment egy ártatlan, mit sem sejtő, apró kis halomnak a *sík földön*: felrobbant, egy perc alatt, ötven utassal, porrá égett, és híre-hamva se maradt.

Ebből semmiféle tanulságot nem akarok levonni - sose voltam barátja faji elméleteknek: szerény nézetem szerint két ember közt nagyobb a különbség, mint két fajta között.

Nem is németekről és angolokról van szó: én léghajósokról beszélek, a század hőskorának argonautáiról. És mikor leszálltam a Zeppelinről, fáradtan kissé a tízórás feszült figyelemtől, azt mondtam egy érdeklődőnek - „nem tudom, ez a Zeppelin vízszintesen fogja-e befejezni földi pályafutását, de hogy addig, míg *ezek* az urak vezetik, akiket volt szerencsém személyesen megismerni, rájuk bíznom a kisfiamat akkor is, ha a Holdba indulnának el - ezt ezennel ünnepélyesen kijelentem és állom”.

Nem a Zeppelinre - egy Zeppelin-nagyságú, ezer méter magasan lebegő uborkára rá merném ültetni, ha Lehmann kapitány vezetné az uborka orrán ülve.

Hogy mi a gyakorlati jelentősége?

Nem tudom.

Az ember játékos állat.

Ennél különb játékszere kevés volt eddig a világnak. Van, aki többre becsüli a játékot, mint az ételt - többre becsüli a művészetet, mint az életet. Ezekhez tartozom.

Ars longa, vita brevis.³⁰ Tetszik nekem, hogy a Föld vén bolygóját, a Holdat, új bolygótestvérrel ajándékozta meg a játékos képzelet.

S büszke vagyok rá, hogy jártam ebben a Holdban.

Pesti Napló, 1931. március 21.

³⁰ *Ars longa, vita brevis* - A művészet örök, az élet rövid

HADIFOGLYOK

Egy megrendítő könyvről

A memoáirodalom divatja még nem járt le, sőt egyre dagad - egyre mélyebbre, messzibb szalad vissza a múltba. Az utóbbi évtized legnagyobb könyvsikerei biográfiák, emlékezések voltak. A világháborúnál régebbi emlékezések is - de tagadhatatlan, hogy magát a folyamatot, az *emlékező* tendenciát az úgynevezett *háborús memoár*-irodalom indította meg.

Hogyan, miért, miféle lelki szükség nevében?

Amilyen bonyolult a kérdés a nemzetgazdász, politikus, oknyomozó történelmi materialista, sőt nacionalista fajbiológus számára, olyan egyszerű és világos annak a szemében, aki az emberek tarka tömegét csakúgy lelkes, jót és rosszat akaró, rajongó és gyűlölködő, építő és romboló, bűnt elkövető s bűnét megbánó Eleven Valóságnak ismerte meg, mint önmagát, a magányos egyént.

Európa képtelen ostobaságot és gabszágot követett el másfél évtizeddel ezelőtt, önmaga ellen, az egész kultúrvilág, az egész emberiség ellen, amelynek kiválasztott vezetője és irányítója volt, egy évezreden át. Bűnéért és ostobaságáért azóta is bűnhődik. Nem tudni, hány évre szól és szól még a Dolgok megsértett Rendjének ítélete (Spengler szerint ez az ítélet halálos volt), de nagyon természetes, hogy a bűnös, lelkiekben, tudatosan és tudattalanul, csakúgy viselkedik, mint akármelyik bűnöző a hosszan tartó vizsgálati fogságban: átrágja, emészti, forgatja, igazolni próbálja, magyarázza, elemzi - minden részletében *visszaidézi* maga elé a hetykén, hebehurgya indulatban Elkövetett Tettet, hol bűnbánó megadással, hol ágaskodó életösztönnel, igyekeztén, ez önmarcangoló éjszakák gyötrelmében meggyőzni egy láthatatlan Ügyészt, aki majd felelősségre vonja, hogy nem tehetett mást.

A legyilkolt emberméltóság kísérlete látogatja Európát, cellája mélyén.

Képe még nagyon is éles. Lelkét nem látni még, nem látni még a kárt, amit a gyilkosság okozott - ez a kísértet *testi* formájában jelentkezik: véres árnyék, szekercével berepesztett koponyájából csurog a vér, üveges szemében a testi irtózat vádja dermed.

Panoptikumfigura.

A kísértetjárás nehéz óráiban, egyelőre, ezt a nagyon is *érzéki* ábrát rajzolgatja maga elé a felzaklatott lelkiismeret.

Íme a háborús regények, harctéri naplók, csatákat rekonstruáló filmek döbbenetes hatásának titka. Vádló kísértetek ezek, amiknek látását vágyva irtózza, irtózva óhajtja rossz lelkiismeretünk - minél színesebb, tarkább, hangosabb a kép, annál jobb - hadd lássuk a vért, a vért, a kiontott vért, majd aztán gondolkodunk fölötte, mit jelent számunkra: marasztaló verdiktet, vagy védő igazolást.

Mert maga a *kép*, a vér és a halál látomása, még nem ítélet és nem tanulság. S éppen azért a frontokat és *csatákat* rekonstruáló művészet hatása éppen a tanulság szempontjából - korántsem olyan egységes, mint ahogy a naiv pacifista képzelet. Már egyszer rámutattam, hogy minden ésszerű feltevés ellenére, ezek a háborús képek és leírások a közönségnek egyik felét riasztja és félemlíti csak meg, teszi ellenségévé minden *elképzelhető* háborúnak - a másik fele

egyenesen kedvet kap tőlük, gyermekes szadizmusát és mazochizmusát korbácsolják fel, rejtett, sötét, lappangó indulatokat a lélek ősi mélységeiben.

Az emberi vérnek - sajnos - igen szép, piros színe van: szuggesztív szín, szinte étvágykeltő. Érthető, hogy csak az érettebb, fejlettebb lélek halványodik el látásán - a fejletlenebb, tökéletlenebb vérszemet kap tőle.

S aztán, ha már megkapta, mindig akad a tökéletlen, de élettanilag egészséges lélek kihasználására fogadatlan prókátor, rosszhiszemű gonosz, vagy jóhiszemű ostoba álpróféta: néhány beteg okoskodó, ki a „borban található igazság” analógiájára, a vérgőzös lélek igazságát hirdeti. És jönnek a teorémák, hogy háborúra igenis szükség van, hogy a háború nem is olyan nagy baj - a kiontott vér elhanyagolható melléktünete csak az üdvös és egészséges műtétnek, csapolásnak, ami nélkül okvetlenül gutaütést kapna a túl hevesen burjánzó emberiség.

S a naiv pacifistának, aki érzi, hogy neki igaza van, de igazságát csak jámbor, túlhaladott erkölcsi dogmákkal tudja védeni, holmi tízparancsolatbeli „ne ölj!” - princípiumok formájában - a *csak* a vértől szörnyülködő impresszionistának a statisztikát vágják a fejéhez, mely szerint (s ez igaz is) az a tízmillió ember, aki a világháborúban elesett, nemcsak hogy nem hiányzik Európából, de kétszeresen megtérült azóta, diadalmasan hirdetve, hogy ama bizonyos „műtét” nemcsak le nem rontotta, de inkább regenerálta a beteg testet.

Íme, végre egy mű - egy mű, a háborúról, mely nem frontokat és csatákat, nem csurgó vért és freccsenő velőt idéz; s mégis, világosabban s érthetőbben beszél minden háború *lényegéről* száz csataképnél, száz „elrettető” pacifista műnél.

Ezt a könyvet emelje magasra az eljövendő, békés Európa hívője, ha majd a Vérés Kísértet képe elhalványul, s jön újra a Vérre Kísértő, hogy megingassa hitében.

Ez a könyv ugyanis *nem* a test - ez a könyv a *lélek* szenvedéseit beszéli, amin nem segít semmiféle statisztika.

Holott, külső formájában, maga a könyv se más, mint egy óriási panoráma, gigászi látkép, amiket *adatok* mérhetetlen sokaságából állított össze a lelkes szakértelem.

Az elején térképet talál az olvasó. A térképen pontok és vonalak és foltok. Azt ábrázolják, hogy hányféle és mekkora tömegben sínylődtek, éveken át, a legkülönbözőbb országok minden társadalmi rendjéből összeterezt *hadifoglyok* - nem tízmillió, hanem százmillió, nem boldog *halott*, hanem boldogtalan *élő*, akiktől, külön-külön, *többet* rabolt el a háború, mint az életet - az *élet tartalmát és értelmét rabolta el*.

És ezek a foltok és vonalak, mint a kiütéses tífusz képletei, nem lokalizálódtak a fertőzés helyére, Európára - az egész földgolyón szétterpeszkedtek, elvitték a fertőzést Ázsiába és Afrikába, mint egy megbolygatott szervezet egymásba áramló sejtjei: hasznos építőkövek a maguk helyén, rákos daganat okozói idegen területen.

S utána, két kötetten át, sok ezer kép és ábra és rajz és vallomás, a kitárt mélység lávaömlése. Százmillió katona, a szétrobbantott *hadseregek* szertehulló, megint *egyénné* vált sejtjei, idegen föld szikláira dobva, ahogy önmagukra eszméltek, külön-külön, bezárva, lecsukva, megálázva emberi szabadságában, irgalmatlanul büntetve az eredendő bűnért, hogy megszületett - százmillió paraszt és munkás és kereskedő és ügyvéd és orvos és művész, egymás hegyénhátán, karámba terelt barmok, mégis emberek, dadogják itt el a *léleknek* minden Mazuri Csatáknál és Gorlicei Áttörésnél gigászi és borzalmasabb küzdelmét önmagáért, hogy Lélek

maradjon, reménykedő, megkülönböztetett, egyedülvaló Csoda, Szabad Választás, a mindent porrá és tehetetlen kövé dermesztő egyformaság poklában.

A dantei látomás ez, a népvándorlások látomása - rabszíjra fűzött százezrek, rabszolga-kereskedő tízezrek igája alatt: a nyers Erőszak felszabadulása.

Mi következhetett utána egyéb, mint a népvándorlások után: középkor?

Középkor és hanyatlás, visszasüppedés, klasszikus fénykora után az emberi gondolatnak, a barbárság napjaiba.

Gondolattalan, eszmétlen, önérzettelen, tudatlan korszellem, mely még pacifizmusának védelmére sem tud egyebet felhozni az *ölés* dogmatikus tilalmánál - mintha valóban nem volna rosszabb sors a halálnál, nagyobb bűn az ölésnél?

Mi, egy eltűnt, halott kultúra utolsó „cidevant”-jai, még tudunk.

1916-ban, a háború legvéresebb napjaiban írott egyik cikkemből idézek:

„Régóta nyugtalanul nézem és hallgatom a békepárti világszemlélet programját és érvelését sajtóban, előszóban, költészetben... nyugtalanul, mert érzem, hogy nekik van igazuk, és félek, hogy rosszul bizonyítják igazukat... rossz védekezésükkel elvesztik a pert, melyben őket illetné a győzelem... A béke rajongóinak érvelése makacsul és gyermekesen tér vissza egyetlen szempontra: hogy gyalázat a gyilkosság, akármilyen formában történik... Nagyon érdekelne, mit szólnának ezek a békeapostolok, akik egyes-egyedül a »legyen vége az embermészárlásnak« jelisével harcolnak az ellen, ami - azt szeretném megértetni: *több*, mint embermészárlás - mit szólnának hozzá, ha az örök háború pártja egyszer azt mondaná: jó, ha csak az emberöléssel van bajotok, hát mi megcsináljuk a háborút, a jövő háborúját, emberölés nélkül - fegyvereket, amik nem ölik meg, csak tehetetlenné teszik az ellenséget - háborút, amikben *csak* foglyok lesznek, halottak nem... Meg lesztek elégedve, abbahagyjátok-e végre háborúellenes óbégatástokat...?”

S a végén:

„Új jelszó kell - a »le az embermészárlással« kevés!...Ha az ember természettől fogva örökké élne s nem ötven vagy hatvan évig, amint ameddig él - akkor igen, akkor a legnagyobb érték, amit elvehetnek tőle, az élete volna... de így nagyobb bünt követ el, aki az életem tartalmát veszi el tőlem...

...az élet tartalma pedig a *szabadság*... az emberi *szabadság* megrontója a háború... ellentéte nem a béke, hanem az eszmék forradalma...”

Aki ezt az izgalmas könyvet elolvassa, meg fogja érteni fenti sorokból nemcsak azt, ami *akkor* történt - hanem azt is, ami *azóta*.

Pesti Napló, 1931. március 22.

MEGYEK A ZEPPELINRE

Öninterjú

Indulok Friedrichshafenbe, oly célból, hogy onnan rögtön visszainduljak Budapest felé, anélkül hogy Friedrichshafenben valami elintézni- vagy néznivalóm volna, vagy különösebben kíváncsi volnék Friedrichshafen kies vidékére.

Ez, nemde, egy rejtvény.

Két év múlva azt mondanák erre, meg vagyok örülve, mért megyek olyan helyre, ahol semmi dolgom, csak azért, hogy mindjárt visszajöjjek.

Ma ugyanez a vállalkozás csak változata a híres jezsuita mondásnak, ebben a fordított sorrendben: az eszköz szentesíti a célt.

Az eszköz ugyanis, amivel visszajövök, gróf Zeppelin, Zeppelin gróf, a kiváló léghajó. Azért megyek oda, hogy Zeppelinen jöhessek vissza.

Egyszer láttam őt, egy pillanatra, Pest fölött. Mondhatnám, futó találkozás volt, Zeppelin gróf nagyon sietett. De meglátni és megszeretni a német bátorság és képzelet e nagyszerű művét ugyanennek a pillanatnak műve volt - már akkor kedvet kaptam, hogy rögtön felpattanjak rá, és fölülről nézsek le saját magamra, amint elbűvölve és irigyen báméskodok fölfelé.

Előbbi óhajom (hogy tudniillik felüljek rá) most teljesülni fog az Est-lapok szívélyes meghívására - utóbbira, hogy szerencsés megérkezésünk esetén, ott lehessenek azok közt, akik rajongva tapsolnak majd, mikor büszkén leszálok közéjük az égből, Csepel szigetén, eddig nem sikerült megoldást találnom.

Ez egy kicsit rontja az örömöm.

Hogy az ember egyszerre csak egy helyen lehet.

Vagy fölül, vagy alul.

Egyébként, mint a légből kapott élmények régi kedvelője, izgatottan várom az érdekes és különleges utazást és mindazokat a szenzációkat, amik viszont rám várnak.

Csak az a kár, hogy - nem tudni, mi módon (nagyság átka! - jegyzi meg udvariasan az olvasó, amit én szerényen visszautasítok) - máris elterjedt a híre, hogy a Zeppelinen utazom.

Kovács úr meglát a másik oldalon, nem rest átszaladni.

- Á, jó napot, jó napot, hallom, a Zeppelinen utazik Pestre! Jó, hogy találkoztunk, gondoltam, reggel felhívom, okvetlenül vigyen magával meleg plédet, mert az Alpok fölött, jó hatezer méter magasan, hideg van ám, a kutyafáját! Vagy tudja, mit, leghelyesebb, ha egy pulóvert vesz fel - én ugyan egyszerűen jégeringet húznék az ingem alá, de van, aki nem bírja... attól függ, szokott-e izzadni?

Régi jóakaróm, a cigarettaüagnök, nagyot csap vállamra a kávéházban.

- Na, hogy állunk gyomor dolgában?! Mert ha egy olyan kis szélroham jön, tudja, aztán egy kicsit megpörgeti azt a léghajót, úgy fejjel lefelé, egy kicsit, hát ilyen magaféle ideges skriblernek könnyen felkeveredik a früstök a hasában. Na ne féljen semmit, nézze, így tartsa a fejét, és mindig fölfelé nézzen, az a legjobb!! Különben van finom egyiptomi sajáttöltésűm...

A töltés dolgában, úgy látszik, Barta úr szakértő, aki titokzatosan félrehív.

- Egy dolog fontos, mással ne törődjön. Mielőtt indul a hajó, figyelje meg, melyik oldala áll lejjebb a hajótestnek. Mert ha a bal oldali, akkor ez azt jelenti, hogy tiszta héliummal van töltve - én nem indulnék, ha nincs tiszta héliummal töltve.

A dologban csak az a csodálatos, hogy tudtommal a földkerekség kétmilliárd embere közül eddig legfeljebb száz ült Zeppelinen (a magyarok közül meg éppenséggel én leszek az első), és mégis, itt Pesten, mindenki olyan fölényesen adogatja nekem a tanácsokat, hogy miként kell viselkedni egy ilyen úton, mintha ott születtek volna a fedélzeten.

Gyermekkorukban Zeppelinen kergették őket a Föld körül, ha nem adtak nekem tanácsot.

Ferit még értem. Ő végre is csakugyan pilótatiszt volt a háborúban. Tegnap véletlenül felkerekedett. Nagyon kedvesen elbeszélgettünk. Érdekes történeteket mesélt, merengve az emlékeken, hogy például milyen izgató volt, mikor egyszer az orra előtt robbant fel egy Zeppelin.

Földes úr, a szabóm, legalább őszinte. Telefonált, hogy bár részletfizetésben vagyunk megállapodva, mégis, mielőtt elutazom, nem rendeznék-e a számlám esetleg - csak azért mondja, mert bizonyosan nekem is kellemesebb érzés, ha ez a dolog el van intézve.

Cinit nem izgatja túlságosan a dolog. Ebédnél ugyan megkérdezte, odavetve:

- Apuka... a... Igaz, hogy mész a Zeppelinen?

- Igaz, fiacskám.

- Akkor hozzá nekem olyan radírféle gumiijét, ami felül be van hajlítva és ragasztani is lehet vele.

Majd kérek Eckenertől, csak legyen nála.

Mindezek után igazán nem tudom, hogy képzeljek el egy ilyen érdekes, hosszú légiutazást.

Bevallom, sejtelmem sincs róla, milyen lesz.

Az ember mindent másképpen gondol el, mint amilyen valójában.

No de mire való az íróember, ha nem arra, hogy megelevenítse, elképzeltesse velünk, közönséges emberekkel, amit átélt és tapasztalt?

Őrült kíváncsian fogom olvasni hétfőn *Az Est*-ben és a *Magyarország*-ban, kedden a *Pesti Napló*-ban, amit majd vasárnap megírok, hogy milyen érzés Zeppelinen utazni Friedrichshafenből Budapestre.

Az Est, 1931. március 29.

MACSKA JÁTSZIK AZ EGÉRREL

„Érzelmek zűrzavara”

Az udvar mélyén, ma délelőtt, „állatlélektani megfigyelést” eszközöltem, ahogy mondani szokták.

Éppen jókor jött a dolog, a napokban könyvet olvastam a híres orosz tudósnak, ennek a Pavlovnak a kísérleteiről meg a hozzáfűzött magyarázatokról: Megint divatban vannak az állatok, a világ minden táján alakulnak állatkísérleti intézetek, ahol főként „értelmi képességeket” vizsgálnak, abban a reményben, hogy az állati értelem működésének megismerése hasznos adatokat nyújt majd az emberi értelem megértésének. Ez így persze furcsán hangzik egy kicsit, az ember azt gondolná, ha nem volna olyan nagyon értelmes, hogy mi értelme van akkor az értelemnek, ha még arra se jó, hogy magától értse meg, amit, állítólag az állatok képtelenek megérteni (tudniillik az emberi értelem mibenlétét), s így tőlük kell megtudni az igazságot - viszont azt is tekintetbe kell venni, hogy az egész tudomány még eléggé friss keletű s egyelőre inkább a kíváncsiság dolgozik benne, nem határozott célkitűzés.

Miután így kellőképpen bebiztosítottam magam, hogy „tudományos kíváncsiságnak” minősüljön az a gyerekes, vásott komisszág, amivel képes voltam végignézni (gyermekkoromban nem tudtam volna ugyanezt megtenni, viszont akkor nem voltam még ilyen gyerekes) azt a sokat emlegetett, hasonlatokban is gyakran szereplő procedúrát, ahogy a *macska játszik az egérrel*, miután megfogta, s mielőtt megeszi.

Erről a furcsa szokásról már az elemiben hallottunk elítélő szavakat. Az olvasókönyvben, továbbá a beszéd- és értelemgyakorlatban többször megrótták a macskát jó nevelőink ezért a „kegyetlenségért”, hogy milyen csúnyaság tőle, mért kínozza azt a szegény egeret ahelyett, hogy egykettőre bekapná, mint ahogy más, erkölcsös érzésű állatok teszik, például a cápa, aki-ben van annyi belátás és könyörület, hogy legalább gyorsan végez az illetővel. Jó nevelőink tehát megadták nekünk útravalóul az emberséges bánásmód elvét: ne tessék senkit bántalmazni és kínozni, tessék úgy ölni, hogy az áldozat minél kevesebbet szenvedjen.

Nekem mindig gyanús volt ez az egész dolog, a macskával meg az egérrel. A macskáról különben se sok jót hallani: állítólag hűtlen, ravasz, dologkerülő, alattomos. A grafológusok se sok jellemet olvasnak ki kézírásából, amit saját körmeivel osztogat - előkelő rokonsága, királyi származása nem teszi rokonszenvenné a moralista szemében, s hogy mégis szívesen simogatja az ember, ezt se az ő érdemének, hanem az ember gyöngeségének szokták tulajdonítani, amivel „bedől” a macskahízalgésnek. Mégis, lévén ez a jellemzés kissé egyoldalú, a lelkek relativitásának alapján állván, tárgyilagosabb szemlélethez próbáltam fordulni, és elolvastam néhány szakszerű értekezést a macskáról, különös tekintettel erre az egér-dologra. De se Brehm, se Huxley nem mondanak lényegében mást, mint amit az olvasókönyvből is tudtam, annyiban elfogulatlanabbak csak, hogy erkölcsileg nem bélyegzik meg a macskát, viszont „tárgyilagosan” megállapítják, hogy igenis, „kínozza” az egeret, „minden olyan ok nélkül, aminek forrását a ragadozók táplálkozási ösztönéből lehetne magyarázni”, ugratja és hitegeti, megfogja, elengedi, pofozza, enyeleg vele, csak aztán eszi meg. Huxley „fejlettebb érzelmi élet” jeleire következtet ebből, és egyebek közt felhasználja annak a feltevésének bizonyítására, hogy az állatokat nem szabad célszerűen működő ösztönök gépezetének nézni: primitív formában bennük is megvan mindaz, ami az embert a „szabad akarat” hősévé tette: önmagáért való, egyéni, csaknem művészi szeszély, játékos hajlam, kíváncsiság.

Lényegében tehát a tudósoktól se kaptam megnyugtatóbb választ, mint a közmondásokból - azzal, hogy a kegyetlenséget, a szenvedésben való gyönyörködést „művészi hajlam” fokára emelték, semmiképpen nem hozták közelebb a szívemhez.

Most aztán alkalmam volt szemtől szembe látni, hogy történik ez a híres macska-egér játék.

Elmondom úgy, ahogy lefolyt, impresszionista módra - aki már látott ilyet, gondoljon vissza reá, és állapítsa meg elfogulatlanul: igazam van-e a végkövetkeztetésben, amivel van szerencsém ezennel szembehelyezni úgy a laikus, mint a tudományos közfelfogásnak, állítván, hogy a macska nem kegyetlenségből, de nem is játékos ösztönből bánik úgy az egérrel, mint ahogy bánik - hanem valami egészen másféle okból, amiben sokféle bonyolult érzés szerepel: viselkedése tehát nem egy határozott, fajlagos jellemvonás megnyilatkozása, hanem csak következménye egy bizonyos „érzelmi zűrzavarnak”, érzelmi konfliktusnak, dilemmának és félreértésnek, aminek szegény macska éppen úgy áldozata, mint az egér - egyik se tehet a dologról.

A saját félreértésem vezetett a helyes nyomra: ezt a félreértést viszont egy emléknek köszönhetem.

A szóban forgó macskát mintegy fél évvel ezelőtt egészen másfajta, sokkal rokonszenvesebb szerepben ismertem meg, az egyetlenben, amit a macskánál is méltányolni szoktunk. Kicsinyei voltak, és sokszor néztem gyönyörködve, ahogy cipeli őket, óvatosan, a fogai között, védettebb helyre vagy képzelt ellenség elől: bármit el lehet mondani a macskáról, de hogy a kölykeit hogy védi és ápolja és szereti, köztudomású, nem szorul bizonyításra.

Ahogy most szórakozottan lenézek az udvarra, látom, hogy sietve és izgatottan fut a sarokba. A mozdulatában van valami, ami ezekre az anyai időkre emlékeztet - még át is villan rajtam, mi ez, már megint kölykei vannak? Mert lám, csakugyan van valami a szájában is, és éppen olyan gyöngéden és óvatosan fogja a fogával, hogy meg ne harapja véletlenül, és éppen olyan féltő gonddal siet vele.

Mikor a sarokba ér, körülnéz, és kiereszti a szájából.

Most látom szörnyülködve: egér!

A macska maga elé rakja a földre az egeret - az egérnek semmi baja, nincs megharapva. Egy kicsit piheg a rémülettől, futni akar. A macska figyelmesen nézi. Vár.

Mikor látja, hogy mozogni akar, megint hozzákap a mancsával. De nem vérszomjasan, még a körmét se mereszti ki, ami pedig első feltétele a ragadozásnak. Se köröm, se csattogó fogak, se vérbe borult szem. Puhán és óvatosan kap hozzá - megfordítja, maga felé.

Az egér a hátára esik. A macska halkán nyávog. Lehajol, megpacskolja puha tenyerével. Aztán megnyalja.

Aztán maga is visszahőköl egy percre, mintegy csodálkozva. Visszahúzódik, nézi, tágra meresztett karikaszemmel.

Az egér egyet iramodik.

A macska észbe kap, utánaugrik. Megint a szájába kapja, óvatosan. Átszalad vele a másik sarokba.

Ott újra kezdődik a dolog.

És így megy ez a „játék” egészen furcsán, minden elképzelhető jele nélkül annak a bizonyos vadságnak, amit a „létért való harc”, az éhség ördöge tesz érthetővé. Nem is éhes a macska, nem is lehet éhes, jól tartják a házban, az imént láttam jókora májon falatozni, még ott is hagyta a felét.

Igen, itt valami játék folyik, az bizonyos - de mintha nem is a macska játszana.

A *macskával* játszik valami - valami nála erősebb káprázat és bódulat: ellentétes érzések rángatják, nem tud kiokoskodni tulajdon lelkében.

Még egyszer, mintegy utolsó kísérletképpen, szinte kétségbeesve, kiejti szájából az egér fejét, s most veszi észre, hogy a gyenge bőr berepedt: vér szivárog a szürke egértesten. Ekkor érti meg végre, mi történik - ez már nem eleven lény többé, leghelyesebb, ha eltakarítja. A vér ízétől egyszeriben más, határozott vágyak világa nyílik fel, medret kap a hullámzó érzésáradat.

De amíg élt az egér...

És most hirtelen világosság gyúl bennem.

Játszott a macska, valóban, de esze ágában se volt kínozni „áldozatát”, vagy szenvedésében gyönyörködni - amint hogy esze ágában se volt megenni. *Szerette* az egeret, dédelgette és babusgatta - *anyai érzését* keltette fel a gyámoltalan, gyenge kis féreg, az önfeláldozás leggyengébb ösztöne támadt fel benne, hogy megcsalja és félrevezesse.

Újszülött cicának nézte, a saját kölykeivel tévesztette össze.

Primitív lelkében minden, ami kicsi és gyámoltalan és cincogó: a macskakölyökre emlékeztet.

A tyúk is védi és eteti az alája rakott kiskacsát - *minden* állat szereti, magáénak vallja, a magáéval téveszti össze más állat kölykeit.

Nem a macska kegyetlen - a természet kegyetlen, mikor értelem és belátás iránytűje nélkül dobja ki ellentétes érzelmekkel és indulatokkal megáldott és megvert gyermekeit ez érthetetlen, furcsa világba, érzelmek zűrzavarának áldozatául.

Amivel korántsem akarom védeni *ezt* a nyomorult Schreibert, tekintetes törvényszék. Csak éppen elhiszem neki, hogy a lépcsőn, fölfelé szaladva, hogy kávéát hozzon az ágyban lustálkodó nőcskéjének, esze ágában se volt megfojtani őt, sőt arra gondolt, hogy egy kicsit cicázni fognak a jó meleg párnák között. Mikor aztán ráeszmélt, hogy ez mégse az ő kis cicája, hiszen idegenszagú élőlény képmását nyalogatja, már nem lehetett rendet csinálni a zűrzavarban - ölés és ölés közt nem ismer átmenetet a primitív indulat: ehhez már értelem kellene, ha volna.

De még aztán is cipelte magával, véres fogai közt, a tetemet, tűnődve, mit tegyen vele.

Ölelte, ölte... szerette, megette... véletlen-e vajon, hogy érzelmek és indulatok formanyelve, a költő ajkán születő emberi szó, összecsengő dallamot adott ezeknek a fogalmaknak?

Pesti Napló, 1931. március 29.

ÉS MÉGIS ÓMEN A NÓMEN!

Hát megbuktam.

Szebb férfiasan bevallani, mint leplezni a dolgot, méltatlan tussolással.

Megbuktam azzal a korszakalkotó javaslatommal (*lásd Színházi Élet, három héttel ezelőtt*), hogy az embereket általában, de különösen a híres embereket újra kell keresztelni, vissza kell adni a *névnek*, az egyén megjelölésének eredeti jelentőségét és célját, hogy a név jellemző legyen arra, aki viseli, nemcsak mennyiségtani jelzése; karakterológiai, megkülönböztető dísz is legyen azoknak, akiknél a név statisztikai adalékon túl fogalmat is takar.

A közönséget szólítottam fel támogatásra. Felszólítottam az olvasót, legyen segítségemre a Nagy Keresztelő ünnepének előkészítésében. Segítsen új nevet találni a híres emberek számára, hogy mire javaslatomat a Népszövetség támogatásával elfogadtatom és keresztül viszem, készek is legyünk már az anyaggal, ne okozzon újabb huzavonát a fejtörés.

Hát megbuktam.

Eltekintve attól, hogy az olvasó is csak ímmel-ámmal vett részt ebben a forradalmi nyelvújításban (alig hét-nyolc ezer levél érkezett, ami, rendes napi levelezésem arányát tekintve, nem komolyan vehető mennyiség), legnagyobb meglepetésemre az általam személyesen ismert híres és nagy emberek se fogadták túlságos lelkesedéssel a gondolatot, hogy máról holnapra lemondjanak értelmetlen, de közismert nevükről egy logikus névhasználat kedvéért.

Furcsa hiúság.

Lehet, hogy vannak fontosabb szempontok a logikánál?

Nem értem.

Hívjanak holnaptól kezdve Pityi Palkónak, ha értem.

Pedig már hogy örültem, hogy magam is kapok valami jó új nevet. Például: Pityi Palkó.

Na de hát nem az az ember vagyok, akit könnyen el lehet kedvetleníteni.

Ha így nem megy, megy másképpen.

Ha nagyember urak nem hajlandók lemondani arról a nevetséges halandzsaszóról, amit név gyanánt viselnek, gondoskodni fogok róla (saját felelősségemre ezúttal, minden külső segítség nélkül), hogy ezt a halandzsza-jelleget eltüntessem. Ha Mohamed nem megy a hegyhez, menjen a hegy Mohamedhez. Ha ők nem hajlandók a logika felé hajlani, majd én feléjük hajlítom a logikát, ha beletörök is. (Mármint a logika.)

Jó, maradjon meg a nevük.

De én be fogom bizonyítani, azt a mindenségit, hogy mégis ómen a nómen! Elhatároztam, hogy a „Főherceg Vizsgálója” című társasjáték mintájára (lásd *Színházi Élet*, néhány évvel ezelőtt), *magyarázóiskolát* nyitok, ahol mindenkinek kielégítő és elfogadható *értelmezést* nyújtok, bebizonyítván, hogy az illető neve igenis, van valami vonatkozásban az illető foglalkozásával, jellegével, nevezetességének okával.

Itt csak ízelítőt óhajtok nyújtani a módszerről, ahogy csinálni akarom.

Be fogom bizonyítani, hogy például:

Bethlen István igenis megfelel azoknak a várakozásoknak, amik egy új magyar megváltás, új Bethlehem jegyében fűződnek hozzá;

hogyan Gömbös Gyula a magyar Glóbus külön önértetét képviseli nevében és személyében;

hogyan Zsitvay igazságügy-miniszter neve a zsitvatoroki békére vonatkozik;

hogyan Molnár Ferenc olyan tésztát jelent, amit mindenki szívesen eszik;

hogyan Shaw (Só) Bernát valóban „sava és bors” ennek a világnak;

hogyan Petschauer Attila egyrészt „*schauer*”, vagyis szent „borzalom” az ellenfél számára, másrészt Isten ostora;

hogyan Gerhardt Hauptmann csakugyan kapitánya a német irodalomnak, ami azért is nagy dolog, mert ott a közlegény is;

Thomas Mann, egy *ember*;

hogyan Alfred Kerr is ein *grosse Kritikerr*;

hogyan Szép Ernő nem véletlenül képviseli a legszebb széppróza berkeit, *ernyőt* tartva a rikító színek elé;

hogyan Titkos Ilona karrierje legtitkosabb vágya minden színésznőnek;

hogyan Voronoff, ejtsd, *Voronaff* predesztinálva volt a majmokkal való intenzív kapcsolatra;

hogyan Reinhardt művészete tiszta és jelleme kemény;

hogyan Zamenhof nevének utolsó szótagja előszeretett árnyéka az általa feltalált „*Eszperantó*” (remény) nyelv jövőjének;

hogyan Marconi teljes joggal nevezheti magát így, találmányának lényege lévén a szabadon terjedő elektromos hullám, amit nem lehet *megmarkónyi*;

hogyan Mascagni muzsikája igenis megszokta a fülbe *mászkányi*;

hogyan okos dolgot mű-*velsz*, ha műveltség forrása Wells;

hogyan Ford a modern *ipar forrdalma*;

hogyan Edison Alva Tamás *álmodta* meg a technika új világát;

hogyan Trockijról előre tudni lehetett, hogy dacolni fog társainak erőszakával;

hogyan Anatole France egymagában az egész francia szellem;

hogyan Incze Sándor, kitűnő szerkesztő, az „*In hoc signo Vinctes*” (az Sz. É. Győzni fog) jelmondatot rövidítette meg nevében s végre;

egy égi kar int már, hogy sürgősen hagyjam abba, ha nem akarom, hogy Car-nera bokszoló keze ökölbe szorulva üssön kupán szentségtörő játékomért.

Színházi Élet, 1931. 13. sz.

KARINTHY FRIGYES TUDÓSÍTÁSA A ZEPPELIN FEDÉLZETÉRŐL

Egy Zeppelin-utas érzelmes naplója

*Friedrichshafen-Budapest
március 28-29.*

ESTELI TÍZ ÓRA

Kurgarten-hotel hallja, Friedrichshafen. Ideiglenes jegyünket, amit Pesten kaptunk, éppen most cserélték be a véglegesre. A tizenkét Zeppelin-utas már becsomagolt, kalapban és kabátban ácsorgunk. Pesti újságíró urakkal ülünk körül a középső asztalt. Pompás, lüktető hangulat, az enyhe lámpaláz spicce, enyelgő kötődés, viharos röhögések. Odakint szép, holdvilágos este, semmi szél.

NEGYED TIZENEGY

Egy úr jön sietve. Itt az autó, tessék szállni! Mindenki készítse elő jegyét, leveleket, amiket le akar bélyegeztetni. Felpakolunk a nagy autóbuszra. Fellángolnak az utolsó cigaretták: holnap reggelig nincs dohányzás. A hangár felé robogó autót néhányan megéltézik. Zökkenés - csaknem összeütközünk egy keresztbefutó kocsival. Jelentős bólogatások, viccelődés. Valamelyikünk megjegyzi, hogy olyan szellemesek vagyunk, mint a Greve-piacra robogó szekéren voltak a kivégzendő arisztokraták. Fagyos, csillagos éjszaka.

FÉL TIZENEGY

A sötétből először az új, most készülő Zeppelin hangárjának óriás körvonalai buknak elő. Mögötte lapul a mi hangárunk. Az autóbusz megáll, egymás után kászálódunk le. Lent az oldalajtón, egyenként vonulunk a hangár belsejébe. S ahogy belépünk - mindenki elnémul.

Csodálatos.

Kékeslila, földöntúli fény sejtelmes ködében mintha végtelenbe veszne a hatalmas magtár boltozata. S odafönt... és idelent... mindenütt... egy valószínűtlen, kéken és lilán és ezüstoffényben csillogó valami betölti az egészet... Látod idomtalan körvonalaikat, és nem hiszed el... Oly szörnyű, szédítő nagy s amellet oly lenge, szinte áttetsző... Egyszerre végtelenül kicsinek s amellet mégis nehéznek és földhöztapadtnak érzed magad... Mintha mesebeli lilában derengő akvárium fenekén pihegnél, nyúlós, keservesen vonszoló tengeri csiga, s egyszerre elsuhanva feletted a legenda Leviathanja... Verne Narvalja vagy nem tudom, mi, suhanva, lengén és könnyedén...

Mars-beli álmom, úgy, ahogy Wells elképzelte. Reinhardti rendezés ez a kék fény, hiába. Da legst di' nieder.

Alázatosan somfordálunk előre, mint szerény statiszták gigászi díszletek közt, az Ezüst Bálna oldala mentén, farkától a fejéig. Mindössze negyedkilométert kell gyalogolnunk, s már ott is vagyunk a Bálna orra alatt, ahol ennek az embertelen öslénynek és utópista ködfelhőnek egyetlen reális, ismerős, emberi részlete húzódik meg szerényen: egy kivilágított, barátságos hajóféle valami. Olyan megnyugtatóan hat, mintha lázalom felhői közt zuhanva, egyszerre csak vidám cigányzene ütné meg a füledet, s egy kocsmá ajtaja előtt találnád magad.

Elszedik a jegyünket, igazolás, bélyegzés. Aztán egyenként engednek fel a lépcsőn. Nyílik a kocsmáajtó. Folyosó. Jobbra miniatűr konyha, olyan sötétféle, a konyhában kuktasapkás

szakács, sercegő húsok. Balra a szalon. Mint egy kedves, szerény, vidéki német kávéház, biedermeier függönyök, virág az ablakpárkányon. Az ablakon máriaüveg. Idetessékelnek bennünket, a szalonba hátul folyosó torkollik, kétoldalt fülkék, ezekbe kell lerakni csomagjainkat, a fülkéket kiosztják.

HÁROMNEGYED TIZENEGY

Leülök az egyik virágos fotelbe, az ablak mellett. Verne barokk ízű, naiv fantáziája ébred bennem: utazás a Holdba. Egy derék steward már faggat, hogy mit parancsolok, whyskit vagy sonkát tojással? Étlap-tanulmányozás közben szórakozottan kinézek, és csodálkozva állapítom meg, hogy sehol sincs a túlvilági kék fény - az ablak alatt szabad mező, távol fák az éjszakában. Kihajolok, s a sötétben katonákat látok, amint húznak valamit. Az egész színváltozás hang nélkül történt: hang nélkül nyílt ki az óriás hangárajtó, hang nélkül húzták ki a Zeppelint. Hát akkor, izé, mondom, hozzon egy hemendekszet.

TIZENEGY

Idegesen fülelek. Semmi zaj, még mindig, de mintha ott hátul, valahol messze, motorok kezdenének zúgni... A steward áll előttem, és bólint. Tehát egy hemendeksz? Igen, mondom, legyen hemendeksz, mondom, és ahogy azt mondom, hogy hemendeksz, és megint kinézek, szórakozottan, látok magam alatt, lent valahol, háromszáz méter mélységben, ugyanott, ahol az a kurta kocsmá, az a becsali csárda állt egy pillanattal előbb, néhány elsuhanó lámpát és robogó házat eltűnni a sötétben...

Miközben a hemendekszet rendeltem, elindult a Zeppelin.

NEGYED TIZENKETTŐ

A sötétben, nagy messze, még látni a Bódeni-tó csillogását. Fénypontok szaladnak alattunk. Közös társalgónk kezd felmelegedni. Hátsó fele enyhén lesüllyed: ez azt jelenti, hogy emelkedünk. Almássy Afrika-utazó és pilóta barátom ül le mellém - véleménye szerint öt-hatszáz méter magasan vagyunk legfeljebb. Elmeséli, hogy a Zeppelin járt már százötven méterrel a tenger szintje alatt, na, mit gondolok, hol? Eltalálom, hogy a Holt-tenger fölött, megdicsér. Az utasok járkálnak, csevegnek, az egyik újságot olvas. Whyskit rendelünk, koccintunk. A csillagos ég üvegbura. Emelkedünk. Odébb két kollégám azon vitatkozik, hogy melyik a biztosabb érzés a levegőben: a dinamikus vagy a statikus?

FÉL TIZENKETTŐ

Lehmann kapitány jön be, zsebre dugott kézzel, szerény, finom mosollyal, türelmesen hallgatja az ostromló kérdéseket. A sebesség száznegyven, mondja végre óvatosan, majd később kettenként hívni fog bennünket a parancsnoki és kormányosfülkébe. Egyébként jó jelentéseket kap a rádió, csak Wien felől jeleznek szelet. Halk, kevés szavú ember. Kérdi, akar-e valaki sürgőnyt feladni? Kimegyek a rádiófülkébe, szemben a konyhával. A rádiótiszt, fülén kagylóval, türelmesen hallgat meg. Sürgőnyt adok fel a *Pesti Napló*-nak. Mikor visszajövök, a társaság nevetve áll az egyik ablak előtt: Ditmár professzor úr villanylámpát gyújtogat, miután állítólag most suhanunk el a háza fölött, jelzéseket ad le. Bejön Schönherr barátunk, a hátsó kormány derék felügyelője, és titokban közli, hogy hajnal felé talán talál rá módot, hogy egykettőnknek megmutassa a hajó belsejét...

NEGYED EGY

München!

- Megfordított világ - csillagos ég alattunk! Fénytenger és káprázat! A társalgó eleje lehajlik: süllyedünk. Most összeszaladnak a fényvonalak - már terek, templom, ház, kávéház, minden jól látható. Köröket írunk le. Apró villanyosok szaladgálnak: aztán emberpontok tűnnek fel. Látni, ahogy összeverődve megálltak a sarkon, bámulnak bennünket, fényszóróink már felkeltették a figyelmet. Minden tiszta, világos, mint valami üveglencse alatt. Az egész látomás körbefordul, aztán lassan elmarad... A társalgó hátsó fele süllyed...

Megint éjszaka és sötétség, a holdfény se csillog már... Rohanunk az éjben... Hová?... Ki tudja... Talán megváltozott az irány... Alattam semmi... Lehet, hogy csakugyan elszánták magukat... és most meg se állunk a Holdig?... Mi az nekik? Flemming kapitány meséli éppen az egyik asztalnál, hogy mikor Friedrichshafenből egytúrbán mentek Tokióig, reggel még nem volt program...

Megint megéheztem. Kikukucsálok a konyhába. Jóféle gulyás fő az egyik fazékban, de az holnapra készül... A whisky dolgozni kezd bennem, széles jó kedvem támad, énekelni szeretnék... Du lieber Schwan... o dieser letzte, traurige Fahrt... de hiszen ez maga Charon hajója... vagy Laputa, az úszó város... és most ama kristályég felé tartunk, kit Trismegistos álmodott... nem a Szférák zenéjét hallom?!...

Eh!... játszunk valami társasjátékot, gyerekek.

KÉT ÓRA

Mintha soha máshol nem töltöttem volna estéim, mint ebben a szalonban. Olyan otthonos már ez a szoba... nem is kocsma, se kávéház, micsoda beszéd ez, rosszul mondtam, az előbb... Klubhelyiség, igaz? ahol évek óta szoktunk találkozni, színház, vacsora után. Túl, a másik ablak párkányához támaszkodva, világfias pózban, sonkás zsemlyét harapdál egy szakállas úr, feltűnően hasonlít Eckenerhez. Előtte a professzor úr, élénken magyaráz. „Nein, Sie irren sich, die volkswirtschaftliche Anschauung is die einzige possibile...”

A másik asztalnál hangfoszlányok. „No de kérlek, ez nem eljárás!... No de én megmondtam a rendezőnek... a második felvonás vége rossz...” A falon két térkép lóg, az egyik előtt ott áll a tiszt, aki az előbb azt mondta... Mit is mondott? Eh, álmos vagyok... Milyen émelygősek ezek a biedermeier függönyök - ki kell cserélni, majd szólok az izének... holnap... mi dolgom is van holnap? Aha, abban az ügyben... De most lefekszem... Néhányan már vissza is vonultak, páran lézengenek még a klubszobában... Hol az izé... a? Aha, tudom már. Most bemegyek a kis fürkémbe, és lefekszem, és holnapra megírom azt a dolgot, a *homo ludansról*, a játékos emberről, aki mindig játszik... Aó... de jó álmos vagyok... izé... fizetek! és kérek egy kocsit... vagy pardon! elfelejtettem...

Szinte nevetnem kell, olyan furcsának találom, ahogy ráeszmélek, hogy ezer méter magasan lebegek valahol az éjben e pillanatban. Hol? Merre? Minek? Mi értelme?

Na, majd reggel... Most feküdjünk le.

FÉL NÉGY

Valami van itt... Mi ez? Két perccel ezelőtt zavaros, furcsa álomból ahol tengerfenéken fuldokoltam... zuhanásra ébredek... Kiestem az ágyból... A folyosó üres... felkapom kabátom, betámolygok ide a társalgóba. Ketten ülnek csak, egy szót se szólnak... De az egész hajótest

reszket és borzong és csikorog és valami nyújtott bőgés... S a motorok ziháló erőlködése, mind az ötöt hallom most... és csapkod és zúg és vonít odakünt minden... és mintha meg volna feszülve az egész... „Was is los, bitte?” A német professzor vállat von.

„Es scheint, ein starker Gegenwind.” Leülök az egyik karosszékre... mi az, nem fűtenek itt?!... egész testem borzong, kábultan kapkodok (még nem tértem magamhoz), hogy összeszedjem gondolataim... Hm... ez ugyan kutya kemény vihar lehet... és micsoda pokoli sötétség?!... Hol lehetünk?... Merre?... A világ melyik pontján, azóta?... Milyen magasan, vagy milyen mélyen?... Próbálok tájékozódni... De koromfekete minden, túl az ablakokon, és elhűlve látom, hogy vastag hópacsmagok verődnek... A vászonalkotmány sűvít, csikorog a váz... az egész szoba táncol, hol erőlködve emelkedik... hol erejét veszítve visszasüllyed... De hiszen... de hiszen... ezt ízé... ezt nem bírhatja ki ez a roppant, felfúj, üres hólyag... ezt az eszeveszett vihart... legfeljebb percekig bírja még... de hová lett a legénység?!... És az utasok alusznak, és senki nem sejt semmit... mi történik itt?!...

Ajtó nyílik, a kormányfülke felől sietve jön Flemming kapitány, a folyosó felé tart. Feltartom, elfogulatlan csevegő hangon kérdelem, mi újság, de bosszankodva érzem, hogy a torkom száraz. Vállat von. Na, wir sind eben in Sauwetter geraten, Schneewirbel. Hm... Hol vagyunk? kockáztat meg, bátortalanul. Sankt Pölten fölött, mondja, Wien közelében. Hogy tudják ebben a feneketlen sötétben?

Mosolyog laikus kérdésemre. Hát azt sokféleképpen lehet tudni, nem kell nekik látni semmit. Aztán bocsánatot kér, de őt leváltották, megy és lefekszik egy órácskára. Nyugalma kissé megnyugtat, de aztán eszembe jut korábbi impresszióm, hogy ezeknek nincsenek idegeik... nyilván akkor is nyugodtan lefeküdne, ha egy óra múlva, biztos tudomása szerint, a pokolba kerülünk, mindannyian: őt most leváltották, semmi köze az egészhez.

Visszaülök a karszékbe, újból megállapítom, önérzetesen, hogy csak a hidegtől borzongok. Zsebemben kotorászok, mindenféle tárgyat szedek elő. Egy skatulyában Ovomaltin drasztét találok, azt kezdem szopogatni, hogy felmelegedjek. A vihar egyre erősebben tombol.

NÉGY ÓRA

Wien. Keveset látni belőle, úgy látszik, magasan vagyunk, hófelhők fölött. Pislákoló fények küzdenek a sötéttel. B. Jancsi előkecmereg a fülkéjéből, leül mellém, és titokzatosan közli felfedezését: ne szóljak senkinek, rájött, hogy tizenhárman vagyunk a fedélzeten. Jól össze-szidom, mit rontja a hangulatot. Gúnyos célzást tesz: csak nem félek? És ha félnék? Hát aztán? Én még a régi, büszke, fantáziával megáldott világból vagyok, nekünk még volt bátorságunk, a nemes félelemhez szükséges szárnyaló fantáziánk... Ti más, degenerált fiatalok, már félni se mertek...

ÖT ÓRA

Lassan, nyálkásan dereng... Vizenyős lapály ködlik fel alattunk: a Fertő-tó vidéke. Ködfátyolkép... Az utasok lassan szállingóznak elő a fülkékből, ásítózva kérdezősködnek... A rádiós tiszt jön, kezét dörzsölve jelenti, hogy Pestről szelet közölnek... Vita az utasok közt... Mi lesz, ha nem lehet leszállni Pesten?... Egyesek azt állítják, hogy akkor visszafordulunk Friedrichshafenbe. Kényszeredett viccelődés indul. Aki már ébren van, teát rendel, a steward sűrőforog.

FÉL HAT

Hajnali kávéházi hangulat. F. egy ablaknál ásítózik, dúdol, „frag nicht, warum ich weine”. Haza kellene már menni, gyerekek. Mióta ülünk itt? Katzenjammer, mintha évek óta nem láttunk volna szárazföldet... Mi az ott?!... Badacsony...

HAT ÓRA

Nap!

Ragyogva, giccses szépségben bukkan elő a kékesfekete felhőfüggöny mögül, primadonna, aki tapsot akar...

Ni... a Balaton! Jaj, de szép!

Egy perc - és Tihany fölött lebegünk.

NEGYED HÉT

Mi az? Mi durrog?

Kiderült, hogy pisztolyt sütögetünk; egy újfajta magasságmérőt próbálunk ki, az „echolaté”-t, ami a visszhangból állapítja meg a relatív magasságot.

FÉL HÉT

Keringünk a Balaton fölött. Tetszik tudni, szabadkozik az egyik tiszt, muszáj tölteni az időt, túl korán ne kerüljünk Budapestre. Kérem, panaszkodik, mindig úgy vagyunk mi ezzel, sose tudunk idejében megérkezni. Mindig korábban vagyunk ott, mint kellene. Így volt a Föld körüli úton is.

F.: Kiveszem ezt a szobát, nagyon csinos a kilátás.

HÉT ÓRA

Közben bent jártam a Zeppelin belsejében. Félelmes. A háromszáz méteres keskeny folyosó két szélén, mint egy óriási hernyó belei, kígyó csontváza, az acélbordázat s a ballonok... És a legénység...

Székesfehérvár...

NEGYED NYOLC

Velencei-tó, Martonvásár...

Gukkerrel ülök az ablaknál. Parasztház udvarára irányítom. Szemét dörgölve jön ki egy legény, felnéz, meghökken, összecsapja a kezét, beszalad, kihívja az egész házat... A menyecske lepedővel integet...

Kacsák futkosnak rémülten.

FÉL NYOLC

Tétény. Az utcákon mindenki megáll, bámul bennünket. Egy biciklista nyugodtan folytatja az útját, alattunk, fel se néz a berregésre.

Meg vagyok sértődve.

NYOLC

Budapest!

Sötét felhőtömegben vágunk át előbb, most bukkantunk ki belőle, s egyszerre kitárult előttünk a Város... Mindenki az ablakhoz tódul. Már látni Csepelt, zöld hátú kígyó tekereg a közepén, a katonák, akik ki vannak rendelve számunkra...

Nagy ívben keringünk, fúj a szél, alkalmas légréteget keresünk... Egy percre leáll mind a négy motor, állunk, mint a cövek, a levegőben.

- Ni, mennyi autó...

És hogy állnak sorba, az emberek, végig az utakon... Egy egész város, megdermedve bámulataiban, mint Csipkerózsza vára...

Ilyen feltűnést keltünk.

Aha... kezdünk szép lassan, keringve süllyedni lefelé...

FÉL KILENC

Egy hang, mellettem.

- Hé! Laci... Laci...

Már megismerni az arcokat...

Aztán:

- Né!... Apuka!... Ott néz ki apuka!...

A steward elrohan mellettem.

- Tessék a csomagokat egy helyre... Mindent a hangárba viszünk! Hé! Vigyázz! Megvan!

Fogják a kötelet! Dörgő éljenzés.

S mielőtt méltósággal megindulok az elem tartott lépcsőn lefelé, egy pillantással elbúcsúzom a barátságos kis szalontól, amiben csak tíz órát töltöttem, de úgy rémlik, tíz ezredév történeténél nem kevésbé tanulságosat.

Az Est, 1931. március 31.

REJTELMEK

Érzelmek zűrzavara - értelem biztonsága

Kiskutya került a házamba, hathetes, drótszőrű fokszi, remek példány. Nagyon szeret játszani, nyugóskodva és szenvedélyesen *követeli* a játékot - addig ugat, harapdálja a cipőd, rángatja a nadrágod, míg belemész egyik kedvenc multságába, például: az abból áll, hogy ő elbújik a szék alá, ott lelapul a földre, a hasán csúsza figyel a cipőd, amit lassan mozgatni kell - aztán hirtelen, vad ugrással ráveti magát, hempergőzik, fogát csattogtatja, hörög, acsarkodik, őrzöng -, s miután kidühöngte magát, megint visszakushad a szék alá, kezdi előlről. Borzebról lévén szó, nyilván eljövendő vadászatok jó ízének a nyála fut össze ilyenkor szájában, beleéli magát a dologba, mesterségesen indulatba hozza magát, hogy a marcangoló harag levezetését kiélvezze. Múlt héten az egerrel játszó macska „érzelmi zűrzavará”-ról írtam - itt valami hasonló történik, de már szándékosabban.

Ellenben...

Ellenben ezt a csupa temperamentum, érzés és indulat fűtötte kis motort feltettem egy pontosan (megmértem!) hetven centiméter magas székre. Odacsúszott a széléig, lenézett, tűnődött, aztán vinnyogni kezdett, és könnyörögve nézett rám. Elvettem onnan, és rátettem egy másik székre, ami pontosan három centiméterrel alacsonyabb. Itt is a széléig csúszott, lenézett. Itt nem vinnyogott, nem is nézett rám - a fél perc eltelte után svungot vett, és szépen leugrott, magától, nem is ütötte meg magát.

Most, ellenőrzésül, megint visszattettem a magasabb székre. A jelenet megisméltődött. Vinnyogott, könnyörgött, nem mert leugrani. A másik széléről viszont most már habozás nélkül ugrott le.

Ez a hathetes kis állat, akit sem én, sem más nem idomított még egy percre se, fél perc alatt egy igen bonyolult, minuciózus számítást végzett el. Differenciálegyenletet oldott meg, kétszer egymás után, három centiméternyi különbséget rendkívül pontos beszámítása mellett. Az egyenletekben, mint általa ismert mennyiségek, szerepelt a távolság, a nehézkedés, a tulajdon izomereje, a föld ellenálló keménysége - ezekből kellett kiszámítani azt a *határértéket*, amelyen innen biztonságos számára az ugrás, amelyen túl már kockázatos. Itt a határérték három centiméteren belül ingadozott, de meg vagyok győződve róla, hogy sokkal kisebb küszöbszámot is el lehetne érni, ugyanezzel a kutyával.

Emlékszem, mennyire haragudtam annak idején Maeterlinckre, aki a hírhedt eberfeldi gyökön- és logaritmuszámító idomított ló hírhedt ügyében tartózkodó és várakozó álláspontot foglalt el, ahelyett hogy *a limine*³¹ elvetette volna az egészet mint képtelen ostobaságot, világcsalást - hogy képzelhet értelmes ember olyat, érveltem akkor, hogy egy állat, azon az úton, mely az emberi értelemig vezet, *előbb* érjen el a magas matematika, absztrakció csúcára, ahová az ember is évezredek alatt jutott el, mielőtt megjárta volna az egyszerűbb állomásokat? Gyököt vonni tud, beszélni, gondolatot közölni pedig nem tud? Olyan ez, mintha azt mondanám, hogy egy atléta fel tud emelni ezerkilós súlyt, de százkilósat nem - vagy hogy valaki át tud ugrani két méter magasságot, de az egyméteres mércét leüti.

³¹ *a limine* - kezdettől fogva

Ma már nem tartom egész igazságosnak akkori fölényemet.

A dolog úgy áll, hogy fenti paradoxon, bármily tetszetős, mégiscsak antropomorf, emberközponti szemlélet alkotása.

A lélek fejlődésének amaz idegtani, anyagelvű felfogásából származik, azt a gondolkodásmódot tükrözi, amit még az iskolában gyakoroltam be. E felfogás szerint a lélek fejlődésének útja (általánosságban, minden élőlényre vonatkoztatva) a gépies reakciókon, reflexeken kezdődően a bonyolultabb reflexképletek, érzések, majd érzelmek, indulatok, tudat és öntudat további szakaszain keresztül vezet a legfelsőbb belátás révén keletkező, alkotó *absztrakció* csúcspontjáig, amire csak az emberi elme képes.

S amikor a természetben tisztán az *eredményeket* nézve, az életnek olyan alkotásait és megoldásait és tanulmányait láttam, amiknek létrejötte ugyanolyan pontos vagy még pontosabb *számítások és megfontolások* előkészítését feltételezik, mint egy híd vagy egy székesegyház, vagy egy repülőgép - ezeket a dolgokat az „életösztön” fölényes szavával intéztem el, egy füst alatt, legfeljebb holmi homályos „faji ösztön” vagy „fajlagos ösztön” működését engedve meg ezen belül: de életösztön és faji ösztön mögött mindig valami öntudatlan, primitív, a „megérzés”-hez hasonló, tagolatlan és értelmetlen működést, véletlenek összjátékának, vagy - vallásos hangulatok óráin - emberfölötti istenség (tehát hatványozott értelmiség) erejét véltem munkálni: semmi esetre azt a mindnyájunk által speciálisan emberinek hitt képességet, amit *tudatos számításnak és elvonatkoztatásnak*, analízisnek és szintézisnek nevezünk.

Holott pusztá elmélet csak a feltevés, hogy a fejlődés sorrendjében is így következnek egymásra a dolgok, mint az emberi lélektanban: ingerreakció, reflex, érzés, indulat, érzelem, képzet, képzettársulás - végre ítélet és belátás: a teljes megismerés.

Hátha állat- és növénytestvéreink másféle sorrendet ismernek?

Eredményeik legalábbis erre vallanak.

A múlt heti cikkemben szereplő macska talán összetéveszti az egeret tulajdon kicsinyeivel - soha, egy milliméterrel nem fog azonban tévedni, ha ugrásról van szó, vagy arról, hogy mennyire s mennyi idő alatt kell karmait kimereszteni, ha támadják vagy támadni akar.

A pók milliméternyi pontossággal ismeri hálójának előzetes tervrajzát s a rendelkezésére álló anyagot. A hangyák és termeszek „kisujjában” van az egész mérnöki tudomány - a hód se ül le összeadni és kivonni, fejből tudja, pillanat alatt, a környezetnek megfelelő építmény minden „méretezését”, és soha nem téved, egy tizedes törttel se. A méhek hatszögletű sejtje, a csótány petetokja a térkihasználásnak olyan bravúros megoldását jelenti, aminek még csak megértéséhez is a legmagasabb geometria ismerete szükséges. Hogy a növények világában mi történik, annak felfogására nem is hivatkozom a közismert tényekre, hogy építészetet, géptant, repülőgépet *tőlük* tanultunk - aki látott már ilyen *gyorsított* mozgóképen, időteleszkópon egyszerű futóbabot felmászni a kifeszített madzagokra: körülnézni, mérlegelni, kiszámítani, mennyire van a legközelebbi kiszögellés, hogy aztán pontosan akkora, pontosan olyan erős csápot lövelljen pontosan oda, ahová kell: az meg fogja érteni, mit értek csalhatatlanul pontos számítás alatt.

Íme tehát, minden vonalon, „érzelmek zűrzavarán” túl nem is az emberi értelem, hanem éppen hogy az *ösztön* viselkedik úgy, ahogy az eszményi, minden értéketestől független „tisztá ész” működését elképzelték a tizenkilencedik század filozófusai.

Ezek szerint az ő híres *kategorikus imperativus*-uk nem emberi sajátság: odakünt lakik, a dolgok lelkében. S bennünk is legtisztábban akkor és ott érvényesül, ahol s amikor kifelé indulva tudatunkból, az egyetemes életalkotmány határát érintjük.

A hipnotizált médium soha nem fog tévedni, egy másodpercet sem, az elvégzendő feladat időpontjában! Minden dolgozó ember tudja, hogy a vekkeróránál mennyivel pontosabban működik, alvás közben, egy belső óra idegeinkben: számolva az időt, jelezve, mikor kell felébrednünk.

De nemcsak az időt. Egyéb adatokat is.

A Zeppelin fedélzetén, Sank-Pölten fölött, fél négykor mélyen aludtam - fél órával előbb semmi baj nem volt, a legbiztonságosabb hangulatban húztam magamra a paplant.

Ekkor, felébredve, egy sima zökkenéstől, mely csaknem kicsúsztatott az ágyból: *félálomban*, minden külső ok és jel nélkül (a léghajó tökéletesen stabil lévén) az a határozott és biztos érzésem volt, hogy *baj van*. Pontosán *tudtam* (azóta elfelejtettem), mekkora sebességgel haladunk, mekkora a szélvész ereje, mekkora a vászonburok ellenállóképessége, meddig bírja a bordaváz az ostromot. Felugrottam és nyugtalanul kifutottam: a többiek aludtak. Aztán, magamhoz térve, minden aggodalmam elmúlt - később is azt hallottam, hogy bár a hajó életének egyik legerősebb viharát állta meg, tökéletes biztonságban voltunk: semmi ok nem volt aggodalomra.

Azóta a harmadik barátomtól hallom, hogy fél négykor, azon az éjszakán, felriadtak a szélvészre (Pesten is vihar volt), a Zeppelin jutott eszükbe és aggódtak értem.

Talán nem is tesz egyebet az „ösztön”, mint számol, egyre számol...

Összead, kivon, gyököt von, hatványoz... vigyáz rá, hogy óriás Zeppelinünk, az Élet Hajója, el ne merüljön az úrben.

Ösztön? Értelem? Érzés?

Ki tudja.

Talán éppen fordítva van, mint ahogy hisszük.

Esze és értelme talán éppen csak az állatoknak és növényeknek van.

Minekünk pedig csak szívünk és érzelmeink: sejtelmünk sincs az élet értelméről, céljáról és irányáról: amit ők nagyon jól tudnak, kezdettől fogva, azért nem gondolkodnak és beszélnek róla.

Vagy csak egymás közt.

Velünk nem állnak szóba.

Pesti Napló, 1931. április 5.

ZÖNGÉK ÉS ZÖREJEK

Emberszív a hangszóróban

Hát igen, kétségtelen, a muzsika divatban van, a művészetek között talán a legdivatosabb és legnépszerűbb megint, olyanféle rangot foglal el, mint valamikor a tizenharmadik század és egy kicsit a tizenkilencedik közepén: közkinccs, beszéd tárgy, nagyüzem - költészet és képzőművészetek meg sem közelítik a nagy keresletet, aminek örvend. A hullámelméletek és egyéb művészettörténelmi törvényszerűségek feltevésének kedvelői persze berakják ezt a jelenséget is valamelyik hullámba, rejtelmes és végzetes, az egymásra következő korok szellemét szabályozó erők hatalmát igazolva. Azt hiszem, nincs igazuk. A magyarázat sokkal egyszerűbb és kevésbé végzetes. Nem természetrajzi és élettani, megjósolható fordulat következett be - ez a fellendülés egy emberi, egyéni, tehát szabad akarat útján, úgynevezett *pragmatikus* módon *véletlenül* létrejött találmány következménye és tünete, amihez semmi köze a természetnek, és ami nélkül ez az egész dolog elmaradt volna.

A rádióra gondolok.

És persze, a hangos mozira is.

Világos, hogy ezekkel függ össze a fellendülés: a zene nemes művészete ezúttal szükségből csinál erényt, ha sikerével dicsekszik. Ehhez a két remek találmányhoz (s ez a tény is ellentmond a törvényelméleteknek) túl korán jutott az emberiség. Még mielőtt a beszédben való érintkezés *közös nyelve* elkészült volna, az a nem tudom milyen eszperantó vagy nem eszperantó, mindenesetre olyan nyelv, amin a világ bármely két pontján élő bármelyik két ember megértheti egymást: kaptunk a kezünkbe két olyan eszközt, amivel ez a tetszés szerinti két ember bárhol és bármikor érintkezhetik, láthatja és hallhatja a másikat. Összekerült a Föld másfél milliárd embere egy közös társalgóba, és zavartan néztünk egymásra: ami a legjobban érdekelt volna, nem értettük egymás szavát. Mit lehetett tenni, kényszerűségből azt az érintkezési formát választottuk, aminek származása legősibb, legállatibb, legáltalánosabb emlékeinket, az érzéseket és indulatokat artikulálatlan *hangokkal* kifejező életnyilvánulást idézi - az egyetlen nemzetközi, mindenki által egyformán felfogható közlést, a muzsikát.

Rádiót ma legalább annyi ember hallgat a világon, mint amennyi, összevéve, valaha könyvet olvasott: nagyon természetes, hogy a különféle nemzetközi műsorok kilencven százaléka *erre való* tekintettel közvetít muzsikát, kezdettől fogva.

Nem lévén konkurrenciája a *zöngék* nyelvének, így lett a kényszerhelyzetből zenekultusz.

Mert kétségtelen, hogy lett.

Húsz évvel ezelőtt, ha végigsétálva az utcán, egy pincéből áriát éneklő hatalmas férfibariton vagy Beethovent interpretáló tökéletes kvartett hangjai áradnak feléd: csodálkozva kukkantsz be, megtudni, vajon mit keres ebben a pincében Kiepura vagy a Léhner-együttes? Ma nyugodtan tovább mész, hozzászoktál, hogy emberi vagy hangszeri muzsika hangjait hallva nem kell többé ember vagy hangszer jelenlétére következtetni: Párizst vagy Londont „fogja”, ott a pincében valamelyik pihenő mesterlegény.

Hét óra után, ha valamelyik alföldi kis község utcáit rovod (tavaly sokat jártam az Alföldet), nem is csodálkozol többé, hogy az egész falu zeng és énekel és muzsikál - a zsalugáterek mögül, zsúpfedelek alól, tökéletes hangversenyek, parádés előadású operák, ingyencfülek

számára készült dzsesszek, néger zenekarok hangniagarája zuhog a sötét, csatakos utca fölé. Így megy ez, évek óta - csoda-e, ha a kaszáló parasztot azon kapod, hogy a *Lohengrin* nagyáriáját füttyörészi, önkéntelenül, két sercintés közt, vagy egy Debussy-szólammal búvóli, etetés közben, a malacot? Hiszen idestova azt is érthetőnek fogjuk találni, ha a pacsirta Bartókból idéz és tyúkanyó a *Traviatá*-ból lopott koloratúrtrillákkal hívja csibéit a vályú elé.

Viszont könnyű Katót tánkra hívni, jó muzsikára - tudvalevő, hogy a zene első útja a talp alá vezet. Az általános, nagy muzsikálást általános dúdolás, topogás, sőt derékriszálás követi, a dolgok rendje szerint, ezeknek pedig egyenesen folyománya a gondok és töprengések falhoz vágása, bolond beszédek és egyéb filozofálások sürgős abbahagyása, sejhaj, üsse kő, búsuljon a ló, sose halunk meg alapon.

A sok muzsika végre is a ritmus ráncába szedi ezt a karattyoló, okoskodó, nagyképűsködő világot.

Minél kevesebb szöveg, minél több muzsika, ha kérem szabad - a hangosfilmgyártás nagyüzemében is ez a jelszó. Egyelőre még a zörejek is kapósak: tányércsörgés, vonatsessegés, léptek zaja, ajtócsapódás: itt azonban inkább az újság ingere dolgozik, no meg a fontos szempont, hogy ezeket a zörejeket mindenki megérti.

Azt a bizonyos zörejt azonban, amit, sajnos, nagyon sokféle módon, a szájunkkal és nyelvünkkel és torkunkkal csapunk vagy tízezer éve, a gondolatok közlésének ürügye alatt - ezt a zörejt a század finom hallású szelleme egyre fokozódó energiával pisszegi le a nagy hangversenyben, aminek végcélja, úgy látszik, oda irányul, hogy az egész világ perdüljön tánkra, ősi vadak módján - ritmikus mozdulatokkal, szó nélkül végezze el azt a néhány kis szükségletet, ami az élet velejét teszi.

„Ne zörögj” - a jó ízű magyar mondás ezzel a szóval szokta leinteni a sokszavú papolót.

Rendben is van ez, kérem alássan - ugyan ki merne lázadozni, barbár beszéddel, az esztétikusok „legmagasabb művészi műfaja”, a felséges zeneművészet ellen? *Legyen* így, ha már így *van* - hol van az megírva, s ugyan honnan vettük, zörgő entellektüelek, amik vagyunk, hogy az emberi fajta világraszóló jelentőségét az *értelmi erő* fejlődésével azonosítsuk?

Vagy nem nagyobb dolog az érzelem végtelenségét megsejtő és összefüggő indulata a véges értelemnél?

Hallgasson hát el utóbbi nyekergő eszköze, a szó, mikor előbbinek pompás hangszere, a zene szárnya kitárul.

Igazán mindenki tiltakozhat a szavakból s szavakkal élő szellemi arisztokrácia nevében e túlzott érzelmi kultúra ellen, csak éppen a költő nem, aki félig-meddig, s eszközeiben mindenestre „szintén zenész”: érzelmek tolmácsolója, vagy mi az ördög.

Avagy nem az ő országa közeledik?

De bizony, az övé.

A hullámelmélet tudósa ám lássa törvényszerű tünetnek, hullámvölgyet megelőző hullámhegynek ezt a nagy muzsikálást - lássa véletlennek a szabadgondolkodó: mindegy az, a költő szemében, ő mindig Utópiát szimatol, dolgok teljesülését, eljövendő megváltást, a fatalista tudomány „körforgásának”, az önmaga farkába harapó kígyó karikájának bármelyik pontján a költő megtalálja azt az *érintőt*, melynek egyenesen kifelé, a végtelenbe lendülő vonalán elrúghatja maga alól a keringés keserves törvényeit, vágyainak röpítő erejével.

Jöjjön hát az érzelem országa.

Tökéletes érzelmeké és indulatoké, amilyeneket soha nem ismert még az élet.

Ki mondja, hogy fajtánk végcélja a Tökéletes Megismerés és Megértés?

Miért nem Tökéletes Boldogság, Mámor, Szerelem, Jóság?

Értelmi istenné válás helyett érzelmi és erkölcsi Übermensch.

Nem tudós és alkotó, hanem a költő és muzsikus: anyanyelve a szférák zenéje.

Nem lángész - több annál: lángszív.

Lehet, hogy már eddig is így volt, csak rosszul értelmeztük az ember jelentőségét.

Talán nem is értelmi, hanem éppen hogy érzelmi és erkölcsi kiválóságunknak köszönhetjük azt a kivételes szerepet, amit az élők világában elértünk.

Múlt heti vasárnapi prédikációmiban már felvettem az óvatos kérdést, vajon az a képesség, amit *belátásnak*, kombináló erőnek, megfontolásnak, a dolgok pontos ismeretének és *kiszámításának* lehetősége jelent, bizonyosan *emberi* privilégium-e, nem azt mutatja vajon a tapasztalat, hogy e képességeknek inkább az állatok és növények vannak birtokában?

Az állatok és növények sohasem tévednek, számításaik mindig tökéletesek.

Számítók ők és hidegek.

Amit kiszámítottak, és helyesnek ítélték, irgalmatlanul végrehajtják: megölik és megeszik egymást, kivétel nélkül, minden érzelmi szempontot mellőzve, ha az élet felismert Törvénye úgy követeli.

Az ember tesz néha kivételt.

Meghatódik, legyőzi magát, enged az érzésnek, hatása alá veti magát. Ismer kegyelmet, el-lágyulást.

Két év előtt könyv jelent meg Párizsban, *Homme stupid* (Ostoba ember) címen, amelyben szerző bebizonyítja, hogy minden élőlény között az ember a legbutább.

Lehet, hogy igaza van.

Esze talán nincs, de szíve van az embernek.

Az illik rá, általában, amit Napóleonnól mondott a százhusz éves bácsi, aki állítólag ismerte őt: „Áldott egy jótét lélek volt szegény, ahogy emlékszem rá, a légynek se ártott - csak éppen roppant ostobácska volt az istenadta!”

Nem az ész a fontos, hanem az érzés.

Éljen a muzsika.

Pesti Napló, 1931. április 12.

A GÉP HAZUDIK

Érzékek zűrzavara

Narcisszizmussal igazán nem vádolhatom magam - bocsánat a személyeskedésért -, de azért az mégiscsak túlzás, amit ez a derék hangosfilmriport-vállalat csinált belőlem, közvetlenség ürügye alatt. Egész gyanútlanul mentem be a moziba, hát egyszer csak jelzi a vászon, hogy most csekélységem lesz látható és hallható egy percre, amint bizonyos érdekes eseményről nyilatkozom. Mindjárt sejtettem, hogy nem valami remek felvétel lesz, emlékeztem, hogy elég pocsék kondícióban voltam a felvétel alkalmából, de a kép legvérmesebb pesszimizmusomat is felülmúlta. Nem vagyok elfogult, tessék megnézni, mindenkit felszólítok tárgyilagos ellenőrzésre - egyébként, velem együtt, a moziközönség is elszörnyedve nevetni kezdett, mikor az állítólag csekélységemet ábrázoló erdélyi lucskos káposztába mártott tengeri moszat mint emberi arc, megjelent, s még mosolygott is kacéran, valami szörnyű motyogást cincogva tíznapos vízihulla-szájából. Tekintetes törvényszék, kérem a tanúk meghallgatását, én sose mondtam, hogy egy szépség vagyok, egy székszepil, egy férfi-Dietrich - de ezt a lebontott házfal téglaroncsához hozzávágott maltercsomót nem is a magam, hanem minden jóézésű ember nevében minősítem rágalomnak, függetlenül csekély személyemtől, tehát nemcsak abban az esetben, ha az *én* arcom, hanem általában, ha emberi arc képmásának állítja magát lenni.

A felvétel készítője, egyébként tisztelt és kedvelt barátom, most persze gúnyos fölénnyel von vállat. Mi köze neki a dologhoz, ő nem festőművész? Ő megtette kötelességét, jó élesre beállította a lencsét, a modellt nem sminkelte, hagyta dolgozni a napot. A gép nem hazudik, sőt *csak* a gép nem hazudik - ha én másfélének képzeltem magam, vagy akik elfogultak voltak velem szemben, másfélének láttak, arról ő nem tehet: most mindnyájan meggyőződhattunk a meztelen igazságról. Ha áltatni akarom magam, illúziókat táplálni külső megjelenésemet illetőleg, forduljak Angelóhoz, csinál az olyan Apollót belőlem, hogy a saját anyám sem ismer meg.

Hát kérem, először is - ami azt illeti, hogy a gép nem hazudik.

Ha már ilyen emberi feltételeket állítunk fel egy élettelen tárggyal szemben, hogy hazudik-e vagy igazat mond (a valóságban egyiket sem teszi, hanem egyszerűen csak *működik, a tulajdon természetének megfelelően*, függetlenül minden emberi szemponttól), akkor maradjunk az erkölcsi kategóriában.

Igazat mond-e az, aki egy feltett kérdésre *mást* felel, mint amit kérdeztek, úgy állítva be a dolgot, mintha a kérdésre felelne?

Szerintem az igenis hazudik.

A kérdés pedig itt nem az volt, hogy egy emberi szemnél élesebbre beállított fotografáló-lencse mit lát egy arcon, hanem az, hogy egy másik ember szemében hogy tükröződik az emberi arc - tehát nem az, amit a gép számára, hanem amit az ember számára jelent a valóság, a fotografálás és hangrekonstruálás célja az élet (és nem a tudomány) számára készült moziban nem az, hogy *mást* (akár többet, akár kevesebbet) lássak a valóságból, mint amennyit a két meztelen szememmel látni szoktam - hanem éppen az a célja, hogy a valóságot *viszontlássam*, ugyanolyan elfogultan vagy elfogulatlanul, mint ahogy a természetben jelentkezett *számomra*. A moziban nem *megismerni*, hanem *felismerni* szoktuk a valóságot - s ha felismerés ürügye alatt

megismerést ad nekem a fotográfus, éppen úgy hazudik és becsap, mintha a természettudós fordítva csinálná.

Ön azt mondja nekem, ez az igazság: a gép nem hazudik.

Én meg azt mondom, ha már igazságról van szó, minő jogon *áll meg* ennyinél? A bőrömet és a kalapomat már csak azért sem fogadhatom el valóságos létezésem ellenértékeként, mert alig nyújt belőle egy százezreléket. Ha tárgyilagos akart lenni, miért nem szerelte fel lenszóját röntgenkészülékkel, hogy testi mivoltom maradandóbb és tömörebb, tehát lényegesebb részét, vigyorgó koponyámat is láthatóvá tegye? Vagy miért nem mellékelte egy mikroszkópos felvételt is, nagyítva, arcbőrömnek egy metszetéből, vagy akár az egy csepp véremlen látható, minden valóságnál valószínűbb, nyüzsgését a fehér és vörös sejtek áradatának?

Mert ez már *nem én* vagyok, ugyebár - nem az, amiről engem emberi szem felismer, *megkülönböztet a többitől*.

No látja, itt bujkál a dolog veleje.

Az a távolság, ami emberi szem s az én arcom között normális körülmények rendjén fennáll, talán nem nagyobb, de még kevésbé kisebb, mint amennyi arcbőrömet és csontvázamat elválasztja. S éppen olyan lényeges és szerves összefüggés van közöttük. A levegőt, az elsimító, ezt az egész képet egységbe komponáló *illúziót* éppoly kevésbé veheti el a kettő közül, mint ahogy nem nyúzhatja le a bőröm, leglényegesebb ismertető jelem, *eleven életem* veszélyeztetése nélkül, oly célból, hogy *engem* jobban megismerjen. Annak a rendkívüli, létezésének minden egyes esetében magában álló Valakinek, akit egyetlen ember a világon „én”-nek, a többi pedig „te”-nek és „ő”-nek nevez, meghatározó és elkülönítő jegyeihez éppen úgy hozzátartozik az a feltételes, különleges, relatív mód, ahogy őt embertársai megrajzolják és megkomponálják maguknak, s ahogy önmagát is megkomponálja egy igen régi és a lenszójánál még tárgyilagosabb „technikai” eszközben, a tükörben, mint az elemző és leíró tudomány adatai.

Erre a korrekcióra éppen az igazság kedvéért van szükség. Janningsot és Bergnert és még Chaplint is azért és onnan ismerem fel a mozivászonon, azért *ismerek rá*, ha történetesen a valóságban is ismertem, mert a megismerés számára túl éles, a felismerés számára túlságosan vaksi fotografáló-lencse előtt *kimaszkírozzák és befestik* magukat. Csak ezzel a hazugsággal sikerül az igazságot valahogy megközelíteni.

Íme tehát, megint egyszer a tanulság „nem a való, hanem annak égi mása”.

Nem furcsa például, hogy a tizenkilencedik század második felének művészi hitvallása, az úgynevezett „naturalizmus” és „verizmus” ugyanakkor kezdett hanyatlásnak indulni, amikor a tényeket hűségesen regisztráló fényképezőmasina megindult hódító útjára, hogy a képzőművészetben konkurenciát csináljon festészetnek és grafikának? A nagy triász: Flaubert, Zola, Maupassant élettől duzzadó tehetségének büszke önértetével dobott kesztyűt a romantikának - a művész egyénisége, hajlandósága, lelkesége csak árthat a műnek (hirdették a nagyszerű művészek), mert annak egyetlen feladata és hivatása: ábrázolni a valót rokonszenv, ellenszenv, válogatás nélkül, hidegen, kristálytisztán, személytelenül.

De a kísértet, akit idéztek, a Föld Szelleme, megjelent: megjelent hidegen, kristálytisztán, személytelenül a Fotografáló-lencse, s a hetyke szellemidéző riadtan hőkölt vissza - „ki vagy, te rém, nem téged hívtalak!” Mert íme, a személytelenség szeméből csakugyan kísértetarc meredt vissza szemébe, s az ember nem ismerte fel magát a gépszem üvegtekintetében. Először a festő és grafikus eszmélt magára, az első meghökkenés dermedtségéből, hogy esze nélkül meneküljön vissza a legszélsőbb impresszionizmus védőbástyái mögé, aztán az író kullogott

el, megszegyenülve: köszönte alássan, a legdühösebb verista is kikérte volna, hogy regényét, amely „életből ellesett” modellek hűséges ábrázolásának vallotta magát, ezeknek a modelleknek jól exponált fényképeivel illusztrálják.

Csak a költő maradt a helyén.

Ő nem idézett senkit. Őt nem érhetette meglepetés.

Örök dolgokon tűnődő, szórakozott figyelmét meg nem ingatták ízlések, szemléletek szeszélyes hullámai. Jól tudta, kezdettől fogva, értelem s érzelmek zűrzavarán túl még egy saisi fátyol zárja el a valóságot - ezt a fátyolt szemünk és fülünk, *érzékeink zűrzavara* akasztja elénk - mögötte, ami van, csak a lélek ismerheti meg.

Pesti Napló, 1931. április 19.

VAJÚDNAK A HEGYEK

Szakértettem a Miki-ügyben

Este cédulát kaptam, hogy tizenegyre ott kell lennem a tárgyaláson, ahol mint szakértőt fognak kihallgatni, felperes kívánságára. Hogy ki a felperes, és miről kell szakértekezni, és mit tárgyalnak, ez nem volt feltüntetve az idézésen, ami egyrészt nyugtalanított, másrészt hízelgett hiúságomnak - a törvényszék nyilván megbízik polihisztori, a tudomány és művészet minden ágára kiterjedő szakértelmemben, számít rá, hogy bármilyen kérdés kerül terítékre, én helyemen leszek és megbirkózom vele. Viszont az is lehet, hogy vigyáznak rám mint szakértelemmel gyanúsítotttra, nehogy módomban legyen, a peranyag ismeretében, más szakértőkkel tárgyalni, akik befolyásolhatnak. Csak semmi összebeszélés, titkos jelek - szakértelmem megvizsgálása céljából a törvényszék úgy jár el, mint a szóbeli érettségin történt, ahol szintén zárt borítékban kaptam a tételt, közvetlenül felelés előtt, szegény Gárdos szívesen sűgött volna, de ha én se tudtam, mi lesz a kérdés.

Reggel mindenesetre átfutottam néhány könyvet, Spinoza *Tractatus*-át, Spencer szintetikus politikáját, bekukkantottam Carlyle *History of French Revolution*-ába,³² gyanús lévén, hogy közvetlenül a spanyol forradalom kitörése után idéztek be, mit lehet tudni, hátha ez az Alfonz pörölte be valamelyik magyarországi kliensét, aki most nem akar fizetni, tekintettel az eseményekre.

Persze, ahogy ilyenkor történni szokott, éppen azt a könyvet nem ütöttem fel, ami hasznos lehetett volna: Brehm nagy állattanát, az alsórendű emlősök kötetét. De hát honnan sejtettem, hogy természetrajzi ügyben kell döntenie a magas bíróságnak - Kürten Péterre gondoltam ugyan futólag, hogy talán Pesten is csinált valami disznóságot, és ebben a kérdésben folyékonyan szakértettem volna, de tudtommal a népszerű Rémet még nem dolgozta fel a szintén népszerű Brém.

Éppen kezdődik a tárgyalás, mikor megérkezem, kissé drukkolva.

Kiderül, hogy immár a harmadik ebben a perben. Az első kettőn nem tudtak megállapodni, azért kellett szakértő. Először a perköltségek ügyében merül fel vita - úgy látom, három-négy-száz pengő felé tartanak már, egyik se enged, abban a reményben, hogy úgylis a másik veszi el a pert, hadd fizessen.

A bíró megengedi, hogy jelen legyek, s így, félórai feszült figyelés után, végre kialakul előttem teljes pompájában a tragédia, ami történt.

Az történt, kérem, hogy felperes, kitűnő budapesti ügyvéd, barátjával elment egy nagy moziba, végignézte az előadást, aztán bement a pénztárba, és visszakérte a jegy árát, azzal a megokolással, hogy a hirdetett Miki-egér néven közismert trükkfilmet nem pergették, holott ő azért ment a moziba, mert ő nagyon szereti Mikit.

Az igazgatóság kijelentette, hogy a jegy árát nem adja vissza, mert először is Miki nem is volt olyan nagyon határozottan hirdetve, másodszer, ha csak azért jött felperes, miért nézte végig az előadást, mikor tudvalevő, hogy Mikit az elején szokták játszani, amire viszont felperes harmadik beadványában megjegyzi, hogy ő ezt nem köteles tudni, s ha tudta volna is, ez nem

³² *History of French Revolution - A francia forradalom története*

bizonyítható, mivel a mozik játéksorrendje nem volt feltüntetve a címlapon, s így ő, legalábbis elvben, vagyis a ténykörülmények szempontjából, jogosan hihette, az utolsó percig, hogy Mikit játszani fogják, amire viszont alperes negyedik beadványában ötszázkilencvenkilenc lappéldány és színlap mellékelése kapcsán óhajtja bizonyítani, hogy a sorrend, ha nem is számszerűen, de mindenesetre térszerűen, igenis, jelzés tárgyát képezte, amit egyébként a berendelt tanúk is igazolnak.

Mindezt azért mondom el ilyen röviden és vázlatosan, visszaélve az olvasó ájult érdeklődésével és szívdobogató izgalmával, mert mint említettem, a nagy pernek ezek a kérdései mindössze a már említett ténykörülményekre vonatkoznak, s nem érintik a lényegét, az *elvi* szempontot, ami sorsdöntő és perdöntő jelentőséggel bír ebben az ügyben. Ezeket a szempontokat úgy alperes, mint felperes, legújabb, a jelen tárgyalást előkészítő beadványában sorakoztatta fel, és itt kezdődik az én szerepem.

Rövid szünet után, miközben titokzatos jegyzések, suttogások, aktalapozgatások esnek úgy a bíróság, valamint a felek, azok ügyvédei és tanúi részéről, a teremben csend van, csak a gépirókiasszony kopog egyhangúan - hirtelen felkapja fejét a bíró, és nevémen szólít.

Előlépek. Torkomat köszörülöm, és lesütöm a szemem. Még átvillan rajtam, hogy az algebrát nem néztem meg és izé, hol az a Gárdos... aztán újabb meglepetés következik.

A bíró felszólít, hogy tegyem a kezem a szívemre.

És hogy mondjam utána.

S még mielőtt magamra eszmélhettem volna, vagy a kellő áhítat, az önmagába pillantás ünnepélyes és ihletett munkáját elvégezhettem volna lelkiismeretem, már mondom is utána, szívemre tett kézzel, hogy én, ez és ez (saját nevemet kell mondani, roppant kényelmetlen) esküszöm az élő Istenre, hogy minden tudásom és tudomásom szerint való igaz és őszinte nézetemet és véleményemet fogom elmondani a feltett kérdésekre, ebben a... hogy is mondjam, ebben a Miki-dologban.

Egészen kimerülve fejezem be az esküt. Legalább leülhetnék, de senki se kínál helyet. Az esküvőm után se voltam így megijedve. Legszívesebben cincogni szeretnék, mint maga a kedves Miki, akiről most szakértelem kell, csak még nem tudom, milyen irányban.

Hamarosan megkapom az első kérdést. Maga a bíróság teszi fel, felperes beadványa értelmében.

Nyilatkozzék szakértő, mint művelt ember, vajon a Miki-egér néven ismert rajzos film látása hozzájárul-e oly mértékben a néző műveltségének fejlesztéséhez, hogy annak elmaradása a műveltség szempontjából komoly kárt jelent annak a számára, akit megfosztottak tőle?

A kérdés jogi jelentőségével rögtön tisztában vagyok. Ha tagadom Miki szerepét az emberi művelődés jövőjének előkészítésében, akkor felperes alól húzom ki a gyékényt, mert ez esetben nem vesztett olyan sokat, hogy visszakövetelheti a jegy árát - ha pedig kimutatom, hogy Miki nélkül el sem képzelhető értelmes emberi élet, a szónak kanti értelmében, aki ha nem is mondta ki, mindenesetre sejteni engedte, hogy Miki *a priori* szemléletünk formájának integráns része - akkor alperes szorul, mert miért nem játszatta Mikit.

Szerencsére, hamar ráeszmélek, hogy nekem a jogi részhez semmi közöm - szakértésem független, fölötte áll minden érdeknek. Esküöm kötelez, s egyben jogot ad, hogy eltekintsek rokonszenvtől és ellenszenvtől. Tetrarka, esküt esküdtél, hallom Szalomé gúnyos suttogását.

Tehát - gyerünk. Legyünk tárgyilagosak.

Tömör előadásba fogok. Először a műveltség fogalmát veszem bonckés alá. Megállapítom, legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint, hogy nagyjában általános és nem általános, más szóval szakszerű műveltséget szoktunk megkülönböztetni az életben. Előbbihez hozzátartozik mindaz, ami a társadalmi életben, a társaságban való szereplés feltétele, könyvek, színház, korszerű kultúrtermékek ismerete. Az általános műveltséghez hozzátartozik, hogy ne legyen kénytelen hallgatni, ha olyasmiről van szó, amit az emberek ismernek és szeretnek, mint például a Miki-egér. Másként áll a dolog a szakműveltség tekintetében, tekintetes törvényszék. Egy természettudós, vagy akár a természet ábrázolásából mesterséget űző iparos, úgynevezett művész számára bizonyára nem közömbös, még tanulmány szempontjából sem, egy olyan rágcsló ábrázolása, mint a Miki-egér - viszont, ha egy ügyvédet veszünk például, az előttünk fekvő per tárgyával illusztrálhatom, hogy az ő szakműveltségének fejlesztése szempontjából előfordulhat, miszerint ügyvédi műveltségét éppen oly módon s azáltal gyakorolhatja s fejlesztheti (ne felejtjük el: gyakorlat teszi a mestert!), hogy *nincs módjában* megnézni Miki-egeret, s így feltételezett kárát jogászai formában fogalmazhatja meg...

Mikor idáig jutok, a bíró, aki eddig feszült figyelemmel hallgatott, bizonyos sejtett kuncogások hatása alatt közbevág és felszólít, hogy fogjam rövidebbre. Erre nem lévén hajlandó, ő maga kezdi diktálni jegyzőnek sűrített vallomásomat. Tiltakozom ez ellen, mert azt más nem tudja olyan világosan kifejezni. Erre a bíró, kissé türelmetlenül, eltekint további kérdésektől, amin őszintén csodálkozom - már olyan szépen belejöttem. Szakértői díjam (én mindenestre száz pengőt kérek) megállapítása után elbocsátanak.

Utóbb hallottam, hogy a tárgyalást megint elnapolták, mert az alperes (úgy látszik, nincs velem megelégedve) mozisakmabeli szakértő, vagyis szak-szakértő meghallgatását kéri.

Hazajövet egy Madridból érkező ismerősömmel találkoztam, aki szerint ott tegnap az a hír volt elterjedve, hogy a Gellérthegy kitört és vulkanizál.

Pesti Napló, 1931. április 26.

POLGÁR, NE SZÉGYELLD MAGAD!

Májusi prédikáció

Az egyik igazgató végigkalauzol a telepen.

Jobbra hatalmas épület. Nappal étterem, este kaszinó és színház. Utóbbi minőségében hatszáz férőhellyel rendelkezik, a páholyokat és karzatot beleszámítva. Önálló színpad, műkedvelő előadások számára, kifogástalan világítóberendezéssel: a nézőtér világítása egyenesen művészi: modern, sokszínű üvegtetőzet, díszterében rejtett fényforrások.

Odébb többezer kötetes könyvtár, sakk-kör - erre jobbra a remek konyha. A szomszéd épületben óriási tornaterem, a legsportszerűbb előírások szerint, versenyekre épült, karzattal, tribünnel, téli teniszpályával. A nyári teniszpályák odakünt fürödnek a tavaszi napfényben. Lent, a folyóparton - ide látszik - a kétezer személyre berendezett nyári strand, víkendházakkal, közelében a téli uszoda.

Nem az oxfordi főiskola internátusát vázoltam fentiekben és nem egy luxusszálloda környékét.

Amit leírtam, az egy nagy budapesti gyárüzem ötezerfőnyi munkássága számára méretezett és berendezett kultúrtelep. Az étteremben a gyár munkásai ebédeltek éppen, mikor ott voltam - a tornateremben munkás sportcsapatok treníroznak a legközelebbi versenyre, a könyvtárban munkások olvasnak, és a színpadon munkások tartanak műkedvelő előadást. Jól öltözött, intelligens képű fiatal emberek és lányok mosolyognak feléd barátságosan, autogramot kérnek, és meghívják, hogy tarts nekik előadást.

Nem mondom, hogy mindegyik gyárban így van ez manapság és nálunk - de ahol nincs így, ott a gazdasági helyzet miatt nincs, és nem azért, mert „kizsákmányolja” és ólakban éhezeti a munkást a kapitalista -, ahol nincs így, ott a kapitalista is bajban van, különben nem lenne bolond rossz reklámot csinálni magának abban a társadalomban, amelyik sokkal inkább a szolgája öltözékéről ítéli meg az urat, mint a saját magáéról ebben a hitelre és hozomra épült világban.

Aki nem hiszi, nézze meg a híres és hírhedt bécsi Breitner-palotákat és egyéb munkástelepeket.

Valami változás történt a világon, az kétségtelen - de a fennálló politikai állapotok nem fejezik ki ezt a változást: üres keretek csak, sok helyütt erőszakolt szemfényvesztés, a valóság leplezésére. A valóság magától alakult ki, kérlelhetetlen biztonsággal, függetlenül politikai változásoktól, függetlenül még attól is, hogy az a politikai mozgalom, mely éppen ezt a változást akarta előidézni, győzött vagy megbukott mint politikum.

Harcok, háborúk, forradalmak eszmékért és érdekekért dúlnak - a harcos győz vagy legyőzetik, vér folyik, kormányok buknak, zsarnokok jönnek-mennek, vértanúk feje porba hull, dicsőítik a szabadsághóst, nemzetek szövetkeznek és összevesznek - mindez külső képe csak a dolgoknak: történelem. Aki, mint mi, nemcsak tanulta, de *látta* is a történelmet, lassanként megérti, hogy a történelmi eseményeken túl van a tényleges eseményeknek egy makacs, csendes, lassú hullámozása, amin ezek a „döntő jelentőségű” események, kormányok változása,

katonai győzelmek, országok szétdarabolása, proklamált törvények és megállapodások úgy úszkálnak csak, mint a süllyedő hajóból kidobált hordók a tengeren. Egy ország legyőzi a másikat, s néhány évtized alatt kiderül, hogy ami *emberek* számára fontos, amiért nemzetekké és országokká tömörül a társadalom: a kultúra és civilizáció terén éppen a legyőzött kerül fölénybe, teszi céljai szolgájává a hódítót. Osztályok, pártok, öregek és fiatalok, férfiak és nők, anyagi érdekek és szellemi javak harcolnak egymás ellen, mindegyik a maga erkölcsé nevében: a harc bizonyos fázisaiban az egyiket győztesnek nyilvánítja a pillanatnyi helyzetet kihasználó demagógia, mint a bokszmérkőzés vezetője, ha az egyik fél kilencre nem áll fel - de ez csak arra jó, hogy a fogadók közül egy időre jól megy majd a nyertesnek -, az erőviszonyok pedig, pártok és érdekek és javak közt, csakhamar kiegyenlítődnek maguktól, s kialakul a világ, a maga belső törvénye szerint. Győz az ifjúság, s egy idő múlva mindenki tapasztalja, hogy csak öregnek érdemes lenni ebben a kutya új világban - börtönbe veti hadifoglyait a diadalmas katona, s egyszer csak azt látja, hogy a jól ellátott fogoly vidáman falatozik odabent, öneki meg a gyomra korog, mert nincs, aki leváltsa, a győztes sereg tovább rohant, vesztébe, mint Napóleon hada.

Az államformák, nagyjában, a polgárság nevében, a polgárság védelmére alakultak ki, másfél évtizeddel ezelőtt, Európa-szerte. Úgy festett a dolog, hogy tőkés és munkás harcából a középosztály került ki diadalmasan, hogy megfékezze mindkét fél túlkapásait, s elhelyezkedjék közöttük, irányító, mindhárom számára termékeny együttműködésben. Hiszen ő a legalkalmasabb erre a szerepre, tengelye a forgó keréknek, helyzeténél fogva melegágya, egyetlen lehetséges termőtalaja a minden közösségnél fontosabb Egyénnek, a közösségért, a közösség helyett gondolkodó és kereső és alkotó és feltaláló és fejlesztő és haladó Embernek, akinek jövőbe látó tervét a tőkés majd lehetővé teszi, a munkás majd megvalósítja - a Pallérnak, akinek vezetése alatt a kőműves felépíti majd mindnyájunk palotáját.

A villamoson a gyárnak egy fiatal, derék mérnökével jöttem visszafelé. Darabig együtt magasztaltuk, tiszta szívvel a látottakat, hogy hát, kérem, bizony ennek a fele se tréfa, ez az életszínvonal, amit a legegyszerűbb munkás élhet nemsokára, ha Európa egy kicsit konszolidálódik, és nem éleződik ki a helyzet - aztán egyénileg kezdünk beszélgetni, különbenhogya-vagy alapon. Ja, barátom, mondja az ember, és sóhajt, ugyebár, és mond valami viccet, ez egy vonás? vagy ilyesfélét, ne is beszéljünk róla, te hol szállsz le?

Nem, ne is beszéljünk róla...

Mit mondhatunk? Kinek mondjuk, ki érti meg, hogy magyarázzuk - hogy változtassuk meg a szívünket, májunkat, vesénket, lelkünk egész gépezetét, hogy ne hallgassunk el szemérmesen és zavartan, a marcangoló önvád és lázadó harag zavaros kábulatában, ha félszegen viccelődő panaszunkra recsegve csap le ránk az Igazgató; hja, kérem, ön nem tudja okosan beosztani az életét - vagy halk, de kérlelhetetlen komolysággal csak ennyit kérdez a szervezett munkás: bocsánat, mennyi az ön heti jövedelme?

Valóban, a mérnök úr heti jövedelme háromszor annyi, mint azé a munkásé, akinek életszínvonalát az imént dicsértük.

Megmondja hát, megmondhatja, hogy a háromszor akkora jövedelemmel, amihez a legkivételesebb protekcióval és szerencsével jutott - hányan vannak állásban? - a gondok és szívdobogások háromszobafürdőszobás poklában él, guszthusos fehér ágyban hánykolódik álmatlanul éjszaka, azon tűnődve, hogy szökjön meg reggel a jól szabott zsakett még a békéből valorizált

szabószámlája elől, amit még most se tudott kifizetni, s reggel óta nem tud egyébre gondolni, mint a szégyenre, amivel megalázta magát, hogy fenntartsa a látszatot - a látszatot, ami nélkül, úgy érzi, összeomlana az a kevés is, ami holnap reggelig elhessegeti az öngyilkosság kacéran vigyorgó csontfejét?

És különben jól van, két vagon arannyal még lehetne segíteni rajta - te hol szállsz le?

Én itt szállok le, polgártárs, mint szegény ember gazdag városban, és csak miután elváltam tőled, vidám parolázás után, aminek az a célja, hogy egyikünk se vegye észre a másikon - csak egymagamban ballagva tovább, ordítom utánad, gondolatban - polgártárs, miért szégyelled magad?

Elhagyatva mindenkitől, ellenséges, szigorú tekintetek keresztüztüében, jobbról és balról - nem látod hát, hogy ezt az *egy*t kerested az egész gyászos üzleten: hogy nem kell már szégyelled magad előttem?!

És előttük se!

Polgár, ne szégyelld magad!

Másfél évszázad óta, politikailag levert, valóságban győzelmes forradalmad után te adtál mindent nekik, belőled szakadt ki, a te testedből szívta erejét a fölébe került tőke - és te születed a mögötted harcoló dolgozó tömegek számára a vezért, s te adtál eszmét és gondolatot és jelszót lobogójára, hogy hangot találjon, s ordítson igazáért és verekedjen érte, miközben te szerényen hallgattál, félig-meddig apai büszkeségből, félig-meddig apai aggodalommal: íme, a gyermek erősödik, de mi lesz velem?

Jobbról és balról megerősödtek, s most a te testeden keresztül tárgyalnak egymással, harcolnak tovább - miért nem ordítod el magad végre te is?

Nem is a győzelemért - neked féltestvéred mind a kettő, e két egymásnak idegen harcoló -, csak hogy a hangodat hallják: testvérem, Igazgató Úr és Testvérem, Munkás, egymást már kezditek érteni, miért nem vesztek észre engem is?

Adjatok nekem is egy napot, egy ünnepet e ragyogó májusi tavaszban. Munkás, elseje a tied volt - Vállalkozó, harmincegyedikre, mikor majd havi mérleget csinálsz, a tiéd lesz - hadd ünnepeljem én tizenötödikét, május idusát, a minden embert egygyé forrasztó szabadság halhatatlan ábrándfelhői alatt.

Pesti Napló, 1931. május 5.

BUDAPESTI PAVILON

Sietve nyújtom be ezt az ajánlatot, mert hallom, a dolog sürgős.

New Yorkban a Coolidge-ról elnevezett múzeum hatalmas termeiben akarják a magyar kultúrát bemutatni.

A leendő kiállítás leendő rendezői a napokban jönnek meg. Udvarias felszólításuk, hogy küldjük be mindazt a dokumentumot, amit különleges kultúránkra jellemzőnek találunk, már meg is érkezett.

A speciális *magyar* képzőművészet remekeit mutatják be. Szerény véleményem szerint, ez semmi.

Budapest csak egy van a világon, s azonkívül, hogy nekem még szülővárosom is, olyan sajátos, egyedülálló dolgok vannak itt, amik sehol nem láthatók.

Ajánlatom tehát egy külön budapesti pavilon felállítására vonatkozik.

Tessék rám bízni a dolgot.

Majd én összeállítom az anyagot, úgy, hogy csudájára jár egész Amerika, mintha a Mars-bolygó lakói szereplnének benne, nemzeti jellegükkel.

Mutatóba itt közlök néhányat hevenyészett lajstromomból.

Közlekedési rendőr, karddal az oldalán

Kinizsi idejéből megmaradt nemzeti hős.

Telefonoskisasszonnyal kombinált automata

Tárcsázni kell, de nem a számot, amit hívni akarunk, hanem egy bizonyos kisasszonyt, aki aztán összeköt, ha szépen megkéred.

Kupolás nagy dóm, haragban a Körúttal

A Bazilika hátat fordít a Körútnak, a szűk Zrínyi utcára néz.

Szöges rács a hídláncon, száz méter magasban

Öngyilkosjelöltek ellen, akik nálunk nem adják alább, mint a Ferenc József-turulmadár.

Nyomatott felírás: „A lift működik”

Olyan rendkívüli eset, hogy figyelmeztetni kell rá a közönséget. Máshol azt szokták jelezni, ha nem működik. Ez nálunk, ugyanis, magától értetődik.

Fekete kéz, ruhatár-gengszterek

Titkos társaság, mely abban a pillanatban, hogy leülsz valahol egy percre, észrevétlenül elrabolja a kabátod, és csak váltságdíj ellenében adja vissza.

Rendőr, aki a vallásod kérdezi, ha leugrasz a villamosról

Statisztikát vezetnek a különféle felekezetek magasugrás-fejlesztő hatásáról a Tudományos Akadémia számára.

Kámea-reliefek a kapukon

Ott, ahol másutt a házszám szokott lenni, értékes kámea, melynek tudvalevően művészi követelménye, hogy a kiemelkedő figura színe ne üssön el az alaptól, tehát a legkisebb homályban már ne lehessen elolvasni a házszámot.

Mentődeszka-guillotin

A villamos alá kerülő rendetlenkedőt egy deszka megfogja, nem ereszt el, a kerek alá igazítja a fejét.

Nyilvános vallatás a vendéglőben, főpincér mint vizsgálóbíró

A számla átadása helyett megjelenik asztalodnál a főpincér, két pincér és a borfiú mint terhelő tanúk kíséretében, és vallatni kezd, hogy kis adag volt, vagy nagy adag.

Automata-ember

Automata, ami cukrot dobál, de nem gép van benne, hanem egy elbűjtött ember, aki átveszi a pénzt és kidobja a cukrot.

Nagypénteki telefonáló

Egy roppant szellemes ember, aki minden nagypénteken felszólítja a város valamennyi Holló nevű polgárát, és megkérdezi tőlük, hogy megmosták-e már a fiukat, ugyanis van egy magyar népdal, hogy nagypénteken mossa holló a fiát.

Nagyszabású hitelművelet pincérrel

Hosszú lejáratú kölcsönök lebonyolítása a kávéház legelőkelőbb mecénásával, aki nálunk csak „főúr”, vagyis arisztokrata lehet, viszont

kölcsönkérő gróf

aki tegez, raccsol, és előbb ötezer, rögtön utána két pengőt kér.

Szójáték a még el nem fogott gyilkosról

A rendőrség bele se fog a nyomozásba, míg az első vicces szójáték megszületik - rendesen ez az első nyom.

Erzsébet téri veréb

Olyanféle specialitás, mint a Szent Márk téri galambok, azzal a különbséggel, hogy ezeknek nem az utas ad csemegét, inkább még ők adnak a járókelőknek.

Utcabüdösítő

Különleges szerkezet, amit az itteni autóbuszok végére szerelnek, oly célból, hogy a fegyelmetlen közönséget a kocsiutról a járdára kergesse és szoktassa.

Országgyűlés a vendéglőben

Egy Duna-parti vendéglő fölé épült emeleten parlament.

Borravalóból élő család

Ilyen másutt is van (lásd: Olaszország), de nálunk sajátos, helyi ceremóniák szerint. Ugyanis a szóban forgó család meghívja uzsonnára a tehetősebb ismerősöket, a család egyik távoli rokona szobalánynak maszkírozza magát, és a távozó vendégektől szedett borravalót, ami rendesen magasabb összeg, mint amennyibe egy csésze tea kerül, beszolgáltatja a családnak.

Pasztrána

Bizonytalan alakú plecsni mint péksütemény.

Tízéves miniszterelnök

Nem úgy érve, hogy ő tízéves, ami esetleg előfordulhat kisebb országban, hanem úgy, hogy tíz éve miniszterelnök.

Disznóhizlalási kölcsön

Emberhizlalási vagy disznóvásárlási kölcsön nélkül.

Álkéményseprő

Játékbank előtt sétál, hogy az emberek azt higgyék, szerencsájük lesz és bemenjenek.

Egy olyan nő

aki nekem ellenáll.

Egy olyan ember

aki nem hiszi el, hogy mindeme felsorolt dolgok csak Budapesten fordulnak elő.

Színházi Élet, 1931. 18. sz.

KARINTHY FRIGYES SÉTÁJA

Szókratész a Nemzetközi Vásáron

Nagyon helyes, kedves Platónom, mehetünk, ha csakugyan tizenegykor kezdődik a sajtóbemutató - majd közben, az omnibuszon elbeszélgethetünk róla, vajon helyes-e, szép-e, jó-e, hogy megtekintjük a nemzetközi piacot, ahol makedónok, trákok, szittyák és perzsák, sőt gallok és ibérek utódai futottak össze, hogy portékájukat felkínálják ismert világunk népének. A szofisták, kikhez, jól tudod, soha nem számítottam magam - túlságosan művelt és okos emberek ők, hozzám képest -, megvetéssel szoktak beszélni a csöcselékről, mely örömét leli a piaci lármában - félrehúzódva az Akadémion kávéházban, vitatják ők az erény feltételeit. Mi azonban, szerény és kíváncsi kutatói az ismeretlen világnak, jól tudjuk már, hogy az önmagunk megismerése soha nem volna lehetséges a világ megismerése nélkül, s azért, úgy gondolom, helyesen tettük, hogy elfogadjuk Antoniusz Éberosznak, az Iparkamara bölcs elnökének, valamint Paulusz Magyarosznak meghívását, hogy az utolsó kalapácsütések előtt, néhány órával megelőzve az ünnepélyes megnyitást, ott legyünk a fogadtatáson. Mint az *Athéni Napló* munkatársa, jól tudom, jegyzeteket szoktál készíteni gyarló beszédeimről, hogy Azesztosz rajongó olvasói meghallják gyermekes okoskodásom - nem akadályozlak meg benne, hiszen a te pallérozott stylusod bizonyára kiigazítja majd az elvétett, hibás szót, amivel ügyetlen beszélő létemre sérthetném az enyémnél kényesebb fülek ízlését.

Igen szépen és okosan beszél Éber Antal és Magyar Pál is, kedves Platónom, azokról a nehézségekről, amikkel súlyos gazdasági helyzetében megküzdött a magyar ipar, hogy ezt a tetszetős kiállítást létrehozza. Kétségkívül igazuk van abban is, hogy Bud, a kereskedelem pontifexe és Sipőcz, városunk szerető édesatyja, a tényleges munka és anyagi támogatás szokatlan erőfeszítését fejtették ki, hogy a hanyatló idők ellenére ez a látványos intézmény tökéletesebb legyen a tavalyinál, jelképesen jelezve, hogy a jövőbe vetett bizalom, hit és akarat fordított arányban kell hogy növekedjék ezzel a hanyatlással s a belőle fakadó akadályokkal - s hogy viszont a sajtó támogatása mily fontos szerepet játszik a remélt és óhajtott szebb idők előkészítésében. Szinte irigyellek, de mindenesetre tisztelettel nézek rád, Platónom, akire mint tényleges újságíróra, ilyen tisztos feladat jutott - magam, mint afféle haszontalan fecsegő, ugyan mit tehetek? Eltűnődöm, s igyekszem néhány széljegyzettel, tréfás szóval, szerény gondolattal fűszerezni alkotó munkád fáradalmát, ahogy szakszerűen és részletesen feljegyzed, amit mutatnak e derék budapesti férfiak, közöttük jelesül *Hallósy*, igen becsült barátom, a Kamara titkára és a Vásár előkészítésének egyik legbuzgóbb munkása.

Azt mondod, nagyot fordult a világ, Platónom, az athéni vásárok óta, hol vannak a karthágói hajósok, mézben áztatott halaikkal, hol vannak Szuzza kereskedői, kik messzi keletről hozzák szőnyegeiket, Perszepolisz mívesei, kuosszoszi régiségeket áruló bábosok, papyruszárusok Egyiptomból és Halikarnaszovszból, s ugyanonnan a kedves modorú Hérodotosz, aki készülő remekművéből olvas fel részleteket - elsüllyedt e primitív aranykor, nyomát se látod immár, ez a technika és a gazdasági verseny világa, a legeslegújabb kor.

Lehet, hogy igazad van, Platónom, de lehet, hogy elhamarkodott ítéletre ragad magával e korszak sok válogatott szép szava. Én, aki jártam *azt* a piacot, s most itt ballagok melletted, ahogy sorba járjuk a pavilonokat, nem érzem olyan idegennek s érthetetlennek mindazt, amit magam körül látok, mint ahogy gondolnád harmadfélezer év távlatából. A lényeg megmaradt, csak a forma változott, s ha jól figyelsz, a sok újféle dolog közt megtalálod, örömmel látod viszont gyermekkorunk sok drága emlékét.

Igaz, a pavilonok külső képe elképzelhetetlen volna máskor, mint a mai időszámítás 1931-i esztendejében - tavaly más volt, s jövőre más lesz. Ez a legújabb német *Bauhaus-stílus*, már túl a *Sachlichkeit*³³ tavalyi haván - csupa kifejező forma, beszélő alakzat, a legegyszerűbb anyagokból, fából és vászonból és üvegből, annál tarkább színekben: mintha egy új képírás támadt volna fel az építészetben.

Az épület hangosan, szinte kiabálva árulja el rendeltetését - képzelj el egy várost, amelyben a dohánygyárnak szivar alakja van, mint valami lehorgonyzott Zeppelinnek, az iskola nyitott könyvre emlékeztet, a kávéház egy óriási csésze, ablakokkal, felül habhegyet ábrázoló kupola, kiálló kanálárboccal, talpzata porcelán tányér - képzelj kaszárnyát, egy löveg körvonalait idézve, s békepalotát, kiterjesztett galambszárnyak alatt. S aztán, ha mindeme furcsaságot elképzelted, s látod is, itt magad előtt, csírájában: jusson eszedbe, hogy ez az önmagát hirdető és reklámozó külalak nem újság, még az építészetben sem - avagy nem önnön rendeltetését hirdeti a keresztény középkor *keresztalakra* épített *temploma*, a Mekka felé forduló mecset vagy akár az ősegiptomi, emberformájú épületek, a Nílus ismeretlen forrása felé irányuló áldozópalotái a Termékenységnek?

Minden, ami valaha volt, ma is megvan, Platónom - a világ fejlődése nem *megváltása* és elváltozása a réginek, hanem gazdagodás: egyre bonyoluló, finomuló, gazdagodó test és lélek, mely nem dobja el, *magában hordja* mindazt, amiből lett, az első sejtet éppen úgy, mint az utolsót. Nézzed, hiába Bauhaus és Sachlichkeit és expresszionizmus - a Filtext pompás palotája itt a csarnok közepén, mégis éppen azért húzza magához pillantásod, mert hatalmas oszlopsora görög múzeumokra, egyiptomi templomokra emlékeztet.

És hiába látod emitt a közlekedés végleges megoldásának eszközeit: repülőgépet és csoda-autót és tíz perc alatt felépíthető víkendházat és motorcsónakot - amott taligát árulnak, ugyanolyant, mint amilyen a hellén paraszt gurította haza háza népét elvégzett munka után: s ennek is van vásárlója, csakúgy, mint a motorbiciklinek. És a szédítő teljesítményű szövőgépek és mosógépek, és tövében közönséges tűt és cérnát és szappant árulnak egy fülkében, és igen nagy újításnak számít a legújabb találmány, hogy a tübe nem úgy kell befűzni a cérnát, mint ahogy a húszezer éves neolit ember asszonya fűzte be, hanem felülről rá lehet húzni, ami két másodpercnyi időmegtakarítást jelent, nem többet és nem kevesebbet.

S így a legfontosabb felfedezés, Platónom, s a legtanulságosabb, mégsem az, amit odakünt a világban tapasztalni, harmadfélezer év alatt, hanem amivel tulajdon lelked lep meg, amint bódultan kapkodod fejed, hogy hol állapodj meg - a felfedezés, hogy gyermek maradtál lélekben, nem harmadfélezer, hanem harmincezer esztendőre berendezett kíváncsisággal és mohósággal, és életkedvvel és tervezgetéssel.

Nem tűnt fel neked, Platónom?

A gyermek halhatatlan lelke támad fel bennünk, mindenféle vásáron, de különösen e gazdag panorámában - innen az a semmihez nem hasonlítható izgalom és vidámság, ami egyik bódéból a másikba rángat telhetetlenül.

Valamikor, a peripatetikus séták nyugalmas hangulatában, úgy éreztem, legszebb életsors a csendes szemlélődés, elíziumi mezők reményét ringatva szívünkben, távol a világtól s minden hívságaitól.

Itt más, rejtett források fakadnak.

³³ *Sachlichkeit* - tárgyiasság

Minden kirakat új lámpást gyűjt lelkedben, elfeledett vágyaid más és megint más lapját villantják fel a forgó kristálynak, odabent, amiről magad se tudtál.

Íme, a balneológiai pavilon.

Milyen szépek ezek a színpadian világított látképek, kicsinyített másai a kedves fürdőknek - már itt is hagynád az egész kiállítást, mennél a hullámfürdőbe, a csillaghegyi strandra, a Balaton partjára, idillikus életet élni, meztelenül, mint a régi pásztorok Agricola ligeteiben. Igaza van a reklámnak: hagyd itt a gondot, ne tétovázz, ne erőlködj hiába - fő az egészség, a természetes élet, napfürdő, légfürdő, a többi mind ostobaság, feszes társadalom, frakk és szmoking, bálók, estélyek, parlamentarizmus, női kacérság, szekszepl, életküzdelem...

Viszont...

Viszont hallatlan szép ez a sok selyem és csipke itt az Iparcsarnok főhajójában... És milyen sikkesek a viaszbabák, és hogy csillog minden... hiába! Az ember mégis a legízlesebb állat a világon: szó sincs róla, amit savanyú tanítványom, Arisztotelész állít, hogy tollatlan kétlábúak vagyunk. Vagy ha igen - mire való a toll, ha nem arra, hogy tökéletesebbé legyünk általa? Nem, nem - mégiscsak ez a mi világunk, álarc és szerep és művészet és társaság és társadalom és szép asszony és rajongó férfi és suttogás és féltés és szenvedély és szellem... ördög vigye Rousseau-t és minden pereputtyát!

Azazhoggy...

Nem is annyira az élvezetek, mint inkább a *munka* az, ami széppé teszi az életet... Nézd a *vasipar* csarnokait, gigászi gépeket - avagy nem erről álmodoztál, emberfölötti erőfeszítésről, hűsítő veritékről, ami homlokodról szakad le, hogy megszentelje minden élet célját, a halhatatlan Művet, embernél különb Homunkuluszát az eljövendő embernek: a Gépet?

Miért is nem mentél mérnöknek, fizikusnak, tudósnak, hajósnak, hiszen folyton erről ábrándoztál gyermekkorodban?

Vagy talán...

Talán mégis Epikurosz az igazi...

Nem azért mondom, de milyen jó szagok ütnek meg orrod itt az élelmiszeripar telepén. Ezek a mindenféle konzervek, halak, sajtok, dzsemek, kolbászok... illatos kávé, habzó sör (hatezer éves fejlődése látható!), isteni borok, cukrászat (ez is jubilál) - vajon e legrégebb kultusz nem egyszersmind a legarisztokratikusabb? Hogy is szól csak a gyomor meséje? Az első szerv nem szem volt és nem fül és nem okoskodó agyvelő és nem verekedő karom és fog és még csak nem is a zsákutcába kergető szerelemé - *gyomor és ínny és száj* volt az első szerv... étel és ital az első érintkezés, veled, közömbös és kegyetlen külvilág, isteni lakoma, mely bölcsőtől a sírig elkísér, nem úgy, mint a többi: becsvágy, küzdelem, siker, álnok barátok, kik elhagynak a félúton...

Edite, bibite, ante mortem...³⁴

Mindez azonban merő képzelődés, a legfontosabb, hogy az ember nem földhöz kötött, földbe gyökerezett páfrány és káposzta, hanem szabadon mozgó, önálló akaratú lény.

Ez a török pavilonban jut eszembe, ahol egy magyarul jól beszélő (érdekes, hogy a keleti népek milyen jól ejtik a magyar szót, ha megtanulják) *effendi* kalauzol. Hihetetlen propagandát

³⁴ *Edite, bibite, ante mortem* - Egyetek, igyatok a halál előtt

fejt ki az új Törökország és megváltója, Kemál pasa, akinek hatalmas szobra ott díszleg a pavilon közepén, okos európai arca ott látható minden prospektusfüzet címlapján. Minden iparcikkükről külön füzetet adtak ki, magyarul - kávé és fűgét és cigarettát és szőnyeget és papucset és mogyorót kínálnak Európának.

El kell menni Törökországba, cikkeket írni, könyvet írni erről a furcsa álmvilágról, egy nemzetről, mely most ébredt fel, s Európában találva magát, ráeszmélt, hogy Európához tartozik...

De el kell menni Dél-Amerikába is és Dél-Afrikába, mert íme, ezek is életjelt adtak, és mindenféle furcsa gyümölccsel bizonyítják, hogy léteznek, valóságosan és élettelenen, nem Kogutowitz találta ki őket, középiskolások bosszantására...

El kéne menni, hiszen csak egyszer élünk, és nem ismerjük tulajdon lakhelyünket, ezt a kis földgolyót...

No ládd, Platónom, csak ezt akartam mondani... nem olyan sok az az idő, ami eltelt... a vágyainkhoz és reményeinkhez képest nagyon is kevés... Athén piacán hiába kerested volna ezt a Nemzetközi Vásárt, de itt megtalálsz Athén piacát!... Az Elektromos Művek pavilonját, ahol percek alatt készül, fillérekért, a meleg fürdő, pazar ebéd, tiszta ruha, nem lelted volna fel amott - de emitt, a *kisipari szalonban*, megtalálsz peloponnézosi barátaid, a nemes kézműveseket - megtalálsz a *gyorsárusokat*, akik összehordják tulajdon kezük munkáját, a *parasztművészet* primitív mestereit: s mivel halikarnaszoszi Hérodotoszt emlegetted, aki az athéni vásáron terjesztette írásait - álljunk meg a Magyar Írók Pavilonja előtt, ahol, mint hallom, szellemi arisztokráciánk jelesei fognak könyvet árulni, autogramot osztogatni, sőt felolvasásokat is tartanak.

Tanulság, Platónom?

Nem tudok mást mondani, mint ezt a szánalmasat és lehetetlent: rövid az élet.

Ahogy hazafelé ballagunk, ez a legerősebb érzésem - rövid, még az enyém is, aki harmadfélezer éve megújra feltámadok, hogy körülnézzek kissé a Hiúságnak és Szorgalomnak, kétségbeesett elernyedésnek és dacos elszánásnak tarka piacán.

Az Est, 1931. május 10.

HA EGY NAPIG MILLIÁRDOS LEHETNÉK

Körkérdés kizáróan saját magamhoz

Azért kizáróan, mert az eddigieket másokhoz intézték, pályázat formájában. Több világlap foglalkozott ezzel a témával, legutóbb a *Színházi Élet* vetette fel.

Mit tenne ön, ha huszonnégy óráig milliárdos lenne, vagyis minden vágyát kielégíthetné e huszonnégy óra tartamára?

Meg kellett komponálni ezt a napot, s a legügyesebb ábrándozó meg is nyerte a díjat, rácsáfolva Vörösmartyra, aki szerint ábrándozás az élet megrontója. A szerkesztőség megvalósította számára ennek a napnak a programját. Volt benne utazás, előkelő ebéd, páholy, bál, estély, híres emberek társasága.

Egyszóval minden, ami szegény ember számára kívánatos, elérhetetlen boldogság.

Jól jegyezzük meg: a szegény ember számára. Mert ugyebár, mondanom sem kell, hogy merőben másképp hangzana a válasz, ha egy milliárdost kérdeznénk meg, hogy mit tenne, ha egy napig azt tehetné, amihez kedve van? Nagyon könnyen megtörténhetik, hogy például zsákot szeretne cipelni, vagy fát vágni, mezítláb. Ilyenek ezek a milliárdosok. Tele vannak romantikával, ha az ember beszél velük, folyton az igénytelenség örömét dicsőítik. Maga boldog ember, sóhajtják, magának nincsenek kötelezettségei. Az embernek megszakad a szíve, ha hallja őket. Nem engedhetik meg maguknak a fényűzést, hogy egy napig szegények legyenek. Párszor már gondoltam rá, hogy segíték valamelyiken, elszedem a pénzét, ezt a súlyos terhet, amit olyan sóhajtozva viselnek. De aztán eszembe jutott, hogy csak azért se. Ők se segítettek rajtam, csak szenvedjenek.

No de, ha egy napig azt tehetném, amit akarok, talán meglágyulnék velük szemben is. Talán még szóba is állnék vakmelyikkel. De nem ám üzleti ügyekről. Hanem például megkérném szépen azt a bankvezért, akivel minap találkoztam, beszéljen nekem egy kicsit a lelki életéről. De nem ám csak úgy közönségesen, hanem versben beszéljen, és énekeljen is hozzá. Mind-egy, hogy diszponálva van-e, vagy van-e hangja, nem a hang a fontos, hanem a szív érzelme. Bizony, egy kicsit táncoltatnám is, hogy jobb kedve legyen. És azt kellene mondani hozzá, hogy ihajcsuhaj. És én szomorúan és tűnődve nézném, és nem felelnék semmit, csak sóhajtánék.

Általában ezt a napomat inkább *negatívumokban* tudnám elmondani. Inkább úgy, hogy mit *nem* csinálnék ezen a napon.

Például nem mennék el arra a tárgyalásra, amire meg vagyok idézve aznap. Nem mennék el vitatkozni, hogy kérem, az nem úgy van, felperes követelése jogtalan. Mire az történne, hogy felperes gondolkodóba esne, ejnye, mondaná, miért nem jött el az alperes, nyilván azért, mert nem fontos neki, biztosan sok pénze van. Nem kell erőltetni a dolgot, mert még megharagszik rám, az ilyen előkelő emberrel nem árt jóba lenni. És felperes távollétemben lemondana követeléséről, és felajánlana egy újabb kölcsönt.

Szóval, már reggel remekül keresnék azzal, hogy elmulasztottam valamit.

Mondanom sem kell, hogy ezekután első dolgom volna a telefont kikapcsolni. Ebből is csak előny származnék, az illetők meggondolnák azt a dolgot, ha másodszor is fel kellene hívni (majd másnap), addig eszünkbe jutna, hogy kivel van dolguk: - az akadályok tudvalevően növelik a kívánt dolgok értékét. Ugyanez áll természetesen önagyságára is.

Én pedig közben aludnék, és megálmodnám, hogy holnap mihez kezdek azokkal a megnövekedett esélyekkel, amikhez ma jutottam azáltal, hogy nem csináltam semmit.

Így telne el délelőttöm. A délutánt szórakozásra szánám. Evégből bemennék egy színházba, de úgy, hogy az egész nézőtér megvennem, és én ülnék rajta egyedül. Persze, premierdarab volna, és a szerzőnek hajlongani is kellene előttem, de csak akkor jöhetne ki, ha közben tetszésem szerint megváltoztatnák a darabot. Ha aztán így se tetszene, azt mondanám, na elég, erre abba kellene hagyni, és valami egész más darabot játszani helyette.

Utána uzsonna egy teljesen ismeretlen emberrel, akit az utcán szemelnék ki magamnak a járókelők közül, a nevét se szabadna megmondani, ezzel beszélgetnék az életről. Aztán egyedül felmennék egy teljesen ismeretlen lakásba, ahová közben meghívták számomra Rabindranath Tagorét és Krishnamurtit, akikkel egy parti römit játszanék.

Közben azon az előadáson, aminek megtartására hivatalos voltam, értesítenék a közönséget, hogy helyettem Miki egér lép fel személyesen, aki Shaw Bernard érdemeit fogja méltatni.

Azután egyedül megvacsoráznék, miközben azon az estélyen várnak rám, és utána elégedetten leülnék, hogy ezt a kroit megírjam a *Színházi Élet*-nek - de nem ám így, ahogy megírtam, hanem úgy, ahogy szeretném megírni, ha nem félnék tőle, hogy soha többé nem mernek tőlem semmiféle írást közölni a lapok.

Azt hiszem, végeredményben mindent úgy csinálnék azon a napon is, mint más napon, azzal a különbséggel, hogy kedvvel és ambícióval csinálnám.

Színházi Élet, 1931. 20. sz.

ÁLMODJ TOVÁBB A BORSÓN

Egy kis „mellébeszélés”

Nem vitatom, melyik az okosabb, legalábbis tapasztaltabb (tehát a másik leckéztetésére alkalmasabb) ember - az-e, aki pontosan tudja, hogy mit fog felelni, mondani vagy cselekedni ki-mondott gondolatára felebarátja, vagy az, akinek számára újság és meglepetés szavainak következménye: a válasz, adjonistenre is fogadjisten. Csak annyit „szögezek le” mélabúsan, hogy mikor múlt heti cikkem a polgárság bajáról megjelent, a vicc kedvéért csaknem szóról szóra megjósoltam, mit fognak válaszolni jobboldalról és baloldalról azok a lelkes olvasók, akik fülük botját se mozgatják, ha történetesen valami új, megvitatni érdemes, politikai köz-helyek ellenőrzésénél fontosabb gondolata támad az embernek.

Főként pedig a *módszert* jósoltam meg.

A módszer igen egyszerű, az effajta újságtámadások erre a receptre készülnek. Kiragadni a felépített gondolatsorból egy mondatot, egy szót, ami alkalmas rá, egy kis csűrés-csavarással, hogy bizonyos „mentalitás” szükségszerű téveszméjének, vagy „legjobb esetben” (ahogy szocialista bírálóm mondja) rosszhiszemű mellébeszélésnek tüntesse fel a legtisztább törekvést, aminek semmi más célja nincs, nem is lehet, mint hogy a konvencionális frázisok képtelen zűrzavarában, tótágast álló fogalmak dzsungelében egy kis rendet próbáljon teremteni. Gimnazista koromban, emlékszem, egyszer azzal mulattam, hogy az újságcikkből betűket és szótagokat vágtam ki ollóval, és azokból szerelmes levelet, sőt verset ragasztottam össze, és elküldtem az ideáloknak. De nem állítottam, hogy abban a cikkben benne volt ez a rossz vers. Szocialista bírálóm ellenben azzal denunciól engem a munkásoknál, hogy én nem ismerem és nem értem meg őket (ami nem a politikust, hanem az *író*t szégyenítené meg bennem, ha igaz volna), és hogy gúnyt űzők szenvedéseikből. És ennek bizonyítására két macskakörmöt, két idézőjelet idéz a cikkemből, amelyből kiderül, hogy én „jobb tudásom ellenére” kiszolgálom a polgári társadalmat, nehogy „kényelmes elhelyezkedésemnek” előnyeit elveszítsem.

S közben, míg engem felületességgel és hebehurgyasággal („legjobb esetben” rosszhiszeműséggel) vádol, egy szóval sem említi ennek az inkriminált írásomnak lényegét és tengelyeit, amivel éppen azt szerettem volna világgá kiáltani, hogy ez az elhelyezkedés egyáltalán nem olyan kényelmes és előnyös, mint ahogy jobbról és balról beállítják.

Nemcsak hogy nem kényelmes és nem előnyös, de nem is elhelyezkedés.

Hiszen éppen ez az.

Néhány intelligens és okos munkáshívemtől is kaptam levelet, megértőbbeket, mint tollfor-gató kollégámé. Ők maguk is elismerik, hogy a polgári középosztály tönkrement, felőrlődött egyrészt „dolgozó és nem dolgozó tőkés”, másrészt a jobb jövőért harcoló munkásság malom-kövei közt, viszont éppen azért helyesebbnek tartanak, ha a polgárság ezt az állapotot tudomásul véve, egyszerűen megszűnt osztálynak tekintené magát, felszámolna, csődöt kérne maga ellen, és csatlakoznék valamelyik félhez. Soraiból a derekabbat szívesen tekinti testvérének a munkás, megosztja vele nyomorúságát és a jövőbe vetett hitét, ami azért kedvezőbb ajánlat, mint a jobboldali, mert másfelől a „dolgozó és nem dolgozó” tőkés legfeljebb fegyverszövet-ségre lépne vele, de tőkéjét nem osztaná meg.

No lám, ez már értelmes beszéd, arra válaszol, amiről szó van. Ennek már meg lehet magyarázni, hogy éppoly téves és hibás, mint amilyen értelmes és jóhiszemű a barátságos invitálás.

Értsük meg egymást, gyerekek, madárkáim.

De nem ám úgy, hogy majd ezentúl ti fogjátok előírni nekem nemcsak azt, hogy *milyen* nótára tanítsalak benneteket, de azt is, hogy magam hogy énekeljem ezt a nótát. Hogy én „tisztá és igaz meggyőződésemet” hogy találom meg a sokféle lehetséges meggyőződés között, azt már csak bízzatok rám, arra az én idejétmúlt, begyepesedett polgári észjárásomra. Ez az észjárás szívesen áll szóba akárkinek az észjárásával, de csak szemtől szembe: tisztá és igaz meggyőződését csak a tisztá és igaz meggyőzés eszközeivel engedi alakítani és korrigálni, semmiképpen nem fogad el igazabbnak valamit azért, mert százezren kiabálják egyszerre, mintha egy ember jött volna rá, magától. Soha még felületesebb közmondást nem csináltak a „sok lúd disznót győz”, vagy „több kar nagyobbat emel” analógiájára ennél, hogy „több szem többet lát”, mert annál az *egy* dolognál, ami van, amit látni kell és lehet, ha az ember elfogulatlanul keresi az igazságot, többet látni azt jelenti, hogy mást látunk, mint ami van. Többre becsülöm azt az embert, akinek *még nincs* meggyőződése (éppen azért nincs még, mert nagyon is lelkiismeretesen keresi), mint azt, akinek már van, de hamis. Az őszinteséget bolond ember téveszti össze az igazsággal - íme, ez a meggyőződésem: politikai frázisnak talán kevés, de éppen elég ahhoz, hogy reményem legyen utóbbit megtalálni.

Veletek együtt, ha úgy tetszik - nélkületek, ha úgy gondoljátok, hogy előbbi fontosabb.

Polgár vagyok-e egyáltalán?

Nem tudom.

Soha nem éreztem magam annak - igaz, hogy másnak se nagyon.

De mikor azt kell látnom, hogy jobbról is, balról is ellenségesen, makacsul és szándékos tartózkodással figyelni vergődésem egyfelől a hatalmasok érdekszövetsége, másfelől a szervezkedő osztályönérvet: akkor, negatívumokból, valahogy kialakul bennem egy határozatlan körvonal, ami talán magában foglalja a polgár fogalmat.

Polgárnak lenni talán éppen azt jelenti, amiből ez a kettő hiányzik.

A tizennyolcadik század forradalmi, amikből ez a lelki típus megszületett, éppen abban különbözött a többitől, hogy hadat üzent osztályönérvetnek és érdekszövetségnek - akkoriban fordítva állt a világ: a nemesség képviselte előbbi, utóbbira a nyomorúság kényszerítette az elnyomottakat.

Egy új eszme nevében és lobogója alatt történt a hadüzenet.

Úgy hívták: emberszabadság.

Jelentette a független választás lehetőségét, gondolatban, elvben, akaratban, cselekedetben, minden eleven ember számára.

Az idők megváltoztak azóta. A demokrácia túlságosan eszményi, kivihetetlennek látszó koncepciója mögött és alatt a valóságos állapotok kényszernyomása tömeggé kovácsolta a nélkülözés szenvedő egyéneit - nem azért, mert millió ember szenvedése nagyobb szenvedés, mint egyé - hanem azért, mert millió ember kiáltása valóban erősebb és félelmesebb hang, mint egynek megtört sóhaja. Alul a dolgozók tömege, mely a siker kedvéért kénytelen volt lemondani arról, akinek nevében harcba szállt: a szabad emberről - fölül a potenciális erejében elbizakodott hatalom - mindkettő természetes ellensége a klasszikus demokráciának - mit tehet

itt a polgár, akinek erénye ugyanaz, ami a bűne: hogy se tömeggé kovácsolódni nem akar és nem tud, se ahhoz nincs kedve és tehetsége, hogy szabadságát embertársai fölötti hatalommá fújja fel?

Ezek tények, mit tehet a tények ellen?

Tehet-e mást, mint hogy igyekszik őrizni az egyedül lehetséges demokrácia eszményeit, vigyázni rá, rejtegetni, ha kell, ápolni, hogy el ne sikkadjon, össze ne száradjon, életképes legyen, ha majd kedvezőbb idők alkalmassá teszik a talajt, hogy újra élvezzük gyökértelen magvait?

Ó igen, *mellébeszélek* a tényeknek, te mesterednél szigorúbb tanítvány, aki leckéztetsz - no mit gondolsz, miért? Csak azért, mert *melléje célzok*, mint Tell Vilmos - testvéreim és gyermekeim ezek a „tények” -, te csak biggyeszd a szád, bohócmutatványnak csúfolva a fejről lelőtt alma produkcióját. Nekem a fiamról van szó. Nem mellé - *közébeszélek* a két ténynek, melyek közül, szerinted, most rögtön választanom kellene. Közébeszélek, és hangom közelebb van mindkettőhöz, mint a tiéd bármelyik tetején - ez az én dolgom, boldogtalan polgáré, semmi más. Mert csak így lehetséges, hogy *ne* válasszon el egy világ se tőled, se attól, akitől téged „egy világ választ el” - csak így lehetséges, hogy jobban értsenek meg, mint ahogy te engem: hogy bennem foglaltassál, akiben én nem foglaltatom.

És ültessenek borsóra, Utópia és Laputa tudósai balról, jobbról pedig a zsarnokok utódai, büntetésből, amért elábrándoztál - polgár, csak azért se szégyelld magad, álmodd tovább a borsón a szabadság álmát.

Pesti Napló, 1931. május 17.

PÁTERNOSZTER

Páternoszternek hívják azt az örökliftet, ami nálunk csak nagyobb intézetekben látható, a felhőkarcolók hazájában mindenütt ilyen van. Kétoldalt, a falban, fülkék - egyik oldalon mindig lefelé, másikon fölfelé szállanak szüntelenül -, csak ketten léphetnek be egyszerre, akár lefelé, akár fölfelé akad dolguk.

Csak ketten... ez a fontos, ezúttal.

Mert e bölcs intézkedésnek köszönhetem, hogy ma délelőtt rájöttem a páternoszter technikai titkára.

Van valamelyes műszaki fantáziám, s így pusztán véletlen, hogy eddig sohase jutott eszembe gondolkodni egy fél percig, vajon hogy működik egy ilyen öröklift.

De most ott álltam, negyedóráig, egy ilyen lift előtt. Vártam valakit, és közben szórakozottan nézegettem, ahogy a sürgő-forgó ügyfelek aktatászkákkal és iratokkal, ki- és beszállnak.

És ekkor, váratlanul, arra eszmélek, hogy egy emberpár - húszéves fiú és húszéves irodista-lány - már harmadszor jelenik meg szemem előtt, amint a fülkék feltárulnak a falban. Először fölfelé mentek, aztán lefelé, most megint fölfelé.

Mi ez? Figyelni kezdek.

Pár perc múlva megint megjelennek. Most megint lefelé.

És most veszem észre, hogy egy árnyalattal pirosabbak, mint előbb voltak.

Mint villámcsapásra, égi világosság gyúl bennem - s e fényben egy és ugyanazon pillanatban fejtek meg két rejtvényt.

Egy technikait és egy lélektanit.

Sőt - egy harmadikat is, rögtön utána!

Ez a harmadik már filológiai.

1. Az öröklift úgy működik, hogy a két csigára felfüggesztett fülkesor körbejár, mindig egy irányban - alul, a pincében, áttolódik a fülke a másik oldalra, felmegy, és felül, a padláson, megint áttolódik és lemegy. Mint a vödör vagy a kotrógép rekeszei.

2. Ez a fiatal pár rájött, hogy a legforgalmasabb hivatalban, járásbírószágon és pénzügyintézetben, hogy lehet némi megszakításokkal ugyan, de egyébként zavartalanabban és biztonságosabban csókolózni, mint akár a Hűvösvölgy berkeiben. Beállnak a fülkébe, ahová harmadik sose szállhat be - a pince és a padlás sötétjében aztán szabad a csók. És így utaznak, föl és le, ameddig jólesik.

3. Paternoster, miatyánk - annyit jelent, mint az *olvasó*. Nevét onnan nyerte, hogy a fülkék úgy pörögnek egymás után, mint az olvasó gyöngyei a buzgó imádkozó ujjai körül.

Íme, az egyik gyöngyszem imáját megfejtettem.

Pogány istenhez szól - de már van benne valami az új vallások felismeréséből: buddhizmus és megváltás.

Fent a padláson és lent a pincében, az örök körforgás Nirvánájának két állomásán e fiatal pár alakjában vajon nem az égi és földi szerelem angyala jelent meg előttem, hirdelve, hogy Ádám és Éva csókjából származott számunkra a pokol és a mennyország?

Paternoster, miatyánk, könyörülj rajtunk, ámen!

Az Est, 1931. május 24.

HÁTRÁLVA A VILÁG KÖRÜL

És egyéb mértékek

Kollégám, a *Marsbeli Sportújság* szerkesztője, aki százévenként meglátogat, hogy testvérbolygónk számára riportot vigyen a Földgolyó legfrissebb képéről, ma délelőtt megint beállított. Kevés ideje van, még a Merkúrt is meg kell látogatnia, rövid, összefoglaló tudósítást akar küldeni, azt mondja, néhány igazán jellemző adatot kér, amiből következtetni lehet azokra a fontosabb eredményekre és rekordokra, az érdeklődés központjában álló eszmékre, amikből viszont meg lehet állapítani a század jellegét - hogy hát mégis, milyen címet adjon tudósításának: „A technika százada a földön”, vagy „A társadalmi mozgalmak korszaka”, vagy „A testi sportok fellendülése”, vagy „A létért való harc új jégkorszaka felé”, vagy mit.

Mivel folyton az óráját nézte, sietnem kellett, zavartan lapoztam az újságban, ahol mégis legalább szakmák szerint fel vannak osztva a rovatok, amik manapság foglalkoztatják a földi népséget, hogy aszongya, „Tudomány”, „Irodalom”, „Színház”, „Politika”, „Sport”, „Közgazdaság”, meg így.

Ekkor egy napihíren akadt meg a szemem. Annyira elhültem, meglátva a címet, hogy önkéntelenül hangosan olvastam el - kollégám, látva megdöbbenésem, arra következtetett, hogy valami egészen új dolog lehet, amitől magam is úgy meglepődtem, gyorsan feljegyezte noteszébe.

Egy amerikai rekorder megindult föld körüli útjára, s Bahamába már el is ért. *Gyalog* teszi meg az utat, amit már többen megtettek, de viszont kitalált valamit, ami még nem volt. Nem előrefelé megy, hanem hátrafelé, mint - állítólag - a rák.

Hátrafelé megy, úgy bizony, és hogy meg ne botoljon, csináltatott magának afféle periszkópot, aminek tükrében figyelheti a mögötte, vagyis előtte elterülő terepet. Így akarja végigcsinálni az egész utat.

A fogadók és mecénások, akik a rendkívüli vállalkozást finanszírozzák, örömmel jelentik, hogy a világ legelső Emberrákja, vagy Emberskorpiója, vagy hogy tiszteljem a büszke Madárember és Emberhal és más világcsodák legújabb utódját, igen jól érzi magát, kitűnő hangulatban van, és előreláthatóan sikerrel fogja végrehajtani eltökélt szándékát.

Hogy akár ő, aki anyagát adta, akár én, akinek feltűnt a kis hír, ráhibáztunk valamire, ami talán csakugyan jelképes, korszakot jellemző tünet; azt onnan gondolom, mert marsbeli kollégám, akármiről próbáltam neki beszélni aztán, bár udvariasan hallgatott és jegyeztetett is, mindig visszatért erre az esetre. Részleteket kért s bosszankodni látszott, hogy ilyen szűkszavú a jelentés.

Pedig próbáltam elterelni a figyelmét.

Ha már rekordokról van szó, gondoltam, talán jobban érdekli az autók négyszáz kilométeres, a repülőgépek hatszáz kilométeres teljesítménye, Oberth jövő héten Budapesten tartandó előadása a rakétahajóról, a Nautilus tervezett útja, mindenféle szenzációs találmányok, fizikában, kémiában, élettanban, lélektanban. Vagy politikai meg világgazdasági tervek, páneurópa, új irodalmi irányok és viták, drámai válság, mittudomén.

A végén magam lettem türelmetlenné, ugyan kérem, mondtam neki, mért érdekli úgy ez a marhaság, mindig voltak félbolondok s néhány száz egészbolond, unalmukban kaphatók rá,

hogy az effajta ízetlen különcködést megtapsolják. Legközelebb majd négykézláb csinálja meg az utat valaki, aztán a hasán csúszva vagy bukfacezve, nem mindegy? Vagy tán nem akar valami olcsó és ízetlen hasonlat alapján arra következtetni, hogy csak egy hátrafelé menő világban juthat eszébe valakinek ilyen ötlettel kelteni feltűnést?

Nem egészen úgy van, mondta ő erre eltűnődve - itt nem az a lényeges, hogy mit talált ki az illető, hanem az elszántság és akarat, sőt igenis, a *hit* és *meggyőződés*, ami erőt adott hozzá, hogy belefogjon - idealista létemre nem fogom tagadni, ugyebár, hogy a történelem egymásra következő korszakait nem egészen a véletlen alakította, hanem az emberi szemléletek és meggyőzések is, vagy mondjuk ki kereken, különféle *vallások* - tehát ne haragudják, ha feltűnt neki, hogy a sok mindenféle világmozgató eszmeáramlat közt, amiket felsoroltam, egyetlen se említettem, amit vallásos fanatizmus fűtene.

Ezen az egyen kívül.

Vállalt vontam, de nem tehettem róla, hogy eszembe ne jusson néhány szó, amit a Föld körül gyaloglók szektájának egy képviselőjével váltottam, évekkal ezelőtt Siófokon.

Az úton ballagva találkoztam vele. Éppen úgy gyalogolt, mint én, aki a szomszéd villába igyekeztem - nem néztem volna ki belőle, hogy hosszabb gyalogolnivalója van. De megszakította kedvemért, egy percre, a negyvenezer kilométert, hogy kis füzetet nyújtson át, amelyben útjának célja, az eddig megtett szakaszok igazolása és szerény támogatásomra vonatkozó kérelem foglaltatott. Miközben utóbbit átnyújtottam, nem álltam meg, hogy néhány szerény kérdést ne intézzek pusztá kíváncsiságból embertársamhoz, akit a magaméitól ennyire eltérő ábrándok hevítenek.

- Aztán végig fogja csinálni, mondja?

Felkapta a fejét, büszkén.

- Én igen!

Zavarba hozott ez a névmásra nyomott, szinte provokáló hangsúly.

- Nono - mondtam -, bízik magában?

- Én bízhatom is - mondta most már egész élesen. - Mert bennem van akaraterő, ami másban nincs.

Ez már kissé ingerelt.

- Például bennem nincs, úgy gondolja?

- Például önben nincs, úgy gondolom. Mert akkor nem is kérdezte volna, hogy végigcsinálom-e.

Határozottan bosszús lettem ezért a kéréstlen és elbizakodott leckéztetésért.

- Nézze, barátom - mondtam neki, pillanatnyi szünet után, miközben fölényesen és diadallal méregetett -, nézze, lehet, hogy bennem nincs akaraterő. De ha bennem akkora akaraterő volna, mint magában, egész biztosan nem ilyen bárgyúságra és értelmetlenségre használnám fel, hogy körülgyalogoljam, mint valami félkegyelmű, a Földet, amit hatezer év megfeszített munkája sínekkel és kerekkel és mozdonyokkal rakott tele - hanem odamennék utat törni, sziklát robbantani, *fejleszteni* azt, ami már megvan, ahová még nem ért el. Odamennék, vasúton, ahol még nincsenek sínek - hogy továbbbípsem a síneket, mindannyiunk hasznára és érdekében. Volt szerencsém, szerencsés utat.

Othagytam az úton, s akkor, emlékszem, nagyon meg voltam elégedve magammal, hogy ilyen jól megadtam neki. Jó néhány évvel voltam fiatalabb, és lelkem tele volt a haladás és kibontakozás gondolatával.

És reményével is - mit ér a leglángolóbb meggyőződés, a megváltás reménye nélkül?

Ma - tudja Isten!

Mi adta ezt a reményt?

A naiv feltevés, hogy a megváltást *értékek* biztosíthatják - pozitív javak, mérhető különbségek tökéletlen és tökéletes között.

Erő, szellem, szépség, lángész, mint nyilvánvalóan *többet érő*, a gyengeséget, tehetetlenséget, rútságot, ostobaságot még ez utóbbiak által provokált durva versengésben is lebíró tulajdonságok.

Repülőgép csap el a fejem fölött...

Igen ám - de az imént találkoztam annak a magyar pilótának fivérével, aki múlt hónapban az árok vizébe fojtotta magát, mert egyéni jövőjét reménytelennek látta, a fennálló viszonyok között.

Egy másik falat kenyér után szalad - a harmadik nem bírja kicsinyes, irigy környezetét.

Az embermadár megszületett, de az embermadár szomorú ott a magasban, mert le kell szállania a földre, ahol marakodás folyik, gondok nehezülnek, csatak és sár párolog.

Testi erő, duzzadó izmok, mindig találó kardpenge, egészség? Mehetsz velük díjbirkózónak a cirkuszba, profi futballistának, artistának csakúgy, mint a Cézároknak idején - kit érdekelnek jobban, mint Sergiolust „egy gladiátor roncsolt izmai”? Látványosság - több, a babér már nincs divatban, a pályabér pedig...?

Véznák és pohosok csendesen mosolyognak.

Szépség - ?

Ó, hogyne! Jöhet, használhatjuk - akár tucattjával, a meztelen revüben.

Szellem - ?

Hát akkor - talán csakugyan a puszta szellemtelen, széptelen, oktalan, *tárgytalan* akarat homályos erő, mely elvezet valahová, még akkor is, ha hátrálva halad.

Babits két sora:

„Tizenhárom...

Majd jön valami semmin út, valami vízen álom.”

Pesti Napló, 1931. május 24.

SZAVAZZ RÁM, POLGÁRTÁRS!

Képviselőnek jelölöm magam

Bocsánat - szabad? Tíz percre csak, két szónok között, amíg üres a hordó teteje. Ennyi tökéletesen elég. Nagyon kevés a mondanivalóm.

Úgy hallom, polgártársaim, a népképviselő tanácskozó testülete, a képviselőház feloszlik és újra megalakul. Képviselők jelöltenek, s akiket a jelöltek közül megválasztanak, abban a feltevésben, hogy törvényeket hoznak és megsemmisítenek mindannyiunk érdekében és javára s hogy erre mindenképpen alkalmasak, összeülnek majd, és igyekeznek megfelelni a vállalt feladatnak.

Nos - azért jöttem ide, hogy közöljem veletek: vállalom a feladatot. Ha tehát úgy tetszik, s úgy gondoljátok, ismerve engem, hogy alkalmas vagyok a feladatra, szavazzatok rám, és válasszatok meg képviselőtöknek.

Hogyan - bocsánat?! Nem értem a közbeszólást!

Hogy - ki küldött?! Hogy kerültem ide? Ki jelölt? Kinek a megbízásából állok elébetek?

Furcsa kérdések!

Törvényeink szerint, úgy tudom, mint választó, választható is vagyok.

Nem ismerek olyan törvényt, amely a jelölést külön választás esélyeitől tenné függővé - nem is volna értelme ilyesminek, hiszen végtelenségig nem lehet áthárítani a felelősséget másoknak rólam való véleményére: adott pillanatban végre is magamnak kell döntenem, alkalmas vagyok-e valamire, vagy nem vagyok alkalmas.

Hogy kerültem ide? A két lábamon jöttem, ahogy ti. Nem vagyok bent semmiféle pártban, nem szerepelek semmiféle listán, nem küldtek ki hivatalosan, nem ajánlott senki, nincs nálam megbízólevél - de megbocsássatok, kedves polgártársaim, mi köze ennek a dologhoz? és mi közötök nektek?

Ezek a listák és pártok és ajánlások belső ügyei és dolgai különféle politikai csoportoknak, amik a hatalomért versengenek. Hogy mire kell nekik a hatalom, önző érdekek miatt, vagy nemzetboldogító program megvalósítása céljából (ismerve az emberi természetet, sajnos, inkább az előbbi valószínű), alapjában mindegy - a kérdés, a *ti számotokra*, nem azon fordul, hogy *kik* lesznek többségben odabent, ha majd a munka megindul, hanem azon, hogy akik többségben lesznek, külön-külön és egyenként, megállják-e vajon helyüket az említett feladattal szemben.

Kedves választóim, én, amikor képviselőnek ajánlkozom, a feladat elvégzésének biztosítékául nem egy egész pártra, csak egyetlen emberre hivatkozom, saját magamra. Ez azonban ne nyugtalanítson benneteket, írásban már megmagyaráztam nektek egyszer, hogy a testi és a szellemi feladatok közt egy óriási különbség van, ami olyan nyilvánvaló és egyszerű, hogy mindig meg szoktunk róla feledkezni. Ez a különbség, plasztikusan, ezzel a tétellel példázható: száz zsákot száz ember százszor kevesebb idő alatt emel fel, mint egy, de akármilyen egyszerű összeadást és kivonást száz ember nem végez el hamarabb vagy jobban, mintha csak egy látna hozzá: inkább zavarják egymást, ha túl hangosan gondolkoznak. Az erő mértéke a tömeg, az értelemé csak a *képesség* - ilyen módon lehet egyensúlyban egyetlen gondolkodó fej százmillió izommal.

Mármost mi a képviselő feladata? Ha nem csalódom, olyasféle, hogy az általa vagy mások által felvetődött javaslatokról, azoknak helyességéről vagy helytelenségéről, üdvös vagy káros voltáról, véleménye és ítélete legyen, s ezt az ítéletét meggyőző, ellentmondást lehetetlenné tevő módon ki tudja fejezni.

Ez bizony szellemi és nem testi feladat, egy ember éppúgy alkalmas rá, mint száz.

Ami engem illet, tapasztalatból tudom - s bizonyos mértékben ti is tanúk vagytok erre -, hogy az élet problémái véleményeket és ítéleteket szoktak kiváltani belőlem anélkül is, hogy erre külön rá kellene szánnom magam, úgyszólván gépiesen és magától, ilyen lévén a természetem - hát még akkor, ha azzal a szándékkal koncentrálok figyelmemet a kérdésre, hogy választ kapjak rá, lelkem és belátásom mélyéből!

Ez a válasz, ez a vélemény, bármily értékű, bármennyire megbízható lesz aztán - egy bizonyos: mint cselekvésre sugalló indíték, végrehajtandó ítélet, egyenrangú nemcsak más emberek ítéletével, de bármekkora tömegek úgynevezett ösztönös akaratával is.

Én magam semmi vagyok, gyöngé pont, porszem, szerény személy sok millió testi egyén közt - de a véleményem nem „szerény” vélemény, kedves választóim - a véleményem egyetemes, világot átalakító, kort teremtő, nemzetet megváltó cselekedetté válhat, a benne rejlő igazság erejénél fogva - ha ezt az igazságot olyan szerencsés megismerés hozta világra, mint amilyen Newtonnak, Edisonnak, Széchenyinek, Kossuthnak jutott osztályrészül.

Van-e kilátásom ilyen szerencsére?

Nem tudhatom.

Kedvező feltételektől függ ez a kilátás.

Az egyik már megvan.

Kedvező feltételnek tartom, hogy sejtelmem sincs a politikához. Nem ismerem az erőarányokat, nem tudom, milyen platformon lehetne olyan fúziót csinálni, ami az ellenzékkel elég erőssé tenné a kormánnyal szemben, hogy bizonyos engedményeket biztosítsunk egy olyan koncentráció esetén, aminek okvetlenül létre kell jönnie, ha Gaal Gaston így, Gömbös úgy, Rassay emígy és Bethlen amúgy, ami pedig nyilvánvaló most már, napnál világosabban kiderült a kereskedelmi miniszter délelőtti felszólalásából, a hónaposretek-hámozók kartellének ügyében. Számomra mindez egyáltalán nem nyilvánvaló, nem értem az összefüggést, hogy ebből a felszólalásból mért derült ki a kormány külpolitikai orientációja és Bud szerepe, én azt hittem, hogy tényleg a hónapos retekről volt szó, hogy ne legyen pudvás, mert akkor nem ér semmit az egész.

Nem értem én ezt az egész dolgot, nem is tudom, hogy kell csinálni, és bármennyire restellem, de gyakran előfordul, hogy összetévesztem egymással a minisztereket. Ez azonban nem jelent semmit, a miniszterek dolga, hogy az én létezéséről tudjanak s nem az enyém, hogy az övékről. Sokkal szerencsésebbnek képzelek egy olyan országot, amelynek népe nem ismeri tulajdon királyát, mint egy olyant, amelynek királya nem ismeri tulajdon népét.

Mindez csak előny a számomra.

Míg a többiek politizáltak s azon törték a fejüket, milyen módon jussanak hatalomra, én ráértem azon tűnődni, mit tennék, ha hatalomra jutnék. Hatalom alatt ezúttal persze nem azt értem, hogy mindenfélét csinálhatok, ami nekem jólesik (ilyen naivitást azok képzelnek, akik a politikai hatalmat összetévesztik a vagyoni és egyéni és katonai hatalommal), hanem egyszerűen azt a lehetőséget, hogy amit magam és a többiek számára hasznosnak és jónak tartok, azt módomban legyen meg is valósítani.

Ha jól értettetek, kedves választóim, ezek után nem fogtok tőlem programot várni. Semmiféle programom nincsen e pillanatban, de meg vagyok győződve róla, hogy képviselőségem első napjától fogva lesz. Hogy a világra jöjjek, ez a vágy volt olyan erős bennem, mielőtt a világra jöttem, mint amelynek nevében most képviselő szeretnék lenni - mégsem adtam programot annak idején életem céljáról, és a bába, aki segített világra jönni, nem is kérte tőlem: nagyon jól tudta, hogy ez a cél magától adódik majd, ha az életet megismerem. Közügyi szereplésemnek ti vagytok a bábái - ha úgy tetszik, segítsetek hozzá, hogy megismerjem a közügyeket.

Válasszatok meg képviselőnek.

Ha képviselő leszek, azt hiszem, nagyon gyakran fel fogok szólalni.

Lehet, hogy mindennap.

Páratlan napokon hozzászóllok a napirenden levő javaslatokhoz. Páros napokon magam teszek javaslatot.

Még nem tudom pontosan, mit.

Az attól függ, mi lesz aznap időszerű.

Lehet, hogy egyik nap a patkányok kiirtására vonatkozó tervezetet adok elő.

Másnap egy kislányról fogok beszélni, aki nem járhat iskolába, mert a lágymányosi híd még nem készült el.

Harmadnap az európai államok egyesülésének egyetlen lehetséges módjait árulom el a tisztelt Háznak, oly célból, hogy sürgősen intézkedjék ebben az ügyben.

Egyformán fontos dolgok ezek.

Nem árulom el a programomat. Majd megtudjátok, ha módomban lesz harcolni értük.

Szavazz rám, én kerületem, egyetlen kerület, ahol még van reményem, hogy megértik az okos szót - szavazz rám, Lipótmező, Angyalföld, Bedlam és Döbling, ti megmaradt végvárai a viszonylagos józanságnak ebben a tébolyult világban!

Pesti Napló, 1931. május 31.

UGYAN KÉREM, SZÍNHÁZI VÁLSÁG...

Ugyan kérem, színházi válság... Hogy nem akarnak színházba járni?... Nevetséges!... Éppen ebben az ügyben jöttem önhöz, mint olyanvalakihez, aki tehet valamit ebben az ügyben...

Igen, igen, csak várjon, mindjárt előadom a tervemet. Nagyon egyszerű. Kolumbusz tojása. Csak persze senki nem akarja megérteni... vagy aki megérti, nincs módja hozzá, hogy megcsinálja...

Nézze, vezérigazgató úr, ezek mind ostoba beszédek, hogy színházi válság, meg hogy a közönség nem akar... Nem a közönség válsága ez, és nem is a színházaké... a hozzáértés és akarat hiányzik, uram, hogy megint divatba hozzuk a színházat... hogy kicsoda? Hát mi ketten, igenis, ha ön is akarja, és elfogadja a tervemet...

Nono... hiszen mondom már. Hát igenis. Nem a közönség az oka. A színházak az okai, a vezetőség. Mindenütt így van ez. Nem akarják megérteni, hogy olcsó húsnak híg a leve, és hogy ezt a híg levet akarják etetni évek óta a közönséggel, ez volt a baj... Nagyon okosan mondta Molnár Ferenc egyik minapi nyilatkozatában, hogy a színházban nem a nyomorúságos életet, gondot és leépítést akarja látni a gondokkal és bajokkal küzdő közönség, a színházban illúziót, káprázatot, fényt és csodát szeretne hallani és látni - majd akkor jönne!

Azt elhiszem, hogy igazam van! Fényt és káprázatot, uram... vagy tudja, mit? még egyszerűbben: gazdagságot! Gazdagságot, bódító bőséget, fényűzést! Majd én megmutatnám! Csak bízsa rám!

Hogy hogy képzelem? Azonnal megmondhatom. Nagyon egyszerűen. Meg kell csinálni. Emiatt jöttem önhöz. Ön gazdag ember. Csinálja meg.

Én ezen napok óta spekulálok. Azt hiszem, megoldottam a kérdést. Rájöttem, hogy lehetne olyan darabot összeállítani, amihez még író se kell, vagy alig kell, ha a vállalkozóban megvan a kellő bátorság, áldozatkészség és anyagi erő - olyan darabot, amit nem százszor, nem is ötszázszor, hanem ezerszer nézne végig zsúfolt ház, most is itt, Budapesten... de nem ám holmi ötszázás nézőtér, hanem olyan nézőtér, ahol kétezer ember fér el...

No igen, mondjuk a Városi Színházat lehetne kibérelni...

Persze, átalakítani magát a színházat is... Enélkül nem megy a dolog... A forgószínpad az semmi, vió zső. Tízemeletes *liftszínpadot* képzelek, egymás fölé és alá kerülő színpadok tömegét, amik úgy szaladgálnak föl és le, mint előkelő bankokban az úgynevezett *páternosztter*-liftek... És mindegyik színpad egyszer s mindenkorra tökéletesen berendezve, a legpazarabb fényűzéssel... Képzeld el például, hogy az egyik szín a versailles-i parkot ábrázolja... Na kérem, én erre berendezném az egyik liftszínpadot állandóan ezer előadásra üvegháznak, amiben valódi parkot, valódi délszaki növényekből rekonstruálva tartanák télen-nyáron, állandó kertésszel... Apropos, üvegház és üvegfal: ha például a modern tenger alatti élet lesz az egyik szín - tudniillik egyik felvonás a Nautilust fogja ábrázolni, ahogy megérkezik a tenger fenekére, Wilkins kapitánnyal, és ott megtalálja a Nők Országát - egészben egy nagy akvárium lenne, eredeti tengerfenék-faunával és -flórával: no és persze a kastély a szín közepén, márványból és korallból, minden eredeti és echt - képzelje el! Hogy a közönség nem venné észre, hogy eredeti? Micsoda beszéd, csak nem képzeled?!... Hiszen a nézőtér is át lesz alakítva, nem érti?!... *Forgó*, illetve *keringő* nézőtérre gondolok, olyanra, ami állandóan forgatja a közönséget a színpad körül, hogy minden oldalról, előlről, hátulról, alulról és fölülről láthassa a színpadot (evégből nemcsak forogni, hanem süllyedni és emelkedni is kell a nézőtérnek)... No és persze,

azonkívül, hogy mindent láthat, a fülét is kiszolgáljuk, mindenki ezüsből faragott fejhallgatót kap ennél a színnél, hogy az üvegfalon át jól megértse a víz alatti dialógust, a spirálisan mozgó nézőtéren...! No és persze azután a többi szín... mert ezek, a versailles-i park és a tenger alatti kastély csak intermezzo... Közben folyik a cselekmény, például, hogy csak egy részletet mondjak, az a meztelen, illetve aranytrikós férfikar, aminek minden egyes tagja világhírű énekes, kiszámítottam, ötvennégy nagyopera van Európában és Amerikában, mindegyiknek meghívjuk e célból a parádés tenoristáját, az éppen elég - és középen, állig begombolkozva fekete üvegruhában Bergner, aki egy szót se szól, csak mimikával jelzi, hogy milyen hatással van rá az a láthatatlan szavaló, aki olyankor, mikor a férfikar szünetet tart, valahonnan messziről, a kulisszák mögül szavalja (Moissira gondoltam) annak a költőnek (még nem tudom, ki lesz az) minden előadásra újonnan megírt alkalmi versét, aki éppen a premier napján nyerte meg az irodalmi Nobel-díjat... Az ilyesmi ugyanis imponál a közönségnek, ez a fontos, uram, egy kis szív kell csak hozzá, mert itt a közönségre kell gondolni, és nem a zsebre... arra, hogy a közönség megkapja, amiről álmodik... mi az ördögnek jöjjön különben színházba?!... Káprázat kell, uram, az kell neki, igaza van annak a Molárnak - úgy kell éreznie magát a közönségnek, mintha a mennyországba került volna, el kell hitetni vele, hogy a mennyországban van, és evégből már gondoltam is valamit, egy nagyon egyszerű dolgot, tudniillik úgy fogjuk csinálni, hogy télen az egyes székek vagy inkább személypáholyok (mert mindegyik egy kis páholy lesz) kandallóval lesznek fűtve, nyáron pedig egyszerűen fürdőkáddá lesznek átalakítva, és egy kis asztalkán a közönség előtt, feketekávé, déligyümölcs és egy kis ezüstszelence lesz, mindenkinek bevésve a neve, és a szelencében egy szerény kis összeg, nem mondom, sok, mondjuk húsz-harminc pengő, emlékül... mert higgye el, ilyen gazdasági válságban, ami most van, legszívesebben a készpénzt veszik az emberek ajándék helyett, készpénzt, amin azt vesznek, ami nekik tetszik, nem amit az ajándékozó gondolt ki a számukra... Mondjuk, kerek számban legyen huszonöt pengő a kis szelencében...

Tessék?... No igen, ennek meg kell lenni... hogy tetszik mondani?!... Hogy akkor hogy találja meg a számítását?... Hát nem mondtam, hogy ilyenformán legalább ezertáblás házat lehetne csinálni - ezertáblás ház, gondolja meg!

Tessék?... Hogy ön mit keres?!...

Bocsásson meg - mi közöm hozzá? Ön nem azt kérdezte tőlem, hogy mi az, amin keresni lehetne, hanem azt, hogy miképpen lehetne végét vetni a színházi válságnak.

Ha keresni akar, vegyen társat az üzlethez.

Színházi Élet, 1931. 22. sz.

FREITOD

és egyéb könnyű nyári dolgok

Mert ugye, ne bántsuk egymást, nagyon meleg van. Valami kellemes, könnyű tárgyat, író úr, ha szabadna kérnem - puplinanyagból vagy legfeljebb angol vászonból, ami nem fekszi meg a lelket, jó szellős, kevés gombbal, göccsel, boggal, foggal, hogy el lehessen hajítani, mihelyt szabad ég alá jut a lihegő lélek. Úgyse tesszük el, író úr, a lebbenő, könnyű újságpapírost, amire lenyomtatják - átszaladunk rajta, belekukkantunk, aztán papírhajót csinálunk belőle a kölyöknek, akivel kirándultunk egy kicsit, kérem szépen, ide, a Duna-partra - esetleg szalámit csomagolunk belé, mielőtt útnak indulnánk, boldog vadevezősök.

Kérem, kérem, parancsoljanak - van itt, mindenféle anyagból. Hiszen a tárgy nem is fontos: láttam én már vászonból cilindert, gumikardot, papírnadrágot. Az anyagszerűség világát éljük, minden ezen múlik: fő a többtermelés. A tárgy, amit az anyagból csinálnak, pusztán formáság - ha üzletet akarsz, végy három vagon nyersfát, aztán majd meglátjuk, mit csinálhatsz belőle, ágyúgolyót vagy választási programot. Esetleg vaskerítést, ha jól megy.

Tehát ne azt tessék mondani, hogy a téma legyen könnyű, hanem azt, hogy jó szellősen szellőztessünk. A téma mindegy. Lám, ez a nagyszerű Do X., ami most átrepülte az óceánt, ez se egy könnyű dolog, száz ló el nem húzza, ha a földön fekszik - no de mire való a légszűrő? fenntartja az a levegőben, könnyebben, mint a pelyhet.

Jöjj hát, hajlékony Szó, én légszűrőm és ventilátorom, csapjunk egy kis szelet a nehéz Fogalom körül, amit jelentesz.

Vagy ha a szó maga is nehezezske kicsit, csavarjunk egyet rajta, nyári használatra, így könnyebben lehet viselni.

A német szóipar az idényre kitalált egy ilyen szópótlékot, remekül használható, minden meg-erőltetés nélkül. Hiába, rendes, összeműködő nép ez, még a filológusok is részt vesznek az átépítés és leépítés közös munkájában.

Ezt a kellemetlen szót, hogy „öngyilkosság”, eddig a német hírszolgálat is csak úgy nevezte, mint a miénk: Selbstmord. Csúnya, kellemetlen, téli szó, magyarul is, akárhogy csűrjük-csavarjuk, benne van a gyilkosság, vérnek és erőszaknak képzetét idézi. De a német „Mord” szónak, jelentésén kívül, még egy külön mellékíze is van a magyar fül számára, csaknem hangutánzó erővel - *mord* ember, mondja a magyar, ha valaki nagyon kellemetlen.

Viszont mit lehet tenni, hírszolgálat az hírszolgálat, és ezt az állandó, betördelt rovatot nem lehet beszüntetni a nyári idényre, mint a színházak kapuját - az öngyilkosok nincsenek tekintettel évszakokra, tehát az újságíró se lehet tekintettel a közönségre.

Kezdjék el az öngyilkos urak!

Ezen a bajon próbál segíteni ez az új német szó, amit minap olvastam egy nagy német újság napihírei közt.

Azt mondja Selbstmord helyett, hogy Freitod.

Szabad halál.

Vagy ha úgy tetszik, önkéntes halál.

Nemcsak a szó szebb és hogy úgy mondjam, udvariasabb. Valahogy enyhíti a dolog jelentőségét is, amikor először hagyja ki belőle a gyilkosság megbélyegző, marasztaló ítéletét.

Mintha enyhítő körülményt talált volna a vád képviselője, amelynek alapján nemcsak a bűncselekményt nézi más szemmel, de annak minősítését is hajlandó megváltoztatni.

Első eset a keresztény erkölcs kialakulása óta.

Magát a vádat ugyanis a középkor emelte az öngyilkos ellen. A nagy, kollektív gondolat szelleme az egyéniség kultuszával egy kicsit eltörölte az egyéniség fogalmát is - ha ölni a *köz nevében* nem szabad, akkor ez a tilalom önmagunkra mint a köz szempontjából szükséges egyedre éppen úgy vonatkozik, mint bárki másra.

Angliában, ha jól tudom, még ma is van törvény, mely az öngyilkosságot, ha nem sikerült, mint gyilkossági kísérletet bünteti. Háborúban pedig a kivételes katonai törvény ugyanezt a cselekedetet *öncsonkítás* címén ítéli meg, rendkívül szigorúan, megkülönböztetve a hasznos és szükséges önfeláldozástól, kibújásnak tekintve a harcban való halál kötelessége alól.

Az „önkéntes halál” elnevezés tehát nem puszta eufemizmus. Engedékenyebb hangulatot sejtet, az egyéniségtiszteltet, az „énszentség” elismerésének irányában.

Olyanféle forradalmát és lázadását az egyén külön törvényének, mint amilyen a hírhedt (nem tudom, hányas számú) paragrafus ellen tiltakozik - éppen Németországban, ez is - mostanában: a nők számára követelve a jogot, hogy akkor legyen gyermekük, amikor nekik tetszik, e jelszó nevében: „a tested a tiéd”.

A tested, az életed a tiéd, akkor is, mikor más, új életnek volna rá szüksége, hogy kisajátítsa - hogyne volna hát a tiéd, mikor csak arról van szó, hogy megtartsad vagy ne tartsad meg, aszerint hogy kedvet és örömet vagy kínt és gyötrelmet ígér a számodra?!

Mindez nagyon szép volna, ha e belátásra a megfontolás és tiszta értelem vezette volna rá a „Freitod” korszerű bírát.

De nem egészen így van.

Mint ahogy a női test önrendelkezési jogát se erkölcsi belátás sürgeti ebben az új Európában.

Hanem sürgeti ugyanaz a rideg, gazdasági kényszerűség, ami a tizenkilencedik század közepén bizonyos Malthus nevű gondolkodóból csalta ki az előrelátás kiáltását: vigyázzatok, Európa túlnépesedik, s nem fogja eltartani tudni gyermekeit!

Ilyenféle lappangó, féltudatos gondolat rejtezik a „Freitod” elnevezés mögött is.

Öngyilkosjelöltek - nem tudunk segíteni rajtatok!

Nem is akarunk már, kifáradtunk, nem is tudunk, nem is akarunk akarni!

Az okot, amiért nem bírjátok tovább, nem tudjuk megszüntetni. Megadjuk hát nektek, cím és jellel gyanánt, bérmentve, illeték nélkül, a kitüntető rangot, ami kiemel benneteket a közönséges bűnösök közül.

Elismerjük, hogy nem tehetek mást. Nem közösítünk ki benneteket a társadalomból, nem temetünk többé a temető árkába.

Tisztességes temetést kaptok.

Oly sokan vagytok immár - itt az ideje, hogy amit cselekesztek, ne úgy nézzük többé, mintha *általatok*, inkább úgy, mintha *veletek* történe, mint valami betegség és járvány - itt az ideje, hogy az öngyilkosságot a természetes halál formái közé sorozzuk.

Tessék?

Ez se elég könnyű?

Kérem, kérem - mutathatok még könnyebbet!

Hírlik, hogy Toscaninit internálni akarják, miután jól megpofozták, amiért izé...

Hogy is mondjam csak.

Amiért nem akart dirigálni egy bizonyos indulót, tisztán művészi finnyáskodásból, egyszerűen azért, mert az induló zenéje mint művészi produktum nem tetszett neki.

Furcsa szempontjai vannak némely embernek!

Saját szempontjai! Hallottak ilyet?

Más. Gandhi izzó parázsra lépett.

Szegény embert még az ág is húzza.

Más. Wells világtörténetének éppen a közepén tartok.

Mire kiolvastam és beteszem a könyvet, azt hiszem, éppen ott fogok állani az elején.

Pesti Napló, 1931. június 7.

KARINTHY FRIGYES

az írógeneráció tehetségeiről számol be:

- Rendkívül erőszakoknak és durvának érzem - éppen a művészetben és irodalomban - ezt a megkülönböztetést, öregek és fiatalok között. Hiszen ezen a területen éppen nem a kor, hanem kizárólag a teljesítmény minősége a döntő. A modern és nem modern író ezért sem ugyanaz, mint fiatal és öreg. Sokszor vigyáznom kell, hogy hogyan köszöntsem valamelyik nagybátyámat, amelyik most mint modern és fiatal író működik. A legjobban azoktól kell félni, akiket nagyon szeretek, mert tanítványaimnak érzem őket. A tanítványok divatban vannak, a mesterek nem. A mesterek ezt bevallják, a tanítványok tagadják: ők babércsokorban jöttek a világra. Tehát név nélkül merem csak mondani, hogy egypár igen tehetséges *részben-tanítványom* van itten. Színművészetet Kosztolányinál, Móricznál, Babitsnál, beszéd- és értelemgyakorlatot nálam tanultak, és most igazán jelesen működnek. Ezeken túl nagyon érdekel *Bródy Lili*, aki a Molnár Ferenc-féle érzelmes humornak lesz, úgy látszik, egyik legfinomabb művelője és továbbfejlesztője. *Molnár Ákos* tehetséges író: a Kosztolányi-féle impresszionista-naturalista iskolát járja. Az erdélyi fiatalok közt van sok tehetség, de nyersek és elfogultak. - *Aszlányi Károly* nagyon kedves tehetség. Általában, bevallom, szépirodalommal kevesebbet foglalkozom. Inkább a valóság regénye, a történelemtudomány érdekel. Felfedeztem egy hallatlanul merész, példátlanul eredeti és újszerű fiatal orosz író, bizonyos Tolsztoj Leó nevűt, akihez képest kissé avultnak érzem még azokat a kéziratokat, amikkel még mindig megtisztelnék kezdő írók, hogy az első kritika erőszaktételét kövessem el rajtuk. Ne hagyják magukat az öregek ellen heccelni a fiatalok. Mérgezett forrás ez, ismerem őket: sem nem öregek, sem nem fiatalok, hanem egyszerűen tehetségtelenek és kontárok. Az élet olyan rövid a művészethez képest - és ez nem frázis -, hogy utóbbihoz való érzéketlenséget jelent ez a szembeállítás.

Színházi Élet, 1931. 25. sz.

ALFÖLD, NEGYVEN FOK

Útinapló

Szolnok

Kis társulatunk most érkezett. A pályaudvaron kevés a kocsi. *Az Est*-et hozza egy helybeli szerkesztő, az utolsó oldalra fordítunk azonnal (pedig az elsők a Hoover-akcióról esik szó), a meteorológiai jelentés érdekel. Pesten délben harmincöt fok volt a hőmérséklet, enyhülés egyelőre nem várható. Odakint, a poros utcán egy helyben áll és remeg a levegő.

Két évvel ezelőtt januárban jártam végig ugyanezeket a városokat, harmincegy fokos hidegben.

Hetven fok különbség. Az emberi test hőmérséklete mindössze harminchét.

Én ezen mindig újra csodálkozom, meseszerűnek, álomszerűnek, ezeregyéjszakai varázslatnak érzem ezeket a nyílt színváltozásokat, amikkel az úgynevezett „mérsékelt égöv” rendezőmesetere mulattatja szerény statisztáit, bennünket. (Általában furcsán vagyok ezzel a csodálkozással: mindig azt találtam csodásnak, amit a világ „természetesnek” nevez.) Az Alföld különösen alkalmas színpad az Évszakok című négyfelvonásos tündérmese tervezője számára. Három hónap után ugyanaz a tájkép, ami Szibériának, tundrákkal borított hó- és jégmezőnek álmodta magát, egyik napról a másikra núlusi forrásvidékké változik, egyenlítői égbolt alatt, valamennyi kellékkal, kulisszával. Mintha nem is maga a Föld forogna, hanem az Ekvátor és a két Pólus csúszkálna rajta fel és alá, valami merev mag körül, keserű levében.

Minden tisztelem ezé a buta kis vasdarabé, az Iránytűé, hogy nem zavarodik össze, nem hagyja elkápráztatni magát, állhatatosan jelzi a mesén túli valóságot.

Orosháza

Magam persze ragaszkodom hozzá, hogy a mese többet ér, maradandóbb és valódibb érték a valóságnál, végeredményben a valóság csak átmenet, ideiglenes állapot - a mese a Terv és Szándék és Cél és Remény.

Egy, a világ születése előtti mesegondolat ideiglenesen felvázolt alaprajza ez az egész, szomorú valóság: a keretek már megvannak, az a fő - ami fáj, ami rossz, ami tökéletlen (amit a pesszimisták a dolog lényegének tartanak), az csak forgács, hulladék, malter - majd elsöprődik, magától, ha elkészül az egész mű.

Okos ember ezt a keretet nézi, ezt a keretet igyekszik aláhúzni, erősíteni - azt a jót keresi a dolgokban, ami már megvan bennük, nem azt, ami még hiányzik.

Tessék nézni ezt az Orosházát itten. Ha akarom, Ady reménytelen szavait idézhetném rá:

Elátkozott hely - nekem hazám

A naptalan Kelet -

No igen, nagy a nyomor, szegénység, Vásárhelyen a tisztviselők nem kapták meg ebben a hónapban a fizetésüket. A földművelőt nem érdekli se kultúra, se civilizáció: életszínvonala, igénye alacsonyabb, mint ama szkitáké és keltáké, akiknek négyezer éves temetőit a szegedi múzeum bolygatja, rendületlen lelkesedéssel. Aki földművelő, megcsapatva a század szellőjétől, gépeket vásárolt: most adósságban fuldoklik, mert eladni nem tudta termését - a többi

nevet rajta, jobban járt, legalább terhe nincs, ha egyebe se: most meg van győződve róla, hogy neki volt igaza.

És ebéd előtt mégis kimentem az orosházi jódos strandfürdőre.

Hatalmas medence, modern, sportszerű berendezés, tribünök, trambulín, homok.

Ilyeneket mindenütt látni most az alföldi városokban, mintha valami új Mózes járta volna végig e sivatagot varázsvesszőjével, hogy felidézze e földek szunnyadó, áldott szellemét: a forrásvizek világát. Szolnok, Kecskemét, Orosháza, Vásárhely, Szeged, Békéscsaba - ahová érkezel e rekkenő hőségben, pár perc alatt a legragyogóbb strandfürdők vizében lubickolhatsz, Baden-Badenbe képzelheted magad, vagy a Riviérára. Igaz, kevesen látogatják, de akit látsz, a legjobb anyag. Fiatal leányok, szerencsés utódai ama vértanúlelkű úttörőknek, akik e század elején, dacolva gúnnyal és megvetéssel, először jelentek meg, férfiak között, könnyű trikóban, szabadon pompázó embertestükkel a ragyogó verőfényben - kedves, vidám, egészséges úrilányok „sprintelik” végig a pályát, hogy aztán a homokban tornázva, könnyedén végigcsináljanak néhány szabadgyakorlatot, amit apáink az orfeumban láttak csak: kézenállást, „spitz”-et, „spárgá”-t boldog Zsuzsannák, nem félve többé a két aggastyán alattomos, álszent tekintetétől.

Lehet, hogy kevesebbet ábrándoznak s talán kevesebbet is olvasnak, és ez persze - különösen nekünk - egyelőre kellemetlen.

Én pedig azt mondom, károgó pesszimisták - egyelőre!

Szeged

Mert nekem hiába károgsz, savanyú társadalombölcsező, rémítgető demagóg, hogy minek ide ez a bőséget és reneszánsz gazdagságot „hazudó” pompás fogadalmi templom, árkádok és csodálatos főiskolák és amerikai arányú klinikák, egy új, a réginél is biztatóbb humanizmus, alexandriai fénykort ígérő jelképei örök Művészetnek és Tudománynak, mikor a földből ki-virágzott paloták tövében szalmafedél alatt nyög a nyomor és lehetetlenség.

Hogy mentsétek meg előbb a társadalmat és nemzetet, adjatok enni az éhezőknek, márvány-csarnokot építeni lelki szükséglete számára ráérünk azután is.

Honnan tudjátok oly biztosan ezt a sorrendet, kicsinyhitűek? És általában, honnan veszitek, hogy *van* sorrend, értékben és rangban és időben, e földi dolgok javai közt, ó, ti nagy tervezők és boldogítók, ötéves tervek és tízéves tervek és százéves tervek papírforma szerint dolgozó, csalhatatlan pápái, akik mindent tudtok, csak azt nem, merre fordul a szél egy óra múlva, s merre görbül egyetlen hajszál - akik minden *cselekedetet* megbíráltok, szavakkal és szavakkal és megint szavakkal, amik közül egyetlenegynek jelentését sem tudnátok világosan, örök-érvényűen megfogalmazni. Ismeritek az Ember földi kalandjainak kaleidoszkóptörténetét - hol találtok ott sorrendet, hacsak nem belemagyarázva?

Fejlődés, kibontakozás, változás?

Én csak azt látom, hogy valami bővül, gazdagodik, sokfélebb akar lenni - a régi megmarad, új dolgok születnek, a mindenható képzelet világokat teremt a határtalan térben, hol minden létezett és létező és leendő számára bőven akad hely.

Emberem az ember, aki minden szépet és jót megtesz, amit adott körülmények között megtehet - nem sokat törődik vele, hogy amit alkot, hogy „illeszkedik” valami hóbortos agyvelőben rögeszmévé meredt „világrend”-hez: nem azzal tölti életét, hogy Istent és természetet céltudatos munkára tanítsa, inkább megpróbálja utánozni, segíteni munkájában.

Én a magyar kultuszminiszter politikai hitvallását nem ismerem - remélem és kívánom neki, hogy ha már hite és vallása van (cikkeiből gondolom, hogy ilyesvalami fűti), ez a ritka lelki képesség maradandóbb eszmékre vonatkozik nála, mint amilyeneket az „exigenciák tudománya” elbír. Látni csak azt látom, hogy a teoretikusan hatáskörébe tartozó területen valóságos intézmények és épületek nőttek ki a puszta földből, egyik a másik után, régen tapasztalt bőségben, s éppen e nehéz évtizedek sekélyen csörgedező folyamán. Egy embert - többet ennél: egy boldog *gyermeket* látok, akit tíz évvel ezelőtt építőszekrénnel ajándékoztak meg, s ő nem unta meg s nem tette félre az isteni játékot: egyre épít belőle, a semmivel nem törődő, önmagáért való alkotás termékeny lázában. A hét sovány esztendőben, nem csüggedve, készült a hét kövér esztendőre, s készül még most is - jól teszi, tetszik nekem, amit épített, nem politikából tetszik, életkedvből tetszik, azért tetszik, mert templomoknak és arkádoknak is lenni kell, azért kell lenni, mert szépek - éppen úgy örülök ezeknek, mint ahogy viszont annak is örültem, amit tíz évvel ezelőtt egy másik építőmester, egészen más ihlet hatása alatt, a hét sovány esztendőre gondolva, Bécsben alkotott: munkásházákat és munkáspalotákat, szebbeket és különbeket, minden kommunizmus nélkül, mint amilyeneket a szovjet „tervezett”, mert munkásháznak is lenni kell - a fontos az, hogy mindenki építsen, amit tud és amit lehet. És ne törődjék a kultuszminiszter úr gúnyolódókkal és vállvonogatókkal, akik azt mondják, hogy munkanélküli-segély kellene ide, és nem halélettani intézet - a világ változik, ellenkező előjelet kap gáncs és gúny, de a felépült emberi csoda még romjaiban is többet ér egy rossz aforizmánál. Építsen csak mindent, ami szép, még ha haszontalannak látszik is a széllal bélelt, kacsalábon forgó kastély: csak a vasorrú bába épít marcipánházat, amit rögtön meg lehet enni, naiv és ostoba Jancsiknak és Juliskáknak: a férfi csillagásztornyot épít inkább, ahonnan hamarabb találjuk meg az útvesztőből kivezető csillagot, mint holmi terméketlen gazdasági teóriában.

Ami különben is a kereskedelmi és pénzügyminiszter dolga, és nem az övé.

Békéscsaba

Ne azt keresd, ami hiányzik belőle - azt találd meg, ami benne van.

Ne panaszkodj, hogy a mákos rétes töltött káposztának rossz. Fő, hogy mákos rétesnek jó legyen. Dicsérd Tokaj zamatát, az „íz és színt és tüzet” s a szegedi halászlét - én pedig hadd dicsérem a csabai kolbászt, Hrabovszky mester remekművét, amelyben paprika és kömény-mag foglaltatik, tökéletes arányban, ámen.

Pesti Napló, 1931. július 12.

INFANTERISZT STIPA ÉS INFANTERISZT HUPA

Emléksorok

Mintha feltámadtak volna, vagy csak a kísérletük kóvályog körülöttem? Mostanában megint gyakran gondolok rájuk, ahogy tűnődve zörög kezemben az újságlap, átfordítok a túlsó oldalra, hogy a következő szenzációt is elrakjam a többi közé.

Kísértetnek elég soványak volnának, hiszen elevenen se léteztek igazában, vagy legalábbis nem egy személy szerint, nem pontosan ezzel a névvel: azzal a végtelenül megközelítő bizonyossággal léteztek csupán, amivel a legóvatosabb statisztikus is felteheti, hogy százmillió ember közül okvetlenül akad ennyi meg ennyi ilyen meg ilyen.

Képzetelemben születtek ők, a világháború utolsó esztendejében. Infanteriszt Stipa és Infanteriszt Hupa.

Magamban szórakoztam velük, néhány barátomnak mondtam el legföljebb, hogy tudok róluk, aztán pár percig Stipát és Hupát játszottunk - Stipát rendszeren én domborítottam, barátaim szerint igen élethűen, szép sikerem volt vele.

A Stipa-Hupa játéknak alapja egy akkoriban valószínű, legalábbis lehetséges feltevés volt. E feltevés szerint valahol Volhyniában, ahol legtovább tartottak az úgynevezett állóharcok, egy előretolt, csaknem otffelejttett lövészárokban két közkatona gubbaszt immár negyedik éve, egymás mellett összeszorulva. Semmi különös dolog nem történik velük, nem rendelik őket se előre, se hátra, azon a szakaszon nincs más munka, mint tartani a frontot, végkimerülésig. Infanteriszt Stipa és Infanteriszt Hupa tehát egyszerűen fekszenek a hasukon, szorongatják a mellvédre fektetett mannlichert, a fejüket behúzzák, és hallgatják a fejük fölött robbanó srapnelek, a körülöttük sivító golyók éjjel-nappal, szüntelenül zakatoló, egyhangú melódiáját.

Ezt csinálják negyedik éve. Hazájuktól el vannak vágva, levelet nem kapnak senkitől, egy bajtársuk minden reggel odakúszik, leteszi a muníciót és konzervet, ilyenkor meg se fordulnak.

Régen elfelejtették a tulajdon életüket, gyermekkorukat, a békét, magát a háborút is - talán már a nevükre se emlékeznek.

Az elmaradhatatlan idegsokkon, amit a fülsiketítő ágyúzás s az idegek halálfélelme okoz, már az első hónapokban átestek: azóta szabályosan, egyformán, mondhatnám normálisan rángatózik egész testük, a fejük is, de ez semmi nehézséget nem okoz, úgy megszokták, mint a hal a tátogást, vagy a nyuszi, hogy folyton mozog a kettős alsóajka, nem is tudnának már másképp, nagyon meg lennének ijedve, ha elmaradna ez a remegés. Remekül alusznak, esznek, a legvadabb ágyúzene mellett: legföljebb az kellemetlen, hogy a fejrángás miatt kicsit hebegve lehet csak beszélni.

Mert beszélgetni szoktak.

Nem túl sokat.

Óránként, kétóránként szólal meg Stipa (rendszen ő kezdi) úgy dél felé - Hupa aztán néhány perc múlva reflektál Stipa megjegyzésére.

Ebből áll a játék. Hogy mit beszélnek.

Tudni kell, hogy - mint említettem - teljesen el lévén vágva az élettől, minden elképzelhető hírforrástól, régen semmi mondanivalójuk, semmi gondolatuk nem lehetne már önmaguk és egymás számára, ha...

Ha történetesen, bizonyos furcsa véletlen folytán, nem jutna el hozzájuk egy különleges, állandó témakör.

Valami hibásan irányított postajarat jóvoltából minden hét szombatján a konzervdobozok közt ott találják egy népszerű pesti színházi újság legfrissebb példányát.

Rendesen Stipa olvassa el előbb, első betűtől az utolsóig. Hupa csak egy hét múlva jut hozzá, mert annak idején elmaradt egy héttel, és a világért se hagyna ki egy számot. Tehát Stipa a „jólértesült” kettejük közül, ő tudja meg a legfrissebb híreket.

Ő az, akinek módjában van a másikat a legújabb szenzációval meghökkenteni.

A beszélgetés sémája éppen azért ilyenféle. (Persze, a fejet szabályosan rázni kell hozzá.)

STIPA *diadallal*. Nna, m... m... mit szólnsz ho... ho... hozzá? Ugye, m... m... megmondtam?

HUPA *öt perc múlva, ami arra vall, hogy örülten kíváncsi, különben csak félóra alatt szedné össze magát*. M... mi az m... már m... megint?

STIPA *ünnepélyesen, előre élvezve a hatást, miközben szórakozottan söpör le mellvértjéről egy odahullott emberi lábat, amit a közben elhangzott gránátrobbanás szállított hozzájuk, a két kilométernyire mögöttük fekvő lövészárokból*. F... f... fejes T... t... eri v... v... visszaadta a „Cs... cs... csókpirula” c... c... címszerepét...

HUPA *egészen elhűlve*. L... le... lehetetlen. H... h... iszen akkor n... n... em tudják k... k... kihozni a d... darabot... e... e... elsejére...

STIPA I... i... gaza van n... n... neki. N... nem való n... n... neki n... n... nadrágszerep...

HUPA *eltűnődve*. D... d... de akkor meg k... ki... játszhatna el? K... k... különben is sz... szerződészegésnek sz... sz... ámit...

STIPA *főlényesen*. U... u... gyan, te pa... pa... pali... M... m... majd bolondok l... l... lesznek e... elengedni... J... j... ób Daninak már régen f... f... fáj rá a foga, hogy elj... játszassa vele a „F... f... feleségem k... ki... kisasszony” c... c... címszerepét...

HUPA *mérgesen*. N... nekem ne m... mesélj illet... azt a M... m... agyar kötötte le...

(Elhallgatnak, mert az árkot e pillanatban betemeti egy srapnel, ki kell ásniok egymásnak legalább a fejét - de holnap folytatják.)

Stipát és Hupát, mint mondtam, többször játszottuk. Rendesen ilyen témakörben mozog a beszélgetés, csak néha esik szó nem szigorúan színházi belügyekről: néha a kulissza mögötti pletykákat is el kell intézni, nemde, aztán társaságbeli, égető kérdések kerülnek napirendre: Stipa közli a hírt, hogy az idén csak pillangós nyakkendő lehet frakkhoz hordani, amit Hupa kétségbe von, és Latabárra hivatkozik, aki ebben a kérdésben múlt héten nyilatkozott.

Mikor úgy látszott, hogy a háborúnak mégis vége lesz, egy napon elhatároztam, hogy Stipát és Hupát annak rendje és módja szerint elintézem, befejezem, illetve kivégzem, katonai pompával, miután a közlegő napsugaras és idillikus béke keretei közt elképzelhetetlen volna még képzeletbeli létezésük is. Ott születtek a csatatéren, ott érje utol őket a tisztas vég. Tehát a következő rövid beszélgetést komponáltam:

STIPA egészen kivételes irgalomban. T... t...e kérlek... e... ebben a pillanatban o... olvasom, hogy F... f... fedák Sári k... k... kiválik az U... u... nióból... *E pillanatban kettévágja egy bomba.*

HUPA feje fölött összecsapja a kezét, nem tud szólni a meglepő hír hatása alatt, de már nincs is módja rá, mert e pillanatban az ő fejét is elviszi a gránát. A két keze, égnek emelve, úgy marad, örök ámulat szobra, mely a művésznő váratlan elhatározásának emlékét hirdeti.

Infanteriszt Stipa és Infanteriszt Hupa...

Miért kóvályog körülöttem újra, bizarr figurátok, mintha élnének megint, folytatva furcsa társalgásokat?

És mintha azt akarnátok közölni, néma hebegéssel, hogy nincs már elfelejtett lövészárkok a számotokra - hogy adjak nektek helyet, itt valahol, magam mellett, vagy bennem magamban -, te, Stipa, megfogod a kezem, és írni kezdesz, írod helyettem a vasárnapi krónikát... te pedig, Hupa, leülsz velem szemben, a Nyájas Olvasó egyenruhájában, hegyezett füllel ügyelve, mi-féle érdekes híreket tud a nagyvilágból Újságíró Úr, bajtársa e gyönyörűsége Béke lövész-árkában?

Tehát...

Tehát, m... m... mit szólsz hozzá, olvasó bajtárs... izé... a sztratoszféra... és a Nautilus is elindult...

És a k... Kék Szalagot amerikai hajó nyerte...

És n... nagy sikerrel került színre izé... az a d... d... darab...

És P... palm Beachben az idén bokszmérkőzés lesz...

És n... nagy ünnepek keretében nyitották meg a ko... koloniális k... kiállítást... Pá... pá... párizsban...

M... mingyárt folytatom... vigyázz csak egy percre... söpörd le asztalodról azt az árverési hirdetőt, amit e percben hajított oda a kézbesítő.

Pesti Napló, 1931. június 14.

GAZDAGOK ÉS SZEGÉNYEK

és egy másik, korszerűtlen szempont

Gazdasági válság... európai depresszió... viláfordulat... kapitalizmus csődje... dömping és pjetiletka... kamathozadék... a termelési rend összeomlása... nem érti maga ezt, barátom, olvassa el a német lapokat, az angol lapokat, az amerikai lapokat... olvassa el a kancellár nyilatkozatát... vagy azét az egyetemi tanárét... aztán majd én megmondom magának, mit jelent...

És a többi, és a többi.

Eloolvasnám, szívesen elolvasnám, de már tegnap jelent meg az a döntő fontosságú cikk, ami végre világosságot derít a rettentő sötétségben (hogyan legalább a sírunkat lássuk, vagy a vérpadot, ha már, ön szerint, csúfosan el kell pusztulni mindannyiunknak) - elolvasnám én, fiacskám, hé, pincér, hol az a tegnapi *Presse* és *Berliner Zeitung* és *Daily Mail* és *Nation*, amibe benne van - micsoda? hogy már nem lehet kapni, friss szám van helyette? hát ez nagy szerencsétlenség, kérem, ez az újságírás, hogy valaki kimondja a megváltó szót, az őszinte kinyilatkoztatást, a prófétai jóslatot, a kor Legújabb Testamentomát, amiből végre megérthetem helyemet és sorsomat a legközelebbi száz év tartamára - e világon -, és erre tessék, már nem lehet kapni, friss szám van helyette.

Hogy miért nem olvastam el tegnap?

Bizony, nem készültem, bevallom. Szórakozott voltam, találmra vettem könyvet a kezembe, pechem volt, Dickens *Kis Dorrit*-ja volt éppen, ez a példátlanul mulatságos rémdráma az adósok börtönéről: aztán nem tudtam letenni, ezzel aludtam el. Vagyis bocsánat, jó, hogy eszembe jut mint enyhítő körülmény: újságot is láttam azért, az egyik cikk címét meg is jegyeztem - olyasféle volt benne, tanár úr kérem, hogy aszongya, száz hajó kávé-t a tengerbe öntöttek, nem véletlenül vagy baleset miatt, hanem szándékosan, tervszerűen, maguk a kávétermelő trösztök öntötték a tengerbe, bizonyos „árszabályozási tervezet végrehajtása” érdekében.

Ezt a két dolgot olvastam, és lehet, hogy kicsit összezavarodott bennem a dolog, nagyon furcsákat álmodtam, a kedves Dorrit úrról és azokról, akik húsz évig tartották az adósok börtönében, és nem adtak neki kávé-t, vagyis szabadságot (ezt a kettőt is összezagyválta az álom), mert ezzel csökkentették volna a kávé árfolyamértékét, és az árfolyamérték fontosabb, mint a kávé.

De azért valami megmaradt az egészből, aminek alapján talán mégis méltatna engem, a tegnapi lapokról lemaradt számalmas laikust, hogy szóba álljon velem ilyen nagy dolgokról, mint világválság és világhelyzet - ön, ó, művelt és világosan látó Kovács barátom, aki olvasta azokat a cikkeket.

Mondjuk hát, Kovács úr, így egész egyszerűen, beszélve - nem hiszem, hogy tévedek, ha azt sejtem, hogy mindeme hangzatos új szavak mögött egy réges-régi diktatúrákban el nem oltott, forradalmakban végig nem égett probléma parazsa izzik és nyugtalankodik és füstöli tele szép lakószobánkat, a világot.

A szegénység és a gazdagság problémája, Kovács úr, ez az egész dolog - s amit ön világválságnak nevez, ma sem más, mint egyébkor volt: égetővé izzott, robbanásig feszült rémület a nagy kérdés rulettórája körül, mely minden ötven évben perdül egyet - a nagy kérdés körül, hogy holnapra ki legyen szegény és ki legyen gazdag.

Mivelhogy gazdagnak lenni jó és szegénynek lenni rossz.

Hogyne, hogyne, Kovács úr, tudom, hogy ön is így értette, hiszen nem oktatni akarom én önt, csak mentetetőzni. Legfeljebb azon csodálkozom, hogy mért kell önnek e két régi és világos fogalom helyett annyi mindenféle új izmus és különleges meghatározás. Miért használja folyton ezt a sok nyakatekert „kapitalista” és „tröszt” és „kartell” és „blokk” és egyéb kifejezéseket - megértem én akkor is, ha gazdagot mond és szegényt mond.

Mert másképpen nem tud eligazodni, feleli Ön, és nem tudja áttekinteni a helyzetet.

Hát az lehet.

Az lehet, hogy a helyzetet csak így lehet jól áttekinteni. Viszont, kérdem halkán, mi ér többet önnek: áttekinteni valamit vagy tudni valamit? Ismerni a dolgokat vagy érteni a dolgokat? Megállapítani a tüneteket vagy előidézni? Diagnózis vagy terápia?

Ön a történelemre hivatkozik. Önök általában mindig a történelemre hivatkoznak, kapitalista teoretikusok és kommunista teoretikusok, egyformán - ebben megegyeznek, és abban is, ahogy a történelmet értelmezik: valami rugóra működő gépet látnak benne, aminek csak a szerkezetét kell ismerni, hogy irányát és célját, múltját és jövőjét bármely percben leolvassuk a feszültségi mutatóról. És én, szerencsétlen, a privát gondolkodás és érzés bűnében régen elmarasztalt és már el is ítélt kortársuk, nem is merek már a magam nevében tiltakozni e szemlélet ellen. Régen halott, tehát némiképp tekintélyesebb kollégámra, Nietzschére hivatkozom inkább, aki egyik „korszerűtlen elmélkedésében” igen tüzesen és nagy felkészültséggel bizonyítgatja, hogy azok a korok, amelyek „történelmi szemlélet” alapján álltak, soha nem alkottak nagyot és okosat - a történelmi fénykorok nagy nemzedékei pedig többnyire tudatlanok voltak a történelemben, ellenben óriási művészi és filozófiai kultúrájuk volt.

Nem tudom, igaza van-e - a görög szellemi fénykor emléke mindenesetre mellette szól. Platón és Arisztotelész kevesebbet tudott fajtánk őskoráról, mint ma egy középiskolai tanuló - a jövőt azonban, ha látni nem is, előkészíteni nekik sikerült inkább, mint Nagy Sándornak s a mérges, Fülöp ellen károkozó és dadogó Démoszthenésznek.

Nem állván a „történelmi anyagszerűség” elvének alapján, mint a mi kapitalistáink és kommunistáink, ráértek a kérdésnek egyedül kilátásos és termékeny, legalábbis reményt nyújtó oldalát nézni: a filozófiai, az erkölcsit, a vallásit - vagy mondjuk enyhébben: a művészt.

Ők, kedves Kovács úr, türelemmel meghallgatván az ön fejtegetését, úgy tették volna fel önnek a kérdést, ahogy én teszem fel most: ha igaz, hogy gazdagnak lenni jó, szegénynek lenni pedig rossz - vajon ki érdemli meg, ön szerint, kire bízna nagyobb rokonszenvvel és bizalommal, a jólét örömét és esélyeit, ha majd fordul a Nagy Kerék - azokra, akik *most* (míg ön ismerte őket), az ön szeme láttára voltak gazdagok, vagy azokra, akik *most* szegények voltak?

Kiket ismert meg, ebben a korban jobb, derekabb, igazabb, az embernévre érdemesebb embereknek: a szegényeket vagy a gazdagokat? Hány igaz embert ismert meg a szegények és hányat a gazdagok közül?

A kommunisták, jól tudom, fölényel és gúnyosan legyintenek - szerintük az emberi természet, jellem, jóság és rosszság nem erkölcsi és esztétikai kategóriák: mindez függvénye, „Überbau”-ja csak a gazdasági állapotnak. Velük szemben *közülök* egyre hivatkozom: a nemes értelmű, klasszikusan művelt Lassalle-ra, aki remekbe készült, híres védőbeszédében, mely a negyedik rend történelmi hivatásának és jogának alapvető első fogalmazása volt, megkísérelte legalább, hogy a munkás számára ne csak a szükségszerűség, de az erkölcsi törvény nevében követelje ezt a hivatást és jogot. Ő azt hirdette (akár igaza volt, akár nem), hogy a munkásember, a szegény ember azért alkalmasabb a jóságot és önzetlenséget követelő uralkodásra, mert a szegény ember nemcsak körülményeinél, hanem természeténél fogva is jobb és önzetlenebb, mint a gazdag (azért maradt szegény).

De ki védi meg a gazdagokat e súlyos vád ellen?

Első pillanatban azt hinné az ember, a józan ész. Azt mondanád: ez az ember gazdagon született, nem kellett verekednie, harcolnia, harcban eldurvulnia, rosszá válnia, az életért - módjában volt nemesebb, finomabb érzések és indulatok, szebb örömök tehetségét kifejleszteni magában, tökéletesebb, tehát jobb, megértőbb emberré válni kívül és belül. Módjában volt tisztán, érzékenyen tartani szívét és lelkét, lelki izlőszervét a részvét és szeretet választékos élvezetéhez... az ő költője nem Zola és Gorkij, az ő költője Dickens, aki hisz a jóság megváltó erejében...

Na tessék, már megint Dickens!
Mondom, összezavart az álmom.
Hogy is volt csak?
Dorrit úr... adósok börtöne...

Száz hajó kávé a tengerbe öntöttek... árszabályozás... millió ember ihatta volna ingyen azt a kávé...

Nem, nem... ezen nem merek gondolkozni... ezt nem merem végiggondolni... Inkább legyen magának igaza, Kovács úr.

Pesti Napló, 1931. június 21.

ÚJ TÖMLŐ, RÉGI LŐRE

Így megyünk hátra és előre!

Születésnapom... hadd menjen az is, a többi után - nem határátkelő és nem állomás, nap, mint a többi. Hol van a régi, rajongó hitvallás „A jelen pillanatá”-ról - emlékszel még? A jelen küszöbe, szédítő szakadék, szívdobogató gyönyör: idáig minden dermedten áll mögöttem, mint a sírbolt - innen előre, a Változtatható Jövendő végtelen tengere, melynek királya és istene vagyok - hol a régi bizonyosság, hogy a holnap más lesz, mint a tegnapi volt?

Azon tűnődöm legfeljebb, honnan vettem, mire alapítottam valamikor ezt a rendíthetetlen meggyőződést, az előre áramló Időről: hiszen nem voltam éppen ostoba vagy tökéletesen műveletlen - arra se emlékszem, hogy valaha is tetszetős szavak csörgetéséből merítettem volna gondolatra serkentő inspirációt, mint ez a kedves főfuturista úr, Itáliából, akit múlt héten volt szerencsém megismerni.

Mégiscsak az idők voltak mások. Mégiscsak az időnek van valamiféle mozgása, folydogálása, valami szörnyű, ismeretlen közegben, talán az Örökkévalóságban, valamiféle irányban - és néha azt érzi a költő, hogy most egyenesen vagyunk, és ilyenkor hinnie kell, hogy a Múltról egyetlen ösvény vezet csak: a Jövő felé való - de néha megfordul az idő, visszaáramlik, vissza a Régmúltba, s ilyenkor - (mert ehhez, a Megfordult Időhöz, nincs logikai apparátusunk, mely okozatból az okot rekonstruálni tudja) - hőkkenve s értelmetlenül állunk, néhányan, akik arccal előre felé fordulva: mintha láthatatlan kéz csapna pofon, azt érezzük csak, hogy szembekerültünk az idővel, a Múlt jön felénk anélkül, hogy magunk megfordultunk volna.

Mintha ilyenféle valami csodálkozást és meghökkenést olvastam volna le annak a kedves író barátomnak az arcáról is, aki most jött vissza Amerikából, Utópia országából, ahová nagy reményekkel ment ki, s ahonnan azzal tért meg, hogy nem lehet ott, kérlek, semmi szépet és okosat csinálni, a szakma menthetetlenül elposványosodik, a technika által felszabadított Művészet és Kultúra rohan a legprimitívebb őskora felé a világnak, a Mozgó és Beszélő Vásznon isteni szövetségéből gyalázatos ponyvát csinálnak.

Mert filmügyekben volt kint, emlékezve lázas beszélgetésünkre, az Eleven Tükör beláthatatlan jövőjéről, új világkorszakról, ami most bontakozik ki, szemünk előtt, a megrögzített Valóság korszakáról, amelynél nagyobb jelentőségű találmányt a leírt betű feltalálása óta nem látott az emberi népség.

Azt meséli - és szóról szóra így is van, ezt mindnyájan sejtjük és jelekből tapasztaljuk, akiknek valaha filmre kívánczó művészi látomásunk volt -, hogy képtelen örültség, belátható időn belül, még csak álmodni is róla, hogy Hollywoodban, a világ filmközpontjában, elfogadjanak és megcsináljanak olyan filmtémát, amit valódi költő álmodott meg, a *műfaj* feltételeinek és lehetőségeinek inspirált hatása alatt, tehát azért és azóta, amiért és amióta film van a világon. Nem titkolják ezt, filmet csak előre elhatározott, művészetén kívüli szempontokkal indokolt témakörből csinálnak, oly módon, hogy valamelyik belső emberükönél „megrendelnek” egy ilyen és ilyen milióban játszó, ennyi és ennyi emberrel dolgozó „cselekményt” - amire ezenkívül hajlandók, néhány világsikerű darab vagy könyv dramatizálása, a műfaj-szerűség követelményének teljes kikapcsolásával.

Ebből a műfajból a költőt és művészt egyszerűen kicsukták. Azok a volt bőrkereskedők és sertésnagyvágók, akik mint alkalmi üzlettel, jelenleg filmgyártással foglalkoznak, ezt a politikájukat valami zavaros tömeglélektani magyarázattal próbálják igazolni, azt állítván, hogy

minél nagyobb egy tömeg (márpedig ők csak nagy tömegnek szállítanak), annál alacsonyabb az ízlésátlaga, annál jobban kell vigyázni, hogy ne kapjanak több művészien szépet és jót, mint amennyit elviselnek. Nem is vitatkozom róla, hogy ez a számítás milyen hamis és ostoba, csak az eredményre mutatok rá: az Élő Tükör egyik legfontosabb fejlődési formájának, a hangosfilmnek harmadik esztendejében ott tartunk, hogy a közönség kevésbé látogatja a hangosat, mint valamikor a némát, nem azért, mert kevésbé művészi forma a hangosság (mint ahogy némely csavaros eszű esztétikus hirdeti), hanem azért, mert e sokkal tágabb, tehát művészibb forma eszközeivel szánalmasabb, üresebb, ügyefogyottabb, hígabb lelki főzeléket tálalunk elébe, mint amilyent ötven év előtt a legrosszabbfajta rémregények és tinglitanglik idejében megemésztett és kihányt. A helyzet tehát az, hogy itt van a kezünk között a század legnagyobb csodája, bűvös szekrény, mely fajtánk halál és elmúlás elleni emberfölötti harcában egyik legjelentősebb győzelmi zsákmánynak ígérkezett - és ezt a bűvös szekrényt a kor tehetségtelen fia megtölti olyan szeméttel és kavicsal, amit nemhogy évszázadokra, de két napra nem érdemes konzerválni. Mit fog ezzel az anyaggal kezdeni kései unokánk, aki majd a Megrögzített Valóság első századának emlékeiből próbálja rekonstruálni korunkat? Képzeljék el, mintha az első rúnák és hieroglifek keserves megfejtése után kiderült volna, hogy nem kortörténeti adatok kerültek a kezünkbe, hanem egy sumir vagy egyiptomi szoptatósdajka értelmetlen gügyögése és halandzsája, amivel csecsemőt próbált elaltatni. Egy boldogtalan fűzfapoéta jut eszembe, aki századunk elején húsz darab rossz versét, amiket még a vidéki lapoktól is visszakapott, nem ütvén meg egynapos halhatatlanság mértékét, egy hozzátartozója sírján márványba vésette, hogy akkor is megmaradjanak, ha tűzvész vagy láva pusztítja el a város minden könyvtárát és kultúrtermét.

De nem segít ezen semmi. Az Idők szaladnak visszafelé, s méghozzá nem egyenletesen, harmonikusan, hanem összevissza, mintha csakugyan örvénybe került volna az egész mindenség - egyik része előre, másik hátra, amiből, a fizika törvénye szerint, forgatónyomaték, helyben keringés keletkezik. A nemes Tudomány minden erejét megfeszítve száguld a Jövő felé, a Teremtés titkát ostromolja, egymás után veszi be a természet legmakacsabb, emberi képességek elől legelrejtettebb műhelyeit - egymás után találja meg a kulcsát a legfogasabb rejtvények megoldásának, hogy hovatovább mindazt, amit a természet alkot, tartósabb anyagból, emberközponti szempontból hasznosabb formában alkossa meg. De mit érünk vele, maga az ember, akinek számára mindez készül, visszafelé szalad, primitív indulatok, homályos ösztönök állapota felé - a keret egyre ragyogóbbá válik, a kép, amit körülfog, egyre silányabb. A repülőgépen nem szárnyaló lelkű költő ül, hogy a boldogságot hirdesse, hanem dühöngő katona, gázálarc mögött - a rádió nem a testvériség és szeretet örömkialtását ordítja világgá, kicsinyes elfogultságot dünnyög önző kis élvezetek kintornája mellett, s a halhatatlanná előléptetett Ábrázolóművész félszeg medvetáncot jár a középkor udvari bolondjának csörgősapkás szerepében.

S a könyvek... de erről már beszéltem egyszer.

Mintha a különben is kitűnő H. G. Wellsnek zseniális ötletéről, az időgépről, kiderülne, hogy nincs benne elvi lehetetlenség. Sokan ülnek most ezen az időgépen, amelynek mutatóját visszafordították, s közben szentül hiszik, hogy előremennek. Ugyan miféle homályos ösztön dolgozik bennük? A múlt romjai közt vajon nem valami otffelejttet érzést keresnek, öntudatlanul, ami nélkül értéktelen minden jelenvalóság? Egy eszmét, a régi hitet - elfelejtett, erejét vesztett Vallást, ami nélkül, minden gyönyörök és élvezetek tűzében is meztelenül didereg a lélek?

Talán új vallást kellene adni nekik, hogy megint bízni tudjanak a jövőben.

Pesti Napló, 1931. június 28.

HÁROM LITER BENZIN

Az ember és a gép

Három liter benzinen múlt, hogy a magyar Jászónok remekműve, az óceánrepülés, nem fejlődött be azzal a formatökéllyel, aminek esztétikai külsőségei méltó keretet adhattak volna a csodálatos teljesítménynek. Ott vártunk és szorongtunk a mátyásföldi kikötő mólóján, az egész hivatalos és nem hivatalos Magyarország, bandérium és koszorúk és kormányzói tribün és a láthatatlan madár idegei, dróttalanul összekötve a mi idegeinkkel, tízpercenként összedobogtatták szívverésünket a ziháló erőfeszítéssel, megpattanó erekkel, ahogy a két derék magyar fiú izma és tüdeje utolsó tartalékát szuszogta. A kedves kis szőke Endreszné pattanásig feszült, dacos szemei, melyekből egyetlen könnyet nem tudott kipréselni méltatlan félelem, a miniszterelnök ideges ujjai, ahogy homlokához emelte, kémelve a láthatárt, rángatózó szájunk, ahogy a fogunk belemart, közvetlenül kapcsolódott két láthatatlan ember bátor szívébe, s ez az egész ideg- és vér- és verejtékfolyó, ez az egész dobogó remegés végeredményben odafutott be, odatorkollott egy élettelen gépszív billentyűi közé. Hét órákor jött az utolsó jelentés, hogy Magyar Sándor fáradt, nem rádiózik tovább, mert már a motorra kell koncentrálnia minden figyelmét. Huszonhét órás munka után, tizenöt perces útról van még szó: ezt a tizenöt percet kell kidrukkolni. Mindnyájan tudtuk, mennyi benzinjük van, most azon múlt minden, hogy a dugattyúk megkapják-e az utolsó pár cseppet, amire még szükségük van. Közben az egyik pilóta ott ült a kormánynál, a másik vadul, kétségbeesetten pumpálta a tartályt, hogy kipréselje belőle a maradék nedveket - még három liter benzin kellene a süket gépszívnek. Hiába! Ez a három liter hiányzik! A motor kattan, száraz, recsegő hangot ad, hörögni kezd, levegő után kap. A pilóta homlokán kidagadnak az erek. Ott ül, előredőlve, rángatja a dugattyút, kézbe venné legszívesebben a szegény, kimerült acélrudacskát, ami a dugattyúban szaladgál, mint a sebész, aki élet-halálra szóló műtét közben pusztán kézzel ragadja meg és masszírozni és dögönyözni kezdi az elpihenni készülő szívet: csak még tíz percig dobogj, aztán minden rendben van! Halántékában zubog a vér. És lázas, őrvongó vágy villan át e zubogás hangjától ösztönén és dühös akaratan - vér, vér, vér szaladgál az ereimben, hat liter vér, embervér, olcsó folyadék: mit kezdjek vele, miért nem drága, tiszta, nemes benzinnel töltötték meg inkább testemet, hogy most megnyithatnám ütőereim, s a hat literből hármát odaadhatnék, átömleszthetnék géptestvérem haldokló ereibe!

Géptestvér - megállok és eltűnődöm, ahogy tollam alól kiszaladt ez a furcsa szó.

Az új olimpiász, a modern maratonfutó végperceinek elködlő lelkiállapotából születik meg, e hiányzó három liter benzin keserves vágyából, ködösen és bizonytalanul, de már észrevehető körvonalakban, az új fogalom lehetősége: másfajta, soha nem álmodott viszony ember és természet között.

Géptestvér.

Testvér - vagy talán még több!

Állatok és növények voltak eddig testvéreink. Szerettük és öleltük és öltük és ettük egymást - egymás véreből, velejéből, húsából és gyümölcséből születtünk: egymásra utalva, egymás pusztulásával és pusztításával támogatva egymást, vergődtünk előre, az időben, valami ismeretlen cél felé.

Az életnek élet volt eddig egyetlen kulcsa, megoldása, értelme, istene, vallása. Körös-körül kövek és fémek és halott erők, körforgó, messze kőcsillagok, hideg fény, végtelen anyagvilág, amihez semmi közünk, aminek semmi köze hozzánk. Lét és Élet egymás mellett, reménytelen idegenségben, közönyben, két világ, egyik megtűri a másikat, ha nem akarja átlépni kérelhetetlen törvényeit, nem zavarja meg az örök Erővonalak acélkörmeit - a másik remegve bujkál e körök közt, tojástáncot jár süket és vak labirintusában. Létrejöttének egyetlen lehetősége, bölcsője és koporsója anyaméh és gyomor - e két fészken kívül nincs számára hely a végtelenben.

Gyomor és anyaméh között, a parányi térben, csinálja meg a maga kis útját.

Innen veszi, ide vezeti vissza minden reményét - ehhez hasonlít mindent - jelképeit, a Külső Világ megértéséhez is, ebből a forrásból meríti.

Elképzel élő csillagot, célt akaró, megoldásra vágyó Irányt és Végzetet az erők mozgalmában, akaratot és szándékot, eleven Istent.

A régi kultúrák fűhöz, fához, mindenféle állathoz kapkodtak, testük formájára faragtak bálványt és fétist és totemistent, közvetítőnek, hogy megkérlelje, meglágyítsa az élet számára az istentelen kövek minden istennel dacoló közönyét:

Hogy a Lét gépezete ne roncsolja össze fogaskerekei közt az életet.

Míg aztán meg nem született, kezei között, az első gép.

És - hosszú idők múltán - fel nem ismerte benne tulajdon gyermekét.

Eleinte óvatosan bánt vele. Járnai tanította, nevelte, fűrt és faragott rajta, nem volt külön reménye, mint hogy az ügyetlen kis gépkölyök leutánozza valahogy az ő mozdulatait.

A gyerek erősödött.

S az élettelen kőnek és vasnak egyszerre csak több lába lett és több keze és nagyobb tüdeje és erősebb szíve és hatalmasabb toroka és remekebb füle és szeme, mint bárkiné, aki össze-faragta - az élet különleges céljait százszor és ezerszer jobban és tökéletesebben és szabatosabban és gazdaságosabban oldotta meg, feladatait százszor és ezerszer ügyesebben végezte el, mint maga az élet - persze, csak az élet kezében.

De mi lesz, ha gyengülni kezdenek ezek a kezek?

Tegnap este megnéztem az angolparkbeli Halálkatlan-produkciót. Múltkoriban láttam a negyvenméteres magasságból hordóba ugró akrobatát, nagy hatással volt rám - valaki azt mondta, ezek a motorbiciklin falra mászó fiúk még izgalmasabb látványt nyújtanak. Nem hittem el, azt mondtam, a meztelen emberi bátorság és ügyesség okvetlenül közelebbről izgatja az embert, mintha csak arról van szó, hogy valaki jól tud bánni a keze ügyébe került géppel - ezt a mutatványt gép csinálja, nem ember, és a gép mindenhatóságán régen nem csodálkozunk.

Nem volt igazam.

Gép és ember viszonya, gép és ember küzdelme, éppen az élet szempontjából, még sokkal izgatóbb és életteljesebb és megrázóbb tragédiák és hőstettek mélységeit tárja fel, mint mikor élet harcol élet ellen, vagy tulajdon testünkön győzedelmeskedünk.

A motor csattog és lánghol és dörömböl: a kerekek szaladnak, körbe, a falon. S az ember ül rajta, és fogja kézzel és lábbal. Egy ügyetlen mozdulata embernek, egy atomközi zavara

gépnek, s mindketten darabokra tépve hevernek a katlan fenekén. Kettejük közül melyik hidegebb, megbízhatóbb - a harminchét fokos eleven, vagy a háromszáz fokos halott: ez itt a kérdés. S a másik, a megfoghatatlan: kettejük közül melyik veszít többet, ha lezuhannak?

Egyenlő felek.

Testvérünkkel kell fogadni a gépet, mióta együtt harcol velünk valamiért, amiről egyikünk se tud - íme, a hiányzó három liter benzin tanulsága.

Állat- és növénytestvéreink nem vezetnek át bennünket a Lét hallgató titkába, még isteni bálvány formájában sem, nem hoznak megváltást - mi lenne, ha velük próbálnánk megcsinálni a Természettel való új testamentumot?

Géptestvérünk, Gépanyánk, gépkotlósunk, költőgépünk, tehetetlen csibéknek, költs ki bennünket, hogy gépistent faragjunk magunknak, ha az eleven nem akarja meghallgatni imánkat.

Pesti Napló, 1931. július 19.

DZSIPSZI

Alanyi költészet a szaksajtó szolgálatában

Istenem, az a Homérosz is derék ember volt azért, a maga korában.

Anakreón, Horatius, Walter von der Vogelweide. Meg a Verlaine.

És a többi költők.

De valahogy nem volt az egész költészetnek komoly alapja. A költők daloltak, állítólag úgy daloltak, mint a pacsirta vagy a fülemile - de a pacsirta meg a fülemile nagyon jól tudja, mit csinál, az a párját főzi az effélével, úgyszólván kenyeret keres, közvetve, a fiainak. A költők ellenben sose keresték meg a kenyerüket, ami arra mutat, hogy senkinek nem volt szüksége rájuk. Úgy is van. Mert érzelmes és művészi korokban olvassák ugyan a verseket hármannégyen (a többi legfeljebb beszél róluk), de azok is mit tehetnek a költőért? Azt mondják, gyönyörű vers. Hát jó, gyönyörű. És aztán? És most mi lesz? Ő megírta, nekem tetszett - kész. Nincs tovább. Ebből nem jön ki semmi. Olyan érzése van az embernek, mint mikor egy keresztretjvényt fejtett meg. Most meg van fejtve. És? Mondd már. Most mi hasznod van belőle?

Ennek pedig az volt az oka, hogy a költészet nem állott az eleven élet szolgálatában. Szabadjára volt hagyva - hogy úgy mondjam: magánügyekkel foglalkozott. Az emberek pedig a saját magánügyeiket szeretik, nem a költőét.

Az utóbbi években mintha észbe kapott volna a költészet.

Emlékszem, már az én újságírói inaskodásom korában megkezdődött ez az egészséges folyamat: a lírai költészet industrializálódása, a közügyek szolgálatában.

Mint a boldogult emlékezetű *A Nap* című újság leszerződött munkatársa, én is átnyújtottam már a harmadik napon, közlés végett azt a lírai hőskölteményt, aminek kedvéért újságíró lettem. A szerkesztő azonban barátságosan visszaadta, helyszükéről beszélt, és arra biztatott, hogy amennyiben kedvem és tehetségem van a versíráshoz, írjak rövid, hatsoros verseket a lapba, akárhányat (ennek a műfajnak *dzsipszi* volt a neve, nem tudom, miért), ezeket szereti a közönség, ha valami időszerű dologról van szó, és könnyen be lehet tördelni, akárhová. Éppen most is volna két centiméter hely, két perc múlva zárják a lapot, írjak gyorsan valamit.

Leültem, gyorsan átfutottam a híryanagot, feltűnt ez a hír, hogy „Prek Bib Doda Pestre érkezett”. Két perc múlva vittem a verset, mely így hangzott:

Édes lányom, Bib Doda
Én is úgy bibtem doda,
Még tizenhat éves koromba.

Költeményem mindenkinek tetszett. Mindenesetre hússzor annyian olvasták Pesten, mint Milton *Elveszett Paradicsom*-át.

Azóta látom, ez a műfaj meghonosodott!

Igen kiváló költők írnak bökverseket, különféle napilapokba, amik valami aktualitáshoz fűződnek. Hogy csak a legnevesebbet említsem ezek közül, itt van a kitűnő Farkas Imre, aki újabban iskolát csinált belőle, hogy lehet igazán finom és művészi bökverset írni.

De ez még nem elég.

A napilap végre is sokféle igényt elégít ki, bökverseken kívül néha valódi, régi értelemben vett verseket is hoz, lévén úgynevezett irodalmi rovata.

Ez nem jó iskola a jövő költője számára.

Igazi gyakorlatra és rutinra szerintem csak úgy tehet szert ambiciózus költő, ha tanulóéveiben *szaklapokhoz* iratkozik be, és ott fejleszti ki képességeit.

Nem kell olyan finnyásnak lenni.

A nagy költők is gondoltak effélére, csak még nem állott eléggé fejlett szaklapirodalom a rendelkezésünkre.

Pedig milyen szívesen közölte volna például az Egyesült Izzófény szaklapja Arany János sorait:

Bent magányos árva gyertya ég.

(Tehát:)

Kint leskelődik a sötét...

Vagy (egy kicsi változtatással) Petőfi népdalát, az *Optikusok Lapja*:

Hány dioptriás a szemed, Zsófikám?

Hogy az egész mennyországgal tekintsz rám?

A cipőfelsőrész-készítők egész Balassa Bálintig mehetnének vissza:

Zöld erdő árnyékát,

Piros csizmám nyomát...

Hogy ne is beszéljünk Ágnes asszonyról, aki a szappanfőzés és mosópor szakirodalmát gazdagította!

Szilágyi Erzsébet, aki levelét megírta, vajon mi másra gondolt, mint a *Postások Lapja*-ra?

És a csemegekereskedők? Nem nekik szól a vers, hogy

Vadat, halat, s mi jó falat

Szem-szájnak ingere...

Nevetséges előkelősködés!

Legyünk őszinték, ó, költők - ugyan miféle más érdekesség, szempont, lelkesítés és lelkesedés jön ki, ma már, ebből a sorból, hogy

„Talpra magyar”

- egyéb és más, mint ami szigorúan véve a gumigyárosok szaklapját gazdagíthatná, abból az egyetlen reális és közérdekű nézőszögből, sőt nézősrófból, hogy *milyen* talpról van szó, gumitalpról vagy csak olyan közönségesről?

Hagyjuk abba a nagyképűséget... mert íme, sötét hajunk őszbe vegyül már - hopp! ez éppen jó lesz a *Fodrászok Közlönye* számára.

Színházi Élet, 1931. 30. sz.

FELGYÚJTOTT FALU, ÖSSZESZURKÁLT GYEREK

Egy kicsit idegesek vagyunk

A koldus végigjárta a falut, nem kapott alamizsnát, már beesteledett, mire kiért belőle - leült az árok szélére, lábát vakarta, tűnődött. Aztán gondolt egyet, káromkodott hozzá keservesen - így képzelem a dolgot -, no mit tegyen most? Skatulya gyufát talált a zsebében - mire gyújtson rá, az istenért? törött pipáját rég elvesztette, egy nyomorult csutkát nem szedett fel sehol, a faluban (Mózes Ferenctől hallottam minap, hogy a parasztnak eladják régi pipájukat, nem lévén mivel megtölteni), mit tegyen a gyufával? Megegye?

Valamire mégis rá kellene gyújtani.

Körülnézett, legyintett egyet, és rágyújtott a falura.

Nem is gonoszságból vagy bosszúból, amiért a falu így csúffá tette, cserbenhagyta. Csakhogy hát mégis történjen valami. Valamit muszáj csinálni az embernek azonkívül, hogy létezik (ha hagyják), enni vagy inni néha, csókolózni, jönni-menni, beszélni - összeállni emberekkel, elszánni magát valamire, velük együtt, vagy egyedül. Házat építeni, falut építeni bizonyosan nagyobb kedve lett volna, mint felgyújtani a falut - de hát így történt, nem másképpen, rosszak a viszonyok.

Idegeire megy az embernek a tehetetlenség, tessék elhinni. Aztán akkor felgyújtja a falut.

Egyébként közönséges napihírben olvastam az esetet.

Az anya elküldte nyolcéves kisfiát vásárolni. A kisfiú bevásárolt, hazajött, édesanyja mindent megnézett, kiderült, hogy a gyerek hat fillérrel nem tud elszámolni. - Elvesztette, vagy mit tett vele - egyszóval, a hat fillér nincs és nincs. Faggatja a fiút, a fiú nem tud semmiről, veszedés, csetepaté, az egész jelenet a konyhában zajlik le, a konyhaasztalon ott a kés - az anya hadonász a késsel, hat fillér, hat fillér, hol a hat fillér? én itt megdöglöm, munkában, inségben, nélkülözésben, ez meg itten elveszti, vagy micsinált azzal a pénzzel, mintha loptam volna, ó, hogy sose születtek volna a világra, vagy én ne lennék már a világon! A gyerek csak hallgat, makacsul - beszélsz, vagy nem beszélsz? (úgy képzelem) gyalázatos kölyök, hová tetted, hol hagytad, mit vettél rajta, mondd, mert széztúzlak, összevágok, ha nem beszélsz!... nem tudod? nem tudod, nem beszélsz, fogod a szád, gyalázatos féreg? nesze hát, nesze... nesze...

És mert kezében a kés, és mert csípi a hagymagöz a szemét, amit éppen aprított a késsel, és mert kifulladt a szava, és levegő után kap, és elönti a vér a fejét, és ködön keresztül, mintha úgy rémlene, hogy a gyerek makacsul és kajánul nevet magában, mert tudja, hogy hová lett a hat fillér, csak nem akarja megmondani - az anya, az édesanyja, az olvasókönyvek és az „anya-szív” című szép versek hőse, elkezd csapkodni és döfködni a késsel, mintha hagymát aprítana, vagy sertésszeletet „klopfolna” vagy fasírhúst, vagy - ó, de régen volt! - csirkenyakat metélne. És arra tér magához, hogy a gyerek összeszurrkálva, véresen hörög a lábainál - és jajveszékelve szaladgálni kezd a konyhában, veri fejét a falba, próbálja emelni a gyereket, aztán maga is összeesik.

Kihallgatásakor azt vallja, hogy nem tud semmit, magánál volt, mégse emlékszik semmire, csak arra, hogy elöntötte a fejét a vér, és hogy nagyon sajnálta a hat fillért, amiből még kenyeret is vehettek volna.

Most már a gyereket is sajnálja, persze. De mikor olyan szörnyen fel volt indulva.

Rosszak a viszonyok. Az emberek idegesek.

Egyébként ez is egy napihír volt.

Jóság? Rosszaság? Állat az emberben, ember az állatban, ősi vadság, vérszomj, emberáldozat, totem és tabu, elnyomott lelki sérülés perversitálódása, szadizmus, pirománia, Ödipusz-komplexum, kultúra hanyatlása, Európa végnapjai?

Törjék a fejüket, ha idejük van rá, lélekelemzők, társadalomtudósok, történelemtudósok.

Mit tudnak mást mondani újat, megvilágítót, megváltót - száználmas közhelyeknél különbet, érthetőbbet, mint az az egyszerű, mindannyiunk által jól ismert érzés, amit a falugyújtogató koldus, a fiát hat fillér miatt összeszurkáló anya nem tudott elnyomni, mi többiek pedig keservesen harcolunk vele, a napnak minden órájában, minden percében az órának és még álmunkban is, ha nem riadunk fel tulajdon kiáltásunkra, vagy mert a fogunk a nyelvünkre harapott, tenyerünkbe vésődött a körmünk?!

Mit lehet mást mondani, mint hogy túl van terhelve az idegrendszerünk, várakozástól, türelmetlenségtől, tehetetlenségtől, untilg ismételt kegyes szavak, ígéretések, frázisok csömörétől, bizonytalanságtól és méltatlanságtól - hogy villamospalackhoz hasonlítunk, amit egyre csak ingerek és izgalmak érnek, s nincs benne, hogy mindez örömben és kedvünkre való cselekedetben levezetessék: a legkisebb érintésre gyilkos szikra pattan ki belőlünk?

Az orvosi gyakorlatban úgy hívjuk ezt a jelenséget, „szenzibilizálódás”.

Ó igen, „szenzibilizálva” vagyunk egy kicsit, egymással szemben, egy kicsit idegesítjük egymást, bajtársak, elvtársak, polgártársak, házastársak, embertársak - kicsit meg vagyunk feszülve, nem nagyon, csak éppen annyira, hogy a fejét harapnánk le legszívesebben annak, aki a tyúkszemünkre lép, vagy meglök a könyökével. Egy kicsit úgy vagyunk, mint a marakodó kutyák, Jack London alaszakai látomásában, vagy a ponyvával leterített, petróleummal leöntött és meggyújtott patkányok a ponyva alatt, vagy az az összegubancoló, egybeolvadó hal-tömeg, amit a meghurkolt háló kiemel eleméből - fölülről, fölülről tréfál velünk a Sors, vagy alulról a Föld haragos Szelleme, lök egyet rajtunk, fricskáz bennünket láthatatlan kezével, s mi acsarkodva, dühösen esünk egymás torkának, egymásnak tulajdonítva a mennyei sérelmeket. Soha nem „packázott” még a hivatalnok csökönyösebben s haragosabb kéjjel mindenki-vel, aki rászorul, hogy levezesse a fölülről átvett izgalmakat, szidalmat, lehordást, türelmetlenséget (ne felejtjük el: feljebbvalóval szemben senki sem ideges!) - soha még kegyetlenebb, ádázabb hévvel nem álltak „hivatásuk magaslatán” az ügyvédek és végrehajtók, ha arról van szó, hogy a vonagló, szenvedő, eleven élet testébe metélve érvényesítsék a „jogos követelés” acélbetűit - soha nem követelte még szájasabban és gögösebben Shylock a pervesztes boldogtalannak, formailag megítélt utolsó csepp véré, mint most, éppen most, ezekben a napokban, amikor nagyobb szükségünk volna egymásra, mint önmagunkra, égetőbben szomjaznánk a könyörület és irgalom hűsítő cseppjét, kiszáradt torkunkban, mint ahogy Libanon és Arménia rabszolgái szomjazták valaha, Krisztus napjaiban. S míg a gépmadár elcsap a fejünk felett, háromszáz kilométeres sebességgel, s autók csapkodnak jobbra-balra a megtorpanó gyalogos körül: ő maga mit tehet idegeinek lassú, legfeljebb öt kilométeres tempójával? Vadul és zihálva próbál versenyre kelni ezzel a száguldással, de nem viszi többre, mint a kereket ugató eb - legfeljebb abban éli ki haragját, hogy félreccapja az alamizsnáért kinyújtott kezét, vagy tajtékot köp a mentőkötélre, s rohan tovább vesztül, vesztébe, kerek alá, száguldó örvény kellős közepébe.

Most, míg ezt írom, még nem határoztak Londonban a világ sorsa fölött - mára várják a döntést, hogy a Hoover által kezdeményezett kibontakozási akció összeforrassa-e Európa nemzeteit, vagy szembeállítsa az érdekefeleket, egy új világháború szerencsekerekébe dobva az utolsó garasokat. Fatalista béketűrővel igyekszem várni az eredményt - egy dolog nyugtalanít csak. A cikkekben és hozzászólásokban és hivatalos nyilatkozatokban egyre-másra olvasok olyan *jelzőket*, államokra és országokra vonatkoztatva, amiket lelkiismeretes író emberekre, egyes személyekre szokott csak alkalmazni. „Franciaország tartózkodó”, „Anglia bízik”, „Alázatos Németország”, „Makacskodó Franciaország” és így tovább. Ilyet is olvastam „hisztériás és ideges” az egyik országról.

Halhatatlan országok, államok, *amikre* (nem *akikre*!) sorsunkat bíztuk, aminthogy középkori hívő bízta istenre sorsát - éppen úgy lehetnek hát idegesek és hisztériásak, mint mi, gyarló és megbízhatatlan halandók?

Ki biztosít hát bennünket, hogy nem gyűjtják fejünkre a házat, nem szurkálják össze tulajdon gyermeküket, pusztán idegességből és hisztériából?

Pesti Napló, 1931. július 26.

VILLAMOSGUILLOTINE ÉS EGYEBEK

Mellékesen néhány szabadalmat is bejelentek

Pechem van, már megint láttam egy villamoselgázolást. Pedig legutóbb - pár évvel ezelőtt -, mint a mostanihoz hasonló utcai katasztrófa szemtanúja, szigorúan elhatároztam, hogy nem nézek oda többé, ha a jellegzetes sikoltozás felhangzik a hátam mögött. Nem nézek oda, csak azért se, nem megyek közel, nem figyelem meg az esetet, hogy a tanulságait levonjam. Minek essem kétségbe, miért dühöngjek, mivégre mérgelődjem? Ezen az egyszerű dolgon. Minden hiába.

Mégis, véletlenül megint odanéztam, és mert megint úgy történt az elgázolás, pontosan, mint az eddigiek, hát üsse kő, csak a statisztika kedvéért, megint elregisztrálok, ezúttal gépiesen, indulat nélkül és megjegyzés nélkül és minden remény nélkül, csak úgy szajkó módjára eldarálom megint, tisztelt villamosépítő társaság, hogy ezek a villamosgázolások, tapasztalatom szerint, egytől egyig úgy történnek, hogy az illető kábult vagy ügyetlen, vagy vakmerő, vagy szeles férfi és kislány és öregasszony, aki idő előtt leugorván vagy felugorván (hogy *ők* mennyiben hibásak, ezt a Társaság dolga bizonyítani), az első kocsi elé, vagy a két kocsi közé esik: az utolsó pillanatban mindegyik ezek közül tesz egy hasznos és helyes ösztönmozdulatot - esés közben, sőt még a földön is, félre *akarják* rántani magukat, ha nem is az egész testüket, legalább a fejüket és a nyakukat, végtagokat áldozva fel, mint a gyík és a róka.

De csak akarják. Mert nem sikerül nekik.

Nem sikerül, mert kivétel nélkül minden villamoskocsi előtt van egy lécdarab, amit úgy hívnak, hogy *életmentő deszka*. Ez az életmentő deszka, helyesebben villamosguillotine, megakadályozza és hatástalanítja az ösztön mozdulatát - megkapja az eleje guruló tárgy kerek részeit, esetünkben tehát többnyire a fejet, s mivel *alsó pereme és a föld közt elég hely van egy kissé összelapított fej számára* (ezt jól tessék megjegyezni!), a megragadott és lerögzített fejet ügyesen begörgeti a kerék alá, hogy tévedés ne történjék véletlenül.

Önök azt mondják, hazudom, cinikus viccet csinálok, ez lehetetlen és így tovább. Hát kérem, nem vitatkozom. Egész nyugodtan és fásultan, ha úgy tetszik, közönnyel, állítom, hogy minden esetben, amit láttam, ez történt, hogy szakemberek is, többször megállapították ezt, és hogy az úgynevezett életmentő deszkákat mégse távolították még el, és nem cserélték ki másokkal, olyanokkal, amik csakugyan félrelökik a baleset hősét, és nem is alakították át a célnak megfelelően azoknak a táblácskáknak az anyagából, amiken a közönséget figyelmeztetik, hogy ne ugráljon, mert ő az oka mindennek.

Nem mindig voltam ilyen nyugodt. Az első eset után (akkor huszonkét éves voltam) szenvedélyes és lángoló cikket írtam egyik napilapba, tetemrehívást, ünnepélyes deklarációt - azt hittem, másnap bevonják és átalakítják az összes villamosokat. Úgy éreztem, hogy megtaláltam életem célját: háborút és forradalmat akartam indítani a villamosguillotine ellen, és kész lettem volna elesni a barikádokon, ha cikkem hatása alatt szembekerülnek egymással a szemtanúk kisebbsége és a hitetlen tömeg.

Aztán, a második esetről, egy gúnyos kis napihírt írtam, jelzés nélkül.

A harmadikat már csak egy mellékmondatban említettem meg, két sor között.

Ez a mostani felszólalásom már nem oly célból történik, hogy a dolgon változtasson valaki. Kezdem hinni, hogy valami törvényszerűség mozgatja a világ kerekeit, csakúgy, mint a

villamos kerekeit, s az elébe gördülő embertesteket igazgatni többé nem óhajtom, „forogjon a világ, ahogy akar”. Ma már fontosabbnak látszik számomra, ama különös, aránytalan könnyelműségnek, amivel a csillagokba törő és Bábelt építő emberi fajta minden törekvés és építés célját, magát az emberi életet veszi semmibe - hogy ennek a könnyelműségnek okát és természetét megértsem, mintsem hogy változtassak rajta.

A legutóbbi években ment bennem végbe ez a változás.

Még három év előtt - a *Nyugat* olvasói talán emlékeznek rá - szenvedélyes verset írtam egy tengeralattjáró katasztrófája alkalmából: lüktető ütemekben és lángoló szavakkal követeltem ebben a versben, hogy a tengeralattjárókat lássák el életmentő légcsonakokkal, katasztrófa esetére, mint ahogy a repülőgépeket ejtőernyővel látják el: hogy a tengerfenékre süllyedt hajóból szelepen keresztül ki lehessen engedni a bent rekedt légénységet - jól emlékszem, versírás közben, a papír szélére le is rajzoltam, hevenyészett formában, milyennek kell lennie ennek a mentőszerkezetnek.

Tény, hogy az *Illustration* és *Illustrated London News* néhány hét előtti számában fotográfiákon közölték a legutóbb elsüllyedt tengeralattjáró légénységének megmentését - tény, hogy a mentőszerkezet nagyon hasonló valami ahhoz, amit én annak idején, minden különösebb műszaki megfontolás nélkül, a papír szélére firkantottam -, ha nem is egzakt tény, de valószínű, hogy én nem vagyok se Edison, se Tesla, viszont ismét ténynek tekinthető, hogy e szerkezetnek a hajókra való *előzetes*, profilaktikus felszerelését *nem* az én versem hatása alatt határozták el a hajó építői.

De a legfurcsább tény mégiscsak az, hogy bár egy ilyen mentőszerkezet olyan egyszerű és célszerű valami, szükségessége olyan nyilvánvaló, hogy még egy versfaragó költőnek is eszébe jut, sőt rögtön fel is tudja találni - mégis, legalább ötven tengeralattjáró süllyedt el, lassú fulladásra kárhóztatva lakóit, mielőtt az első ilyen egyszerű és nyilvánvaló kellékét egy emberéletekkel játszó, veszélyes járműnek alkalmazni próbálták volna a gyakorlatban.

Furcsa egy dolog ez. Érthetetlen. Vagy nagyon is érthető, mint minden, ami önmagának ellentmond. A „technika százada” észbeli értelemnek és kézbeli ügyességnek valósággal fantasztikus rekordteljesítményét produkálja, egyrészt, külső látszatra semmi más céllal, mint hogy az emberi fizikum hiányait kipótolva, úrrá tegye az ellenséges és akaratos Elemek és Erők tehetetlen világa fölött, kiküszöbölve minden leselkedő veszedelmet - másrészt éppen azokat, akiket a harc szolgálatába állított, a század gyermekét, csupaszon és védtelenül lökte a harcba, mintha csak egy új testi hőskor, görög mitológia istenítéletére akarná bízni sorsát és meztelen életét. A középkor lovagja naiv szurkáló és döfködő dorongok ellen vasba és acélba öltözött: a világháború modern katonáját ingblúzban küldték gránátok és srapnelek tüzebe - úgy szaladtak, táncolva, mint a balerinák, a pukkanó bomba elé, szellős plundra alatt, hogy ne legyen nagyon melegük. A menázsikocsit páncél védte, de a gyomrot, aminek számára bableves fortyogott a kocsiban, nem védte semmi - és még sok példát lehetne mondani, egyéb testrészekkel kapcsolatban.

Hagyján, vethetné közbe valaki, ez háború volt, embernek nem a természet, hanem ember ellen való harca: háborúk alkalmára el lehet képzelni holmi emberfölötti érdeket, amihez képest másodrendűvé hanyatlik minden tevékenység tengelye, az élet.

De hát hogy állunk azzal a másik hódítással, földön és vízen és víz alatt és levegőben?

Zeppelin az van, és tengeralattjáró is és ejtőernyő és Minimax a tüzeset ellen és fogaskerék a lejtőn szaladó vasútra.

De minden nyáron sok ezer ember fullad a vízbe, egyszerű fürdőzők és sok csónak fordul ki, és telik meg a „hullámsír” fölött, és erről úgy írnak a lapok, mint valami természetes halálról, elkerülhetetlen balsorsról. Holott minden esetben néhány kritikus percről volt szó és három liter levegőről, ami tökéletesen elég hozzá, hogy órákig és napokig víz fölött tartsa az embert. Ez a három liter levegő mindenütt kéznél van - éppen annyi kellene csak, hogy a fürdőtrikóban, hónalj alatt, egy belevarrt tenyéryei gumilap legyen, amit pillanat alatt fel lehet fűjni - és senki se gondol rá, hogy ezt az egyszerű védekezést *kötelezővé* tegye vízbe induló ember számára, mint a himlőoltást, a bacilusok közé induló gyermekeknél.

Ez csak egy példa száz közül.

Egy példa száz közül, annak bizonyítására, hogy milliószámra pusztulnak el évente „végzetes baleset” következtében derék embertársaink, olyan halállal, amihez a végzetnek semmi köze nincsen.

Hacsak nem tekintem végzetesnek az ember makacs elzárkózását, porba temetett fejét a napnál világosabb tény előtt, hogy végzetét tulajdon kezébe rakta le a gondviselés.

Ha ezt az egyet felismerné... talán nem változna meg azért a világ. De annyi legalábbis nyilvánvalóvá derülne, hogy nem is fél annyira a haláltól, mint ahogy önmagával el akarja hitetni. Hiszen elkerülhetné, ha akarná!

Pesti Napló, 1931. augusztus 5.

NYARALÁSI TANÁCSADÓ

Eggyel legyünk tisztában.

Akkor a többi már gyerekjáték.

A nyaralás oka nem az, amit naiv szüleink, a kedves gyermekek, annak hittek, hogy télen hideg van, nyáron meleg van, tehát télen bújjunk a szobába, nyáron menekülünk ki a szabadba, fák alá, víz fölé, ahol mégis hűvösebb.

Ugyan, kérem.

Ha ez így volna, az egész kérdést el lehetne intézni - a mai technikával! - hűtőberendezésekkel, amikkel minden házat, minden szobát, esetleg az utcát is, csak úgy be lehetne hűteni nyárra, mint ahogy télre be lehet fűteni.

Nevetséges.

Ez olyan dolog, mintha valaki mielőtt a fűtést feltalálták, azt ajánlotta volna, hogy télen az emberek menjenek telelni az egyenlítőre vagy a tűzhányók tövébe.

Jól néznénk ki.

Hogy szabatosan fejezzem ki magam, a nyaralás nem a nyár miatt van.

Nem a nyár lévén a nyaralás oka, hanem valami egészen más (amint azt rögtön bizonyítani fogom), a célja se lehet az, hogy elbújjunk a sugárzó nap elől - amint hogy nem is bújjunk el, ugye, alája fekszünk, s olyan hőséget viselünk el, napkúra néven, amit semmiféle kályhától nem volnánk hajlandók túrni, harmincfokos téli hidegben.

A nyaralásban az a fontos, hogy az ember elmegy.

Elmegy onnan, ahol van. Mindegy, hová, csak ott ne maradjon.

Budapest állítólag fürdőváros, tehát Berlinből vagy Párizsból, vagy akár New Yorkból rendes ember Pestre jön nyaralni. Palm-Beach-ből is, ha úgy jön. Viszont pesti ember Berlinbe megy nyaralni vagy Párizsba, és meg van győződve róla, hogy remek programot csinált.

Fő az elmenés.

Az ősi, nomád ösztön. Az andolit korból megmaradt üdvös és termékeny és hódító nyugtalanság. Mindez történelmi esemény forrása és alapja.

Zúrzavar, szaladgálás, lótás-futás, rendtlenség.

Égszakadás, földindulás, a fejedben egy koppanás, szaladj te is, pajtás.

Ez a nyaralás lényege.

Egy óriási, világraszóló, „hol az olló” játék - mindenki elhagyja a „házát”, és futkos egy darabig.

Egy kis kibújás a bőrből.

Ugyanaz, mint nemes őseinknek, a *hüllőknek* évenként megismétlődő *vedlése* - valószínű, hogy csökevényes emléke annak a törekvésnek, hogy a régi irhát levetve, újjászüllessünk, levedeljük a civilizáció ránk kergesedett bőrét: lakást, hivatalt, környezetet.

Ha lehet, családot is.

Tehát: minden, csak nem pihenés.

Épp az ellenkezője. Felbuzdulás, új élet reménye, reneszánsz.

Így tessék felfogni a dolgot. Tudatosan. Akkor majd nem fogunk csodálkozni rajta, hogy *mennyivel több minden történik az emberrel nyáron, mint télen.*

Történjen is.

A nyár a nagy *chance*, az egyetlen *esély* - így tessék felkészülni rá.

Más emberré kell válnia annak, aki nyaralni megy. Nem is szabad emlékeznie arra, aki télen volt. Hadd érvényesüljön a mindnyájunkban ottlakó *kettősség*, második énünk.

És kerülni kell mindent, ami a téli emberre emlékeztet. Nem művésze, méltatlan kontárja a nyaralásnak, aki *szokásokat* visz magával a kalandos útra.

Persze, vannak látszólag kényszerítő szokások, de ezeket egy kis ravaszsággal el lehet intézni.

Például a levelezés, a nagy emlékeztető.

Nem mondom, hogy be kell szüntetni. Csak nem kell foglalkozni vele.

Okos asszony, okos férfi, ha megérti a bölcs tanácsadót, azt fogja csinálni, hogy már most tavasszal, szép sorrendben megírja egész nyári levelezését. Minden hétre, előre, *predatálva*, elkészíti a „drága anyucikám” és „imádott kis uram” kezdetű néhány sort, amelyben tudatja címezzel, hogy pompásan érzi magát, és jól viseld magad, drágám, millió csók. A leveleket aztán gépiesen lehet küldözgetni, csak a dátumokra kell vigyázni.

Ha sorsod, mindennek ellenére, mégis szalmaságra kényszerít - eszedbe ne jusson úgy élni, mintha otthon volnál, csak azért, mert otthon vagy.

Minden szokást abba kell hagynod, s örömmel tapasztalod majd, hogy megújul körülötted a régi környezet, csoda történik, mint mikor tavasszal kivirul a természet. Értelmet és jelentőséget kapnak a régi bútorok, ágyad kidomborodik, asztalod virágot hajt, fogasodról érett gyümölcsök potyognak.

Csak érteni kell a módját.

És nem szabad annak tekinteni a dolgokat, aminek télen tekintetted.

A nyári vendéglő nem táplálkozási intézmény. Ne azt nézd, mit adnak enni. Azt nézd, kik járnak oda, miféle új emberek, más, izgalmas arcok.

Azért járd oda, mert meg kell tudnod, ki az a piroskalapos, aki tegnap elnevette magát és elfordult, de biztos vagy benne, hogy ma is ott fog ülni, szemben, a lugasban.

Hátha a rég keresett Éva ő, aki *neked* varázsolta azt a lugast?

És tégy meg mindent, amit különben nem tettél - próbáld meg, hátha ez hiányzott neked.

Nem táncoltál télen a bálon, ahová táncolni mentél? Táncolj most a strandon, ahová fürödni és napozni küldött orvosod! Nem jártál színházba, még szabadjeggyel se? Most, hogy nincs színház, válj magad színésszé, játszd el a boldog ember szerepét, amit maga Isten írt számodra - s te, hálátlan, visszaadtad a szerepet, mert úgy érezted, nem lesz benne sikered.

S ha nem? Nyári darab!

Vigyázz - ez most a te esélyed!

Talán az utolsó.

Színházi Élet, 1931. 23. sz.

ANTAL ÉS TAMÁS

Széljegyzetek a csodakérdésekhez

Öreg Tamás, old Tom, Edison Tamás nagybetegen fekszik, és szerencsémnek kell tartanom, kivételesen, a bizonyosságot, hogy jelen soraim nem jutnak a kezébe, nem hallja, amit beteg-ágya mellett suttogok, átadhatom magam a bánatos meditációnak, hogy íme, minden hiába, a legmerészebb, leghalhatatlanabb álmok valóra váltó hőse is úgy végzi el, mint bármelyikünk - egy napon a legistenibb Alva Tamásból is halva Tamás lesz, és nincs az az izzó fémszál, tökéletes gramofonlemez, pergő filmszalag, ami, kivonatolva belőle az örök *jelenséget*, visszaadhatná számára a legfontosabbat: hogy az Edison-nak nevezett jelenség- és tünetcsoport elraktározott részleteit önmaga, személyesen szemlélhesse és eszmélhesse.

Tegnap a Gellérthegyről néztem a kivilágított várost, és eszembe jutott egy kiváló csillagász megállapítása, mely szerint a Földgolyó mint csillag, az űrből, más csillagokról szemlélve, egy úgynevezett *fényességi fokkal* előrerukkolt a csillagsorrendben, mióta a villamosvilágítást kitalálták. Az első eset, hogy az emberi értelem alkotása *kozmoszus* változást idézett elő a dolgok rendjében, és ha szó szerint lehetne venni Elízium boldog álmát, most büszke önérzettel gondolhatnánk rá, hogy íme, fajtánknak e zseniális képviselője, megjelenvén Isten trónja előtt, így válaszolhatna a kiutalt talentum felhasználására vonatkozó kérdésre: odanézz, uram, látod azt a hunyorgó csillagot? egy fokkal fényesebb lett attól, hogy rajta jártam - a szikra nem veszett el, és a tanítvány, akinek adtad, itt áll előtted.

De ez csak metafora, és nincs az a fényesség se földön, se égen, amitől megrebbe egy halálra csukott szempilla, még ha Edisoné volt is életében. Ezek a korszakos feltalálók, fél-istenei a század mitológiájának, valami groteszken és fájdalmasan mózesi gesztusban állanak egy új Hóreb hegyén - megmutatják Kánaánt, s oda be nem jöhetnek velünk, mert hiányzik még közülük a Valóság Világának legáhítottabb megváltója és messiása: a tudós, aki megglelte a fizikai élet titkát, az eleven élet rugóját, ama rángatózó békacombban, amelyben Volta is csak egy mindenható, de számunkra idegen, mert szervetlen Erő jelenlétét tudta felfedezni. Hogy a békacombot ugyanaz a valami rángatja, mint a villám zezzugos vonalát, ez a megismerés csaknem világeremtő hatalmat adott a kezünkbe, egész sorát alkottuk meg általa a földön még nem ismert mozgó szörnyeknek, csak éppen magát a békacombot nem sikerült életben tartani. S hogy az erőlködő emberi képzelet, a most következő századokra, éppen ezt érzi sürgős feladatának, azt különféle tudományos intézetek lázas munkája mutatja - legutóbb például, érezvén egy egészséges élettani elv megtalálásának szükségét, egy természetkutató azzal a fantasztikus feltevésével lepte meg a világot, hogy minden szerves élet alapját és forrását a radioaktív anyagok működésében kell keresgélni: hőközponton és elektromos központon és fény központon kívül van az eleven életnek egy külön, *csak* életet alkotó és irányító erőközpontja, egy még ismeretlen energiaforrás, ama Nagy Leadó, amiről egyszer beszéltem, fajlagos, külön hatalom, éppen úgy körülírt és határozott hatáskörrel, mint a hő vagy a fény.

Az élet csodáját ez az ismeretlen valami teszi lehetővé - ezt kellene valahogy leleplezni, tetten érni, „ellesni vegykonyháinkban” -, most minden kíváncsi szem a század alkímistáinak lombikját vizsgálja, kancsal szemekkel, hogy mikor villan fel benne az áhított Magisztérium, ma még misztérium, felruházva a Csoda vallásos ornátusával.

Csoda lesz-e akkor is, ha emberkéz tudja majd megcsinálni?

Egyszer már nekimentem a feladatnak, hogy a „csoda” szó jelentését meghatározzam - a pilátusi vállvonogatás helyett: „micsoda az igazság?” Így fogalmaznám meg a kérdést: „mi az igazság a csodában?” Annnyira jutottam csak, mint amennyit a tapasztalat igazol: hogy a hívő lélek egészen más valamit érez alatta, mint amit ez a szó értelmünk számára jelent.

S a legérdekesebb, hogy paradox módon nem hajlandó csodának elismerni azt a lehetetlenséget, ami *végérvényesen* lehetővé vált - csak azt, ami *egyszer megtörténik ugyan, de utána megint csak lehetetlenné válik*.

Öt kenyeret, amivel *egyszer* jóllakott ötezer ember - Jairus feltámasztott leányát, aki azért mégsem lett halhatatlan.

Rendkívül szemléltető módon éreztem ezt a csaknem megfejthetetlen különbséget minap, egy finom és művészi olasz film előadásán. A film címe: *Páduai Szent Antal élete és csodatételei*, s végigpillantván a nézőtérén, elégedetten konstatáltam, hogy a kegyes produkciónak stílszerű közönsége van: egyszerű, áhítatos lelkek, abból a fajtából, mely a templomokat látogatja (egyébként papot is láttam közöttük, szép számmal).

A szinkronizált film magyar változata előtt (egy gyönyörű szólóének vezeti be, Gounod *Ave Mariá*-ja) Zadravec püspök jelenik meg a vásznon, lendületes, hatásos prédikációt tart magyarul, előkészítvén a lelkeket a megfelelő hangulatra. Nincs is csalódás, ismétlem, a film igazán szép, rokonszenves fiatal színész ábrázolja ízléssel és szeretettel „Isten szegénykéjének”, az elbájoló Assisi Ferencnek hűséges tanítványát és követőjét, Fernando-Antoniót, a padovait. Örültem viszontlátni a drága, vén templomot is, melynek tövében néhány év előtt felejthetetlenül jól éreztem magam - vajon nem ott láttam, nem onnan ismerős nekem ez a kedves kisfiú, aki a gyermek-Fernandót játssza, csodát művelvén korsóval és veréssel?

Korsó és veréb - nos hát igen, a csodatételek.

Engem, bevallom, inkább a verébcsooda hatott meg, mint a korsócsoda. Az a költői és szép gondolat, hogy a jóságos szent beszélget a verebekkel, és partra hívja a halakat. Élet az életet!

Ehhez képest vaskosnak és földhöz tapadnak érzem az összeragasztott edény és egybeillesztett lábfej varázsmutatványát.

A közönség azonban - s ez lepett meg aztán, s ejtett gondolkodóba - sokkal mélyebb és borzongóbb figyelemmel kísérte, sokkal inkább hatott rá mint meglepetés, a feltámasztott parasztleány esete - s főképpen és különösen (ennél csaknem hangosan álmélkodtak és borzongtak áhítattal a nézők) az a történet, mikor a kegyes szent, prédikálás közben a szószéken megérzi, hogy egy távoli városban vád alá helyezték édesapját - s anélkül, hogy helyét ott-hagyná, megjelenik abban a városban, mintegy önmagának mása: megjelenik a bírák előtt, és igazságot szolgáltat.

Itt zökkentem ki a hangulatból, nem a kép, hanem a közönség érthetetlen magatartása miatt.

Ez a közönség - bizonyára helyes ösztönnel - csodálkozik. Itt most nem az a lényeges (végre mégiscsak színházban vagyunk és nem templomban), hogy *elhiszi, vagy nem hiszi el*, hogy a csoda, annak idején, megtörtént - a lényeges az, hogy csodának ismeri el, amennyiben megtörtént.

Csodának, hogy Antonio ugyanakkor, mikor a szószéken prédikált Lisszabonban, megjelent és látható és hallható volt Padovában is.

És ugyanakkor ez a közönség egy cseppet sem csodálkozott, és egészen természetesnek találta, hogy a film elején megjelent, látható és hallható volt Zadravec püspök, akit mindnyájan személyesen ismerünk - megjelent, nem is egy példányban, hanem nyilván még

harmincban (ha a vidéki mozikat is számítjuk), mozgott és beszélt, ugyanakkor, mikor fizikai valóságban otthon ült éppen pasaréti villájában vagy sétált, vagy a virágait öntözte.

Nem csodálkozik el, és nem is hajlandó a dolgot csodának elismerni, holott külső hatásában sokkal meglepőbb és hitetlenebb, eltérés volt a dolgok normális, ismert rendjétől, mikor *először történt*, a gramofon és a mozi - nem csodálkozik immár, mert ezek a dolgok valósággá váltak azzal, hogy megtörténtek és a valóságban - szerintük - nincs semmi csodálatos.

És senkinek nem jut eszébe a nagybeteg Edisont, ki Ohio állam Milan nevű városában született, padovai Szent Antal mintájára, milani Szent Tamássá avatni, amiért lehetővé tette, hogy a püspök egyszerre száz helyen jelenhessék meg - pedig, istenfélő ember létére, Edison se tagadta soha, hogy a Szentlélek sugallata nélkül éppoly kevésbé nem találta volna meg ennek az - akkoriban - lehetetlen feladatnak a nyitját, mint ahogy Antonio nem tudott volna csodát tenni, Isten segítségével híján.

Érzem én nagyon jól, hogy a kettő közt van valami lényeges különbség - de ez a különbség nem kevésbé homályos és csodálatos, mint ami testet és lelket választ el egymástól.

És élőt és élettelenet.

A vallásoknak is megvan a maguk fejlődéstörténete: másképpen hisz a hívő is ma, mint valamikor. Inkább a *lélek* csodáját kellene hangsúlyozni számára, mint a testét - utóbbit erősen lefoglalta magának a természettudomány.

Pesti Napló, 1931. augusztus 23.

ÖKÖRSÜTÉS

Szent István-napi beszélgetés az ünnepelttel

Saját hajcsárunk tudósítása

A szerényen, mégis ízléssel berendezett istálló előszobájában az ünnepelt titkárnője fogad, egy szőke, fiatal tehén. Oldalt, a kapu előtt kisborjú áll és bámul! Azonnal feljegyezzük noteszünkbe, hogy a kapu nyilván új.

- Mr. G. B. Ox azonnal fogadja önt - kérődzik kedvesen a titkárnő. - Tudja, annyian keresik fel tegnap óta, mióta biztos a dolog, hogy őt választották ki az idei ünnepélyre... Telefonálnak, levelet írnak... kérem, darabokra tépik...

- Máris? - csúszik ki a számon.

- No igen, nehéz dolog a népszerűség reflektorfényében forogni... És ő olyan szerény... csak a hivatására gondol, a nagy napra, hogy megállja majd a helyét a nyilvánosság előtt...

- Nem idegeskedik kegyeddel?

- Ó, dehogy... ő olyan szelíd és jó... majd meglátja...

- Ez a kis borjú... talán a kedves...?

- Dehogyan! - tiltakozik pirulva. - Egyik jó barátunk, mondhatnám házunk barátjának, Don Bóvis szenyór hagyta itt, neki Barcelonába kellett utazni, emberviadala...

- De miért süti le a szemét? - enyelgünk.

- Apropos, sütés... Erről, kérem, minél kevesebbet, ha a Mesterrel...

- Kérem, kérem. Sütendő ökör házában minél kevesebbet sütésről - ez természetes.

De már nyílik az ajtó.

Az ünnepelt érdeklődve fordítja felénk érdekes, markáns fejét. Barátságos, halk bögéssel jelzi, hogy foglaljak helyet a vályúban.

- Bocsásson meg, hogy megvárakoztattam - ezzel kezdi -, de éppen szomjas voltam, ugye - és mint tudni méltóztatik, ivásnál magamban szeretek lenni...

- Ó, hogyne! ezek az elmélyülés percei... És mit iszik, ha kérdenem szabad?

- *Nem* Gottschlig rumot - mondja élesen.

Gyorsan másról kezdek beszélni.

- A közvéleményt igen érdekli Mester véleménye Európa gazdasági és politikai...

Megvetően legyint a farkával.

- Ugyan kérem! mindenki bolondokat beszél! Hogy mire használják a szájukat az emberek, nem értem... csupa zöltség...

- Saláta!... - bólogatok.

- Úgy van! Pedig, ha már saláta jön ki a szájából, akkor legyen...

- Ökörszajsaláta! - találom ki. (Szerényen bólint.) - De mégis, Mester, mérlegelje azokat a...

- Mért ne legeljem? - veti közbe vállvonogatva. - Hagyjuk a legelést. Európa legelőkelőbb szellemei, velem együtt, legelőre kerültek abban a harcban, mely a mi szellemi ökörségünk...

- Örökségünk - igazítom ki.

- Mindegy az. *Én* érzem a felelősséget, hat vezető ökör helyett ezekben a nehéz napokban. És amikor elhatároztam, hogy enyhíteni próbálok a nyomort...

- Mármint a polgárságét...

- Miért csak a polgárságét...? Mindenkiét! A holnapi ünnepély a legteljesebb demokrácia nevében zajlik le... Ön engem talán afféle nyárspolgárnak tart?

- Ó... eszembe se jutott volna a nyárs... ha Mester...

- No azért. Mert ilyen alapon nem vagyok hajlandó nyársalkodni. Utálok azokat a gőgös frátereket, akik úgy járnak, mintha...

- Nyársat nyeltek volna! - bököm ki.

- Úgy van. Sült bolondok. Én soha nem leszek sült...

Eszembe jut a titkárno figyelmeztetése, gyorsan másról kezdek beszélni.

- Néhány érdekes kérdésem volna, lapom számára. Ki a kedvenc írója?

De még mielőtt válaszolna, ráeszmélek, hogy az illető író talán nem venné jó néven a megtiszteltetést. Éppen azért válaszát elhallgatom.

- Kedvenc költője?

- A nép! Az a gyönyörű dal, például, hogy *Nem akar az embercsorda...*

- Kedvenc regénye?

- *Nyársforgató Jakab* Anatole France-tól.

- A tudósok között...?

- Természetesen: Liebig.

- Érdekes... Azt hittem volna, Bicsérdy...

- Ugyan! Süsse meg! Hiszen annak nincsen sütnivalója... Nekem, akinek van...

Érdekes, mindig ő kezdi ezt a kényes témát! Igaza van Freudnak, az akasztott ember maga szokta szóba hozni a kötelet. Mintha eltalálta volna a gondolatom, a lélekelemzésről kezd beszélni.

- Tudja, ezek az új pszichológusok túlságosan szétszedik a lelket... Sokkal jobb a lelket egy darabban hagyni, és úgy venni szemügyre, lassan forgatni a szemünk előtt, a megértés és belátás lobogó lángja fölött... Én a szintézis barátja vagyok... inkább költő, mint filozófus...

- Szóval, a boncoló kritika...

- Nem szeretem a kritikusokat... Tudom, hogy a nyilvánosság előtt való első szereplésemkor csakúgy szét fognak szedni, mint minden bátor és lelkes újítót... Hogy értenének ők meg engem?

Eltalálom, mire céloz. Óvatosan teszem fel a - lapunk szempontjából - legfontosabb kérdést.

- Ha jól értettem - darabja készül, Mester?

Elfordul. Aztán halkan:

- Ó, igen... Több is... De még nincs eléggé kiforrva... mondjuk, kisütve...

- Mégis - melyiket tartja a legjobbnak?

Mosolyog.

- Azt hamar meg fogja tudni. Elhatároztam, hogy legjobb darabomat a Vígszínháznak adom.
Na, találja ki, melyiket?

Színházi Élet, 1931. 35. sz.

FELOLVASÁS

Különleges megtiszteltetés ért.

Eszperantó társaság gyűlt egybe, a napokban, itt Pesten. A világ minden részéből, németek, svédok, ausztrálieiak, még kínai is volt köztük, akiket egybeforrasztott a közös segédnyelv, az a boldog érzés, hogy szabadon és függetlenül beszélhetnek egymással, anélkül hogy a szavuk a másoknak nemzeti érzését sértené.

Néhány eszperantó nyelven megjelent könyvem feljogosított rá, hogy közékük keveredjem - kedvesen fogadtak, s a magyar rendezőség azzal a megtisztelő kéréssel fordult hozzám, hogy jelenjek meg a hangversenyen, amit az érdekes társaság mulattatására rendeztek, este, egy intim klubhelyiségben.

Mikor aztán ott voltam már, valakinek az az ötlete támadt, hogy olvassam fel egy novellámat.

Természetesen, eszperantóul. A kitűnő Bodó fordításában.

Mármost aztán be kell vallanom valamit. Nem tudok eszperantóul. Furcsa, ugye, hogy nem tudok, lévén lelkes híve az egész mozgalomnak, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy eszperantóul pár nap alatt meg lehet tanulni - mentségemre legfeljebb azt hozhatnám fel, hogy éppen az eszperantó mozgalom lelkes propagálása s a körülötte támadt vitákban való részvétel foglalta le annyira időmet, hogy a nyelvet megtanulni már nem értem rá.

No de mindegy, gondoltam, az eszperantó betű olvasása olyan könnyű és logikus, hogy bátran felolvashatok bármely elem kerülő szöveget. Senki sem fogja észrevenni a svindlit.

Rögtön fel is mentem a dobogóra, és felolvastam a novellát.

Ennél furcsább élményem kevés volt.

Egy kukkot nem értettem abból, amit olvastam. Homályosan emlékeztem ugyan a novella tartalmára - azaz csak emlékezni véltem. Egész a közepéig abban voltam, hogy egy humoreszket olvasok fel. Vidám és könnyed hangot ütöttem meg. De senki nem nevetett. Igen komolyan és meghatottan figyeltek. Némelyik bólogatott - a másik oldal felé valaki zsebkendőt vett elő, és szeméhez emelte. Egy másik arcra meg, mintha néma szemrehányást olvastam le (persze, magyarul, az arcokról egyelőre magyarul szoktam olvasni), amiért ilyen hetyke és cinikus a hanglejtésem. Ekkor gyanús lett nekem a dolog, lopva egy pillantást vettem a novella címére, és legnagyobb rémületemre ráeszméltem, hogy egy legszomorúbb tárgyú novellámat olvasom éppen.

Azonnal hangot változtattam: gyászos, vontatott tónusban folytattam a felolvasást.

Vesztemre.

Az első padosorban kuncogni kezdett valaki. Többen hangosan nevettek.

Izzadság verte ki a homlokom. Most aztán csakugyan nem tudtam, hányadán vagyok. Képzeljék el, egy süket virtuóz, aki nem hallja, amit játszik!

Az egyik mondat végén tapsolni kezdtek. Azonnal abbahagytam a felolvasást, felálltam és meghajoltam, mint aki szerencsés csattanóval befejezi a produkciót!

Mindenki gratulált, valósággal ünnepeltek. Azt mondták, zseniális előadó vagyok.

Mikor aztán szerényen visszaültem a helyemre, és megnéztem a kezemben tartott, még nyitott könyvet (egy eszperantó antológiát), kiderült, hogy annál a kritikus pontnál ijedtemben három lapot forgattam el, és saját, szomorú novellám folytatása helyett Molnár Ferenc egyik sikerült kromijának a végét olvastam fel.

Pesti Napló, 1931. augusztus 25.

AMERIKAI ZEPPELIN

Új Ararát

A megfelelő külföldi szaklapban részletesen olvasható: tessék mutatványszámot kérni.

Legújabb. Most készült el.

Technika csodája. Ilyen még nem is volt.

A legújabb amerikai monstreléghajó.

Terjedelmére nézvést kétszer akkora, mint a Graf Zeppelin, földünk második holdja, ahogy nevezni szerencsém volt.

Alakja körte, illetve üvegcsépp, még ebben is égitesthez hasonló. Állítólag ez az alak felel meg legjobban a légköri viszonyoknak.

Berendezése minden tekintetben kifogástalan.

Tűzveszély kizárva. A hermetikusan elzárt cellák héliummal töltve. Tíz darab Diesel-motor hajtja a hatalmas testet, szükség esetén háromszáz kilométeres sebességgel. A motorok tápláléka szintén tűzbiztos nyersolaj, akkora tartályokban, hogy a hajó kényelmesen átkelhet az Óceánon, huszonnégy óráig sétálhat Európa fölött, és még bőven bírja szusszal, hogy leszállás és anyagfelvétel nélkül visszatérhessen Amerikába.

De a java most jön. Tessék jól megjegyezni. Ez nem csalás, nem ámítás, hanem tény és való.

A legénység (hogy milyen legénységről van szó, az mindjárt kiderül) lakosztályán s a tisztek szobáin kívül a hajó belsejében van egy csarnok nagyságú hangár, négy repülőgép számára, amelyek síneken és csúsztatókon pillanatok alatt elhagyhatják a léghajót, és vissza is térhetnek oda, dolguk végeztével.

Ez a nagy madár tehát magával hordja tulajdon fészket, fészkében tulajdon fiókáit: az első légbeli fiahordó, még az állatvilágban is ismeretlen unikum.

De micsoda madár ez a nagy madár? Zöld a lába, selyemszárnya, engem oda vár: várj madár, várj, mint a nóta mondja?

Hát nem egészen.

A hajó raktárában annyi gázbomba, tüsszögтетő és könnyeztető bomba számára van hely, amennyivel - pontos számítások szerint - egy nap alatt Európa öt metropolisát el lehet árasztani. A léghajónak egyébként nem is kell a kontinens fölé repülni. A léghajó szépen megáll a tengerpart fölött, és ködbombák segítségével olyan takaros cumulusfelhőbe burkolja magát, hogy felülről az Isten se különbözteti meg tulajdon felhőbáránykáitól, nemhogy alulról, gyarló emberi szem. Megáll és kinyitja az oldalát, és a négy repülőgép, miután rádióközvetített terepfelvételekkel alaposan tájékozta magát, munícióval ellátva megindul a négy nagyváros fölé. Ott szépen leengedi a bombákat, a ciánosakat és a könnyeztetőket és a tüsszögтетőket (utóbbiakat, jól tessék megérteni, nem holmi éretlen tréfa kedvéért, ami nem is illenék az ünnepélyes aktushoz, hanem oly célból, hogy aki már felvette a ciánvédő gázmaszkot, az kénytelen legyen újra levenni, mert másképpen hogy szívja be a doktor bácsi által előírt ciánadagot, nem igaz?) és miután ezt elvégezte, visszatér az anyahajóhoz, újabb munícióért.

Most persze azt hiszed, nagyon okos vagy, nyájas olvasó, mert kitaláltad, hogy az egy hadilégihajó, ellenállhatatlan légi tank, háború esetére épített gyilkoló és romboló szörnyeteg, Amerika imperialista törekvéseinek fenyegető jelképe, büszkesége, és legféltettebb kincse az Egyesült Államok hadászataának.

Hát nem találtad el, pajtás, akármilyen józan és értelmes embernek képzelte magad.

Szó sincs róla.

Ezt a légihajót nem is a hadvezetőség építette, költségeivel nem a katonai kiadások számláját terhelték meg.

Hogy hát akkor kicsoda?

Mit tudom én. Akárki, csak nem katonai hatalom. Éppen ellenkezően. Nyilván pacifista szervezetek, a vagyont feltű kapitalizmus, mely nem akarja újabb háború veszélyének kitenni a világ békés fejlődését.

Ez nem egy ragadozó vércse, földgolyót felfaló griffmadár, ahogy leírásából hinnéd.

Ez egy közönséges töltött galamb.

Még hozzá békegalamb.

Nem hiszed?

Ha nem hiszed, olvasd el a kommentárokat, a használati utasítást, amibe az emberiségnek ezt a legújabb gyógyszerét csomagolták - olvasd el azokat a magyarázatokat, politikai és publicisztikai hozzászólásokat, amikkel az amerikai és nyugat-európai sajtó ünnepli a technikai fejlődésnek ezt a legfrissebb diadalát: az amerikai óriászeppelint.

Ezekből a hozzászólásokból és magyarázatokból megtudod, hogy Amerikának esze ágában sincs valaha is elindítani vagy használni ezt a hadihajót. Ezt egész hivatalosan és ünnepélyesen ki is jelentette Amerika, többen hallották, saját szájából hallották Amerikának ezt a kijelentését, esküvel erősítik, hogy hallották, személyesen hallották - ha parancsolod, részletesen elmesélik neked, amint Amerika karon fogta őket, félrehívta őket egy sarokba, pardon, mondta Amerika, szabad - egy percre? és egymás után közölte velük, nézze kérem, mondta nekik Amerika, miközben egyik kezével szórakozottan dobolt cigarettatárcáján, a Rocky Mountains-en, nézze kérem, csak nem hiszi, hogy én ezt a légihajót azért építettem, mert használni akarom, vagy mert elképzelhetőnek tartom, hogy valaha is szükségem legyen rá, vagy, Isten ments, fenyegetőzni akarnék vele.

Hogy hát akkor mi a csudának építette, kérde te jó olvasó, te kedves és naiv ember.

Nagyon egyszerű a válasz.

Mondtam már. Békegalambnak.

Ugyanolyan jelképnek, mint amilyen a Szabadság-szobor, a Munka és Szabadság és Világ-béke szimbóluma, New York kikötője előtt.

A Világbéke egyetlen abszolút és csálhatatlan biztosítéka ez a légihajó, amit te, a magad ijedt és gyáva és megrémített, véres látomásoktól rémüldözű fantáziádban az Apokalipszis lovasának hittél, ókori Molochnak, mely hivatva van véget vetni az egész hóbotos, ostoba és gonosz komédiának, amit európai kultúra és civilizáció címen játszik velünk és rajtunk a Végzet, mint valami fekete zongorán.

Ezt a veszedelmes léghajót kizáróan és egyedül oly célból építette a világbékét előkészítő amerikai liberalizmus és demokrácia, hogy vele és általa bizonyítsa, miszerint ilyen veszedelmes léghajóra immár nincs szüksége az emberiségnek.

A diplomácia és külpolitika nyelvén, tömör összefoglalásban, következőképpen hangzik fent vázolt furcsa logika (amint azt különféle nyilatkozatokból magad is összeállíthatod):

Európa és Amerika jelenlegi erőteljes fegyverkezése végeredményben kizáróan *demonstratív* jellegű akció, afféle tudományos kísérletezés, amivel *ad absurdum* óhajtják bizonyítani egymásnak az egymás forró barátságára vágyó nemzetek, hogy a technika mai fejlettsége mellett akkor se volna értelme többé a konfliktusok erőszakos elintézésének, ha *ultima ratió*-ra kerülne sor - legjobb tehát, ha az effajta lehetőségeket végleg kihagyjuk a számításból. Nyilvánvaló ugyanis, hogy míg az eddigi háborúban legalább annyi értelme volt a vetélkedésnek, hogy az egyik fél megnyerte azt, amit a másik veszített - a gázháborúból, aminek következnie kellene a jelenlegi haditechnika mellett, mind a két fél csak vesztesen kerülhet ki, amint azt a legutóbbi londoni hadgyakorlatok bizonyították. Mert hiszen ilyen kis Zeppelint Európa éppen úgy építhet magának, mint Amerika, s a jövő háborúja ez esetben úgy zajlana le, hogy míg az egyik oldalon Amerika pusztítaná el Európát, addig a másik oldalon Európa pusztítaná el Amerikát - egyik megvakulna, másik megsántulna, együtt mehetnének koldulni a Marsba, feltéve, hogy addig feltalálják a rakétahajót és még azt is feltéve, hogy ezt a rakétahajót nem foglalná le a hadvezetőség, egy bolygóközi konfliktus elintézése céljából.

Mindezt pedig katonai körök magyarázzák ilyen okosan, annak igazolására, hogy a jövő évre tervezett *leszerelési konferencia* a jó eredmények legszebb reményével kecsegtet, mert e kész bizonyítékok betérjesztése után egyetlen államnak se lesz többé kedve kardokra, illetve gázokra bízni sorsát - a világ végleges leszerelése tehát nem késhet tovább. Ilyen értelemben nyilatkozott legutóbb maga Mussolini is, a legfőbb kardcsörtető, illetve gázfejlesztő.

Az amerikai Zeppelin erőbeli szerepe ezek után nem kétséges: meg fog jelenni a konferenciázó társaság ülésterme fölött, bemutatkozik, és ha erejének és hatalmának ellenállhatatlanságáról meggyőzi a tanácskozó urakat: megvárja még a leszerelési határozat aláírását, aztán ünnepélyesen felrobbantja saját magát, mint egy immár fölösleges fenyegetés fölösleges fegyverét - széttépi magát, mint egy váltót, amit kifizettek.

Ez a léghajó ugyanis annak a bizonyítására készült, értsétek meg végre, hogy ilyen léghajóra, hál' istennek, nincs többé szüksége a jóakarátú és felvilágosodott emberiségnek.

Az egyes ember ugyan, ha egy kicsit magára marad a sok nagyszerű elmélet meghallgatása után - magára marad, és kissé eltűnődik, hajlamos lesz rá, hogy feltegye a kérdést tulajdon, józan esze előtt, vajon a gondolatközlés és gondolkodás feltalálásának nyolcadik évezredében nem volna-e elégséges, ha *szóban* és *szóval* bizonyítanánk be egymásnak, hogy ilyen léghajóra nincs többé szükség, és hogy miért kell ahhoz fel is építeni, hogy elhiggyük egymásnak - ez azonban mindössze azt mutatja, hogy nemcsak beszélni, de gondolkodni is bolond ember szokott magában. Viszont mihelyt politikusok és katonák ülnek össze tanácskozni, lám, mindjárt kijön a helyes és követendő módszer, amivel értelmes emberek meggyőzhetik egymást.

Valahogy olyanformán, hogy például egy szakértőnek megmutatják az építendő ház tervrajzát, s ha a szakértő kijelenti, hogy a terv rossz, a ház össze fog dőlni, még mielőtt elkészült - akkor a tervező mérnököt kötelezni kell, hogy építse fel a házat. Ha csakugyan összedől, a szakértő nyert, ha nem dől össze, a mérnök nyert.

Si vis pacem para bellum.³⁵

Mindig imádtam ezt a közmondást.

Egy régebbi elméletemre emlékeztet, amit - elég helytelenül - humoreszkben írtam meg ahelyett, hogy diplomáciai elhivatottságom bizonyítására felterjesztettem volna a magas kormánynak.

Az elmélet a legcélszerűbb fogyókúra feltételeit tárgyalja. Gondolatmenete abból áll, hogy ha az ember sokat eszik, akkor elhízik, ha elhízik, ellustul, ha ellustul, nem dolgozik, ha nem dolgozik, nem keres, ha nem keres, nem lesz mit ennie, ha nem lesz mit ennie, le fog fogyni - nyilvánvaló tehát, hogy a lefogyás leghelyesebb módja minél többet enni.

A leszerelésé pedig a fegyverkezés.

Pesti Napló, 1931. augusztus 30.

³⁵ *Si vis pacem para bellum* - Ha békét akarsz, készülj a háborúra

FEKETE-FEHÉR - IGEN-NEM

„Új tárgyilagosság”

H. E. asszonynak

Hová megyünk estére, gyerekek? Van valami jó film? Á, csupa vacak - bár azt a majomdolgot az Urániában meg lehetne nézni... Vagy menjünk fel Sándorékhoz? Az a kérdés, ki van ott - a Gézáék? Akkor lehet, viszont Olgáék nem jöhetnek, mert a két asszony összeveszett... Vagy maradjunk itthon - nem, a rádió elromlott, rádiózni se lehet - tehát? Kávéház? ide szemben? Rémes muzsika - na és Jenő nem jön, akkor nem lehet bridzsezni. Oda se érdemes...

És ha szórakozottságból, pusztán megszokásból és azt is csak azért, mert már elmúltál negyvenéves, egy régi világ emlékei kísértenek benned - ha úgy történetesen közbeszölsz, hogy azért beülhetünk egy kicsit, ha Jenő nem is jöhet, s így nem lehet bridzsezni - a derék polgár, korunk gyermeke, csodálkozva néz rád, és azt kérdi: jó, de hát akkor micsinálunk?

Hogy micsinálunk, furcsa! Hát összeülünk és beszélgetünk, nem?

Beszélgetni!

Ugyan kérem, ki beszélget ma már, csak úgy. Most mondja, mi értelme van annak, beszélgetni, az ember fáradtan jön a lőtás-futástól, szórakozni akar, nem az agyát erőltetni - mért tartok én, a keserves pénzemből, képviselőházat, beszélgessenek ott, én csinálni szeretnék valamit vagy nézni, vagy részt venni - az régen volt, uram, a duma, a Nagy Duma, mikor még - kávéházból kormányozták a világot - és akkor is inkább csak Pesten volt, ez a magyar specialitás, ülni és adni a dumabankot. Keleti dolog ez, uram, eredete csibuk és keresztbe rakott lábak a szőnyegen - nyugaton régen nem ismerik, nincs is szó a nyugati nyelvekben, ebben a különleges magyar értelemben, gyakorító formában, hogy aszongya beszél-„get”-ni, vagy csak afféle lenézett asszonyoknak való használatban, „plaudern”, meg „s’amuser” meg „chatter”. A komoly német legfeljebb *beszél*, sőt *tárgyal*, mindig valamiről, előre megadott programmal - a francia szórakozást csinál belőle, viccel és enyeleg. Angoléknál, már a jobbfejta társadalomalkotó angolnál, merőben ismeretlen fogalom az öncélú, igazában tehát céltalan beszélgetés - ha két angol összekerül, akkor fogadnak, ha három, akkor üzletet kötnek, ha pedig négyen vannak, leülnek bridzsezni; ez a játék az, aminek folyamán a vezényszavakon kívül nemcsak nem kell, de nem is szabad beszélni.

És egyáltalán!

Egy boldog és ostoba kor csökevénye ez az egész rögeszme, hogy két ember, ha összekerül, találkozik, vagy akár megismerkedik, s aztán bizonyos ideig kénytelen egy helyen tartózkodni: hogy ilyenkor okvetlenül „beszélgetni” kell, mondani valamit, úgy tenni, mintha érdekelné a másik véleménye.

Egész külön művészet alakult ki valamikor ennek a fölösleges műfajnak a kényszeréből. És voltak híres emberek, akiket ez a művészet különböztetett meg - „nagyszerű kozőr”, mondtuk elismeréssel, ha valaki tökélyre vitte e merőben haszontalan ügyeskedésben.

Egy kicsit persze hiányzik azért.

Az ember egyre gyakrabban érzi, hogy átmeneti időket élünk: még nem merjük nyíltan bevallani egymásnak, hogy semmi kedvünk cél és eredmény reménye nélkül „társalogni” olyankor, mikor a partnerből pozitív haszon nem néz ki, de már egyre kényelmetlenebbül feszengünk a kellő gyakorlat hiányától. Ott még nem tartunk, hogy omnibuszon, előszobában, váróteremben, ahol nincs alkalom egyszerűen elköszönni, nyíltan megmondjuk a kedves és tisztelt ismerősünknek, aki odaül mellénk: drága barátom, bár mint látod, nem olvasok, és nem vagyok testileg elfoglalva, a dolog úgy áll, hogy éppen gondolkodom egy engem érdeklő ügyről, és ezt a gondolatsort nem akarom most félbeszakítani - vagy nem is gondolkodom, csak nézelődöm és pihentetem az agyamat: éppen azért és mindkét esetben s különösen utóbbi esetben semmi kedvem veled beszélgetni, hülye kérdéseidre válaszolni egy félszeg viccel, vagy még hülyébbet kitalálni a kedvedért, tehát légy szíves, hallgass és hagyj békén - mondom, itt még nem tartunk, viszont ahhoz sincs már kedvünk és tehetségünk, hogy mulatságos és művészi módon „rejtjük el gondolatainkat” a kitűnő Talleyrand receptje szerint, aki korának boldog naivitásában nem is álmodhatta, hogy a gondolat elrejtése egyszerűen úgy is megtörténhet, ha az ember nem szól egy szót se. A kétféle túrhető együttlét helyett keletkezik tehát egy suta, bosszantó, megalázó, emberhez méltatlan marhaskodás, „párbeszéd”, amit ha valaki gyorsírással feljegyezne, mindkét fél halálra szégyellné magát, akármilyen kiváló elmék máskülönben - értelmetlen konvenciók, senkit nem érdeklő, uraságoktól elhordott és levetett gondolatrongyok generálszósszal leöntött közös iszapfürdője, amiből, ha szerencsésen kimásztál egy „na, szervusz, én leszálok”, vagy „na, én nem várok tovább” árán, még percekig tisztogatni és rázni kell a lelked, mint a kutya a bundáját, mielőtt egy rendes, értelmes gondolat eszedbe jut, vagy keservesen megtalálod a félbeszakított gondolatlánc fonálát.

Ó igen, hát hogyne, nagyon jól tudom, lehetne másképpen is... Lehetne úgy is, ahogy tizenhat éves lelkünk szomjas mámorában hittük, elragadtatva a felfedezéstől, hogy a világ embertársal van teli... csupa hozzám hasonló, végtelen világegyetem szaladgál körülöttem az utcán... minő kimeríthetetlen forrása új és csodás nagyszerűségeknek, ha két ilyen világegyetem megnyílik egymás előtt! Vagy lehetne úgy is, ahogy később reméltük, remegő vágyban, a tó partján, szerelmünk remegő kezét szorongatva, elbódulva minden csodánál különb csodájától a jelen *pillanatnak*, melyet először ért meg a vén világ, hogy most, a pillanat küszöbén, az isteni, *általunk* istenülő jövőendő szakadéka előtt szikra pattan majd egyikünkben a másik felé, felgyújtani s képünkre újratereíteni a világot, meglelvén a Szó bűvös talizmánját, szezámot, a varázsigét!

Na igen, hogyne.

Lehetne így is.

Lehetne talán, ha közben, míg a másik beszél és mond valamit, megjátszva, mintha nagyon érdekelné, amit majd felelni fogsz - ha már közben s még azután is, mikor már felelsz rá, nem kattogna és berregne és csöngetne szavakat kereső gondolataid mögött egy nem hallható, mégis az egész jelenség létező eleven Földgolyót többszörösen áthálózó rádió felvevő- és leadókészülék és rádiogramofon, amit nem illik észrevenni, pedig mindenkiben éppen úgy csenget és berreg és kattog, mint benned. Ez a gramofon egyre azt berregi közben: harminchárom, harminchárom, harminchárom. Vagy szabatosabban: harminchárom és negyvenhat. Harminchárom pengő és negyvenhat fillér. Harminchárom dollár és negyvenhat silling, vagy öre, vagy cservonec, vagy lej, vagy jen, amivel ki kell fizetni, amit fel kell venni, amit nem lehet felvenni, amit le kell tagadni, amit ki kell tépni, be kell olajozni, át kell utalni, ki kell furulyázni, akár beszélsz, akár nem beszélsz, és ha beszélsz is, illetve nyelved, mintha másról beszélnél, csak arról beszélsz, mert csak az kell, mert nincs, vagy ha van, másra kell, nem erre, ami most, most aktuális, ez a harminchárom, aminek kényszere ébresztett fel reggel

ködös, furcsa álmodból, melyben borzongó, boldog gyötrelem vagy édes, félős boldogság kóválygott körül - harminchárom, harminchárom, amitől nem lehet se jobbra, se balra, se ki, se be, se megdöglenni, se élni, mert ez gyilkolta ugyan meg a lelked, mégis, ez tartott életben - harminchárom, harminchárom, tűzre, vízre, autóra, északi fényre, istenre és ördögre, mennyre és pokolra, bölcsőre és koporsóra. Harminchárom, harminchárom, mit brekegsz és karattyolsz, kedves társam ebben a nyájas „eszmecserében”, hiszen nem hallasz te se mást, velem együtt, csak ezt a harminchármat, minden gondolatod forrását, vérkeringésed mozgatóját, ideg-billentyűid pianoláját, ezt a gépzongorát, harminchárom, harminchárom.

És amíg tart ez a harminchárom, vagyis mindaddig, míg te is, meg én is, és mindannyian, meg nem nyerjük azt a rongyos tízmilliárd dolláros főnyereményt - ugyan mi értelme is van ennek a sok hiábavaló beszédnek?

Az új embertípus kezdi sejteni már az eszményt, minden filozófia végcélját, mely a végső kérdéseket egy állító és egy tagadó lehetőség közt való választás színvonalára egyszerűsíti le.

Igen és nem.

Bármiről legyen szó vagy gondolat a világon - végső értelemben úgyis csak kétféleképpen viselkedhetünk a felvetődött tényekkel és ítéletekkel szemben: elismerjük, vagy tagadjuk őket.

Önök ismerik a barkochba nevű kitűnő játékot. Ki kell találni egy tárgyat vagy fogalmat oly módon, hogy a feladó csak igennel és nemmel válaszol - nekünk kell a kérdéseket úgy megfogalmazni, hogy ezekből az igenekből és nemekből meghatározhassuk a fogalmat.

Ez a társalgási mód áll a legközelebb ahhoz, amire gondolok: a leggazdaságosabb, minden fölösleges konvenciót kerülő közlekedés, kizáróan a tárgyra vonatkozó elemekből. Olyan, mint az új építészeti és lakásberendezési stílus.

Így szoktunk hozzá ahhoz a belső fegyelemhez, amire most szüksége van a világnak.

Tessék úgy kérdezni, hogy igennel és nemmel lehessen felelni. Tessék úgy gondolkodni, hogy a feltett kérdésekre mindig legyen raktáron egy határozott igen és nem.

Ne magyarázz sokat. Nincs más kérdés, csak körkérdés, akár politikáról, akár irodalomról, akár szerelemről van szó. Igen vagy nem, a nem tetsző törlendő. Akarod ezt a kormányformát? Fontosnak találsz a sportot? Tetszik neked Chevalier a filmen? Szereted ezt a lányt? Akarsz meghalni? Vagy inkább élni? Van Isten, szerinted? Igen vagy nem?

Alakuljon át végre, őszintén is, az emberek egymás iránti érdeklődése egy nagy kérdőívvé, amiből a statisztikus levonja a végső következtetést, egzakt módon, összeadás és kivonás útján. És szűnjön meg, számoljon fel, kérjen csődöt önmaga ellen a fizetéseképtelen, mert fölöslegessé vált és senkinek nem fontos Művészet, ez a csillogó kristályprizma, mely nem a földre való birodalmát ott rendezte be fehér és fekete, igen és nem között, a szivárvány egymásba folyó, szinte meg se nevezhető színeiből, a kétféle vélemény mind a kettőnél izgatóbb árnyalataiból, tagadva fehéret és feketét, igent és nemet, ott keresve az igazságot valahol a kettő közt, ahol leglángolóbb a kék és piros, legtermékenyebb a gondolat és érzés, a magány védett kertjében, ahová nem létező igent és nem létező nemet kérdező ostoba kontár be nem teheti a lábát.

Harminchárom, harminchárom - pusztítsd el ezt a kertet.

Fekete-fehér - igen-nem - emlékszel a boldog gyermekjátéokra, melyben ezt a négy szót nem szabadott kimondani?

Ez a játék a művészet jelképes játéka volt. Nem véletlenül játszották jól sejtő gyermekek a századvégnek.

Harminchárom, harminchárom - ne játsszuk többé.

Harminchárom, harminchárom - új játékot tanul a világ - *csak* fekete-fehér - igen-nemet szabad már mondani, semmi mást - tartsd meg a négy szót, és dobd a szemétre utolsó kincsedet, szókinccsedet.

Igen, nem, igen, nem, fekete, fehér - éljen a statisztika és a fotográfia.

Pesti Napló, 1931. szeptember 18.

SZÍNORGONA

Egy új zenei műfaj, de jó

Vörös lámpák gyúlnak ki, oldalt, az elsötétített moziban: a közönség felfigyel, a nézőtér egyszeriben úgy hat, mint a fotográfusok titokzatos „vörös fülkéje” - valami készül, minden örömök egyetlen forrása, a lelkünk mélyén lappangó gyermekképzelet izgatottan hegyezi fülét. S már jelenti is a felirat: következő szám, *színorgona*, a német filmipar újdonsága.

Tömör színű, lágy zene bomlik elő: s ugyanakkor megelevenedik a vásznon is.

Színek szőnyege borítja el.

Csak színek, semmi más.

Kék és piros, mályvaszín, sötét indigó, opálzöld, ametiszt és türkiz. És az a szőnyeg mozog és gomolyog és folydogál, végig a vásznon - foltokká ömlik szét, összeolvad, szétterül, fölcsavarodik, kibomlik -, bizonytalan alakzatok ködlenek át a színek olvadozó, ringatózó, gomolygó felhőzetében, mintha izzó szivárvány tüzelne e felhőborongás mögött, hogy ragyogva bukjon ki alóla - de a láthatatlan kráter mélyéből újabb színgözök és színpárák áradnak fel megújra: valahol fekete mag alakul, próbálja tartani magát, örvény kerekedik körötte, lassan emelkedik a vásznon felső pereme felé, mint egy elfelejtett álomból ébredő, még lecsukott szempilla mélyén azok a piros és sárga körök, a lélek szappanbuboréka.

S minden mélységesen, érthetetlenül és felfoghatatlan módon, de el nem választható bizonyossággal a fül felé áradó muzsikát *jelenti* - megvilágítja, mintegy kinyilatkoztatja, a színek nyelvén. Egymást fejezi ki két kifejezhetetlen érzés - egymást fokozza két zsongító hatás, egymást élezi két elsimító tompaság, egymást közelíti két elérhetetlen messzeség. Két elhatárolt világegyetem olvad össze, s már vannak pillanatok, mikor nem tudod, füled mámorában *látod-e* a hangot, szemed mámorában *hallod-e* a színt: megnevezhetetlen állapot alakul ki, az érzékletek elzárt ajtai kinyílnak, megoldódik minden karcoló szöglet, recsegő zörej, viszkető fájás, amit úgy megszoktál, mint barom a legyet... lassan süllyedsz a fájdalomtalanság nirvánája felé. Ez volna az, amit *harmóniának* neveznek?

Egy bizonyos: a kétféle hatás többet ad, mint külön-külön bármelyik.

Egy pillanatra átvillan rajtad - ilyesfélét gondolt-e a középkori csillagász, mikor a szférák zenéjét emlegette? Mert van az egészben valami kabalisztikus és valami természettudományos is. Számok és formák lappanganak a dolgok mélyén mint *minden* érzékelés gyökere - képek bukkannak elő, amikről kiderül, hogy tapasztalathoz - minden tapasztalás előtről való, életelőtti állapotból hoztad magaddal, mint a Nagy Emánuel disciplináit. Nem is képek - *elvont* valóságok válnak valóra: két ismeretlen dolog egymáshoz való viszonya, mint ismert összefüggés viszonya, mint ismert összefüggés - önálló *hasonlat*, amiről nem tudjuk, mihez hasonlít, arány és mérték, amivel nem lehet és nem kell mérni.

S mindenekfölött: egy alakuló világ, az Idő bilincseiből felszabadulva. Ha valamire mégis emlékeztet, ama ködfoltok azok, amikre túl a Tejúton bukkan rá teleszkópod - örvénylő mozgás egy láthatatlan központ körül. Most veszem észre, mégiscsak volt mintája a festőnek, aki e színeket hozzákeverte ezekhez a hangokhoz - a Saturnuson látta valahol ezt a tájat. A Saturnuson, melynek tömege gomolygó ködpára csak: egész hangos tűzfelhők kavarnak s néha, e felhők körül, egy pillanatra kibukkan a hétszínű Abroncs, a Varázsgyűrű ívének egy szeletcskéje, smaragd kövével a meteoroknak.

Ezzel a néhány tárgyilagos és száraz szóval csak azt akartam mondani, hogy az új produkció művészi szempontból szerencsés és ügyes ötlet. A kevésbé tárgyilagos, inkább homályos érzelmekben élő közönség persze nem érti meg mindjárt: eleinte csodálkoznak az emberek, még nevetnek is, hát ez meg mi az istencsodája, mondta valaki hangosan, de a végén mégis lelkesen tapsolt mindenki, jelezve, hogy akármiből keverték ezt a furcsa pálinkát, vég-eredményben jól csúszik, szórakoztató és kellemes percekot okoz.

Azt persze nem vették észre, hogy miért kellemes és szórakoztató. Hogy ezt a jó érzést egy negatívumnak köszönhetjük.

Ezek a színek és ezek a hangok *nem emlékeztetnek semmire*, ami alak, emlék, ismeret, tapasztalat - egyszóval élet. Nem keltenek képzettársítást. Nem látunk *arcot*, amelyről ellenségünk jutna eszünkbe, nem hallunk *szót*, mely elmulasztott kötelességünkre figyelmeztet, nem látunk hozzánk hasonló, alakunkra szabott formákat, melyek, rajtunk keresztül, velünk együtt, elmúlást és halált idéznek.

Ezek az alakzatok és hangok egymásba olvadnak csak, központjuk nem az ember - a szenvedést nem ismerik.

Buster Keatonról, vagy akár Willy Fritschről, akármilyen távoli vonatkozásban, de eszembe juthat az adósságom.

Erről nem. Tiszta művészet.

Pesti Napló, 1931. szeptember 26.

„AHOL A KIS ÁRVÁK SÍRNAK...”

Epilógus Biatorbágyhoz

Matuska itt, Matuska ott, Matuska mindenütt. Hiába, ez a hét Matuska hete volt, ha akarnék, se írhatnék másról - mégis, mintha rázni kellene a töltőtollat, hogy valahol újat mondjak, a szellemtudományok nevében; nem hiszem, hogy emberi nagyságot valaha ennyi oldalról világítottak meg, mint ezt a nyomorult férget, melynek keresztmetszete még a természetrajzi kutatásban se jelent valami csodás felfedezést. Edisonnak mindenesetre pechje volt, hogy épp ezen a héten halt meg. Egy-két kisbetűs cikk foglalkozott vele - vezércikk és első riport és tárca és tanulmány Matuskát ünnepelte. Matuskát boncolta a nagy pszichiáter, Matuskát elemezték a grafológusok, Matuska életét kutatta serényen - és függetlenül a szükséges nyomozástól - minden épkézláb újságíró és publicista, Európa-szerte, s az egyik filmújságban már megtaláltam a rövid jelentést, amire vártam, hogy egy amerikai filmcsoport elhatározta a Matuska-eset...

Igazán nem irigységből mondom, és azt is jól tudom, hogy a lázas érdeklődés nem a bűnös személyével, hanem azzal a kárral és veszedelemmel arányos, amit gyalázatos élete jelentett - a lépfenebacilus igen hitvány és egyszerű kis állat, mégis teljes joggal verte fel a világot megnagyított és sokszorosított fényképe, mikor Pasteur, annak idején, felfedezte és tetten érte a derék, hasznos és kedves tehénkéek beleiben.

De azért, tekintve, hogy esetünkben mégse egészen a tudományos vizsgálat módszere érvényes - talán nem árt egy pillantást vetni a szörnyűködésnek, felháborodásnak és haragnak arra a másik oldalára is, ami az áldozatok iránt érzett részvét és gyász mértékével kellene, hogy az ellensúlyt tartsa. A bosszúvágyat egészséges és erkölcsös indulattá az áldozat iránti rokonszenv szenteli, így tehát...

Hiszen nem mondom, sok szépet olvastam szegény áldozatokról is - az egyik vezércikk még a „vértanú” megjelöléssel se elégedett meg: „hősi halott”-nak nevezte őket, valahogy úgy képzelgetve a dolgot, mintha a végzetes éjszakán, vasúti jegyüket oldalukra kötve, a fennálló rend védelmében rohantak volna az éjszakába, megütközni a világfelforgató gonoszság és bűn föld alá szervezett hadseregével. De hogy kik voltak ezek a hősi halottaknál szánandóbb, mert *ártatlan* halottak...

Egy szerény fogadást ajánlok az olvasóval. Fogadjunk, kedves olvasó, hogy te, aki e hét olvasmányai után többet tudsz Matuska külső és belső életéről, múltjáról, szerelmi titkairól, házaseletéről, alsó és felső tudatáról, idegállapotáról és jelenleg is aktuális betegségéről, mint amennyiből közvetlen hozzátartozóid jellemét ismerni véled - fogadjunk, hogy a huszonkét biatorbágyi áldozat névsorának az *egyharmadát* nem tudnád hirtelenjében felsorolni.

Nagyon sajnáltad őket, elhiszem. De a nevükre már nem emlékszel.

Hogy is van csak a dolog, azzal a bizonyos elviselhetetlen részvéttel?

„Dobják ki, mert megszakad a szívem!”

Az igazgatóról szól ez a régi vicc, aki ezekkel a szavakkal fordul el panaszkodó hivatalnokától. A szívtelenség és álszent részvét krokodiluskönnyeit akarja példázni a vicc - de ki

biztosít bennünket ebben a feje tetejére állított pszichoanalitikus világban, hogy a másik igazgató, aki maga elé idézteti az éhezőt, hogy szenvedéseinek részletekbe menő meghallgatása után néhány fillér árán kezét csókolhasson magának, nem perverz szadista inkább, mint kegyes jóltevő, öröme telvén felebarátja gyötrelmeiben?

Resteltem, de a biatorbágyi áldozatok névsorát magam se tudnám e pillanatban kívülről elmondani, még kevésbé tudnék rajzot adni róluk. Igaz, mentegethetem magam az adatok fogyatékoságával - viszont mivel magyarázom, hogy a biatorbágyi rémség emlékkomplexumából, ahogy most visszagondolok rá, egyetlen figura emelkedik ki élesen, s úgy látszik, maradandóbban a többinél.

Ez a figura nem áldozat és nem gyilkos és nem nyomozó - nem tudnék hozzájárulni vele a történelmi esemény rekonstrukciójához.

Magam is csak egy pillanatra láttam.

Az áldozatok ünnepélyes és megható temetésén bukkant elém, ahogy ott álldogáltam, a Vérmező szélén valahol elsodródva a tömegtől.

Fekete ruhás asszonyosság - így, futólag, vidékinek tűnt. Kicsit szuszogva igyekezett a ravatalok felé - belém ütközött, megfordult, és - szóról szóra - ezt kérdezte, arcán a ritkán adódó, nagyszabású látványosságok átérzésének izgalmával:

- Nem tetszik tudni, merre kell menni - oda szeretnék jutni, ahol a *kis árvák sírnak*...

Részvét? Vagy csak kíváncsiság? Vagy még rosszabb?

Schnitzlernek volt igaza. Itt fekszik előttem végrendelete, melyben temetéséről intézkedik.

„Szívet átszúrni. Nem kell koszorú, gyászjelentés. A lapokban sem. Utolsó osztályú temetés. Semmiféle gyászbeszéd. Halálom után semmiféle gyász... abszolúte semmiféle...”

Pesti Napló, 1931. október 25.

KORLÁTOLT LAPTERJEDELEM

Nem lehessen tudni. Jöhetnek még nehezebb idők is. A takarékoság - gondoljunk a skótok példájára - veszedelmes lejtő, amelyen nem lehet megállni. Mindenesetre lehetségesnek kell tartanunk olyan időket, amikor népszerű orgánunk egy oldalon, legfeljebb - amennyiben addig fel nem találhatja a kormány az egyoldalú újságpapírt - kettőn kénytelen megjelenni. Lelkiismeretes újságíró előre készül az ilyesmire. Ma egész délután abban gyakoroltam magam, hogy ha a *Színházi Élet*-et nekem kell majd szerkesztenem a közelgő sovány esztendőben, hogy tömörítsem össze a legszükségesebb közleményeket oly módon, hogy a lap minden rovata megmaradjon.

Szerk.: I. S.

SZÍNLET

II. évezred, tél

Vezércikk

Írta: Inczdor

Nincs színházi válság. Csak lehetne. Mindenki másképpen látja, mint ahogy van. Amerikában egészen másképpen csinálják: ott, ha az embernek egyik lába rövidebb, annál hosszabb a másik. Itt is így kellene.

MOLNÁR-PREMI A VÍGBEN

A fényesen kivilágított bejáró előtt ragyogó fogatok, vakító estélyi ruhák, a legelőkelőbb közönség. A nézőtéren csupa ismert notabilitás, izgatott, emelkedett hangulat, közönség érverése 150, hőmérséklet 39, nyomás 200, a felső szívtájon kopogtatásra tompulat, szörcszörej, közérzet jó, köpet negatív. Az ünnepélyt csak egy másfél órás szünet szakítja meg, miközben a színpadon játszanak. Többen bejönnek és kimennek, de ezt a trükköt a szerző boszorkányos technikával úgy oldja meg, hogy kevesebben mennek ki, mint amennyien bejöttek, s így mindig van valaki a színpadon. Acéltaps.

MAGA CSAK TUDJA

IMPISTA, ki volt az az érdekes ember, tegnap, a korzón, aki után mindenki megfordult, nem tudván, hol nyaral jövőre Molnár, mert Lukács még marad-e Hollywoodban, ha tényleg olyan jól megy az új Hunyady, tehát igaz-e, hogy a külföldi előkelőség válik a közismert magyar származású morva színésznőtől?

- Hogyne tudnám, az bizony az olasz követ volt, akit Bajor Gizi hívott meg, ugyanis Molnár Gasteinbe készül, ugyanakkor, mikor Lukács még nem jön haza, bármennyire jól megy az új Hunyady, ha a válásról még egyelőre nincs is szó, bár nem zörög a haraszt, ugye, igazam van, tegyék a szívükre és kezüket csókolom.

A PÁRIZSI NŐK TETOVÁLJÁK A FEJBŐRÜKET

(Párizsi tudósítónktól)

Pestről nyert értesüléseim szerint a párizsi nők tetoválják a fejbőrüket a hajuk alatt.

A HÉT HUMORA

Pethes Sanyi kimegy a lóversenyre, és meg akarja tenni az egyik lovat.

- Nem lehet, már fut!

Pethes Sanyi erre egy remek megjegyzést tesz a lóval kapcsolatban, amit terjedelme miatt nem közölhetünk.

SKÓT VICC

Egy skót elmegy a 33-as bizottság ülésére, ahol éppen a lapterjedelmet tárgyalják.

- Nini, hiszen itt a fiam!

Tényleg, látta a fiaskót.

PÁLYÁZAT

A SZÍNLET PÁLYÁZATOT HIRDET, AKÁRKI PÁLYÁZHAT, AKÁRMIKOR, AKÁRMI-
VEL. A PÁLYADÍJAT HELYSZŰKE MIATT SAJNOS NEM ADHATJUK KI.

TÁRSASÉLET

A Zserbo-bó-ban

- Tudjátok a legújabb pletykát?

- Tudjuk.

SPORT

Az Üllői úti mérkőzés nagy sport vert fel.

KONYHAMŰVÉSZELET

Végy egy kiló húst, és edd meg, amíg lehet.

REGÉNY

- Megfojtalak! - hörögte az őrgrof.

(Fojtatása következik.)

SZÍNDARAB

Helynélküly János.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

„Menyasszony.” 1. Menjen hozzá. 2. Ne menjen hozzá...

„Hol a boldogság?...” Na hol?

„Hová jutok?” A papírkosárba.

FEJTORNA

Keresztrejtvény

H	É
O	N

Vízszintes sorok: 1. Rendőr jassz nyelven. 2. Ötvözet.

Függőleges sorok: 1. Csapadék. 2. Az az ember, akinek még ennyi is sok az egész sajtóból és irodalomból.

Színházi Élet, 1931. 40. sz.

ÖNARCKÉP

Pillanatfelvétel, 1931. november 8-án

Pillanatfelvétel. Még csak nem is vázlat. Az is csak így tükörből, persze - az ember egy életen át nem látja azt a tárgyat, ami kívül és belül állítólag legjobban érdekli, legközelebb van hozzá - furcsa, nem? Nyakkendőm alsó része az utolsó határ, ha lefelé pislantok - aztán homályba vész a kilátás, nincs tovább. Oldalt bandzsítva, jobbról és balról, az orrom csücskét pillantom meg, ennyi az egész. Fejetlen embernek ismerem magam, közvetlen szemléletből. Most már tudom, ki volt az erdő rejtelmes fejetlen lovagja, akiről tizenöt éves koromban balladát írtam. Én voltam az.

Tehát lássuk a külsőt.

Határozottan ismerős. Sokféle ábrához hasonlít, el kell ismernem. Arcképekhez, karikatúrákhoz, amik alá kitaróan odaírják a nevem - ezekből van benne valami. De legjobban mégis egy kisfiú arcára emlékeztet engem, és csodálkozom, hogy mások ezt nem látják - hatéves kisfiú, aki először hajlik a foncsor felé, soványan és csodálkozva, zavarba jön, nem tetszik neki az egész dolog, de igen nagy hatással van rá, hogy a tükörcsücsök is csodálkozik, neki se tetszik, és ez a tükörcsücsök is nagy hatást gyakorol. Egész életén át kísérti aztán ez a nyugtalanság.

Ahogy mondani szokták, ez a kisfiú én voltam. Nekem persze úgy tűnik fel, mihelyt magamról van szó, hogy még most is én vagyok az, és most, hogy őszintén kell vallanom, élesre állítva a koponyám belsejében dolgozó felvevőgépet, merőben bizonytalan, vajon amit mondani tudok, őrá vonatkozik-e vagy a tükör előtt látható középkorú egyénre. Hiszen igaz, sok minden történt odakünt a világban, és én mindenre jól emlékszem, de ami gondolataimat illeti, s még ezeket az emlékeket is, azokat - s az újabb idegfiziológia igazol ebben - képtelen vagyok holmi felraktározódó *tartalomnak* tekinteni, amivel lassanként megtelik az értelem vagy lélek, vagy mittudomén, hogy híják, üres tömlője. Nem, nem, az agyvelő az csak egy szerv, nagyon jól tudom, olyan, mint a gyomor vagy a vese - nincs abban eltéve semmi, csak egy bizonyos képesség, hogy bizonyos állandó ingerekre egyre tökéletesebben és bonyolultabban ismétljen bizonyos tevékenységet, amit aztán önmagunkkal azonosítunk. Nálam ez a tevékenység akkor kezdődött, hatéves koromban - elkezdődött, és azóta állandóan tart.

Nincs befejezve.

Minek nevezzem?

Egy gondolat vagy érzés, vagy indulat, aminek nem tudtam végére járni. Egy mondat, amit nem tudtam magamnak úgy megfogalmazni, hogy véglegesen érvényes legyen. Lelkem torna-gyakorlata, valami szép produkció, amit mindig előlről kellett kezdenem, mert hol formában volt tökéletlen, hol pedig tartalomban - néha a humorítás nem sikerült, máskor nem lódultam át a korlátot.

Ezt hívják írónak, szellemi lénynek? Ha igen, akkor hatéves korom óta író vagyok. Mondhatom, elég kellemetlen állapot - folytonos készenlét, izgalom, nyugtalanság, egy elintézetlen ügy állandó homályos érzése, vizsga előtti drukkk, egy életen át. Akármi történt velem, mindig az a mellékíze volt, hogy nekem ebből vizsgáznunk kell, nem is mindig emberek előtt, hanem mintha valaki másnál, nem is ebben az életben, hanem túl valahol. Feladatot kaptam a bölcsőben és elfelejtettem, mi *volt* az, figyelni kellett *mindenre*, hogy eszembe jusson a tétel. Nem jó állapot, igazán. Wilde Oscar mondása jut eszembe: azt írja a börtönben, hogy csak a

boldogságnak vannak napjai és órái - a szenvedés, ha évekig tart is, egyetlen hosszú pillanat! Ha ez igaz, akkor írónak lenni, úgy látszik, szenvedés.

Alapjában véve elég jól bírtam ezt az állapotot: a szenvedéstől nem szenvedtem túlságosan. Gyakran mulattatott is a lecke, bevallom. Hatéves koromban az óriáshangyákról kezdtem, fantáziában, hosszú regényt, aztán sok minden egyébbe fogtam bele.

Rengeteg mindenfélét írtam. Verset, regényt, novellát, értekezést, bölcselkedést - éppen mostanában számította ki valaki, hogy eddig vagy ötezer írásom jelent meg.

Sok műfaj, igen - de hát... hogy is mondjam. Műfajok! Dráma, regény, vers, külön-külön - bár nagyon érzem a *műfajyszerűség* követelményeit -, de hogy egy író egy műfaj meghatározhatja! Ezt mégiscsak nagyképűségnek érzem. Műfajok? Játék! Vicc! Játék a szavakkal - szép játék, nem mondom -; de én? Hogy engem akármelyik műfaj nevére elkereszteljenek? Nevetséges! Ezek a műfajok *együttvéve* nem adnak ki egy eleven embert - hogy adnának ki külön-külön?

Erő ez, vagy gyengeség, nem tudom - ítélek meg. Ó, igen, jólesett volna a hiúságnak, ha költőnek kiáltanak ki, nagy költőnek, a legnagyobb, költőfejedelemnek - de hogy *meg is játsszam* ehhez a költőt, ahogy illik, ahogy őt a költészet barátai elképzelik, elborult tekintettel, a messzeségbe meredve... ködös szavakat rebegve a Püthia-széken, mintha az *ihlet* volna állandó a költőben s nem az *ihletre való képesség* - nem, ezt nem bírta volna a gyomrom. Ismertem az ihlet állapotát, s hiszem, hogy lesz még benne részem - de hogy az ihlet mutassa utamat, ez a kék lidércfény, lápok mélysége fölött, nappal is - nem, ennél többre becsültem ama vakító csillagot, ott fent az égen, mikor delelőt jelez! S így történt, hogy egyik fejet a másik után próbáltam ki nyakamon, ha arról volt szó, hogy *mutatnom* kell magam valaminek - de ha túlzott sikerem volt egy humoreszkkal, éppen úgy nyugtalan lettem, mint ahogy rögtön kapálóznom, mozognom és ágálnom kellett, ha egy lírai vers vagy szívből jövő próza hatása alatt a költészet pompás ravatalára akarták emelni eleven testemet, tetszhalottnak. Ha megríkatam az embereket, nevetnem kellett, de elkomorodtam rögtön, mikor nevetés kunkorodott fel szavamra - így lettem a született unatkozók, ásítózók és étvágytalanok szemében kapkodó, bizonytalan jelenség, akit sehová se lehet elraktározni, s így, szerintük, nyilván nem is létezik. Egy finom és nemes műveltségű irodalomtörténész járt csak közel hozzám egyik tanulmányában, amikor aforizmáim közül ezt idézte mutatoul, mint a legjellemzőbbet: „senki se jellemezhető halála előtt”.

Ó, igen, tudom, ez nem a hivatalos siker útja. A lélekábrázolás mozgóképezését még nem találták fel, és, irodalomtörténetről nem is beszélve, a kartársak kritikája sem szereti a túlságosan nyugtalan modellt, akinél folyton egyeztetni kell a szétszaladó vonalakat. De hát, istenem - siker!

Siker! Hát igen - nem rossz dolog! Ha nem tükröződne minden véleményben két arc: azé, aki véli, s azé, akiről véletik - ha nem hangolt volna le a *lelkek relativitásának* törvénye s a megismerés, hogy nagyrészt annak fog látni a világ, aminek mutatom magam, s nem annak, aki vagyok, s hogy ilyenformán a valóságot magamról csak abból tudhatnám meg, aki az embert embernél jobban érti meg - hát... nem mondom. Jó dolog otthonra találni lelkek dédelgetett mélyében, de ha csak azon az áron lehet, hogy át kell idomulni, meg kell csonkulni, százféle képzelet Prokusztesz-ágyán... Valamikor nem viseltem el a tudatot, hogy lehessen ember, aki nem szeret - ember! egy világ! egy kozmosz napokkal, csillagokkal! mindenség, amelyben mint nemkívánatos dolog szerepelek! Ma már tudom, hogy a dolog nem ilyen veszélyes.

Siker? No igen - egyszer megmondtam: jó lenne, ha szószerket emelnének alám, mert onnan messzebb lehet kiáltani. Ami azonban a megértést illeti mint értékek ellenértékét - nem, nem,

a mozdulatlanlanság árán inkább ezt se! nem, nem szeretem az állóképeket, bármily megtisztelőek! Ha egy kor szeszélyes divatja vagy valami ostoba politikai félreértés kőbe vésné az arcom és a kezem és a lábam - ez a kőbálvány, ha egy szikrát hasonlítana eredetijéhez, talán még halálom után is megmozdulna, fintort vágna, kinyújtózna és lelépne a talpazatról.

No mit mondjak még hirtelenjében, a feltett kérdésre: milyennek látom magam?

Önmagam, önmagam előtt?

Vagy másokkal viszonylatban?

Várjatok: hadd csavarom élesebbre a lencsét.

Innen nézve - egyszerű figura. Senkinél több, senkinél kevesebb.

Ember vagyok, ragyogó, soha vissza nem térő, utolérhetetlen alkalom, végtelenbe ívelő esély, aminőt istenben sem ismert még ez a sok istent látott világ - hiszen élek! És ember vagyok, szállingó szemét, nyomorult lárva, csúszó-mászó porszem, rongy, semmiség - hiszen meg fogok halni!

Vagyis hát - valami meg fog halni.

Én leszek az?

Nem tudom.

Sokszor azt hiszem, ez csak egy függvény, ami itt szaladgál, izgul, erőlködik, véletlenek tengerére kidobva - másodpéldánya, függvénye, vetülete, visszfénye, álma egy Másiknak, aki alszik valahol, s engem álmodik - talán éppen ő az, akinél vizsgáznom kell majd reggel, elmondani neki, mit álmodott?

Ezért volna az egész.

Ezért próbáltam meg mindent, hogy ő felébredjen - az ő kedvéért történt és történik az egész.

Nem volt időm mûgondra, kiépítésére egy „jelentős egyéniségnek” - órá kellett gondolnom. Ő aludt el akkor, hatéves koromban - az ismeretlen Másik -, övele kell találkoznom, hogy feleljek magamért.

Majd elmondom neki...

Hogy sok jó volt és sok rossz, ebben a kutya nehéz, kicsit szinte nyomasztó álmában erőlködésnek és rettegésnek... hogy láttam a halált, és a boldogság is elvillant előttem és hitemmé vált - álom az álomban -, hogy *odaát*, önála és övele lehetséges abban az *igazi* ébrenlétben... talán a boldogság is lehetséges.

Hogy próbáltam változni és próbáltam hű lenni magamhoz: egyik se sikerült egészen... talán majd ő...

Így, álmképnek, a világot egész tűrhetőnek találtam - nem kell eltörölni, csak változtatni rajta, ha lehet. Ha egy születendő gyerek megkérdezné - azt mondanám még ma is, mindenestre próbálja meg.

Egyre mindig ügyeltem - s ez igazán csak az ő kedvéért történt. Hogy amit gondoltam, mondtam vagy írtam - s még néha, amit tettem is -, egy és ugyanannak a vágynak becsületes jószándékából fakadt: én is kíváncsi voltam arra, engem is érdekelt, amit közölni akartam, s hittem benne, hogy más nem végezheti el az én dolgomat. Az egyszeregyet, ha eldaráltam mások után, nem vártam el, hogy jól mérjék ki részemet a kereskedők, látván, hogy én is tudok számolni, de hogy a verseimet szó szerint és betű szerint vegyék, ahhoz ragaszkodtam, sejtven

valamiképp, hogy ez még amannál is valószínűbb valóság. Nem igaz, amivel még magamat is vádoltam néha, hogy megélhetésért írtam. Belefogni talán segített néha a kényszer - de elindulva a papír felső széléről, a közepe táján, valahol, egy szótól néha, néha egy gondolattól a végén mégis feltámadt bennem valami a lelkiismeretnél is mélyebb és élesebb tehetetlen és homályos és gyermekes, de őszinte remény, hogy ha nagyon megszorítom a tollat, s ha tinta helyett valamelyik erembe kellene is mártani, egyszer talán mégis sikerül odáig fokozni a feszültséget, hogy a papír alsó szélé felé kitüzesedjen a toll, tüzet fogjon a papír az Igétől, s aztán eldobhatom már - a fellángoló papírcsóvával fel tudom gyújtani és porrá tudom égetni azt a nevezhetetlent, akit a hit ördögnek, Voltaire a Gyalázatosnak nevezett.

Nem magamért - talán öérette, ama Másikéért. Nem magamra gondoltam én, még a csók mámorában se -, őrá gondoltam én, ebből lett minden jó és minden rossz, őrá, aki talán mégis különb nálam, s aki megérdemli, hogy az igazságot keressem ezen a világon is, és ne a magam igazát.

Nyugat, 1931. II. kötet, 497-500.

TANÁR ÚR, NEM KÉSZÜLTÉL

Ne haragudj, tanár úr, hogy kihívlak. Nem a katedra elé, pedig (ezt is rosszul tudod, tanár úr, ahogy a mai nyilatkozatokból látom) jogom volna a katedrához is. A „nyilvánosság” katedrájához, amiről olyan szörnyülködő borzalommal szoktatok beszélni, holott, mint az általad annyit emlegetett „életiskola” érettségizett növendéke, éppen hogy ennek a katedrának beoltására kaptam megtisztelő, sőt kötelező megvilágítást - mégse élek most jogommal és kötelességemmel, látod, a nevedet se írom le, csak az osztály elé hívlak ki egy percre. És ezt a tapintatot és kíméletet nem annak köszönheted, mintha nekem imponálnának ezek a „nem tartozik a nyilvánosságra” és nem vagyok felhatalmazva rá, hogy ebben az ügyben nyilatkozzam-féle nagyképűségek, amikor nem védnek meg se tanári tekintélyt, se diáki áhítatot, arra valók csak, hogy keserű utóízt hagyjanak meg nagyon emberi és mindennapos kérdés belénk fojtása után, amit könnyen lehetett volna tisztázni és rendbe hozni.

Nem, nem azért vagyok diszkrét, tanár úr. Nem magamat félttem, és nem a nyilvánosságot. Mit szólsz hozzá, téged féltetek, tanár úr, téged nem akarok túlságosan elkészeríteni és megijeszteni - nem akarok ugyanabba a hibába esni, mint ami miatt most felelősségre vonlak, abban a reményben, hogy megszívleled.

Nem készültél, tanár úr - magad ismerted be, ezen ne is vitatkozzunk. Kérem, nem készülhettem rá, hogy valaki ilyen érzékeny legyen... és azt hiszed, hogy most mindenki igazat fog adni neked, és minden felelősséget erre a „beteges érzékenységre” hárítunk majd, aminek sugallatára ez a szegény, szegény, csacsi Bandi fiú szó szerint vette a becsület sérthetlenségéről szóló iskolai tanítást.

Hát nem, tanár úr. Nemcsak ez az érzékenység a hibás - te is hibás vagy, tanár úr, s ha most annyi szóval bizonyítom ezt, érzem azért, hogy mindjárt példával szolgáljak: ha te is méltatad volna Bandi hibáját csak félannyi szóra, mint én most a tiedet, Bandi éppoly kevésbé halt volna bele a leckébe, mint ahogy te nem fogod főbe lőni magad cikkem hatása alatt. De te nem ezt tetted, te, ahelyett hogy jól összeszidtd volna Bandit, s megvártad volna, lesz-e hatása jövőben a szavadnak - mindjárt rohantál az igazgatóhoz, valami homályos kép lebegett előtted, nyilván statáriumról, katonai szellemekről, aminek mint tornatanár egy kicsit képviselője vagy, s még akkor is, mikor a gyerek aránytalan rémületén láthattad volna, hogy túllőtt a célon, nem méltányoltad azt a rémületet (holott tudnod kellene, hogy - szemben az ostoba közhiedelemmel - a tisztességes lélekre sokkal riasztóbban hat az effajta vád, mint a züllöttre), s nem volt szíved megnyugtatni őt, aki sápadtan és halálra váltan loholt melletted a folyosón: „Tessék mondani, tanár úr - most engem kicsapnak?”

Nem készültél, tanár úr.

Nem készültél, tanár úr, arra, hogy Bandi milyen érzékeny lesz... A mentségedet elfogadom, tanár úr, mert Bandi csakugyan túl érzékeny volt, de nem mentő, csak enyhítő körülménynek, miután még nem bocsátlak el, mielőtt meg nem kérdezhetlek: - Az istenért, hát miért nem készültél?

Azért, mert azt nem tanítják az egyetemen?

Hát persze hogy nem tanítják, elég furcsa ugyan, mert a műegyetemen például tudnia kell a vizsgázónak, hogy az anyag, amire mérései vonatkoznak, milyen szerkezetű, milyen terhelést bír meg, s ilyenkor számításba kell venni a határértéket is - éppen csak az emberanyaggal foglalkozó tudományok hivatottjait nem készítik elő, mondjuk, gyermeklélektanra, s rábízák a tanárra, hogy ösztöne iránt igazodjék.

Viszont mégiscsak rábízák, ha nem is kell vizsgáznia belőle, s ez a bizalom kötelez, tanár úr, még akkor is, ha nem jár külön felelősséggel.

Ugye, nem szívesen vennéd, tanár úr, ha olyan hídra engednének lépni, amit a mérnök nem próbált ki a legnagyobb megterhelés esetére is, a te életedre jobban vigyáznak, mint ahogy te vigyáztál a rád bízott lélek épségére.

Azt gondolod, nem a te dolgod. Tornatanár vagy, s a klasszikus ige szerint jogod volt ép testben ép lelket feltételezni. De ép lélek alatt nem durva lelket kell ám érteni, tanár úr, s hogy a kettő közt mi a különbség...

Éppen ezt kellett volna tudni, tanár úr.

Ha magadtól nem jöttél rá, életed során, tapasztalatból, talán nem ártott volna hiányos műveltségedet kiegészíteni mindazzal, amit éppen az ilyen hézagos ismeretek kitöltése céljából izzadtak ki mindenféle firkászok meg tintanyalók, azzal a naiv tárggyal, hogy tudásuk és érzésük fölöslegét enélkül szükölködő embertársaik felhasználják.

Még csak nem is a céltudatos s éppen azért talán kissé unalmas szakirodalomra gondolok: gyermeklélektan, általános lélektan, pszichoanalízis, miegymás - ez a tudomány még kialakulatlan, nehéz benne eligazodni. Mulatságosabb olvasmányra gondoltam.

Mindenesetre olvasmányra. Tornázás után, pihenőül. Nem kell úgy lenézni még azt a fránya „szépirodalmat” se. A sok „bolondság” között talál ott az ember olyat is, amit semmiféle szakirodalom sem pótolhat: a képzeleten keresztül tökéletesebben nevelik lelkünket sok értelemnevelő filozóftémánál.

Én valóban szépnek tartom a lelked: felteszem tehát, hogy nem hiányzik belőle a jóságra, gyöngédségre, megértésre való képesség sem (szép lélek normális alkatrészei ezek), ha a képzeleten át kiváltódnak: éppen ezért engedd remélnem, hogy az egész dolog másképpen esett volna, ha történetesen előző este, mondjuk Copperfield Dávidot olvasod vagy Twist Olivért, s lelkedben ott remeg még a melegség és könnyörület, mely több mint egy évszázad messzeségéből fűti még, egyre fűti lehidegülő világunkat, egy lángésznel különb lángszívnek, bizonyos Dickens nevűnek érzelmei fölöslegével, amit a gyermeklélek, gyermeksors látványa váltott ki belőle.

Olvasni kell néha effélét, tanár úr.

Ha nem akad ilyen tökéletes és kimerítő olvasmány, mint fent említett, a kisebb igényű is megteszi néha.

Különösen ha véletlenül a tárgykörbe vág.

Ilyen is akad - lám, éppen az önök utcájának egy régi, hálás növendéke jut eszembe, aki később írói pályára züllvén, többek közt megírta Bandit, a „bukott férfi”-t, amint elviselhetetlen szégyennel szívében csatangol haza az iskolából, azon törve fejét, mit írjon búcsúlevelében, öngyilkossága előtt - „inkább vagyok Rómában első...” vagy talán éppen azt - „fui non sum”³⁶, mint ez a mostani Bandi?

Mit gondol, tanár úr, mi inspirálta ezt az író, hogy az akkori és azelőtti Bandik figuráját megírja: írói hiúság, a feltevésben, hogy elkövetkezendő Bandik majd igazolni fogják az ő éles szemét - vagy egyszerű emberi részvét és indulat és naiv remény, hogy a tanár urak majd elolvassák, amit írt, és ezzel hozzájárul, hogy ezt a könyvbéli Bandit soha ne lehessen utánozni és igazolni igazi, élő, szegény kis Bandiknak?

Pesti Napló, 1931. november 3.

³⁶ *fui non sum* - voltam, nem vagyok

MAHÁBHÁRATA, VILÁGHULLÁM, ÜGYVÉDI KÖLTSÉG

Szabad képzettársítás

De hogy is van csak... hm? Hogy is nyugodtam meg egyszerre? Rekonstruáljuk a dolgot.

Este lefekvéskor semmi bajom se volt. Azazhogy... Hiszen éppen ez az, egész nap indulatos és rosszkedvű voltam, de nem tudtam rátapintani (sok lehetséges közt) az aktuális alapokra. Mindenesetre valami olyan olvasmányt kerestem, ami jó messze vigyen, időben és térben, koromtól és életemtől! S mikor egy impozáns, szemelvényekkel bőven tarkított hindu irodalom- és bölcsészettörténelem került a kezembe, elégedetten idéztem az egyszerű baka sóhaját: „Hej, de messze kerültem a házunk tájától”.

Rigvéda, véda, vedanda, sámán, brámán, *Rámájana*, *Mahábhárata*, *Pancsatantra* - atman és karma (ni csak, most látom, ez a szanszkrit nyelv éppen úgy *pali* a sok „a” betűre - különösen a Guatama által használt *pali* nyelvjárásban - mint édes magyarunk az „e” betűre) csupa mély-ségesen elvont és titokzatos fogalom bölcsészete, *upanisad*, olyan lesz a fejed tőle, hogy egyszeriben megérted a hindu szobrászatot, harminckezű és kilencfejú figuráival, mintha ringlispílen forogna az egész világ, előtted.

Egy értelmes gondolaton pihen meg később nyugtalan figyelmem: a *karmá*-nak egy igen okos, gyakorlati szempontból hasznos morális elvén. Arról van szó, hogy a vallásos hindu lélek számára a szenvedés sohase jelent s nem is jelenthet *igaztalan és meg nem érdemelt*, tehát százszorosan fájó szenvedést: a lélekvándorlás hite szerint az *erény mindig* jutalomban részesül, s a bűn *mindig* büntetetik, csak nem okvetlenül egy élet keretein belül. Ha tehát engem valaki csupa komizásból kupán vág és elszalad, nyugodtan mehetek tovább, a biztos tudatban, hogy most végre kvittek vagyunk, egy megelőző életben biztosan én vágtam kupán őt, és ez a dolog el van intézve.

Nagyon okos vallás ez, kérem alássan.

Nagyon tetszik nekem.

Egész nyilvánvaló, hogy nem maga a szenvedés az, ami lelkes ember számára elviselhetetlen: lélekrombolónak, elkeserítőnek, lázítóknak és kétségbeejtőnek azt a szenvedést érezzük csak, amit részünkről nem előzőtt meg valami általunk is hibának vagy bűnnek elismert cselekedet - egyszóval és magyarul: az igaztalanság. Az ember - példa van rá - a körülményekhez képest igen jól érezheti magát karóba húzva és kerékbe törve, ha ezzel könnyített lelkiismeretén - viszont egy életen át sajoghat és kínozhat bennünket egy tűszúrás emléke, amihez méltatlanul jutottunk.

Sokszor esett meg, hogy nem ebédeltem, elrontott gyomor vagy elrontott üzlet következtében - egy elmaradt ebédet azonban halálomig nem felejték el: rántott csirke volt és mákos rétes, kedvenc fogásaim, tizenhárom éves koromban. Nem kaptam ebédet, a házvezetőnőnk bevádolt apámnál, állítólag ezt meg ezt mondtam neki. Én nem mondtam, de apám elhitte: ekkor rendült meg először bizalmam az apaság csaknem isteni csálhatatlanságában, és soha többé nem épült vissza - a seb még ma is gyógyíthatatlan.

De így, talán... ha a *karmá*-ban hinni tudnék... talán kevésbé fájna...

Pedig hiszen van valami ezekben a hullámokban, visszatérésekben, jutalmakban és büntetésekben... Éppen ma lapozgattam Ligeti Pál úr németül megjelent szép könyvét (*Der Weg aus dem Chaos*)³⁷ - egy optimista, magyar Spengler méretei alakulnak ki a hatalmas körvonalakban, ahogy évezredekkel labdázik, kimutatván, hogy egy rongyos élet, az semmi: adalék csak és igazolás a Tételhez, mely szerint határozott irány és rend, kezdődés és befejezés, völgy és hegy, vonal és harmónia alakul ki a zűrzavarból, ha porszem mivoltunkról, kérész-érdekeinkről, svábbogár-hiúságunkról megfeledekezve, fel tud emelkedni szemléletünk abba a magasságba, ahonnan szabályos rajzba fut össze a gödrök és repedések labirintusa, melyben - énünk börtönébe zárva - idelent bukdácsolunk.

Kapásra fellapozom megint.

„A középén álló emberé a jövő, aki szintetikusán kapcsolja magába a társadalom alsó és felső rétegét...”

Hm...

Egyszóval... nem a munkás és nem a kapitalista... hanem...

Hanem a polgár.

Mi polgárok.

Ligeti Pál meg én, Pali meg én.

Hisz akkor minden rendben van.

Az ember valahogy helyrebillenti azért a dolgot, ha rossz kedve van egész nap, és nem tudja, miért.

Egész nap, vagy egész életében.

Egyik tudatosan, közvetlenül, másik némi vargabetűvel, az Eszme Zeppelinjén.

Ligeti meg van győződve róla, hogy a hatalmas, nagyvonalú vázlatból, melyre egy összefogó, egyetemes és egzakt Megismerés épületét emelhetjük fel, logikusan a dolgok rendjén derül ki, hogy a közeljövőben éppen az a társadalmi osztály, az az emberfajta, az a „publique” veszi át a diadalmas vezetés szerepét, amelyhez véletlenül ő maga tartozik.

Magam viszont máris ráeszméltem, miért tetszett nekem, miért nyugtatott meg, esti olvasmányul, a háromezer éves hindu bölcselet egyik alaptétele, annak ellenére, hogy sohase szerettem a misztikus magyarázatokat.

Már megint megkaptam, reggel, azt a bírói felszólítást. Az ügyvédi költségekkel együtt csaknem kétszeresére emelkedett a követelés.

Egész nyilvánvaló, hogy felháborító és igaztalan volt az ítélet, azért nem akartam fizetni, még ha tudtam volna se. A cégnek, amelyik pörölt, nem volt joga kártérítéshez: az irodalmi ügyekben járatlan és tudatlan bíró rosszul értelmezte a szakértő nyilatkozatát, hibásan és helytelenül marasztalt el engem, ezt felperes is jól tudja, mégis követeli rajtam a megítélt pénzt és a rengeteg költséget, amit neki kellene fizetni.

³⁷ *Der Weg aus dem Chaos - Kiút a káoszról*

Ez bosszantott egész nap.

Ezért volt szükségem Buddhára. Ezért rokonszenves a Karma, mert enyhíti szenvedéseimet az ügyvédek karmai közt. Ezért íródott az egész *Mahábhárata*...

Vigye el az ördög azt a komisz, gazdag kereskedőt, aki olyasmiért perelt be engem, szegény ördögöt, ami nem is jár neki... Talán, valamelyik megelőző életemben, én voltam Shylock, és ő volt az ártatlan keresztény... vagy ha így nem, abban is megnyugszom, hogy egy következő életben megveri az Isten, amiért most felhasznált ellenem egy emberileg igaztalan, de jogilag fellebbezhetetlen ítéletet.

Pesti Napló, 1931. november 8.

A ZONGORA VÉDELMEBEN

Polgár, vigyázz a vártán!

- Hogy mivel töltöttem ezt az utóbbi tíz évet? - mondta a Polgár az udvarias és szórakozott kérdésre, megállva az utca közepén, a kérdező legnagyobb csodálkozására, mert nem várt ilyen hatást - hogy mivel töltöttem, azt kérdezed? - ismételte vadul, és megragadta a karját, mintha villám csapott volna le előttük -, hát most idehallgass, ha kérdezted: meg fogom mondani neked, mert ebben a pillanatban jöttem rá magam is!

- Hallgass, ne szólj közbe! Jól tudom, ha szórakozottan kérdezted is, volt valami öntudatlan lenézés a kérdésedben. Jól tudom, mást vártatok tőlem, tíz évvel ezelőtt... eleget hallottam jósolgatni, abban az időben... Amilyen ostoba voltam, még el is hittem... Hát igen, a Sándor... suttogtatók körülöttem... abból kiváló ember lesz... ilyen tehetséggel... ilyen indulással, mint az övé... Mert ez volt a beállítás, tudod jól...

- Hadd el, ne dadogj nekem boldogságról, elégedettségről, ami többet ér holmi ragyogó karriernél... És ne dadogj családról, gyerekről... Nem családról, nem gyerekről van szó... nem ezekért áldoztam fel mindent, ahogy ostoba ellágyulásomban már-már hajlandó voltam elhinni magam is... elmondogatván a leckét, hogy nincs okom megbánni semmit, megért egy életet, hogy a fiaim újra kezdhetik... hogy erre volt jó életem egyetlen, utolsó esélye, ez a tíz év...

- Hát nem! Hazugság! Nem róluk volt szó! Egy perccel előbb, ha kérdezel, talán ezt feleltem volna - de közben elmentünk itt a bank előtt, és rajtam, mint valami ájult fogfájás, gyógyíthatatlan köszvény, megsajdult a jól ismert jelzőharang: már megint elmaradtam a kamatrészletekkel! vigye el az ördög, rendezni kell, különben... különben mégiscsak elviszik végre a...

- És ahogy ez a tíz éve sajgó és csöngető és berregő és rekedten recsegő kolomp a nyakamon összeesett a kérdéssel, egyszerre villámfényben lángolt fel előttem ez a tíz év, és most tudok már felelni neked. Hogy mivel töltöttem ezt a tíz évet, pajtás, azt kérdezed? A zongorámat védelmeztem, pajtás - a zongorámat védelmeztem, ahogy a katona védi hazáját... be voltam rukkolva, pajtás, szolgálatban voltam, katona voltam, pajtás, a fronton voltam, a lövészárokból voltam, harcoltam és verekedtem egyetlen napi szünet és szabadság és kinevezés és kitüntetés nélkül és leváltás nélkül, utolsó csepp vérig, reménytelen és kilátástalan harcot, a zongorám védelmében!

- Bolond vagyok? Te vagy bolond, pajtás, hogy még nem látod világosan, így, ahogy én látom most! Igenis, ebben ment el ez a tíz év, a zongora védelmében, a zongorám védelmében, a zongoránk védelmében - az enyém és a miénk, a tied is, ha tudni akarod! Mért, neked talán nincs zongorád - de bizony van! látom az orrodon, a réveteg tekintetedben, az árkokon a szemed alatt, a ráncokon a homlokodon, az őszülő hajadon, és úgy fordulok feléd, mint öreg, bolond Lear király az erdő viharában, szegény Tamáshoz, az örületnek egy világos pillanatában - „neked is van zongorád, bolond?”

- Van bizony, hogyne volna, ne is felelj - van zongorád, pajtás, mert ez volt a jelkép és a cégér és a lobogó - zongora a hámszobás lakáshoz, zongora részletre, Beethoven-fejjel a falon, a középosztályú polgári család megalapításának alapköve, jogosultsága és megkülönböztető disztinkciója, amivel a proletár fölé emelt az önérzetes társadalom, fekete paroli a tisztí zubbonyon, cifra felesleg: zongora az ebédlőben, amitől elhiszed és elhited magaddal és másokkal, hogy középosztály vagy, államfenntartó elem, családfenntartó, fontos valaki, tartatsz feleséget, gyereket, szakácsnét - zongora az ebédlőben, kezdődhet a komoly élet!

- És ott állt a zongora, áldozati oltára a Polgári Család kétszázados eszményének, ott állt az ebédlőben, mint római patrícius házában Venus oltára, és a feleséged Brahmstól klimperozott, és szó volt róla, hogy az *Eroicá*-t is megtanulja majd, bár egy kicsit nehéz, és Ervinnek és Bocónak is lesz zongorakisasszonya, főként Bocónak, akinek abszolút hallása van, majd karácsony után, ha egy kicsit jobban megy - és így telt el egy év, idillikus szépségben, ebédlőben a zongorával, amit egy világrész összeomlása közben harcolt ki számodra a francia forradalom, amiért Danton és Desmoulin's feje fűrészporba hullt - zongora az ebédlőben, háromlábú Püthia-szék, jósolva és hirdetve a polgárság történelmi szerepét, hogy nyers erő és létért való küzdelem szennyes habjaiból kimentsen és megőriztem valamit, ami túl van gyomor és élet harcán, nemcsak durva keret, cél és tartalom is, szépség, költészet, szférák zenéje, isteni intés, hogy küzdj és bízzál e jelben!

- És küzdöttél és bíztál, míg egy napon ó, nagyon is hamar, elhangzott füled mellett, előbb csak halkán és óvatosan, mint a kabinokat sorbajáró steward udvarias figyelmeztetése, a léket kapott luxushajó alattságában: Veszélyben a zongora!

- Már alig emlékszel, hogy kezdődött. Azt a kis izét, mi is volt csak, elfelejtetted kifizetni, többszöri figyelmeztetés dacára, és egy napon megjelent két úr és körülnézett a lakásban, és először a zongorát írták fel, azt mondták, ennyi elég és amennyiben három nap alatt. Aztán, ettől fogva, már a részletfizetési áruhitelt is csak úgy adták meg, ha a zongorára hivatkoztál... Kérem, mondtad gögösen, berendezett lakásom van... Zongora is van? kérdezték, és te ki-düllesztetted a melled... És a három napból tíz esztendő lett, mint a mesében... Csodálatos volt ezzel a zongorával... Egyszerre csak kiderült, hogy olyan muzikális országban élsz, amilyent Rameau Franciaországa óta nem pipált még a világ: mindenki zongorát akar tőled, a te zongorádra fáj a foga kortársaidnak, a te zongorádat irigyelték tőled, azt akarta elvenni a fűszeres és a hentes és a norinbergi díszműárú, az állam és a kincstár és a bank és végén az uzsorás is, a vén Shylock, aki adott pénzt, de csak úgy, ha lekötötted eleven húsoddá és véreddé vált testrészedet, a zongorát... A zongora pedig ott vicsorgatta száz fehér és fekete fogát, szűkölve, morogva, visszahúzódva az ebédlő sarkába, nem volt többé harmóniák dalos madara, reszkető, dühös állattá vált, akit neked kellett védeni, házörző eb, aki mellől lassan szétszedték a házat, s akit neked kellett őrizni, megfeszülve, minden erőddel és tehetségeddel, mert most már egyre vadabb csatazajjal és hallalival tépték és cibálták... előbb kettő... aztán három... aztán mindenki...

- Igen... tépték és cibálták... mert ő volt az, most már tudom, ő az a hírhedt vers fekete zongorája... akit vak mestere, a végrehajtó és ebei, tép és cibál - tép és cibál, ki a kezedből, fellegvár ad utolsó, fekete lobogóját! Ez a fekete zongora, pajtás, és nem az, amit a költő beszélt... Fusson, akinek nincs bora...

- Nekem már nincs... Neked még van? És ha nem bírom tovább... ha nem bírjuk tovább... ha nem tudjuk tovább öntözni vérünk fekete borával... ha görcsösen kapaszkodó, gémberegett karunk elernyed és elengedi... mi lesz akkor? Szennyes hullámok a süllyedő hajó bordáit... Már csak a szalon áll ki belőle, az ebédlővel... most már csak a zongora, látod?... mi kapaszkodunk bele, vagy ő kapaszkodik belénk, már nem is tudom... Ázsia felől zavaros, sárga áradat hömpölyög, roncokat sodor a sziszegő buborék... árvíz sodorta mongol faházak deszkaroncsai összeverődnek, furcsa zene... facimbalom, amit emberi csontok pengetnek, egzotikus xilofon... ez volna ama *chorus mysticus*, a haldokló Faust hallucinálta távoli muzsika?... Egyre hangosabb lesz... Hallod még közben a zongora eltűnő szavát?... ezek a végső hangok... hallgasd csak...

A polgár megállt, fülelt... A csendes, budai utca egyik régi háza alatt ballagtak éppen - betett ablak mögül, a földszinti lakásból halkán, nagyon halkán, ismerős dallam szűrődött...

- Mozart *Arabeszk*-je... igaz?

- Igen...

Csakugyan, ezt a dalt pengette valaki odabent, a zongorán - vagy lehet, hogy csak a rádió szólt a régi, szegényes, háromszobás lakásban, árnyéka a zongorának, amit már elvittek egy ki nem fizetett adószámla fejében.

Pesti Napló, 1931. november 20.

PÉNZBÍRSÁG

Műkedvelő jogbólcselet

Valamikor magam is annak láttam a múlt század vallását, a fejlődéselméletet, aminek mutatta magát: egyetemes magyarázatnak. A dolgok gépies átalakulása, tökéletlenből a tökéletes felé, olyan eszményi rendnek tűnt, mint Isten mérnöki alkotása, a csillagvilág, ahol, ha szerkezetét, a természettörvényeket, ismerjük, remekül el lehet igazodni. Elég furcsa, hogy az értelem és tapasztalat fejlődése folyamán éppen az alapprincípium, a fejlődéselméletben való feltétlen hit gyengült, illetve módosult bennem - a dolgok *gazdagodásának*, bonyolódásának valamiféle folyamatát most is érzem, de hogy ez a bonyolódás okvetlenül a fejletlentől a fejlettebb, a rossztól a jó, a hibástól a hibátlan felé mutató irányt jelzi, abban ma már...

Emlékszem például, ami a társadalmi törvények közül, teszem, az igazságszolgáltatást illeti, milyen szent borzalommal gondoltam a sötét középkorra, sőt a tizennyolcadik századra, amikor, tudvalevően, merőben másféle, a mi humanista szemünkben lázító, barbár és primitív megfontolás alapján osztogatták az igazságot. Az *adósok börtönének* intézménye (még a múlt század elején is virágzott) hagyján - de mily szörnyűségnek éreztem, hogy csirkelopásért például felakasztották az embert ugyanakkor, mikor a gyilkosság bűnét váltságdíjjal lehetett expiálni - minő gyalázat! és mily szerencse, a felvilágosodás századában élni egy „fejlettebb” bűn és bűnhődés közti összefüggést világosabban látó társadalmi szellem légkörében!

Az életnek, mint a legfőbb jónak, minden egyéb javak feltételének axiómája vitán felül állván, ma is hajmeresztő képtelenségnek látszik nagyobb kár okozójának minősíteni, súlyosabb következményekkel sújtani azt, aki meglop, mint azt, aki megöl. Sajnos azonban, ez az egész kérdés eltolódott a valóságban, s ha nem a kárt okozó, hanem a károsult szempontjából nézzük a helyzetet, különös tekintettel a világgazdaság állapotára...

Furcsa viharokat ad az élet a feldobott, elvi kérdésekre.

Az önmagukat halálra ítélik (öngyilkosok) dermesztő statisztikája, az *ok* mostanában, egyre egységesebb képet mutat. Szerelem, meghasonlás, lelki válság, bűnbánás, betegség, egyre ritkábban szerepel - ezen a ponton mintha fejlődés mutatkoznék.

Egyetlen, reális, mindnyájunk által érthető, csaknem azt mondhatnám: ésszerű és elfogadható (tehát emberhez méltóbb) ítélet helyettesíti be őket: az öngyilkos anyagi helyzete, amin nem tud segíteni.

Nem „pillanatnyi elmezavar” többé, a régi séma szerint, sőt inkább *lucidum intervallum*, világos pillanat, melyben a kor értelmes gyermeke felismeri, hogy nincs tovább, ki van közösítve a körből, amiért élt, a feltételekből, amik az élethez való kedvét meghatározták: meg kell halnia, mert annak, aminek született, nem élhet tovább, más pedig nem lehet belőle. A cserebogár, ha cserebogári életfeltételeitől elesik, nem azért pusztul el, mert másféle élet *általában* nincs, mint az övé, hanem azért, mert pillangóvá átalakulni nem tud. Talán nem is akar, ez meglehet - soha nem fogom elfelejteni, hogy meglepett, gyermekkoromban, selyemhernyóim makacssága, amivel inkább sorra dögöltek, mintsem hogy *megpróbálják* legalább a nekik kínált, *másfajta* levél fogyasztását, mint amire specializáltak magukat, a szederfalevél.

Ez a mi polgári társadalmunk, mindenütt e kerek világon, a pénz útján való csereforgalom cserebogarává specializálta magát: nagyon rendben van tehát, hogy öngyilkosságának egyetlen elfogadható okát elmezavar helyett a pénzzavarban ismerte fel. Az öngyilkosság ilyenformán természetes halálává nemesedik, mihelyt a pénzzavar (mint ahogy napjainkban tapasztalható)

általánosan - természetessé, legalább annyira, mint ahogy társadalmilag természetes halál, ha a gonosztevőt kivégzik.

Viszont bűn és bűnhődés között, mondom, ezzel egy kicsit eltolódott a rajongó humanizmus bölcsőjében kodifikált erkölcsi viszony.

Mivelhogy egyéni és közéleti s ezen keresztül lelki egzisztenciánk, hitelünk, hitünk, tehetségünk, képességünk, becsületünk, az élethez való minden jogunk társadalmi elismerése hovatovább egyetlen mérték serpenyőjén méretik fel: hogy van-e pénzünk, vagy nincs - utóbbi állapot egyértelművé válik a halálveszedelemmel, annak előidézése a gyilkossággal, s ha önmagunk vagyunk okai, a bűnnel, amiért halálbüntetés jár.

És közeledik az idő, amikor bátran vissza lehet állítani a középkori büntetést - jobban fogjuk féltetni pénzünket, mint életünket. A közeledő vég jelképe nem a „fekete kéz” titkos levele immár, amit nevetve dobunk félre - hanem egy szabályszerűen kiállított fizetési meghagyás, amitől hideg borzongás fut végig hátunkon, mint a török államférfinak, amikor felséges szultánja elküldi számára a figyelmeztető selyemzsinórt.

Pesti Napló, 1931. november 22.

TEÁTRUM A „FEHÉR LÓ” FOGADÓBAN

Levél Peleskére

Kedves öcsém, nem vehettem búcsút, ahogy illik, hát csak úgy kutyafuttában értesítem kegyelmedet, hogy dógom akadván Pest-Budán, felruccantam pár napra, de megérte, mert ide hallgasson kegyelmed, hogy jártam, ugyanis estve érkezvén a gőzkocsival, ösmerősöm teátrumba invitált, hogy emitt is meg amott is szíp komégyiákat meg drámákat jádzanak. Bizony nem megyek én soha többé teátrumba, válaszolám, mióta úgy megjártam azzal az ármányos velencei szerecsennel, akit, hogy éppen Mórnak hitták, móresre akartam oktatni a játékszínben, ugyan kinevettek vele, hát én már inkább lefekszem a tyúkokkal - azzal már instáltam is magam, s otthagyván a bitófánál, csak úgy magam indultam szállást keresni.

Itt kezdődött az én specificus komégyiám, mert ahogy a Király Őfelsége urunk utcájában ballagok egymagam, látom ám, hogy igen kellemetesen imponáló fogadót épített valami huncut német „Fehér Ló” fogadó titulussal, de akkurátosan arra a helyre, ahol azelőtt a Király Teátrum volt, no mondok, hálistennek, többet is ér egy jó szállás, mint egy teátrum, hát azonmód be is fordultam, mert hogy nyolcat ütött éppen a torony, aztán poggyászom úgyse volt, nehogy a vámofficium elconfiscálja. Mingyárt is egy jóféle stüszí-vadász fogadott, no, kendet ismerem a tökalsóról, mondok, hát kaphatnék-e szállást - hogyne, mondja, oszt még az útpasszusomat se kérte, feltessékelt egy jóképű, comförtös kis szobába, ahol ugyan ágyat nem láttam, de volt három szék, meg jó ájeres kilátás, hát lefizettem az árát, oszt mondok, maradok.

Alig megy el az ipse, körülnézek, hát látom ám, hogy a többi szoba is tele van, oszt mindenki kikönyököl az ámbitusra - mert hogy alattunk van a fogadó szép kis udvara, arrafelé, ahol a teátrum deszkája lehetett! Hát csak nézem magam is, mit néznek ezek - merthogy csak vendégek jöttek-mentek az udvaron, meg egy jóképű vincellér, no mondok, jó helyre kerültem, hisz ez mind csupa német - de aztán csak lejött ám a fogadósne, eszem a lelkét, szöke is meg takaros is, mint a festett kép, mondok, mégiscsak itt hálok meg. Már éppen azon voltam, hogy lemegyek az udvarra, amikor a fogadósne csúnyán összekapott a vincellérral, igazsága volt, merthogy szerelmit commendálta neki a beste lélek, hallott már ilyet kegyelmed? Mintha nem volnának igazi magyar urak a fogadóban, asszonytól el nem szaladok, közöttük magam is.

Még azon morfondíroztam, nem kellene-e offerálnom nemesi kardomat a szép dáma securitása érdekében, amidőn az esett, hogy a szöke fogadósne, csak úgy conversatio közben, danolni kezdett, oszt a fránya vincellér is vele danolt - no, mondok, hát ez miféle új módi Pest-Budán, danolva kell criminális pereket exegválni? No megjártad, nótárius, mondok magamnak, hogy fogod te holnap a fiskálisnak danolva elmondani ügyes-bajos dolgod, ami végett feljöttél Pest-Budára, hiszen már a kollégiumban is ajtó elé tettek, ha belekurjantottál a deáknótába - hát még, mikor látom, hogy még tántzolnak is hozzá! Hiszen szép asszonyokkal magam is eljáróm a valtzert, de a fiskálissal?

Szerentsére újabb vendégek jöttek az udvarra, egy szépséges leányzó dörmögős atyjaurával, így hát lett volna mivel foglalatoskodni, ám ezek is az új pesti módi szerint danolással végezték; no mondok, ezt meg kell tanulni, ha módís akarok lenni; közbekurjantottam magam is, de a többi vendég lepisszegett. Hát igaz, hogy azok ott szebben tsinálták. De még be se fejezhatték, mert igen sok aktor meg színészné ömlött be az udvarra, ezek, úgy contemp-láltam, a régi Király Teátrumból valók, és véletlenségből kerültek ide, azt combinálván, hogy netán itt még mindig játékszín legyen - de tsudanagy hacacárét tevének mind tagokkal, mind

pedig hangjukkal, elannyira, hogy igen eltsudálkozván, még a szám is tátva maradt, de nemcsak nekem, hanem a többi vendégnek is, még a fogadóné se kergette el őket, hanem elbámulván, közójük elegyedék.

Így esett aztán, hogy a „Fehér Ló” fogadó falazatján bévül, nyílt udvaron, meg még a kertben is, valóságos teátrumot tsaptak ezek az aktorok, más-más maskarákban, nagy danolázások és tántzolások közepett, s a szép fogadóné meg az amorózó vincellér szerelmes románját tsak magam szemlélhettem tovább, pláne, mikor egyszer tsak zuhogni kezd az eső, és úgy tetszett, elázik az egész multság. Ám ponyvát eresztettek az udvar elé, s magam is tzihelődvén, lementem az udvarra, hogy a fogadónét megtalálván, neki átnyújtsam complimentjeimet, s figyelmeztessem a veszedelmekre, melyeknek kitétetik, ha tovább is tsavartatja fejét a danoló vincellérral - de eltévedvén a folyosókon, megint tsak szobámban találok magam. Nagy titokban kinézek az udvarra, hát már megint tsuda nagy teátrum folyik ottan, alattomban átalakították az udvart feredőházzá, és takaros fehérceledék félpucéran ropják vala a kállai kettőst, nagy hullámzást tsapván az üres ájerben, mintha tengerben lennék, bizony kóválygott a fejem, s tsuda, hogy meg nem kaptam a tengeri nyavalyát. De ha nem is kaptam meg, már kezdtem nem tudni, fiú vagyok-e vagy leány, merthogy hírből se eszméltem, mi itt a teátrum és mi a valóság, olyan tsudálatos volt az egész, de nem akarván úgy járni, mint azzal a fránya szerecsennel, szép tsendben maradtam egészen addig, míg össze nem habarodék az egész fogadó, és kiáltozának, hogy a Tsászár! jön a Tsászár! Erre már magam is felemelkedék, gondolván, hogy maga Jozef vagy a Frantzuz császár érkezik Pest-Budára, hogy itt szálljon - s mikor a Tsászár kíséretével beállott s mindenki festiválta nagy tapsikálást tsapván, visszaültem, mondván, engem nem tsaptok be még egyszer, hiszen ez tsak színész, mint a többi aktorok. De bezzeg megjártam, utóbb kiderült, hogy mégiscsak a valódi Tsászár lehetett az, mert összevesmerkedvén a szép fogadónéval, kibékíté őt szerelmével, s nagy lagzit tsapának, nekem fogam kopogván s hoppra kerülvén szégyenszemre elballagtam a szállóból sok vidám és kacarászó vendéggel egyetemben, más szállást kerestem magamnak, gondolván, bajba kerülök, amiért ülve fogadtam a Tsászárt. Aztán ugyan tsudálkoztam, hogy a Ritz-fogadóba belépve, ott sem kortinát, sem színésznéket, sem Tsászárt nem találván, hajlongani kezdek a cifra portamester előtt, s felségnek szólítván, mindenek rajtam hahotáznak vala.

Színházi Élet, 1931. 49. sz.

IDOMÍTOTT VILÁG

Látomás a café restaurantban

Egy villanás volt az egész, két öntudatlan mozdulat között: ama ritka fajta megfigyelés, amihez nem a figyelem koncentrációja révén, hanem épp ellenkezően, valami kancsal szórakozottság pillanatában jutunk, megfélelkezve a dolgok jelenvaló rendjéről. Térben és időben ezek a szórakozott pillanatok világítanak néha messzebb és tovább a legagyafúrtabb elméletnél.

Oszkár, akivel Jules Romainstól beszélünk, már vacsorázott, hanyagul lóbálta a cigarettát, mint valami füstölőt kritikai meggyőződésének oltára előtt, miközben ezt a meggyőződést igen kellemes mondatokban kifejtette. Tekintete is hanyagul és lustán kóválygott a szellemi táj fölött, ahonnan költőóriások havas csúcsaira néztünk lefelé, műveltségünk és szakértelmünk lelki monoplánjából, amikor ennek a tekintetnek hirtelen rögzítődése egy pillanatra kiközentett - szórakozottan és félig öntudatlanul követtem az irányt anélkül, hogy a társalgást abbahagytuk volna. És egy tényért fedeztem fel a pillantás metszőpontjában, amit a pincér éppen most tett le az asztalra Miklós elé. Miklós ugyanis imént érkezett a színházból, s a darabra vonatkozó néhány óvatos és fenntartott, de igen szabatosan formulázott vélemény keretében pár perccel előbb, mint aki egy borzasztó és kellemetlen kis kényszert ráz le gyorsan, pihét fricskáz le a kabátjáról, vagy a nyakkendőjét igazítja, odaszólt a várakozó pincérnek, „hát hozza azt a szepesi csülköt, bánom is én... na, szóval, ami Csörtöst illeti, tudjátok...” És most, mint akit megint megzavarnak, szemrehányó pillantást vetett a pincérre, aki szerényen és mintegy bocsánatkérően elébe tette a tálat.

De már ráeszméltem e könnyű jelenetben, a mi Jules Romainstól és az új darabnál s mindezekről szóló nézeteinknél, sajátosságunknál és sajnos, saját magunknál is örökebb és makacsabb és állandóbb, tehát sajnos, mindezeknél valószínűbb lényege volt a pillanatnak. A társalgás élénken folyt tovább, de mert nem figyeltem - a látomás erősebb lett érdeklődésénél, a kép erősebb a gondolatnál.

S ebben az erősebb fényben világosan észrevettem, hogy ha nem többre, egy másodpercre az egész társaság - lehetünk vagy húszan - függetlenül attól, ki vacsorázott és ki nem: szemügyre vette, felmérte, értékelte és elintézte magában a párologó disznócsülköt. Nyilván egyik se tudott róla. De ha meg lehetne hosszabbítani az erővonalakat, amik állati őskorunkból örökölt szerveink és idegeink fészkeiben, mint a csökevényesen felvillanó vágó és akarat irányjelzése külön-külön mindnyájunk számára megjelölte a következő pillanat teendőit - a rajz, ami e képzelt vonalokból kialakulna, nem egészen hasonlít egy kedélyes pillanatsfelvételhez, magnéziumfényben, vacsorázó társaságról.

Bizony, e rajzon másképpen fest a világ és társadalom. E rajzon Oszkár barátom abbahagyva az enyelgő kurrogást, amivel odadörgölődött hozzám, egy szökelléssel átveti magát az asztalon, s kitépi Miklós tényérjéből a zsíros koncot - de nem messzire járt vele, mert a következő pillanatban B. úr neje, Clarisse méltóságos asszony, mint jelenlevő, fogával kap utána, s némi ide-oda ráncigálás eredménytelenségén felhevülve vékonyába harap a jó Oszkárnak, aki felüvölt kínjában, s megfélelkezve sex appealről, a kettőjük közt évek óta illatozó finom kis flörtről s még a mindennekfölött uralkodó némi érdekről is, üstökön ragadja a méltóságos asszonyt, amiből aztán általános hajcihő és hempergőzés keletkezik, miközben a szomszéd asztaltól az a rókaképzű ügyvéd a földre rángatott csülköt elorozva, fogai között tartva, iszkol

ki négykézláb az utcára, hogy ott valamelyik kapu alatt, fenyegető morgások és kurrogások kíséretében, jóízűen elfogyassa végre.

Így fest ez a képzelte kép, s részemről még a kötelező felháborodás is elmarad. Inkább valami komikus szájalom fog el, ahogy körülnézek a teremben. Csakugyan, most veszem észre, milyen erőltetett és kényszeredett innen nézve minden gesztus, minden mozdulat, amit szabatosnak és kiegyenlítettnek szoktam meg. Milyen természetellenesen helyezkednek el a szögletes székeken, kétszer szögben tört tartással a testek, ahelyett hogy izomtónusuk természetének megfelelően kinyújtóznának vagy összekuporodnának, vagy elnyúlnának a földön. Milyen kínosan forgatják nyakukat és kezüket a férfiak, mellény és kabát kényszerzubbonyában, a keménygallér nyakörve mögött, a kezelő béklyóláncában, aminek csörgő gombjából csak a póráz hiányzik. Idegen állat bundájában hogy feszengenek a hölgyek, kétségbeesett, megtört pillantást vetve a szomszéd asztal felé, hogy talán mégis észbe kap odaát az a cvikkeres, gyáva hím, aki félórája leselkedik az esti lap papiruszbokra mögül - észbe kap és elragadja innen, és letépi róla az idegen bundát, és begyömöszöli valami jó kis fészekbe, ahol nyugodtan elterpszkedhetik, természetes helyzetében.

Szegény, idomított bestiák.

Micsoda hülye álrészvét, olcsó jóság, érzélgős panteizmus a Jack London éneklő kutyáit sajnálni, vagy a labdázó fókákat, táncoló medvét, plundrába bújtatott makit a majomszínházban!

Előadás után ezeket levetkőztetik, és visszaengedik ólba, ketrecbe - ól és ketrec rácsa mögött szabadon mozognak, s meglapulva a vackon, álmodhatják tovább a Természet vad álmát.

A mi paplanunk fölött még álmunkban is ott csörög ember voltunk rögeszméje: - kultúra és civilizáció, a Nagy Idomító korbácsa.

Pesti Napló, 1931. december 20.

AZ UTOLSÓ NAP UTOLSÓ LAPJA

*

Holnap tehát csakugyan...

A csillagászok számítása tehát mégis helyesnek bizonyult...

Holnap, délben tizenkét órakor, a három hónapja figyelt és megjósolt esemény valóra válik: Földünk áthalad azon a meteorrétegen, amelynek vegyi összetétele, amint a spektroszkóp bizonyítja, egy pillanat százezredrésze alatt örökre elpusztít minden életet s életnek minden lehetőségét ezen a kis bolygón, mely az eljövendő évmilliókon keresztül most már üresen és kihaltan kering majd tovább a süket ürességben...

Világvége, ahogy mondani szokták - holott egy nyomorult kis csillag szármalmas vergődése szűnik csak meg... az emberiséggel, ezzel a túlbecsült ázalékkal együtt...

Kicsit korán érkezett a vég. Ha egy-két ezer év időnk van, talán tudunk volna űrhajót építeni, egy korszerű Noé-bárkát, amiben át tudtuk volna telepíteni egy másik, lakható bolygóra a Föld életének reprezentáns példányait.

Nem így történt, és most már késő.

A függöny lehull. Vége az előadásnak.

A *Színházi Élet* sem tehet egyebet, mint hogy elbúcsúzik olvasóitól. Miután az előfizetések még nem jártak le, kötelességünknek tartjuk, hogy ezt az utolsó számot még kiadjuk, és beszámoljunk az eseményekről.

Aztán - agyó. Volt szerencsénk. Vége. Aus ist. Szervusz.

EMBERISÉG TÖRTÉNETE

Beszámoló a nagy komédiáról

Siker. Határozottan siker. Még nem lehet tudni, mit fog szólni hozzá a többi bolygó közönsége, de nekünk tetszett az érdekes cselekményű, sokszor izgalmas, néhol egy kicsit vontatott, de egészében mesteri kézzel megfogott tragikomédia... Maga az elgondolás, úgy, ahogy Szerző tervezte, eredeti és frappáns, ha nem is sikerült a színészeknek mindenben követni a nehéz szerepeket.

A technikai megoldás határozottan bravúros és minden dicséretet megérdemel. Filmnek és színpadnak ilyen szerencsés vegyítése ritkán sikerült még rendezőnek és igazgatónak. Maga az alapötlet, újszerűségével a legnagyobb elismerésre tarthat számot, egyben forradalmi újítást jelent a színpad- és filmművészetben. Képzeljék el, hogy a sokféle, egy időben folyó cselekményt nem forgószínpadon ábrázolja a mű (bár az egész színpad, sőt a nézőtér maga is forog közben), hanem olyan módon, hogy a szimultán cselekményt *egyszerre* vetítik egy *gömb alakú felületre*, s azonkívül a fontosabb mozzanatokot a felület mélyedéseibe alkalmazott kis színpadokon, szkeccs-szerűen, még külön el is játsszák. Ilyenformán lehetséges azután a rendkívül gazdag szöveget aránylag rövid idő (ötven-hatvanezer esztendő) alatt lepergetni.

Maga a történet erősen emlékeztet Madách *Ember tragédiájá*-ra, csak nem olyan egységes és logikus. A világos és értelmes vonalvezetés hiányáért azonban bőven kárpótol a *csodálatos* elemek bősége, ha nem is mindig művészi szerepeltetése. Bár az efféle trükkök, mint a krokodilnak madárrá, a madárnak majomná s aztán emberré való átvarázsolása artistamutat-

ványnak hat is néha, meg kell adni, ezek az illúziók igen ügyesen vannak beleszóve a cselekménybe, s ahogy az utolsó színben egy Darwin nevű szereplő leleplezi a dolgot, ez a jelenet hatásosan és finoman van felépítve.

Mindent összevéve, legérdekesebb az első felvonás - a középső kissé fárasztó, az utolsóban erősen fellendül megint a darab.

A szereplők közül a címszerep, a költő figurájának ábrázolója végzett derekas munkát egy hálátlan feladat keretében.

Jók voltak még Nagy Sándor, Azoka király, Napóleon és Hindenburg. A mellékalakok közül Cleopatra, Pompadour és Oszkár bácsi arattak tetszést. Dicséretet érdemel a *Világmegváltók Kara* című balettbetét.

A fordítók, ordítók és felfordítók kitűnő munkát végeztek.

Kellemes este volt.

HÍREK

Politika

A Bethlen-kormány végre elkészült számadásával, aminek célja, hogy a vádakkal szemben igazolja gazdasági politikáját. Az utolsó simítások után holnapután reggel szándékozik nyilvánosságra hozni expozéját. Szakértők szerint Bethlennek sikerülni fog bebizonyítani, hogy helyesen ítélte meg a jövőt, mert utána csakugyan az özönvíz következett el.

SZÍNHÁZI HÍR

A Vígszínház elfogadta előadásra Karinthy Frigyes *Miénk a jövő* című darabját, amire Marton Sándor nagyobb előleget utalt ki.

HIVATALOS LAP

B. J. kereskedő az ellene elrendelt árverés alkalmából, tekintve, hogy az holnap délutánra van kitűzve, értesíti hitelezőit, hogy minden követelésüket elismeri, és hajlandó két stamperli barackpálinkáért a csődtömeget átengedni.

NYILATKOZAT

Ezennel nyugtázom, hogy Unglücklich Salamontól a mai napon kétezer pengőt felvettem, két nap alatt lejáró váltóra. Miután lacímét nem tudom, ezúton kérem, jelentkezzék a másvilágon, jobbra, a negyedik felhő mögött, hogy adósságomat kifizethessem. Gescheit Jakab.

KÜLFÖLDI HUMOR

A Népszövetség elküldte a magyar államadósságok moratóriumára vonatkozó jegyzékeit.

BELFÖLDI HUMOR

A Meteorológiai Intézet jelenti, hogy vasárnap még rossz idő lesz, de hétfőre okvetlenül kitisztul, s így a jövő hét jól kezdődik.

ÖNGYILKOSSÁG

Pocák Gergely ma reggel felakasztotta magát. Búcsúlevelében közli, hogy a reggeli lapokból értesült, hogy harminc év óta megjátszott sorsjegyével végre megütötte a főnyereményt. Ezt a pechet már nem bírja tovább, és köszöni szépen, nem kíváncsi erre az utolsó napra.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

1. *Alanyi költő.* Nekünk két év óta beküldött 396 költeményét eltettük legközelebbi számunk részére - szíveskedjék Oswald filozófushoz fordulni, aki szerint ezermilliárd év múlva a dolgok megint pontosan úgy lesznek, mint ma. - 2. *Csinosnak mondott...* Világ végéhez egyszerű, szürke ruha való, drapp harisnya, kivágott barna cipő, kevés púder, rúzs. - 3. *Házi-asszony.* Tűzdelt libamell receptje: végy egy libát, edd meg, amíg nem késő, aztán süsd meg a tudományodat. - 4. *Orientalista.* Hogy ön egy fél év alatt megtanulta az óperzsa nyelvet? Gratulálunk. Művelt hulla lesz önből holnap. - 5. *G. B.* Hogy olvassuk el az ön tanácsait? Köszönjük. Meghalni meghalunk, de kergetni nem hagyjuk magunkat.

KÖLTEMÉNY

ITT A VÉGE,
FUSS EL VÉLE.

HIRDETÉS

Ne dobja el használt életét, Lucifer Lélekbecserélő Vállalata jó áron megveszi öntől. „Inferno” művek, telefon.

Temetkezési vállalat olcsón eladó.

UTOLSÓ SZÓ

Most végre tehát megmondjuk olvasóinknak az igazat, tudják meg, hogy... pardon, a feleségem akar valamit, tessék, szívecském? Mit mondasz, angyalkám?

Színházi Élet, 1931. 52. sz.

Vége az első kötetnek